GRAHAM HANCOCK

TERMÉSZETFELETTI

Egy titkos hatalom hatása az emberiségre

ALEXANDRA

GRAHAM HANCOCK

TERMÉSZET-FELETTI

Egy titkos hatalom hatása az emberiségre

ALEXANDRA

A szerző Alexandra Kiadónál megjelent kötetei:

- Istenek kézjegyei.
  Kutatás a kezdetek és a vég után, 1997, 1998, 2000
- Jel és pecsét, 1997
- A Szfinx üzenete.
  Kutatás az emberiség titkos öröksége után, 1999
- A Mars-rejtély.
  Egy tanulságos történet, amely megmentheti az életet a Földön, 2000
- Égi tükör.
  Az eltűnt civilizáció nyomában, 2003
- A mélység titkai.
  Az emberi civilizáció relytélyes eredete, 2003
- Titkos jelek.
  A világtörténelem legnagyobb összeesküvése, 2005

Graham Hancock

Természetfeletti

Egy titkos hatalom hatása az emberiségre

ALEXANDRA

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Graham Hancock: Supernatural
Century, The Random House Group Limited, 2005
20 Vauxhall Bridge Road
London SWIV 2SA

Apámnak, Donald M. Hancocknak
(1924. december 7. – 2003. szeptember 16.)

Kiadja a Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, 2007
7630 Pécs, Üszögi-kiserdő utca 1.
Telefon: (72) 777-000
e-mail: info@alexandra.hu
www.alexandra.hu

Felelős kiadó a kft. ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő Milbacher Róbert
A kiadványt Bocz József tördelte
A borítót Müller Péter tervezte

Természetfeletti

A modern világ nem volt tudatában az őt körülvevő rettenetes valóságnak. Sötétség és ragyogás mérhetetlen szakadéka ölelt körül minket. Birodalmainkat sárgöröngyre építettük, amely egy tűzlabda körül kering a végtelen űrben. Az élet, ez az emberarcú, állatias testű szfinx minden órában új rejtvényeket adott fel nekünk. Maga az anyag feloldódott a tudomány kutató tekintete előtt, miközben mi magunk mindennapi életünkben holdkórosok fajává váltunk, akik vonatokon, gépkocsikon, buszokon rótták köreiket, miközben még a lélegzetvételük üteme is a kerekek forgásához igazodott. És minél tökéletesebben, minél fürgébben zakatoltunk át a dolgok felszínén megjelenő automatizmusaink között, annál teljesebbé vált érzéketlenségünk a kifürkészhetetlen rejtély iránt, ami miatt egyáltalán létezni érdemes.

Alfred Noyes: *Az ismeretlen Isten,* London, 1934, 176–177.

Tartalom

Köszönetnyilvánítás

Édesapám, Donald Hancock akkor halt meg, amikor ez a könyv még csak kezdeti stádiumban volt. Apám nemcsak rám, de a könyvemre is hatással volt – hogy milyen erősen, azt talán soha nem is gondolta. Rettentően hiányzik melegsége, bölcs tanácsai, lankadatlan szeretete, hiányzik az az ünneplés, amellyel az életünk legmélyén rejlő misztériumokat és spirituális igazságokat fogadta. Őrzöm a reményt, hogy párbeszédünk nem ért véget, és hogy a halállal nem ér véget minden: a dolgok egyszerűen csak átkerülnek a tudat egy másik szintjére. Mint mindig, feleségem és társam, Santha mellettem állt, megértést, szeretetet és támogatást kaptam tőle az út minden egyes lépésénél – ezt nem köszönhetem meg elégszer neki. Hálás vagyok hat gyermekem: Sean, Shanti, Ravi, Leila, Luke és Gabrielle bátorító szavaiért. Mindannyian hozzájárultak a maguk éleslátásával ennek a könyvnek a létrejöttéhez. Köszönöm édesanyámnak és nagybátyámnak, James Macaulay-nek, hogy elolvasták és véleményezték a kéziratot.

Dél-Afrikába külön köszönetet küldök Bokka du Toitnak, amiért különleges tudásával és megértő figyelmével hozzájárult közös kutatási kalandunkhoz azon az ősi földön, amelyet annyira szeret. Köszönet Ann Steynnek barátságáért és azért a segítségért, amelyet a Jeffries-öbölben töltött időszak során kaptunk tőle. Rendkívül hálás vagyok a cedarbergi Bushman's Kloof teljes szakembergárdájának vendégszeretetükért és azért a gazdag tudásanyagért, amelyet a helyi sziklaművészetről adtak át nekem. Köszönöm a fokvárosi Judy Soul kedvességét, amelyet ott-tartózkodásunk alatt mutatott. Köszönöm Chris Henshilwoodnak és csapatának azt a vendégszeretetet, amellyel Blombos barlangjában fogadtak, ahol rendkívül tanulságos napot töltöttem velük egy éppen zajló szenzációs ásatás kellős közepén. És köszönet David Lewis-Williamsnek forradalmi tudományos munkájáért, mellyel feltárta a modern emberi viselkedés kialakulásában szerepet játszó faktorokat.

Az Amazonas vidékén végzett kutatómunkám nem jöhetett volna létre Francesco Sammarco és Ignazia Posadinu (www.ayahuasca-

shamanism.com) fantasztikus segítsége, helyismerete és szervezőképessége nélkül. Ők voltak azok, akik újra és újra eligazítottak az őserdőben, és mindig az abszolút megfelelő emberekkel hoztak össze. Külön köszönet jár azoknak a sámánoknak, akik ottani tartózkodásom idején bevezettek az ayahuasca világába, név szerint Don Francisco Montes Shuñának, Don Leoncio García Sampayának, Don Alberto Torres Davillának, Dona Otilia Pashimonónak és Don Alberto Alvarez Velának. Szintén hálás vagyok Ruber del Castillo Ramireznek és csodálatos családjának azért a vendégszeretetért és kedvességért, amellyel elárasztottak minket, amíg Aucayacuban lévő birtokukon laktunk. Külön köszönet jár Clever Hoyosnak, aki leleményes és igen intuitív tolmácsként dolgozott velünk a perui Amazonas-vidéken. Végül köszönöm Pablo Amaringónak, hogy olyan kedvesen beleegyezett abba, hogy az ő ragyogó és ihletadó festményeiből bemutassak néhány reprodukciót. Ezek a rendkívüli festmények a maguk fantasztikus képvilágával minden szónál többet elárulnak az ayahuasca-látomásokról. Köszönet Luis Eduardo Luna (www.wasiwaska.org) antropológusnak is, aki együtt dolgozott Pablóval csodálatos könyvük, az *Ayahuasca Visions: The Religious Iconography of a Peruvian Shaman* létrehozásán.

Brazíliába külön köszönetet küldök az *Uniao de Vegetalnak* és különösen a *Mestrének*, Antonio Francisco Fleurynek. Franciaországban szeretnék köszönetet mondani a *la Grotte du Pech-Merle* munkatársainak és elsősorban Mr. Zimmermann-nak, aki időt szakított rá, hogy végigvezessen engem a barlangon, és megossza velem megfigyeléseit.

Rendkívül hálás vagyok dr. Rick Strasmannak, amiért ilyen alaposan átbeszélte velem a University of New Mexicón önkéntesekkel végzett forradalmi DMT-kutatásának eredményeit. Köszönöm Benny Shanon professzornak, a jeruzsálemi Héber Egyetem kutatójának megbeszéléseinket és figyelemre méltó tudományos munkáját, amelynek során olyan szintekig tárta fel az ayahuasca-jelenség alapjait, mint előtte még soha senki. Hálával tartozom Jeremy Narbynek is Svájcban tanúsított vendégszeretetéért, valamint figyelemre méltó könyvéért, a *The Cosmic Serpent: DNA and the Origins of Knowledge*-ért, amely felnyitotta a szemem arra a rengeteg lehetőségre, amelyekről előtte nem tudtam. Köszönöm Roy Watling professzornak, hogy hozzájárult a könyvben szereplő II. függelék megírásához a *Psilocybe semilanceata* hallucinogén gomba óvilági eredetéről szóló tanulmányával. Köszönet a néhai John Mack professzornak hatalmas intellektuális bátorságáért és úttörő munkájáért, mellyel a konszenzuális valóság határait feszegette. Köszönöm Hattie Wellsnek, hogy első ibogainutazásom alatt ügyelt a biztonságomra. Ez a könyv nem számol be arról a fantasztikus sikerről, amelyet Hettie és más gyógyítók értek el világszerte az ibogain alkalmazásával heroin-, kokain- és alkoholfüggő emberek gyógyításánál. Sok esetben két-három ibogainutazás elégségesnek bizonyult a gyakorlatilag tünetmentes leszokáshoz és az erős elhatározás kialakításához, hogy az illető nem fog visszaesni. A szer emellett sikeresen megváltoztatta a szerfüggő emberek világképét is.

Köszönöm Simon Macara kedves és őszinte segítségét, mellyel számos alkalommal tett egyszerűvé igen bonyolult dolgokat. Köszönet Helen Vinckiernek, hogy gondoskodott rólunk Belgiumban, valamint Zoe Kenway-nek, aki a határidők szorításában is olyan remek munkát végzett a könyv fekete-fehér illusztrációinak elkészítésével, illetve Steve Nixonnak a borító megtervezéséért. Köszönöm Shanti Faiiának a jelenlegi drogtörvények emberi jogi vonatkozásait érintő speciális kutatómunkáját, illetve Damian Walternek kitűnő és profi bibliográfiai kutatását. Köszönet az irodalmi ügynökeimnek, Bill Hamiltonnak és Sara Fishernek a bölcs tanácsokért és folyamatos gyakorlati segítségükért. Köszönöm Tim Andrews rendkívül szakértő segítségét, amelyet a *Természetfeletti találkozások* nyomdakész változatának szerkesztésénél kaptam. Végül, de nem utolsósorban köszönet és elismerés illeti Mark Boothot, a Century szerkesztőjét is. Amellett, hogy van mersze ilyen vitatott témákat felvállalni, igazi barát is, aki elolvasott minden fejezetet, és tanácsokkal látott el a könyv megírása során.

Graham Hancock
Bath, Anglia, 2005. október
www.grahamhancock.com

A külön nem jelölt fekete-fehér illusztrációk az 566–569., 573., 595., 598. oldalon szereplő ábrák kivételével Zoe Kenway alkotásai. A következő képek jogbirtokosai: 116. (fent), 132., 133. (lent), 141. (fent), 197., 198., 277. (jobbra), 289., 337., 529. (jobbra) Rock Art Research Institute (RARI). A következő oldalakon szereplő rajzok Linda Schele alkotásai: 561., 562., 563. (lent), 564., 565. (fent), 343., 394., 399. (lent), 423., 433. © David Schele. 561., 562., 563. (lent), 564., 565. (fent): Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc., www.famsi.org 343., 394., 399. (lent), 423., 433.: Fortean Picture Library. Színes képmellékletek: 1–4. Pablo Amaringo festményei; 5–8.: Santha Faiia fényképei. Borítóterv: Steve Nixon.

I. rész
Látomások

Első fejezet

Egy növény, amely képessé teszi az embert, hogy meglássa a halottakat

Angliában, Bath városában feküdtem egy kétszáz éves ház elsötétített szalonjában álló kanapén. Odakint az utcák néptelenek voltak, szinte csak nyomokban emlékeztettek az ismerős vidékre. Megnyugtató érzés volt, hogy kezemet a szemem elé emelve még le tudom olvasni karórám világító számlapjáról az időt. Eltelt tíz perc, aztán húsz, majd harmincöt. Kezdtem unatkozni, majdhogynem fásultságot éreztem. Negyvenöt perc elteltével lehunytam a szemem, gondolataimat befelé irányítva elmélkedni kezdtem, de még ekkor sem érzékeltem semmi szokatlant. Virrasztásom első órájának végén azonban, amikor megpróbáltam felállni, hogy sétáljak egyet, megdöbbenve tapasztaltam, hogy lábam nem engedelmeskedik. Végtagjaim bármiféle előzetes figyelmeztetés nélkül erőtlenné váltak, a legkisebb fizikai erőfeszítés is megállíthatatlan remegést váltott ki belőlük, egyensúlyérzékemet teljesen elvesztettem.

Szédülés és émelygés tört rám, jeges verítékben fürödve, kimerülten rogytam vissza a kanapéra. Beleborzongtam a gondolatba, hogy a folyamat visszafordíthatatlan, nem táncolhatok vissza, hiszen nincs ellenméreg. Ha a folyamat, amelynek alávetettem magam, egyszer beindult, többé már senki sem állíthatja le – valahogy át kell vészelni.

Érzékszerveim közül a szer következőként a hallásomat változtatta meg. Időközönként rettenetes csengés és zúgás támadt a fülemben, olyan erős, hogy minden más hangot kizárt. Látásom is rohamosan romlott, a tárgyak körvonala elmosódott, különös fekete vonalak csíkozták a képet, mintha kerítés vagy rács mögül nézném a világot. Többé már az órámat sem tudtam megnézni, ezért le kellett mondanom arról, hogy az idő múlását kövessem. Végtelen hosszúnak tűnt az idő, és miközben a méreg könyörtele-

nül egyre fokozta a szorítását, elmondhatatlan lelki és testi szorongás kerített hatalmába. Volt benne jó adag fájdalom, gyengeség és rossz közérzet is. Olyan volt, mintha a testemet lassan és szisztematikusan péppé zúznák és feldarabolnák, én pedig attól kezdtem rettegni, hogy soha többé nem rakhatom újra össze.

Egy nyugodt pillanatban, amikor a szemem csukva volt, egy látomás villant elém – ágak és levelek egymásba fonódó, mozgó, lélegző szövevényét láttam, amely gondosan kidolgozott arabeszkek és kelta csomózások mintáit idézte. Kinyitottam a szemem, mire a kígyózó minták azonnal eltűntek, és visszatért a sötét szoba képe. Amint azonban behunytam a szemem, a mintázatok újra megjelentek.

A hagyományos időérzéken kívül eső idő teltével a minták tovább terjeszkedtek és sokszorozódtak. Aztán újabb szédüléshullám tört rám, engem pedig egy újabb rettenetes érzés kerített hatalmába, mintha feneketlen szakadék felett egyensúlyoztam volna egy himbálózó kötélen. Észrevettem, hogy ha a hátamon fekve teljes mozdulatlanságban bámulom a mennyezetet, akkor minimálisra tudom csökkenteni ezeket a kellemetlen hatásokat. Elég volt azonban jobbra vagy balra mozdítani a fejemet, és a legapróbb mozdulat is azonnal újabb erőteljes szédüléshullámot idézett elő.

Amikor végül újra lehunytam a szemem, a kígyózó minták szövevénye megújult intenzitással jelent meg előttem, majd váratlanul a minták helyén egy testes, fiatal, szőke férfi arca tűnt fel profilból, aki szemrehányó tekintettel nézett rám. Úgy tűnt, a férfi a jobb oldalamon áll, megdöbbentő közelségben. Bőre egészen fakó volt, szemöldökét penészfoltok tarkították.

Sámánkapuk

Egyes közép-afrikai országokban, Gabonban, Kamerunban és Zairében még a 21. században is elevenen élnek bizonyos ősrégi törzsi kultuszok. A kultuszok hitvilágában közös – állításuk szerint közvetlen tapasztalaton alapuló – meggyőződés, miszerint létezik egy olyan természetfeletti világ, ahol kapcsolatba lehet lépni a halottak lelkeivel. A kvantumfizika hipotetikus dimenzióihoz hasonlóan ez a másvilág teljesen átjárja a mi világunkat, mégsem lehet egyszerűen megpillantani vagy empirikus tesztekkel igazolni létezését. Épp ezért rendkívül érdekes a törzsi sámánok állítása, miszerint ők képesek rá, hogy – a helyiek által eboka vagy iboga néven ismert mérgező cserje gyökerének elfogyasztása révén – belépjenek a túlvilágba, és onnan élve visszatérjenek. Ennek a képességnek a megszerzéséről a bwiti néven ismert titkos bennszülött társaság eredetmítosza számol be:

> Zame ye Mebege (az utolsó teremtő isten) adta nekünk az *ebokát*. Egy nap... meglátta... Bitamut, a törpét az atangafán, amint a magasban gyűjtötte a fa gyümölcseit. Lerázta a fáról Bitamut, ő meghalt, Zame pedig magával vitte a lelkét. Zame levágta a törpe kezéről és lábáról a kisujjakat, ezeket elültette az erdő különböző részén. Ezekből nőttek ki az *eboka*bokrok.[1]

A törpe felesége, Atanga, mikor meghallotta, hogy a férje meghalt, elindult, hogy megkeresse Bitamu holttestét. Végül számtalan kaland után az erdő közepén egy barlanghoz érkezett, amelyben halomban álltak az emberi csontok:

> Ahogy belépett a barlangba, váratlanul egy hangot hallott – mintha a férje hangja lett volna. A hang azt kérdezte tőle, hogy ki ő, honnan jött, és kivel akar beszélni. A hang ezután azt mondta, nézzen a barlang bejáratánál balra. Ott termett az *eboka*cserje. A hang azt mondta, egyen a gyökeréből... Ő evett, és nagyon fáradtnak érezte magát... Ekkor azt hallotta, hogy lépjen be a barlangba. A csontok eltűntek, helyükön a férje és halott rokonai álltak. Beszéltek hozzá, és (új) nevet adtak neki: *Disoumba*. Azt mondták, megtalálta azt a növényt, amely lehetővé teszi, hogy az ember meglássa a holtakat. Ő volt az első ember, aki bwiti hitére tért, az emberek pedig így kapták meg a hatalmat, hogy megismerjék a holtakat, és tanácsot kapjanak tőlük.[2]

Napjainkban Gabon, Kamerun és Zaire országaiban több millió ember él, akik könnyedén ellenállnak a keresztény és iszlám misszionáriusok – komoly pénzügyi támogatással rendelkező – térítési próbálkozásainak, és inkább kitartanak a bwiti kultuszánál, amelybe hatalmas mennyiségű ebokagyökérkéreg-reszelék elfogyasztása, majd a természetfeletti birodalmába tett utazás révén nyertek beavatást.

Az eboka vagy iboga (mostantól fogva az utóbbi elnevezést fogom használni), tudományos nevén a *Tabernanthe iboga* az *Apocynacae* család tagja. Gyökérkérge – ahogy a törpe mítosza is állítja – rendkívül különleges, mivel tucatnyi különleges, az indole alkaloidok családjába tartozó anyagot tartalmaz. Ezen anyagok egyike, az ibogain, ez a rendkívül erős hallucinogén szer, felel a meggyőző és sorsfordító látomásokért, amelyeket a bwiti beavatottak élnek át, nevezetesen a „természetfeletti lényekkel", illetve a „halottak lelkével való találkozásokért". Sok beavatott számol be elhunyt apjukkal vagy nagyapjukkal lezajlott találkozásról, akik a szellemi világba kalauzolták el őket. A látomásos állapot eléréséhez azonban toxikus mennyiséget kell elfogyasztani a gyökérkéregből, ezért a halott őseiket kereső beavatottaknak állandóan számolniuk kell a halálos túladagolás veszélyével.[3]

Tabernanthe iboga. A növény gyökérkérge az ibogain nevű erős hallucinogén szer forrása

Az ibogagyökér-kéreg és az ibogain-hidroklorid (a pszichoaktív alkaloida tiszta kivonata) egyaránt illegális kábítószernek minősül az Egyesült Államokban; mindkettő az I. Intézkedési Csomagba

tartozik, ahová olyan komoly hallucinogén szereket sorolnak, mint az LSD, illetve olyan addiktív narkotikumokat és stimulánsokat, mint a heroin, a crack és a kokain. Ezzel szemben Nagy-Britanniában és más európai országokban, ahol egyre nagyobb tudományos elismertségre tesznek szert azok a meglepő terápiás hatások, amelyek az ibogainnak tulajdoníthatók, a szer nincs betiltva, vagyis legálisan megvásárolható, és bármilyen nem nyilvános helyen szabadon fogyasztható.

Kutatás

Az ibogain azonban a börtönbüntetés barbár fenyegetése nélkül is igen komoly ügy, ezért én sem könnyű szívvel jutottam arra az elhatározásra, amely végül ehhez a kanapéhoz, ehhez az éjszakához, illetve ehhez a magatehetetlen heveréshez vezetett, bármi következzen is utána.

Elsődleges motivációm, ezt biztosan kijelenthetem, a kutatás volt. Szabad akaratomból vetettem magam alá ennek a megpróbáltatásnak, amely egy széles körű, hosszú távú, a történelem előtti időkben, mintegy negyvenezer évvel ezelőtt lezajlott, rejtélyes „előtte és utána" pillanatot vizsgáló nyomozásom részét képezte. Az említett pillanat *előtti* időből – néhány elszórt és teljesen elszigetelt példától eltekintve – semmiféle olyan régészeti lelet nem került elő őseinktől, amelyekben azonnal emberi tevékenység nyomaira ismerhettünk volna. Ez *után* azonban mindenütt megtaláljuk egy hozzánk minden tekintetben hasonló teremtmény érkezésének jeleit, amelyek közül a legfigyelemreméltóbbak a természetfeletti világokban és lényekben való hit – más szóval a vallás – megszületésének döntő bizonyítékai.

Ennek a hitnek legtisztább jelei Délnyugat-Európában találhatók, ahol 30-40 ezer évvel ezelőtt váratlanul – és mindenféle látható előzmény nélkül – megjelent a világon mindeddig legrégebbiként feltárt kifinomult vallásos művészet, amely aztán körülbelül 12 ezer évvel ezelőtt szűnt meg. Ez a nagy barlangfestészet korszaka, olyan helyszínekkel, mint a Chauvet, a Lascaux, a Pech Merle és az Altamira. A bennük látható művek kétségtelenül a legcsodálatosabb és legrejtélyesebb emberi alkotások közé tartoznak. A barlangfestészet méltán vált híressé a jégkori mamutok realisztikus ábrázolása révén. Sokkal kevésbé ismert az a tény, hogy

számos természetfeletti és kiméraszerű, gyakran félig ember, félig állat lény is szerepel a képeken.

Neves antropológusok és régészek nemzetközi csoportja szellemes magyarázattal állt elő ezen lények bizarr megjelenését, illetve a barlangok – a későbbi fejezetekben tárgyalásra kerülő – egyéb érdekes sajátosságait illetően. Érvelésük lényege, hogy a barlangfestészet az emberiség természetfelettiről, „lélekről", halál utáni életről kialakult első és legrégebbi elképzeléseit fejezi ki – olyan elképzeléseket, amelyek „módosult tudatállapotban", nagy valószínűséggel pszichoaktív növények elfogyasztása után öltöttek formát. Az 1990-es évek közepétől – még ha ez nincs is minden tudós kedvére – ez a legszélesebb körben elfogadott elmélet a barlangfestészet témakörében. Ezért aztán elég zavaró, hogy az elmélet szószólói közül még egyetlen tudós sem fogyasztott soha semmilyen pszichoaktív növényt; semmilyen közvetlen elképzelésük sincs a „módosult tudatállapotról", és nem is vágynak megtapasztalni. Úgy éreztem, ahhoz, hogy tisztességesen átgondolhassam az érveiket és bírálóik szempontjait, képesnek kell lennem, hogy saját tapasztalataim alapján állapíthassam meg, vajon a növények által előidézett látomások hatása van-e olyan erős, hogy egykoron meggyőzhette az ősembereket a természetfeletti birodalmának, illetve őseik halál után is tovább élő lényegének létezéséről.

Dióhéjban így foglalhatnám össze, miért vettem be ibogaint – józan, racionális kutatási szempontokból. El kell ismernem azonban, hogy volt egy másik, sokkal személyesebb indítékom is. Fel kellett dolgoznom csontrákban szenvedő édesapám tavaly ősszel bekövetkezett fájdalmas halálát és saját megbocsáthatatlan hibámat, hogy nem voltam mellette utolsó napjaiban. Kétségtelen, hogy az ibogainnal végzett, nem teljesen kockázatmentes kísérletem vonzerejét részben annak ígérete jelentette, hogy „találkozom őseimmel", valamint az a – bár elég sovány – remény, hogy általa valamiképp lezárhatom ezt a fájdalmas történetet.

Az iboga hosszú éjszakája

Idáig valószínűleg azt a benyomást kelthettem az Olvasóban, hogy a Bathban töltött virrasztásom során egyedül voltam, pedig nem így állt a helyzet. Az általam elfogyasztott pszichoaktív hatású ibogaindózist[4] egy tapasztalt és jó hírű gyógyító adta be, aki egész éjszaka mellettem maradt, és a szobában tartózkodott a feleségem, Santha is, egy orvossal együtt. Eleinte világosan tudatában voltam mindhármuk jelenlétének, ahogy azonban a rosszullét és a paralízis egyre súlyosbodott, jelentéktelenné halványodtak, olyan volt, mintha vastag üvegfalon keresztül látnám – már amikor egyáltalán láttam – őket. Ugyanez a furcsa kapcsolatvesztés vonatkozott a tálra is, amelyet azért kaptam, hogy abba hányjak. Képes voltam rá, hogy kézben tartsam és ökiendezzek felette, a tál azonban valahol másutt volt, mint ahol én.

Ahogy az éjszaka mélyült, éreztem, hogy a kanapé, amelyen eddig feküdtem, lassan átalakul, míg egy kőszarkofággá változott, én pedig a belsejébe kerültem. Igen erős bezártságérzésem támadt, mintha hatalmas súly nehezedett volna a mellkasomra, és azon tűnődtem: ez lenne a halál? Abban a pillanatban a szoba megtelt emberekkel – nem a gyógyító, a feleségem vagy az orvos volt ott, őket mintha kizárta volna egy hangszigetelt kapszula –, hívatlan és valahogy félelmetes látogatók tömegével. Ők, a korábbi látomásokkal ellentétben, nem tűntek el, ha kinyitottam a szemem, hanem szilárdan ott maradtak a látóteremben, nagyrészt névtelenül, árnyszerűen, megroggyant vállal, lehajtott fejjel. Néhányan megmutatták az arcukat, de a korábban látott penészes bőrű, szőke férfihoz hasonlóan ők is hulla benyomását keltették.

Egyre inkább tudatosodott bennem, hogy valaki figyel engem a lökdösődő tömeg háta mögül. Egy szikár, középkorú, ünnepélyesen viselkedő, sötét bőrű, összetéveszthetetlenül afrikai vonásokkal rendelkező férfi volt az illető. Hatalmas, obszidiánfekete szeme volt. Nem volt öreg és szürke, ahogy az a bwiti látomásokban megszokott – az a gondolat kúszott a fejembe, hogy ő lehet a legendás „Iboga Szelleme", aki azért jött, hogy elrabolja a lelkemet:

> Az iboga szoros kapcsolatban áll a halállal; a növény gyakran antropomorfizálódik valamilyen természetfeletti lényként, „generikus ősként", akit az egyén rendkívül nagyra tarthat vagy megvethet, s aki képes elvinni az illetőt a halottak világába.[5]

Ezek után álombeli állapotba zuhantam, amely – érzésem szerint – elég sokáig tartott, s mint az álmok többségénél, ma is nehezemre esik visszaidéznem a részleteket. Csak annyit tudok teljes

bizonyossággal megerősíteni, hogy *valami* történt, olyan dolog, amely máig ható jelentőséggel bír az életemben. Azt hallucináltam, hogy találkoztam az apámmal? Nem emlékszem vissza elég tisztán ahhoz, hogy teljes mértékben biztos lehessek ebben, de bevillannak bizonyos képek arról az éjszakáról, amelyekben látom apámat is a körülöttem gyülekező kísértetek között. Ezek a váratlanul beugró képek néha olyan élesek és valóságosak voltak, hogy már-már elhittem: apám biztosan ott volt, ugyanazzal a méltósággal és fájdalommal járt-kelt a holtak között, mint ahogy azt a rákkal harcolva is tette.

Az apámról szóló szívfájdító emlékek mellett sikerült még előkotornom néhány más töredezett emlékképet is azokból a lázálomban töltött órákból, amelyek megerősítették bennem azt az érzést, hogy valami nagyon fontos esemény történt velem. Az álom egyik pillanatában az az erős érzésem támadt, hogy felébredtem. Kinyitottam a szemem, és azt vártam, hogy a sötét nappali ismerős körvonalai jelennek meg előttem. Ehelyett azonban egy igen különös helyen találtam magam, amelyet soha nem láttam még ezelőtt. A falakról hullámzó drapériák lógtak, a teremben fák nőttek, az átlátszó mennyezet felett ott ragyogtak a csillagok. Úgy nézett ki, mint valamiféle egzotikus templom: részben szentély, részben palota, részben nomád sátor. A terem egyik oldalán függőleges fekete csíkokkal díszített, lebegő fehér palásba öltözött óriási alakot láttam önfeledten táncolni.

Álmodtam vagy ébren voltam? Amit láttam, az valamiképpen *valóságos* volt – hiszen rendkívül meggyőzőnek tűnt –, vagy csak egy nagy illúzió része lehetett? Apám szelleme vajon még mindig létezik egy másik dimenzióban vagy valóságban? Súlyos és nem egykönnyen megválaszolható kérdések voltak ezek. Mostanra azonban érdeklődésem egy szűkebb területre korlátozódott. A *Tabernanthe ibogá*hoz hasonló növények őseink rendelkezésére álltak, és ugyanolyan hatással lehettek rájuk, mint ránk. Emlékeztem a mindent elsöprő, hátborzongató érzésre, amelyet annak az éjszakának a legnagyobb részében átéltem, ahogy a halottak tömege gyülekezett körülöttem – kísértetek és ősök sokasága. Természetesen teljesen ésszerű és valószínűleg célszerű is feltenni a kérdést, vajon nem lehetséges-e, hogy pontosan az ilyen típusú tapasztalatok hívták elő – a távoli őskorban – az emberiség első elképzeléseit a szellemvilágról. Mivel a tudomány eddig nem állt elő mindent átfogó és kielégítő magyarázattal a vallások eredetét illetően, ez a terület továbbra is nyitva áll a kutatások előtt.

A reggel közeledtével, ahogy a függöny résein kezdett beszivárogni a nappali világosság, már meg sem lepődtem, amikor egy enyhébb, testen kívüli élményen estem át. Az ilyen tapasztalatok megszokottnak számítanak az iboga hatása alatt álló bwiti beavatottak körében, számomra pedig nem is volt teljesen ismeretlen a jelenség. Legutóbb akkor történt velem ilyen, amikor 16 éves koromban kis híján végzett velem egy hatalmas áramütés. Most, ahogy akkor is, a tudatom mintha a szoba mennyezete felett lebegett volna néhány pillanatig, és onnan nézett le a testemre. Most, ahogy akkor is, egyfajta tárgyilagosságot és kíváncsiságot éreztem – annyi bizonyos, hogy nem féltem –, örömmel töltött el a létezés könnyűsége és a repülés szabadsága, úgy tűnt, képes vagyok kiélvezni ezt a testetlen állapotot. Most, ahogy akkor is, a hallucináció – vagy bármi volt is az – gyorsan elhalványult, és a testen kívüli nézőpont hamar elenyészett.

Mindössze egy képregényrajzszerű formában megjelenő filozófiai gondolat maradt velem, nevezetesen egy hatalmas kolbász képe, amelynek egyik végére szoros csomót kötöttek. Ezek vagyunk – mintha ezt akarta volna sugallni a kép. Az üzenet elég nyilvánvaló, már-már közhelyes volt – felesleges az élet testi és anyagi oldalain töprengeni, hiszen a testünk végső soron nem egyéb, mint egy jól kitömött kolbászhéj.

Gyógyítás szellemekkel

Több mint 12 órával azután, hogy a látomások véget értek, még mindig borzasztó rosszul éreztem magam, és képtelen voltam lábra állni. A következő éjszakáig nem is nyertem vissza az erőmet, izomremegésem is ekkorra múlt el, és visszatért az egyensúlyérzékem is. Másnap reggel már teljesen jól éreztem magam, farkaséhesen ébredtem, majd végigdolgoztam egy hosszú, munkás napot úgy, hogy nyomát sem éreztem kimerültségnek.

Az iboga sámándrog. A bwiti vallás rendszerében ez a növény hozza el a gyógyulást erre a világra azáltal, hogy összekapcsol minket a szellemvilággal. Látomásaim – ezzel tisztában voltam – viszonylag visszafogottak és egyszerűek voltak a bwiti beavatottakéhoz képest, viszont – a magam korlátozott módján – én is

megéltem a kapcsolatot valamiféle túlvilággal szent növényük elfogyasztása révén. Valóban egy természetfölötti világba vitt engem az ibogain, vagy csak egy őrült hallucinációba? Mint eddig is hangsúlyoztam, ma sem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt eldönthessem; és a hatása alól sem könnyű kivonni magam. Igazán azonban az ibogainállapot után a kedélyállapotomban bekövetkezett drámai változás csodálattal töltött el. Előzőleg hónapokon át ingerlékenységgel párosuló mély levertség uralkodott rajtam, sötét szorongás és morbid gondolatok leptek meg. Bűntudatom, amelyet édesapám fájó hiányaként és a veszteség miatt érzett gyászként érzékeltem, úgy összekeveredett az értéktelenség és a mély keserűség érzésével, hogy gyakran értelmetlennek láttam bármilyen további törekvést az életemben. Ráadásul rávettem magam, hogy kivonuljak a világból, feladjam a kutatást, és kerüljek minden új intellektuális kihívást – amelyet egyébként úgyis elbuktam volna.

Nem számítottam rá, hogy az ibogain változást fog hozni, mégis ez történt. Attól a pillanattól kezdve, hogy erőmet visszanyerve felébredtem, tudtam, hogy valami hirtelen átállítódott bennem, hiszen képtelen voltam bármit is a korábbi negatív és nihilisztikus nézőpontból látni. Időről időre még átfutott rajtam valamilyen morbid gondolat, és megpróbált visszarángatni a depresszióba; ám míg korábban megszállottan rágódtam volna rajta, amíg tényleg nyomorultul nem érzem magam, most ellenben igen egyszerűen félre tudtam tolni ezeket a gondolatokat, és továbbléptem rajtuk. Apám halála miatt sem éreztem már olyan rosszul magam. Nem voltam ott a halálos ágyánál, és ezen már soha nem változtathatok, de ez valahogy mégsem okozott már akkora fájdalmat.

Akár a szellemvilággal létesített kapcsolat hozta el a gyógyulást, akár az agyam kémiai folyamatait felkavaró esemény áldásos mellékhatását tapasztaltam meg, hálás voltam az ibogainnak. Minden magyarázattól vagy működési mechanizmustól függetlenül, a szer révén olyasvalamit éltem át, amit soha nem fogok elfelejteni – valamit, ami nagyon hasonlít a vallási élményhez. Elsöpörte a bennem gyökerező rossz szokások és szorongások pókhálóját, és mindennél meggyőzőbben demonstrálta egy mind ez idáig elhanyagolt kutatási vonal, a régi idők embereinek spirituális életét célzó vizsgálódások létjogosultságát.

Második fejezet

A régészet legnagyobb talánya

A Délnyugat-Franciaországban fekvő Pech Merle-barlang legalább ötször olyan régi szent hely, mint az egyiptomi nagy piramisok. A piramisokhoz hasonlóan ez a hely is belső folyosók, átjárók, kamrák és járatok labirintusrendszere. A nagyobbrészt faragott kövekből készült piramisokkal ellentétben azonban – amelyek teljes egészében emberi alkotások – a Pech Merle belsejét évmilliókkal ezelőtt vájta ki egy föld alatti vízfolyás a tömör mészkőből.

Amikor a föld alatti folyó irányt váltott, négy kilométer hosszú barlangrendszert hagyott maga után. A barlang érintetlen és – az esetenként itt telelő medvéket leszámítva – néptelen maradt, mígnem körülbelül 25 ezer évvel ezelőtt, a felső paleolitnak nevezett korban birtokukba nem vették az emberek. Úgy tűnik, hogy lakóhelyül sohasem használták, ami aligha meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a bejárata szűk és nehezen megközelíthető, belseje pedig koromsötét és nyirkos volt. Az ősemberek azonban komoly átalakítási és díszítési programba kezdtek, amely igen tekintélyes időintervallumot felölelve (körülbelül 25 ezer éve kezdődött, és 15 ezer éve ért véget) megszakítás nélkül haladt, utána azonban úgy tűnik, elveszett minden olyan tudás, miszerint a barlang valaha is szent hely volt. Körülbelül tízezer évvel ezelőtt, a jégkorszak végén egy földcsuszamlás teljesen elzárta a barlang bejáratát a külvilág elől. 1922-es újrafelfedezése előtt senki sem látogatta meg a helyet, sőt halvány elképzelése sem volt arról senkinek, hogy az évezredek sötétségébe burkolózó szent képekbe kódolva eredetünk csodái és nyomai rejtőznek odabent eltemetve.

Alakok és árnyak

M. Zimmermann-nak, a Pech Merle Múzeum egyik munkatársának kíséretében ereszkedtem le a barlang mai bejáratához vezető

lépcsőkön, amely néhány méterrel az eredeti bejárat mellett található. Az első dolog, amit érzékeltem, a levegő megváltozása volt: odabent hideg nyirkosság fogadott, a lábam alatt apró vízfolyások csörgedeztek. Amikor elértük a masszív biztonsági kaput, úgy tűnt, máris mélyen a hegy gyomrában járunk, M. Zimmermann szertartásos mozdulattal kinyitotta az ajtót, majd betessékelt az előttünk feltáruló rejtélyes csarnokokba.

A szememnek még meg kellett szokni a kora tavaszi napsütés és a gyengén megvilágított belső tér közti különbséget, úgyhogy az első pillanatokban szinte semmit sem láttam. 25 ezer évvel ezelőtt a felső paleolitikum emberei azonban még ennél is kevesebbet láthattak, amikor elkezdték használatba venni a Pech Merle-t. Fantáziám szinte azon nyomban meglódult, amikor megpillantottam az alakokat és az árnyakat magam körül. Mennyivel drámaibb, akár félelmetesebb is lehetett ez a barlangrendszer az elődeink által használt egyszerű fáklyák és kőmécsesek gyenge, pislákoló fényénél.

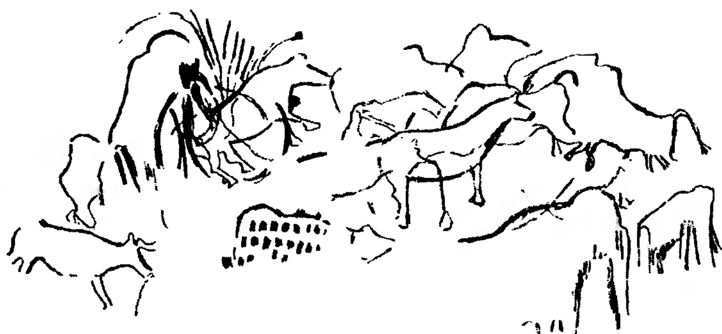
Ráadásul a Pech Merle négy kilométer hosszú folyosóit, átjáróit és aknarendszerét számos helyen mesterségesen kibővítették, javították, és biztonságosabbá tették a modern időkben. Az őskorban a barlangot szent helynek tartó emberek arra kényszerültek, hogy leküzdjék a veszélyes csapdákat, hogy hason csússzanak át a keskeny és összeszűkülő hasadékokon, vízmosásokon, mielőtt elérték volna a fő termeket. Minden egyes látogatás rettenetes élmény lehetett, amely bátorságot és eltökélt akaraterőt követelt – messze nem olyan kaland volt ez, amelybe bárki könnyedén belevágna. Meggyőző régészeti leletek tanúsítják, hogy a több mint tízezer évet átölelő periódus alatt viszonylag kevés ember járt itt, *de mindegyikük ugyanazzal a céllal jött* – nevezetesen, hogy gyönyörű és rejtélyes képeket fessenek bizonyos gondosan kiválasztott sziklafalakra (és feltehetőleg hódoljanak előttük). Ebből, illetve más fontos nyomokból (amelyekre a későbbi fejezetekben még visszatérünk) a tudósok azt az ésszerű következtetést vonták le, hogy itt valamilyen vallási tevékenységet gyakoroltak, az emberiség egyik legkorábbi valódi vallását, a résztvevők pedig a rítusok szakértői voltak, akik nagyrészt egyedül, legfeljebb néhány tanítvány segítségével alkották meg titokzatos műveiket. Az is egyértelműnek tűnik – miképp sok más barlangfestmény esetében –, hogy magában a helyben is felfedeztek valamilyen különleges minőséget, ami rávette a művészeket, hogy a falakat használják vászonnak.

Az alvilág előszobája

A Pech Merle mindenekelőtt a természet csodája – mintha csak igen kifinomult és ravasz találékonysággal alakították volna ki, oly módon, hogy szinte nincs ember, aki úgy léphetne be ide, hogy a hely ne gyakorolna rá igen erőteljes és varázslatos hatást. A barlang még mai világunkban, folyamatos elektromos világítás mellett is kifejezetten kísérteties és túlvilági hatást keltő, föld alatti világ maradt.

M. Zimmermann bezárta mögöttünk a biztonsági ajtót, mi pedig egy hosszú, kacskaringós, lefelé ereszkedő, három méter magas és széles folyosón találtuk magunkat, amelyet az ősi vízfolyás vájt ki. Göcsörtös, csillogó cseppkövek és elefántcsontszínű sztalagmitok halmozódtak fel a falbemélyedésekben, mintha orgonasípok sorakoztak volna egymás mellett, másutt különös falikárpitként vagy függönyként ereszkedtek alá, mintha a sziklafalakat simogatnák. Itt nem voltak barlangfestmények, de minél beljebb merészkedtünk, annál különösebb, álomszerűbb, képzeletet megmozgató atmoszférával találkoztunk. Nagyon könnyen el tudtam képzelni, hogy valamiféle párhuzamos univerzumba ereszkedek alá, a törpék és tündérek királyságába – egy megfagyott és érintetlenül maradt világba, egyfajta időkapszulába, amely egy mesebeli korból érkezett hozzánk – vagy egy szemvillanásnyi időre megmutatkozó másik dimenzióba.

Ekkor elérkeztünk a felső paleolitikum első műalkotásához (azon az útvonalon haladva, amelyet a Pech Merle modern kori látogatóinak mindegyike bejár), bár ez semmiképp sem jelentette azt, hogy időrend tekintetében is ez volt az első alkotás a barlangfestmények között. A hét méter széles, két és fél méter magas, vízszintes elrendezésű kompozíció a sziklafal azon részén terült el, ahol az enyhén domború, szokatlanul fakó, száraz és simára csiszolt kőfalat felülről egy kiugró kőeresz védte. A régészek Frise Noire-nak nevezték el a képet, amelynek fő alakjai a hideghez alkalmazkodott gyapjas mamutok, bölények, őstulkok (a mai szarvasmarhák ősei) és lovak, amelyeknek aránytalanul apró fejű, álomszerű alakját fekete mangánnal rajzolták fel. Mindegyik ábra körülbelül 16 ezer évvel ezelőtt készült, és a tudósok feltételezése szerint egyetlen művész munkái.

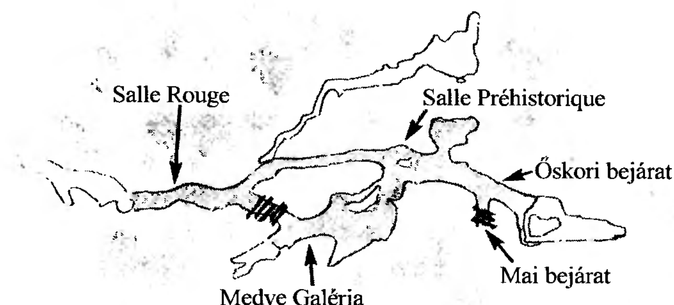
Állatok és pettyek a Frise Noire-on

Első pillantásra úgy tűnik, hogy ezek az alakok teszik ki az egész kompozíciót, ha azonban alaposabban szemügyre vesszük a képet, láthatjuk, hogy az alakokat tekintélyes mennyiségű vörös vasoxid-okker festékre rajzolták rá. Ezt a festéket 4000 évvel korábban kenték fel a fal alsó részére, és itt-ott tisztán kivehető pöttyökből álló csoportokba rendezték, néhány helyen pedig állatok halvány körvonalai is kirajzolódnak benne.

A vörös háttér előtt lebegő jégkori mamut alakja felerősíti a háromdimenziós elrendezés meggyőző illúzióját. A perspektivikus ábrázolás okos trükkje azt a benyomást kelti, hogy a közelebbi figurák kiemelkednek a sziklafalból, míg a hátuk mögött sorjázó többi teremtmény mintha elhalványulna, szinte eltűnni látszana a messzi távolban.

Előbukkanás

A Frise Noire bestiáriuma, az úgynevezett Salle Préhistorique a legnagyobb főkamra közelében áll, ahol a Pech Merle felső paleolitikumi műveinek túlnyomó többsége található. Rejtély, hogy a barlangrendszer többi részét – például a látványos Salle Rouge-t – miért hagyták érintetlenül az őskori művészek, az azonban kétségtelen, hogy a Salle Préhistorique különleges atmoszférát és lenyűgöző környezetet biztosít az alkotásoknak. A mintegy 40 méter széles térben oldalfolyosók és aknák labirintusa található, amelyeket tovább bonyolítanak a kőomlások és kavicshalmok, amelyek szinteltéréseket alakítanak ki a barlang alján.

A Pech Merle térképe

Bizonyos pontokon az üreg mennyezete közvetlenül az ember feje felett fut, máshol magasba szökve eltűnik a fenti sötétségben, ahonnét a gravitáció erejének engedelmeskedve, megdermedt cseppkövek csüngnek alá. Egyes cseppkövek több méter hosszúak, fűrészfogas, több csúcsban végződő hegyükről csepeg a víz, mintha egy gigászi jégcsap olvadna felettünk. Más cseppkövek a talajról felfelé növekvő sztalagmitokhoz kapcsolódva szabálytalan, barázdált oszlopokat alkotnak, mintha az ősidőkben élt óriások egymásra hordott lábszárcsontjainak vagy csigolyáinak mauzóleumát látnánk.

A Frise Noirtól elfordulva M. Zimmermann jobbra vezet engem egy lépcsősor felé, amelyet a modern időkben alakítottak ki az eredetileg meredek lejtésű, természetes alagútban. A lépcső tetejére érve egy szintén természetes peremen bukkanunk ki, amely a barlang fala mellett fut körülbelül 10 méter magasan a padló felett, csodálatos kilátást nyújtva a Salle Préhistorique legfontosabb területeire. A perem felett fekete mangánnal kihúzva két bölény és egy mamut kísérteties alakja úszik be a látómezőnkbe. Alattunk, a főkamra sötét mélységében váratlanul felkapcsol egy reflektor, hogy egy pillantást vethessek a Pech Merle mesterművének távol-

ban felderengő alakjára. M. Zimmermann tantaluszi kínokat okozva, szinte azon nyomban lekapcsolja a lámpát, és eltűnnek előttem a világhírű foltos lovak képei, ám megnyugtat, hogy ha leérünk a kamra alsó részébe, akkor ehhez a nevezetes barlangfestményhez érkezünk meg.

Úgy tűnik, elértünk a sziklaperem végéhez, most pedig leereszkedünk a modern korban kialakított tíz lépcsőfokon – az őskorban ez alighanem rendkívül fáradságos és nehéz út lehetett. A lépcsők egy keskeny természetes hasadékhoz vezetnek. M. Zimmermann jobbra mutat, ahol a falon egy bölény alakja, egy másik bölény feje és jellegzetes sörénye, illetve egy mamut háta, feje és agyara tűnik fel – mindegyik fekete mangánnal készült. Balra egy kissé magasabb homlokzaton az őskori művész egy újabb mamut alakját „fedezte fel" a sziklafal természetes dudorai, bemélyedései és repedései közé rejtve, amelyet szuggesztív fekete vonalakkal láthatóvá is tett.

– A crô-magnoni ember felhasználta a szikla természetes alakzatait – magyarázza M. Zimmermann, miközben segítőkészen végigköveti az állat alakját egy lézerpointerrel. – Látja, itt a fej az agyarral. Ott vannak a mellső és a hátsó lábak. És ott van az a két vonal, egyik a hátnak és a faroknak, a másik a hasnak.

Akárcsak a Frise Noire-ban, itt is úgy tűnik, mintha a lefestett állatok lényege lakozna a képben, amely kiemelkedni látszik a sziklafalból. Nagyon valóságosnak érzem őket, nemcsak a mamut csodálatos háromdimenziós „előbukkanását", de az egész kompozíciót, amelynek valahogy sikerül elhitetnie velem, hogy a lefestett állatok a vonalaikat alkotó repedések összeforradása révén a mögöttük húzódó rejtett mélységből bukkannak elő.

Vésetek

Újabb tíz lépcsőfokot ereszkedünk lefelé a kamra alsó szintjére, ahol a padlót hatalmas kőrakások halmai borítják, mi pedig a köztük kanyargó ösvényt követjük. Felettünk – becslésem szerint három méter magasan – M. Zimmermann a mennyezet egy felületére mutat, amelyet első látásra durván bevésett vonalak értelmetlen irkafirkája díszít, amely figyelmesebb tanulmányozás után mintákká és formákká bomlik szét.

– A mennyezet nagyon lágy – magyarázza M. Zimmermann –, ezeket a rajzokat az ujjaikkal készítették. Valószínűleg két korszakra oszthatók, az egyikben csak vonalakat használtak, a másikban alakokat.

A falra vetülő lézerfény egy hatalmas, halványan bekarcolt mamut alakját követi végig: „Itt van a háta, az ott a feje; ezek az agyarak, ott vannak a mellső lábak, és az a has vonala." A közelben feldereng a második mamut, tőle jobbra egy eltúlzott, képregényszerű alak lebeg: meztelen nő hatalmas farral és mellekkel, ugyanakkor nagyon apró fejjel – klasszikus felső paleolit kori „Vénusz", egyike a számtalan erotikus nőábrázolásnak, amelyeket a régi Európa barlangfestményein találtak.

– Tizenhárom emberábrázolásunk van Pech Merle-ben – jegyzi meg M. Zimmermann –, két férfi és tizenegy nő.

– Mindegyik nő ilyen nagy, Vénusz-szerű alak, mint ez itt?

– Igen. Mint ez. Látja, ott van még egy, fej nélkül. Ott vannak a mellei. Ott van a hasa, azok a lábai. Ott a feneke, az pedig a háta.

Ez az ábra a mennyezetről lezuhant kőrakás felett helyezkedett el – a kövek kis híján elzárták az utat –, ősünk erre a kőhalomra felmászva rajzolta fel az ábrát ujjaival a mennyezetre. Valamikor, mintegy húszezer évvel ezelőtt a lehullott sziklákra még két állat képét is felvázolták fekete mangánnal: vállmagasságban egy mamutot, fejmagasság fölé pedig egy bölényt.

Mintegy tíz métert haladunk előre az ösvényen, amely – a Pech Merle jellegzetes labirintusszerű módján – először fölfelé kígyózik, majd lefelé lejt. A Korongok Termébe érkezünk, amely a megkristályosodott kalcitok gyönyörű koncentrikus alakzatairól kapta a nevét. A terem túlsó végében, az ösvénytől jobbra magasan a csupasz falon négy párhuzamos csík látszik.

– Egy barlangi medve karmának a nyomai – magyarázza M. Zimmermann. – Ez a példány három méter magas volt.

A gyermek rejtélye

A fal sarkánál, ahol a körömnyomok vésődtek be, egy modern lépcső aljához érkezünk. Húsz lépcsőfok vezet két derékszögű lépcsőfeljárón felfelé, ahol őseinknek a veszélyes és meredek falon kellett felkapaszkodniuk. A lépcső tetején természetes alkóvhoz érkezünk néhány méterrel a karomnyomok fölé. Ahol M. Zimmermann egy körülbelül 12 éves gyermek lábnyomait mutatja meg nekem. Majdnem húszezer évvel ezelőtt nyomódtak az eredetileg puha, agyagos

talajba, és megkövesedett formában máig megmaradtak. A lábnyomok némelyike rendkívül éles lenyomatú, mintha ma reggel járt volna erre az illető, én pedig képtelen voltam úgy nézni őket, hogy lelki szemeim előtt ne jelenjen meg a rettenthetetlen gyermek képe – tudjuk, hogy egyetlen személyről van szó, azt azonban nem tudhatjuk, fiú volt-e vagy lány –, aki a nyomokat hagyta. A lábnyom a maga szépen kerekített sarok- és lábujjlenyomatával megerősíti azt közös emberi köteléket, amely az évezredek távolságából is szorosan összeköt minket az őskor barlangművészeivel. Ugyanez a kötelék teszi lehetővé azt is, hogy magára a művészetre érzelmi reakciókat adjunk, hogy megérintsen minket – sok szempontból talán ugyanúgy, ahogy őseinket megérintette –, illetve hogy felismerjük az absztrakcióban és a szimbolizmusban rejlő árnyalt minőségeket, még ha a szimbólumok jelentése továbbra is elillan előlünk.

A Pech Merle nem az egyetlen rajzokkal díszített őskori barlang, amely bizonyítékokkal szolgál arról, hogy a gyermekek valamiféleképpen kapcsolatban álltak a művészekkel. Mi lehetett ennek az oka?

A Medve Galéria

A lábnyomot megőrző kis területet elhagyva a mintegy 50 méterrel a földfelszín alatt fekvő Galerie de l'Ours, azaz a Medve Galéria elnevezésű csarnokba, a Pech Merle barlangrendszerének ősrégi szakaszába érkeztünk. Itt nincsenek barlangrajzok, hanem mélyen barázdált, megsárgult cseppkőoszlopok emelkednek mindenütt, mellettük valószínűtlen méretű kalcitfalloszok merednek szemérmetlenül az ég felé. Tőlünk jobbra, egy sötét szentély védelmében simára csiszolt oszlopok sorakoznak olyan szimmetrikus elrendezésben, mintha emberkéz alkotta volna őket, határozott építészeti vonásokat mutatnak, az egész konstrukció akár egy ókori egyiptomi templom méretarányosan csökkentett változata is lehetne. Felkapaszkodunk egy modern kori lépcső nyolc fokán, majd nekivágunk a baloldalt nyíló keskeny folyosónak, ahol a mennyezet csupán néhány centiméterrel fut a fejünk felett. Az őskori időben ez a folyosó még ennél is alacsonyabb volt, magyarázza M. Zimmermann, csak négykézláb lehetett közlekedni benne.

Húszezer évvel azelőtt, hogy az átjárót kiszélesítették a modern kori látogatók kedvéért, vajon mi vehette rá az ősembereket, hogy bekússzanak ebbe az üregbe? Hamarosan feltárul előttünk a magyarázat, mégpedig a folyosó falába magasan bemetszett újabb művészi alkotások képében – amelyek közül egy barnamedve oldalnézetből ábrázolt, gyönyörűen megformált feje és szeme volt a legjellegzetesebb. Mellette vízszintes és függőleges vonalakból álló mintákat látunk. A folyosó szemközti falára négy háromszöget véstek, amelyek részben átfedik egymást, mellettük egy érdekes, ez idáig még nem azonosított szimbólum látható, amely némiképp bikaszarvra emlékeztet.

A sebesült ember

A folyosó – egy a lejtős oldalba vágott cikcakkos utat követve – visszavezet minket a Pech Merle barlangrajzainak központi galériájához, ahol lélegzetelállító látvány tárul a szemünk elé. A hely olyan hatást kelt, mintha egy hatalmas gótikus építmény közepén állnánk, amelyet az ásványok isteneinek szenteltek, és a föld sötét mélyében alakítottak ki hatalmas csarnokokkal és boltozatokkal, kalcitból és alabástromból készült, égbe szökő boltívekkel, karcsú támpillérekkel. Biztos vagyok benne, hogy Coleridge-t nevezetes ópiummámorában hasonló túlvilági, föld alatti látomás ihlette meg, amikor versbe foglalta Xanadu végtelen csarnokait és Kubla kán palotáját. A hely olyan szürreális és elvarázsolt, mintha halálszerű álmot varázsoltak volna rá a jégkorszak mágusai, amelyet azóta sem oszlatott el senki.

Félúton lefelé M. Zimmermann félrevon egy bemélyedéshez, hogy megmutasson egy különös ember- vagy emberszerű figurát, az úgynevezett „sebesült embert", amelyet vörös okkerrel festettek fel az alacsony mennyezetre. Le kellett hajolnom, hogy rendesen szemügyre vehessem a rajzot, ugyanakkor ezt a helyet – megint csak – a modern kori látogatók kényelme érdekében ásták ki, az őskorban sokkal nehezebb lehetett ide bejutni. A felső paleolitikumban a mennyezet valójában alig egy méterre függhetett a padló felett. A művésznek tehát rendkívül kevés mozgástere maradt, és kizárólag háton fekve dolgozhatott. Azok, akik utána érkeztek, hogy megnézzék a rajzot – feltéve, hogy így történt –, kénytelenek voltak ugyanezt a testtartást felvenni.

A sérült ember azokról a (gyakran lándzsákként értelmezett) vonalakról kapta a nevét, amelyek a mellkasán, a törzsén és az ülepén haladnak át. A mennyezet háttere előtt az alak szinte felemelkedni

A Pech Merle
sebesült embere

látszik. A figurának a feje a legkülönlegesebb, egyes régészek szerint madárszerű alakja van, ugyanakkor feltűnően csúcsos koponyája, hegyes csúcsban végződő pofacsontjai és ferde vágású szemei azt az erős benyomást keltették bennem, hogy nem annyira madarat, mint inkább a tündérmesék világából ismert hagyományos tündér- vagy koboldábrázolást látom.

Közvetlenül a sebesült ember feje felett, a koponya hátsó részét érintve szintén vörös okkerrel egy nagy jelet pingáltak a falra. Ugyanennek a szimbólumnak különféle változatait, sőt magát a sebesült embert is megtalálták más barlangokban, jóllehet egyik sem teljesen azonos ezzel az ábrázolással. A régészek ezt a szimbólumot „tectiformként" (épületszerűként) vagy „aviformként" (madárszerűként) határozták meg. A szimbólum alakja megfordított „T" betűre emlékeztet, amelynek keresztvonalának mindkét végéből vékonyabb rézsútos vonalak indulnak kifelé.

Ugyanennek a kompozíciónak része lehet – bár ez nem biztos – a líra alakú szarvval ábrázolt hatalmas őstulok (kihalt ősbivaly) alakja. Ezt az állatot is vörös okkerrel rajzolták fel, és a bemélyedés falán lebeg a sebesült ember közvetlen közelében. A két figura között számos kapcsolódó szimbólum látható, köztük az egyik felismerhetően elágazó vagy „Y" alakú.

Az egész bonyolult képi és jelrendszer szinte lüktet és vibrál a megfejthetetlen jelentéstől.

Kinyúló kéz

Tovább ereszkedünk lefelé a főgalérián, és pár pillanat múlva megérkezünk a barlang falára festett vörös okker pöttyök mintázatához. A pöttyöktől balra egy kecses női tenyér kísérteties, negatív lenyomata látható, szintén vörös okkerrel kihúzva.

Nagyon bensőséges találkozás ez.

Mi járhatott az asszony fejében húszezer évvel ezelőtt, amikor szétterpesztett ujjait a falnak nyomta? Fiatal volt, vagy öreg? Milyen kapcsolatban állhatott a művésszel, aki az okkert megrágta, és nyálával összekeverve festéket készített belőle, hogy a nő keze köré fújja a permetet? Esetleg művész és modell egy és ugyanaz a személy volt?

Negatív kéznyomat és
pettyek

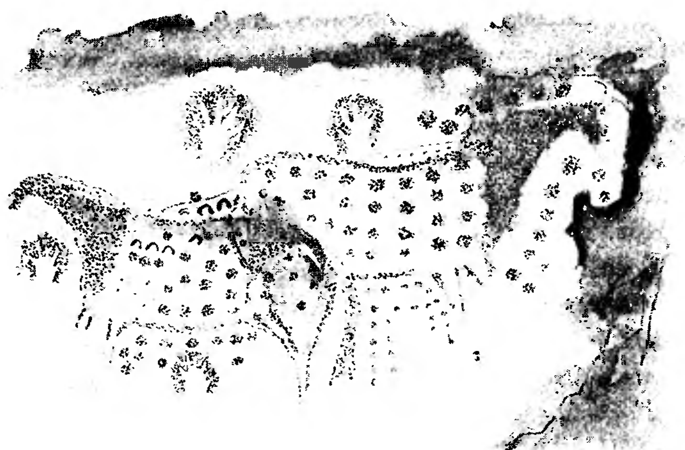
Bármelyik eset is állt fenn, vajon milyen céllal hagyta itt a kéznyomot?

A kéznyom alatt és mögött sziklamélyedés húzódik. Az üreg jobb oldali falán M. Zimmermann egy szintén okkerrel készült kompozíciót mutat, amelyen nyolc nőalak szerepel, mindegyik erősen stilizált, az ismerős „Vénusz-formát" mutatja az aránytalanul nagy mellekkel és farokkal. Van bennük azonban valamilyen kétértelműség, amely egyes kutatókat arra a meggyőződésre vezetett, hogy összetett, félig ember, félig állat lényként határozza meg őket. Leroi-Gourhan francia őskortörténész „bölényasszonyoknak"[1] nevezi őket. Az egyik asszonyt egy ló fejére rajzolták rá. Ugyanezen a kompozíción található még két – durván kör alakú – pöttycsoport (az egyik 7, a másik 14 pöttyből áll), valamint egy mamut körvonala is. Néhány méterrel arrébb az átjáró szemközti falán vörös okkerrel kihúzott szarvasfej dereng fel.

A pettyes lovak palimpszesztje

Innen már csak néhány lépés, és elérkezünk a Pech Merle őskori művészetének mesterművéhez, a pettyes lovak csodálatos faliképéhez, amelyet M. Zimmermann először fentről mutatott meg

nekem. Most, ahogy közelről látom, feltűnik, hogy a faliképet több negatív kéznyomat keretezi – ezek férfikéztől származnak –, amelyeket fekete vonallal húztak ki, s az egyiken a megszokott öt helyett hat ujj látható. Akár szándékosan, akár véletlenül, az ősembereknek sikerült megteremteni azt a hatást, mintha ezek a kezek egybeolvadnának a mögöttük lévő sziklával – mintha a festés folyamata során az előbbiek benyomódtak és összeolvadtak volna az utóbbival. Úgy vélem, ez a jelenség egyenesen következik a barlangfestők egy másik különleges tehetségéből, abból a képességükből, ahogy a festésre kiválasztott szikiafalakban fellelték és körberajzolták a kőben rejtőző állatok alakját. Ez utóbbi tehetségük most is megnyilvánul, és a jobbra látható barlangrajzon éri el tetőpontját, ahol a szikla természetes kiszögellései összetéveszthetetlenül egy ló fejének alakjára emlékeztetnek. Nemigen lehetne ésszerű érveket felhozni az ellen, hogy ez volt az oka annak, hogy két gyönyörű, egyenként körülbelül két méter hosszú ló képét festették ide (nem pedig a barlang valamely másik részére), illetve annak, hogy a kompozíció jobb oldalán szereplő lovat úgy helyezték el, hogy a feje a jellegzetes szikladudorra kerüljön.

A pettyes lovak barlangrajza

A szikladudor megfelelő mérete és elhelyezkedése lehetővé teszi, hogy minimális díszítéssel egy ló fejeként szolgáljon. Mindazonáltal ez illúzió.

A sziklafalat közelebbről megvizsgálva feltűnik, hogy ez az egyébként igen realisztikus állat, bal oldali párjával egyetemben, saját festett fejjel is rendelkezik – méghozzá olyan fejjel, amely abszurd módon teljesen aránytalan a test többi részéhez képest, olyannyira, hogy első pillantásra csupán a sörény folytatásának tűnik. A robusztus testekre és nyakakra biggyesztett apró fejek adnak fantazmagorikus minőséget a Pech Merle pettyes lovainak, mintha a sziklafalból húzták volna őket elő, egy olyan dimenzióból, amely hasonlít a miénkhez, ugyanakkor megdöbbentő és bizarr módon különbözik is tőle.

A barlangban található egyéb munkákhoz hasonlóan ez a fríz is palimpszeszt, amelyen a későbbi korokban készült kompozíciókat az előző rajzokra vitték fel a festők. A lovak például teljes egészében nyállal kevert faszénnel készültek, amelyet szájjal fújtak a barlang falára. A faszén életkora rendkívül pontosan meghatározható, és a jobb oldali ló festékanyagából vett minták alapján tudjuk, hogy a kép több mint 24 ezer éves.[2] A barlangrajzon azonban vannak más, vörös okkerrel megrajzolt elemek is, amelyek fiatalabbak: hozzávetőleg húszezer évvel ezelőtt készülhettek. Ezek közül különösen figyelemreméltó az a két méter hosszú édesvízi hal (talán csuka), amelyet a jobb oldali ló hátára és részben a sörényére festettek. Emellett láthatunk még vörös okker pöttyöket, amelyek nagyjából megegyező méretűek a lovakon látható fekete foltokkal, és össze is keverednek azokkal. Végezetül hét megfejthetetlen, behajlított hüvelykujjhoz hasonló jel, illetve egy sor, sokkal absztraktabb szimbólum (vonalak, körök, háromszögek) szerepelnek a képen.

A szimbolikus forradalom

A Pech Merle festményei között azonban nemcsak az apró fejű, pettyes lovak képe az egyetlen kísértetiesen eltorzított és fantazmagorikus ábrázolás. A keskeny Combell-galériában (mely jelenleg zárva van a látogatók előtt) három másik „képzeletbeli állat" is szerepel. Ezek a lények nagy vonalakban emlékeztetnek az antilopra, és nekik is aránytalanul kicsi fejük van. Keletkezésüket 25 ezer évvel ezelőttre teszik, s ezzel a barlang legrégebbi festményeinek számítanak. Az általuk létrehozott kompozíció szintén számos pettyet és jelet tartalmaz, több ló és egy prédáján kushadó barlangi oroszlán is szerepel rajta.

Nem első alkalommal fordul elő, hogy jelenlegi ismereteink korlátozottsága miatt csak a vállunkat vonogatva kérdezhetjük, hogy ez meg mit jelent.

Hozzávetőlegesen húszezer év választ el bennünket a Pech Merle ihletett művészeitől, és majd' 35 ezer év az Európában eddig feltárt legrégebbi barlangrajztól.[3] Sem hagyományok, sem bármiféle beszámolók nem maradtak fenn ezekről a rég elfelejtett kőkori látomásos emberekről. Gyakori jel-, illetve szimbólumhasználatuk ellenére írott nyelvük nem volt, ezért semmiféle írásos nyom sem maradt ránk tőlük, hogy legalább abban reménykedhetnénk, hogy egy nap majd megfejtjük őket. Mindebből kifolyólag aligha meglepő, hogy nem ismerjük festményeik jelentését, teljesen rejtélyes minden, amit csináltak, ahogy cselekedeteik okát is homály fedi. A szakterület számos kutatója fel is adta, hogy elméleteket gyártson az őskori művészetről, inkább annak szentelik az idejüket, hogy összegyűjtsék és rendszerezzék az adatokat. Ennek következményeképp teljes mértékben tudatlanok vagyunk az emberi faj történetében valaha is végbement legnagyobb evolúciós átalakulás mechanizmusát és hajtóerejét illetően. Az úgynevezett szimbolikus forradalomnak az Európában mintegy 30 ezer évvel ezelőtt megjelent barlangrajzok pazar és teljesen kiforrott kifejezései.

Néhány rendkívül rejtélyes anomáliától[4] eltekintve a tudósok egyetértenek abban, hogy emberszabású őseinknek *egyáltalán* nem voltak szimbolikus viselkedésformái evolúciónk első öt-hétmillió éve alatt, amely elválasztott minket a csimpánzokkal összekötő utolsó közös ősünktől.[5] Ebben az időszakban ugyanazon viselkedésminták és durva kőeszközök – lényegében egyforma „szerszámkészletek" – szellemtelen gépies másolásával találkozunk csak, semmi változás vagy fejlesztés nem mutatkozik rajtuk több százezer, akár millió éven keresztül. Ha változások történtek (például a szerszámok alakjában), az új másolandó mintát állított fel, amelyet minden fejlesztés nélkül újragyártottak igen jelentős ideig, mígnem a következő változtatást átvették. A folyamat során – jégkori lassúsággal – megfigyelhetjük az emberi test anatómiájának a jelenkori állapot felé mutató fokozatos fejlődését is.

196 ezer évvel ezelőtt,[6] sőt egyes becslések szerint már jelentősen korábban,[7] az emberi faj elérte „teljes anatómiai kifejlettségét". Ami azt jelenti, hogy testi értelemben minden szempontból megkülönböztethetetlenek voltak a mai embertől, és lényegileg

ugyanolyan méretű, ugyanolyan összetett aggyal rendelkeztek, mint mi. Az egyik rejtély az, hogy viselkedésük eleinte messze elmaradt megjelenésük és idegrendszerük – a maival megegyező – fejlettsége mögött, hiszen mindössze százezer évvel ezelőtt kezdték a szimbolikus képességek félreismerhetetlen jeleit mutatni. Arról a szimbolikus képességről van szó, amelyet a modern emberi élet szinte minden aspektusához társítunk. A másik rejtély az, hogy ez a fejlődés látszólag csak Afrikában ment végbe.

Az afrikai kontinensen kívül sokkal primitívebb emberszerű lények voltak még túlsúlyban. Az ázsiai szárazföldről származó leletek alapján a *Homo erectus* elnevezésű faj (melynek agymérete kétharmada volt a miénknek, s amelynek ősei több mint egymillió évvel korábban hagyták el Afrikát) gyakorlatilag változatlanul fennmaradhatott a modern emberrel mintegy 50 ezer évvel ezelőtt lezajlott első találkozásáig.[8] 2004-ben Floresen, egy távoli indonéz szigeten dolgozó régészek kiásták egy másik primitív emberszerű faj maradványait, amelyek szintén a legutóbbi időkig – ez esetben kevesebb mint húszezer évvel ezelőttig, a modern emberrel való találkozásig – fennmaradtak. Az apró termete miatt „hobbit" becenévre keresztelt faj a *Homo floresiensis* tudományos nevet kapta. A kutatások kezdetén úgy tűnt, hogy az újonnan felfedezett faj a *Homo erectus* leszármazottja, amely több százezer éve vetődött Flores szigetére, majd ezután saját önálló evolúciós fejlődési utat járt be. A sziget más állatfajaihoz hasonlóan (Floresen póniló méretű törpeelefántok is éltek) ez a fejlődés eltörpülést[9] jelentett. A további kutatások viszont arra utaltak, hogy a teremtmény nem csupán egy törpe *Homo erectus*, hanem egy mindeddig ismeretlen ágat képvisel az emberiség családfáján.[10] Az ügy még mindig vita tárgya, de bármi legyen is a végkifejlet, a *Homo floriensis* maradványai egy teljesen kifejlett felnőttet mutatnak, aki mindössze egyméteres magasságot ért el, agytérfogata pedig hozzávetőlegesen 380 köbcentiméter lehetett, amely nagyjából megegyezik a csimpánz agytérfogatával, és alig nagyobb, mint a modern emberi agy negyede. Az a megdöbbentő, hogy majomméretű agya ellenére a *Homo floriensis* készített és használt is kőeszközöket; úgy tűnik azonban, hogy sem ő, sem nagyobb agyméretű őse, a *Homo erectus* nem használt semmiféle szimbólumot.[11]

Eközben Európában a *Homo neanderthalensis*, ez a tömzsi, kiugró homlokcsontú faj, amelyet közkeletűen neandervölgyi ember

néven ismerünk, uralkodott kizárólagosan már a 250 ezer évvel ezelőtti időszaktól, mígnem alig ötvenezer évvel ezelőtt el nem kezdődtek végzetes találkozásai a modern emberrel.[12] A neandervölgyi ember messze megelőzi a *Homo erectus*t és a *Homo floresiensis*t az evolúciós létrán, ugyanakkor azonban úgy tűnik – és ez a faj komoly hátrányára szolgált –, hogy semmiféle szimbolikus ismerete nem volt.[13]

Az elődeink szimbólumhasználó képességéből adódó többszörös túlélési előnyök (a továbbfejlesztett vadászati stratégiáktól a nemzedékről nemzedékre hagyományozott létfontosságú ismeretekig) olyan nyilvánvalóak, hogy szükségtelen most felsorolni őket. Az azonban egyáltalán nem törvényszerű, hogy a világban élő embercsoportok mindegyike pontosan ugyanabban az időszakban vált képzett szimbólumhasználóvá. A józan ész azt diktálná, hogy egyesek jóval korábban szerezték meg ezt a képességet, mint mások, valamint hogy létezhettek olyan elszigetelt csoportok, amelyek akár több ezer éves késedelmet is szenvedhettek.

A régészeti leletek is nagyjából ezt mutatják. E szerint a szimbólumhasználat legkorábbi bizonyítékai (bár ezt nem minden tudós hajlandó elfogadni) Dél-Afrikában jelentek meg hozzávetőlegesen 110-90 ezer évvel ezelőtt. Számos helyen találtak ebből a korszakból származó, szépen kidolgozott és gyakran praktikátlanul törékeny csonteszközöket, amelyeket, úgy tűnik, inkább vásárlásra és cserekereskedelemre, nem pedig szerszámként használtak. Ebből az a nyilvánvaló következtetés adódik, hogy ezek a tárgyak nagy szimbolikus jelentőséggel bírhattak a tulajdonosaik számára.[14]

Vörös okker téglalap geometriai mintákkal (balra), kilyukasztott kagylóhéj füzér (jobbra) a dél-afrikai Blombos-barlangból, becslések szerint 77 ezer évesek

A szimbolikus gondolkodás újabb nagy mérföldköveként azonosított leleteket a régészek megint csak Dél-Afrikában fedezték fel. Chris Henshilwood a fokvárosi Blombos-barlangban végzett ásatásai szolgáltatták a tisztán szimbolikus művészet a világon ez idáig feltárt legkorábbi vitathatatlan bizonyítékait: egy kis vörös okker tömbre karcolt absztrakt geometriai kompozíciót. Ránézésre semmi különös, ám a 8. fejezetben egyértelművé váló okok miatt még rendkívüli jelentőséggel bírhat, hogy a világ legidősebb művészi alkotásán épp ezek a bizonyos minták jelennek meg.

2004-ben szintén Henshilwood tárta fel a világon ez idáig napvilágra került legrégebbi leletet, amely minden kétséget kizáróan ékszerként használt, személyes tárgy volt: egy sor apró, kilyukasztott kagylót. Az okkerdarab és a kagylók is ugyanabból a 77 ezer évesre datált rétegből kerültek elő.[15]

Érdemes szem előtt tartani, hogy a régészetben egyetlen ásónyom mindent megváltoztathat. A mai bizonyítékok tükrében egyelőre nagyon úgy tűnik, hogy az emberiség „szimbolikus forradalma" meglehetősen hosszú ideig, egészen a 40 ezer évvel ezelőtt felbukkanó, európai barlangművészet elindulásáig „megragadt" a Blombos-barlangban látható állapotoknál (a kagylóból készült ékszereknél és a geometrikus mintáknál). Ebből a hatalmas időintervallumból előkerült leletek legnagyobb része arra utal, hogy Afrika, illetve Levante szomszédos része volt a *világon az egyetlen olyan terület*, ahol a modern ember ősei jelen voltak, és ezen őseink fennmaradt szimbólumhasználata túlnyomórészt viszonylag alacsony szintű absztrakt mintákra és egyszerű ékszerekre korlátozódott.

Létezik azonban egyetlen érdekes kivétel. Ausztráliát, amelyet soha nem lakott egyetlen más emberféle sem, a modern ember ősei elképesztően korai időpontban, körülbelül 60 ezer évvel ezelőtt hódították meg, sőt az is elképzelhető (bár az ilyen „extrém" dátumok erősen vitatottak), hogy már 75 ezer évvel ezelőtt megjelentek ott.[16] Amellett, hogy ezeknek az úttörő törzseknek alig néhány (vagy akár egyetlen) nemzedéknyi idő alatt hatalmas szárazföldi utat kellett megtenniük afrikai szülőföldjükről, még arra is rákényszerültek, hogy a nyílt tengeri hajózás hőstettét is végrehajtsák, hiszen csak így kelhettek át Délnyugat-Ázsiából Ausztráliába. Ez pedig aligha lett volna lehetséges magas fokú szimbolikus képességek nélkül.

A rejtély tovább mélyül, ha észrevesszük, hogy a modern ember délnyugat-ázsiai jelenlétére utaló legkorábbi bizonyítékok (az Afrikából elinduló vándorlásnak ezt az útvonalat kellett követnie) kevesebb mint negyvenezer évvel ezelőttre datálhatók – vagyis legkevesebb húszezer évvel *későbbre*, mint ahogy a modern ember Ausztráliába érkezett.[17] Ugyanígy vitákat robbantottak ki az egyszerű geometriai mintákat mutató, rendkívül régi ausztrál sziklarajzok, amelyek közül egyesek negyvenezer évnél is régebbiek, sőt a „legszélsőségesebb" becslések szerint 75 ezer évesek is lehetnek, és ez az évszám már megközelíti a Blombos-barlangban talált vésett minták korát.[18]

Bárminek is találjuk meg a nyomait Ausztráliában, Ázsiában, Afrikában vagy Európában, lehetetlen túlértékelni annak az evolúciós fejleménynek a megismételhetetlen és különleges voltát, amely teljes egészében modern tudattal, valamint a szimbólumhasználat, a kultúra, a vallás és a művészet minden szempontból modern képességével ruházta fel az emberiséget. Az ember leszármazási vonalán ez előtt egyetlen ősünk sem használt szimbólumokat semmilyen formában sem, azt pedig talán szükségtelen említenem, hogy az állatfajok között sem találkozunk ilyesmivel. Az emberiség szimbólumhasználó képességének megjelenése (valamikor 100-40 ezer évvel ezelőtt) volt az a momentum, amely mindent megváltoztatott. Előtte őseink nemzedékei – egy-két elszórt és általunk megtalált kőeszközt leszámítva – úgy jelentek meg és tűntek el, hogy nem hagytak maguk után jelentősebb nyomot a földön, mint bármelyik állatfaj. Utána azonban viselkedési szokásaink és az általunk elért eredmények kezdtek villámgyorsan eltávolodni az állatvilág többi részétől. Kétségtelen, hogy a folyamat hosszú időt vett igénybe, de az is egyértelmű, hogy elért valamiféle „kritikus tömeget", legalábbis Délnyugat-Európában, amikor 30-40 ezer évvel ezelőtt elkezdték festeni a nagyobb barlangokat. Ezt követően, jegyzi meg Richard Klein, a Stanford Egyetem antropológiaprofesszora, „gyors egymásutánban egy sor olyan kulturális forradalom ment végbe, amely az emberiséget egy viszonylag nagy termetű emlős státusából sokkal inkább természetformáló erővé emelte."[19]

A rejtélyt tovább fokozza, hogy ezt a bámulatos hatékonyság- és versenyképesség-növekedést semmiféle nyilvánvaló anatómiai változás nem előzte meg, és nem is társult hozzá. Az emberi agy mérete például ebben az időszakban már nem növekedett. Sőt, az

előkerült kövületek azt mutatják, hogy a mai, átlagosan 1350 köbcentiméteres agytérfogatot már félmillió évvel ezelőtt elérték afrikai őseink – még mielőtt a teljes modern anatómiai fejlettség kialakult volna –, és ez többé-kevésbé azóta is viszonylag állandó maradt. Kénytelenek vagyunk ezek után feltenni a kérdést, hogy lehet az, hogy a miénkkel megegyező aggyal, külsővel és génekkel rendelkező ősemberek mindezek ellenére annyira máshogy viselkednek létezésük első százezer évében (vagyis durván 200-100 ezer évvel ezelőttig), mint mi – olyannyira máshogy, hogy valójában szinte egy másik fajnak tűnnek.[20] És miért kezdtek bele abba a hatalmas viselkedésbeli metamorfózisba – amely valamikor negyvenezer évvel ezelőtt éri majd el a kritikus tömeget –, amelynek a végén innovatív, művészi, szimbólumhasználó, kulturált, vallásos és öntudatos lény vált belőlük? Mi váltotta ki ezt a földtörténetben mind ez idáig egyedülálló jelentős irányváltást, amely életre hívta a modern emberi kultúrát?

Dr. Frank Brown, aki 2005. február 17-én a *Nature*-ben publikálta 196 ezer éves, anatómiailag modern embert mutató etiópiai csontvázleleteit, rámutat arra, hogy ezek a csontvázak 35 ezer évvel régebbiek, mint az eddig ismert „legrégebbi" emberi maradványok:

> Azért jelentős ez a felfedezés, mert az esetek túlnyomó többségében az ember kulturális aspektusait mutató nyomok sokkal későbbi időkből származnak, vagyis a *Homo sapiens* 150 ezer évig mindenfajta kulturális tevékenység nélkül létezett...[21]

Brown kollégája, John Fleagle (Stony Brook University, New York állam) szintén erre a problémára reflektált:

> Hatalmas vita bontakozott ki a modern viselkedési formák első megjelenését illetően... Miközben egyre régebbi és régebbi lelőhelyekről kerülnek elő modern anatómiai leletek, nyilvánvalóvá válik, hogy hatalmas időszakadék húzódik a modern emberi csontváz, illetve a „modern viselkedés" megjelenése között.[22]

Ian Tattershall (American Museum of Natural History) ennek a szakadéknak a problémáját – valamint azt a kérdést, hogy mi történt közben őseinkkel – az „ősantropológia legnagyobb kérdésének" ne-

vezte.[23] Kollégája, David Lewis-Williams, a dél-afrikai Witwatersrand Egyetem Barlangművészeti Kutatóintézetének munkatársa ugyanezzel a problémával kapcsolatban a „régészet legnagyobb rejtélyének" nevezte az emberré válás folyamatát, amelynek során őseink elkezdtek művészeti alkotásokat készíteni, és kialakult köztük az a gyakorlat, amelyet ma vallásnak nevezünk.[24]

Nyomok

A tudósok beismerése – miszerint egyszerűen nem értjük a kőkor művészeti és vallási forradalmát, sem pedig a szerepét, amelyet az emberiséget az űrkorszakba repítő, gyors ütemű fejlődésben játszott – rávilágít egy teljesen nyilvánvaló új kutatási irány fontosságára. A könyvtárak máris dugig vannak súlyos könyvekkel és tudós értekezésekkel, amelyeket az őskori művészettel több mint egy évszázada foglalkozó irányadó akadémikus tudomány termelt ki. Az adathalmaz hegyként tornyosul előttünk; ám, ahogy Lewis-Williams professzor rámutat, az a rengeteg erőfeszítés, amellyel összehordtuk ezt az adattömeget, egy lépéssel sem vitt előrébb minket a felső paleolitikumot illető egyetlen igazán fontos kérdés megválaszolásához: „Miért történt meg, hogy a kor ősemberei behatoltak Franciaország és Spanyolország mély mészkőbarlangjaiba, hogy az éjsötét termekben képeket készítsenek?"[25]

Tényleg, miért? Mi vezethette őket arra, hogy ilyen extrém és nehezen megközelíthető helyeket válasszanak?

Ilyen és ehhez hasonló kérdések vezettek engem Pech Merle barlangjához – olyan időszakban, amikor a barlang le volt zárva az érdeklődők előtt, így lehetőségem nyílt rá, hogy olyan (vagy legalábbis ahhoz hasonló) magányos csendben szemlélhessem ezeket a csodálatos műalkotásokat, ahogy annak idején az alkotójuk is tehette. Bármilyen volt is az elődeink életét átalakító folyamat valódi természete, annyi biztos, hogy legfontosabb fejleménye a szimbolikus kifejezés megjelenése volt. Ezért aztán mind a Pech Merle, mind a tucatnyi más felső paleolit kori barlang esetében a hátrahagyott festmények és képek a legfontosabb nyomok, amelyek saját emberi létünk titkához vezethetnek el bennünket.

Harmadik fejezet

Lelkek indája

Az emberi faj legtöbb univerzálisnak tekinthető jellemvonása könnyen magyarázható az evolúció fogalmaival, az érvek pedig széles körben ismertek. Azért élünk például családokban és társadalmakban, mert ez segít a túlélésben, továbbá génjeink továbbadásában és elterjesztésében. Mindnyájunkban megvan a szeretet képessége, mivel ez az érzés támogatja a családi és társadalmi életet. Minden emberi közösségnek vannak valamiféle törvényei, mivel ezek szintén a családi és a társadalmi kötelékeket erősítik, s ezáltal erősebbé, illetve versenyképesebbé tesznek minket. Minden ember ételeket eszik, és vizet iszik, mert ha nem tenné, hamarosan meghalna. Mindnyájan használjuk az emberiség különleges és egyedi képességét, a nyelvet, hogy ezzel a bolygó minden más fajánál hatékonyabban kommunikáljunk egymással, hogy megőrizzük az előző generációk által átadott tudást, hogy kultúrát teremtsünk – tovább erősítve ezzel versenyképességünket.

Van azonban egy igen különös dolog, amelyet minden kor minden embere gyakorolt, s amely látszólag makacsul ellenszegül minden egyértelmű evolúciós magyarázatnak. Minden logika és józan ész ellenére, az igazunkat bizonyító, megdönthetetlen bizonyítékok hiányában, sőt gyakran objektív érdekeink ellenére is, a modern ember megjelenése óta minden általunk ismert társadalom rendületlenül hitt a természetfeletti világ és lények létezésében. Még ebben a racionális, tudományos elveket hirdető században is (amely a Jézus nevű természetfeletti lény keresztre feszítése óta a huszonegyedik) több mint egymilliárd keresztény hisz menny és pokol, Isten és sátán, angyalok és démonok létezésében. Muszlimok, hinduk, buddhisták, ókori egyiptomiak, maják, druidák és minden élő és halott ismert vallás gyakorlói hasonló eszméket hirdetnek és hirdettek. A lények pontos természete és sokfélesége változhat, a világok száma és jellege különbözhet, de a gyökereknél minden esetben az a közös, bizonyíthatatlan és irracionális hit egyesít minket, hogy létezik egy másik, nem anyagi valóságdimenzió, amelyet

testetlen lények népesítenek be, akik együttműködnek velünk, illetve rejtélyes módon keretbe foglalják a sorsunkat.[1]

Számos evolúciókutató tudós hangoztatja, hogy az ilyen hiedelmek „előre vannak programozva" az agyunkban. Ez a „neurológiai adaptáció" állítólag azért választódott ki, mivel – néhány nyilvánvaló aberráció és kivétel ellenére – a vallásos hiedelmek általában erősítik a társadalmat, ezáltal pedig a faj túlélési esélyeit is, éppúgy, mint a szeretetre való hajlamunk vagy az az univerzális késztetésünk, hogy törvények szerint éljünk. Még ha a vallás pontosan azt teszi is, amit az evolucionista tudósok állítanak, a középponti probléma változatlanul megmaradt. Lehet, hogy többet megtudtunk a társadalom működéséről és intézményeiről, de egy lépéssel sem kerültünk közelebb annak megértéséhez, miért van az, hogy minden vallás közös nevezője a valóság természetfeletti és spirituális szintjeiben való szokatlan, bizonyíthatatlan és mélyen illogikus hiedelmek hirdetése, illetve ezen természetfeletti valóság mindennapi életünkre gyakorolt állítólagos hatásáról vallott meggyőződés.

Újra szeretném hangsúlyozni, hogy nem vitatom a vallásos hiedelmek társadalmi hasznosságát. Ezt adottnak tekintem. A problémát talán jobban megvilágítom, ha úgy teszem fel a kérdést: miért van az, hogy az emberi társadalmak következetesen *bizonyos hiedelmek* (a természetfeletti valóság és lények létezése) mellett döntöttek, holott választhattak volna más, ugyanennek a célnak megfelelő hiedelmeket is, amelyek nem követelik meg, hogy ilyen radikálisan elszakadjunk a megfigyelhető valóságtól. Hogy szélesebb kontextusba helyezzem a kérdést, gondoljanak bele: vajon az oroszlán sikeresebb ragadozó lenne, ha rengeteg időt és energiát vesztegetne arra, hogy nem létező, másvilági lényeket próbáljon kiengesztelni? Alighanem kevesen gondolják ezt. És mi van a gazellákkal? Javulna egy jottányit is az esélyük, hogy elmenekülnek a gepárdok elől, ha hagynák, hogy szellemek, tündérek vagy angyalok felvonulása terelje el a figyelmüket? Mivel az állatok esetében elég nehéz evolúciós előnyt belelátni az ilyen nem túl praktikus figyelemelterelő tevékenységekbe, még nehezebb megérteni, hogyan szolgálhattak bármiféle lehetséges előnnyel az emberiség számára. Ha azonban nem származik belőlük előny, akkor mivel magyarázzuk azt a tényt, hogy a világtörténelemben minden nyomot hagyó társadalmat, amelyben a vallás fontos szerepet

játszott – és ennyi erővel azt is mondhatjuk, hogy *kivétel nélkül minden* társadalmat –, ilyen mélyen uraltak és bűvöltek el pontosan ezek a hiedelmek?[2]

Közös idegrendszer

Az 1. fejezetben röviden körvonalaztam azt az antropológiai elméletet, amelyet vizsgálat alá vettem, s amely részleges választ kínál erre a kérdésre. Ez az elmélet valóban nem ad magyarázatot a hosszú távú túlélésre, illetve bármely vallás masszív történelmi hatására, ugyanakkor valóban értelmes, logikus és egyszerű magyarázatot kínál a minden vallás alapjául szolgáló természetfeletti világokat és lényeket érintő különös elképzelésekre. Davis Lewis-Williams professzor, az elmélet legnagyobb támogatója szerint az ilyen elképzelések nem a normális, kiszámítható hétköznapi élet területéről származnak, hanem abból az egyetemes emberi képességből, miszerint képesek vagyunk „módosult tudatállapotba" kerülni – magyarán olyan mély transzba, ahol egészen megdöbbentően realisztikus látomásokat tapasztalhatunk. Sok antropológus vallja meggyőződéssel, hogy őseink már a felső paleolitikum idején is nagyon magasra értékelték a hallucinációkat, és pszichoaktív növényeket használtak az előidézésükhöz.[3] Ráadásul az is közismert tény, hogy a ritmikus tánc és dobolás, a hiperventiláció, az öncsonkítás, az éhezés és egy sor más többé-kevésbé kellemetlen technika szintén hallucinációkat idéz elő.[4] A vadászó-gyűjtögető társadalmakban az ilyen típusú feladatok nem az összes egyén, hanem kizárólag a sámánok hatáskörébe tartoztak. A sámánok voltak azok a rituálé-szakértők, akik képesek megtenni a látomásos túlvilágba vezető veszélyes utat, ahonnét gyógyító tudással tértek vissza.[5]

Lewis-Williams Jean Clottes, a francia őskori barlangfestészet világhírű kutatója, valamint David Whitley, az észak-amerikai barlangfestészet szakértője egyre nagyobb számú nemzetközi tudóscsoport támogatásával azt a véleményt hangoztatja, hogy a természetfeletti birodalmak és lények, a róluk szóló első „vallási" elképzelések, első reprezentacióik, a velük foglalkozó első mitológiák mind a hallucinációkat átélő sámánok tapasztalataiból vezethetők le.[6] Ezen elmélet szerint a Pech Merle, továbbá a mintegy háromszáz másik festett barlang Délnyugat-Európában látomá-

sos művészetet tárnak elénk – más szóval a szokatlan képek, amelyeket itt találhatunk, a sámánok módosult tudatállapotban látott hallucinációt ábrázolják. Mivel nekünk és a felső paleolitikum sámán-művészeinek közös idegrendszerünk van, ebből az következik, hogy végső soron létezhet köztünk valamiféle híd – vagyis van némi esélyünk, hogy az azóta eltelt több tízezer év ellenére lássuk, amit ők láttak, és közvetlen belátásunk nyíljon hiedelemviláguk gyökereire.

Az objektív kutatás határai

David Lewis-Williams az 1980-as évek elején kezdte kifejleszteni saját „neuropszichológiai modelljét" a barlangfestészet és a vallások eredetének magyarázatára, majd 1988-tól (ekkor hozta nyilvánosságra az elméletét a *Current Anthropology*[7] című tudományos szaklapban) szerzőtársával, Thomas Dowsonnal együtt gyakorlatilag folyamatosan tesztelik és védik a modellt. Elméletük széles körű elfogadottsága ellenére mostanában egyre növekvő számú kritika éri őket, amelyeket Lewis-Williams folyamatosan cáfol. 2004-es találkozásunk során (amikor felkerestem őt a Witwatersrand Egyetemen) azonban elismerte, hogy egy dolgot még nem végzett el, sőt nem is készült rá, hogy a tudomány nevében megtegye, nevezetesen, hogy közvetlenül és személyesen megtapasztalja azt a módosult tudatállapotot, amelyre tudományos karrierjét építette, és amelyről annyit írt. Sok más nyugati emberhez hasonlóan, ahogy fogalmazott, ő is túlságosan „irányításmániás" ahhoz, hogy alávesse magát a transzállapotnak dobolás és tánc révén, nem szándékozik negyven napig koplalni, és egész biztosan nem fog pszichoaktív drogokat fogyasztani – ez utóbbi messze a legegyszerűbb, a legbiztosabb és a történelem során a leggyakrabban használt sámánmódszer a látomásos állapot eléréséhez.

– Miért nem? – kérdeztem.

Lewis-Williams vállat vont:

– Nem akarom szétégetni az agyam, és őszintén bevallom, hogy a legkevésbé sem érdekelnek az ilyesféle tapasztalatok.

Én tiltakoztam, mondván, hogy a felső paleolitikum művészetének vezető látomáselméleti teoretikusáról azt gondoltam volna, hogy mindenki másnál jobban érdeklik az ilyen tapasztalatok, Lewis-Williams azonban szilárdan kitartott amellett, hogy őt valóban nem érdekli az ügy. Rámutatott, hogy a tudományos irodalom máris töméntelen mennyiségben szolgál a transzállapot bemutatását taglaló tanulmányokkal, és hogy néhány saját hallucináció hozzáadásával igazán semmin sem változtatna. Jobb a háttérben figyelve objektívnek maradni, és a barlangfestészet általános mintáinak kutatására összpontosítani, illetve a pszichiáterek és pszichológusok hallucinációkról szóló beszámolóira támaszkodni. Ezáltal fog gyarapodni a neuropszichológiai elmélet – a józan ész és a mindent elsöprő bizonyítékáradat révén. Nincs semmi értelme a sámáni „másvilágba" tett személyes utazást erőltetni – hiszen úgyis tudjuk róla azt, amit őseink nem tudtak, miszerint az egész csak egy ostoba illúzió.

Jóllehet tökéletesen megértettem Lewis-Williams álláspontját, nem tudtam egyetérteni vele, és tiltakoztam, hogy szerintem mi semmi ilyesmit nem tudunk. Lehet, hogy nagyon biztosak vagyunk abban, hogy nem létezik más valóság a materiális világon kívül, amelyben élünk, bizonyítani azonban nem tudjuk, hogy tényleg ez a helyzet. Elméletileg létezhetnek más világok, más dimenziók is, ahogy a vallási hagyományok és a kvantumfizika is megférnek egymás mellett. Elméletileg az agy éppúgy lehet vevőkészülék, mint a tudat generátora, s mint ilyet talán más hullámhosszokra is rá lehet hangolni, hogy olyan adásokat is vegyen, amelyeket normális esetben nem foghatunk. Nézőpontunktól és tapasztalatainktól függően arra a következtetésre juthatunk, hogy az efféle „másvilágok" létezése többé-kevésbé valószínűtlen, nagyon fontos azonban megjegyeznünk, hogy semmilyen empirikus bizonyíték nem áll rendelkezésünkre, amely alapján teljes egészében kizárhatnánk létezésüket.

Lewis-Williams ezen a ponton udvariasan jelezte az efféle spekulatív dimenziókkal szemben érzett türelmetlenségét, amerre érzése szerint a beszélgetést tereltem, úgyhogy fajsúlyosabb témákkal folytattuk. Tudatom egy hátsó zugából azonban képtelen voltam elhessegetni azt az érzést, hogy ha egy akadémiai kutató, aki a látomások vallási vetületét vizsgálja, teljesen biztos abban, hogy az egész csak „ostoba illúzió", akkor ott valami probléma van. Lewis-Williamsnek valószínűleg száz százalékig igaza volt abban, hogy „merő" hallucinációk és érzékcsalódások csapták be bugyuta őseinket több ezer évvel ezelőtt, hogy nem létező túlvilágokban higgyenek. Közben azt is gondoltam, hogy száz százalékig téved, amikor ezt a nézetét ilyen tekintélyelvre támaszkodó,

megfellebbezhetetlen határozottsággal jelenti ki, miközben ő maga soha nem tapasztalhatta meg a látomásos állapotot.

Volt okom azt hinni, hogy az ilyen tapasztalatok befolyásolhatnák a témáról vallott nézeteit; az én nézeteimet ugyanis biztosan megváltoztatták...

Dél-amerikai sámánok drogról, festményekről és hallucinációikról

Hat hónappal az 1. fejezetben leírt ibogainkalandom, és három hónappal a Lewis-Williams professzorral való találkozásom előtt öt hetet töltöttem Peruban, bennszülött indián sámánok társaságában, az inkák nyelvén ayahuascának nevezett szent növényből készült hallucinogén italt iszogatva. Az ayahuasca összetett szó, amelynek szó szerinti fordítása: „a halál indája", de egyes fordításokban a „lelkek indájaként" szerepel. Az elnevezés az afrikai ibogához sokban hasonlít, a dél-amerikai cserje azon feltételezett képességére utal, hogy fogyasztóit átrepíti egy igen meggyőzően spirituálisnak és túlviláginak tűnő valóságba, ahol az illetők igen gyakran elhunyt őseikkel találkoznak. Mivel én eltökéltem, hogy tesztelni fogom azt a hipotézist, amely szerint az emberiség első vallási elképzeléseit, valamint az ezeket megjelenítő barlangművészetet pszichoaktív növények által gerjesztett látomások ihlették, ezért valósággal lázba hozott a hír, amikor megtudtam, hogy az Amazonas vidékén él egy indián törzsi sámán, aki rendszeresen lefesti ayahuasca-látomásait.[8] Bizonyos sámánok, mint a híres Pablo Amaringo, vagy unokatestvére, Francisco Montes Shuña, már nemzetközi hírnévre tettek szert ayahuasca-ihletésű művészetükkel – az utóbbi művész egy festményével részt vett az angliai Cornwallban rendezett Eden Projectben, az előbbi gyűjteményes kiállításokat rendezett New Yorkban, és nagynevű művészeti könyvekben jelent meg.[9]

A tudósok előtt már ismert, miért hoz létre látomásokat az ayahuasca. Azért teszi ezt, mivel két legfontosabb növényi alkotórésze közül az egyik bőségesen tartalmaz N-dimetil-triptamint (DMT-t), egy rendkívül erős és gyorsan ható hallucinogén anyagot, amelyet igen kis mennyiségben az emberi agy is kiválaszt, bár általában nem pszichodelikus dózisban. Annak ellenére, hogy testünkben is jelen van, a DMT mind tiszta formájában, mind az

ayahuasca-főzetben jelen lévő oldatként 1/A osztályba sorolt illegális kábítószernek minősül az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában, birtoklása komoly börtönbüntetést vonhat maga után. Ezzel szemben az Amazonas vidékén, ahol az ayahuasca évezredek óta a bennszülött indián kultúra szerves része, a szer nem illegális; épp ellenkezőleg: Peruban, Brazíliában, Kolumbiában és Ecuadorban a szabad vallásgyakorlás joga védi a fogyasztóit. Ezek a helyes és becsületes jogszabályok, valamint a helyi közösségekben *curanderosként* (gyógyítóként) dolgozó bennszülött sámánok viszonylag könnyű elérhetősége elégséges oknak bizonyult számomra, hogy ayahuasca-szeánszaim túlnyomó részét az Amazonas perui szakaszán végezzem el. Egy ülésen azonban Brazíliában is részt vettem egy modern szinkretikus kultusz, az úgynevezett Uniao da Vegetal (UdV) tagjaival. A kultusz szentségként kezeli az ayahuascát, és élővé teszi a látomásos kinyilatkoztatás ősi sámánisztikus hagyományát egy egyébként teljesen „normális", középosztálybeli, művelt brazil polgárokat magában foglaló – és villámgyorsan bővülő – közösség számára.

Pscihotria viridis.
Levelei tartalmazzák
a dimetil-triptamint (DMT-t), az
ayahuasca hatóanyagát

Számos olyan növény terem szerte az Amazonas mentén, amely ugyanazt a DMT-t tartalmazza, amely az ayahuasca rendkívüli látomásos erejét adja, a bennszülött sámánok pedig minden ilyen növényt ismernek. Az egyik legszélesebb körben felhasznált növény a *Psyhotria viridis*.

Ez a cserje a *Rubiaceae* család tagja, leveleinek főzete pedig pszichotropikus mennyiségű DMT-t tartalmaz. Akár ebből a növényből, akár a másfél tucatnyi más ismert forrásból vonják ki a

Banisteriopsis caapi, az ayahuasca a „lekek indája"

DMT-t, mindenképpen lesz egy áthidalandó probléma. A monoamine-oxid, egy a gyomrunkban természetesen jelen lévő enzim igen hatékonyan pusztítja a DMT-t, vagyis a szer szájon át bevéve teljesen hatástalanná válik. Itt lép be a képbe a főzet másik fontos összetevője – maga az ayahuascainda. Tudományos nevén a *Banisteriopsis caapi*, a hatalmas őserdei lián, a *Malpigia* család tagja, tartalmazza azt a monoamine-oxid gátlószert, amely igen ügyesen kikapcsolja a gyomorenzimet, s ezáltal lehetővé teszi, hogy a *Psychotria viridis*-levelekből (vagy más növényekből) kioldódó DMT kifejtse a hatását.[10]

Jeremy Narby antropológus megfogalmazásával:

Adva vannak tehát ezek az emberek, akik mindenféle elektronmikroszkóp segítsége nélkül kiválasztják az Amazonas-vidéki mintegy nyolcvanezer növényfaj közül azokat a cserjeleveleket, amelyek hallucinogén agyhormonokat tartalmaznak, majd összekeverik egy olyan liánnal, amelynek hatóanyagai semlegesítik azt a gyomorenzimet, amely egyébként gátolná a hallucinogén hatást. Teszik mindezt azért, hogy módosult tudatállapotba kerüljenek. Ez az egész úgy néz ki, mintha ismernék a növények molekuláris tulajdonságait *és* elegyítésük művészetét is. Amikor pedig megkérdeztem őket, honnét tudják ezeket a dolgokat, azt válaszolták, hogy tudásuk közvetlenül a hallucinogén növények elfogyasztásából származik.[11]

Richard Evans Schultes, híres néprajzkutató-botanikus ugyanezzel a problémával szembesült:

Az ember elcsodálkozik, hogy primitív társadalmakban élő, mindenféle kémiai és pszichológiai ismeretet nélkülöző emberek miképp jöhettek rá egyáltalán arra a megoldásra, hogy egy monoamine-oxid-gátló anyaggal aktiváljanak egy alkaloidát. Puszta kísérletezéssel? Valószínűleg nem. Ahhoz túlságosan sok példát találunk.[12]

Dél-amerikai utazásomat lényegileg ez a történelmi rejtély motiválta. Közeli és meghitt kapcsolatba kerültem a vidék vallási elképzeléseivel és vallásos művészetével. A szernek már a létezése is biokémiai rejtély, és ellentmond a valószínűség minden törvényének, a sámánok pedig, akik használják, azt állítják, hogy átviszi őket egy túlvilági birodalomba, ahol nagy hatalmú szellemi lényekkel találkoznak.

A következő oldalakon saját látomásaimat mutatom be folyamatos elbeszéléssé szőve. Tíz alkalommal vettem részt ayahuasca-szeánszokon Peruban és Brazíliában, egyszer pedig Európában. Nem számított azonban, hogy hol ittam meg a főzetet, rendkívüli hatása minden alkalommal meglehetősen gyorsan ugyanabba a komplex, belső összefüggésrendszerében konzisztens és rendkívül különös univerzumba vitt el.

Az inda és a levél

A nagy sámánt, Francisco Montes Shuñát kísérem el egy erdei tisztásra, ahol az ayahuascát főzik. A földön halomba hordva már ott hever egy adag feldarabolt ayahuascainda, amely egyébként a magas fákról lecsüngő liánszerű kúszónövény. Francisco kiválaszt több nagyobb darab indát – mindegyik körülbelül karvastagságú lehetett –, amelyek három-négy, párosodó kígyókként szorosan összefonódó szálból állnak. Ezeket a nagy darabokat 22, egyenként kb. 30 centiméteres darabra vágják. Ezután a közeli bokrokról leszedünk körülbelül háromszáz friss zöld *Psychotria viridis*-levelet. Végül a huszonkét liándarabot egy nehéz fabunkóval összezúzzák – módszeresen pépesítik az indákat, főként Francisco, bár három darabnál (meglehetősen szakszerűtlenül) én is besegítek.

Ahogy az indákat összezúzzuk, feltárul a növény belső része, amely egyszerre igen rostos, mégis lédús, színe vörösben játszik. Francisco vastag réteg pépesített indát helyez egy nagy vaslábas aljára, erre halmozza rá az összes *P. viridis*-levelet, majd újabb ré-

teg következik az összezúzott indákból. Ezután az egész halmot leszorítja két, átlósan kitámasztott bottal, és több liter hideg forrásvízzel önti fel, amíg a folyadék teljesen ellepi a növényeket. A leendő főzet egy éjszakán keresztül ázik.

Másnap reggel nyolc óra körül visszamegyek megnézni a főzet elkészítését. A folyadék akkor már két órája forr, bugyogva a lassú tűz felett. Az első levet végül egy másik vaslábasba fejtik le, és újra friss vizet öntenek a levelek és indák fölé. Ezt háromszor ismétlik meg. Aztán az egész hatóanyagban gazdag, többliternyi főzetet átmerik a második lábasba, majd addig forralják lassú tűzön, mígnem egyliternyi koncentrált ayahuascafőzet marad. Az indákat és a leveleket, miután feladatukat betöltötték, egyszerűen elhajítják.

Elkezdődik a szertartás

A szertartást mindig este kilenc és tíz óra körül kezdik. Az esőerdő sűrű, bársonyos sötétje mindent elborít. A helyszín lehet egy kicsi, szerény kunyhó Iquitos távoli végében, vagy egy templom Sachamanában, amelyet Francisco Montes alapított, esetleg egy tanyaépület az Amazonas mellékfolyója mellett, vagy csupán egy erdei tisztás a dzsungelben.

Őserdőbeli ayahuascaszeánsz

Néha egyedül vagyok a sámánnal; általában azonban a feleségem, Santha is velem van; de gyakran jönnek emberek a helyi közösségekből is, akik szeretnének csatlakozni az iváshoz.

A sámán szinte mindig valamilyen jellegtelen nyugati ruhába öltözött, falusi férfi. Semmi különlegeset nem vennénk észre rajta, ha elhaladna mellettünk az utcán, viszont rengeteg mindent tud az őserdő gyógynövényeiről, illetve hogy miképp lehet őket hasznosítani az emberek javára. Gyakorló *ayahuasqueróként* valószínűleg gyermekkora óta fogyasztja a szent főzetet, és gyakorta tesz utazásokat a természetfölötti birodalmába, ahová az ayahuasca nyit kaput, vagyis valóban mestere minden különös tapasztalatnak, amellyel itt találkozhat az ember. Már réges-rég találkozott saját „spirituális állatával", aki a látomásos túlvilágon csatlakozott hozzá, hogy védelmezőjeként és kalauzaként szolgáljon a transzállapotban, illetve hogy segítse látnoki és gyógyítói hivatásában. Egyes esetekben a sámánnak több „hatalomtárgya" is van – például kvarckristályok, egy mágnesezett vasdarab, egy nyaláb toll, bizonyos apró fa-, csont- vagy agyagszobrocskák, amelyek kiegészítő támogatást nyújtanak a szellemvilágban vívott harcában.

Bárhol tartottuk is a szertartást, bármilyen sámán vezetésével, mindig egy lényegileg hasonló eljárást követtünk.

A sámán a szent dohányból sodort hatalmas cigarettából pöfékel, és füstfelhőt fúj maga és az ivók feje fölé, majd füstöt fúj az

Egy őserdei *malocá*ban tartott ayahuascaszeánsz,
Pablo Amaringo perui sámán festménye

ayahuascát tartalmazó üvegbe is. Aztán idéző szavakat dörmög, a levegőt suhogtatja néhány lombos ággal, majd egy Agua Florida

nevű olcsó parfümöt permetez szét. A sámán sokszor megköszörüli a torkát, és kiköp. Ezután kezdődik az *icaros*, egy ősrégi, már feledésbe merült időkből továbböröklődött – kántálásból és suttogásból álló – dal éneklése, amely bevonja a körülöttünk lévő szellemeket az általunk formált körbe.

Ilyenkorra már általában az ayahuasca kitöltése óta több mint fél óra eltelt. Egyes esetekben – például Brazíliában – nagy poharakban hozzák ki az erősen felhígított főzetet. Ennél jóval gyakoribb, hogy az ayahuascát ismételt forralással olyan sűrű, sötét, viszkózus folyadékká főzik, mint amilyet Francisco Montes Shuña is készített, majd apró csészékben szolgálják fel.

Legelső szeánszom alkalmával egy középkorú nőt figyelek, aki halott férje szellemével akar találkozni. Egyet kortyol. Szünet. Belenéz a csészéjébe. Aztán a maradékot egy húzásra megissza. Minden résztvevő ugyanazt a piszkos bögrét használja, a sámán pedig minden egyes alkalommal gondosan felméri az illetőt (testsúlyát? auráját?), mielőtt kitöltené az adagot. Minden alkalommal kivehetetlen szavakat suttog a bögrébe, mielőtt átnyújtaná a résztvevőnek. A kitöltött adag minden esetben nagyjából egyformának tűnik – körülbelül egy dupla whiskynek megfelelő mennyiség lehet.

Én következem. A sarkamon ülök a sámán elé kiterített gyékényen. Felmér engem is, kitölti a standard ayahuascaadagot a csészébe, belesuttogja a kivehetetlen szavakat, majd átnyújtja nekem.

Óvatosan belekortyolok a rettentő ízű folyadékba – olyan erős, keserédes és sós, olyan sötét, koncentrált és anyagszerű, hogy az már taszító. Kakaó, orvosság és erdei rothadás disszonáns ízét érzem kavarogni a számban. Ráadásul határozottan az az érzésem támad, hogy valami félelmetes és nehezen megfogható dolgot ittam meg – „élő lelket", ahogy a régi mítoszok emlegetik –, amely a főzet puszta anyagában és energetizált testességében fejezi ki jelenlétét.

Újra az ajkamhoz emelem a csészét. A sámán által kitöltött folyadék mintegy kétharmada még megmaradt, amelyet most egy kortyra felhajtok. Az erős, keserédes ízt azonnal rohadás és orvosság utóíze követi, amely ökölcsapásként éri a gyomromat. Megrázkódom. Hányni fogok? Vagy összecsinálom magam? Hallottam, hogy az efféle kényelmetlenségek mindig az ayahuasca kockázatai közé tartoznak, amely felülmúlhatatlan hallucinogén képességei

mellett rendkívül erős és hatékony hashajtó is (az Amazonas vidékén közszájon forgó számos beceneve közül az egyik a La Purga – a meghajtó). Az ayahuasca fogyasztói körében igen gyakori a hányás és a hasmenés, az embernek egyszerűen meg kell birkóznia ezekkel a mellékhatásokkal. Kissé bizonytalanul érzem magam, ezért megköszönöm a sámánnak az italt, és visszabotorkálok a helyemre.

Geometria és hálók

Telik az idő, én azonban nem követem nyomon. Feltekert hálózsákomból párnát rögtönzök a fejem alá, és mostanra már azt érzem, hogy igen erős gyengeség uralkodik el rajtam. Izmaim önkéntelenül elernyednek, lecsukom a szemem, és a látomások özöne minden előzetes harsonaszó nélkül, váratlanul megindul. A látomások egyszerre geometrikusak és élők, olyan fényeket látok, amelyek nem hasonlítanak semmilyen eddig látott fényre – *sötét* fények, a legmélyebb foszforeszkáló ibolyakékek és vörösek pulzáló, örvénylő mezői bukkannak elő az éjszakából, földöntúli mintázatok és színek, naprendszerek forognak, spirális galaxisok mozognak… Hálókat és különös, létraszerű struktúrákat látok. Látomások tűnnek elém, amelyekben mintha többszörös rácsos hálókat látnék egymás mellé és egymás tetejére helyezve, hogy aztán egy hatalmas ablakmintákba rendeződjenek. A képek ugyan hangtalanul öltenek formát előttem egy ősinek tűnő légüres és határtalan térben, mégis elképesztően különös és egyedi minőséggel rendelkeznek. Úgy *érzem* őket, akár a dobpergést – mintha valódi funkciójuk valami más dolog eljövetelének hirdetése lenne.

Figyelmemet kezdem egy adott képre vagy inkább belső vizuális mezőm egy adott pontjára összpontosítani, ahol az egybefonódó geometrikus minták figyelmesebb vizsgálódást követően egy kígyóbőr részletének bizonyulnak – egy gigantikus méretű és szemmel láthatóan élő kígyó bőrének –, az állat feje és farka azonban kívül esik a látómezőmön. Ráközelítek a képre. Ki tudom venni az egyes pikkelyeket és azt is, ahogy átfedik egymást. Négyszögletes pikkelyeket látok, szélükön fekete, ablakszerű szegély. Minden egyes négyszög közepén kör van. Újabb ráközelítés. A körök bíborszínűek, tűzijátékként pörögnek, és túlvilági sötét fénnyel ragyognak, amelyet máris kezdek megszokni itt. Itt? Hol

az az itt? Miért nem létezik a hétköznapi életben az a hely, ahol ezeket a színeket látom?

Még közelebb. Egyetlen pörgő körre koncentrálok.

Mi ez? Feldereng az ismerősség érzése, aztán minden világossá válik. Az a pávatoll irizáló „szeme"... Egy spirális galaxis, amely az űr sötétjében örvénylik és forog...

Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festményének egy részlete

Aztán a sámán újra elkezdi kántálni az *icarost*. Hangja először nagyon halk, de aztán erősödik... erősödik. Másfél órának tűnő idő után a levegőt betölti a dallamos kántálás és suttogás, olyan, mintha óriási szárnyak suhognának, én pedig azt veszem észre, hogy teljesen feloldódom ebben a hangvilágban.

Valami érdekes dolog veszi kezdetét. Meglehetősen simán, mintha egy automata sebességváltó kapcsolna át, a minták és a földöntúli színek, a geometrikus lüktetés és a kavargó fények mind a kántálás ritmusára kezdenek lüktetni. Olyan érzésem támad, hogy éteri szintekre emelkedek fel – mintha igaza lett volna a régi gnosztikusoknak abban, hogy a valóság több, egymásra rakódó rétegből áll, a legdurvább anyagtól a tiszta szellem felé haladva.

Teljes látómezőm átalakul, kevésbé statikus és kikristályosodott, inkább folyékony és organikus érzést kelt. Váratlanul úgy érzem magam, mintha éjszakai merülésen vennék részt. Felnéztem a kristálytiszta óceán fenekéről, és bíborszínű medúzák hatalmas tömegét láttam a felszínen lebegni. Olyan sokan voltak, hogy úgy tűnt, mintha egyetlen érzéki, lüktető szövetté állnának össze, és

ahogy most megfigyelem, mindegyiken egy medúza hullámzó „szoknyája" alján fénylő gyöngyök gyűrűje látható, mintha apró űrhajók leszállófényei lennének. Ahogy a kántálás és a suttogás erősödik és halkul, ez a hatalmas ismétlődő minta lassan és méltóságteljesen a fejem fölé siklik, közben úgy váltakoznak rajta a fények, mintha egy jól összehangolt *son et lumière*-t látnék.

A lenyűgöző látomások mellett teljes mértékben földhözragadt érzéseim vannak. Néhányszor igen erős hányingert tapasztalok, úgy tűnik azonban, hogy a legrosszabb részén már túl vagyok, és egyelőre semmi sem utal arra, hogy magam alá fogok csinálni. Ha pedig kinyitom a szemem, a látomások azon nyomban eltűnnek, mint a vámpírok a napfényben.

Nyugtalanító érzés megtapasztalni, hogy csukott szemmel határozottan szokatlan univerzumot, míg nyitott szemmel teljesen szokványos anyagi világot látok, illetve hogy korlátozott mértékben képes vagyok váltogatni ezt a két valóságot – pislogok: hétköznapi, pislogok: nem e világi, és így tovább. Ugyanakkor azt is érzem, az ésszerűség és a józanság újra előtérbe tolakszik, és a természetfeletti immanencia, amely mind ez idáig az élményeimet jellemezte, máris halványulni és gyengülni kezd.

Az órámra pillantok. Hajnali egy körül jár az idő. A látomások már akkor is gyengék és akadozók, ha lehunyom a szemem. Száz százalékig visszatértem a földre, józan vagyok, racionális, nem készülök párhuzamos dimenziókba látogatni.

Elértem az előszobába, és láttam a tapétáját. Ez az események reális értékelése. Bekötöttem a biztonsági övemet, és kigurultam a kifutópályára, de nem tudtam elérni a felszállási sebességet. Ott álltam az érzékelés kapujában, de nem tudtam belépni rajta.

Jóllehet még elég rettenetesnek és ijesztőnek tűnik a kilátás, igaz, hogy a főzet ízének még a puszta gondolatára is émelyegni és öklendezni kezdek, mintha mustárgázt lélegeztem volna be, eldöntöm, hogy újabb csészével iszom belőle.

Kimegyek a szabadba, vizelek, majd újra visszamegyek, leveszem a cipőmet, és néhány korty vizet iszom. Az ayahuascaivás komoly megpróbáltatás – egyetlen részletében sem egyszerű dolog. Még sincs más választásom, csakis a kitartó próbálkozás, másképp soha nem értem meg ezt a rejtélyes anyagot. Számos olyan esetről hallottam, ahol az első két-három ayahuascaszeánszot minden különösebb élmény nélkül átélő emberek csak har-

madik-negyedik próbálkozásuk során kaptak menettérti jegyet a párhuzamos világba.

Újra odacsoszogok a sámánhoz, és közlöm vele, hogy úgy érzem, készen állok a második dózis bevételére. Kitölti nekem a szokásos mennyiséget a csészébe, majd belesuttogja a szokásos kivehetetlen szavakat, mielőtt átadná nekem, hogy megigyam.

Arra készülök, hogy egy hajtásra kiürítem, végül is elég kis mennyiségről van szó. Az ital azonban megint csak ijesztőnek tűnik, olyan, mintha egy összeturmixolt varangyot szolgálnának fel egy csészében. Ösztönösen visszaborzadok tőle, habozni kezdek, majd egy puhatolózó kortyot iszom, pontosan úgy, mint előzőleg. Van valami különleges és leírhatatlan az amazonasi ayahuasca ízében. A lélek indája. Az istenek megavasodott orvossága… Hátrahajtom a fejem, és egy húzásra felhajtom a maradék főzetet.

Ahogy visszabotorkálok, hogy újra elfoglaljam helyem a padlón, azon töprengek, hogy az előző adaggal a szervezetemben – amely valószínűleg nem ürült még ki, mindenesetre nem hánytam ki – vajon jogosan remélem-e, hogy a második adag megteszi a hatását. Annyit máris tudok, hogy a válasz legfeljebb „talán" lehet, és valóban, az ayahuasca hatása nemcsak emberenként, de naponként, sőt óránként is más és más.

Körülbelül negyven perc múlva újra megindul a képek áradata – felbukkannak a geometrikus ábrák, a hálók, a létrák és az ablakok, a spirálok, az űrben pörgő horogkeresztek, a vadul cikázó vonalak, a földöntúli színekben játszó kaleidoszkópok – én pedig újra ott találom magam az ayahuasca világának előszobájában. Miként előzőleg, a hangok és a látomások most is maguktól összehangolódnak, és az egész szcéna hipnotikusan lüktet. Most is képes vagyok ráközelíteni a tárgyakra, most is ugyanazt a gigantikus kígyóbőrnek tűnő dolgot látom, amikor pedig közelebbről megnézem, ugyanazok a négyszögletes pikkelyek tűnnek fel előttem, amelyek mindegyike az előzőekben is látott kavargó, irizáló szemet foglalja magában.

Egy ideig semmi különös nem történik. Aztán váratlanul, minden bevezetés nélkül cikcakkos vonalak, gúlák és halotti maszkok tűnnek fel előttem. Egyik jön a másik után, mintha röviden felvillannának a legerősebb reflektorfényben, szinte kiugranak a sötétségből, majd újra eltűnnek. Ez az ayahuasca előszobájába tett második látogatásom nagy fináléja. Ahogy a látomások halványulnak,

visszatérnek a hétköznapi valóság képei, tudatomat ismét teljes egészében betölti az anyagi világ.

Kígyók, fénytündérek, egy fogadalmi templom és egy dühös természetfeletti lény víziói

Második szeánszom alatt, amikor a geometrikus ábrák és minták özönét hatalmas mennyiségű kígyó borítja el, már tudom, ezúttal másképp zajlanak majd a dolgok. A kígyók igen nagyok, testük fejtől farokig teljes terjedelmében tisztán látható. Uralkodó színeik a barna és a sárga különböző árnyalatai.

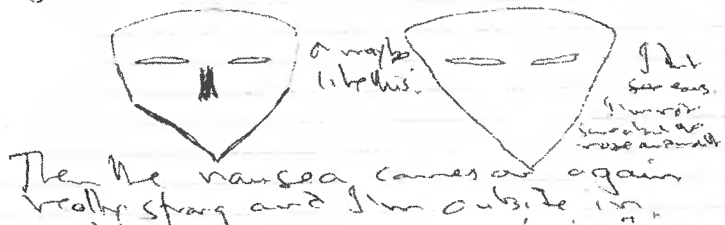
Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festménye

Számítottam a felbukkanásukra. Mielőtt az Amazonashoz utaztam volna, átrágtam magam a témával foglalkozó könyveken, és megtudtam, hogy a világ minden részéről származó és különféle kultúrákban felnövekedett emberek rutinszerűen találkoznak kígyókkal ayahuascautazásaik során. A sámánok szerint azért van így, mert az ayahuasca szelleme, akárcsak az inda maga, kígyó formáját ölti magára. Látomásomban a kígyók egybefonódó kerekek és spirálok mintájába rendeződnek, aztán egyetlen hatalmas masszává olvadnak össze, végül párokra szakadnak, a párok pedig úgy fonódtak egymás köré, mint a DNS dupla spirálja.

Olyan erős hányinger tör rám, hogy odakint a sötétben hányok. Az öklendezés testem legmélyéig megráz, tetőtől talpig elönt a je-

ges veríték, végül csak az öklendezés marad. Négykézláb a földre ereszkedek, nekiesek a kunyhó egyik tartóoszlopának, aztán meggondolom magam, amikor azon kapom magam, hogy egy hatalmas mérges pókkal nézek farkasszemet.

Kitisztult a fejem. Visszamegyek a kunyhóba, elfoglalom helyem a körben, és lehunyom a szemem. Még több kígyó, visszatérnek a geometriai minták. Váratlanul két, fehér fényből álló lény pattan a szemem elé. Viszonylag aprók, 90-120 cm magasak, egymás mögött és mellett állnak, én csak felsőtestüket látom, deréktól lefelé nem láthatók. Fehér arcuk neonként ragyog, hozzávetőlegesen szív alakú, nagy, boltozatos homlokuk és keskeny, hegyes álluk van.

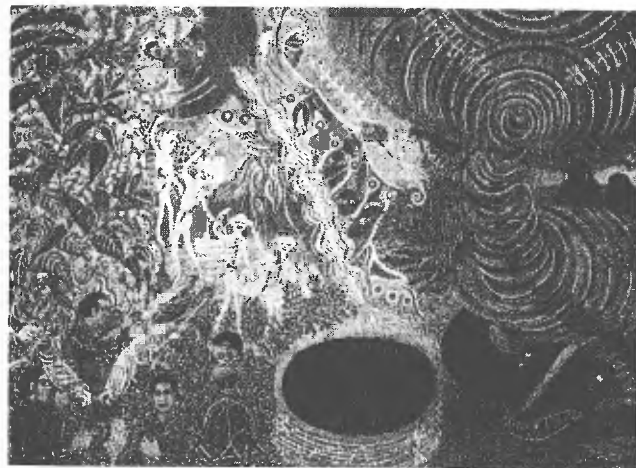

A szerző kutatási terepmunkához használt füzetébe készített vázlatok az ayahuascalátomásról

Orrlyukuk és szájuk, ha van egyáltalán, csupán keskeny hasíték az egyébként sima arcukon. Szemük teljesen fekete, pupilla nem látszik rajtuk.

Úgy tűnik, valami dolguk van velem. Kommunikálni szeretnének. A kommunikáció vagy kommunikációs kísérlet telepatikusnak tűnik, valami miatt azonban nem megy végbe. Mohóságot és… frusztrációt érzek részükről.

Újra jön a hányinger, igazán erős, én pedig újra a kunyhón kívül vagyok, újabb elnyújtott hányás- és öklendezésroham következik. Egy fatörzsön ülve felnézek a csillagokra. Az a különös érzésem támad, hogy megszállt apám szelleme, mintha valahogy belém került volna: összeolvadt velem és a tudatommal.

Egy perui sámán, Pablo Amaringo festménye egy ayahuascalátomásról

Egy másik látomásos éjszaka teljesen máshogy kezdődött. A mértani alakzatok és létrák kezdeti rohama után egy épület belsejében találom magam – hatalmas épület, bejáratánál kicsit az ókori Egyiptomban épült Edfu-templomra emlékeztet, az ajtó azonban egy teljesen más térre nyílik. Rendkívüli arányokkal rendelkező, fantasztikus építészeti szerkezetet látok. Webkameraszerű látószöggel rendelkezem, tetszés szerint tudok körbepásztázni, illetve bármely pontra ráközelíteni. Felrepülök a hatalmas kupolába, megvizsgálom a mennyezetet díszítő egybefonódó cirádák mintáját. Aztán újra erőt vesz rajtam a hányinger, és a látomások eltűnnek.

Amazóniai tartózkodásom ötödik éjszakáján egy őserdei tisztáson ittam ayahuascát. Az indiánok *supay chakrá*nak, az „ördög farmjának" nevezik az ilyen természetesen kialakult tisztásokat. Két ideiglenes padot állítottak fel egy hatalmas, ősrégi fügefa mellett, mi szúnyoghálók alatt fekszünk függőágyainkban a tisztás szélén. Leszáll a sötétség, körülvesznek minket az éjszakai őserdő hangjai. Körülbelül este nyolc óráig várunk a szertartás kezdetével.

Látomásaim – amelyek most igen enyhék – körülbelül 45 perc elteltével kezdődnek. Az erdei talajt borító többezernyi halott levél kísérteties ragyogása felerősíti az álomszerű állapotot. Ha kinyitom a szemem, ezt a valódi őserdőt látom a derengő talajával; ha behunyom, egy másik erdő jelenik meg – fák, virágok, hajtások erdeje, amelyeket tűzvonal vesz körül, és tesz idegenszerűvé.

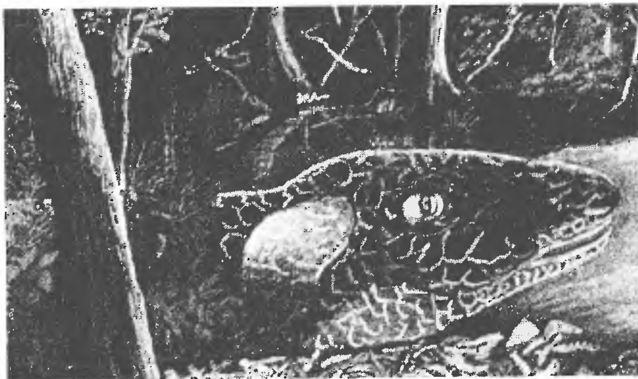
Újra látok kígyókat is, ezúttal nem nagyon nagyokat, viszont mindegyik nagyra tátja a száját. Aztán apró bábu jelenik meg az őserdő nagyra nőtt növényei között. Mérete és alakja egy törpéé, viszont fehér neonfényben ragyog. Úgy mozog, mint egy dróton mozgatott bábu, a bábjátékos azonban kívül esik a látómezőmön. A bábu áttáncol a magas fák között.

Reggel Don Alberto, a sámán elmondja, hogy a *chakra* szelleme velünk volt, egész idő alatt a fügefa mögé bújva figyelt minket. Nyilvánvalóan nem tette boldoggá, hogy rókázunk – és még ennél is rosszabb dolgokat végzünk – a *chakra* előtt. Don Alberto azonban megnyugtatott minket, hogy közbenjárt az érdekünkben, és mindent elrendezett a dühös természetfeletti lénnyel.

Transzformációk

Január 22.: Ma éjszaka olyasvalamit éltem át, amit a túlvilág tükrének gondoltam. Szervezetem jól tolerálja az ayahuascát, és 90 perc is eltelik, mire rám tör a hányinger.

Erős látomásaim idején értelmes növények vesznek körül, amelyek szinte már állatoknak tűnnek, integető, egymásba fonódó le-

Pablo Amaringo perui sámán festményének részlete

velek – színük sötét, de mindegyik izzik belülről. Aztán egy hatalmas boa constrictorral találkozom. Csak a feje vagy 60 cm hosszú és 30 cm magas. Megengedi, hogy megsimogassam, és a látomásomban hallom magam, amint azt mondom, „gyönyörű", esetleg „gyönyörű vagy". Valami ilyesmit.

Sárga és fekete pettyes pillangót látok, nagyjából levesestányér méretűt, ahogy virágról virágra repked a vizionált őserdőben. Követem a lepkét, amíg egy erdei tisztásra nem érünk, ahol egy másik óriáskígyó várakozik. Itt nincs pillangó, csak ez a hatalmas sárga-fekete kígyó, amely mágikus erőt áraszt magából. A kígyó a szemem előtt látványos és rejtélyes átalakuláson megy keresztül, sárga-fekete pettyes, hatalmas jaguár áll előttem, és szembenéz velem. Valamiféle telepátia működik köztünk. Aztán a teremtmény váratlanul megfordul, és eltűnik.

Pablo Amaringo perui sámán festményének részlete

Érzéseim szerint elég sok idő telt el közben, én pedig még mindig érzem a jelenlétét odaát, a túlvilági növények takarásába rejtőzve. Egyetlen pillanatig sem félek, nem is érzem fenyegetve magam.

A jaguár, a gyönyörű óriáskígyó, de még a növények is mintha vibrálnának az élettől, az energiától és a kommunikatív elemtől. Emellett teljesen és meggyőzően valóságosnak tűnnek – nem olyan képek, amelyeket az agyam kevert ki természetellenes módon a fejemben rejtőző és ez idáig számomra is ismeretlen őserdőképbankból, hanem valódi lények valódi percepciói, olyan lényeké, amelyek a hétköznapi világban az érzékelési tartományom határain kívül léteznek.

A látomások elgondolkodtattak, és másnap ezt írtam a jegyzetfüzetembe:

> Anyag és szellem. Ahogy fent, úgy lent. A tudomány azt tanítja nekünk, hogy az anyagi világ az elsődleges és egyetlen valóság. Az ayahuasca nézőpontjából vizsgálva azonban egyáltalán nem ez a helyzet. Amit mi anyagi világnak vagy „megegyezésen alapuló valóságnak" nevezünk, az csupán része egy nagyobb mintázatnak – feltehetőleg még csak nem is a legfontosabb része. Az ayahuasca szemüvegén át nézve egy másik „világ" válik láthatóvá, egy másik valóság, amely feltehetőleg csak egy a sok közül. Mivel pedig ezek a világok átjárják a mi világunkat, a mi valóságunkban *következményként* megélt dolgokról kiderülhet, hogy egy másik világban ezek *okként* léteznek. Talán az anyagi világ valóban szellemek teremtménye, ha azonban tényleg ez a helyzet, akkor ezek a lelkek feltehetőleg azért teremtették, mert szükségük volt rá (saját tapasztalataik, evolúciójuk vagy fejlődésük kedvéért?). Az anyagi világ a szellemi világról leválasztva értelmetlenné és üressé válik. Tehát az anyagi világnak is *szüksége van* a szellemi világra. Úgy tűnik, hogy az ayahuasca és a hozzá hasonló „mesternövények" közvetlen kommunikációs eszközt adnak az anyagi világ lényeinek kezébe, amely révén kapcsolatba léphetnek a szellemi világgal. A növények úgy tanítanak minket, hogy a látomásokon keresztül lehetővé teszik számunkra a természetfölötti valóság megtapasztalását. Ez a tapasztalat normális esetben lehetetlen, vagy igen nehezen elérhető számunkra.

Ködös elméletek egy csipetnyi New Age-filozófiával fűszerezve? Holdkóros fantazmagóriák? Nem is tagadom, hogy azok, sőt pontosan ide szeretnék kilyukadni. Ha engem, a huszonegyedik század minden tudásával és racionalizmusával felvértezett embert ennyire meggyőzhettek azok a nyilvánvalóan természetfeletti lények és világok, amelyeket az ayahuasca idézett a szemem elé, akkor mit gondolhattak őseink, ha hasonló hallucinogén növényekre bukkantak 30 ezer évvel ezelőtt, és hasonló csodákat láttak, mint én? Vegyük például a két, tündér méretű „fénylény"-t, amellyel én találkoztam. Minek tartották volna őket a felső paleolitikumban? Vagy a jaguárrá átalakuló kígyót? Vagy a geometrikus ábrákat és szerkezeteket? Nem állt volna össze ez az egész egyetlen összefüggő másvilággá? Elődeink valószínűleg nem úgy nézték ezt a látomásáradatot, mint mi – akik hajlamosak vagyunk a „hallucináció" modern kori fogalmával egyfajta érzékelési zavarrá degradálni az ilyesmit –,

hanem a valóság egy másik szintjének létezését igazoló tapasztalatot láttak volna benne.

Önvizsgálat

Január 24.: Don Francisco derekas mennyiséget tölt ki nekem a sűrű és avas ízű ayahuascafőzetből, amelyet az utolsó korty után majdnem kihányok. Az ital íze és illata rendkívül erős, ma este pedig valami miatt idegesnek és szétszórtnak érzem magam. Hullámokban tör rám a hányinger, de mély lélegzetekkel legyűröm.

Becslésem szerint fél óra telhet el, amíg a látomások erőssé válnak. Ma este túlnyomórészt kígyókat látok, többségük egy-másfél méter hosszú. Ismét az az érzésem, hogy ezek az intelligens lények jót akarnak nekünk, nincs ártó szándékuk. Nem tapasztalom magamban azt az archetipikus félelmet, amelyet a kígyók állítólag az emberben ébresztenek. Szemem szokás szerint csukva van, mégis „látom" a lábamat és a lábfejemet, amelyek mintha fényben

Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festményének egy részlete

úsznának. Az egyik kígyó körbefonja a bal lábszáramat, majd felágaskodik, feje az arcom felé közelít.

Teste és feje mély és ragyogó arany színekben játszik. Úgy tűnik, hogy szemügyre vesz vagy megvizsgál engem, de nem félek.

Rengeteg kígyóval találkozom, a növények és egymás körül tekeregnek. Ott vannak mindenütt, összes látomásom előterében, gyakran a háttérben is látom őket.

Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festményének egy részlete

Fények és minták is jönnek. Látok valamit, ami nagyon hasonlít egy hatalmas, felfordított tálra. A fényt sugárzó „tál" felemelkedik a bíbor égbe.

Egy egész sor átalakulás szemtanúja vagyok, a kígyók különböző macskafélékké transzformálódnak.

Repülésérzésem támad, mintha madár lennék (vagy egy madáron lovagolok?), két másik madár kísér.

Átesem egy folyamaton, amelyet hosszú ideig tartó intenzív önvizsgálatnak érzek. Az ayahuascában valami arra ösztönöz, hogy minden együttérzést és megértést nélkülözve vizsgáljam meg morális vétségeimet és gyengeségeimet; felmutatja a hibáimat, hogy hányszor és hogyan bizonyultam elégtelennek, gyengének és rossznak. Különösen apám miatt ostorozom magam nagyon könyörtelenül. Miért nem voltam mellette élete utolsó öt napjában? Miért éreztem olyan fontosnak, hogy visszamenjek befejezni a munkámat? Semmi mentségem nincs. Egész egyszerűen ott kellett volna lennem, de nem voltam vele. Több alkalommal is kérem, hadd lássam apa szellemét, hadd találkozzam és beszéljek vele újra.

A Lelkek Indája azonban nem adja meg nekem ezt a kegyet.

Idegenek és sárkányok

Január 27.: A látomások húszpercnyi geometrikusábra-áradattal kezdődnek; aztán váratlanul azt veszem észre, hogy egészen közelről bámulok egy megdöbbentően „idegen" arcba: szürke bőr, széles, boltozatos homlok, vékony, hegyes áll, szív alakú fej, akár a néhány nappal ezelőtt látott „fénylények" arcánál. Ez a teremtmény azonban nem néz ki barátságosnak. Szeme többosztatú, akár a legyeké. Őszintén szólva az arc egy hajánál fogva előrángatott *X-akták*-plakátra emlékeztetett, s mivel engem soha nem érdekeltek az idegenek és a földönkívüliek, ezért alaposan meglepődöm ezen a hallucináción. Agyam egy része, amely továbbra is az érveléssel foglalkozik, már látja, hogy a szkeptikusok, akik soha nem vettek be ayahuascát, hogyan olvassák ezt a részt. Biztos azzal érvelnek, hogy semmi rejtélyes nincs abban, hogy ilyen lények bukkannak fel a hallucinációmban, mivel nem kell lelkesednem az idegenekért ahhoz, hogy az agyam ilyen képeket kölcsönözzön a populáris kultúrából. Még most is megmagyarázhatatlanul zavarodottnak és megviseltnek érzem magam a látottak miatt.

A szerző kutatási terepmunkához használt füzetébe készített vázlatok az ayahuascalátomásáról

Nem sokkal később a kavargó geometrikus minták alkotta háttérből csodálatos egyiptomi istennő bukkan elő. Csak a fejét és a

fejdíszét látom tisztán. Teljes királynői díszben van. Aztán eltűnik, olyan váratlanul és rejtélyesen, ahogy érkezett.

Január 29.: Különös és rettenetes (röviden), bár nem így indult. Este 8.05-kor iszom. Az első fél óra a szokásos émelygéssel és fényvillódzásokkal telik. Aztán elkezdem látni a kígyókat, nincsenek sokan, nem is látványosak. 9.05-re fokozódik a szédülés és a hányinger, érzem, hogy erősebben hat a szer. De még mindig csak kígyók. Nem sok. Középméretűek. Kicsit többet tekeregnek és vonaglanak. Azon kezdek tűnődni (ostoba hősködés): ennyi lesz az egész?

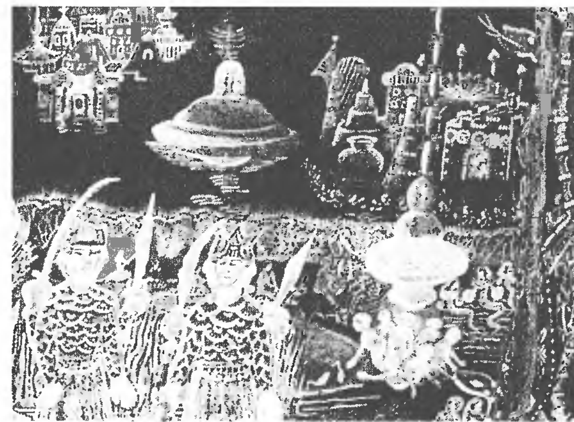
A hányinger fokozódik, az egész látomás újabb fokozatra vált, és sokkal baljóslatúbbá válik. Szemem végig csukva van, de ha „felnézek", a látomás is „felkerül", ha lenézek, akkor „leszáll". Olyan érzésem támad, mintha egy alagúton keresztül néznék át – egy látomásalagúton, amelynek oldalain kígyók tekergőznek a szememhez közel, s azzal fenyegetnek, hogy nekem támadnak.

Odahányok a pad mögé, amelyen ülök. Ahogy testhelyzetet váltok, a kígyók is velem mozdulnak. A látomás végig velem marad, amíg öklendezem. Ahogy abbahagyom, és visszaülök a helyemre, a látomás újabb fokozatba kapcsol. A kígyók kínai sárkányokká alakulnak át, fejükön szakáll, testük hosszan kígyózik. Kígyók és kígyótestű sárkányok szakállal és hatalmas fogakkal. Mintha egy kínai festmény kelt volna életre. És megint csak eszembe jut: az ókori kínaiak eredetileg honnan bányászták elő ezeket a képeket, ha nem a látomások világából? Meggyőződésem, hogy a látomásaimat nem kínai festmények ihlették – ezekre szinte soha nem

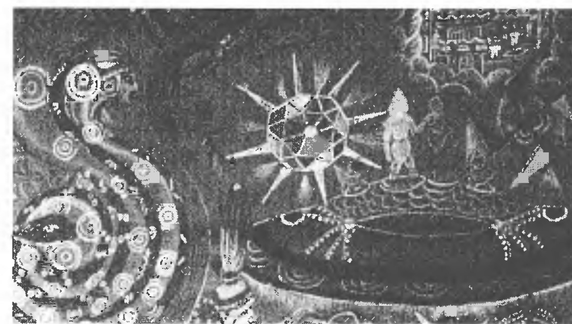
A szerző kutatási terepmunkához használt füzetébe készített vázlatok az ayahuascalátomásról

gondoltam eddig. Ugyanabba a látomásos világba nyerek bepillantást most, amely a kínai festőket is megihlette – s emellett még számtalan mitológiát, ahol sárkányok szerepelnek.

Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festményének egy részlete

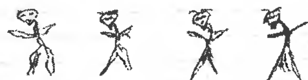
Újra intenzívebb lesz a vízió. A légkör – bár nem tudnám megmagyarázni, miért – határozottan ijesztővé és baljóslatúvá válik. Újra látom a szürke, szív alakú, idegen arcokat, most azonban még különösebb, szigorúbb kifejezés ül rajtuk. Látok valamit, ami egy űrhajó is lehetne – repülő csészealj –, és összefüggésben áll ezzel a parancsoló, idegen jelenléttel. Igazából az az érzés ijesztő, amelyet könnyedén lehetne valamiféle „emberrablás"-élményként értelmezni – olyan érzés kerít hatalmába, hogy ha engedem tovább foly-

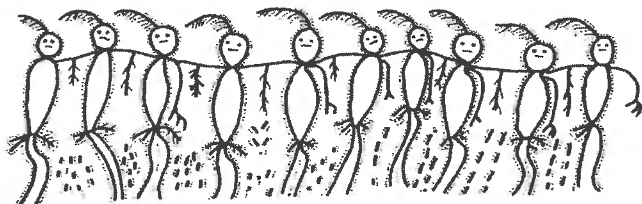
Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festményének egy részlete

tatódni a látomást, akkor magukkal visznek azokba a fémhajókba. A hajók körben forognak, és belülről pulzáló fény világítja meg őket, látszólag készen állnak, hogy egy csatornán vagy tölcséren keresztül felemelkedjenek az űrbe. Én határozottan érzem, hogy nem szeretnék bekerülni oda, ezért kinyitom a szemem, hogy megszakítsam a látomást. Az idegenség azonban megmarad. Visszakerültem a valódi világba, ám továbbra is érzem a kígyókat, a sárkányokat, a démonikus idegeneket és a körben forgó űrhajókat, ott vannak körülöttem, épp csak a látóhatáromon túl.

Az az érzésem, hogy a kígyók/sárkányok alakulnak át azokká az idegenekké, akik ezt a látomást uralják, ugyanakkor olyan benyomásom is támad, hogy az idegenek mások – nem annyira kígyók/sárkányok, mint inkább valamiféle emberi vonásokkal rendelkező, hatalmas rovarok. Látok is négy-öt másik rovarszerű teremtményt, amelyek kapcsolatban vannak velük. Ezek inkább „dolgozóknak" tűnnek – kevésbé vagy egyáltalán nem intelligensek.

A szerző terepmunkához használt jegyzetfüzetébe készült vázlatok az ayahuasca-vízióiról

Barsana indián sámán egyik ayahuascavíziójáról készített rajza (forrás: Reichel-Dormantoff, The Shaman and the Jaguar, 56. ábra)

Némiképp óriási hangyákra emlékeztetnek. Ezek a dolgozók – akik tényleg mintha csapatban dolgoznának valamin – becslésem szerint körülbelül 90 cm magasak lehetnek.

Két másik kép ugrik még be ebből az összetett látomásból – mindkét képen bolygók szerepelnek. Az elsőn a bolygó hatalmas, egyenlítője síkjában gyűrűk vagy korongok veszik körül. A másodikon átlátszó földgömböt látok, törékenysége, textúrája, a felszínén végigfutó irizáló színek szappanbuborékot idéznek. Felszínére bevésve ott látom az ismerős kontinensek körvonalait, és képes vagyok átlátni a teljes gömbön. A gömb forog, és mintha az űrben lebegne két tenyér között.

Félig ember, félig állat

Utolsó perui ayahuascaszeánszomat Don Leonceo, a 74 éves shipibo indián sámán tartotta az Iquitos melletti őserdőben lévő tambójában. A szokásos összetevők – *Psychotria viridis*-levelek, *Banisteriopsis caapi*-indák – mellett az ő ayahuascafőzetébe belekerült a datura, egy másik közismert hallucinogén növény is, és a főzet íze leírhatatlanul undorító volt.

Egy sor kisebb és a legkevésbé sem félelmetes látomásom van. Néhány kígyót látok, többször egy sor zöld piramis képe terül ki előttem hosszú, elvékonyodó csíkokban. Mintha ezek felett a csíkok felett repülnék. Látok még gömböt, négyszöget, háromszöget és egy sor kígyót vagy aligátort, szájuk tele van fogakkal.

Ma éjszakai látomásom egyetlen és legemlékezetesebb aspektusa – érzésem szerint – néhány másodperc alatt bontakozik ki. Úgy tűnik, egy nagy és meglehetősen sötét szobában vagyok,

Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festményének egy részlete

amelynek egyik oldalán nyitott ajtó áll. Az ajtón keresztül dől be a fény, ha benézek, gyönyörű, tágas erkélyt látok, amely hatalmas tóra vagy folyóra, de az is lehet, hogy tengerre néz.

Az erkély bal oldalán, közvetlenül a nyitott ajtó mellett váratlanul egy alak jelenlétére leszek figyelmes. Lenyűgöző szobor, körülbelül 180 cm magas, szemmel láthatóan egyetlen tömb zöld kőből – talán jádéból – faragták ki.

A szobrász rendkívül részletesen kidolgozta a finom köpenyt, az övet, az övre akasztott tárgyat (talán kardot?).

Első pillantásra ez a döbbenetes szobor mindössze egy ártalmatlan, élettelen faragásnak tűnik. Szeretném jobban szemügyre venni, ezért kicsit ráközelítek, hogy az arcára is vethessek egy pillantást. Meglepetésemre a szobor félig ember, félig állat. Teste egy erős, szép izomzatú emberé, de krokodilfeje van, akár Sobeknek, az ősi egyiptomi krokodilistennek. Váratlanul észreveszem, hogy a „szobor" él: élő teremtmény, egy természetfeletti kapuőr. Ebben a pillanatban a lény szeme elfordul, és rám néz: felfigyel rám.

Tekintete intelligens, ahogy felmér, valamiféle ravaszságot is érzek benne, mégsem fenyegető. Mi ez a szobor, ez a jádelény? A látomás halványul...

A sámánizmus megérkezik a külvárosokba

Perut elhagyva Santhával Brazíliába repültem, így részt vehettem az Uniao de Vegetal (UdV) egyik szeánszán, amelyet Ilha de Guarantiba csodálatos szépségű körzetében tartottak, mintegy egyórás autóútra Rio de Janeiro központjától

Antonio Francisco Fleury lesz a *mestre* – a szertartásvezető. Tekintélyes, értelmes tekintetű, hatvanas éveiben járó úriember, szürke bajusszal. Körülbelül száz ember gyűlhetett össze. Családi eseményről van szó, amelyen a karon ülő csecsemőktől a tinédzsereken át a hetvenéves nagyszülőkig minden korosztály képviselteti magát. Az UdV a gyerekeknek is engedélyezi az ayahuasca- (vagy ahogy ők nevezik: *cha*, azaz tea) fogyasztást, 14 éves kortól havonta egyszer, 18 éves kor felett havonta kétszer.

Ez egy láthatólag jómódú, középosztálybeli csoport, amelynek tagjai között sok diplomás ember, orvosok, jogászok, ügyvédek és építészek is vannak. A templom egy erre a célra szentelt villa, ahonnét gyönyörű kilátás nyílik a tájra. A villában konyha, étkező

és nyitott belső udvar, illetve egy nagy terem található, ahol az ayahuasca (egész pontosan *Banisteriopsis caapi, Psychotria viridis* és víz) főzete készül. Maga a templom egy nagy, négyszögletes, mintegy százfőnyi gyülekezet befogadására alkalmas terem, ahol mindenki kényelmes ülőhelyet találhat magának.

Az egészben a gyülekezeten uralkodó, rendkívül barátságos, támogató, szerető és józan atmoszféra a legmegdöbbentőbb. A szigorú kábítószer-tilalomhoz szokott nyugati ember számára elég meglepő tapasztalat látni ezeket a felelősségteljes, udvarias embereket és családokat, akik azért gyűlnek össze, hogy igen erős hallucinogént fogyasszanak – és teszik mindezt saját mélyen filozofikus vallásuk legelemibb szentségeként. A szeánszra mindenki egyenruhát vett fel, amely a hierarchiában elfoglalt helyüket mutatja. A férfiak fehér öltönyt és cipőt viselnek, a nők narancssárga kosztümöt. Mindenkin nyakig gombolt, rövid ujjú ing van. A legalacsonyabb (belépésnél kapott) rangot a bal szivarzsebre hímzett fehér UdV betűk jelzik. A következő rangfokozat a Councillor (tanácsnok), amelyet fehér UdV és narancssárga CDC betűk jeleznek. A magasabb rangokat aranycsillagok jelzik, a hierarchia csúcsán a *mestre* áll, jelvénye az egy csillaggal díszített kék ing. Az egyszerű látogatók civil ruhájukat hordhatják.

A *chát* a központi asztal asztalfőjén elhelyezett nagy üvegtartályból osztják ki. A *mestre* dönti el – részben a testsúly, részben más tényezők (múltbéli tapasztalatok?) alapján –, hogy mennyit kapnak az egyes emberek. A *cha* kiosztását a rangsor elejéről kezdi (első a *mestre*), utána következnek a tanácsnokok, majd le egészen a kezdőkig, végül a hozzám hasonló látogatók zárják a sort. Mindannyian sorba állunk, hogy megtöltsék a poharunkat, és megvárjuk, amíg mindenki kap, majd a *mestre* szavára mindenki kiissza a poharát. A *cha* híg, színe a túl sokáig áztatott tejes teáéra emlékeztet. Íze a megszokott rettenet, és legalább öten azonnal ki is mennek hányni.

A többiek leülnek. Az egyik tanácsnok felolvas az UdV alapjául és filozófiájául szolgáló számos szöveg egyikéből. Egy másik tanácsnok állva marad, és bizonyos pontokat megmagyaráz. Egy harmadik tanácsnok himnuszokat énekel.

Az első óra javarészt csendben telik, számba vesszük látomásainkat és gondolatainkat, bár időnként a gyülekezet valamelyik tagja jelentkezik, hogy kérdéseket tegyen fel, amelyekre valamelyik tanácsnok válaszol. Néha mások is hozzászólnak.

A szeánsz későbbi szakaszában a gyülekezet több tagja is (egyenként) az asztalhoz járul, és beszél a gyűlés résztvevőihez. Vannak, akik a szeánsz alatt tapasztalt látomásaikról és gondolataikról ejtenek szót, mások a legújabb eseményekről vagy elméletekről számolnak be, amelyek mélyen megérintették őket. Az egész esemény hangulata komoly, őszinte, spirituális és filozofikus.

Néha visszatérő melódiákat játszanak le CD-ről. Időnként a vezető tanácsnok himnuszokat énekel.

A szeánsz este 9-től körülbelül hajnali 1.20-ig tart. Én 9.20-kor iszom meg a főzetemet, 9.45-re jó látomásaim vannak. Az első óra – 10.20-ig – érzésem szerint egy pillanat alatt elszáll. Látomásaim ismerősek és pozitívak – talán fényesebbek (kevesebb „sötétség látható"), mint az előzőeknél. Nagy kígyókra emlékszem (újra!), hatalmas, egymást és a fák ágait körbefonó, világos színű boákra. Újra látom a piramismintákat is, amelyek valamiféle rácsozatot vagy keretet építenek fel.

Az este legjobb része akkor jön el, amikor újra megpillantom a Peruban már látott egyiptomi istennőt – ezúttal a látómezőm bal oldalán. Először elrejtőzik az árnyékok között. Közelebbről is szemügyre veszem, és egy karcsú nőalakot látok, aki kék maszkokat tart az arca elé – az egyik maszk egy pálcára van erősítve. Aztán elveszi az arca elől a maszkot, és mielőtt elenyészne, egy pillanatig tisztán látom az arcát. A lány olvasztott arany színében ragyog.

Ahol a lehetetlen valósággá válik

Ha meg kéne neveznem az ayahuasca hatása alatt fellépő látomásaim egyetlen meghatározó minőségét, akkor a víziók – teljesen függetlenül attól, hogy mennyire túlvilágiak voltak – megdöbbentő „valóságosságának" érzését emelném ki. Elég meglepő volt olyan valószínűtlen dolgokkal találkozni, mint amilyenek a „fénylények", a jaguárrá átalakuló értelmes óriáskígyó, a hibrid krokodilember vagy az én „idegeneimhez" hasonló rovaremberek – különösen, ha figyelembe vesszük, hogy normális esetben az ehhez hasonló lények gondolata meglehetősen távol áll tőlem. Ugyanakkor a velük való találkozást – minden idegenségük dacára – a bizonyosság és a szilárdság megmagyarázhatatlan aurája vette körül, s ez kétszeresen is zavaró és elbizonytalanító volt.

Néhány hónappal a David Lewis-Williamsszel lezajlott találkozás előtt az Amazonas vidékén szerzett tapasztalataim máris kezdtek meggyőzni a professzor érvelésének erejéről. Ha őseink a felső paleolitikum idején pszichoaktív növényeket fogyasztottak – és látni fogjuk, hogy alkalmas jelölteket bőven találunk a jégkor idején, amelyek ayahuascaszerű hatást idézhettek elő[13] –, akkor, mivel idegrendszerünk megegyezik az övékével, nagy biztonsággal kijelenthető, hogy őseink is az enyémhez hasonló tapasztalatokat élhettek át (természetesen nem minden egyes apró részlet egyezhetett, az általános atmoszféra azonban nagy vonalakban alighanem hasonló volt).[14] Kezdett nagyon valószínűvé válni számomra Lewis-Williams hipotézise, miszerint a hallucinációk teremthették meg a természetfeletti lények és világok létezéséről, illetve a halált túlélő „lélekről" szóló korai elképzeléseket. Tulajdonképpen hol máshol találkozhattak volna őseink elsősorban ilyen ideákkal, ha nem a látomások világában, ahová minden korszak és kultúra sámánjai mindig is megtették a maguk „spirituális utazásait".

Ezekben a látomásokban, ahogy azt már én is megtapasztaltam, félig ember, félig állat hibridek, fénylények, átalakulások és holtakkal való találkozások egyaránt lehetségessé válnak. Valóban az efféle találkozások bizonyítékai lennének a felső paleolitikumbeli Európa barlangjainak mélyén a vallás születését dokumentáló festmények – ahogy azt Lewis-Williams állítja?

A szerző megjegyzése: Saját ayahuascalátomásaim előtt soha nem láttam egyet sem Pablo Amaringo festményei közül. Csak később nyílt alkalmam, hogy felfedezzem saját látomásaim és a perui sámán számos munkája közti hasonlóságokat, akinek a képeit ebben a fejezetben is bemutattam illusztrációként, hogy alátámasszam azt a megdöbbentően hasonló képvilágot és egyforma „párhuzamos világokat", amelyekről a világ különböző tájain és kultúráiban élő, ayahuascát ivó emberek számoltak be. A 23. fejezetben még közelebbről is megvizsgáljuk ezt a kérdést.

II. rész

Barlangok

Negyedik fejezet

Therianthropia

A felső paleolitikumtól datálódó barlangfestészet egy példátlanul kis területre koncentrálódik Európában, ugyanakkor az ebben az időszakban a föld más területein élő sok más ősünk is festett és faragott köveket, illetve faragott különleges, gyönyörű tárgyakat csontból és elefántcsontból.

Az ilyen típusú művészi tárgyak széles körben elterjedtek,[1] s annak ellenére, hogy Ázsiában és a Közel-Keleten elég kevés lelet maradt fenn a legrégebbi korszakokból,[2] Ausztrália és Amerika is csatlakozott Európához abban a tekintetben, hogy területükön különösen sok prehistorikus sziklarajz található, s ezen alkotások némelyike több mint húszezer éves. Az emberi kultúrák magától értetődő sokféleségét és egyéni jellemvonásait figyelembe véve könnyen megjósolható, hogy ezen művészetek nem mindegyikének hasonló az érdeklődési területe, és nem is tárhatók fel egyetlen mindent áthidaló vizsgálattal.[3] Az ember intuíciója azt súgja, hogy szinte annyi különféle motivációnak kéne meghúzódnia a művek mögött, ahány különböző társadalomról, sőt egyénről van szó. Mindazonáltal David Lewis-Williams részéről igen bátor kijelentés, hogy az ő „neuropszichológiai" elmélete képes tömör magyarázattal szolgálni az őskori művészetről – ha nem is az egész anyagot, de egy bizonyos igen jelentős szegmensét tekintve –, ráadásul olyan, egymástól igen távol eső területeket érintve, mint a Kaliforniai-medence, Dél-Afrika és Európa.[4]

A felső paleolitikumból sem szövegek, sem írott tekercsek nem maradtak ránk, hiszen az írás csak több ezer év múlva kezd megjelenni, annak pedig elenyészően kicsi a valószínűsége, hogy a világszerte ránk maradt hatalmas sziklarajzörökség gazdag, nem alfabetikus képanyagában (a történelemből jól ismert példákhoz hasonlóan)[5] üzenetek vannak elrejtve. Emellett, még ha *tényleg lennének is* rejtett üzenetek a művekben – ami hipotetikusan lehetséges –, miképp remélhetnénk, hogy kikövetkeztethetjük, mire gondolhattak az alkotóik?

Lewis-Williams állítása szerint pontosan erre, vagyis a barlangfestők elveszett mentális világához való hozzáférés problémájára talált megoldást. Ha igaza van, akkor a neuropszichológiai megközelítés olyan eszközt kínál nekünk, amelynek segítségével megfejthetjük néhány ősi feljegyzés tartalmát. Ha végre lehet hajtani, akkor ez igen izgalmas elképzelés – majdnem olyan, mintha kinyitnánk egy időkaput –, és átlépnénk a felső paleolitikumtól elválasztó időn és téren, hogy megtapasztaljuk a túlsó oldalon lévő emberek élményeit.

Kérdések tömkelege kevés válasszal

Amennyiben Lewis-Williams elmélete tényleg akkora áttörés, mint ahogy támogatói állítják, akkor mindenekelőtt képesnek kell lennie arra, hogy azokra a rejtélyekre szolgáljon megoldásokkal, amelyekkel kapcsolatban az előző elméletek elbuktak. Az a helyzet állt elő ugyanis, hogy több mint százévnyi kutatás után az őskori művészet számos nagy kérdése és rejtélye megoldatlan maradt.

A huszadik századi tudományos kutatások aránytalanul nagy súlyt helyeztek Európára, vagyis joggal várhatnánk, hogy itt történt a legnagyobb előrelépés. Az európai művészetet a jégkori állatokról készült többezernyi naturalisztikus kép uralja, amelyeket mintegy háromszáz barlang falára festettek fel. Tudjuk, hogy az állatok a festmények és karcolatok elkészítésének idején ott éltek a barlangok környékén, és a kövületek alapján ismerjük annyira az anatómiájukat, hogy megerősíthessük, a rajzok pontosan ábrázolják őket. A kutatók többsége azonban első megérzésre azt feltételezi, hogy a képek szépségén és technikai tökéletességén kívül semmi különösen szokatlan nincs *magukban* a művekben. Az állatok a természetes környezet részei voltak, látták és lefestették őket, ennyi a történet. Már csak azt kell kitalálnunk, hogy miért.

Meglepő módon már ez is lehetetlennek bizonyult a tudósok számára. Az elmúlt száz év során számos elmélet született, de – ahogy a 6. fejezetben látni fogjuk – egyetlenegyet sem fogadott el a tudományos közvélemény. Ennek legfőbb oka az volt, hogy nem történt előrelépés annak a jóval nagyobb rejtélynek a megoldásában, amelyet a barlangokban a naturalista ábrázolások mellett fellelhető más, jóval homályosabb és bonyolultabb képek jelentenek – olyan teremtmények képei, amelyek sohasem léteztek. Ezeknek a valósággal semmilyen konkrét ponton nem érintkező fantasztikus fenevadaknak, hibrideknek, kiméráknak és szörnyeknek a jelenléte természetesen a többi – velük egy sziklafalon szereplő – alak naturalizmusára is a gyanú árnyékát vetíti. Amennyiben Lewis-Williamsnek igaza van, akkor tulajdonképpen *egyik* műalkotás sem száz százalékig naturalista, és a teljes korpusz igazából őseink belső mentális világát tárja fel.

Az egyik legrejtélyesebb kép nemcsak a felső paleolitikumi Európában, de különböző korokban szerte a világon számos változatban újra és újra felbukkan. A félig ember, félig állat alakot a tudósok szaknyelven therianthropnak nevezik (a görög *therion* = „vadállat" és *anthropos* = „ember" szóból). Úgy tűnik, ez az alak már a kezdetektől fogva velünk van.

A legrégebbi művészet

2000. október 20-án a *Science* folyóirat jelentős régészeti felfedezésről számolt be:

> *Bizonyos nyomok arra utalnak, hogy Észak-Olaszországban a világ legrégebbi ismert festményeit találták meg. Egy olasz kutatócsoport állatok és félig ember, félig állat teremtmények képeit ábrázoló kőlapokat tárt fel a Veronától északnyugatra fekvő Fumane-barlangban. A vörös okkerrel festett kőtáblák láthatólag a barlang faláról hullottak le, és 32 000–36 500 évvel ezelőtt temette be őket a barlang padlóját borító üledék.*[6]

Milyen régen készítették magukat a képeket? A jól datálható üledékbe szilárdan beágyazódott táblákról pontos régészeti módszerek alapján azt állítják, hogy a leletet őrző réteg kora alapján *legalább* 32 ezer évesek. Ugyanakkor könnyedén előfordulhat, hogy ennél jóval régebbiek. Ez nemcsak a réteg kormeghatározásából adódó különbségből (32 000–36 500 év) adódik. Sokkal nagyobb probléma, hogy mivel a vörös okker korát nem lehet pontosan meghatározni, ezért lehetetlen pontosan megmondani, mennyi ideig maradtak a festmények a mennyezeten, mielőtt a padlóra zuhantak volna, és elkezdte elborítani a pontosan datálható korú törmelék. Akár évezredek is elmúlhattak, amíg ez megtörtént, így

elméletileg a festmény lényegesen idősebb lehet, mint a lelőhely rétegének maximális életkora – vagyis 36 500 év.

A világ legrégebbi barlangfestményének címére pályáznak még a dél-franciaországi Ardèche körzetben található Grotte Chauvet csodálatos képei. A Fumane-barlangban használt ásványi eredetű vörös okkerrel szemben a Chauvet festményei közül sokat szerves maradványokat tartalmazó faszénemulzióval festettek, amelynek kormeghatározása viszonylag egyszerű. Több mint harminc faszénmintát vettek a Chauvet-ben, és a vizsgálatok (+/–700 éves hibahatárral harmincezer és 32 500 év közötti időszakra teszik a festmények korát.[7] A Fumane fiatalabb képei mutathatnak ugyan átfedést, mégis úgy tűnik, hogy az olasz festmények néhány ezer évvel idősebbek lehetnek, s így joggal nevezhetők a világ legrégebbi képeinek – legalábbis addig, amíg egy újabb felfedezés nem tolja ki még korábbra az időhatárt.

A Fumane és a Chauvet therianthropjai

A Fumane a régészek által feltárt festett kőlapokon szereplő rejtélyes témái miatt vált kutatásom szempontjából fontossá. Az okkerképek igen alapos vizsgálata ellenére két kőtáblán olyan elmosódottak az alakok, hogy nem lehet kivenni, mit ábrázolnak. Két másik tábla pedig „irreális" állatokat ábrázol, az egyik állatnak furcsán el van nyújtva a nyaka, a másiknak pedig öt lába van.[8] Egy másik táblán olyan bizarr lény képe látható, amelyet a *Science* magazinból fentebb idézett cikk „félig ember, félig állatként" írt le. A körülbelül 18 cm magas alak koponyáján bivalyhoz vagy őstulokhoz hasonló szarvakat visel, karja és felsőteste emberé, hátsó lábai emberi és állati jegyeket egyaránt mutatnak.

Ahogy a későbbiekből kiderül, az efféle fajkeveredések és összeolvadások (a teljes értékű therianthrop-ábrázolások) a perui őserdőben lezajlott utolsó ayahuascalátomásomban megjelenő „krokodilemberrel" azonos kategóriába eső összetett mitikus lényekre jellemzők.[9]

Tekintélyes koruk mellett a Fumane és a Chauvet másban is hasonlítanak egymáshoz. A legrégebbi olasz barlangban talált bölényembernek a legöregebb francia barlangban is ott van a maga párja, kiderült ugyanis, hogy Chauvet barlangjának is megvan a maga saját rejtélyes bölényembere.[10] A kísérteties faszén alakot egy sima

„Félig ember, félig állat":
fumanei therianthrop

sziklakiszögellésre rajzolták, közvetlenül az utolsó és legmélyebben fekvő, az Utolsó Kamrának nevezett nagy galéria mennyezete alá. A derékból erőteljesen meghajló – fájdalmában összegörnyedő? – alak szarvakat viselő feje, mellkasa és jellegzetes púpja a bölényé, míg lábai, enyhén hajlott testtartása emberé, akárcsak hosszú ujjakban végződő, félreismerhetetlenül emberi karjai is, amelyeket maga mellett lógat.[11] Ráadásul – jóllehet a kép már eddig is eléggé különös – a Chauvet bölényembere még különösebbé válik, ahogy szemünk hozzászokik a derengő félhomályhoz, és rájövünk, hogy a

A Chauvet bölényembere
az oroszlánasszonnyal

lény mintha a bal oldalon látható gigantikus emberasszony alsótes-te és feltűnő háromszög alakú ágyéka felett állna szétterpesztett lábbal. Az asszonyt fej nélkül ábrázolták, de rövidülésben ábrázolt jobb karja – a hiányt kompenzálandó – mintha egy hatalmas macs-kaféle,[12] talán egy barlangi oroszlán, fejévé alakult volna át.

Miféle furcsa és eltorzult univerzumból jöhettek elő ilyen ké-pek – összekeveredett emberek és állatok, megdöbbentő átalaku-lások képei?

A német oroszlánember

Ha még távolabb tekintünk, a rejtély tovább mélyül.

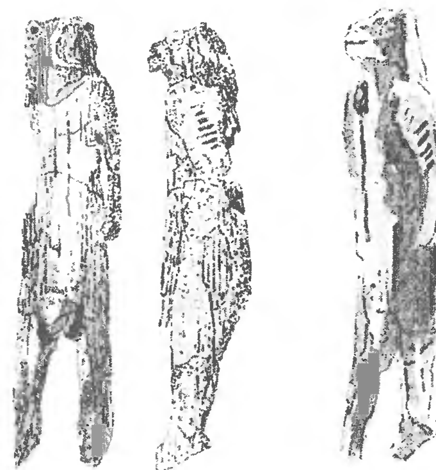
Németország legrégebbi műalkotásai ugyanabból a korszakból származnak, mint a Chauvet és a Fumane képei – durván 30 ezer és 35 ezer évvel ezelőtt készültek. A legfontosabb lelőhelyek a Vogelherd-, a Hohlenstein-Stadel-, a Geissenklosterle- és a sváb Ju-ra-hegységben levő Hohle-Fels-barlangokban találhatók. Jóllehet vannak arra utaló nyomok, hogy valaha itt is kiterjedt barlangfes-tészet zajlott,[13] a barlangokban talált kulcsfontosságú lelet tizen-kilenc mamutcsontból faragott szobor azonosítható darabja volt.[14] Többségük finoman megmunkált miniatúra, amelyek csak ritkán hosszabbak öt cm-nél. Némelyiket kifúrták, így nyakláncra akaszt-va is viselhették. Az összes lelet minimális életkora – az üledékré-teg kormeghatározása alapján, amelyből előkerültek – 32 ezer év körül lehet, de néhány darab ennél jelentősen régebbi, az egyik szobrot pedig olyan rétegből ásták elő, amelynek felső korhatára 36 800 év.[15]

Ezek az őskori szobrok lovakat, medvéket, madarakat, mamuto-kat, négy nagymacskafélét és két, homályosan emberszerű, „antro-pomorf lényt" ábrázoltak, egy négylábú alakot pedig ez idáig még nem tudtak azonosítani.[16] A legtöbb szobrot a barlang lakótereül szolgáló üreg padlóját borító üledékből ásták ki. Van azonban egy a Hohlenstein-Stadelből származó szobor, amely egyedülállónak tű-nik. A 29,6 cm magas és majdnem ¾ kg súlyú szobor több mint öt-ször nagyobb bármely másik szobrocskánál, és mélyen a barlang belsejében, egy bemélyedésben találtak rá, ahová a régészek sze-rint csak ritkán merészkedtek be az ősemberek.[17]

A legrégebbi olasz és francia alkotásokhoz hasonlóan a Hohlen-stein-Stadel különös csontfigurája is legalább 32 ezer éve készült

és egy therianthropot ábrázol. Ebben az esetben azonban nem „bölényember"-t, hanem „oroszlánember"-t. Karja és lába emberi, kéz- és lábfeje azonban sokkal inkább hasonlít egy nagymacska mancsára, mint emberi végtagokra. A test és a testtartás emberi, a fej azonban egy hatalmas nagymacskáé.[18]

Azt a kézenfekvő elképzelést, miszerint a szobor valamiféle ri-tuális oroszlánmaszkot viselő férfit ábrázol, a leletet közelről megvizsgáló tudósok határozottan elvetették.[19] Tüzetes vizsgála-tok alapján arra jutottak, hogy a szobor átalakulóban lévő lényt

A Hohlenstein-Stadel oroszlánembere

ábrázol, amely sem nem oroszlán, sem nem ember, hanem e ket-tő, egyetlen természetfeletti lénnyé összeolvadva. A második ilyen szobrot nemrégiben fedezték fel az ugyanebbe a körzetbe tartozó Hohle-Fels-barlangban. Ez is oroszlánember, viszont egé-szen apró – csupán 4 cm magas –, és csak néhány grammot nyom.[20]

Széles körben elterjedt hitrendszer?

Szedjük össze, mi az, amit tudunk. Tudjuk, hogy a világ három leg-régebbi figurális műalkotás-gyűjteményének mindegyikében je-lentős számban megjelennek azok a meseszerű, félig vadállat, fé-

lig ember alakok, amelyeket a vallástörténészek therianthropnak neveznek.

Ilyen therianthropok a mai populáris kultúrában sem ismeretlenek – gondoljunk például a vérfarkasra vagy Drakulára. Egy kis agymunkával hamar fel tudunk idézni ilyen lényeket, amelyek már az írásos történelem első pillanataitól elkísérik az emberiséget. Therianthrop az ókori Egyiptomból Anubisz isten (részben kutya, részben ember), Sobek (félig ember, félig krokodil), Sekhmet, a bosszúálló isten (félig nőstény oroszlán, félig ember), a gízai Nagy Szfinx (félig oroszlán, félig ember). Kréta sötét, föld alatti labirintusában ott bömbölt a Minótaurosz, aki embertestével és bikafejével klasszikus példája a therianthropnak. És mi más lenne a görög mitológia kentaurja, a ló és ember valószínűtlen, képzelet szülte keveréke? Ahogy azonban szembesülünk a Chauvet, a Fumane és a németországi barlangok therianthropjaival, nyilvánvalóvá válik, hogy az ilyen elképzelések és képek sokkal korábbi időkből származnak, mint az írásos történelem kezdete. Az oroszlánember és a bölényember teljesen kiforrott alakjának felbukkanása a 30-35 ezer éves művészetben az ember-állat transzformációk különös elképzelésének születését szinte elképzelhetetlenül távoli időszakra tolja ki.

Rejtély, hogyan merültek fel egyáltalán ilyen elképzelések, arról már nem is szólva, hogy miért kellett egymástól függetlenül kifejezésre juttatni őket a három legrégebbi – és Európa három különböző régiójában található – fennmaradt barlang művein. Randall White régészprofesszor (New York University) így kommentálta a Fumane-barlangban talált különös therianthropot:

> Jelenleg három különböző helyről vannak ilyen képeink ebből a korai időszakból. Az egyik egy lovat ábrázol, a másik pedig valami olyasmit, ami soha nem létezett a valóságban. Az embereknek olyan absztrakt elképzeléseik voltak a világról, amelyeket csak vallási képzetként tudunk leírni. Egy olyan széles körben elterjedt hitrendszerrel van dolgunk, amelynek nagyon régiek a gyökerei.[21]

Az Apollo–11-barlang állatembere

A tudósok az anatómiai értelemben modern ember születésének bölcsőjét Európától szinte a lehető legmesszebb eső helyre, Dél-Afrikába helyezik. Vajon csak bámulatos egybeesésről, vagy pedig valamiféle hosszú távú, rejtett kapcsolatról tanúskodik, hogy az eddig legrégebbinek bizonyult dél-afrikai sziklarajzról kiderült, hogy – a francia, olasz és német példákhoz hasonlóan – ez is tartalmaz egy jelentős therianthrop-ábrázolást?

Ez a lelet egy sorozat fekete-fehér és színes képet tartalmaz, amelyeket az ismeretlen őskori művész sima kőlapokra festett, majd egy namíbiai barlangba vitt,[22] ahol végül otthagyta a földön. Ezután munkához láttak a mindenütt megfigyelhető természetes folyamatok, és a kőlapokat fokozatosan eltemette a padlón felhalmozódó üledék. Ahogy még több idő telt el, egyre több réteg üledék gyűlt fel. Végül 1969-ben a Kölni Egyetem egy régészcsoportja dr. Wolfgang Erich Wendt vezetésével felfedezte és elkezdte feltárni a barlangot – amelyet a júliusi holdra szállás tiszteletére Apollo–11-nek nevezték el.[23] Számos igen érdekes dolog mellett találtak hét festett kőlapot a padló 25 500–27 500 éves üledékrétegébe temetve – vagyis maguk a festmények legalább 25 500 évesek.[24] Akárcsak a Fumane esetében, itt is abszolút lehetséges, hogy a képek több száz, akár több ezer évvel korábban készültek, mint ahogy a padló üledékébe eltemetődtek volna.

A szakértők felismertek öt állatot az Apollo–11 tábláin, köztük egy fekete orrszarvút és két zebrát.[25]Az én érdeklődésemet azonban egy therianthrop vonta magára, a rémálmok világából előbújt lény, amelynek lábai, karjai, hátsó fele és tekintélyes fallosza emberi, míg teste, mellső lába, feje és masszív állkapcsa egy hatalmas macskaféléé[26] – talán oroszláné vagy leopárdé lehet.[27]

Emberszerű hátsó lábak és lábfejek egy állat testén: az Apollo–11 állatembere

Annak fényében, amit a Fumane, a Chauvet és a Hohlenstein Stadel rendkívül hasonló leleteiről tudtam, szinte szükségszerűnek éreztem, hogy az ilyen jellegzetes „állatember"-képről kiderüljön, a vidéken található legrégebbi sziklaképek csoportjához tartozik.

Ugyanez a különös figura 17 ezer évvel később

Jóval azután, hogy először megjelentek a therianthrop-ábrázolások Európa és Nyugat-Afrika barlangművészetében (35-25 ezer évvel ezelőtt), továbbra is jelentős mértékben meghatározták mindkét vidék művészeti hagyományait.

Például a franciaországi Chauvet-barlang mennyezetén talált bölényember körvonalait tekintve igen szoros rokonságban áll az észak-spanyolországi El Castillo-barlangban talált bölényemberrel, amelyhez az őskori művész a barlang padlóján található természetes cseppkő-kiemelkedést hangsúlyozta ki.[28] A Chauvet therianthropjával ellentétben – amely az európai barlangművészet kezdeteit jelzi – az El Castillo bölényemberének keletkezését 15 ezer évvel ezelőttre teszik, a kreativitás utolsó nagy virágkorára, amelyet a régészek „magdaléni kultúrkör"-nek neveznek, s amely közvetlenül a barlangművészet megszűnése előtt zajlott le.[29]

A Chauvet (balra) és az El Castillo bölényembere (jobbra)

Jobbra és középen: a Trois Frères bölényemberei (Breuil, 1952); jobbra a Gabillou bölényembere

Az i. e. 32 ezer és i. e. 15 ezer között eltelt 17 ezer év emberi viszonylatban olyan hosszú idő, hogy még felfogni is nehéz – több mint ötször olyan hosszú, mint az egész ókori egyiptomi kultúra korszaka, és több mint nyolcszor hosszabb, mint a keresztény vallás teljes története. Ennek ellenére ha felkeressük a festett barlangokat, a szemünk elé táruló bizonyítékok azt mutatják, hogy ebben az óriási időintervallumban fennmaradt és állandóan megismétlődött a bölénnyé átalakuló ember különös, idegenszerű képe.

Lényegében ugyanez a szintén a magdaléni korszakban készített alak bukkan fel kétszer Trois Frères barlangjában (Franciaország, Ariègne),[30] valamint a közeli Gabillou egyik hosszú alagútjának záró sziklafalán is.[31]

Ez alkalommal a festő az átalakulásnak pontosan azt a pillanatát örökítette meg, amikor a bölény fara és az ember lábai egybeolvadnak. Egy másik jelentős emberbölény – igaz, hogy ezúttal csak a teremtmény arca emberi – uralja a spanyol Altamira-barlang hatalmas mennyezeti képét.[32] És ne feledkezzünk meg arról az alakról sem, amelyet André Leroi-Gourhan „bölényasszonyként" azonosított a Pech Merle falán.[33]

Próteusz

A felső paleolitikum Európájának barlangjaiban nem mindegyik therianthrop ember és bölény keveréke. A Hohlenstein-Stadel és a Hohle-Fels oroszlánemberei a legrégebbi kivételek, de számos más példa is létezik.

A Trois Frères „Varázsló"-ja – részben bagoly, részben farkas, részben szarvas, részben ló, részben oroszlán, részben ember (Breuil, 1952)

Trois Frères barlangjában például két nagy bagolyvéset található, amelyeken a tudósok jellegzetesen emberi jellemvonásokat fedeztek fel.[34] Sokkal látványosabb azonban a Szentély néven ismert – több mint száz, tizenhárom különböző fajba tartozó állat[35] képével díszített – kis, kerek kamrát uraló alak, az úgynevezett „Varázsló". Az erodálódott sziklamennyezet egyik bemélyedésében, több mint három méter magasan a padló felett ott trónol ez a bámulatos próteuszi alak, mélyen bevésve és fekete faszénnel körberajzolva.

A „Varázsló" bagolyszerű szemei, csőrszerű orra mellé farkasfülek, szarvasagancs, lófarok, oroszlánkarom társul, lábai, karjai, teste és pénisze pedig emberi.[36]

A Lascaux madárembere és egyszarvúja

Az egyik igen híres festmény, amellyel a látogató a híres francia barlangban, a Lascaux-ban található „Bikák Termében" találkozik, a félrevezető nevű „Egyszarvú" – félrevezető a név, mivel ha az állat fejéből kiinduló vonalakat szarvaknak tekintjük, akkor nyilvánvalóan kettő van belőlük, nem pedig egy, mint ahogy a név sugallná. Az alak elég otromba négylábút ábrázol, alakja és mérete

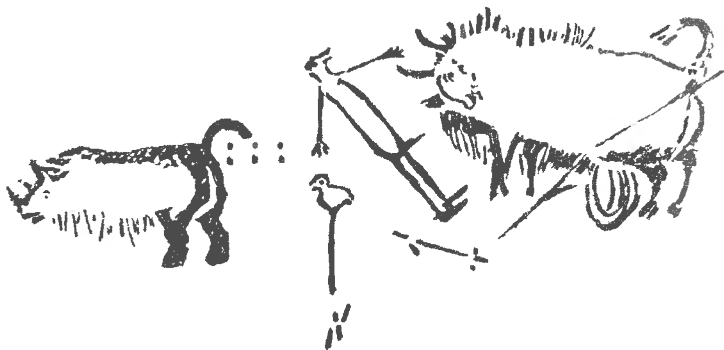

A Lascaux úgynevezett „Egyszarvú"-ja. Hátsó lábairól azt gondolják, hogy emberi végtagokat ábrázolnak

hozzávetőlegesen egy lóé. Telt, lelógó hasa van, testén hat körkörös folt látható, mintha valamilyen nagymacska bundája lenne.[37]

Egyes kutatók úgy tartják, hogy szakállas emberarca van,[38] a többség azonban therianthropnak véli vastag hátsó lábai miatt, amelyeken az elkülönített comb- és vádliizmokat emberéhez hasonlónak látják.[39]

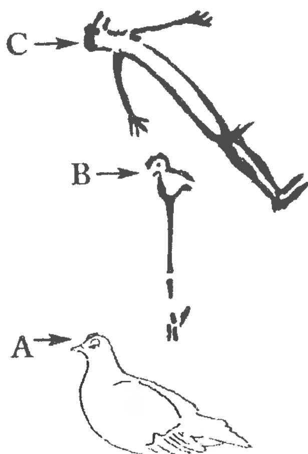
Az egyszarvút a Bikák Termének bal oldali (északi) falára festették, nem sokkal a bejárat után. Vele szemben a terem keleti végében vulvaszerű átjáró nyílik a Tengely Galériába, egy gyönyörűen díszített zsákutcában végződő folyosóra. A terem jobb oldali (déli) falából egy másik folyosó is nyílik, amely többé-kevésbé déli irányba fut. Ez a folyosó kevesebb mint 30 méter után elvezeti a látogatót a barlang Apszis elnevezésű területére, ahol a mennyezeten és a falakon igen sok festmény és véset maradványa látható, köztük egy klaviform jel és egy geometrikus rácsozat.[40] A főfolyosó itt déli irányban folytatódik, míg egy elágazás azonban nyugatra indul, a Halott Ember Kútjához, a Lascaux csodáinak legtalányosabb és legtúlvilágibb példányához. Egy keskeny hasadékon átbújva meredek falú, körülbelül öt méter mély gödör következik. A gödör oldala olyan simára és fényesre van koptatva, ami azt sugallja, hogy az őskorban igen sok ember haladhatott át rajta, valószínűleg egy kötél segítségével.[41] A gödör azonban mégiscsak egy természetes sziklamélyedés, semmi több – akkor miért vesződtek vele ennyit az őskorban?

A Lascaux rejtélyes kompozíciója

A választ ott találjuk a gödör legalján, ahová a legkülönösebb jelenetet festették. Bal oldalon egy láthatóan elsétáló, farkát az ég felé emelő fekete orrszarvú képét látjuk.[42] Mellette hat fekete folt mintázata található. A kép középső területét egy merev fallosszal ábrázolt, ember formájú pálcikaalak tölti be.

Az alakot furcsa, rézsútos helyzetben ábrázolták, mintha épp hanyatt esne. Mellette vagy közvetlenül alatta egy rövid póznára vagy rúdra telepedett madár látható. Végül jobb oldalon egy láthatólag súlyosan sérült nagy bölény látható kiforduló zsigerekkel. Fejét fenyegetően leszegi, mintha támadásra készülne.

(A) A siketfajd jellegzetes, szemvonal felett induló taraja; (B) a pálcán látható fajd; (C) a szem felett látható taréj az emberszerű pálcikafigurán. Ennek a jellegzetes vonásnak a jelenléte – a pálcikaalak kezein látható négy ujjal együtt – arra utal, hogy az embert abban a pillanatban ábrázolta a művész, amint kezd madárrá átalakulni (Davenport and Joachim, 1988)

Az egész cselekmény középpontjában a pálcikaember áll – ahogy a régészek elnevezték, „a halott ember" –, aki therianthrop. Teste, karja, lába és pénisze teljes egészében emberi, fején azonban inkább csőr van száj helyett, sőt tulajdonképpen a feje is megegyezik a közelébe festett madáréval.

Az *Antiquity*ben megjelent közös cikkükben Demores Davenport és Michael A. Joachim siketfajdkakasként azonosította a madarat. Kimutatták, hogy ennek a fajnak a jellegzetes taréja látható a madár és a pálcikaalak csőre felett is.[43] Arra is rámutatnak, hogy az alak két kezén – jóllehet a kezek felületes pillantásra egészen emberinek tűnnek – csupán négy-négy ujj látható:

> A madárnak is pontosan négy ujja van. Az emberkéz felcserélése négyujjú madárlábakkal tudatos – és valójában igen szofisztikált trükk a művész részéről, amellyel az alakot még inkább madárszerűvé tette... Az emberszerű alak nem ember és nem madár, hanem egy madárember, s ha a bölény ledöfte, akkor ez abban a pillanatban történt, amikor siketfajddá változott át.[44]

Szépség és szörnyeteg

Az észak-spanyolországi El Joyo barlangocskájában becslések szerint 14 ezer évvel ezelőtt, kevesebb mint két évezreddel az intenzív barlangművészet korának lezárulása előtt, még újabb therianthropikus átalakulást festettek le. Őseink ezen a helyen egy természetes szikladarabot emeltek műalkotássá azzal, hogy megfaragták és kézzel átformálták. A szikla jobb oldala „szemével", „orrával", „szájával", sőt a „bajuszra" emlékeztető kitüremkedéssel határozottan emlékeztet egy emberi arcra. Ahogy a barlang feltárását végző J. Gonzalez Echegaray fogalmaz:

> A száj kialakításához a művész kihasználta a szikla természetes repedését; a repedés központi részét szabályosabbá tette azzal, hogy vésessel megerősítette az ajak formáját, és jelezte a fogakat, ezzel a trükkel a teljes repedés egy mosolygó száj benyomását kelti. A szikla alsó része természetes módon hullámos – ezeket a hullámvonalakat (helyenként egészen mély) bevésésekkel retusálták, hogy ezzel egy közepesen hosszú szakállra utaljanak.[45]

Szépség és szörnyeteg az El Juyóban (J. L. Casaso, in: Freeman and Echegaray, 1981)

Eddig minden rendben, de ezek az emberi vonások a szikladudor jobb oldalán helyezkednek el. Az őskori művész – újfent a szikla természetes kontúrjait és töréseit kihasználva – a szikla bal oldalát is átformálta, mégpedig egy teljesen különböző képmást alakítva ki. Itt a „szem" mélyebb, többé-kevésbé háromszög alakú üreg, egy homorú vonulat könnycsatornára utal, a belső szemzug pedig a szikla természetes repedésével találkozva, élesen és egyértelműen két részre osztja az arcot.[46] Ismét a Szépség és a szörnyeteg meséjével találkozunk – mivel a jobb oldalon egy teljes egészében emberi arcot ábrázol, addig a bal oldalon:

> Egy nagy ragadozót mutat, ferde szemmel, nagy könnymiriggyel, mérsékelten hosszú orral, amely egy igen pontosan ábrázolt *rhinariummal* zárul. A háromszög alakú pofacsont csúcsos hegyben végződik, az ajkak felett éles hegyben végződő fogak állnak ki. A pofarészen három – fekete pontokból álló – párhuzamos vonalsor jelzi a nagymacskák jellegzetes bajszának alapját. Mindezen jellemvonásokat együttesen szemlélve egy nagymacskát – valószínűleg oroszlánt vagy leopárdot – ábrázol a kép.[47]

Látja, nem látja: a san törzs rejtélyei

Mindent összevetve a bizonyítékok alapján cáfolhatatlannak tűnik, hogy az ember-állat transzformációkról szóló elképzelések, csakúgy, mint az átalakuló lényeket ábrázoló festmények és szobrok, már az európai barlangművészet kezdetén is jelen voltak, s

meg is maradtak a korszak végéig. Pontosan ugyanezzel a valószínűtlen elképzeléssel – miszerint egy ember állattá képes alakulni – találkoztunk Dél-Afrika legkorábbi, 27 ezer évesre becsült sziklarajzán is a namíbiai Apollo–11-barlangban, a leopárd- vagy oroszlánember therianthropikus képén. Ez a koncepció, akárcsak Európában, itt is hosszú életűnek bizonyult; s ahogy látni fogjuk, a dél-afrikai san-busmanok sziklafestményein egészen a 19. század végéig nagyszámú therianthrop-ábrázolás készült, mikor is ősrégi vadászó-gyűjtögető kultúrájuk kihalásra ítéltetett.

Nem veszem könnyedén a tollamra az „ősrégi" kifejezést. Valójában senki sem tudja pontosan, mennyi ideje élt a san törzs Dél-Afrikában, mielőtt áldozatul esett volna a földéhes fehér telepesek etnikai tisztogatásainak, a tudósok azonban biztosak benne, hogy nagyon hosszú ideje. Magukat a képeket javarészt ásványi pigmentekkel festették, ezért nem lehet pontos kormeghatározást adni olyan módszerekkel, mint mondjuk a Chauvet faszénemulzióval festett képeinél. Azért itt is vannak bizonyos nyomok, különösen a san törzshöz – illetve az ő festett sziklamenedékeikhez – társított bizonyos leletek és maradványok, amelyek a régészeti kutatások alapján körülbelül tízezer évvel ezelőtt jelentek meg Dél-Afrikában.[48] „Birtokunkban vannak olyan sárga okkerrel festett teknőspáncélból készített tálak, amelyek életkora biztosan 8, 9, illetve 10 ezer évre tehető" – jegyezte meg John Parkington régészprofesszor (Cape University), amikor 2004 áprilisában interjút készítettem vele:

> Van néhány levált festménydarabunk Namíbiában, amelyek biztosan a barlang falán voltak, és véleményem szerint ezek 7000, 8000, 9000 évesek... Azt mondanám, viszonylag nagy biztonsággal elmehetünk tízezer évig. [...] Nagyon meglepődnék, ha az emberek nem festették volna itt a barlangokat tízezer évvel ezelőtt. Az Apollo–11 jelenleg még magányos sziklaszirtként emelkedik ki, és nagyon jó lenne más példákat is látni arra, miket festettek az emberek azokban az időkben.[49]

Az, hogy az Apollo–11 „magányos sziklaszirtként" emelkedik ki, úgy értelmezendő, hogy az egész dél-afrikai régióban egyszerűen *nincs más példa* arra, hogy „miket festettek az emberek azokban az időkben". A festett sziklalapok 27 ezer évre becsült kora *17 ezer év-*

vel idősebb a san sziklaművészeti hagyomány dél-afrikai megjelenésére utaló – Parkington által idézett – legkorábbi elfogadható bizonyítékok koránál. Ugyanakkor stílusát és témáját tekintve az Apollo–11 festményei nagyon hasonlítanak a san törzs műveihez. Lehetséges lenne, hogy a barlang feltárását végző régészek valamiképpen tévedtek a kormeghatározásban, és túlbecsülték volna a barlangrajzok korát? „Nem – feleli a kérdésre Parkington –, nagyon nehéz lenne vitatni a dátumot. Körülbelül harminc radiokarbon-kormeghatározás készült, ezt pedig tényleg igen nehéz lenne megkérdőjelezni."[50]

A professzor összefoglalója szerint: a Dél-Afrikában 27 ezer évvel ezelőtt létrehozott barlangművészet nagyon hasonlít a későbbi san művészethez, témáik is azonosak; a korai művek után rejtélyes szünet állt be majd' 17 ezer évig, ezután töretlen hagyományként tovább folytatódtak és újultak meg ezek a művek, egészen a san kultúra 19. században bekövetkezett elpusztításáig.

Kondoa rovaremberei

Az egyik – minden bizonyítékot számba vevő – spekulatív forgatókönyv szerint a történelmi san törzs ősei valójában már 27 ezer éve jelen voltak Dél-Afrikában, és ők a létrehozói az Apollo–11-barlang festményeinek. Abban az időben a régió teljes népessége rendkívül kevés – legfeljebb néhány száz vagy ezer – emberből állhatott, ezért természetes és viszonylag egyszerű lehetett számukra, hogy – egy feltételezett környezeti katasztrófával vagy végzetes klímaváltozással szembesülve – egy másik területre vándoroljanak el. A sanok mindig vadászó-gyűjtögető nép voltak – ezt az életmódot a kőkorszaktól kezdve megőrizték, és utolsó leszármazottaik, Namíbia és a Kalahári sivatag busmanjai még mindig ragaszkodnak hozzá. Az ilyen életmódot választó törzsek nem haboznak hatalmas távolságokat megtenni, ha ez szükséges a túlélésükhöz, az afrikai kontinensen pedig hatalmas területek találhatók, amelyeket soha nem tártak fel – még csak nem is látogattak meg – a régészek, s ahová a san törzs ősei elvándorolhattak, és élhettek 17 ezer évig – akár még tovább is – úgy, hogy semmit sem tudunk róluk. Ahhoz, hogy a forgatókönyv teljes legyen, már csak egy újabb éghajlatváltozást kell feltételeznünk, amely 10-12 ezer évvel ezelőtt zajlott volna le, s amely lehetővé tette volna az elvándorolt san törzs számára, hogy visszatérjen délre, ősei földjére – ez megmagyarázná, hogy miért kezdenek pontosan ebben az időszakban felbukkanni jelenlétük és művészi tevékenységeik nyomai.

Az őskori san törzs ki- és bevándorlásának elmélete segít megmagyarázni néhány, a kontinensen található rendhagyó lelőhely területi elhelyezkedését, amelyeket a kutatók feltártak ugyan, de nagyon nehezen tudnak besorolni. Messze északon például, egy elszigetelt területen néhány száz kifestett sziklaodút találtak a tanzániai Kondoa járásban.[51] Még a képzetlen látogató szeme előtt is azonnal egyértelművé válik, hogy ezek a tanzániai festmények sok hasonlóságot mutatnak a több mint húszezer ismert dél-afrikai lelőhelyen található san sziklarajzokkal. A szakértők teljes egyetértésben elismerik, hogy a festmények „összehasonlításra ösztönöznek a déli hagyományokkal, jóllehet a legtávolabbi északi területen, 15 ezer km-re, elszeparáltan fordulnak elő".[52]

A déli san művekhez hasonlóan a tanzániai alkotások is nagyrészt ásványi festékanyagokkal készültek, ezért nem lehet közvetlenül meghatározni a korukat; mindazonáltal vannak olyan nyomok, amelyek arra utalnak, hogy rendkívül régiek lehetnek. Számos lelőhelyen az ásatások „okkertöredékeket", festék-„palettákat" és okker-„ceruzákat" tártak fel – mindegyik eszköz igen erősen utal a festésre – 29 ezer évesre datált rétegekből.[53] Emmanuel Anati olasz őskortörténész is helyesnek tartja a korbecslést, illetve a tanzániai festmények és a namíbiai Apollo–11-barlang képei közt fennálló határozott kapcsolat hipotézisét.[54] Mary Leakey paleoantropológus szintén azt állítja, hogy az Apollo–11 kőtáblái és a tanzániai sziklafestmények rokon vonásokkal rendelkeznek – ez utóbbiakat egyébként ő még régebbinek, 45 ezer évesnek tartja.[55]

Néhány másik tudós szintén kész elismerni, hogy Kondoa festményei ilyen régiek, s mivel a régészeti üledékek alapján végzett közvetett kormeghatározási próbálkozásokat a legkevésbé sem övezi teljes egyetértés, ezért nincs konszenzus sem a rejtélyes képek korát, sem az eredetét tekintve. Egyetlen dolog, amelyben úgy tűnik, mindenki egyetért, az az, hogy Kondoa képei valamiképpen kapcsolatban állnak a déli san sziklaművészeti hagyománnyal.

Akár a déli san kultúra tízezer évvel ezelőtt keletkezett, messzire jutott előőrsei ezek a képek, akár egy sokkal ősibb és ez idáig nagyrészt feltáratlan, Afrika különböző területein rejtőző san művészet részei, az mindenképpen érdekes, hogy a tanzániai festmé-

A Kondoa rovaremberei

nyek kiemelkedően nagy számban viselnek therianthropikus jegyeket. Szerepelnek köztük olyan állatfejű emberfigurák, amelyek általános típusai már ismerősek az olvasó számára.[56] Van köztük ugyanakkor néhány teljességgel szokatlan therianthropikus témaváltozat is – nevezetesen egy csoport vékony, elnyújtott antropomorf alak a kondoai Kolo I. sziklaüregben, amelyeket több párhuzamos vörös okker vonallal festettek. A gyakran – és tévesen – gondosan kidolgozott hajviselettel vagy fejdíszekkel ábrázolt emberekként azonosított[57] földöntúli alakok közelebbi vizsgálatánál kiderül, hogy a fejük sem nem emberi, sem nem állati.

Testük, karjuk és lábuk eléggé emberi, kezük, lábfejük és különösen (csápokkal rendelkező) fejük – az egyik esetben még kocsányon lógó szemeket is látunk – viszont határozottan rovarszerű.[58]

Dél-Afrika: therianthropok mindenütt

A tanzániai festményeket idéző emberszerű rovarok rendkívül különös eszméjét megtaláljuk a déli san sziklaképeken és mitológiában is, ahol különösen az imádkozó sáskát kedvelik. Fokváros nyugati vadonjában, a Brandhoek sziklaüregében található magas,

Sáskává átalakuló nő- (balra Brandhoek nőalakja, Slingsby, 1977) és férfiábrázolások (jobbra, Karooból) a san művészetben

izmos nőalak ábrázolásán a válla felett visszapillantó nő feje mintha átalakulna sáskaszerű rovarfejjé.[59]

A san törzs teremtő istenét Kaggennek hívják, ami szó szerint „sáskát" jelent.[60] Ő leginkább emberi formában jelenik meg – általában san vadászként vagy sámánként –, de tetszése szerint képes átalakulni rovar avatárjává is.[61] Láttam barlangfestményeket a dél-afrikai Karoo vidéken, ahol az istenséget épp abban a pillanatban ábrázolták, amikor emberből hatalmas imádkozó sáskává alakul át.[62]

Kaggen – aki megjelenhet jávorantilop, kígyó vagy sas képében is[63] – próteuszi típusú alakváltó, akár a Trois Frères varázslója, s ugyanarra az ember-állat transzformációra hajaz, amely Namíbiában is szerepet játszott 27 ezer évvel ezelőtt az Apollo–11-barlang therianthropján. A san sziklaművészet tízezer évestől alig százévesig található képeket felsorakoztató, Dél-Afrikát keresztül-kasul átszövő hatalmas archívumában ez a motívum újra és újra előbukkan – a therianthrop-ábrázolások gyakran és mindenütt megjelennek.[64] A dél-afrikai Fokváros északkeleti felében fekvő Széles-völgyben (Wide Valley) a san művészek fehér festéket használva alkották meg egy magas therianthrop alakját, akinek a lába és a patája egy baké, keze oroszlánmancsra emlékeztet, arca ugyanakkor emberi.[65]

Emberek alakulnak át antilopokká

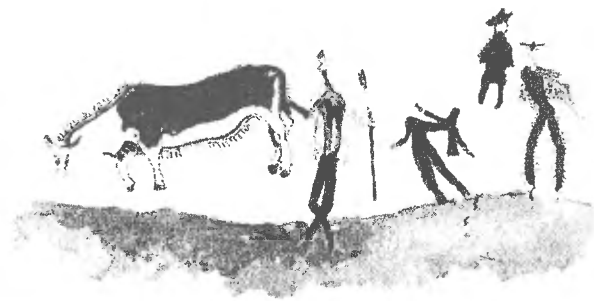
A Syfer nevezetű, elszigetelten álló sziklaeresznél (30 km-re Clanwilliamtől) található egy igen érdekes, vörös okkerrel készített kép. A festmény egy csoport groteszk kinézetű emberalakot ábrázol, extrém módon megnyúlt karokkal és lábakkal, akik négy vastag cikcakkos vonalon állnak egy antilopcsorda pozitúrájában. Egy lépéssel előrébb megyek, hogy közelebbről megvizsgáljam őket. Így már azt is láthatom, hogy az egyik alaknak szarva nőtt, a többiek pedig az antiloppá alakulás különböző fokozatain állnak.[66]

Egy másik fokvárosi san kép mintegy tucatnyi antropomorf alakot ábrázol, amelyeket elég kétértelmű helyzetben ábrázolt a művész, mintha úsznának vagy repülnének.

Emberi fejük, karjuk és felsőtestük van, lábaik helyén azonban madár- (egyes kutatók szerint fecske-[67]) vagy halfarkak vannak.

Madáremberek vagy sellők?

Ember-antilop átalakulás a Drakensbergben

A Drakensberg-hegységben (vagy Sárkány-hegységben) a Giant's Castle (Óriáskastély) természetvédelmi terület gyönyörű panorámája mellett egy igen kiterjedt barlangfestmény-lelőhely is található, amelyet napjainkban „főbarlang"-ként ismernek, s ahol a két főalak mindegyike therianthrop: emberi lábbal, farral és karral, valamint hegyi antilopfejjel.[68] Az alakok egyike darabosnak és torznak tűnik, közelebbről szemügyre véve az is kiderül, miért: egy gigantikus kígyó gyűrűi fonják körbe, újabb átváltozási szintek lehetőségét sugallva.

Dél-Afrika-szerte a jávorantiloppá (a legnagyobb testű antiloppá) átalakuló ember számít a leggyakoribb therianthrop-ábrázolásnak.

A Drakensbergben található számos ilyen jelenet egyikén (a Kamberg Természetvédelmi Parkban) egy jávorantilopot látunk, keresztbe tett lábbal, összerogyni készülő testtartásban, mintha

San therianthropok

Oroszlánná átalakuló ember

haldokolna. Mögötte, az állat farkába kapaszkodva magas férfi alakját látjuk, akinek ugyanúgy keresztben állnak a lábai, mint az antilopnak. Emberi fej és láb helyett az alaknak antilopfeje és patája van.[69]

Jobbra egy részben átalakult táncos alakja látható, valamint két további therianthrop, amelyek közül az egyiknek emberi teste és valamilyen (azonosíthatatlan) hegyes fülű állatfeje van. A másik alak szintén embertestű, szarvai és patái azonban jávorantilopot mutatnak.[70]

A san művészek által igen kedvelt transzformálódott alakok közé tartozik még az elefántember,[71] a sakálember,[72] valamilyen látványos madárember,[73] íjászpávián-fejjel és -farokkal, de emberi karral és lábbal,[74] a „fejtetőre állított" therianthropképek, amelyeken egy állat feje bukkan ki egy fejetlen emberi test ülepéből,[75] és persze elkerülhetetlenül ide sorolható az oroszlánember[76] is.

Egyetlen közös téma

Még igen sokat beszélhetnénk a san művészet zavarba ejtően sokszínű therianthrop-ábrázolásairól, a lényeget azonban már érintettük. Egy legalább 27 ezer éves periódus alatt a dél-afrikai sziklaművészet folyamatosan és visszatérően megjelenítette az állatokká átalakuló emberek rejtélyét – pontosan úgy, ahogy az őskori Európa barlangművészete tette már a kezdetektől fogva.

Már az is kérdés, hogy miért kellett megtörténnie egyáltalán ennek a folyamatnak, arról nem is szólva, hogy ráadásul két, egymástól ilyen hatalmas távolságra lévő területen is megfigyelhető.

Dr. Paul Tacon, a sydney-i Australian Museum vezető kutatója, és dr. Christopher Chippendale (Cambridge University's Museum of Archeology and Anthropology) nemrégiben átfogó és részletes felmérést végeztek a fennmaradt őskori sziklaművekről – olyan távol eső területek bevonásával, mint Ausztrália, Franciaország, Dél-Afrika és Spanyolország. A felmérés célja az volt, hogy azonosítsanak minden egyértelműen közösnek tekinthető témát, a kutatás végére azonban arra jutottak, hogy csupán egyetlenegyet lehet valóban egyetemesnek nevezni:

> Végignéztük az emberiség születésének kezdetéig visszanyúló művészetet, és mindössze egyetlen közös vonást találtunk: az ember-állat hibrideket... Úgy is mondhatnánk, hogy a vérfarkasok és a vámpírok egyidősek a művészettel. Ezek az összetett, az állati és az emberi világ közé eső területről származó lények már a kezdetektől fogva általános témái a festészetnek.[77]

Jean Clottes francia őskortörténész egyetért azzal, hogy a „therianthropikus lényekben való hit" nemcsak a legrégebbi barlangművészetben bukkan fel igen meggyőzően, de „az egész világon minden korszakban igazolható".[78] Álláspontja szerint azonban ez „az emberi elme univerzáléi" közé tartozó jelenség kell legyen.[79]

Ez igen meggyőző érvelésnek hangzik, ha a therianthropikus képek megdöbbentő rugalmasságára és általános jelenlétére vonatkoztatjuk, ha azonban egy pillanatra utánagondolunk, rögtön kiderül, hogy egyszerűen megkerüli a kérdést. Ha a therianthropokban való hit az emberi tudat egyik univerzáléja, akkor azt a kérdést kéne feltennünk, hogy *miért* univerzális. Mivel agyunk a tudomány mai állása szerint a darwini evolúció eredménye, akkor axiómának kell tekintenünk, hogy bármely olyan viselkedésformának, amely több ezer évet átvészelt az emberi kultúrában, hasznosnak kellett bizonyulnia fajunk hosszú távú túlélése szempontjából. Azt kell ezek szerint kitalálnunk, miért lehetett különösen hasznos őseink számára, hogy olyan szenvedélyesen érdeklődtek a nem létező ember-állat hibridek iránt, hogy őket tették meg legelső művészi törekvéseik tárgyául – a Chauvet-, a Fumane-, a Hohlenstein-Stadel-

és az Apollo–11-barlangban –, majd tovább folytatták az ábrázolásaikat (ilyen vagy olyan formában) még több tízezer éven át.

Nincs az a barlangrajzok kilétét vagy jelentését magyarázó elmélet, amely sikert remélhetne úgy, hogy közben képtelen teljes és meggyőző magyarázattal szolgálni ebben a rejtélyes ügyben.

Ötödik fejezet

A barlangok rejtélyei

1991 nyarán Henri Cosquer francia könnyűbúvár Marseilles-ből indulva egy víz alatti csodabirodalomra bukkant, miközben Franciaország délnyugati partvidékén kutatott víz alatti barlangok után. Majdnem 40 méteres mélységben járt, amikor belépett egy félelmetes, több mint 150 méter hosszú, felfelé haladó alagútba, amelynek végén egy hatalmas sziklabarlangban bukkant felszínre – ez a barlang azóta az ő nevét viseli. A barlang bejárata a jégkorszak végén megemelkedett tengerszint következtében víz alá került, és 18 ezer év óta Cosquer volt az első ember, aki belépett ide.[1] Az üreget az i. e. 27 000–18 000-ig tartó időszakban díszítették ki.[2] Különleges topográfiájának köszönhetően (a főgalériák sokkal magasabban helyezkednek el a tengerszint felett, mint a bejárat) a felső paleolitikum legcsodálatosabb festményei és vésetei nem egyszerűen érintetlenül maradtak meg a víz felett, de eredeti állapotukat is megőrizték.

A Cosquer-barlang annyi csodálatos képet rejt magában, hogy nem is igen lehet hibáztatni az őskorkutatókat, amiért kezdetekben viszonylag kevés figyelmet szenteltek a legkevésbé lenyűgöző kinézetű festménynek. Egy 28 centiméter hosszú, nem igazán szembeötlő karcról van szó, amelyet a mennyezet egy kiugró része alatti sötét helyre véstek be. 1992-ben az előzetes régészeti feltárás során a felületes vizsgálatok megszigonyozott fókaként azonosították.[3] Mivel a Cosquer-galériák számos különböző tengeri állat képét tartalmazzák, s ezek között legalább nyolc másik megszigonyozott fóka látható a barlang különböző részein, ezért nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget ennek a rajznak.[4]

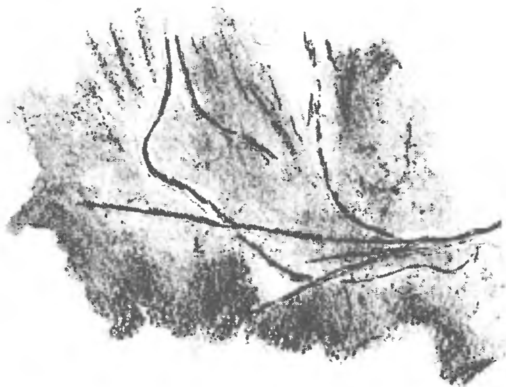
Nem sokkal később a régészcsapat tagjaiban azonban kételyek ébredtek a képpel kapcsolatban:

> A test alakja durván téglalap alakú, a hátrészen világosan jelzett görbülettel. Határozottan ívelő vonal adja a farokrészt... A farok alakja azonban igen izgalmasnak bizonyult. Ha a rajz fókát ábrá-

> zolna, akkor inkább elvékonyodó, nem pedig íves formát kéne látnunk. A rendelkezésünkre álló diákat és kinagyított fényképeket összehasonlítva észrevettük, hogy amit első pillantásra az állat mellső uszonyának véltünk, az valójában egy megnyúlt kar, amely egyértelműen kézfejben végződik, ahol az ujjakat számos mélyen bevésett vonallal ábrázolták... El kell fogadnunk a bizonyítékokat: nem egy újabb tengeri emlőssel van dolgunk, hanem emberrel.[5]

Alaposabb vizsgálatok oda vezettek, hogy újabb revízió alá vették a kép besorolását, és elfogadták, hogy az ábra részben mégis tengeri emlőst ábrázol. Hogy egészen pontos legyek, a szakértők mára egyetértenek abban, hogy a lény karja és keze, fejének, testének és farának általános alakja emberi, ugyanakkor megrövidült és elvékonyodó alsó végtagjai sokkal inkább hasonlítanak fókauszonyokra. Emellett „a fej tetején található három halvány, de tisztán kivehető vonal a fóka bajszára emlékeztet".[6]

Végre kiderült tehát, mi dolgunk van a Cosquer-barlanggal – újabb therianthropra bukkantunk, amint emberből állattá alakul át. Ezúttal azonban szerepel egy új elem is. Az alak (amelyet egyébként férfinak tartanak, jóllehet nemi szervet nem ábrázoltak nála) legfigyelemreméltóbb vonása, hogy három mélyen bevésett vonal *döfi át* a testét. Az egyik ilyen, szigonynak tartott vonal majdnem kétszer olyan hosszú, mint maga az alak. Messzire kinyúlik a test mögé, a hát közepénél hatol be a testbe, rézsútosan áthalad a mellkason, és a torokrésznél lép ki, mielőtt átütné és szinte teljesen eltörölné az arc legnagyobb részét. A második vonal rövidebb, és lehet, hogy inkább az első, masszív szigony szakállas hegyét ábrázolja, mintsem egy különálló fegyvert. Nem nyúlik ki a test mögé, viszont ez is a toroktájékon hagyja el a testet, és szintén szerepet játszik az arc szétroncsolásában. A harmadik vonal a test mögül indul, ha nem is olyan messziről, mint az első, és a lapockák között hatol a testbe. A másik kettőhöz hasonlóan ez is a toroknál bukkan ki, és az arcrészhez tart.[7]

A Cosquer-barlang fókaembere. Az alak farrésze felfelé, feje lefelé helyezkedik el, mintha lábbal az ég felé zuhanna a hátára. Az ábrázoláson a hát közepét, a vállakat, a nyakat és az arcot három, mélyen bevésett vonal vágja át

Jean Clottes szerint ez a roncsolt forma „egy ember meggyilkolását, illetve inkább egy ember meggyilkolásának *elképzelését* reprezentálja".[8] Ebből a megfontolásból – és therianthropikus jegyei ellenére – a professzor „meggyilkolt ember"-nek[9] nevezi az ábrát, és rámutat, hogy számos egyértelmű hasonlóságot mutat az általában „sebesült ember"-nek nevezett képekkel, amelyekre – elég kis számban – más barlangokban is találtak példákat.[10]

A sebesült ember képei

Jómagam először a Pech Merle-barlangban tett látogatásom során találkoztam ezekkel a rejtélyes képekkel. Az olvasó bizonyára emlékszik rá, hogy a Pech Merle sebesült emberének arcvonásait egyes szakértők állati pofához hasonlították.[11] Lába emberi, de aránytalanul rövid és vaskos, és mindössze csökevényes karjai vannak, amelyeken nem lehet egyértelmű kézfejet elkülöníteni. Testét (amely ez esetben is emberi test) három hosszú vonal szeli át, amelyeket általában a testet teljesen átdöfő lándzsákként értelmeznek – az egyik az ülep magasságában, a másik a szegycsontnál, a harmadik a hát felső része, illetve a mellkas közepe táján halad át. A lágyékrészen is található egy lefelé tartó vonal, amely azonban inkább a péniszt jelzi, nem pedig a test átdöfését.

Két másik lándzsaszerű vonal hatol be a testbe magasan, a nyak vonalában, egyik elölről, a másik hátulról.

A Pech Merle-től 40 km-re, Cougnac barlangjában lehetőségem nyílt két másik sebesült ember tanulmányozására. Legjellemzőbb vonásuk az egymásba fonódó képelemek elképesztő sorozata, amely a látványos, szinte teljesen kör alakú, föld alatti barlang hozzáférhető sziklafalfelületének mintegy harmadát foglalja el.

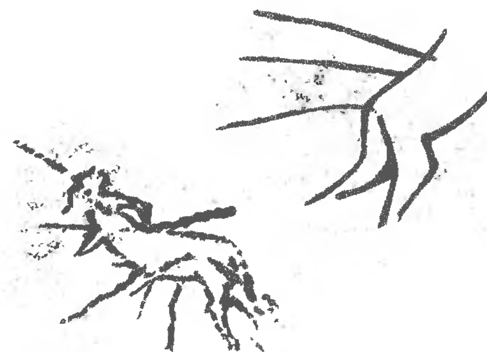

A Pech Merle sebesült embere

Ennek a csodálatos tündérvilágnak hozzávetőlegesen a középpontjában nagy cseppkőoszlopok „szigete" magasodik, két cseppkőoszlopát vörös okkerrel festették be a barlang művészei húszezer évvel ezelőtt, míg egy harmadikat, amely régebben köztük állt, kivágtak. A két oszlop tökéletes keretet biztosít, amelyen átpillantva a főpanel egyik központi és legjelentősebb képét láthatjuk, egy vörös okkerrel festett, hatalmas kőszáli kecskebakot, különlegesen gyönyörű, meredeken görbülő szarvakkal.

Néhány méterrel balra, szintén vörössel kihúzva, egy megaceros (a jégkor végén kihalt óriásszarvas) alakja látható. Az állat mellső lábai, nyaka és feje balra fordul, egy természetes szikladomborulatot követve. A két sebesült ember közül az első jobbra fordul, válla feketével van megrajzolva.

Ami első pillantásra különösnek tűnik, az, hogy az alaknak mintha nem lenne feje, nyaka, válla és karja. A kép azonban, jóllehet elég egyszerű, olyan ügyesen körül van rajzolva, hogy azt az illúziót kelti, mintha a hiányzó részek mégis csatlakoznának a felsőtesthez, csak éppen kívül esnének a látómezőnkből, eltakarná őket a sziklafal tónusának változása – tekinthetnénk például úgy, mintha egy titkos kamrába mászna fel egy szűk nyiladékon keresztül a felsőtestével előre. Nagyjából ugyanez az érzésünk az alak lábával is – ott van a testén, csak nem látható, mintha köd takarná. Más „sérült emberekhez" hasonlóan az ő lába is zömök és megrövidült. A tisztán kivehető fenék jelzi, hogy az ember mezte-

A Cougnac-barlang sebesült embere

len. Három vonal (a feltételezett lándzsák) szúródik a hátába – egy a farába, egy deréktájékon, egy a háta közepébe.

A kép középpontjában álló baktól messze jobbra elhelyezkedő második sebesült ember majdnem pontosan ugyanilyen pozícióban áll, mint a bal oldalon található első sebesült ember. A második figura is fekete színnel készült, és egy vörös okkerrel festett, bal felé néző nagy állat – ezúttal mamut – testére festették. A mamut alakja – itt is – szorosan követi a sziklafal természetes kontúrjait. Érdemes megemlíteni az összehasonlítás néhány más elemét is. A második sebesült ember csökevényes felső végtagjai nagyon hasonlítanak a Pech Merle figurájáéhoz, míg teste (felsőteste, ülepe, megrövidült és elvékonyodó, lábfej nélküli lábai) a Cosquer „meggyilkolt ember"-ének főbb vonalait követi. A második sebesült ember feje, amelyet gyakran „madárszerűként"[12] írnak le, balra néz, és provokatív módon úgy helyezte el a festő, hogy pontosan illeszkedjen az alatta fekvő vörös okker mamut jóval nagyobb koponyájába, méghozzá az agyvelő helyére.

Hogy teljes legyen a kép, a Cougnac második sebesült emberébe nem kevesebb mint nyolc lándzsa fúródik, olyan, mintha minden létező irányból felnyársalnák. Az egyik lándzsa a medencéje környékére sújt le, a második lejjebb, a combjába, a harmadik a háta közepébe, a negyedik és az ötödik a gyomrát járja át, a hatodik az oldalát, a hetedik a vállát, a nyolcadik pedig a nyakát.

A Cougnac sebesült embere a kontextussal együtt. Az alak egy nagy mamut fejére és mellső lábaira került

Milyen jelentése lehet ennek a szimbolikának? Mert ez biztosan szimbolikus ábrázolás. A sebesült emberek többsége – köztük a Cosquer meggyilkolt embere – mintha véletlenszerű tájolás szerint „lebegne" a súlytalanság állapotában, bármiféle viszonyítási horizont nélkül. Annak ellenére, hogy az alakok különbözőek, minden egyes esetben határozottan hiányzik belőlük a naturalisztikus ábrázolásmód, ahogy azt a Cosquer alakja is mutatja: annak ellenére, hogy testhosszánál majdnem kétszer hosszabb „szigonnyal" szúrták át hátulról, mégis olyan helyzetben van ábrázolva, mintha a hátán feküdne, levegőbe emelt lábbal. Ahogy Jean Clottes is rámutatott, teljesen magától értetődik, hogy ha „egy embert ilyen fegyverrel hátulról átszúrnak, akkor az arccal előre fog esni".[13]

A Cosquer alakja mellett Pech Merle (szintén egy alak) és Cougnac barlangjában (két alak)[14] található sebesült embert ábrázoló képeken kívül igen kevés ilyen ábrázolás maradt ránk a jégkori Európából.

Az egyik ilyen ritka kivétel a Dordogne-ban található kevéssé ismert barlangban, a Sous-Grand-Lacban látható. Ahogy az már megszokott, ez az alak is enyhén therianthropikus vonásokat mutat, ezúttal azonban nem madárfejű vagy fókauszonyú alakról van szó. Ebben az esetben az egyébként normális embertesthez, -karhoz, -lábhoz és -fejhez egy farokszerű nyúlvány csatlakozik. A figura pénisze merev, hátának felső részébe mintha három szakállas dárda fúródna, nyelük szinte teljesen függőlegesen mutat felfelé.[15]

Gabillou:
therianthrop
és sebesült ember
kombinációja

Az utolsó sebesült ember olyan alak, akivel már találkoztunk ezelőtt is. Egyrészt ő a Gabillou bölényember therianthropja (lásd a 4. fejezetet); másrészt egy „lándzsa"-vonal halad át a combján, és két másik rövidebb vágás fúródik az arcába, vagyis teljes mértékben „sebesült ember"-nek minősül.[16]

Ahogy a Cosquer alakjánál, itt is úgy tűnik, hogy a két identitás komplex módon egymásba olvad, ami azt sugallja, hogy bármi vezetett is egy embert arra a meggyőződésre, hogy képes átalakulni therianthroppá, az eltérő körülmények között arról is meggyőzte, hogy a sebesült ember haldokló alakjával azonosuljon.

Mit jelent ez az egész?

„Egy egészen rendkívüli felfedezés hiányában – állítják a szakértők – merő illúzió azt gondolni, hogy valaha is biztos ismeretekhez juthatunk ezen, illetve sok más területen."[17]

Dél-Afrika sebesült emberei

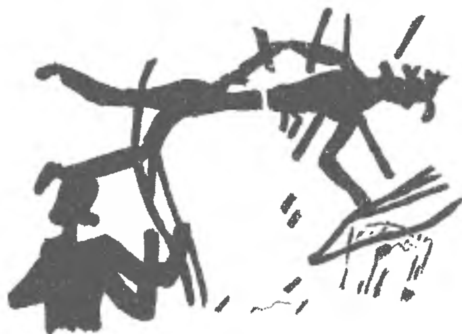
A megjósolható stílusbeli különbségek dacára Dél-Afrika kőkori művészetében is előfordul – ugyanolyan ritkán – egy olyan alak, amely lényegét tekintve a felső paleolitikum ritkaságszámba menő sebesült emberével azonosítható. A leginkább mellbevágó példát egy a Dél-afrikai Köztársaság Free State államában található sziklamenedékre festett sebesült ember jelenti, aki Cougnac vagy Pech Merle barlangjában sem lógna ki a sorból.[18]

Sebesült embereket a san törzs is festett. Ez az alak Dél-Afrikában, Free State tartományban található

Az alakot háton fekve ábrázolták, látszólag lebegő helyzetben, lábát és testét közel ötven durva – a feltételezések szerint lándzsákat vagy nyilakat jelző – vonal szúrja át.[19]

A zimbabwei Mutuko járásban, a fővárostól, Hararétől keletre bukkannak fel a san törzs újabb sebesült emberei, ezúttal nyolc vagy kilenc, nyílnak tűnő vonallal átszúrva.

Sebesült ember, Mutoko, Zimbabwe (Garlake, 1995)

Az alak ezúttal is vízszintes helyzetben látható, mintha csak lebegne.[20]

Két további példa szintén Zimbabwéből származik, s mindkettő ugyanazon a mutokói festett sziklafalon látható. Az egyik futó

Sebesült ember, Makoni, Zimbabwe (Garlake, 1995)

alakot ábrázol, groteszkül felnagyított fejjel, hosszú testtel és megrövidült lábakkal. Öt lándzsavonal fúródik a testébe, a faránál, a gyomránál és az arcánál.[21]

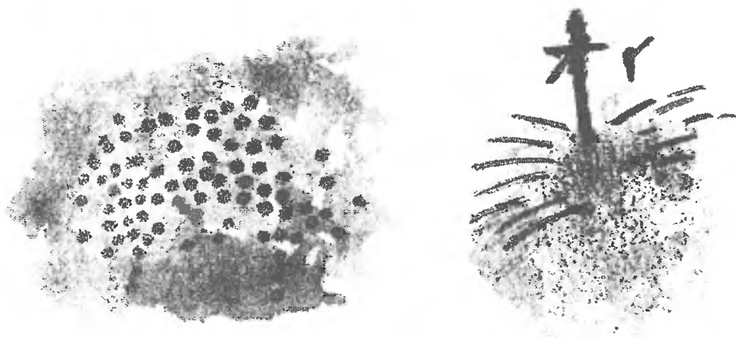
A második alaknak két lándzsa fúródik a hátába, és egy a hasába, emberteste és emberi lábai vannak, viszont elefántfarkat visel.[22]

A jelek problémája

A therianthropok és a sebesült emberek, valamint e két kategória különös egybeesései a barlangművészet legnagyobb rejtélyei közé tartoznak. A későbbi fejezetekben majd közelebbről is megvizsgáljuk, milyen választ kínál David Lewis-Williams neuropszichológiai modellje nemcsak ezekre a rejtélyekre, de számos olyan más problémára is, amelyet eddig reménytelenül zavarosnak és megoldhatatlannak tartottak.

A listán igen előkelő helyet foglal el a „jelek" problémája, amelyek kisebb-nagyobb gyakorisággal előfordulnak a felső paleolitikumi Európa szinte minden festett barlangjának jégkori állatait felvonultató bestiáriumaiban. A jelek között találunk cikcakkos egyeneseket, hullámvonalakat, rácsozatokat, kockás mintákat, létrákat és rostélyokat, pókhálóra emlékeztető figurákat, csíkos négyszögeket és háromszögeket, lépmintákat, esetenként „virágfüzér" néven ismert, párhuzamos ívekből álló alakzatokat, pöttyökből és foltokból álló mezőket (amelyek néha szinte felismerhető formákká állnak össze, vagy vonalakká olvadnak egybe), illetve számos más, nemritkán geometriai alakzatot mutató szerkezetet.[23]

Az ilyen alakzatokra még soha nem terjesztettek elő általánosan elfogadott magyarázatot, ahogy arra sem, hogy pontosan milyen kapcsolatban állhatnak a barlangokat híressé tevő (és naturalisztikusnak tartott) állatábrázolásokkal.[24] Sok esetben ezek a jelek kibogozhatatlanul egybefonódnak a naturalisztikus ábrázolásokkal, a barlangművészet kutatóinak körében mégis gyakran ismételt megkérdőjelezhetetlen dogma, hogy két könnyen elkülöníthető és különálló „ábrázolásrendszer"-ről van szó: „Az egyik figuratív, rendkívül élethű, a művész kimagasló természetmegfigyelői képességeiről árulkodik; a másik rendszer nem formákat, hanem jeleket tartalmaz, szimbolikus, jelentése ma még ismeretlen."[25]

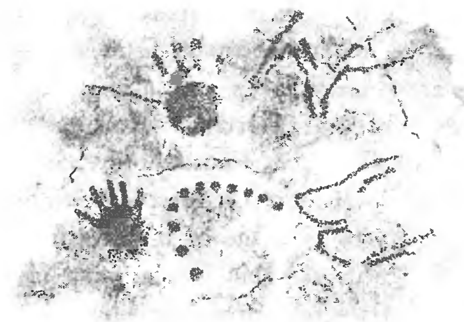

Chauvet: balra: pöttyhalmazból kiemelkedő állatalak;
jobbra: párhuzamos ívek és egy kereszt

Úgy tűnik, ez a két rendszer már a felső paleolit kori művészet kezdetétől párhuzamosan futott egymással. A franciaországi Chauvet-barlangban találunk jó párat a világ legrégebbi állat- és therianthrop-festményei és -karcolatai közül, és itt lelhetünk fel a régészek által „jeleknek" elnevezett – bár ez a kérdés még korántsem tekinthető lezártnak – jelrendszerek legrégebbi példái közül is néhányat.

A keskeny bejárati alagúttól nem messze fekszik a nagy kiterjedésű Bunuel Kamra, amely különösen gazdagon el van látva ilyen jelekkel. Itt található többek között három nagyméretű, vörös pöttyökből álló panel, illetve az a bizarr ívekből építkező kéve, amelyet egy kereszt zár le.[26]

Továbbhaladva a Chauvet kamráinak és folyosóinak labirintusában a látogató az úgynevezett Vörös Táblák Galériájába jut. Két

Chauvet: nagymacska és pöttyök

emberi tenyérlenyomat és egy nagymacska feje között egy – körülbelül tucatnyi – piros pöttyökből álló félkör látható.[27]

A közelben fekszik a „Jelek Táblája", amelyre a leginkább zavarba ejtő geometrikus ábrát festették. Középpontjában függőlegesen elhelyezve egy keskeny, hozzávetőlegesen téglalap alakú idom látható, amelynek a felső része kicsit szélesebb, mint az alja. A téglalapot hat, enyhén íves vízszintes vonal vágja át, amelyek jól észrevehetően hosszabban kinyúlnak az egyik oldal felé.[28]

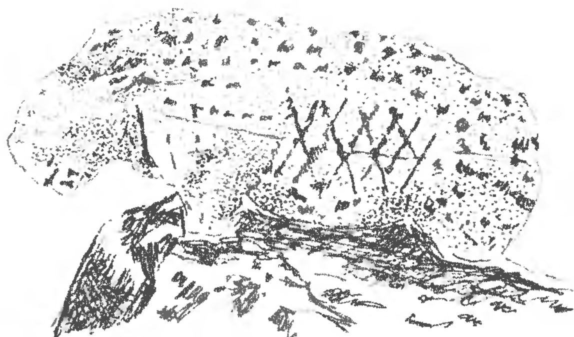

Chauvet: geometrikus ábra vagy rovar?

A kép majdnem – *de nem egészen* – olyan, mintha a téglalap valamilyen nagy rovar teste lenne, a vonalak pedig a lábai. A feltárást végző régészek azonban – a barlangban másutt jelen lévő „nagyon hasonló, de sokkal geometrikusabb formák" miatt – arra

a következtetésre jutottak, hogy „igen óvatosan kell bánni bármilyen zoológiai vagy figuratív értelmezéssel", és a talányos képet absztrakt motívumként osztályozták.[29] Mint ilyen – természetesen – véleményük szerint kívül esett a kutatási lehetőségeken – része lett annak a széles jelkategóriának, amelyet Anne Sieveking, a barlangművészet elismert szakértője olyan nyelvnek nevezett, „amelyhez nincs szótárunk".[30]

A 4. fejezetben láttuk, hogy a németországi barlangok (Vogelherd, Geissenklosterle, Hohle-Fels és Hohlenstein-Stadel) mamutcsontból faragott szobrocskái körülbelül annyi idősek, mint a Chauvet festményei – azaz kb. 32 ezer évesek. Ezen csodálatos

Vogelherd: oroszlánfigura pettyekkel és vonalráccsal

szobrocskák közül nem egynek a testét mélyen bevésett geometrikus minták díszítik, amelyek nagyon hasonlítanak a festett barlangok rejtélyes jeleire. Például egy Vogelherdből származó oroszlánt pettyekkel és gyémánt alakzatú rácsot alkotó vonalkarcokkal díszítettek.[31]

Egy másik szobrocska feje búbját pettyekkel mintázták meg.[32] Egy harmadik alakba hullámos vonalakat és több sor gondolatjelet és pettyet véstek.[33]

Az időben néhány ezer évet előrehaladva a Pech Merle különösen gazdag és érdekes mintákat kínál különböző pettyekből: van, amelyiket fekete faszénemulzióval festették, van, amelyet fekete mangánnal, másokat vörös okkerrel. Az olvasó emlékezhet még a Combel Galériára (a festmények életkorát 25 ezer évesre teszik), ahol számos „képzeletbeli állat" képe szerepel – erre a problémára

Vogelherdi alakok: rácsozatok, pettyek és ívek (Dowson and Port, 2001)

a későbbiekben még visszatérünk –, de ugyanennek a galériának van egy kicsi oldalkamrája is, amelyet egy sor, pettyekből kialakított, négyszögletes idom képe díszít.[34] A Pech Merle-barlangban látható fiatal nő kéznyomata körül másik érdekes geometriai minta látható, amely vörös okkerrel festett pontokból áll össze. A közelben, a therianthropikus bölényasszony mellett két másik pötty-

Egymásra festett alakok és pettyek
a Pech Merle pettyes lovas tablóján

mintázat látható, mindkettő durván kör alakú. A pettyes lovak tábláján az állatok szőrén látható mintát fekete pettyek alkotják, de vörös foltokat is festettek rájuk.

Ezek a – fekete és vörös – pettyekből álló minták túlhaladnak az állatok körvonalain. A jobb oldali ló sörényét, fejét és torkát (be-

Balra: őstulok pettyekből álló mintákkal (Tète du Lion), középen és jobbra: fészket formázó, egybeforduló ívek, valamint ívekből és vonalakból komponált alakzat (Cosquer)

csült életkora 24 640 év)[35] fekete pettyekből alkotott vonalak árnyékolják.

Újra előreugorva az időben, nagy őstulokfestményeket találunk a Tète du Lion-barlangban (becsült koruk 22 ezer év); felettük négyszögletes rácsminta látható, amelyet vörös okker pettyek alkotnak.[36] A Cosquer-barlangban ugyanebből a korszakból származó megdöb-

Cikcakkvonalak magukban, geometrikus és állatfigurákba beépülve (Cosquer-barlang)

bentő mintát találunk, amelyet nyolc bevésett „virágfüzér" alkot oly módon, hogy négy ív az egyik, négy az ellenkező irányba mutat.[37]

Megjegyzendő, hogy a barlangban másutt egy igen érdekes, majdhogynem therianthropikus kompozíció látható, amely létraszerű rácsozattá összeálló rövid vonalakból, négy párhuzamos

görbéből és egy nagyjából négyszög alakú idomból áll, amely egy rombusz tetejére került.[38] Ezenkívül számos cikcakkos vonal található itt, akár önmagukban, akár más geometrikus ábrákba vagy állatalakokba beépülve.

Úgy tűnik, hogy egy évezred múltával megnőtt az ilyesféle jelek gyakorisága a barlangművészetben. A hozzávetőleg i. e. 15 000–12 000 közé eső magdaléni korszakra mindenütt bőségesen találunk példákat belőlük.[39]

Niaux barlangja erre a korra datálható. Több mint fél km-re a bejárattól, Fekete Termének egyik főtablóján egy kőszáli kecske látható, merészen ívelő szarvához elegánsan társították egy cikcakkos vonalat. Trois Frères-ből ugyanebből az időszakból származik egy rendkívüli kompozíció a Szentélyben, amelyen egy nagy medve látható, karikákból álló mintázattal borítva. Felette egy bölény lebeg, testén hullámos és cikcakkos vonalakkal.

Balra: ibex cikcakkos szarvval (Niaux); jobbra: medve karikákkal, bölény hullámos és cikcakkos vonalakkal, Trois Frères (Breuil, 1952)

A Lascaux-ban, a legismertebb magdaléni barlangokban a Bikák Terméből keletre futó Tengely Galéria számos olyan példát szolgáltat, ahol a jelek állatalakokkal keverednek. Ahogy az ember belép a galériába, a mennyezeten az őstulkok és a gyönyörű kínai lovak táncoló alakjai között sárga okkerrel festett négyszögletes rácshálózatra esik a tekintete. Beljebb, a keskeny galéria déli falára tizenhárom pettyet festettek egy aprólékosan kidolgozott aganccsal ábrázolt szarvasbika alá. A pettyek vonala a szarvas feje alatt elhelyezkedő nyitott négyszögletes jelnél szakad meg, majd

nem sokkal később mintha újra kezdődnének egy különös, felpuffadt hasú, valószínűtlenül kis fejű ló ábrája előtt. A ló mellső lábainak vonalában az egyenes vonal szinuszgörbévé alakul, és ökörszarv alakú kígyóvonalat formáz.

Néhány métert haladva két másik ló tűnik fel, amelyek a mennyezeten közelednek felénk. A közelebbi ló sörénye felett négy függőleges párhuzamos vonalból álló minta látható, amelyek tetejét két vízszintes vonal keresztezi.

Újabb öt métert haladva egy nagy tehénhez érkezünk, amely éppen elugrik, mellső lábait kinyújtja, ezért szinte repülni látszik. Közvetlenül a tehén előtt öt párhuzamos függőleges vonal lebeg, amelyeket három vízszintes vonal keresztez.

Újabb három méter megtételével megközelítjük a galéria keleti végét. Itt egy kőszálikecske-pár látható egymással szembefordulva 17 ezer éve, egy feltűnő négyszögletes rács választja el őket, amely négy üvegtáblás ablakra emlékeztet.[40]

Pettyek és négyszögletes jelek állatfigurákkal kombinálva a Lascaux-ban

A Lascaux-ban több más négyszögletes jel is található. Az Apszisban több mint negyvenet találunk belőlük, a főhajóban is van négy.[41]

Ez utóbbiak egyike – amely egyszerűségében is gyönyörű – nagy, négyzet alakú ablakot formáz, kilenc polikróm üveggel.[42] Ezenkívül számos pettysor és minta is látható itt. A Bikák Termében hat petty látható a negyedik őstulok vállán, és öt petty a harmadik szügyén. A Tengely Galériában – a szarvas és a ló esetében már bemutatott vonalsor mellett – két másik pettycsoportosulás

Lascaux: ugró őstuloktehén és rács

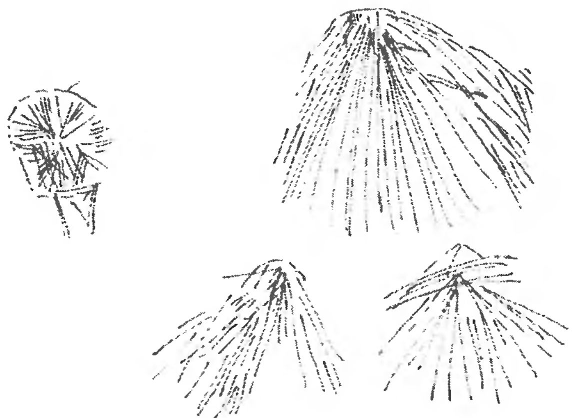
található a galéria végében. A barlang legtávolabbi részeiben, a Nagymacskák Kamrájának végében hat pettyből álló csoport látható, amelyek három párhuzamos vonalba rendeződve alkotnak négyszögletes jelet.[43]

Észak-Spanyolországban az Altamira világhírű barlangjában látható művészi munkák korát 16 500–14 500 évre teszik.[44]

Ezek a képek megint csak geometrikus jelek és jégkori állatok élethű képeinek szédítő, összezavaró keverékét mutatják. A főkamra nagy polikróm mennyezetén hálók, rácsozatok, „csillagrobbanások", pókhálóminták és más négyszögletes, ablaktáblaszerű alakza-

Két kőszáli kecske, akiket „ablaktábla" választ el egymástól a Lascaux-ban

Hálók, csillagrobbanások és pókhálóminták az Altamira mennyezetén

tok láthatók.[45] A II. Terem elnevezésű kis oldalgalériában öt keskeny „létra" jel ereszkedik le a bal oldali falon (mindegyik létra két, vörös okkerrel festett párhuzamos függőlegesből áll, amelyeket tucatnyi vízszintes lépcsőfok keresztez), hogy a föld felé közeledve hullámossá váljanak, és összefonódjanak egymással.

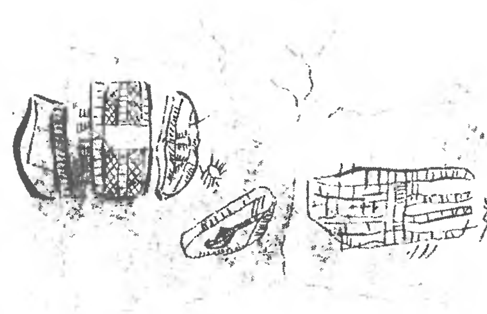

Létraszerű minták az Altamira kis oldalgalériájának hátsó falán

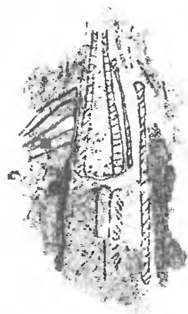
A galéria legvégében, ismét vörös okkerrel négy, enyhén eltorzított, vízszintesen felosztott, felfelé fordított téglalap van felfestve.[46]

Egy keskeny, kanyargós, „Lófarok"-nak nevezett átjárón keresztül mélyebbre hatolva a barlangba, kísérteties bölényember therianthrop-„maszkokat" alakított ki a művész – csupán néhány faszénemulzióval festett fekete vonallal egészítve ki a sziklafal természetes kidudorodásait. A rémképek között elszórtan fekete, „hajószerű" alakok csoportjai, illetve egy négyszög bukkan fel. Ez utóbbi egy felállított téglalap, amelynek külső szélei enyhén elhajlanak. A téglalap öt függőleges területre van osztva, háromban létraszerű, vízszintes lépcsőfokok láthatók, kettő rombusz alakú keresztmintákkal van tele, a középső pedig egy üresen maradt vízszintes sáv. Két alak hozzávetőlegesen hajó alakú, a lapos „fedélzetet" vízszintes vonalak keresztezik, a görbe „hajógerincet" szintén vízszintes vonalak csíkozzák, néha pedig egy második vízszintes vonalháló is fut párhuzamosan a hajógerinccel. Egy esetben az egész alak tovább van osztva több mint ötven kis négyszögletes panelre.[47]

Néhány km-re az Altamirától délre, mélyen a hegy gyomrában, Puente Vieso városa felett fekszik El Castillo és La Pasiega barlangja. Mindkét helyen igen hosszú ideig (mintegy 30 ezer évvel ezelőtt kezdődően a magdaléni kor végéig, azaz 13 ezer évvel ezelőttig) készültek festmények és vésetek. A La Pasiegában egy galérián átsétálva többtucatnyi állatot látunk, főként szarvasokat, lovakat, bölényeket és őstulkokat, majd váratlanul egy – a galéria végében lévő keskeny repedés bejárata köré elhelyezett – több

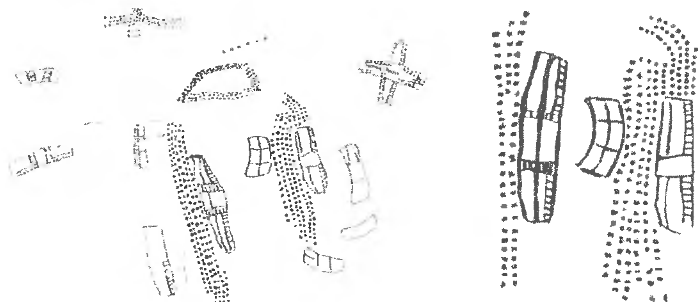
Altamira: a „Lófarok" érdekes mintái közül néhány

La Pasiega

mint húsz négyszögű vörös jelből álló rejtélyes sorozatba és létraszerű mintákba ütközünk.[48] Az El Castillo hasonlóan kicsi oldalgalériáját igen látványos jelkompozíció uralja.[49] Itt vörös pettyek tekergőző kígyóvonala szerveződik geometrikus alakzatokba, például kereszt alakba vagy függönyrojthoz, esetleg himbálózó gyöngyfüzérhez hasonló vastag, párhuzamos vonalakba.[50] Az alakzatok mellett tíz feltűnő, több panelből álló jel látható, amelyek közül néhány hosszú, keskeny „létrákká" áll össze. Az egyik enyhén meghajlított és eltorzított, hat panelből álló téglalap kísérteties előképe a Microsoft híres „flying windows" (repülő ablakok) logójának.

Az El Castillo egy másik részében egy szűk átjáró falát dekorálták ki mellmagasságban rengeteg nagyméretű vörös pöttyel, amelyek – egyes szakaszokon megduplázódva – egy több mint ötven méteren át futó, folyamatos hullámvonallá állnak össze.[51] Kissé távolabb apró emberi tenyérlenyomat látható, amelyet festékfújásos technikával rajzoltak körbe. Tőle egy méterrel balra és kicsit lejjebb cikcakkvonalak mintái következnek, amelyek majdnem úgy néznek ki, mintha dupla csigavonalat látnánk.[52]

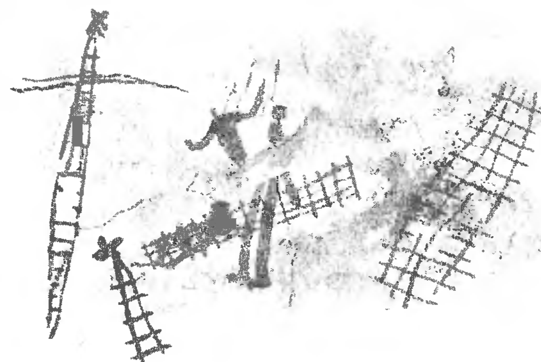
Balra: az El Castillo geometrikus mintái; jobbra: részlet a kompozícióból

A festett barlangokra irányuló tudományos kutatások második évszázadának kezdetén mit kezdenek mindezzel a tudósok? „Valószínűleg soha nem fogjuk megismerni a jégkori művészet jelentését – jelenti ki Anne Sieveking, a területtel foglalkozó számos tudós véleményének hangot adva –, mivel a naturalisztikus ábrázolások még értelmezhetőnek tűnnek, az idomatikus és sematikus ábrák azonban nem."[53]

Ahogy David Lewis-Williams rámutat, az ilyen defetista gondolkodás mélypontját az az állítás jelenti, miszerint: „A felső paleolitikum európai barlangművészetének úgynevezett »jelei« folyamatosan megoldhatatlan kihívás elé állítják a régészeket, és egyetlen magyarázat… sem talált elfogadásra."[54]

A san törzs jelei

Látva, hogy a dél-afrikai san törzs őskori sziklaművészete milyen sok közös vonást mutat a felső paleolitikum európai barlangművészetével, aligha okozhat meglepetést az a felfedezés, hogy a fentiekben bemutatott (a spanyol Altamira és El Castillo barlangokban talált) létrákra és létraszerű mintázatokra nagyban hasonlító alakzatok Dél-Afrika sziklamenedékeiben is megtalálhatók.[55]

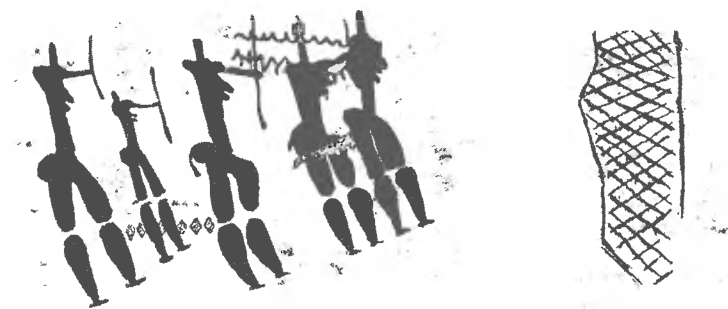
Létramintázatok a dél-afrikai sziklaművészetben

A Drakensberg emberalakja hat ujjal és cikcakklábakkal

Valójában nem túl bonyolult az európai barlangokban előforduló jelek teljes választékával gyakorlatilag azonos példákat találni.

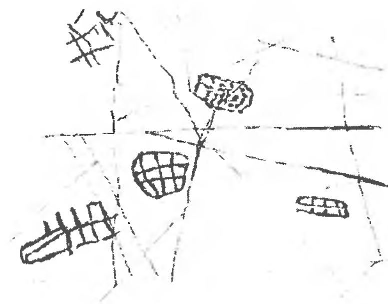
A cikcakkos vonalak igen gyakoriak, egyik figyelemre méltó példájuk a Drakensberg-hegységben fekvő KwaZulu-Natal (hatujjú!) emberalakja, amelynek karját, nyakát és lábát gondosan kidolgozott cikcakkvonalakkal festették meg.[56]

Cedarberg: balra: táncoló nők cikcakkokkal; jobbra: a Fehér Háló

Az Uniondale város közelében fekvő Sámán-barlangban figyelemre méltó cikcakkmintázatok láthatók, amelyek emberi alakra emlékeztetnek.[57] A cederbergi Bushman's Kloof közelében egy Charlie Brown elnevezésű sziklamenedékben látható táncoló nők csoportján is feltűnő cikcakkjeleket találunk.

A rácsozat- és hálóminták is gyakoriak Cedarbergben – a beszélő nevű Fehér Hálót például mélyen egy sziklaeresz alá festették,

Geometrikus vésetek, Riet folyó, Észak-Fokváros

olyan alacsonyan, hogy az ember csak háton fekve csúszhat be hozzá.[58] Fokvárostól északra, a Riet folyó közelében sok más geometrikus minta mellett számos négyszögbe, körbe vagy ellipszisbe záródó hálómintát láthatunk, amelyek a Lascaux és az El Castillo ablaküvegmintáira emlékeztetnek.[59]

Észak-Zimbabwében, Guruve járásban a geometrikus rácsozatok gyakran ovális mintába vannak zárva.[60] Északkeleten, Murewában párhuzamos hullámvonalak közé festett pettyek folyamával találkozunk, valamint egy nagy sakktáblaszerű mintával, amelyben az erős színekkel festett kockák pettyekből álló négyzetekkel váltakoznak.[61]

A Brandewyn folyótól néhány km-rel északra egy Salmanslaagte nevű, bozótosokkal, vízmosásokkal, kiszáradt folyóágyakkal és kavicszátonyokkal tagolt vidéken található az a 60 méter kiterjedésű sziklafal, amelyet sűrűn telefestettek naturalisztikus ember- és állatalakok, illetve idiomatikus és sematikus geometriai jelek

Balra és középen: „varázsszőnyeg" és cikcakkminták Fokvárosban, jobbra: finom vonalak hálója Karoo sziklamenedékében

azon különös egyvelegével, amely Európában teljesen megszokottnak számít.

Az én figyelmemet az úgynevezett „varázsszőnyeg" vonta magára, amelyben szerepel egy négyszögletes idom ujjnyi méretű, a kereten is túllépő pettyekkel, számos keresztbe szőtt rács vagy háló, cikcakkminták és egy görbe vonalak alkotta kompozícióra festett állatfigura.[62]

Fokváros: balra, párhuzamos ívek a rájuk festett állatfigurával, jobbra: virágfüzérek és egy komplex hajó alakú figura

Különösen figyelemreméltó a Salmanslaagte-ban található, egymással szembeforduló ívekből álló minta,[63] amely nagyon hasonlít a Cosquer-barlang virágfüzérmintájának általános szerkezetére és körvonalaira.

Ugyanezen a felületen található egy feltűnő, vörös okkerrel festett ábra is, amely hasonlít az Altamira íves „hajógerinceihez", valamint egy keretbe foglalt, többszörösen egymásba fészkelt görbe vonal.[64]

Free State tartomány: therianthropok égi hajója

Ez a párhuzamos ívekből álló, hajó alakba rendezett jel Dél-Afrika-szerte gyakran ismétlődik különböző kontextusban a sziklamenedékek falán, és esetenként még összetettebb mintákba is összeállnak.

Például a Harriesmith járásban (Free State) az egyik ilyen „hajószerű" jel teljes értékű hajóformává alakult magas hajóorral és tattal, a hajógerinc alját öt párhuzamos cikcakkos vonal díszíti. Olyan benyomást kelt, mintha az égen lebegne (mivel madarak veszik körül). Két emberkezű és -testű, antilopfejű therianthrop kíváncsian pillant le az íves hajópalánkról.[65] A harmadik alattuk helyezkedik el.

Ahogy a felső paleolitikumi Európának, úgy a dél-afrikai san művészetnek is általános jellemzői a pettyekből álló minták; és az egyik érdekes képük rokon vonásokat mutat a Pech Merle pettyes lovaival.[66] Mindkét kompozíciót két különböző színnel festett pettyhalmaz határozza meg, és mindkét esetben állatfigurákra festették a pettyeket – a Pech Merle-ben lovakra, Dél-Afrikában jávorszarvasokra.[67]

Felül: a pettyes lovak tablója, a Pech Merle.
Alul: san sziklafestmény Dél-Afrikából

A dél-afrikai festményre egyéb kiegészítő geometriai elemek is kerültek – vízszintes cikcakkvonalak a kép alján, és egy rácsozat, amelyet az állat testére festettek. Ilyen elemeket a Pech Merle festményén nem találunk, viszont tudomásunk szerint számos más európai barlangban láthatók.

A dél-afrikai kompozíció utolsó eleme egy gigantikus szarvas kígyó, amely úgy néz ki, mintha a szikla egy természetes repedéséből emelkedne ki. Jóllehet ilyen alak nem szerepel az európai barlangokban, az azonban, ahogy a kígyó a sziklafelületet használja – ahogy azt az illúziót kelti, mintha teste másik fele még a szikla mögött rejtőzne –, nagyon erősen emlékeztet az egyik legkövetkezetesebb és leghatékonyabb technikára, amelyet a jégkor szobrászai és festői használtak.

Dinamikus sziklafal

Tizenhét európai barlangot látogattam meg – tizenhárom franciát és négy spanyolt.[68] Ami mindegyikben közös volt, az a már-már varázslatos szintű képzelőerő és kreativitás, amellyel a sziklafelszín természetes kontúrjait kihasználták a művészek. Ezt a jellegzetes vonást szakértők és laikusok egyaránt kiemelik gyakorlatilag mindegyik olyan tanulmányban, amely az összes ismert barlangról valaha is megjelent.

A 2. fejezetben elmeséltem már első találkozásomat ezzel a jelenséggel – Pech Merle barlangjában, ahol a természetes kidudorodások, horpadások és repedések ihletett felhasználása, néha csupán egy-két ügyesen elhelyezett vonal újra és újra megteremti azt az illúziót, hogy egy csapatnyi jégkori állat lebeg ki és be a sziklafalba. Nyilvánvaló, hogy ezen állatfigurák elhelyezését nem lehetett eldönteni valamiféle előzetes terv vagy a művész nagyszabású elképzelései alapján, hanem sokkal inkább a megfelelő módon formált természetes sziklafelszín csábító vonalait kellett felhasználni. Valójában teljesen ésszerűnek tűnik az a feltevés, miszerint a Pech Merle bizonyos, teljes egészében természetes sajátosságai döntő szerepet játszottak abban, hogy miért ezt a barlangot választották ki a festés helyszínéül, valamint abban is, hogy miért elsősorban mamutokat ábrázoltak itt – összesen huszonhét darabot.[69] Paolo Graziosi olasz őskorkutató rámutat, hogy a barlangban található bizonyos cseppkőalakzatok valóban emlé-

Cougnac: kőszáli kecske (balra) és óriásszarvas (jobbra) sebesült emberrel

keztetnek mamutokra; hosszú, földet söprő bundájuk, boltozatos, kerek koponyájuk pontosan úgy néz ki, mint az az állatfaj, amelyet olyan gyakran festettek le a Pech Merle-ben.[70]

A Cougnac-ban látható, az előzőekben már bemutatott figyelemre méltó tabló – amely egy nagy, vörös kőszáli kecskét és két sebesült ember alakját ábrázolja –, amelynek alkotója több helyen is beépíti az ősi kalcit-„drapériát" a képbe. A kőszáli kecske lábait egy egy függőleges cseppkővonulat adja, amelyet vörös okkerrel körberajzolva emeltek ki; az állat bozontos bundáját pedig további cseppkőformációk idézik fel.

Az óriásszarvas nyakvonalát, mellső és hátsó lábát, valamint a ráfestett (első) sebesült embert egyaránt vörös okkerrel kiszínezett kalcitfolyamok adják meg. Ugyanez elmondható a másik mamut testének nagy részéről, amelyre a második sebesült embert festették. (Lásd 114. o.)

Több száz km-re Cougnactól a közép-franciaországi Arcy-sur-Cure barlangjában ugyanezt a technikát használták – például annál a mamutnál, amelynek festett lábait, testét és fejét egy kalcitsönk teszi teljessé. Mélyebbre hatolva a barlangba, az úgynevezett Tengerhullám Szoba közelében másik mamutot festettek a sziklafal kidudorodásai köré oly módon, hogy szinte úgy néz ki, mint egy teljes dombormű. Nem messze tőle egy óriásszarvas alakja látható, fekete vonallal kihúzva, amelynek mindkét agancsát a sziklafal természetes repedései és kitüremkedő vonulatai

adják. Miközben kifelé vettem az utam, az úgynevezett Káosz Termében észrevettem egy komplex cseppkőalakzatot magasan a sziklafalon. A teljes egészében természetes alakzat meglepő hasonlóságot mutatott egy dús idomokkal rendelkező „Vénusz"-alakkal, amilyet számos felső paleolitikumi barlangban láthatunk megfestve.[71] Az Arcy-sur-Cure művészei is észrevették ezt a hasonlóságot, mert – jóllehet a szikla természetes alakját nem változtatták meg – vörös okkerrel bekenték a has és a mellek helyét. A cseppkővel közvetlenül szemben, mintha az alakzat fontosságát hangsúlyozná ki, emberi tenyérnyomat látható – nem „negatív" nyomat, mint a női tenyérrajz a Pech Merle-ben, hanem pozitív nyomat, amely úgy készült, hogy a befestett tenyeret nyomták a falhoz. Még tovább haladva elértem a második, sziklafalból „kinövő" természetes Vénuszhoz, amelyet szintén vörös okkerrel festettek be.[72]

A Lascaux barlangjában található bámulatos polikróm képek túlnyomó többsége szintén változatos módszerekkel építi magába a sziklafal redőit és kitüremkedéseit.[73] A Bikák Termében például egy kisebb medve hátát, fejét és füleit természetes sziklaperem adja; a közelében látható őstulok tomporát Annette Laming-Emperaire francia tudós leírása szerint „a sziklafal vízszintes dudorodása rajzolja ki… Ha a fény ferdén esik a képre, az állat lágyéka és csontos tompora bámulatos domborműnek látszik".[74]

A pettyek mintha folyamatos vonalat alakítanának ki, amely átjárja a sziklafalat

A Lascaux Tengely Galériájában érdemes még egy pillantást vetni a korábban már bemutatott szarvasbika és kis termetű ló képére. Az Olvasó talán még emlékszik, hogy a két állatot elválasztó nyitott négyszögletes jel mellett megemlítettem azt a fekete pettyekből álló vonalat is, amely a szarvas feje alól indul. Úgy tűnik, mintha a vonal megállna a jelnél – egy világos szikladudor szakítja félbe –, majd folyamatos pettyvonulatként bukkan fel újra a másik oldalon, ahol elkanyarodik a ló elé.

Ez a képi megoldás majdnem olyan hatást kelt, mintha egy kötelet feszítettek volna ki a sziklán úgy, hogy áthúzták a sziklادomborulat oldalában lévő lyukon, ahol eltűnik a szemünk elől, hogy aztán a kiugró szikla másik oldalán egy másik nyíláson át újra felbukkanjon.[75]

Ugyanilyen illúzióval találkozunk a franciaországi Chauvet barlangjában, ahol azt láthatjuk, hogy egy őstulok mellső része emelkedik ki a szikla horpadásából, mintha a következő pillanatban testének többi része is kibukkanna a mögötte elterülő sötétségből.[76]

A Rouffignacban pedig olyan lófejet láthatunk, amelyet a barlang falából kiálló tűzkődudorra festettek, s ez olyan hatást kelt – mégpedig nyilvánvalóan az alkotó szándékával egybecsengően –, mintha a ló teste valamiképp a sziklafal másik oldalán állna.[77]

Néhány km-rel távolabb, a Bara Bahau-barlangban másik falba ékelődött tűzkövet építettek be az alkotásba, ám eltérő szándékkal.

Chauvet: az árnyékból kilépő őstulok

Ezt a tűzkövet két egymásra festett állat alakjába is beépítették – egyszerre szolgál egy ló patájaként, illetve egy őstulok szemeként.[78] Font de Gaume barlangjában egy bölény alakját festették fel hasonlóképpen a barlangfal egyik természetes mintázata köré elhelyezve, amely az állat szemét alkotja. A szem közepére vörös okker pettyet festettek. Ugyanebben a gyönyörű barlangban tizenkét másik példány is látható ezekből az állatokból (innen ered a „Bölények Kamrája elnevezés), s mindegyiket úgy festették meg, hogy maximálisan kihasználták a természetes domborulatokat, s ennek következtében az állatok szinte kiugrani látszanak a falból.[79] Kiemelkedően igaz mindez a spanyol Altamira nagy polikróm mennyezetére is, amelyről körülbelül tucatnyi igen nagy cseppkőoszlop lóg le – némelyikük méternél is nagyobb átmérőjű –, amelyek jellegzetesen dudoros hatást keltenek. Minden egyes ilyen természetes kidomborodásra egy bölény alakját festették; a többségük felfelé görbül, viszont minden egyes állatot különböző, az alattuk lévő domborulat sugallta testtartásban ábrázoltak.[80]

A franciaországi Le Portelben két emberi alakot festettek vörös okkerrel a kalcitlerakódásokra úgy, hogy a kiemelkedő szikla a nemi szerveket alkotja.[81] Egy km-re a Niaux-barlang belsejében, egy áthatolhatatlan sötétségbe burkolózó helyen szabálytalan alakú lyuk található a falon, amely véletlenszerűen egy szarvas fejére emlékeztet elölnézetből. Körülbelül 15 ezer évvel ezelőtt valaki fáklyával érkezett ide, megpillantotta a hasonlóságban rejlő lehetőséget, és egy agancspár felfestésével befejezte a képet.[82]

Niaux

Hajszálpontosan ugyanez az alapelv – a természetes vonásokban rejlő lehetőségek körberajzolása – fedezhető fel abban, ahogy az El Castillo (4. fejezet) bölényember therianthropját egy cseppkőalakzatba integrálták. Ebben az esetben is a cseppkőben természetes módon meglévő kontúrok, a peremek és a domborulatok felhasználása biztosította a körberajzolt figura dombormű jellegét, illetve meghatározta az egész alak testhelyzetét.[83] Ha lekapcsolják az elektromos világítást, és egy pislákoló fényű lámpát helyeznek a cseppkő elé, akkor „bónusz"-képként egy óriási bölény árnyéka vetül a hátsó falra, ahol az árnyék egybeolvad a falra festett bölénylábakkal.[84]

A listát szinte a végtelenségig lehetne bővíteni, mivel a közel 300, Európában eddig megismert barlang mindegyikét fel lehetne sorolni, de az állítás alátámasztására ennyi példa is bőségesen elég. Rendkívül nehéz kiismerni az őskori művészeteket, annyi azonban bizonyos: a sziklafalakat nem üres vászonként, hanem sokkal inkább festményeik dinamikus részeként kezelték, sőt talán a sziklafal jelentette azt a faktort, amely meghatározta, hogy mi kerüljön a festményre. Ebből kifolyólag bármely elméletnek, amely a barlangművészetre keres magyarázatot, meg kell tudni magyaráznia, miért került ilyen nagy hangsúly a sziklával való kapcsolatra.

Mielőtt továbblépnénk, még egy utolsó elbagatellizált képet idézzünk fel. A francia Charente régió La Chaire à Calvin nevű lelőhelyén található az a kivételes ábrázolás, amely két párosodó lovat ábrázol.[85] Az állatok kecses körvonalai úgy törnek át a sziklafal durva felszínén, ahogy a játékos delfinek vetődnek ki a tenger fodrozódó hullámaiból, hogy egy pillanat múlva újra az alattuk lévő mélységbe merülve eltűnjenek a szemünk elől.

Az a határozott érzés támad bennünk, hogy létezik egy független világ – lakóival: állatokkal, emberekkel, hibridekkel, sőt szörnyekkel együtt – a sziklafal másik oldalán, amely valamilyen furcsa varázslat révén láthatóvá válik számunkra.

A falaknak is fülük van

Ebben az ügyben, ahogy sok másban is, az a megdöbbentő, hogy Dél-Afrika őskori művészete – jóllehet földrajzilag és (bizonyos mértékben) kronológiailag elkülönül Európa festett barlangjaitól – ettől függetlenül pontosan ugyanolyan dinamikus kapcsolatban

áll a sziklafallal, mint az európai. Ráadásul ez a kapcsolat Dél-Afri kában (csakúgy, mint Európában, ahol gyakorlatilag minden bar langban megtalálható) az afrikai művészet ez idáig felfedezett majd' húszezer festett vagy vésett sziklája közül szinte mindegyi kén kifejezésre jut valamilyen úton-módon. Hadd soroljak fel né hányat a rengeteg példa közül:

- Ahogy a felső paleolitikum európai barlangjainál, Dél-Afrikában is számos olyan festmény található, ahol csak az alak egy részét látjuk, a többi rész rejtve marad. Lesotho földön látható egy rendkívül jó állapotban megőrződött kép, amely egy antilop tes tét, fejét, nyakát és mellső lábait mutatja, a hátsó lábak azonban nem látszanak. Ilyen eset gyakran azért fordul elő, mert a hiány zó rész egyszerűen elhalványult, most azonban nem ez a hely zet, és az ábrázolás egyértelmű: „Úgy tűnik, a festmény azt su gallja, hogy az állat többi része a sziklafal mögött, a néző elől elrejtve található" – véli David Lewis-Williams.[86]
- Észak-Fokvárosban egy vörös okker cikcakkvonalat festettek egy cseppkőoszlop elejére. Az oszlop tetejére két fehér fület pingáltak, mintha egy állat feje kukucskálna le fentről.[87]
- Nyugat-Fokvárosban egy elefántvadász-menedékben apró em beri alakot festettek, amely a sziklafal egy természetes ovális hasadékát veszi körül.[88]

A sziklafal természetes formáival egybeolvadó alakok

Hasonlóképpen Gxalingenwában (KwaZulu-Natal, Drakensberg) egy természetesen kialakult sziklaüreg olvad egybe egy embe ri alakot ábrázoló festménnyel, mégpedig úgy, hogy az üreg al

kotja az ember mellkasát és felpüffedt hasát.[89] Az előzőekben már láttuk, hogyan alkalmazták ugyanezt a technikát Niaux barlangjában, ahol egy másik üregből szarvasfej lett.
Fokföld északkeleti részén a sziklafal egy természetes üregét betapasztották, így teremtve árnyékfoltot.

Rejtélyes víz alatti jelenet a sziklafal természetes ürege köré komponálva

Az őskori művész egy antilopfejű therianthrop alakot festett, amely az árnyékból emelkedik ki, köré pedig számos más szokatlan teremtményt helyezett el. Több úszkáló halat is láthatunk a képen, ami arra utal, hogy víz alatti jelenetről van szó. A későbbi-

Vérző orrú óriáskígyó tekereg át a sziklafalon

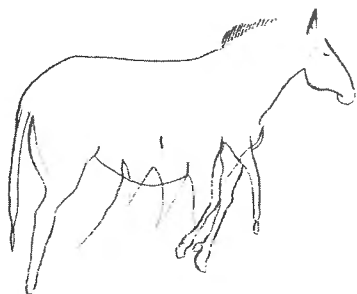
ekben még visszatérünk az ilyen „víz alatti” vagy „folyami” képvi lág jelentőségére.

- Barklyben (Fokföld) egy szilafalon megdöbbentő kígyót látunk átsiklani, amelynek két rövid szarva, antilopszerű feje van, az orrából pedig vér folyik.[90] A kígyó negyed méter széles, és igen hosszú. Teste majd' négy méter után egy negyven cm-es szakaszon „eltűnik” egy természetes sziklagerinc mögött, majd a nyaka és a feje felbukkan a gerinc túloldalán.[91] A Lascaux Tengely Galériájában a szarvas és a ló között húzódó pettyekből álló vonal ugyanígy lép be a sziklába, és jön ki újra onnét.

Kimérák

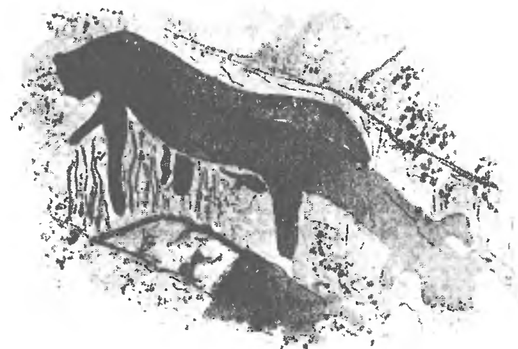
Az előbb említett antilopfejű, szarvakat vagy agyarakat viselő kígyó felidéz egy másik rejtélyt, amely közös vonása az őskori dél-afrikai sziklafestészetnek és az európai barlangfestészetnek. A naturalisztikus állatábrázolások mellett mindkét területen nagy számban megtaláljuk fantasztikus vagy kiméraszerű (több faj keveredéséből létrejött), esetleg több fejjel, farokkal vagy lábbal rendelkező, néha pedig egyszerűen csak szörnyszerű állatok, kifejezetten *nem* naturalisztikus képeit. Nyilvánvaló, hogy egyetlen európai vagy dél-afrikai művészetet magyarázni kívánó elmélet sem engedheti meg magának, hogy egyszerűen figyelmen kívül hagyja ezeket az alakokat. Néhány példa elég lesz, hogy érzékeltessem az olvasóval a problémát:

- Franciaország (Bara Bahau-barlang): félig ló, félig oroszlán hibrid – teste az előbbi, feje az utóbbi állaté.[92]

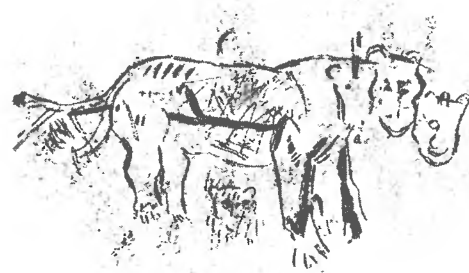
Három mellső lábbal ábrázolt ló Les Combaralles barlangjából (Breuil, 1952)

- Franciaország, Trois Frères: két medve, az egyiknek farkasfeje van, a másiknak bölényfarka.[93] Cosquer: egy elnyújtott lófejjel és két, bölényéhez hasonló szarvval ábrázolt állat.[94] Chauvet: medve/macskaféle/bölény.[95] Combarelles: ló három mellső lábbal.
- Dél-Afrika, Mennyei Barlang, Karoo: összetett állat, részben oroszlán, részben antilop.[96]

Barlang, Karoo: antilop-oroszlán kiméra

- Franciaország, Pair-non-Pair: az úgynevezett Agnus Dei (Isten báránya), egy kőbe karcolt állat szarvastesttel és ló-, illetve kecskefejjel.[97] Franciaország, Trois Frères: oroszlán két fejjel és két farokkal.[98]

Trois Frères: oroszlán két fejjel és két farokkal

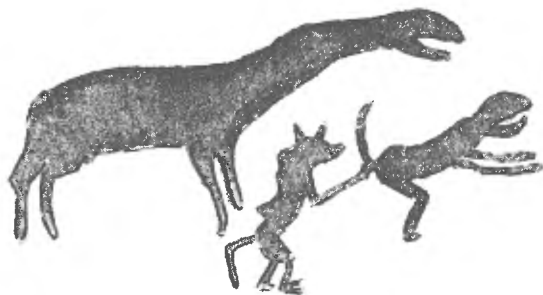
- Dél-Afrika, Fokföld, Chamisso-sziklamenedék: oroszlán két farokkal.[99] Drakensberg: antilop három hátsó lábbal.[100]

– Franciaország, Chauvet: bölény hét lábbal;[101] mamut három agyarral.[102] Olaszország, Fumane-barlang: azonosítatlan állat öt lábbal.[103]

Balra: kétfarkú oroszlán (Chamisso);
jobbra: mamut három agyarral (Chauvet)

– Dél-Afrika, Cedarberg, 2. lelőhely a Sevilla-ösvényen: a „Szörnyek", három, vörös okkerrel festett, hátborzongató alak – kettőnek hosszú nyaka és nyitott dinoszaurusz-állkapcsa van, a harmadikat „ördögnek" becézik patás lólába, púpos háta és szarvai miatt.[104]

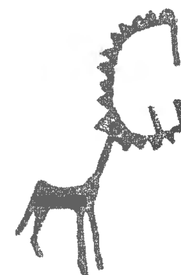
A Cedarberg „szörnyei"

– Franciaország, Pergouset-barlang: a „Szörnyek": egy teljes termet töltenek meg bizarr, eltorzított, „lehetetlen" állatok bevésett képei.[105]

Részlet a Pergouset szörnyeiből

– Dél-Afrika, Cedarberg, Lezuhant-sziklamenedék: egy szörnyfejű antilop nagyra tátott szájjal; alaposabban szemügyre véve a fej és az állkapcsok egymásba érő ívek és cikcakkvonalak mintájának bizonyulnak, amelyek hasonlítanak a korábban tárgyalt absztrakt és geometriai formákhoz.[106]

A Lezuhant Szikla „szörnyetege"
(Slingsby, 1997)

– Zimbabwe, Dél-Afrika: három szörnyszerű összetett lény szárnyakkal, szarvakkal és emberi arccal.[107]
– Franciaország, Le Portel: szörnyszerű állat, amely egyetlen ismert fajjal sem mutat rokonságot.[108] Chauvet: meghatározhatatlan emlősállat egy nagy madár csőrével.[109] A 2. fejezetben már láttuk, hogy a Pech Merle Combel Galériájában is találhatók idegen és osztályozhatatlan állatok.
– Franciaország, Lascaux, Bikák Terme: könnyen átsiklik a tekintet a hatalmas őstulok mellett szinte eltörpülni látszó kis csoport szarvasbika fantasztikusan szerteágazó és szövevényes agancsain.[110] Az is kérdés, vajon a barlangban található egyetlen rén-

szarvas-ábrázolásánál miért látunk vízimadárszerű, úszóhártyás lábakat.[111]

Hasonlóságok

Összefoglalásképp elmondható, hogy azok a kultúrák, amelyek megteremtették a sziklamenedékek és barlangok őskori művészetét Dél-Afrikában, illetve a felső paleolitikum Európájában, az alábbi, meglehetősen komplex, különleges és megmagyarázhatatlannak tűnő elképzeléseket vallották, illetve jelenítették meg festményeiken, karcolataikon és szobraikon:

- Az emberek lehetnek részben állatok, részben emberek, illetve teljes mértékben átalakulhatnak állattá.
- Bizonyos embereket időnként lándzsák, nyilak vagy szigonyok szúrnak át, amikor állattá alakulnak.
- Az állatok átalakulhatnak valamilyen másik állattá, illetve megjelenhetnek két vagy több faj hibridjeként.
- Léteznek eltorzult állatok és teljesen ismeretlen szörnyetegek.
- Mindenütt geometrikus minták léteznek.
- A sziklafal dinamikus és átjárható felület, nem pedig kifestésre váró üres vászon.

További megdöbbentő hasonlóságot jelent Dél-Afrika és Európa őskori művészetében az egymásra festett képek iránti lelkesedés – előfordul, hogy nem kevesebb, mint fél tucat kép fedi és homályosítja el egymást úgy, hogy az új képek készítésénél ügyet sem vetettek a régi festményekre. Mindkét rendszernek jellegzetes sajátossága a talaj vagy horizontvonal szinte teljes hiánya, ami azt eredményezi, hogy az alakok szinte lebegni látszanak a határtalan és irányok nélküli térben. Szintén közös vonás, hogy mindkét művészet figyelmen kívül hagyta a méretarányokat, így egy a valóságban kis termetű állatot, például egy szarvast vagy egy antilopot sokkal nagyobbnak ábrázolhattak a közelében elhelyezett mamutnál vagy elefántnál.

A felső paleolitikum Európájának festett barlangjaiban és az őskori Dél-Afrika sziklamenedékeiben egyaránt gyakran előfordulnak emberi tenyérlenyomatok.[112] Mindkét esetben ugyanaz a színpaletta kerül elő: vörös és sárga okker, fekete mangán és faszén

Tenyérnyomatok: Dél-Afrikában (balra); Délnyugat-Európában (jobbra)

néhány garnitúra festékkel és vésési technikával kiegészülve. Mind Dél-Afrikában, mind Európában az őskori művészek a saját – igen eltérő – körülményeikhez illő, specifikus állatfajokat választottak képeik témájául, míg más – s környezetükben ugyancsak előforduló fajokat – teljes egészében figyelmen kívül hagytak. Az ásatások mindkét esetben azt mutatták, hogy az ábrázolt állatfajok nem egyeznek meg a vadászott fajokkal.[113] Végül, de nem utolsósorban mindkét esetben ritkaságnak számított, ha a festett barlangban vagy sziklamenedékben emberek éltek. Úgy tűnik, ezek túlnyomórészt szent helyeknek számítottak, amelyeket speciális rituális céloktól eltekintve igen ritkán látogattak.[114]

Magyarázat

A fentiekből helytelen lenne azt a következtetést levonni, hogy *nincsenek* különbségek Dél-Afrika kőkori művészete és európai párja között. Épp ellenkezőleg, nagyon is fontos különbségek vannak. Az európai művészet például 12 ezer évvel ezelőtt egyszer s mindenkorra véget ért, míg a dél-afrikai csak száz éve fejeződött be. A másik nagy különbség a művek elhelyezkedését érinti – Európában sötét föld alatti barlangokban, Dél-Afrikában nyitott, jól megvilágított sziklamenedékekben találjuk őket. A harmadik eltérés, hogy az afrikai művészek rengeteg emberalakot festettek – több tízezerre tehető az egyedi képek száma, és nagyjából ugyanennyi állatábrázolást találunk. Ezzel szemben Európa több mint háromszáz festett barlangjában alig több mint száz emberi alakot találunk, a képek témáját túlnyomórészt állatok adják.[115]

Lewis-Williams érvelése szerint ezen különbségek egyikén sem kéne meglepődnünk:

> A dél-afrikai san sziklaművészet és az időben és térben távoli jégkori Európa művészete közti különbségek végső soron teljesen elvárhatóak; valójában az a megdöbbentő, hogy ez a két művészet mennyire hasonlít egymásra – ez az, ami magyarázatot kíván.[116]

Ahogy kutatásom előrehaladt, megdöbbenve fedeztem fel, hogy a felső paleolitikumi európai művészet több mint egy évszázados tudományos kutatása, illetve a vele párhuzamosan zajló – közel azonos időtartamot kitevő – dél-afrikai sziklarajzkutatás milyen lehangolóan kevés eredményt ért el ennek a hasonlóságnak a magyarázatában. Hogy egészen őszinte legyek, a huszadik század első nyolcvan évében – amíg David Lewis-Williams radikális elképzelései fel nem kavarták az állóvizet – tulajdonképpen semmire sem jutottak.

Legalábbis nekem így tűnik. A következő fejezetben bemutatom az indítékaimat is, amelyek erre a kijelentésre vezettek.

Hatodik fejezet

Becstelen akadémia

Az egész világon alig néhány száz, az őskori művészetre szakosodott tudós van. Ennek a kicsiny, szorosan összefonódó intellektuális közösségnek a tagjaira igen komoly felelősség hárul. Európában, ahol nemzedékek óta teret biztosítanak működésüknek, ahol teljes körű kormányzati támogatásban részesülnek, ahol mindig is viszonylag bőkezű anyagi támogatás állt a rendelkezésükre, ezek a tudósok elintézték, hogy az összes ismert festményekkel vagy vésetekkel díszített barlang több mint kilencven százaléka folyamatosan el legyen zárva a nagyközönség elől. Természetesen mindez szükséges, sőt elkerülhetetlen, ha szeretnénk megőrizni ezeket a különleges helyeket a jövő számára, mindazonáltal gyakorlati következményei is vannak. Azt jelenti, hogy az akkreditált szakértők, akik folyamatosan bejárhatnak a barlangokba, és annyi időt tölthetnek ott, amennyit kívánnak, monopóliumot élveznek az alapkutatásokban. Ez viszont lehetővé teszi számukra, hogy ellenőrzésük alatt tartsák a témával kapcsolatos ismeretek forgalmát, így a társadalom elé csak az ő jóváhagyásukkal kerülhetnek történetek a barlangokról.

Ez nem valamiféle összeesküvés, tudásunk létfontosságú területeit mindig egy szűk elit tartja a kezében. Vegyük például az atomfizikusokat – csak egy példát kiragadva a sok közül. Senki sem lepődik vagy sértődik meg azon, hogy nekik ellenőrzésük alatt kell tartaniuk az atomfizikával kapcsolatos tudást, illetve hogy az ő kizárólagos előjoguk az idetartozó kutatási lehetőségek kihasználása, amelyektől a közönség el van zárva. Ugyanebből az okból miért ne kellene a régészeknek is maguknál tartani a barlangok kulcsát?

Ráadásul ebben az „Akadémia" messze nem egy monolitikus régészeti intézmény. A vezető kutatók között antropológusok is vannak, mellettük pedig sok más tudományterületről is szerepelnek jelentéktelenebb tudósok, ami olyan eklektikus karaktert adott a kutatásoknak, amely más tudományterületekre egyáltalán nem jellemző. Ráadásul, ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a barlangmű-

vészet szakértői hajlamosak rá, hogy nagy tekintélyű tudományos folyóiratok lapjain veszekedjenek egymással. Egyes támadások csípős szófordulatai és személyeskedő hangneme alapján az az érzése támad az embernek, hogy itt sokkal többről van szó, mint a kollégák közti „barátságos véleménykülönbségről", s ezen a területen tényleg nem létezik olyasmi, hogy egységes arcvonal. Épp ellenkezőleg, ezekben a rakoncátlan őskortörténészekben csak úgy forr és zubog a területekért folyó rivalizálás és a mélyen átélt intellektuális megosztottság.

84 év menetelés rossz irányba, majd újabb húsz év vacillálás és tétlenkedés

Jóllehet az ügy főszereplőinek számára ez nyilvánvalóan fájdalmas, az őskortörténészek között zajló versengés egészséges hatással lehet arra nézvést, hogy kiderüljön az igazság a barlangokkal kapcsolatban, és nyilván a közönség számára hozzáférhető információk minőségén is javítani fog. Ez azonban egyelőre még nagyon új keletű fejlemény. A huszadik század utolsó kilenc évtizedében nem mutatkozott jelentős nézeteltérés vagy vita, mindent a franciák által vezetett masszív tudományos ortodoxia két iskolája uralt, amelyek közül a második minden zökkenő nélkül folytatta elődje útját. Az első iskola Henri Breuil abbé 1961-ben bekövetkezett halálával ért véget; az ő elképzelései határozták meg a barlangművészet kutatásának hivatalos kezdetét, és 1902 óta valósággal a tudományág fölé tornyosult az abbé súlyos személyisége. A második szakasz 1986-ban, közvetlenül André Leroi-Gourhan strukturalista történész halálát követően zárult le, aki Breuil tanítványa volt, és mestere uralkodó téziseit a sajátjaival cserélte fel.

Amikor Leroi-Gourhan meghalt, egyetlen uralkodó személyiség sem tűnt fel, hogy elfoglalja megüresedett helyét, így a diszciplína villámgyorsan rivalizáló csoportokra szakadt szét, ahol mindmáig a főbb szekértáborok egymás iránti kölcsönös megvetése határozza meg a viselkedésmintákat. Úgy tűnik, ezek a csoportok egyetlen dologban értenek egyet: abban, hogy – utólagos bölcsességgel – visszatekintve Breuil, majd az őt követő Leroi-Gourhan szellemi monopóliuma többé-kevésbé elvesztegetett időnek számít. Nyilvánvaló, hogy ezek a „megkérdőjelezhetetlen tekintélyek" számos technikai és adminisztratív érdemet tudhatnak a magukénak – kielemezték, hogy milyen típusú festékekkel dolgoztak a művészek, összeszámlálták az egyes barlangokban található figurákat stb. Ha azonban ezen továbblépve a barlangművészet *jelentéséről* szeretnénk többet megtudni, akkor a mai kutatók egyetértenek abban, hogy Breuil és Leroi-Gourhan legjobb művei is sikertelennek vagy tévesnek bizonyultak, így a barlangművészet kutatása az ő irányításuk alatt lezajlott 84 évben semmiféle érdemleges eredményt sem tudott felmutatni.

Miközben a modern őstörténészek kivétel nélkül tisztelettel adóznak elődeik előtt, én azon csodálkozom, miért nem tiltakoznak hangosabban a médiában és a nyilvánosság előtt, hogy világgá kiáltsák ezen felismerés keltette dühüket és türelmetlenségüket. Végül is, ha kormányaink monopolhelyzetbe hoznának bármely másik tudóscsoportot, hogy kizárólagos joggal kutathassanak valamilyen fontos témát, s azok majd' egy évszázadon át ilyen csúfos kudarcot vallanak bármiféle érdemleges eredmény felmutatása nélkül, akkor szinte biztosan akadna valaki, aki tiltakozna. Az elmúlt 84 év siralmas eredményeit számba véve, mivel tudjuk megmagyarázni azt a tényt, hogy Breuil és Leroi-Gourhan utódai továbbra is fenntartják monopóliumukat a barlangművészet kutatásában úgy, hogy figyelmen kívül hagynak minden tiltakozást, és semmiféle számvetést nem készítenek az elmúlt évtizedekről. Tovább rontja a helyzetet, hogy a nagy elődök által rájuk hagyományozott elméletek bukása után az őskortörténészek új nemzedéke felhatalmazva érezte magát, hogy hallgatólagos „magyarázatmoratóriumot" hirdessen,[1] amely – David Lewis-Williamst és elméletének mindinkább gyarapodó számú támogatóit nem számítva – 1986-tól napjainkig tart.

A moratórium a gyakorlatban azt jelenti, hogy egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a gyakorlati munkára, az adatgyűjtésre és a mindenfajta elmélettől leválasztott mennyiségi anyagfelhalmozásra – amit azzal a teóriával igazolnak, hogy ha elég mennyiségű adatot felhalmoznak, abból megszületik majd a helyes elmélet is.[2] Mind ez idáig azonban nem született meg olyan teória, amellyel mindenki egyet tudna érteni, és az egyetlen ígéretes vitaanyag – David Lewis-Williams neuropszichológiai megközelítése – különösen heves és elkeseredett ellenállást váltott ki.

Az Altamira megpillantása

Ahhoz, hogy megértsük, mennyire ígéretes Lewis-Williams elmélete a modern ember eredetét övező rejtély megfejtésében, illetve hogy elképzelésünk lehessen arról, micsoda felzúdulást keltett ez az elmélet a kortárs történészek körében, egy rövid visszapillantás erejéig számba kell vennünk, mi történt az elmúlt száz év során.

A „kezdet" hivatalos dátumát a közvélekedés 1902-re teszi, amikor a kiváló francia őskortörténész, Émile de Cartailhac vezette expedíció tagjaként Henri Breuil abbé meglátogatta a spanyol Altamira-barlangot. A két tudós egy hónapot töltött a barlang belsejében dolgozva, majd azzal a kijelentéssel bukkantak elő a föld alól, hogy teljesen eredeti, a paleolit korból származó csodálatos festményeket találtak a sziklafalakon és mennyezeten. A hivatalos tudományos barlangkutatás csak azután vette kezdetét szerte Európában, hogy a két jeles tudós atyai jóváhagyását megkapták – akik természetesen kezdetektől fogva a szakterület irányadó koponyái lettek.

A történet egészen megdöbbentő. Az Altamirát már előzőleg is átvizsgálták, és 1879-re kiderült, mire is bukkantak rá. Ezek után azonban – máig érthetetlennek tűnő okokból – „szkeptikus" tudósok egy klikkje 23 éven át megtagadta a barlang megfelelő tudományos vizsgálatát, és a fekete propaganda minden eszközét felhasználva igyekeztek meggyőzni a világot arról, hogy a barlangban látható festmények nemrég készültek, és feltehetőleg hamisítványok. Az Altamira lejáratására és diszkreditálására indult kampány legfőbb mozgatói a dölyfös Gabriel de Mortilet – egy száraz, szűk látókörű tudós, aki abban az időben a francia őskortörténet megkérdőjelezhetetlen tekintélyű doyenje volt –, illetve ironikus módon Émile de Cartailhac volt, az utóbbit egyébként jóval később kényszerítették, hogy visszavonja szavait, és igazolnia kellett a festmények hitelességét.

Az Altamira tulajdonképpeni felfedezése valamikor 1868 és 1872 között történt. A felfedezés Modesto Cubillas földbérlő nevéhez fűződik, akit a helyi földtulajdonos és elkötelezett amatőr régész, Marcelino Sanz de Sautuola[3] fizetett azért, hogy barlangok után kutasson a birtokán. Sautuola kezdetben nem járt utána a tippnek, és csak 1875-ben látogatott el először a barlangba, átkutatta, és végzett néhány kisebb ásatást a belsejében. Egészen 1879-ben bekövetkezett második látogatásáig azonban – amelyre

Altamira Nagy Polikróm Mennyezetének főalakjai (Breuil, 1952)

váratlanul nyolcéves kislánya, Maria is elkísérte – nem vette észre a Nagy Polikróm Mennyezet rendkívüli festménykompozícióját, amelynek a barlang mostani hírnevét köszönheti. Valójában, Sautuola saját beszámolója szerint, nem ő, hanem Maria volt az, aki elsőként megpillantotta a gyönyörű bölényeket és más állatokat ábrázoló képeket, amelyekről ma már tudjuk, hogy körülbelül 14 ezer évvel ezelőtt készültek.[4]

Sautuola aligha hibáztatható azért, mert nem látta meg a képeket első látogatása alkalmával. Korának embere volt – ahogy mindannyian azok vagyunk –, és saját korának prekoncepcióival lépett be a barlangba. Az 1870-es évektől sok mobiliát (csontból, agancsból, mamutagyarból faragott kisebb, hordozható műtárgyakat) találtak Franciaországban a különböző felső paleolit kori barlangokban.[5] Csak az volt a gond, hogy akkoriban senki sem tudta elképzelni, hogy azok az emberek, akik aprócska szobrokat és műtárgyakat készítettek, képesek lehettek olyan grandiózus léptékű fal- és mennyezetfestmények megalkotására, mint amilyeneket az Altamirában láthatunk. Sautuola ezért pszichésen nem volt felkészülve arra, hogy meglássa a képeket a barlangban – és nem is látta meg őket, amíg a kislánya rájuk nem mutatott.

Az azonban az ő elévülhetetlen érdeme, hogy amint felhívták a figyelmét a festményekre, gyorsan felismerte, mivel került szembe. Saját kutatásai és utazásai során Sautuola már meglehetősen kiismerte magát a francia barlangokból összegyűjtött mobiliák világában, és tudta, hogy sok tárgyat jégkori állatokat ábrázoló karcokkal díszítettek.[6] Most pedig rájött, hogy az Altamira falait és mennyezeteit borító képek is ugyanehhez a bestiáriumhoz tartoz-

nak, illetve ugyanahhoz a stiláris hagyományhoz köthetők. Ebből pedig az következett, hogy – ha az őskori mobiliák korbecslését el fogadjuk – az Altamira festményeinek is ugyanabból a korból kell származniuk.

A logika kikezdhetetlen, ennek ellenére az amatőr spanyol régész amint közzétette altamirai felfedezését, komoly összetűzésbe keveredett kora tudományos életének képviselőivel, és ez teljesen tönkretette az életét.

Ostoba, kisstílű és becstelen

Utólag visszatekintve az ügyre, megállapíthatjuk, hogy jóllehet Sautuolának teljes mértékben igaza volt a festmények régiségét illetően, három szarvashibát is elkövetett, miközben próbálta a tudósokat is meggyőzni erről. Az első kapitális hiba, hogy spanyol volt, a második, hogy a barlangot Spanyolországban találta, a harmadik pedig, hogy amatőr régész volt.

Bármilyen ostobának és kisstílűnek hangzik is, spanyol származása és a barlang spanyolországi lelőhelye azért vált hátrányára, mert egészen addig az összes felső paleolit korból származó leletet Franciaországban találták, és a téma vezető szaktekintélyei is mind franciák voltak. Ezeknek a tudósoknak kifejezetten erős hajlandóságuk volt arra – akár patriotizmusuktól, akár a megszokástól, esetleg mindkettőtől vezérelve –, hogy minden egyes Franciaországban felfedezett új lelőhely régiségét megerősítsék, ám minden más országban talált „rivális" lelőhelyről elítélően nyilatkozzanak. Amikor ráadásul még az is kiderült, hogy Sautuola nem is az Akadémia tagja, csupán egy képesítés nélküli amatőr régész, a férfi sorsa többé-kevésbé meg is pecsételődött: arra ítéltetett, hogy ledorongolják és nevetségessé tegyék. Végzetét azonban az tette végképp elkerülhetetlenné, hogy az Altamira rendkívül népszerűvé vált, miután nyilvánosságra hozta felfedezését. Néhány évig a média tele volt a barlang hírével, amelyet a világ legrégebbi ismert műalkotásának neveztek (ahogy az is volt), még XII. Alfonz spanyol király is meglátogatta a helyet.[7] Az érdeklődés és a hírverés ilyen szintje felbőszítette az akadémikusokat, akik megorroltak Sautuola újsütetű hírnevére, hiszen meggyőződésük szerint egyedül nekik volt joguk a nagyközönség elé tárni az őskori művészetet, hogy aztán az ezzel járó hírnévben sütkérezhessenek.

Elképzelhető esetleg, hogy az Altamira művei egyáltalán nem is őskoriak? A betolakodó leterítésére csatarendbe állított gyanúsítgatások és burkolt sejtetések sorában ez volt az egyik csapásirány. Talán egy falfirkáról van szó, amelyet a 2000 évvel ezelőtt ott állomásozó római katonák hagytak maguk után, Sautuola pedig olyan képzetlen és naiv lélek, hogy észre sem veszi a különbséget. Esetleg ügyes, modern kori hamisítványokról lehet szó? Ha igen, akkor ennek más célja nem lehetett, mint hogy lóvá tegye a tudományos szaktekintélyeket, végül azonban csak azt a szegény, megszállott Sautuolát sikerült rászedni velük. Végezetül talán maga Sautuola is belekeveredett a csalásba? Sötét utalásokat tettek rá, milyen sok oka lehetett arra, hogy ilyen régészeti csalást vigyen végbe.

Beindul a daráló

1880 szeptemberében Sautuola *Breves Apuntes Sobre Alguno Objectos Prehistoricos de la Provincia santander*[8] címmel kiadott egy jelentős, visszalőgott és a tudományos közvélemény által elbagatellizált tanulmányt az Altamira-barlangban tett felfedezéséről, illetve a művek régiségéről tett következtetéseiről. A tudományos évkönyvekbe tudományos áttörésként bekerülő mű az emberiség alapvető tudásához szolgált adalékokkal – ez volt az első írásos beszámoló az őskőkori barlangfestészetről, amelyet ráadásul a későbbi tudományos kutatások meggyőzően igazoltak. A barlangokkal kapcsolatos igazságot azonban – amely ma Nobel-díjat hozna Sautuolának – nem értékelték kora tudósai, és tanulmányának széles körű ismertsége csak fokozta azt az akadémiai gyűlöletkampányt, amely máris megindult ellene.

További fejleményként – szintén az 1880-as években – elenyészően kevés és a végsőkig kitartó akadémiai támogatóinak egyike, Vilanova y Piera professzor (Madridi Egyetem) az Altamira régiségének kérdését a portugál fővárosban, Lisszabonban megtartott IX. Nemzetközi Antropológia és Őskori Régészet Kongresszus elé vitte. Számos más hírneves résztvevő mellett olyan nagy nevek is jelen voltak, mint Émile de Cartailhac és Gabriel de Mortillet, a szakterület leghíresebb szekértői.

Vilanova a maga részéről Spanyolország vezető őskorkutatója[9] volt, mivel azonban úgy döntött, hogy egy megvetett amatőr

munkája mellett áll ki, előadásán nem jelentek meg a tudósok, és az Altamira-barlang személyes megtekintésére vonatkozó meghívását sem fogadta el a kongresszus egyetlen küldötte sem.[10] Valójában az egész „Altamira-ügy" alatt, amely 23 éven át – 1879-től a barlang Breuil és Cartailhac által kinyilvánított, 1902-es hivatalos elismeréséig – tartott, a tudósok túlnyomó része, akik nem haboztak értéktelen kacsaként becsmérelni Sautuola felfedezését, soha nem keresték fel személyesen a lelőhelyet, és elítélő véleményüket a festmények rossz minőségű reprodukcióira alapozták.

Gabriel de Mortillet ilyen szempontból tipikusnak mondható, viszont az átlagnál jóval veszélyesebbé tette, hogy véleményének igen nagy súlya volt. Amikor 1881 májusában kikérték a véleményét a festmények reprodukcióiról, gyorsan az alábbi következtetésre jutott:

> Az Ön levelében küldött rajzokról ránézésre megállapítható, hogy komédiáról van szó, egyszerű átverésről. Ezeket a festményeket elkészítették, majd bemutatták, hogy az egész világ azon régészeken és őskortörténészeken nevessen, akik ezt elhiszik.[11]

Ez a levél is egy összehangolt támadás része volt, amelyet egy olyan ember szervezett, aki már a kezdetektől fellépett a festmények eredetisége és jelentősége ellen. 1881-ben, még ugyanabban a hónapban köröztetni kezdett egy megsemmisítő szakvéleményt, amelyet Edouard Harle francia mérnök és paleontológus készített, akit Mortillet és Cartailhac bízott meg azzal, hogy nézze meg helyettük az Altamirát. A tudósok ma úgy vélik, hogy Harle-t megfélemlítette és erősen befolyásolta a két vitathatatlan szaktekintély negatív véleménye, így „már eleve előítéletekkel érkezett az Altamirába, és ez előre meghatározta tanulmánya következtetéseit is".[12] Ahogy Miguel Angel Garcia Guinea régészprofesszor (University of Santander) rámutat:

> Mai tudásunk tükrében úgy látjuk, hogy [Harle-nek] a festmények eredetisége ellen felhozott érvei minden alapot nélkülöznek. Például, hogy füstnyomoknak kéne látszani a barlang falán, ha a képeket valóban ősemberek készítették volna, vagy az a feltételezés, hogy a festék enyhén folyékony állaga arra utal, hogy nemrégiben készült az anyag. Azt is kijelentette, hogy egyes képeket csakis modern ecsetekkel lehetett elkészíteni.[13]

Sok évvel később Harle kénytelen volt beismerni, hogy 1881-es jelentése „szégyenfoltot ejtett tudományos reputációján".[14] A mai olvasók számára egyértelműen megmutatkozó szembeszökő gyengeségei és abszurditásai ellenére a jelentést lelkes helyesléssel fogadta a tizenkilencedik századi tudományos közélet, amelyet az a Mortillet vezetett, kinek előítéletei ily módon beigazolódni látszottak. A jelentés feltételezett hitelességét tovább erősítette, hogy teljes terjedelmében leközölte a világ az idő tájt legbefolyásosabb őskortörténeti folyóirata, a *Matériaux pour l'Histoire Primitive et Naturelle de l'Homme*. Harle égbekiáltó ostobaságoktól hemzsegő írásművének nem is volt olyan nehéz publikációs lehetőséget biztosítani egy ilyen magas presztízsű lapban, mivel a folyóirat főszerkesztője Émile de Cartailhac volt.[15]

Lejárató kampány

Harle jelentésének egyik legmocskosabb, legalattomosabb sejtetése az volt, hogy az Altamira festményei a közelmúltban készült modern hamisítványok, amelyek nagy valószínűség szerint Sautuola első és második látogatása (vagyis 1875 és 1879)[16] között készültek. Harle nem vádolta meg nyíltan Sautuolát azzal, hogy bűnrészesként részt vett a feltételezett hamisításban, mindazonáltal egyértelművé tette, hogy Sautuola, akár cinkosságból, akár elképesztő méretű naivságból, de részese az ügynek.

A spanyol sajtó, amely előzőleg ünnepelte, most ellene fordult, és a neve bemocskolását célzó aláváló nyilvános kampányt indított ellene (amely manapság igen költséges sajtóperrel végződne). Nyilvánosságra hozták, hogy Sautuola felbérelt egy francia festőt, bizonyos Paul Ratier-t, aki soha nem szól senkihez egy szót sem, viszont folyamatosan ki-be jár Altamira barlangjába. Ez teljes mértékben megfelelt a valóságnak. Ratier senkivel sem beszélt, mivel néma volt, és valóban ki-be járt az Altamirába, lévén hogy Sautuola azért alkalmazta, hogy jó minőségű másolatokat készítsen – más kutatók számára – a Nagy Polikróm Mennyezet képeiről.[17] Mindenki számára nyilvánvalónak kellett volna lennie, hogy semmilyen visszásság nincs egy ilyen felállásban, ettől függetlenül

El Parlente álnéven gátlástalan kommentárok jelentek meg, amelyekben az ismeretlen szerző harsányan és buzgón bizonygatta, hogy kettő meg kettő az öt. Szenzációhajhász bulvárlapokat idéző stílusban vádolta meg Sautuolát azzal, hogy Ratier-t nemcsak a másolatok készítésére bérelte fel, hanem a festővel készíttette el a barlang összes festményét is.[18] Sautuola felszólította El Parlantét, hogy „vegye le a maszkját, és ne rejtőzzön álnév mögé, hanem nézzen szembe kijelentései következményeivel",[19] az aljas támadások azonban tovább folytatódtak az újságokban.

1883-ban Gabriel de Mortillet kiadta az őskori világról szóló grandiózus művét, a *La Préhistorique*-ot. Mivel az Altamira festményeit modern kori tréfának, „nevetséges fércmunkának, viccnek, gyalázatnak"[20] tartotta, természetesen szót sem ejtett azokról.[21]

1886-ban egy művészeti szakértő, Don Alberto Lemus y Olmo, a spanyol nemzeti rézkarcipar vezetője újabb táptalajt adott a hamisítás vádjának. Miután meglátogatta az Altamirát, azt írta: „Mindent elsöprő kiábrándultságot éreztem, amikor megláttam azokat a festményeket, amelyekről mindig is azt gondoltam, hogy az őskorban készültek. Olyasvalakinek a hideg csalódottságát éreztem, akit becsaptak és az orránál fogva vezettek." Lemus gőgösen kijelentette, hogy az Altamira páratlan műalkotásai „a legkevésbé sem hasonlítanak a kőkori művészetre… Ezek csupán a modern iskola egyik középszerű követőjének silány munkái".[22]

Szintén 1886-ban Émile de Cartailhac kiadta könyvét, amelyet az „őskor" történetét meghatározó alapművének szánt. Ebben a könyvben elfogadja, hogy az Altamira őskori lelőhely, ahol pattintott kőeszközöket (többek közt szigonyokat, tűket stb.) készítettek, ezeket az ásatások fel is tárták, ám nyomatékosan kerülte, hogy a festményekről akár csak szót is ejtsen,[23] mintha azok nem is léteztek volna.

1888-ban a megtört szívű és lelkű Sanz de Sautuola elhunyt. A barlangról szóló, 1880-ban publikált monográfiája után, ahogy azt unokája jóval később felidézte, a vállalkozó kedvű amatőr régész élete „keserűség, vádaskodás és állandósult támadások légkörében telt":

> Az akkori Európa összes nagy tudósa – a francia Mortillet vezetésével – néhány spanyol kutató kivételével… heves és rosszindulatú támadásokat intézett nagyapám tézisei ellen, őt magát pedig szélhámosnak nevezték.[24]

Sautuola nem olyan típusú ember volt, akiről leperegnek a sértések. Nagyon is érthető módon szívére vette a támadásokat. Végül, unokája értékelése szerint, az akadémiai elit kitartó gyűlölködése „okozta korai halálát, amelyet a bánat és a csüggedés idézett elő".[25]

Az előítéletek pusztító ereje

Szinte érthetetlen, hogy a Mortillet-hez és Carthailhachoz hasonlóan kimagaslóan intelligens tudósok miért nem voltak képesek megtenni azt, amit Sautuola azonnal megtett – nevezetesen, hogy összehasonlítsák az Altamira-barlang falára és mennyezetére festett képeket a már akkor is ismert jégkori mobiliákon látható képekkel. Saját tanúságtételeik alapján úgy tűnik, hogy nem láttak ki a darwini evolúcióelméletből levezetett világképükből, amely szerint a kőkor emberei „primitívek", „tudatlanok", „civilizálatlanok" és „barbárok" voltak. Mivel az Altamira festményei kifinomult és „modern" képek voltak (ráadásul Spanyolország területén, ahol mindaddig még nem találtak őskori műalkotásokat), ezért nem is kéne meglepődnünk a szakértők kezdeti negatív és szkeptikus reakcióin.

Az azonban sokkal meglepőbb, hogy ugyanezek a szakértők – szinte egy emberként – makacsul visszautasították, hogy személyesen felkeressék az Altamirát; azok a kevesek pedig, akik mégis rászánták magukat, a képek eredetiségével kapcsolatban annyi előítéletet szívtak magukba, hogy a barlangban látottak sem tudták véleményük megváltoztatására bírni őket. Mai szemmel visszatekintve az evolucionista gondolkodás helytelen alkalmazása okolható ezért a jelenségért. García Guinea professzor (University of Santander) szerint:

> Ha a felfedezett művészi munkák primitív, deformált vagy gyatrán kivitelezett megoldások lettek volna, akkor senki sem érezte volna, hogy összeegyeztethetetlenek lennének az evolúcióelmélettel… Ám úgy esett, hogy egy kifinomult és kiforrott művészettel találkoztak. Olyan művészettel, amelyet könnyedén egybe lehetett vetni a kortárs művészettel, Manet és Monet festményeivel… Hogy hihették volna el, hogy ezeket a technikákat olyan troglodíták, primitív barlanglakók agyalták ki és alkalmazták mesterfokon, akik még az eket sem találták fel.[26]

Ez az elképzelés ellenkezett mindazzal, amiért a Mortillet-hez és Cartailhachoz hasonló tudósok kiálltak. „Az Altamira felfedése zavarta a korabeli őskortörténeti elméleteket" – foglalja össze García Guinea:

> és eddig nem is gyanított perspektívákat nyitott legtávolabbi elődeink lelkének megértéséhez. Úgy is mondhatjuk, hogy Sautuola olyan erőteljes hatást tett kora tudományos gondolkodására, hogy ez először hatalmas felbolydulást és ellenállást váltott ki, majd egy villámgyors ugrással forradalmat robbantott ki...[27]

A forradalmat nem annak a tudóscsoportnak a változás iránt érzett őszinte vágya robbantotta ki, amely megrágalmazta és bemocskolta Sautuola életének nagy felfedezését és eredményeit, majd hosszú ideig rázúdította az „ellenállás és az engesztelhetetlen tagadás viharát".[28] Valójában az történt, hogy fokozatosan be kellett adni a derekukat az új bizonyítékok könyörtelen áradata előtt, s ahogy egyre több festett barlang került napvilágra, ezek megerősítették az Altamira hitelességét.

Pálfordulás

Még az új bizonyítékokat sem egykönnyen fogadták el. Az 1890-es években folytatódtak az őskori barlangfelfedezések vagy megismételt feltárások – mivel az emberek már tudták, mit keressenek –, és számos helyről kiderült, hogy festmények és karcolt rajzok találhatók a falaikon és a mennyezeteiken. Ilyen barlangnak bizonyult a Figurier (1890), a La Mouthe (1895), a Marsoulas (1897)[29] és a Les Combarelles, illetve a Font de Gaume (1991).[30] Mivel ezek mindegyike alkalmas volt arra, hogy igazolja az Altamira eredetiségét, Cartailhac keményen dolgozott a hiteltelenítésükön. Példának okáért még 1897-ben is csatlakozott azon tudósok gúnyolódó felvetéséhez, akik szerint a Pireneusokban fekvő Marsoulas-barlang őskori festményei modern korban készült gyerekrajzok. *A Société Archéologique de Midi* folyóirat szerkesztőjeként befolyását arra használta fel, hogy megakadályozza Felix Regnault-nak, egy helyi tudósnak a festmények régiségét igazoló bizonyítékokat bemutató tanulmányának publikálását.[31]

Az ügyben azonban fordulat állt be. Egy másik francia barlangban, a Pair-non-Pairben 1896-ban olyan falfestménydarabokat találtak, amelyeket részben eltemetett a felső paleolit kori üledékréteg, vagyis bizonyossá vált, hogy legkésőbb a felső paleolitikum idején keletkeztek. 1898-ra az idősebb Mortillet a halála előtt publikált utolsó tanulmányában elismerte, hogy ez perdöntő bizonyíték, és hogy a Pair-non-Pair hatására kénytelen feladni régóta tartó ellenkezését a barlangművészet hitelességét illetően.[32]

Cartailhac még néhány évig makacsul ragaszkodott régi nézeteihez. Ehhez szüksége volt némi szellemi tornára (vagy nyílt becstelenségre), mivel a La Mouthe feltárásánál ő maga kaparta le a paleolit üledéket, hogy feltárja az alászorult, állatot ábrázoló festménydarabot.[33] Kezdetben hallgatott erről a felfedezéséről. Végül az billentette át a mérleg nyelvét, hogy minden kétséget kizáróan felső paleolit falfestmények egész sora került elő Les Combarelles és Font de Gaume barlangjából 1901-ben. „Ezek a felfedezések – írja Paul Bahn brit archeológus – az előzőleg feltárt bizonyítékokkal együtt végül áthatoltak Cartailhac csökönyösségének falán."[34]

A következő lépés 1902-ben következett be, amikor a tudós történelmi látogatást tett Altamira barlangjában a névtelenségből kiemelkedő Henri Breuil abbé társaságában (aki ugyanebben az évben már elkísérte Cartailhacot Marsoulas barlangjába is).[35] Egy hónapnyi közös kutatómunkájuk végén a közönség tanúja lehetett, hogy a két férfi a korábban becsmérelt festményeket eredetinek és a paleolit korból származónak nyilvánította.

Egy ilyen látványos pálfordulást nem lehetett megjegyzés nélkül hagyni, Cartailhacnak pedig egészen nyilvánvalóan valamiféle álláspontfoglalást kellett tennie, az Altamirával kapcsolatos előző véleményét magyarázandó. Ha a sivár tényeket nézzük, akkor Cartailhac „csak az utolsó pillanatban változtatta meg a véleményét, amikor a bizonyítékok már kezdtek mindent elsöprővé válni",[36] s most az volt a legfőbb problémája, miképp tudná ezt a maga javára fordítani. Minden valószínűség ellenére mesteri módon meg is tette ezt: még az 1902-es év vége előtt kiadta a „Mea culpa d'un sceptique" című cikkét a *L'Anthropologie* folyóiratban.[37] Ebben a cikkben lefegyverző stílusban ismeri el, hogy részese volt „egy húsz éven át elkövetett hibának, egy olyan igazságtalanságnak, amelyet muszáj elismerni, és a nyilvánosság előtt helyrehozni...

„A magam részéről meg kell hajolnom a valóság előtt, és igazságot kell szolgáltatnom M. de Sautuolának".[38]

A barlangművészet tudományos megítélésének egyik máig ható hátborzongató furcsasága, hogy Cartailhac gyakorta ünneplésben részesül feltételezett „becsületessége", „bátorsága" és „tisztessége" miatt, amelyet *mea culpája* publikálásával váltott ki, ám csak kevés dicséretet és elismerést pazaroltak Sanz de Sautuolára, aki először látta meg az igazságot az Altamirával kapcsolatban, s erre felhívta az egész világ figyelmét, s akit emiatt Cartailhac megsemmisített.[39]

A hatalomátvétel

Valami más figyelemre méltó dolog is történt még Cartailhac *mea culpája* után. Képes volt – szó szerint egy éjszaka alatt – a barlangművészet legelszántabb ellenfeléből a barlangfestmény-kutatás újdonsült diszciplínájának nagyra becsült és tiszteletnek örvendő apafigurájává átalakulni. *És senki sem tartotta ezt különösnek.* Sőt, még Marsoulas barlangját is sikerült megszereznie, hogy gondoskodjon a barlang állagának megőrzéséről.[40] Eközben Breuil, aki hamarosan átveszi az új tudományág vezetését, csendben bemanőverezte magát a felkent másodvezér szerepébe.

Figyelembe véve azt a szorgalmat, amellyel Cartailhac tönkretette Sautuola életét, és közel negyed évszázadot töltött azzal, hogy kigúnyolja és ócsárolja Altamira barlangját, különösen visszataszítónak érzem annak az interjúnak a tartalmát, amelyet ez az arrogáns francia akadémikus 1902. október 6-án adott. Az Altamira – nyilatkozta az *El Cantabrio* című folyóiratnak – „csodálatos és lenyűgöző hely... Spanyolország büszke lehet arra, hogy eredeti állapotában megőrzi ezt a helyet, így a világ minden tájáról érkező kutatók mindig kutathatják majd".[41]

Három nappal később, október 9-én Cartailhac ezt írta egy barátjának: „Breuil abbé és én is azt kívántuk, bárcsak itt lehetne velünk Altamira barlangjában. Ez a legszebb, a legkülönösebb, a legérdekesebb festett barlang mind közül..."[42]

Az első idézet magabiztos, kissé atyáskodó hangja, illetve a második mondat szinte szerelmes, tulajdonosi hangvétele egyaránt magáért beszél. Simán és könnyedén, akár egy könnyű hódítás, a barlang, amelyet egy szabadgondolkodású, intuitív amatőr régész

fedezett fel a világ számára, most szőröstül-bőröstül egy gyökeresen más temperamentumú ember birtokába került.

Eredendően rossz elképzelések

Émile de Cartailhac 1921-ben halt meg, jelentősége azonban már jóval korábban megcsappant, s így lehetővé tette pártfogoltja, Breuil számára, hogy átvegye mestere helyét. Az új diszciplína, amelyet egy bigott, mélyen konzervatív, minden képzelőerőt nélkülöző, begyepesedett ember uralt, most a *maître* (Breuil hízelgő alattvalói ragaszkodtak főnökük ilyetén elnevezéséhez)[43] kezébe került, aki többféleképpen is bebizonyította már, hogy még volt főnökénél is merevebb, autoriterebb, sőt arrogánsabb és magabiztosabb, és ha ez lehetséges, még inkább hajlik rá, hogy rákényszerítse prekoncepcióit a tényekre, és elferdítse az igazságot.

Attól kezdve francia archeológusok nemzedékei szentelték magukat szolgai módon Breuil elképzeléseinek hirdetésére, mintha azok Isten igéi lettek volna.[44] Ugyanakkor minden fontosabb, 1902 és 59 évvel később bekövetkezett halála (1961) között a témáról írt cikkét a modern kutatók később tökéletesen használhatatlan, irreleváns és téves anyagként elvetették. Nem csupán a szokásos tudományos gonoszkodásról van szó, amelyet a barlangművészet-kutatás egyik alapító atyjára húztak rá visszamenőleg. Breuil elképzelései (csakúgy, mint azoké, akiket ő támogatott) eredendően rosszak voltak, amelyeket az empirikus bizonyítékok már régóta megcáfoltak.

Nincs túlságosan sok olyan tudományos terület, ahol közel hatvan év diszciplínájának szinte teljes eredményéről ezt el lehetne mondani, a barlangművészet kutatása ezek közé tartozik. Még mindig hasznos lehet, ha röviden áttekintjük, mit gondoltak erről az emberek azokban az elvesztegetett évtizedekben.

Elméletek Breuil előtt

Először is, ne felejtsük el, hogy Breuil előtt is voltak elméletek.

Az egyik népszerű, bár rövid életű elmélet szerint az őskori törzsek kiválasztottak maguknak bizonyos totemállatokat, és ezeket felfestették a barlangok falára. Aztán felismerték, hogy ha ezek valóban totemképek lennének, „akkor azt várnánk, hogy minden

egyes barlangban homogén művészet alakuljon ki egy adott állat körül (például rénszarvasbarlang, oroszlánbarlang stb.), ehelyett azonban minden egyes lelőhelyen különböző fajok keverékét látjuk.[45]

Az utálatos Gabriel de Mortillet – a szerencsétlen Sautuola ellen intézett dühödt támadásai szünetében – felvetett egy másik elméletet, miszerint a mobiliák (a kisméretű, hordozható műtárgyak, illetve később már a hitelesnek elfogadott falfestmények is) mindenfajta mélyebb indítóok nélkül, kizárólag szórakoztató céllal készültek, mivel az ősemberek szerettek ilyen dolgokat készíteni.[46] Az ősdarwinistaként (és harsány antiklerikálisként) ismert Mortillet esetében könnyen belátható, miért támogatta ezt a l'art pour l'art elméletet. Ez ugyanis lehetővé tette számára, hogy ne kelljen szembenéznie azzal a – számára igen kellemetlen – lehetőséggel, hogy „primitív" kőkori őseinknek esetleg lehettek spirituális törekvéseik, vagy esetleg még birtokában is voltak egy olyan haladó és kifinomult dolognak, mint a vallás.[47]

Tőle szokatlan módon Émile de Cartailhac nem értett egyet ebben a kérdésben Mortillet-vel, a huszadik századba lépve azonban Cartailhac örökösére, Breuil abbéra maradt a feladat, hogy következetesen rámutasson: az önmagáért való művészet nem lehet kielégítő magyarázat a barlangművészet létezésére. Más tudósok (mint például Capitan és Salomon Reinach) társaságában ő hívta fel a figyelmet az elmélet egyszerű, de fatális hibáira.[48] Például arra, hogy miképp szolgálhatta pusztán az esztétikai élvezeteket az a művészet, miközben számos barlangfestményt és -rajzot közvetlenül más festmények és rajzok felületére festettek, illetve karcoltak rá.

Ehhez a Trois Frères-barlangban látható képhez hasonló kompozíciók, amelyeken rengeteg alak fedi át egymást egyetlen összegabalyodott forgatagga összeállva, arról győzték meg a szakértőket, hogy bármi volt is a barlangművészek célja, az biztosan nem az „önmagáért való művészet" volt (Breuil, 1952)

Számos lelőhelyen láthatunk olyan falfelületeket, ahol tucatnyi különböző figura került egymásra olyan sűrűn, hogy a végeredmény szinte kivehetetlen firkának látszik, miközben a közelben teljesen hozzáférhető, üres sziklafelületek találhatók. A másik kényelmetlen tény – amely önmagában is alkalmas a teória cáfolatára –, hogy a festmények és rajzok a barlangok legmélyebb, legsötétebb, legtávolabbi részein találhatók. Ha önmagáért való művészetről lenne szó, akkor mi értelme lenne rengeteg gyönyörű képet olyan helyre elhelyezni, ahol alig néhány embernek van esélye egyáltalán megpillantani őket, a műélvezetről már nem is beszélve?

Vadászmágia

Egyértelmű, hogy más motivációk is szerepet játszottak, és Breuil volt a legidősebb és legtekintélyesebb tudós azok közül, akik az úgynevezett „vadászmágia"-elméletet találták ki a rejtély magyarázatára, és befolyásának köszönhetően az elmélet nagyon gyorsan dogmává vált.[49] Az elmélet szerint a festményeket és a bevésett rajzokat nem frivol esztétikai célok vezették, hanem a „barlanglakó ősemberek" mindennapi igényeihez nyújtottak segítséget. Begouen gróf (Trois Frères tulajdonosa), Breuil kollégája 1929-ben kiadott írásában csupán hangot ad az addigra már teljesen elfogadottá vált általános bölcsességnek, amikor kifejti, hogy „[a barlanglakó ősember] a képi ábrázolás révén remélte az általa vadászott állatokkal szemben megerősíteni a hatalmát, ahogy azt a primitív népek mind a mai napig teszik".[50]

Ebben az új, az „őskortörténet pápájának" (ahogy Breuil-t becézték néha kedvesen, bár nagyon is beszédesen)[51] égisze alatt kialakult vadászmágia-ortodoxiában aztán évtizedeken át cirkuláltatták biztonságosan – bármiféle jelentősnek mondható fejlődés, változtatás vagy fejlesztés nélkül – ugyanezeket a szűk látókörű elméleteket. Az elmélet gyakorlati megvalósulására a vadászmágia-elmélet hirdetői a barlangokban látható ismert domborműveket hozták fel példaként, ezeket szerintük az őskori művészek olyan eszközként

használták, amelyben a vadászat zsákmányállatának ábrázolása nem csupán kétdimenziós ábra volt, hanem egyfajta „hasonmásként" szerepelt – mivel „az ember, aki birtokolja a képet, valami lyen hatalommal rendelkezik a teremtmény felett".[52] Másik kedvenc érvük szerint a barlangfestményeken gyakran előforduló négyszögletes ablakok és rácsok – amelyek, mint láttuk, gyakran összekeverednek az állatábrázolásokkal – biztosan az őskori csapdák vagy vermek ábrázolásai, míg a „falakon egyenes vonalakban, körökben vagy rendszertelen halmazokban elhelyezkedő, fekete vagy vörös színnel festett korongok pedig… a lövedékként használt köveket jelképezik".[53] Végül, de nem utolsósorban Breuil rámutatott azokra a – véleménye szerint nagy számban előforduló – festményekre, amelyeken lándzsákkal és nyilakkal átszúrt állatok láthatók. Magától értetődő, hogy ezek vadászjelenetek, s ezért újabb bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a barlangfestészet valódi célja a vadászmágia volt.[54]

Breuil 1961-ben bekövetkezett halálakor, a helyére lépő Leroi-Gourhan idején vetették el határozottan a vadászmágia-elméletet – hogy milyen megfontolásból, azt a következőkben fogjuk meg vizsgálni. Eközben Breuil másik, a barlangművészet feltételezett fejlődésével és kibontakozásával foglalkozó nagy elmélete – amelyet halála után kiegészítettek és bővítettek, de nyíltan soha nem vetettek el – még hosszú ideig tartotta magát. Rengeteg aprólékos kutatómunka után Breuil képesnek érezte magát, hogy két, egymás nyomában lévő ciklust különítsen el, az „aurignaci–perigordi" és a „solutréi–magdaléni" korszakot, amelyek mindegyike a felső paleolitikum különböző szakaszaira vonatkozik:

> Az egyszerűtől a komplex formák felé fejlődő művészet „primitív" vagy archaikus alakokkal indult, innen vezetett az összetettebb és részletesebb képekig. Általános fejlődés figyelhető meg a sematikustól a naturalisztikus, majd végül az eltorzult formákig.[55]

Breuil halott, éljen soká Leroi-Gourhan!

Utólag visszatekintve nehéz megérteni, hogy egy Breuil abbéhoz hasonlóan intelligens, a barlangművészetet ilyen mélységben ismerő tudós miképp tudott hosszú időn át ragaszkodni egy olyan könnyen cáfolható elmélethez, mint amilyen a vadászmágia volt.

Például ha tényleg erről szólt volna az egész barlangfestészet, akkor az ember joggal várhatná el, hogy valamilyen összefüggést, sőt szoros korrelációt lásson a barlangokban ábrázolt állatfajok és a régészeti leletek között, amelyek azt mutatják, hogy az ősemberek milyen állatokat fogyasztottak. Leroi-Gourhan statisztikai számításai, amelyeket Breuil halála után végzett, azt mutatják, hogy „az ábrázolt fajok előfordulási gyakorisága csak elenyészően kevés összefüggést mutat a megtalált csontokkal".[56] A Lascaux tipikus példája ennek: a menüben elsősorban rénszarvas szerepelt, hiszen a megtalált csontok döntő többsége ettől az állattól származik, ugyanakkor csak egyetlen rénszarvaskép szerepel a barlangban (ráadásul, mint láttuk, ennek is olyan úszóhártyás lába van, mint egy kacsának).[57] A rénszarvas a Villars-barlangnak is a legfontosabb táplálékállata volt, ott azonban egyetlen ábrázolása sem szerepel. Pair-non-Pair barlangjában pedig, jóllehet, a kőszáli kecske volt a leggyakrabban lefestett állat, a csontjait egyáltalán nem találták a régészeti rétegekben.[58]

Breuil elméletének másik fatális hibája, hogy állítása szerint a képek többségénél nyilakat és a lövedékeket láthatunk az állatok testébe fúródni.[59] Leroi-Gourhan elemzése kimutatta, hogy ez nem így van. Igaz, hogy néhány, a Niaux-hoz hasonló barlangban meglehetősen sok olyan kép van, amelyeket így is lehet értelmezni,[60] egy szélesebb körű vizsgálat azonban feltárja, hogy a paleolit kori állatfigurák mindössze 3-4 százalékánál látható „nyílvessző" az állatok testén vagy akár a közelükben.[61] A bölények számítanak a leggyakrabban „átnyilazott" fajnak, ám az ő esetükben sem nagyobb az arány tizenöt százaléknál.[62] Ráadásul sok olyan barlang van, amelyben semmilyen lenyilazott állat sem látható.[63] Ezen tények egyike sem támogatja a vadászmágia elméletét – amely azt feltételezné, hogy az állatok többségét „nyilakkal vagy sebesülésekkel jelölték meg"[64]–, épp ellenkezőleg, nagyon erőteljesen azt sugallja, hogy más magyarázatot kell találni arra a viszonylag kevés, ám valóban létező képre, amelyeken sebesülések vagy szúrt sebek láthatók (amelyek, mint tudjuk, nem korlátozódnak kizárólag állatokra, hanem emberi vagy therianthrop alakok is szerepelnek köztük).

A vadászmágia elmélet, amely ötven évig az egyetlen, komoly emberek által elfogadhatónak tartott magyarázatként szolgált, váratlanul értéktelenné és hiteltelenné vált. El nem ítélhető mó-

don Leroi-Gourhan semmit sem tartott meg Breuil gondolataiból Megőrizte azonban mentora egy másik elméletének a lényegét, amelynek segítségével egy megfelelően képzett szakértő a barlangművészet alkotásait besorolhatja egy sor különböző stilisztikai kategóriába, amelyek folyamatos sorozatot alkotnak a legegyszerűbbtől a sokkal összetettebb, majd végül a dekadensig fajuló alakzatokig.

Ráadásul Leroi-Gourhan strukturalista barlangművészet-elméletéről is híres – ez volt az új uralkodó elmélet az 1960-as évek közepétől kezdve megalkotója 1986-ban bekövetkezett haláláig –, e szerint minden egyes barlang valamilyen nagyszabású titkos terv szerint lett elrendezve, amelyet a kutatók megfejthetnek, ha átfogó statisztikai vizsgálatot végeznek, amelybe bevonják az összes ismert rajzot és festményt. Ezt az elképzelését közvetlenül támogatta és magáénak vallotta a korszak egy másik igen nagyra értékelt tudósa, Annette Laming-Emperaire (1917–1978) is. Több más dolog mellett az ő nevéhez fűződik az a teljesen haszontalan (hiszen cáfolhatatlan, de nem is bizonyítható) elmélet, miszerint a barlangokban a lovak képei képviselik a „nő", a bölények pedig a „férfi" absztrakt fogalmát.[65] Ezt az elképzelést később ő maga vetette el, és helyette azzal állt elő, hogy a barlangművészet a törzsekben, a társadalmi struktúrákban és a teremtésmítoszokban gyökeredzik.[66] Mivel azonban semmit sem tudunk a törzsekről, a társadalmi szerkezetről vagy a felső paleolitikum teremtésmítoszairól, ez az elmélet is csak egy újabb, minden alapot nélkülöző tudományos hóbort.

Leroi-Gourhan rögeszméi

Laming-Emperaire azt is kifejtette, hogy a barlangokban talált festményeket és rajzokat tervszerű kompozícióként kéne tanulmányozni, amelyek egy átfogó koncepciónak a részei, és nem „egyesével festették meg őket a vadászat szükségleteinek megfelelően".[67] Ő is a szigorú, eloszlási térképekkel végzett adatgyűjtés pártjára állt, amely feltünteti „a művek elhelyezkedését a barlangban, a hozzájuk kapcsolódó régészeti leleteket, a jelhasználatot, valamint a megjelenítés formáját és tartalmát".[68] Nagy vonalakban azt mondhatjuk, hogy ezt az elgondolást tette meg Leroi-Gourhan is saját kutatási programja alapjául,[69] és saját kijelentése szerint valóban tervezett és tudatosan szerkesztett képcsoportok kerültek napvilágra, ahol „mindennek megvan a helye, és minden a helyén van",[70] ahogy Laming-Emperaire is gyanította.[71]

> A geometrikus formákat többé nem fegyvereknek vagy csapdáknak, hanem jelentéssel bíró szimbólumoknak látjuk, amelyeknek az állatábrázolások között is megvoltak a megfelelőik. Ezeket a képeket mitogramoknak kell tekinteni, struktúrájukat pedig ugyanúgy lehet feltárni, mint az élő adatközlők által elmesélt mítoszokét.[72]

Mindez, természetesen, teljesen értelmetlen. Leroi-Gourhan például megszámolta a hatvanhat barlangban található összes állatfajt, ezeket önkényesen négy csoportra osztotta (az első csoportba tartoztak a lovak, a rénszarvasok és a jávorszarvasok; a másodikba a bölények és az őstulkok; a harmadikba az őzek, a kőszáli kecskék, a mamutok, illetve még néhány faj; a negyedik csoportot medvék, macskafélék és orrszarvúk alkották).[73] Laming-Emperaire nyomdokaiban haladva az első két csoportnak nemi szimbolikát tulajdonított, az első két kategória (lovak, rénszarvasok, jávorszarvasok) jelentette a „férfit", a bölények és őstulkok a „nőt".[74] Rögeszmés gondolkodása betetőzéseként minden egyes barlangot négy zónára osztott – bejáratra, központi területre, oldalkamrákra és sötét barlangmélyre –, majd megállapította, hogy az egyes csoportokba tartozó állatfajok milyen eloszlásban szerepelnek az adott zónákban. Ezekből az adatokból a *maître* (Breuil régi titulusa, amelyet most Leroi-Gourhan sajátított ki)[75] leszűrte a nagy elméletet, amely korának új őskortörténeti dogmájává vált. E szerint létezett „egy eszményi vagy mértékadó elrendezés, amelyhez minden egyes barlang topográfiája a lehető legnagyobb mértékben illeszkedik".[76]

Más szóval, ezek a barlangok (akárcsak a modern templomok, amelyekben szintén egy ideális vagy standard elrendezés szerint helyezkednek el a szakrális műalkotások) „tudatosan berendezett szentélyek" voltak, amelyek megerősítették a mögöttük álló vallási elképzelés modelljét.[77]

Ezzel a látszólag vonzó elmélettel annyi probléma van, hogy nincs elegendő hely mindet felsorolni, ezért hadd említsek meg csak két alapvető anomáliát. Az első, hogy az egyes állatfajok csoportokba rendezését Leroi-Gourhan teljesen szubjektív kritériu-

mok alapján valósította meg; semmilyen bizonyíték nem támasztja alá, hogy a barlangművészek bármiféle „csoportosíthatóságot" kapcsolatot láttak volna. Ugyanez érvényes a barlangok zónákra való felosztására, amely teljesen önkényesen történt, és teljesen valószínűtlen, hogy őseink is osztották volna Leroi-Gourhan térfogalmait és felosztási rendszerét. A végeredmény tehát alig több, mint fantáziákra halmozott spekulációk tömkelege, amelyet évtizedekig komoly tudományos elméletnek véltek. Semmi meglepő nincs tehát Paul Bahn fanyar megállapításában, amikor mai szemmel vizsgálva az egész kérdést úgy látja, hogy „Leroi-Gourhannak néha egészen bizarr útvonalakat kellett kitalálni a barlangok bejárására, hogy elmélete beigazolódjon – néha el kellett mennie a bejárattól legtávolabb eső falig, hogy meglelje a nagy jelek »első sorozatát«, s ezután újra vissza kellett térnie a bejárathoz."[78]

A második alapvető probléma Leroi-Gourhan elméletével, hogy egy nagyobb tervrajz visszatükrözése a barlangművészet karakterével sem egyeztethető össze. Ahogy az előző fejezetekben láthattuk, ezek a bámulatos festmények és vésetek teljes mértékben spontán, a természeti adottságokat kihasználó alkotások. Az esetek többségében elhelyezésüket a barlangfalon lévő, megfelelő alakú, természetes repedések és domborulatok határozták meg – egy kis tűzkődudorból bölényszem lett, egy kalcitfolyamból mamutagyar, és így tovább. Lehetetlenség lenne ilyen apró részleteket bevonni a képbe, ha létezne valamilyen előzetes terv.

Ennek a „nagyobb terv"-elméletnek van még egy komoly gyengesége, nevezetesen az, hogy a különböző állatfajok előfordulási gyakoriságát a barlangművészet egészére nézve határozza meg. Mivel a kutatás hatvanhat barlang vizsgálati mintáján alapult (nem pedig az összes barlangén), ezért az elmélet igen sebezhetővé vált a legújabb eredményekkel szemben – például az 1994-ben feltárt Chauvet-barlangról kiderült, hogy több orrszarvú-ábrázolás található benne, mint az összes ismert jégkori barlangban összesen.[79]

Minden megcáfolva

Ahogy korábban megjegyeztük, Leroi-Gourhan másik fontos elmélete, amellyel hozzájárult a tudományterület gyarapodásához, az a fejlődési kronológia volt – amelyhez Breuil „evolúciós" elméletét dolgozta és finomította tovább –, amelynek segítségével egy megfelelően képzett kutató egy sor stilisztikai szakaszba vagy fázisba sorolhatta be a képeket vagy véseteket. A gyaníthatóan legrégebbi stílust (a 40-25 ezer évvel ezelőtt keletkezett műveket) nyers kidolgozású pálcikaalakok jellemzik. A II. stíluskategóriába (25 ezer és 20 ezer évvel ezelőtti korba) tartozó műveket sokkal esztétikusabb állatábrázolások jellemzik – amelyek egyértelmű fejlődést mutatnak, de még mindig kissé nyersek, és szintén a barlangok napsütötte területeire korlátozódnak. A III. csoportba (20-15 ezer évvel ezelőtti korba) tartozó képek alkotói már beljebb merészkedtek a barlangok sötétebb részeibe is, és ők hozták létre az első különös kinézetű állatokat, mint amilyenek a Pech Merle-barlangban látható aránytalanul kis fejjel ábrázolt lovak. A barlangművészet csak a 15 ezer évvel ezelőtt, hosszú történetének csaknem a végéhez érve, a IV. stílus szakaszában érkezett el a teljes kibontakozáshoz, amikor a művészek eljutottak a legmélyebb, legsötétebb szentélyekbe, ahol a legteljesebb, legérettebb festményeket és barlangrajzokat készítették el.[80]

„Ennek a törekvésnek", mutat rá Robert Bednarik, ausztrál sziklaművészet szakértő:

> az a feltevés szolgált alapul, hogy a kutatók rendelkeznek azzal a képességgel, amelynek segítségével rögvest azonosíthatják az adott kultúra stilisztikai hagyományait meghatározó művészi jegyeket. Soha nem született kielégítő magyarázat arra nézve, miért lennének a kutatóknak ilyen képességeik, hogyan tettek szert rájuk, illetve miképp lehetne meghatározni és tesztelni őket.[81]

Ennél is nagyobb probléma, hogy Leroi-Gourhan kronológiája azokon az evolúciós elméleteken alapult, amelyek szerint korai nyers és primitív mázolmányokból indulva egyre fejlettebb és kifinomultabb művészi alkotások születtek.[82] A későbbi közvetlen kormeghatározások azt bizonyították, hogy egyes specifikus stilisztikai jegyek esetében igen nagyot tévedett – például a Pech Merle kis fejű lovai 24 ezer évnél is korábban születtek, tehát nem húszezer évnél fiatalabbak, ahogy azt ő gondolta.[83] Az egész elméleti építményt romba döntő felfedezés azonban – ismételten – Chauvet barlangja volt.

Az új lelőhely egész egyszerűen minden egyes elemében megcáfolta a *maître* elméletét. Példának okáért a Chauvet központi elhelyezkedésű tablóin oroszlán- és orrszarvúábrák is láthatók, márpedig ha Leroi-Gourhan nem tévedett volna, akkor ezek a fajok csak máshol szerepelhetnének a barlangban – az oroszlánoknak vagy a barlang bejáratánál, vagy a barlang mélyén található sötét zugokban lett volna a helyük.[84] Még ennél is nagyobb – valójában végérvényes – pusztítást okozott az az egyszerű tény, hogy a Chauvet művészete 32 ezer éves volt, ugyanakkor minden egyes momentumában ugyanolyan fejlett és kifinomult műalkotásokat hozott létre, mint amilyenek a Lascaux húszezer évnél fiatalabb mesterművei.[85] Ezekkel a tényekkel szembesülve az evolúciós elmélet, amely 32 ezer évvel ezelőtt még csak nyers kialakítású mázolmányokkal számol, természetesen tarthatatlanná vált, s ahogy azt Jean Clottes leszögezi: „Leroi-Gourhan elméleteit a Chauvet után nem lehetett megvédeni."[86] Hasonlóképpen Robert Bednarik is arra a következtetésre jut, hogy a Chauvet, illetve más bizonyítékok hatására „a 20. század során megfogalmazott, a paleolitikum művészetét fejlődéselvű stilisztikai elméletekkel kezelő teóriákat teljes egészében túlhaladottnak kell tekintenünk".[87]

Dél-Afrika sem menekült meg

A Breuil és Leroi-Gourhan elméletei által előidézett tudományos balsiker Európán kívül is éreztette hatását. Figyelemre méltó, hogy jócskán az 1980-as években járva még milyen sok, a kőkori művészetet felölelő kutatást végeztek Dél-Afrikában Leroi-Gourhan gondosan kidolgozott, ám teljesen használhatatlan és irreleváns strukturalista elméleteit használva. Ez rengeteg tévútra vezette a kutatókat, és – akárcsak Franciaországban – itt is azzal járt, hogy az eredeti, innovatív gondolkodású kutatókat elnyomták azok a tudósok, akiket túlságosan is lenyűgözött a *maître* hírneve.

Az egyik lehetséges ok, amiért a dél-afrikai kutatók olyan lelkesen felkarolták Leroi-Gourhan elgondolásait, a már megfelelően előkészített szellemi talaj lehetett, amelyet az előző *maître*, Breuil abbé munkája alapozott meg, aki a második világháború alatt több évet töltött itt a nácik által megszállt Franciaországból elmenekülve. Ő volt az, aki egy Namíbiában található őskori san-busman festményt föníciai felfedezőknek tulajdonított – mivel a busmanok őseit túlságosan primitívnek tartotta egy ilyen kiváló alkotás elkészítéséhez (szerinte azok csak „kicsi, randa alakok" készítésére voltak képesek).[88] Hogy a sértést tovább tetézze, Breuil makacsul kitartott amellett, hogy a „brandenbergi Fehér Hölgy" mediterrán arcvonásokkal rendelkező fehér bőrű embert ábrázol.[89]

Mindenki számára nyilvánvalóvá kellene válnia, milyen rasszista és áltudományos indítékok bújnak meg az ilyen megközelítés mögött, s igazából az a figyelemre méltó, hogy más tudósok milyen hosszú ideig voltak hajlandóak magukévá tenni. Egy alaposabb vizsgálat bármikor feltárta volna előttük is azt, amit ma tudunk, nevezetesen, hogy a Fehér Hölgy valójában férfi, és egész biztosan nem föníciai arcéllel rendelkezik, hanem a több tízezernyi egyéb busman képre hasonlít, emellett az általa hordott íj és nyíl is határozottan busman fegyver. Ami az alak lábainak fehér színét illeti, David Lewis-William és kollégája, Thomas Dowson rámutat, hogy a busman sziklaművészek gyakran használtak irreális színeket, művészetük pedig bővelkedik a fehér alakokban. Ráadásul ennek a festészetnek a realizmusát máris megkérdőjelezték olyan részletek, amelyeket Breuil figyelmen kívül hagyott (lévén, hogy elméletével nem lehetett volna megmagyarázni őket). Például az előbb említett Fehér Hölgy egy emberi lábakkal ábrázolt antilop.[90]

A probléma megkerülése

Az 1990-es évek kezdetére Breuil őrült elméletei már rég eltűntek, Leroi-Gourhan strukturalista „nagy szerkezeteit" feladták, és 1986-tól életbe lépett az önkéntes „értelmezési moratórium": Európában és Dél-Afrikában a barlang- és sziklafestészet kutatói életbe léptették – Lewis-Williams kifejezésével – „az értelmezés megkerülését célzó stratégiát".[91]

A kutatók többsége felismerte az idők szavát, és energiáikat a gyakorlati munkára és az adatgyűjtésre összpontosították. Ahogy korábban már szóba került, az a remény éltette őket, hogy ha elegendő mennyiségű adat gyűlik össze, abból egy megfelelő új elmélet fog megszületni. Mindeközben mások, mint például Lewis-Williams, amellett érveltek, hogy máris elég adat gyűlt össze. Valójában új nézőpontra volna szükség, ahonnét újra szemügyre vehetnék őket – és a moratórium ellenére különböző úton-módon

számos kutatás folyt azzal a céllal, hogy végre olyan elmélettel áll janak elő, amelynek révén ez sikerülhet is.

Sajnálatos módon azonban a felkínált magyarázatok minden esetben vérszegények és nem túl tetszetősnek bizonyultak, s ami még ennél is rosszabb, egy lépéssel sem vittek közelebb a művészet jelentésének megértéséhez. Jelen esetben Anne Sieveking cambridge-i régész elméletére gondolok, aki a művészet megértését a területi és társadalmi felosztásban kereste, amely véleménye szerint az idényszerű, állandóan továbbvándorló letelepedések hatására jött létre Délnyugat-Európában a jégkorszak alatt.[92] Clive Gamble, a Southampton Egyetem régészprofesszora szintén társadalmi bázisra kívánta alapozni a művészet értelmezését. Szerinte a barlangművészet felső paleolit korban kezdődő megjelenéséhez bizonyos, „a paleolit társadalmak információigényében beálló mennyiség- és minőségbeli változások"[93]adtak lökést.

Kétségtelen, hogy a művészetet körülvevő társadalmi és gazdasági mátrix érdekes és kutatásra méltó terület, de valóban van rá esély, hogy jobban megismerjük az alkotók lelkivilágát, vagy megragadhassuk végre műveik jelentését? Vannak tudósok, akik nyilván ezt gondolják, sokan mások azonban nem, s végeredményként, ahogy azt Olga Soffer és Margaret Conkey leszögezi: „Egy évszázadnyi kutatás [...] sem eredményezett elfogadott elméletet erről a »művészetről«, ehelyett számos egymásnak ellentmondó teóriával rukkolt elő."[94]

Paul Bahn is egyetért ezzel a véleménnyel: „André Leroi-Gourhan 1986-ban bekövetkezett halála óta egyetlen új, mindent átölelő elmélettel sem álltak elő a paleolitikum művészetét illetően – legalábbis senki olyan, az adatokkal tisztában lévő tudós, akit komolyan lehetne venni."[95]

Az emberiség komoly problémája

Maga Bahn teljesen nyilvánvalóan osztja azon – egyre gyarapodó számú – szakértők véleményét, akik „felesleges erőfeszítésként vetnek el bármilyen komoly interpretációs próbálkozást".[96] Ha azonban tényleg ez a helyzet, ha a barlangművészet kutatásával foglalkozó nagy nevek többsége gyakorlatilag a feladatok számbavételére és iktatására kíván koncentrálni, akkor nem vagyok meggyőződve arról, hogy jogos lenne kutatási monopóliumukat fenntartani a barlangokban. Bármit is jelentettek ezek a csodálatos és numinózus helyek a felső paleolitikum embereinek – és ezt egyelőre egész biztosan nem tudjuk még –, abban mindnyájan egyetérthetünk, hogy az emberiség becses és értékes örökségéhez tartoznak. Azok az akadémikusok, akik jelenleg kizárólagos hozzáférési jogot gyakorolnak a hagyaték felett, valóban súlyos felelősséget vesznek magukra, amikor kizárnak minket, többieket a barlangokból, hogy ők nyugodtan vizsgálódhassanak. Épp ezért rendkívül dühítő és sértő felfedezni, hogy ők és elődeik, akik semmire sem jutottak a 20. században, most erényt kovácsolnak abból, hogy eleve feladnak „bármilyen komoly interpretációs próbálkozást", s a 21. századot azzal kívánják eltölteni, hogy megszámolnak minden egyes pettyet és kígyóvonalat a barlangokban.

Való igaz, hogy még nem tudjuk, mit jelentett ez a művészet a felső paleolitikum embereinek, de ez nem azt jelenti, hogy fel kell adnunk a próbálkozásokat. Ráadásul ha a feladat tényleg megoldhatatlan – amit egy pillanatra sem hiszek el –, és mivel úgy tűnik, kellően bebizonyosodott, hogy az akadémikusok nem tudják megfelelően használni a barlangokat, akkor ezeket a csodálatos helyeket esetleg vissza lehetne szolgáltatni valamilyen szakrális célra. A felső paleolitikum Európájának művészete által felvetett kérdés közvetlenül érinti emberiségünk rejtélyes eredetét – amelyet mi magunk is a saját ügyünknek érzünk, legalább annyira, mint a specialisták és a szakértők ügyének. Azt hiszem, sokan egyetértenénk Miguel García Guinea professzor (University of Santander) véleményével, miszerint:

> A hieratikus mélységgel rendelkező képeket teljesen átjárja a vallásos erő, így egyértelműen szakrális művészetként osztályozhatjuk őket – az emberiség történelme során első alkalommal. Az Altamira- vagy a Niaux-barlangéhoz hasonló művek messze meghaladják az egyszerű műalkotások kategóriáját, ezért filozófiai szempontból, az emberiség mély problémáit szem előtt tartva kell megvizsgálni és értékelni őket.[97]

David Lewis-Williams neuropszichológiai elmélete talán azért emelkedik ki magasan a barlangművészet értelmezésével próbálkozó többi elmélet közül, mert neki sikerült pontosan ebből a nézőpontból értékelni az ősi képeket, s ezáltal megérinteni emberi tudatunk rejtélyét, azt, hogy mi is az emberi lét lényege. Az ő el-

mélete iránt érzett megbecsülés – illetve az a vágy, hogy lehetőségeimhez mérten teszteljem a modellt – késztetett arra, hogy alávessem magam az ibogain- és ayahuascakísérleteknek, valamint elutazzam Franciaország, Spanyolország barlangjaiba és Dél-Afrika sziklaművészetének lelőhelyeire. Meg kell mondanom, hogy elsősorban az a kérdés izgatott, amelyet David Williams-Lewis tett fel: „Lehetséges lenne, hogy az őskori művészek hallucinogén szereket használtak, és a látomásaikat festették meg? Lehetséges lenne, hogy ilyen gyakorlat húzódik meg a művészet és a vallás, az emberiség legmagasabb rendű teljesítményeinek alapjainál?"

Hetedik fejezet

Kutatás a rozettakő után

Az anatómiailag modern ember – a *Homo sapiens sapiens* – kifejlődése meglehetősen késői fejlemény a Föld 4-5 billió éves történetében. A napjainkig előkerült legidősebb modern emberi csontvázat, amelyet a régészek Etiópiában tártak fel, mindössze 196 ezer évesre datálták.[1] Ezeknek a közvetlen őseinknek először kizárólag Afrikában akadtak nyomára a tudósok. Nagyon hosszú ideig viselkedésmódjuk semmiben sem különbözött a korábbi (és kisebb agytérfogatú) emberszerű fajokétól. Igen nehéz bármit is a határozottan a „sajátunkként" felismerni abból, amit ők csináltak.

A 100-50 ezer évvel ezelőtti időszakból már időről időre felbukkannak olyan leletek, amelyek előrevetítik az eljövendő viselkedésbeli forradalmat. A második fejezetben felidéztem Chris Henshilwoodnak a dél-afrikai Blombos-barlangban végzett ásatását. Blombos 77 ezer évesre becsült üledékrétegéből került elő a világ legrégebbi absztrakt műalkotása – egy kis okkerlapra vésett rácsozat –, illetve a világ legrégebbi személyes ékszere, egy kagylóhéjból készített nyaklánc. Körülbelül ebben az időben az anatómiailag modern ember – aki ugyanúgy nézett ki, mint mi – már Afrikán kívüli területeken is kezdte otthagyni jelenlétének nyomait, s láthatólag még a nyílt tengeri vitorlázás fortélyait is elsajátította, mivel enélkül nem jutott volna el Ausztráliába.

Valamikor 50-40 ezer évvel ezelőtt az anatómiailag modern ember jelenlétének jeleivel együtt kezdtek felbukkanni Európában az addig csak néhány kivételes afrikai példány révén ismert személyes ékszerek és művészeti mobiliák. A régészeti leletek tanúsága szerint a *Homo sapiens sapiens* a későbbiekben igen gyorsan szaporodott – akárcsak az ékszerekhez való jellegzetes vonzódásunkra utaló bizonyítékok száma. Őseink nyomait keleten egészen Bulgáriáig, nyugaton pedig a spanyol El Castillóig találtuk meg, ahol a modern ember régészeti leletrétegét 42 ezer évesre becsülték.[2] Sok más életmódbeli váltásról is tanúskodnak a leletek, ám a komplex szimbolikus tárgyak és képek váratlan és széles

körű felbukkanása az emberiség karakterében és körülményeiben végbement jelentős változásra figyelmeztet minket.

Ez volt az a változás, amely *kizárólag* az anatómiailag modern embert érintette. A régészeti leletek azt mutatják, hogy neandervölgyi unokatestvéreink – akikkel úgy tűnik, soha nem keveredtünk[3] – Európába való megérkezésünk után hosszan tartó és katasztrofális hanyatlásnak indultak, amely 27 ezer évvel ezelőtt a faj teljes kihalásához vezetett.[4] Jóllehet előkerültek a faj kihalását megelőző időkből az utánzásra utaló bizonyítékok,[5] egyetlen egyértelmű és eredeti neandervölgyi faragás, szobor, művészi tárgy festmény vagy szándékos karcolat sem került elő abból a 200 ezer éves korszakból, amíg a *Homo neanderthalensis* volt az egyetlen emberi faj Európában.[6] Nem zárhatjuk ki teljes biztonsággal, hogy az ásatások során nem kerül még elő olyan szilárd bizonyíték, amely a neandervölgyi ember szimbólumhasználatára utal, de ha létezett is ilyen, az európai régészeti leletekben mutatkozó abszolút hiánya máris elárulja nekünk, hogy soha nem játszott jelentős szerepet a neandervölgyi ember életében. Ezzel szemben a *Homo sapiens sapiens*, amely előzőleg teljesen távol maradt az európai színtértől, és úgy tűnik, csak ötvenezer évvel ezelőtt érkezett meg Európába, nemcsak csodálatos – és igen hatékony – kő-, csont- és elefántcsont eszközök kincsestárát hagyta ránk, hanem – ahogy már tudjuk – művészi tárgyak ezreit és, mindezek megkoronázásaként, a festett barlangokat is.

Az Európában eddig feltárt legrégebbi ékszerek Bulgáriából kerültek elő, korukat pedig 46-42 ezer évesre teszik. A leletek között vannak medvemetszőfogak, rókaszemfogak, ezek mindegyikét kifúrva, függőként viselték, illetve egy szarvasagancsból faragott fogmásolat is.[7] Körülbelül 35 ezer éves lehet az eddig előkerült legrégebbi figuratív műalkotás, amelyet az észak-olaszországi Fumane-barlang falára festettek, 32 ezer évvel ezelőtt pedig elkészült a Chauvet csodálatos föld alatti katedrálisának mennyezetét díszítő festmény. Az előzőekben már láttuk, hogy az Afrikából eddig előkerült legrégebbi figuratív alkotásokat – a namíbiai Apollo–11-barlang festményeit – 27 ezer évesre datálták. Hasonlóan régi festményeket és karcolatokat találtak a távoli Ausztráliában is.[8] Egyértelmű, hogy nem marad más választásunk, mint hogy elismerjük: bár tagadhatatlan bizonyítékok mutatnak az emberi képességek 100 ezer éve vagy még annál is korábban elindult lassú, lépésről lépésre haladó fejlődésére, ennek ellenére a fejlődés csak ötvenezer évvel ezelőtt érte el azt a „kritikus tömeget", amely a modern kultúrának nevezett jelenség megszületéséhez vezetett.

Rozettakő

Távolról sem világos okok miatt ez a „kritikus tömeg"-esemény kissé korábban kezdődött meg Európában, mint más területeken, és a bulgáriai függők elkészítésének idején, vagyis 42 ezer évvel ezelőtt már jócskán elindulhatott. Legnagyszabásúbb és leghosszabb ideig tartó kifejeződését azonban a 35 ezer évvel ezelőtt kezdődő és 12 ezer évvel ezelőtt befejeződött hatalmas korszakban érte el, Olaszország és Kantábria festett és vésett barlangjaival. Ezek az alkotások minden bizonnyal az emberiség történetében valaha is végbement legnagyobb, példa nélkül álló változásnak a betetőzését jelentik. A hatalmas, komplex művészeti alkotás, amelyet a barlangművészek hagytak maguk után Európában – a maga ámulatba ejtő geometriai és állatfiguráival, a sziklafal vonalait követő megoldásaival, a jóval későbbi dél-afrikai busman művészettel mutatott érdekes rokonságával, valamint bámulatos, 23 ezer éves élettartamával, amely az őskor legmélyebb rétegeihez nyúlik vissza –, gyakran olyan idegennek és távolinak tűnik, hogy az számunkra már felfoghatatlan. Ha ehhez még hozzávesszük a barlangművészet sokkal rejtélyesebb jelenéseit – a sebesült embereket és a therianthropokat –, akkor még valószerűtlenebbnek tűnik, hogy valaha is kibogozhatjuk ezek jelentését. Kétségbeesésünkben a szakértőkhöz, a nagy tudósokhoz fordulunk, akik egy évszázadon át kisajátították a terület kutatását, azzal a biztos meggyőződéssel, hogy nekik legalábbis a probléma magjához el kellett jutniuk. Ahogy azonban a 6. fejezetben láttuk, minden, amit ezek a szakértők gondoltak és tudtak, hamisnak bizonyult, utódjaik pedig erényt kovácsoltak abból, hogy nevetségessé tegyenek, illetve megkerüljenek minden olyan próbálkozást, amely azoknak a műveknek az értelmezését célozta meg, amelyek kutatása egyébként az ő feladatuk lett volna.

Az, hogy a tudósok nem hajlandók kutatni a fajunkban ötvenezer évvel ezelőtt lezajlott rejtélyes változást, amelynek eredményeképpen létrejött a mai modern emberi faj, nem más, mint a legszerencsétlenebb időpocsékolás. Különösen úgy, hogy senki nem jutott

arra az egyébként valószerűnek tűnő gondolatra, hogy esetleg maga a barlangművészet – amelyet szokásszerűen a rejtély részének tartottak – szolgáltathat valamilyen nyomot a megoldáshoz.

Ahhoz, hogy egyáltalán elkezdjünk utánajárni egy ilyen radikális elméletnek, szükségünk lenne valamilyen rozettakőre vagy rejtjelkulcsra, amely feltörheti a művészet jelentését. Amióta Breuil és Leroi-Gourhan nagy elméletei összeomlottak, sok tudós kiátkozással fenyegető eretnekségnek tekintette azt a felvetést, hogy létezik vagy valaha is fellelhető lesz egy ilyen kulcs. Az előző fejezetben láttuk, miképp redukálódott és szűkült egyre jobban a kutatási feladat meghatározása, mígnem – a barlangművészettel foglalkozó tudósok körülbelül felének a számára – a barlangok kutatása kimerült a minden elméletet kerülő, semleges adatgyűjtésben.

A Leroi-Gourhan 1986-ban bekövetkezett halálával kezdődő időszakban David Lewis-Williams üdítően új és független vonalat képvisel ebben az ügyben. Amíg mindenki más önkéntes értelmezési moratóriumot hirdetett, a dél-afrikai kutató egy új elmélet kidolgozásán munkálkodott, amelyet hamarosan Thomas Dowson társszerzőségével a szkeptikus akadémiai közösség elé tárt a nagy tekintélyű, akadémiai folyóirat, a *Current Anthropology* lapjain megjelent vitatott tanulmány formájában (The Signs of All Times, 1988).[9] A cikk alaptétele nyíltan kimondja, hogy valóban létezik az a rozettakő, amely dekódolja a felső paleolitikum európai barlangművészetét, de olyan helyen van elrejtve, ahol a legkevésbé vártuk volna – ott lapul saját tudatunk mélyén.

A megfelelő információtöredékek összeillesztése

Nagy ötletek ritkán pattannak elő a semmiből úgy, hogy ne készítették volna elő számukra a talajt. Ez alól a barlangművészet „neuropszichológiai elmélete" sem jelent kivételt. Nagyon valószínűtlen, hogy David Lewis-Williams valaha is megfogalmazta volna az elméletét, ha nem készült volna rá már jó ideje azzal, hogy összeszedegette a számára szükséges információkat, amelyeket csak össze kellett raknia. Ő annyit tett hozzá a tárgyhoz, hogy nyitott és innovatív megközelítéssel nyúlt az adatokhoz. Elmélete megalkotása felé azonban leginkább a felső paleolitikumbeli Európa barlangművészetéről, valamint a dél-afrikai san törzs őskori sziklaművészetéről szóló (első kézből származó) kiterjedt

ismeretei, a két művészet meglepő hasonlóságainak felismerése, a mindkét tárgyat érintő kutatások állapotával – különösen a „semleges" adatgyűjtéssel – szemben érzett mély elégedetlensége, valamint a művészet megmagyarázhatatlanságát sugalló defetista álláspont elutasítása vezette.

Mindez azonban önmagában még semmit sem ért volna, ha nem kerül Lewis-Williams birtokába három másik létfontosságú információtöredék.

Először az 1970-es években, a san sziklaművészet alaposabb megértésére irányuló kutatásai közben látott neki a 19. századi tudósok által Dél-Afrikában összegyűjtött adatok mélyreható vizsgálatának. A busman vénekkel – a busman kultúra kihalását közvetlenül megelőző évtizedekben – végzett interjúkból egy elveszett mitológia bontakozott ki, amely teljesen váratlanul új megvilágításba helyezte a san sziklaművészetet, illetve új távlatokat nyitott Lewis-Williams előtt.

Másodszor, mivel személyes tudományos érdeklődése ebbe az irányba vitte, úgy esett, hogy tudomást szerzett egy érdekes és szokatlan kutatásról, amelyet az 1970-es években az amazonasi esőerdők indiánjainak körében végzett Gerardo Reichel-Dolmatoff kolumbiai antropológus. Ez a vizsgálat mérföldkőnek számít a sámánizmus és a hallucinogén növények használatát célzó kutatások terén, de Lewis-Williams elméletének néhány életbevágóan fontos alapköve is innen származik. Ráadásul, ahogy ezt látni fogjuk, ez a szál vezette el a tudóst a harmadik információtöredékhez, amelyre még szüksége volt. A 20. század nagyobbik felében a világ számos országából érkezett tudósok gyűjtötték össze azt az adattömeget, amely arra a jelenségre koncentrál, amelyet a neuropszichológusok „módosult tudatállapot"-nak, az antropológusok pedig általában „transzállapot"-nak neveznek.[10]

Módosult tudatállapot és a hozzá vezető út

A következő oldalakon – ahogy a korábbi fejezetekben is tettem – egymással felcserélhető fogalomként használom a „módosult tudatállapot", „módosult tudat", „transz", „transzállapot" kifejezéseket, és kihasználom a lehetőséget, hogy kihangsúlyozzam, ugyanazt értem alattuk. Az olvasónak azt is szem előtt kell tartania, hogy

módosult tudatállapotot egy sor különféle – rutinszerűen használt – technikával el lehet érni.

Az egyre csökkenő számban fennmaradó természeti népek még mindig ragaszkodnak a sámánizmus néven ismert ősi spirituális formához, amelyben a vallási szertartás résztvevői szándékosan kerülnek módosult tudatállapotba – a tudatmódosítás messze leggyakrabban használt eszköze a pszichoaktív növények rituális elfogyasztása. Michael Ripinsky-Naxon antropológus szavaival:

> A sámánok nagy többsége szerte a világon [...] valamiféle pszichoaktív anyagtól függ. Ez a néprajzi tény reprezentálja a sámánizmus valódi aspektusát. A sámánista szeánszok alatt megélt hallucinogén élmények alkotják az ilyen társadalmak vallásos tapasztalatainak kulcsát.[11]

Ha visszagondolunk az előző fejezetekre, az Amazonas-medencében is így zajlottak a dolgok; azon a vidéken az ayahuasca- és más pszichoaktív cserjék keltette transzban látott hallucinációk alapvető jelentőséggel bírnak a városokban és a legtávolabbi törzsi rezervátumokban egyaránt fennmaradt sámánisztikus vallásokban. Afrika esőerdeiben is ezt az eljárást alkalmazzák a bwiti törzs tagjai, akik az ibogaint fogyasztják, „a növényt, amely képessé teszi az embert, hogy meglássa a halált". Így tettek az aztékok és a maják is Közép-Amerikában – gombákkal, pszichoaktív vízililiom-fajtákkal –, mielőtt a spanyol hódítók rájuk nem kényszerítették a kereszténységet.[12] Így tesznek a Native American Church (Bennszülött Amerikai Egyház) tagjai is az Egyesült Államokban, akik törvényes engedélyt kaptak a peyote, egy erőteljesen hallucinogén hatású kaktuszféle fogyasztására, amelynek segítségével elérhetik a vallási életük centrumát alkotó látomásokat.[13]

Annak ellenére, hogy a hallucinogén szerek fogyasztása ősi, széles körben elterjedt gyakorlat, számos sámánisztikus kultúra felfedezett és kifejlesztett más, igen hatékony alternatív eszközöket a módosult tudatállapot elérésére – gyakran olyan vidékeken, ahol nem teremtek pszichoaktív növények, vagy nem ismerték fel őket. Ahogy Arnold M. Ludwig, a téma egyik legismertebb szakértője kijelenti: „Módosult tudatállapot bármilyen körülmények közt elérhető, ehhez különféle szerek és technikák egész sora áll rendelkezésre." A „különféle szerek beadása mellett" a tudós az

alábbi technikákat sorolja fel: „a szenzoros érzékelés teljes elzárása (szenzoros depriváció), a szenzoros adatok mintázatának megváltoztatása vagy valamilyen monoton, ismétlődő stimuláció"; „elsődlegesen az érzékek túlterheltségéből vagy bombázásából eredő felfokozott mentális állapot, amelyhez kitartó fizikai aktivitás vagy erőfeszítés is társulhat"; „olyan mentális állapot, amely elsődlegesen fókuszált vagy szelektív „riadóállapot" eredményeképpen jön létre"; illetve „olyan mentális állapot, amely elsősorban olyan esemény miatt következik be, amely „passzív tudatállapotként" ... [vagyis] misztikus, transzcendens vagy megvilágosodott állapotként írható le".[14]

Ezen a listán – amelyen a kiszáradás, az alvásmegvonás és a hiperventiláció is szerepel[15] – számos olyan módszert felismerhetünk, amelyet a világ különféle részén élő sámánok használnak a transz eléréséhez.

Hogy csak néhány példát említsünk: a dél-amerikai lakota törzs naptáncában a résztvevők igen fájdalmas sérüléseket okoznak maguknak – Ludwig ezt biztosan „szenzoros túlterhelésnek" nevezné –, s ennek révén alámerülnek a módosult tudatállapotba, ahol látomásaik támadnak.[16] A nyugat-indiai Saorában pentaton zene teremti meg ezt a hatást[17] – a saorai sámánok által az „alvilágba" tett testen kívüli utazás klasszikus példája a „monoton, ismétlődő stimuláció"[18] mentális hatásának. Hasonlóképpen a nepáli magar sámánok dobokat és csengőket használnak, hogy kiváltsák azt a tudatállapotot, amelyben hitük szerint lelkük a szellemi világba tehet utazást,[19] míg Délkelet-Ázsia egyes törzsi területein az antropológusok megfigyelték, hogy „a sámánok transzállapotba kerülhetnek azáltal, hogy maréknyi rizst zizegtetnek réztálban.[20]

Végül, de nem utolsósorban a dél-afrikai san busmanok kihalt kultúrája – és most ők állnak figyelmünk középpontjában – rajongásig fokozott, kiszáradáshoz és hiperventilációhoz vezető táncot alkalmazott a transzba lépéshez. Ezek a drogmentes technikák minden esetben – ugyanúgy, mintha a résztvevők erőteljes hallucinogén szereket fogyasztottak volna – módosult tudatállapotot idéztek elő azzal a céllal, hogy a résztvevők látomásos tapasztalatokhoz jussanak, vagyis kirobbantsák a rendkívüli hallucinációk áradatát.

Az univerzális minták rejtélye

Az, amit a sámánok – akár drogok, akár más technikák révén elért – látomásairól tudunk, Davis Lewis-Williams kibontakozó elméletét alátámasztva, szépen kezdenek összeilleszkedni a neuropszichológusok modern laboratóriumi körülmények között önkéntes jelentkezőkkel végzett vizsgálatai során tapasztalt jelenségekkel, ahol a tudósok szándékosan módosult tudatállapotot idéztek elő a kísérlet résztvevőinél. Egyes kísérletek teljesen új, a sámánok által nem használt módszereket alkalmaztak, például az agy közvetlen elektromos vagy elektromágneses stimulációját. Kipróbálták a szenzoros ingermegvonást, a villogó fényeket és más technikákat is – változó sikerrel. A neuropszichológusok – érthető hatékonysági megfontolásból – a kísérletek lebonyolításához a hallucinogén növények aktív összetevőinek kivonatához, nevezetesen meszkalinhoz (peyotekaktusz-kivonat), pszilocibinhez (pszilocibin gomba-félék kivonata) és LSD-hez (pszichoaktív gombából szintetizált szer) fordultak, amelyek gyorsan és biztosan előidézték a transzállapotot.[21]

A kísérletek során igen érdekes dolog derült ki. A hallucinációk egyes szakaszaiban a laboratóriumi tesztben részt vevő alanyok bizonyos absztrakt geometriai alakzatokból álló mintákat láttak. Ebben az volt igazán érdekes, hogy ezek a minták egyetemesek és kultúrafüggetlenek voltak. Amint megfelelő mértékben módosult tudatállapotba kerül az ember – ez maga is az emberi faj egyetemes neurológiai adottsága –, úgy tűnik, hogy minden egyéb körülménytől függetlenül olyan látomást fog tapasztalni, amelyben ugyanazok az alakzatok és minták különböző kombinációi jelennek meg. Mivel ezeket a „formaállandókat" vagy „entoptikai jelenségeket" látja a német bankár és az amazonasi vadász egyaránt, ha módosult tudatállapotba kerül, ebből igen erősen következik, hogy a képek nem kulturális hátterük termékei, hanem valamilyen úton-módon emberi idegrendszerünk beépült részei – vagyis valamiképp evolúciós csomagunk részét képezik.

A tudósok szinte teljesen biztosak abban, hogy sem agyunk átlagos mérete, sem alapvető idegi „behálózottsága" (hogy kitartsunk ennél az eléggé korlátozó metaforánál) nem változott semmit az elmúlt ötvenezer évben (vagy akár 196 ezer évben, hiszen az első anatómiailag modern ember legkorábbi ismert példánya,

amely Afrikában élt, ennyi idős). David Lewis-Williams volt az első, aki felismerte, hogy ez egy olyan fontos dologról árulkodik, amelyet eddig még esetleg nem vettünk figyelembe a felső paleolit kori Európa anatómiailag modern *Homo sapiens sapiens* barlangművészeinek esetében. Annak ellenére, hogy több tízezer év választ el minket egymástól, ők is rendelkezhettek azzal a képességgel, hogy módosult tudatállapotba kerüljenek, akárcsak mi. Ha ez megtörtént, akkor ők is ugyanazokat az univerzális, kultúrafüggetlen, beépült látomásos alakokat és mintázatokat látták, mint mi.

A következő fejezetben tisztázandó okok miatt ennek kulcsfontosságú jelentősége volt David Lewis-Williams elméletének fejlődésében.

Túrázások

Első pillantásra teljesen elsöprőnek tűnnek az európai felső paleolitikum barlangművészete és a dél-afrikai san sziklafestészet között fennálló különbségek, a 4. és 5. fejezetben azonban látni fogjuk, hogy rengeteg megdöbbentő hasonlóságot is találunk. Különösen figyelemreméltó és rejtélyes, hogy mindkét művészetben ugyanazon típusú absztrakt geometriai minták – hálók, létrák, négyszögek, cikcakkvonalak, hullámvonalak, pókhálók, kaptárminták stb. – fordulnak elő. Ahogy az is, ahogy ezek a mintázatok összekeverednek a látszólag naturalisztikusan ábrázolt ember- és állatalakokkal – ez is mindkét művészetre jellemző sajátosság. Ahogy láttuk, ezeken kívül is találhatunk rejtélyes egybeeséseket. Például mindkét kultúra művészei műveik dinamikus részeként kezelték a sziklafelületet; gyakran alkalmaztak sokszoros átfedéseket; hiányzott náluk a horizont vagy a talajvonal, így alakjaik lebegni látszanak; egyik sem vette figyelembe a méretarányokat; mindkét esetben szerepeltek a művek között furcsa szörnyetegek és hibrid állatok; mindkét esetben találunk egyértelműen nem realisztikusan ábrázolt sebesült embereket és therianthropokat.

André Leroi-Gourhannal kötött megegyezésének köszönhetően David Lewis-Williams először 1972-ben látogatott meg egy sor felső paleolitikumi festett barlangot Délnyugat-Európában. Ekkorra már öt évet szentelt kutatói pályafutásából a Dél-Afrikában fellelhető san lelőhelyek feltárására, elsősorban Drakensberg régió-

ra koncentrálva.[22] Elismeri, hogy abban az időben rá és a többi dél-afrikai kutatóra Leroi-Gourhan és Annette Laming-Emperaire strukturalista iskolája tette a legnagyobb hatást. Ezen iskola nézőpontjának és módszereinek megfelelően Lewis-Williams és kollégái is hatalmas mennyiségű adatgyűjtést folytattak egy olyan kategóriarendszer segítségével, amely – végzetes módon – a kutatóké volt, nem pedig a művészeké. Míg az általános kutatási keretet a francia strukturalizmus adta, saját speciális vizsgálati apparátusukat egy másik dél-afrikai kutató, Patricia Vinnicombe fejlesztette ki, aki az adatokat lyukkártyás adatrögzítőn tárolta, és a 8478 feldolgozott kép mindegyikéhez húsz különböző ismertetőjegyet társított.[23]

Kis idő múltán, Lewis-William állítása szerint, kezdett megvilágosodni számára, hogy ezek az előre meghatározott karakterjegyek vagy kategóriák az egész otromba gyakorlatot veszélyeztetik. Vinnicombe rendszerében például szerepelt egy „jelenet leírása" kategória, amelyhez az adatrögzítőnek el kellett dönteni, hogy melyik csoportba tartoznak a kérdéses ábrák. A felsorolt opciók nagyon korlátozottak: vadászat, harc, családi jelenetek, tánc, akrobatikus mutatványok és „szertartásos, rituális vagy mitikus jelenetek" kategóriája. Ezt a döntést azonban korántsem volt olyan könnyű meghozni, mint ahogy azt gondolnánk, mivel semmiféle tudással nem rendelkezünk arról, mit jelentettek valójában a festmények a művészek számára:

> Minden egyes alkalommal, amikor egy jelenet rögzítésre került, az adatrögzítést végző személynek értelmeznie kellett a képet. Ez most „tánc"? Ha igen, akkor nevezhetjük „mitikusnak" vagy „rituálisnak"? Az adatrögzítő rendszer ezért *a priori* függ az értelmezéstől, és feltételezi, hogy valaki egyszerű ránézésre el tudja dönteni, mit ábrázol a kép. Az értelmezés alakítja a statisztikát, nem pedig a statisztikai adatokból épül fel valamiféle értelmezés.[24]

1972-ben, abban az évben, amikor először indult terepmunkára Franciaország festett barlangjaiba, Lewis-Williams megjelentetett egy cikket a *South African Archaeological Bulletin*ben a san sziklaművészettel kapcsolatban végzett kutatások állásáról. Ebben a cikkben amellett érvelt, hogy a mennyiségi szempontú módszer nem működik, illetve hogy „az egyetlen lehetőség, hogy tisztázzuk, mi rejlett az őskori busmanok tudatának mélyén, az a mítoszaikban – bár csak töredékekben – rejlő tudás megfejtésével ragadható meg".[25]

A probléma csupán az, hogy a sziklarajzokért felelős déli san busman kultúra közel száz éve kihalt – vagyis úgy tűnik, szájhagyományaik és így a mítoszaik már nem elérhetők a kutatók számára. Még 1972-ben is csak néhány kutató volt tisztában azzal, hogy a busmanok néprajzi adatait – mítoszaikat, szertartásokról szóló beszámolóikat, személyes és a mindennapokat elmesélő történeteiket[26] – a 19. század végén, sőt még a 20. század elején, nem sokkal az utolsó san halála előtt is lejegyezték a kutatók. Amint érdeklődés ébredt ezek iránt az adatok iránt, és elindultak a megfelelő kutatások, minden megváltozott. 1972-ben azonban Lewis-Williams még nem méltányolta kellőképpen ennek az anyagnak az értékét, így egészen 1975-ig „kitartott a kvantitív analízisnél" – ezúttal a dél-afrikai Barkly járásban, ahol kollégáival 38 sziklamenedékben 2361 kép részletes adatait vette fel.[27] „Nem számít azonban, mennyit maradunk egy sziklamenedékben – órákat, napokat vagy heteket –, semmivel sem kerülünk közelebb a képek jelentésének, illetve annak megértéséhez, hogy miért festették oda őket a busmanok."[28]

Utólag visszatekintve erre az egész korszakra, azokban az években szó szerint túrázás zajlott Dél-Afrika göröngyös hegyvidékein és vadonjaiban, és Lewis-Williamst nyilván dühítette az, amit ma „rengeteg elpocsékolt energiának" tart – és nemcsak ő, de mindenki más is.[29] Ma meggyőződéssel vallja:

> Nem támogatnám a kvantitiv technikákat a sziklaművészet kutatásában, hacsak nem lehet ily módon olyan fontos kérdéseket megfogalmazni, amelyekre numerikus válasz adható... [Harald] Pager 1971-es *Ndedema* című könyvében található egy nyolcvanoldalas leltár, amely 3909 egyedi sziklafestmény számszerű leírását tartalmazza. Amennyire én tudom, senki sem használta arra ezt az összeállítást, hogy megválaszoljon bármilyen olyan kérdést, amelyet nem maga Pager fogalmazott meg. Ez a történet figyelmeztetés lehet azok számára, akik „objektív" numerikus adatokat gyűjtenek abban a reményben, hogy mások majd fel tudják használni őket.[30]

A san barlangművészet kutatásában szerzett kiterjedt személyes tapasztalatai, a felső paleolit kori európai barlangművészettel kapcsolatos egyre gyarapodó ismeretei és a két művészet közti párhuzam – amely egyre inkább izgatta – adta az élét annak a dühnek és frusztrációnak, amelyet a terméketlen és elbukott megközelítésekkel kapcsolatban érzett, s ami újabb elméleti megközelítés keresésére ösztönözte Lewis-Williamst. Olyan elméletet keresett, amellyel eredményt is lehet elérni, mivel az előzőekkel nem sikerült.[31]

Numinózus jegyzetfüzetek

Az első áttörést a mitológia jelentette. A san hagyományt rögzítő, 19. században készült, kézzel írott feljegyzések körülbelül száz jegyzetfüzetet töltenek meg, az írásos anyag összességében majd nem 12 ezer oldalra rúg. Ezeket az interjúkat az 1870-es években vették fel Fokváros körzetében a Good Hope Colony angol területről származó san adatközlőkkel.[32] Az interjúkat Wilhelm Bleek német filológus és a sógornője, Lucy Lloyd – két, korát messze meghaladó tudós – készítette, akik előre látták a san kultúra felett lebegő pusztulást. Minden tőlük telhetőt megtettek annak érdekében, hogy az emberiség javát szolgálva megőrizzék ennek a kultúrának a lényegét. Elintézték, hogy a san véneket – akiket marhalopásért vagy más, a fehérek ellen elkövetett „bűncselekményekˮ miatt csuktak le – az otthonukba vigyék, ahol több éven át éltek együtt, amíg az interjúkat be nem fejezték.

Bleek 1875-ben bekövetkezett korai halála után Lloyd egyedül folytatta a munkát, de nem voltak megfelelő kapcsolatai (vagy képességei), hogy felkeltse a tudományos világ érdeklődését a téma iránt. 1911-ig egy rövid válogatás kivételével semmi sem jelent meg az anyagból. Három évvel később maga Lloyd is meghalt. Attól kezdve a jegyzetfüzetek tartalmával az 1930-as évekig senki sem foglalkozott. Ekkor egy Európában gyakorlatilag ismeretlen dél-afrikai újság újabb válogatásokat közölt belőlük.[33] Ezután hosszú időre újra feledésbe merült az anyag, mígnem az 1960-as évek végén, a 70-es évek elején újra fel nem ébredt irántuk az érdeklődés,[34] és végül Lewis-Williams is elterelődött a terméketlen adathalmozástól, hogy nekilásson a korábban általa is megvalósíthatatlannak tartott busman mitológiakutatásnak.[35] A hetvenes

évek közepén bekövetkezett ébredését annak a „megdöbbentő élménynek" tulajdonítja, amelyet „Bleek és Lloyd egy évszázaddal korábban összeállított jegyzetfüzeteit lapozgatva" tapasztalt meg. Ezek a füzetek, mint mondja, „nélkülözhetetlenné váltak a san sziklaművészetet feltáró munkájában, és meghatározó hatást gyakoroltak kutatása irányára.[36]

A jegyzetfüzeteket, amelyeket általában Bleek és Lloyd dokumentumaiként emlegetnek, napjainkban a University of Cape Town könyvtárának védett anyagai között őrzik. 2004-ben én is itt kaptam lehetőséget, hogy átnézzem őket. Bleek egy speciális fonetikus átírást alkalmazott, így a rendszerezett, takarosan vonalkázott füzetlapok a san nyelv hangzók szerinti átiratában adják át nekünk az adatközlők hagyatékának többmilliónyi szavát. Minden egyes lap mellett a másik oldalon ott található a szavak korabeli angol tükörfordítása. Jóllehet a 19. század végére még néhány százan használták a san nyelvet (Bleek is folyékonyan beszélte), mára hivatalosan kihalt nyelvként tartják számon.[37]

Azt hiszem, David Lewis-Williamsnek igaza van, amikor a „numinózus" jelzőt használja a füzetek jellemzésére – azt sugallva ezzel, hogy valami lélekemelő, varázslatos erő lakik bennük, amely képes spirituális és vallási érzelmeket ébreszteni az emberben. Numinózusak ezek a füzetek, mivel lapjain kísértenek egy meggyilkolt kultúra szellemei, és mivel úgy tűnik, hogy minden valószínűség ellenére csodálatos módon sikerült megőrizniük valamit ennek a kultúrának a lényegéből. Még ennél is csodálatosabb, hogy – amint azt Lewis-Williams hamarosan felfedezi – a 12 ezer oldalon fennmaradt mitológia természetes párja volt az addig néma és megfejthetetlen rejtélybe burkolózó sziklaművészetnek. Megfelelő módon felhasználva mindegyik művészetben ott rejlett a lehetőség, hogy ez idáig elképzelhetetlen módon világítsa meg a másik jelentését.

Nem kizárólag Bleek és Lloyd dokumentumai a ránk maradt néprajzi információforrások a 19. századból, amikor a san törzs pusztuló maradványai még mindig azért küzdöttek, hogy megőrizzék kőkori kultúrájukat, és egy 27 ezer éves hagyomány befejezéseként még mindig készültek a legutolsó sziklafestmények.[38] Más adatok és beszámolók is rendkívül értékesnek bizonyultak. Az 1830-as évekből például Thomas Arbousset és Francis Daumas francia misszionáriusok fontos leírásokat hagytak ránk, amelyek-

ben szemtanúk számolnak be a san szertartásokról.[39] Az 1870-es években pedig Joseph Millard Orpen angol bíró több hónapra el utazott a Drakensberg-hegységbe egy Qing nevű san vén társaságában, akit alaposan kikérdezett. Qing és Orpen gyakran táboroztott elhagyatott festett sziklamenedékekben, és ahogy Orpen írta „Amikor jókedvű és elengedett volt... elmagyarázta a festményeket, és történeteket mesélt róluk. A festmények közül néhányat bemásoltam az úti térképünkre.[40]

Szintén az 1870-es években George William Stow, aki nemcsak geológus, de tehetséges művész is volt, igen sok san sziklafestmény másolatát készítette el. Ezeket 1875-ben elküldte Fokvárosba Wilhelm Bleeknek. A tudóst elvarázsolták a jó minőségű reprodukciók, és megmutatta őket san adatközlőinek, akik az esetek többségében azonnal meg tudták mondani a festmények jelentését. „Még csak most vette kezdetét a képek, illetve ezek jelentésének kutatása írta Bleek akkoriban –, de máris értékes eredményekkel kecsegtet, és sok, mind ez idáig érthetetlen dolgot megvilágít."[41]

Sajnos 1875 egyben Bleek halálának éve is volt, így már nem tudta továbbvinni kutatását.

Sámánizmus

Körülbelül száz évvel később, az 1970-es évek második felében Lewis-Williams, amint mélyreható kutatásokat végzett Bleek és Lloyd dokumentumai, valamint Orpen anyaga és sok más forrás felhasználásával, kezdte leróni ezt az adósságot. Annak ellenére, hogy a 19. századi san adatközlők rengeteg színes szóképet és metaforát használtak, amelyek néha kétértelművé teszik a szöveget, kiderült, hogy egészében véve figyelemre méltóan tájékozottak őseik csodálatos és rejtélyes sziklaművészetét illetően – amelynek egy része, még ha elenyészően kis része is, még az ő idejükben keszült. Jelezték, hogy a festményeket és rajzokat bizonyos tisztség viselők készítették, akiket a népük *!gi:ten* (egyes számban *!gi:xa*) néven ismert. A felkiáltójelet és egyéb jeleket a nyelvészek a beszélt san nyelv fonetikus átírására használják olyan hangzók (például a csettintés) megjelenítésére, amelyek a nyugati nyelvekben nem szerepelnek. A *!gi:xa* szó első szótagja, a *!gi* (amelyet egy csettintő hang vezet be) azt jelenti „természetfeletti erő", a második, *xa* szótag jelentése: „telve van valamivel". Vagyis a san törzs azt gondolta ezekről az emberekről, hogy szó szerint „tele vannak természetfeletti erővel", vagy „természetfeletti erő birtokosai".[42]

Néprajzi források még inkább megerősítik, hogy a hatalmas sziklaművészeti archívum, amely az őskor óta működő *!gi:xa* festők munkája nyomán óriási területen található meg Dél-Afrika-szerte, létfontosságú szerepet játszott a földi és az állítólagos szellemvilág szimbolizálásában, kifejezésében, illetve a két világ közti interakció megkönnyítésében. Az időjárás befolyásolásához – és ezen belül is elsősorban az esőcsináláshoz –, az állatok mozgásának irányításához, amely az ínséges időkben megsegítette a vadászokat, a túlvilági ellenfelekkel a fizikai világban megvívandó csaták képességének elsajátításához, távoli barátok, rokonok tartózkodási helyének felderítéséhez, a növények gyógyító tulajdonságainak megismeréséhez és döntően a törzs tagjainak fizikai és lelki bajainak gyógyításához elengedhetetlennek tartották a szellemi világba tett rendszeres utazásokat, illetve az itt lakó természetfeletti lényekkel létesített kapcsolatot. A san társadalomban a *!gi:xák* voltak felelősek ezen lényegbevágó szellemvilági kapcsolatok ápolásáért, fenntartásáért és kiterjesztéséért. Természetfeletti erejük *(!gi)* így egyértelműen azt az erőt jelentette, amellyel elhagyhatták az anyagi szférát, hogy testen kívüli utazásokat tegyenek a szellemvilágba.

Az ilyen feladatok, felelősségi körök és feltételezett természetfeletti erők jellemeztek minden ősi vallási rendszert – ezek általában, bár nem kizárólagosan, vadászó-gyűjtögető társadalmakhoz kötődtek –, amelyet a modern antropológusok „sámánizmusként" sorolnak be.[43] Magának a „sámán" szónak igen szűken behatárolható az eredete, mivel a tunguz–mongol *saman* főnévből származik, jelentése nagyjából „akinél a tudás van".[44] A szó általános használata nem annak köszönhető, hogy a tunguzok valamilyen rejtélyes oknál fogva hatottak volna más kultúrákra, hanem annak, hogy a tunguz sámánizmus volt az első olyan példája ennek a jelenségnek, amelyet az európai utazók tanulmányoztak. A tunguz eredetű szó ezeknek az utazóknak a lelkes beszámolóiból került be a nyugati nyelvekbe, és hamarosan a világ minden tájára alkalmazták, ahol a tunguz sámánizmushoz nagyban hasonló rendszereket találtak.

Ezeknek a rendszereknek a sámán – aki rendszerint férfi, de néha nő is lehet – a központi alakja. A kulturális közegtől függetlenül a világ minden sámánjában közös, hogy képesek belépni, illetve megmaradni a transzállapotban. A sámánizmus tehát nem csu-

pán egy hiedelemvilág, nem is célirányos tanulás eredménye. Első és legfontosabb eleme az a technikai eszköztár, amely a transz eléréséhez szükséges, ahol bizonyos fajta tapasztalatok – hallucinációk – szerezhetők, amelyeket aztán az események értelmezésére, illetve viselkedésbeli útmutatóként használnak:

> Az igazi sámánnak a transz, a látomások és a túlvilágra tett lélekutazás révén kell szert tennie tudására és pozíciójára. Ezeket a megvilágosodott állapotokat… a sámánisztikus állapotba került tudat, nem pedig valamiféle szisztematikus tudásrendszer célirányos tanulmányozása és alkalmazása révén érik el.[45]

A túlvilágra tett lélekutazás elképzelése mögött egy olyan világmodell húzódik, amely minden szempontból homlokegyenest ellenkezik a mai nyugati tudomány elfogadott világképével. Ezek a régmúlt ősi sámánisztikus modellek sokkal összetettebbnek tartották a világunkat annál, mint amilyennek látszik. Mögötte, mellette, felette, esetleg benne – néha szimbolikusan „alvilág"-ként vagy „ég"-ként – ott lakozik a másvilág, esetleg másvilágok egész sorozata (szellemvilágok, alvilágok, túlvilágok stb.), amelyeket természetfeletti lények népesítenek be. Akár tetszik nekünk, akár nem, muszáj kapcsolatba lépni ezekkel a nem anyagi természetű lényekkel, akiknek – bár általában láthatatlanok és érzékelhetetlenek – hatalmukban áll segíteni vagy ártani nekünk. Az emberek többsége passzív ebben a kérdésben. Miután megszületett erre az anyagi világra, lelke olyan szorosan hozzákapcsolódott a testéhez, hogy csak a halála pillanatában tud elszakadni tőle. Ezért a sámánra hárul az a speciális teher és felelősség – amely abból adódik, hogy képes elhagyni földi testét, és átküldheti lelkét a túlvilágra –, hogy kapcsolatba lépjen és tárgyaljon az ott élő lényekkel, majd visszatérjen újra a testébe, hogy folytassa normális életét.

Ha a tunguzok megvalósítottak valamit a világszerte létező sámánizmus archetípusából, vajon mi vezette az ő transzutazásaikat? „Különféle problémák spirituális megoldása", válaszol erre Weston La Barre amerikai antropológus:

> a jövő feltárása, betegségek gyógyítása, lelkek átvitele és visszahozatala a túlvilágról, lélekvezetés, áldozat a szellemeknek, többek között az „állatok urai"-nak, valamint új sámánok beavatása… Egyes sámánok narkotikus gombákat fogyasztanak, és hallucinációikban meglátogatják a szellemvilágot, ahol válaszokat kapnak azokra a kérdésekre, amelyeket feltettek nekik…[46]

A 19. századi san busmanok ugyan nem nagyon használtak hallucinogén növényeket,[47] de ne felejtsük el, hogy az ő sámánjaik, a *!gi:xák*, azok a férfiak és asszonyok, akik természetfeletti erővel rendelkeztek, különféle technikákat fejlesztettek ki, hogy ezek révén tudjanak belépni a szellemvilágba, tárgyalhassanak természetfeletti lakóival, és visszatérhessenek azzal a segítséggel, amelyre a törzsnek szüksége van. Ez a technika a tánc egy igen jellegzetes, hosszan elnyújtott és nagy hévvel előadott formája. Amint ezt megértjük, a 19. századi néprajzi adatok sok más eleme sem csak önmagában lesz érthető, de a sziklaművészet leghomályosabb és zavarba ejtő tulajdonságai közül is megvilágít néhányat.

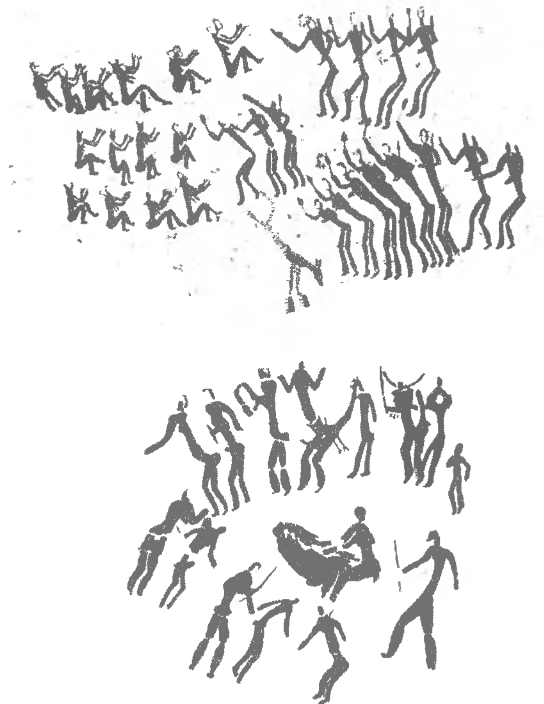
A rejtélyek megoldása

Az adatoknak az adott különleges jelentőséget, hogy megoldást kínáltak a therianthropok régóta fennálló rejtélyére. A san adat-

Az ezekhez hasonló hibrid alakok igen gyakoriak a dél-afrikai sziklaművészetben. Ma már tudjuk, hogy sámánokat ábrázolnak a mély transz állapotában, amint alakot váltanak, és állati formát öltve indulnak el a szellemvilágba tett útjukra

közlők szerint ezek az alakok sámánokat ábrázolnak, amint épp felöltik állati alakjukat – elefánttá, antiloppá, oroszlánná, madárrá, sakállá, kígyóvá alakulnak át –, ami a szellemvilágba tett utazáshoz szükséges.[48] Ahhoz, hogy elérjék ezeket az átalakulásokat, az adatközlők magyarázata szerint körtáncot kellett előadni, amelyet szintén gyakran ábrázolnak a sziklaképek. Az ilyen táncok alatt – amelyek akár 24 óráig is eltarthattak – léptek be a *!gi:xak* a transzállapotba. Ezt a pillanatot néha úgy írták le, hogy a sámán egy víztócsán keresztül lesüllyed a föld alatti birodalom mélyére, esetleg felemelkedik az égbe, vagy meghal.[49]

A san sziklaművészetben számos kép ábrázolja a körkörös „transztánc"-ot, amelyet a sámánok arra használtak, hogy módosult tudatállapotba kerülve kapcsolatba lépjenek a szellemi világgal

Amint elérték a mély transz állapotát, amely valamilyen rejtélyes módon a halálhoz hasonló állapot volt, átalakultak állati

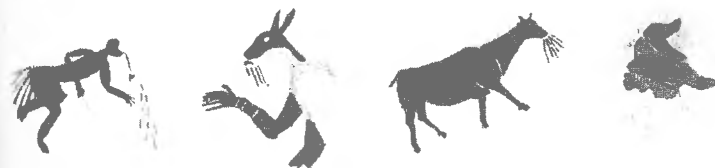

San sámánok ábrázolása, amint a transztánc során szellemállatokká alakulnak át. A botok, amelyekre támaszkodnak, rituális kellékek voltak

avatárjukká, és elindultak arra a rettenetes és megvilágosító lelki utazásra, amelyet ők szellemvilágként tapasztaltak meg.[50]

Amikor visszatértek a normális tudatállapotba, beszámoltak a közösségnek arról, amit testen kívüli utazások során tanultak, illetve lefestették a sziklamenedék falára azokat a különös lényeket és helyszíneket, amelyekkel a szellemek között találkoztak.[51]

A san művészetben szerepel egy másik alak, amely szinte ugyanolyan gyakorisággal ismétlődik, mint a therianthropok. Ez az alak gyakran teljes egészében ember – általában táncol, és szinte mindig férfi –, akinek vérzik az orra.

A sziklaművészetben vérző orral ábrázolt alakokat – legyen szó emberről, állatról vagy therianthropról – mindig a transztánc alatt átalakuló sámánokra tett utalásként kell érteni

Ugyanakkor nagyon gyakoriak a vérző orral ábrázolt therianthropok is. Néha még antilopokat vagy más állatokat is láthatunk a képeken, vérző orral. Évtizedeken át, amíg a néprajzi adatokat nem vonták be a vizsgálatba, ezeknek a képeknek semmi értelmük nem volt. Amint azonban a néprajzi bizonyítékokat is számí-

tásba vették, minden teljesen egyértelművé vált: ezek a képek a sámánokat ábrázolnak, az emberi lényből szellemállattá való átalakulás különböző stádiumaiban.[52] A 19. századi san busmanok beszámolói szerint a rendkívül hosszúra nyúló táncok alatt teljesen hétköznapi dolognak számított, hogy a *!gi:xák* orra feltűnő módon vérezni kezdett, amint beléptek a mély transz állapotába (ma már tudjuk, hogy ezt a jelenséget a kiszáradás és az orrnyálkahártya sérülékeny érereinek elpattanása okozza). Quing, az egyik legfontosabb adatközlő leírása már nem is fogalmazhatna világosabban: „Férfiak és nők táncolnak körbe egymás után, a kör tánc egész éjszaka eltart. Vannak, akik összeesnek; van, aki olyan lesz, mintha beteg és őrült lenne; mások orrából vér folyik…" Vagyis a sziklaművészetben vérző orral ábrázolt alakokat – legyen szó emberről, állatról vagy therianthropról – mindig a transztánc alatt átalakuló sámánokra vagy a sámáni állapotra tett utalásként kell érteni.[54]

Quing vallomása a sziklaművészet egy másik rejtélyét is megvilágítja. Az 1870-es években tett utazásaik során ő és Joseph Orpen meglátogattak egy ma is létező, Melikane elnevezésű sziklamenedéket, amely a Moloti hegység egy távoli zugában (a Drakensberg közelében) található. A sziklamenedékben egy ősrégi festett tablóképen három embertestű, antilopfejű therianthrop csoportja látható. Qing annyit fűzött hozzá a képhez: „Ezek férfiak, akik meghaltak, és most folyókban élnek, és jávorantiloppá romlottak a tánctól, amit a képen is látsz."[55]

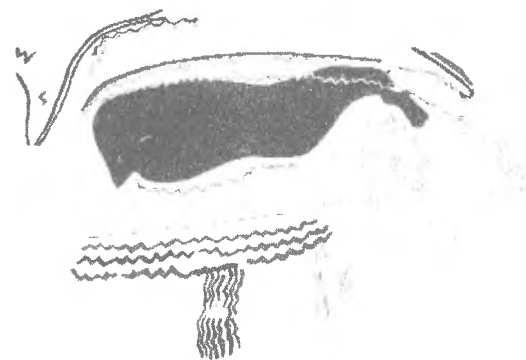
Ez a látszatra elég furcsa megfogalmazás rögtön világos magyarázattá válik, ha megfelelően dekódoljuk a tartalmát – ahogy azt David Lewis-Williams tette. A halál, az „elromlott állapot" vagy a víz alatti lét – és idetartozik a „folyóban élés" specifikus képzete is, amelyet esetenként a víztócsán keresztül föld alá süllyedő ember jelenített meg – a néprajzi kutatásokban már ismert és jól megalapozott fogalmak, ezek ugyanis a sámánisztikus transztánc san metaforái.[56] A fenséges jávorantilop, a legnagyobb testű antilopféle gyakori metaforája a sámánoknak. Ráadásul igen sok sziklarajz kiaknázza azt a hasonlóságot, amelyet a transzállapotba került sámán és a halálos sebet kapott jávorantilop viselkedése között figyeltek meg.[57] Ez az analógia különösen helyénvaló, teszi hozzá Lewis-Williams, ha figyelembe vesszük, hogy

olyan jávorszarvasról van szó, amelyet mérgezett nyílvessző terít le. A sámán és a mérgezett állat testét is rázza a remegés, erősen verejtékeznek, tántorognak, fejüket lehorgasztják, orrukból vér folyik, a szájuk habzik, végül pedig a földre rogynak. Ráadásul a haldokló jávorantilop szőre feláll, san busmanok pedig elmondták Bleeknek és Lloydnak, hogy a sámánok hátán néha oroszlánsörény nő ki.[58]

Végül, de nem utolsósorban nem lehet véletlen, hogy a Kalahári sivatagban fennmaradt *Ju/'hoansi (!Kung)* busmanok – ennek a törzsnek a kultúrája sok tekintetben egyezik a déli sanok elveszett kultúrájával – ugyanazt a szót („kxwia") használják az „elromlik", illetve a „belép a mély transzba"[59] kifejezésére. Lewis-Williams Megan Biesele amerikai antropológust idézve megjegyzi, hogy amikor egy *Ju/'hoansi* sámán

> teljes öntudatlanságba, feltehetőleg kataleptikus állapotban fekszik, az emberek azt mondják rá, hogy „el van rontva". Qing is ebben az értelemben használta a szót, amikor a három antilopfejű emberről kijelentette, hogy „elromlottak a tánc közben, amit a képen is látsz".[60]

Ez nem is olyan különös elképzelés. Angliában manapság a „smashed" (összetört, összezúzott) szót használják az olyan emberre, aki merev részegre issza magát. Ugyanebből az okból mondták a san vagy *!Kung* sámánra, aki az órákig tartó tánc után mély

A szellemvilág esőállata vízben dagonyázik

hallucinatív állapotba zuhant, hogy „el van rontva". Amikor tehát Quing ezt a szót használta a sziklakép alakjaira, akkor ezzel az idiómával azt mondta el nekünk, hogy a kép transzba esett sámánt ábrázol.

A kutatók számára a másik nagy rejtélyt azok a képek jelentették, amelyek különös (részben bölény, részben víziló) hibrid állatokat ábrázoltak, amelyeket gyakran vérző orrú therianthropok vezetnek kötélen maguk után.[61] Azt már tudjuk, hogy ez utóbbiak munkában lévő sámánokat ábrázolnak. A busman adatközlők azt is elmagyarázták, hogy a kötélvégre kapott fantasztikus fenevadak „esőállatok", amelyek roppant mély vízmedencékben élnek a szellemvilágban. A képek azt mutatják, mit tettek a sanok, amikor aszály sújtotta a vidéket, ahol éltek. Ilyenkor egy csapat sámán

San sámánok elfognak egy esőállatot a szellemvilágban, és a sziklafalon keresztül visszavezetik a mi világunkba

együtt lépett transzba, behatoltak a szellemvilágba, elfogtak egy esőállatot, visszavitték a mi világunkba, ahol „felvágták" vagy „megfejték", így idézték elő az olyannyira vágyott esőt.

A festmények gyakran úgy ábrázolják az esőállatokat, mintha magából a sziklafalból húznák ki őket[62] – talán azért, mert úgy hitték, hogy a szellemvilág a sziklafal másik oldalán van.

Ezzel a módszerrel – egyik rejtélyről a másikra haladva – Lewis-Williams felfedezte, hogy a dél-afrikai sziklaművészetet övező sok értelmezési problémát már régóta tisztázták a 19. századi busmanok, akik nemcsak az őskori művészek közvetlen leszármazottai voltak, de ami ennél is sokkal értékesebb, még mindig részt vettek őseik hagyományaiban, birtokában voltak a transztánc és a sámánok testen kívüli utazása alatt több tízezer éven át felgyülemlett tapasztalatnak, és tovább festették a sziklamenedékeik falára mindazt, amit a túlvilágon láttak.

Akárhogyan nevezzük is a rózsát, az csak rózsa marad

David Lewis-Williams minden egyes publikált munkájában a *!gi:xák*ra meglehetős explicit módon „sámánokként" utal. Szerintem teljesen helyénvalóan. Mindazonáltal akadémikusok egy kicsi, de igen hangos csoportja rengeteg unalmas oldalt írt tele szakmai folyóiratokban amellett érvelve, hogy a *!gi:xák* nem voltak sámánok. A támadásokhoz leggyakrabban alkalmazott technikát mintha csak egy nagy leleplező kézikönyvből vették volna: a kritikához előrángattak valamilyen személyes, teljesen egyéni szempontból megfogalmazott, rendkívül korlátozott meghatározást a sámánizmusra vonatkozóan (anélkül, hogy tájékoztatták volna az olvasót arról, hogy pontosan milyen meghatározásról van is szó), majd ennek alapján kijelentették, hogy – például – a *!gi:xák* gyógyító transztánca nem sámánisztikus gyógyítás, hanem valamilyen más típusú transztánc, ezért a san törzsre nem jellemző a sámánizmus.

Ahogy Lewis-Williams rámutat, azok, akik ilyen módszerekkel támadják, gyakran elkövetik azt az alapvető hibát, hogy összekeverik az elnevezést a konkrét dologgal. Gyakran nem világos, hogy az ellen tiltakoznak-e, hogy érzésük szerint egy bizonyos speciális kontextusban helytelen a „sámánizmus" szó használata, vagy pedig egyes sziklaműveket „sámánisztikus"-nak beállítani igyekvő megközelítés nem tetszik nekik.

> Ha lenne lehetőség a békés megegyezésre, akkor talán megegyezhetnénk abban, hogy közösen keresünk egy másik elnevezést (bár én nem úgy látom, hogy egy jobb meghatározásra lenne igény), ettől azonban a san hitvilág és vallási gyakorlat, valamint a képeikkel kapcsolatos véleményem semmit sem változna.[63]

Ez pedig valóban létfontosságú mozzanat. *Előttünk áll egy jelenség,* amelyet akár „sámánizmus"-nak nevezünk, akár valami másnak, attól még változatlan tény marad, hogy létezik egy univerzális, az emberiség történelmét végigkísérő, minden lakott kontinensen felbukkanó, nagyon jellegzetes, azonosítható és kísértetiesen konzisztens jellemvonás, amely egyaránt megjelenik a san törzsnél, a tunguzoknál és még egy sor más kultúrában is. Ezek a szembetű-

nő jellegzetességek azon a minden emberre jellemző idegrendszeri sajátosságon alapulnak, hogy (egy sor különböző, a ritmikus tánctól a hallucinogén drogok fogyasztásáig terjedő technika segítségével) az ember képes belépni egyfajta módosult tudatállapotba, ahol hallucinációkat tapasztal meg. Ezeket a hallucinációkat képes a szellemvilággal vagy a túlvilággal felvett természetfeletti kapcsolatként értelmezni, illetve ezeket a kapcsolatokat a normális tudatállapotba visszatérve – hitük szerint – gyógyító erőként, az időjárás, illetve az állatok mozgásának kontrollására, továbbá más jótékony és hasznos célokra felhasználni.[64]

Ez a jelenség foglalkoztat minket, és a néprajzi adatok tanúsága szerint erre a jelenségre bukkanhatunk a déli san törzsnél is, sziklafestészetük ihlető elemeként. Lewis-Williams elmélete szerint ez a jelenség ihlethette meg a felső paleolitikum európai barlangfestőit is. És ez a jelenség – ezt nyomatékosan ismétlem – azon az általános idegrendszeri sajátosságunkon alapul, hogy képesek vagyunk módosult tudatállapotba kerülni.

Annak ellenére, hogy az a mód, ahogy ezt a képességünket kiaknáztuk, kultúráról kultúrára, korszakról korszakra változhatott, a képesség maga alapvető fontosságú. Az emberek túlnyomó többsége soha életében nem használja ezt a képességét. Mások csak ritkán, magánjellegű céllal teszik – akár drogfogyasztóként, akár mély meditációt vagy más technikákat használva. A sámánokat egyszerűen az különbözteti meg az előbb felsorolt emberektől, hogy ezeket a tudatmódosító technikákat sokkal gyakrabban alkalmazták, mindezt a közösség javára fordították, illetve hogy nagyon magas szintű készségre, magabiztosságra és rutinra tettek szert a szellemvilágban való eligazodásban, valamint a meggyőződésük szerint itt élő természetfeletti lényekkel való tárgyalásban. Sok társadalomban az ilyen személyek bizonyos hivatalos rangra vagy pozícióra is szert tehettek, de volt, ahol nem. Ha azonban beléptek a transzállapotba, testen kívüli utazást tettek a szellemek között, képesek voltak távoli helyeket és embereket megpillantani, és azt állították, hogy mindezen erők révén képesek betegségeket gyógyítani, állatok mozgását irányítani, és esőt csinálni, akkor teljes joggal nevezhetjük őket sámánoknak.

Mivel minden ember képes megtapasztalni módosult tudatállapotokat és hallucinációkat – állítják Lewis-Williams kritikusai –, és pontosan azért, mert ezek alapvető elemei a sámánizmusnak, fennáll a veszélye annak, hogy a végén „sámánnak fogunk nevezni mindenkit, aki átélt már módosult tudatállapotot. Ebben az esetben mindnyájan sámánok vagyunk, vagyis a szó elveszti jelentését, és az ember szinonimájává válik!”[65] Lehet, hogy pontosan ez a lényeg: nem az, hogy a szó maga az ember szinonimája, hanem éppen az, hogy mindenkiben megvan a képesség arra, hogy sámán legyen. Bizonyos társadalmak népességén belül meglehetősen nagy lehetett az olyan nők és férfiak aránya, akik gyakorolták ezt a képességüket anélkül, hogy a szó bármilyen értelemben is jelentését vesztette volna.

A későbbiekben látni fogjuk, hogy a *Ju/'hoansi (!Kung)* törzsben a felnőtt férfiak mintegy fele és a nők harmada sámán. Hasonlóképpen Peruban is mintegy százezer sámán lehet. A helyiek itt *curanderos*nak (gyógyítónak) vagy *brujos*nak (varázslónak) nevezik őket, feladataik és személyes tapasztalataik azonban gyakorlatilag megegyeznek dél-afrikai és szibériai tunguz társaikéval. Vagyis ők is transzállapotba kerülnek (Peruban ehhez mindig hallucinogén növényeket fogyasztanak), testen kívüli utazásokat tesznek a túlvilágra, ott tárgyalnak a szellemekkel, majd visszatérnek erre a világra, hogy betegségeket gyógyítsanak, befolyásolják az időjárást és a vadállatok mozgását stb. Érdekes módon mind Peruban, mind a san busmanok körében él az az elképzelés, hogy szakadatlanul zajlik körülöttünk az a láthatatlan, testen kívüli küzdelem, amelynek során a „jó” sámánok azért harcolnak, hogy kivédjék a „rossz” sámánok népük ellen indított támadásait.

Úgy tűnik tehát, hogy a „sámán” és a „sámánisztikus” szó jelentéséről és alkalmazásáról zajló szemantikai vitában a Lewis-Williams ellen irányuló támadás egy alaposabb vizsgálat tükrében teljesen alaptalannak bizonyul. Valójában Lewis-Williams kutatómunkája az emberi faj azon rendkívül univerzális képességére összpontosul, amelyet sok tudós sámánizmusként említ, és ezt a jelenséget fikarcnyit sem kisebbíti, ha megegyezünk abban, hogy ezentúl „grglizmus” vagy „qwrzlzat” néven emlegetjük. Sajnálatos módon egyes tudósoknak sikerült az elnevezéséről folytatott unalmas és irreleváns civakodással magáról a jelenségről elterelni a figyelmet.

Úgy vettem észre, hogy ugyanez vonatkozik a Lewis-Williams munkáit ért összes támadásra. Rám hárult az a teher, hogy mint felelős szerző mélységében vizsgáljam meg ezeket a támadásokat.

Úgy találtam, tehetség nem sok mutatkozik bennük, megfelelő tudományos kritika helyett inkább „savanyú a szőlő"-effektust és kisszerű gáncsoskodást éreztem ki belőlük. Aki többet szeretne megtudni a témáról, az I. függelékben talál részletesebb leírást ezekről a vitákról.

Az élő transztánc

Ha a 19. századi néprajzi adatok újrafelfedezése áttörést jelentett a san sziklaművészet kutatásában, akkor ugyanez elmondható az ezzel párhuzamosan bekövetkezett, a Botswanán és Namíbián át húzódó Kalahári sivatagban élő busman közösségek felfedezéséről is. Ezek a törzsek még mindig megőrizték ősi tanaikat, szokásaikat és hagyományaikat, ez pedig megvilágítja a művészetüket is. Pedig a kutatók eleinte nem is számítottak erre. A botswanai *Ju/'hoansi* busmanok olyan nyelvet beszélnek, amely nem áll rokonságban a kihalt déli san sziklaművészek nyelvével, és saját sziklaművészeti hagyományuk sincs. Mindazonáltal Megan Biesele, a *Ju/'hoansi* törzzsel dolgozó antropológus segítségével, valamint Lorna és Elizabeth Marshall, Richard Katz és más tudósok busman hiedelemvilágról folytatott kutatásait felhasználva Lewis-Williams az 1970-es évek végére megállapította, hogy a felszínes különbségek alatt a mélystruktúrában olyan lényegi hasonlóságokat találunk, amelyekből teljesen megalapozott következtetéseket vonhatunk le a sziklaművészettel kapcsolatban.

A legfontosabb hasonlóság az volt, hogy a *Ju/'hoansi* törzsben is fennmaradt a sziklaképeken megörökített, illetve a 19. századi néprajzi adatokban szereplő transztánc, amely az ősi sámánok eszközéül szolgált, hogy felölthessék szellemállat alakjukat, és beléphessenek a túlvilágra. A *Ju/'hoansi* sámánok ugyanígy táncolják bele magukat abba az erősen módosult tudatállapotba, ahol átélik azt a hallucinációt, hogy átalakulnak szellemállattá – leggyakrabban oroszlánná –, és testen kívüli utazásra indulnak.[66] Mivel a nyelvük különbözik a sanokétól, a *Ju/'hoansi* sámánt nem *!gi:xá*nak, hanem *n/om k"xausi*nak hívják. A fogalom azonban azonos, mivel a *n/om* „természetfeletti erő"-t jelent, a *k"xausi* jelentése pedig „valaminek a birtokosa".[67] Vagyis a *Ju/'hoansi* sámánok ugyanúgy természetfeletti erő birtokosai, mint a *!gi:xák* voltak, és a táncot mind a mai napig a túlvilágra átvivő kapuként használják, ahogy azt valószínűleg több tízezer éve teszik.

Az antropológusok megjegyezték, hogy bármely *Ju/'hoansi* táborban teljesen normális dolog, ha a felnőtt férfiak mintegy fele, a nők harmada sámán.[68] Bármilyen transztánc szükséges a túlvilágról származó probléma megoldására, az egész tábor összegyűlik az éjszakai tábortűz körül. A nők vannak a legközelebb a tűzhöz, ahol szorosan egymás mellett ülve kört alkotnak. Énekelnek és tapsolnak, hogy megnyissák az utat a természetfeletti utazás előtt. Körülöttük állnak a férfiak – köztük a beavatott sámánokkal és gyakornokokkal, akik abban reménykednek, hogy megteszik első lélekutazásukat –, akik szélesebb kört alkotva kezdik el energikus és ritmikus táncukat a tűz fénykörén kívül. Többségük szertartásos légycsapót suhogtat, amelyet csakis ehhez a rituáléhoz használnak. Vádlijukon csörgőket viselnek, ezeket ritmusos dobbantásokkal hozzák működésbe. A tánc során a női sámánok néha elhagyják a tűz mellett elfoglalt helyüket, és csatlakoznak a férfiakhoz. Fontos azonban, hogy még a legintenzívebb pillanatokban is jelen van a törzs minden tagja – így a kisgyerekek is. Ahogy David Lewis-Williams megfigyeli:

> Amíg a tánc zajlik, a gyerekek a közelben játszanak, néha vidáman utánozzák a transzba esett sámánokat. Úgy tűnik, a mi szemünkben „szakrális"-nak és „profán"-nak tűnő tevékenységek ilyetén összekeveredését senki sem érzi bomlasztó vagy tiszteletlen jelenségnek.[69]

Ahogy telnek az órák, és a táncosok egyre kimerültebbé válnak, testük kihevül és verejtékben úszik. Először a tapasztaltabb sámánok kerülnek transzállapotba (amit a *Ju/'hoansi* nyelvben *!kiá*nak neveznek).[70] Mivel a kiszáradás és a transzállapotba átlendítő fizikai stressz hatására az orrnyálkahártyát behálózó finom vérerek megrepednek, ehhez a folyamathoz rutinszerűen társul a sziklarajzokon is látható bőséges orrvérzés. Ezzel együtt megjelenik a belső hőmérséklet emelkedésének ijesztő érzése, amelyet az egyik *Ju/'hoansi* sámán így írt le Richard Lee antropológusnak:

> A transzvarázslat nagyon fáj! Amint kezdesz belépni a transzba, a *n/om* lassan felfűti a belsődet, és magába szippant. Felduzzad ben-

> ned, megragadja a belsődet, és elveszi a gondolataidat. Tudatod és érzékeid cserbenhagynak, nem tudsz tisztán gondolkodni. A dolgok idegenné válnak, és elkezdenek megváltozni. Nem tudsz odafigyelni a körülötted lévő emberekre, nem érted, mit mondanak neked. Rájuk nézel, és hirtelen igen kicsinek tűnnek. Arra gondolsz: mi történik itt? Isten teszi ezt? A testedben mindent kitölt a *n/om;* csakis ezt érzed.[71]

A tánckörben tántorgó sámánok a transz első szakaszában a tenyerükbe gyűjtik az orrukból folyó vért, ezt összekeverik a verejtékükkel, így készítenek orvosságot, amely tele van *n/om*mal. Ezt az orvosságot aztán elkenik a közösség beteg tagjainak testén. A *n/om* átadásának másik, a Kalahári sivatagban ma is alkalmazott módszerét a sziklafestményeken is gyakran láthatjuk. Ilyenkor a sámán közvetlenül ráfekszik a beteg emberre, és teljes testsúlyával ránehezedik.[72]

Rejtélyes testtartás

David Lewis-Williams számos egyéb megvilágító példával is szolgál, amelyekben a *Ju/'hoansi* transztánc a sziklaművészet olyan problémáit és főbb kérdéseit világítja meg, amelyeket a 19. századi néprajzi adatok nem tudtak egyértelműen megoldani.

A san sziklaművészek gyakran ábrázoltak emberalakokat ilyen különös, hátratekert karral látható testtartásban

Például a Drakensbergben sok festményen és rajzon láthatók emberi vagy therianthrop alakok derékban meghajolva, karjaikat a hátuk mögé emelve:

Mivel ennek a különös testhelyzetnek igen elterjedt az ábrázolása, a kutatók felismerték, hogy ez mindenképpen valamilyen speciális jelentőséggel bír, azt azonban nem sikerült kideríteni, hogy mit is jelenthetett valójában. Úgy tűnik, egyetlen 19. vagy 20. századi néprajzkutató sem jegyezte fel ezt a testtartást.[73]

Aztán egy kutatási terepmunka során létrejött egy igen szerencsés találkozás:

> 1975-ben Megan Biesele amerikai antropológus társaságában a Kalahári sivatagban jártam. Ő folyékonyan beszélte a *!Kung (Ju/'hoansi)* nyelvet, és tolmácsolta nekem, amit egy csapatnyi sámán mesélt nekünk. Anélkül, hogy erre biztattam volna, az egyikük felállt, enyhén meghajolt, és a háta mögé emelte a kezét. Ezt a testtartást látva azonnal rájöttem, hogy egy régi rejtély megoldása előtt állunk. A férfi elmondta, hogy egyes sámánok ilyen tartásban táncolnak, amikor arra kérik az isteneket, hogy több erőt adjanak a testébe. Drakensberg művészetének egyik legfontosabb rejtélyére fény derült. Ez is azon ritka és gyümölcsöző pillanatok egyike volt, amikor a múlt megérinti a jelent.[74]

Egy szó, mint száz, a 19. századi néprajzkutatás mellett a Kalahári sivatag kortárs busman közösségeinek vizsgálata egyaránt komoly segítséget nyújtott az őskori Dél-Afrika sziklaművészetének megértéséhez, és további nyomokkal szolgált arra nézve, milyen kapcsolatban állt ez a művészet a módosult tudatállapotban megélt élményekkel. David Lewis-Williamsnek azonban még más tudományterületről is szüksége volt újabb információkra, mielőtt készen állt volna, hogy megpróbálja felállítani saját „nagy elméletét", amely nemcsak a dél-afrikai művészet, de a felső paleolitikum európai barlangfestményeinek jelentését is feltárná.

A tukanók festett víziói

A munkájához szükséges első lényeges információtöredékeket Gerardo Reichel-Dolmatoff kolumbiai antropológus munkáiban találta meg. 1975-ben, pontosan abban az időben, amikor Lewis-Williams kezdett valódi bepillantást nyerni a san sziklaművészetbe, Dolmatoff kiadta fontos monográfiáját *(The Shaman and the Jaguar: A Study of*

Narcotic Drugs amongst the Tukano Indians of Colombia).[75] A „drog" kifejezés használata a címben nem túlságosan szerencsés, mivel a szóban forgó drog nem szigorúan vett narkotikum, hanem inkább hallucinogén szer. Tulajdonképpen régi barátunkról, az ayahuascáról van szó, az Amazonas durva és keserű főzetéről, amelynek legfontosabb aktív összetevője a dimetil-triptamin nevű erőteljes pszichotropikus alkaloida.[76] Az Amazonas-medencében szétszórva több mint hetven különböző törzs használ ayahuascát, és sok helyen saját nevet is adnak neki *(natema, caapi, cipo, shori* stb.*)*.[77] A kolumbiai tukanók úgy nevezik, *yaje* (ejtsd jahé), de teljesen megegyezik azzal az ayahuascával, amit Peruban és Brazíliában ittam.

A későbbi fejezetekben még részletesebben is beszámolok Reichel-Dolmatoff felfedezéséről. Most csak az a különös tény érdekes számunkra, amelyre 1975-ös tanulmánya hívta fel a figyelmet: a tukano törzs geometrikus mintákat és absztrakt alakzatokat fest kelméire, hangszereire, házaira és azokra a közösségi malocákra, ahol a *yajé*t fogyasztják.[78] A kolumbiai antropológus arról az érdekes kísérletéről is beszámol, amely során megkérte a tukano közösség tagjait, hogy készítsenek zsírkrétarajzot arról, amit a *yaje*ivás közben látnak. (A rajzok természetesen emlékezetből készültek, miután az ivók visszatértek a normális tudatállapotba.) Az eredmény nagyrészt megegyezett a házakon és kelméken látható mintákkal: spirálban végződő függőleges vonalakkal övezett háromszögek, rombuszok, párhuzamos vonalakkal kitöltött négyszögek, párhuzamos hullámvonalak vízszintes mintái, számos különböző ovális és U alakú elem, pettyek és korongok sorai, rácsozatok, cikcakkvonalak, egymásba illeszkedő négyszögek, párhuzamos ívek (láncívek) stb.[79] Igen jelentős tény, hogy a tukano indiánok ugyanilyen alakokat és mintákat festettek az Amazonas északnyugati részén emelkedő hegyeik sziklafalára is, ahol a mintákat vörössel festett állatalakokkal kombinálták.[80]

Egy olyan széles körű tapasztalatokkal rendelkező kutatónak, mint Lewis-Williams, ez az egész – természetesen – kolosszális nyomot jelentett, amely elvezethet a pontosan ugyanilyen formákat és mintákat használó san sziklaművészet és a felső paleolit európai barlangfestészetének lehetséges forrásához.[81]

A látomások szakaszai

Egy második elméletnek, amelyet Lewis-Williams majd a későbbi munkáiban fog kidolgozni (bár saját elméletéhez ez nem volt elengedhetetlenül fontos), szintén Reichel-Dolmatoff 1975-ös tanulmánya volt az előfutára. E szerint az elmélet szerint a hallucinatív élmények különböző szakaszokban érik az embert.

A tukano törzs tagjai három ilyen szakaszról számolnak be a *yaje*/ayahuascaivás után. Állításuk szerint az első szakaszban látják az általuk előszeretettel megfestett geometrikus és absztrakt minták többségét: „Rácsmintákat, cikcakkvonalakat, szem alakú motívumokkal váltakozó hullámvonalakat, sokszínű koncentrikus köröket vagy ragyogó színekben pompázó pettyek végtelen láncolatát."[82] Érdekes módon amikor ilyen típusú látomásokról van szó, általában a *nomeri* gyűjtőfogalmat használják, amelyet minden mintába rendeződő fényjelenségre alkalmaznak, amit azonban úgy is lehetne fordítani, hogy „színes pettyekkel festeni".[83]

Reichel-Dolmatoff adatközlői ehhez azt is hozzátették, hogy a *nomeri* minták végül elhalványulnak és eltűnnek, amint megkezdődik a látomások második szakasza. Ezt a szakaszt „nagyobb alakok jellemzik, amelyek állatokhoz, emberekhez vagy ismeretlen lényekhez hasonlítanak".[84] A törzs tagjai azt mondták, hogy a második szakaszban a tapasztalt sámánok képesek belépni a szellemvilágba – amelyet gyakran jellemeznek „víz alatti lét"-ként –, ahol találkozhatnak azzal a titkos rejtekhelyén tartózkodó hatalmas természetfeletti lénnyel, akit az Állatok Uraként ismernek. Kevésbé tapasztalt *yaje*ivók rettenetes szörnyeket, óriáskígyókat vagy jaguárokat láthatnak a transz második szakaszában.[85]

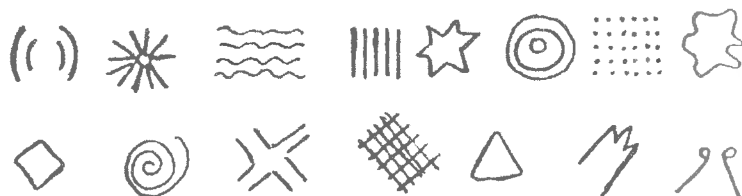
Végül, a harmadik szakaszban, a beszámolók szerint lecsendesedett, elmélkedő hangulat lesz úrrá a résztvevőkön, amelyet „lágy zene és lassan vándorló felhők kísérnek, amelyeket mintha lágy szellő sodorna magával".[86]

Entoptikai jelenség

Lewis-Williams későbbi munkáiban kibontott másik nagy témája a köré a felismerés köré szerveződött, hogy a modern neuropszichológia a „szemkáprázás" (más elnevezéssel „entoptikai jelenség vagy „formaállandóság") terén végzett kutatásai adhatják a ke-

zünkbe az őskori sziklaművészet megfejtéséhez szükséges kód legalább egy részét.[87] Ezt a témát is felvetette már előzőleg Reichel-Dolmatoff, aki arról számol be, hogy a kortárs tukano sziklafestészetet szemkáprázatszerű minták uralják, és emlékeztet minket rá:

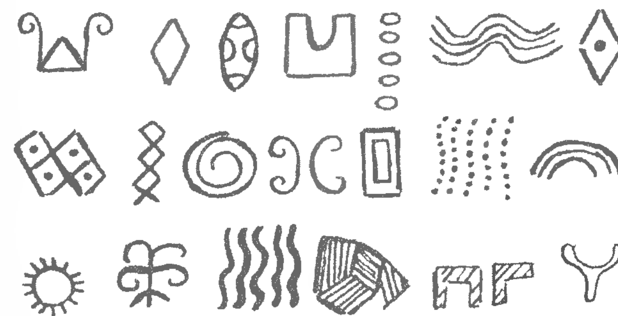
> A szemkáprázat szubjektív képei, amelyek függetlenek bármely külső fényforrástól, a látóérzék „önmegvilágításának" eredményei. Mivel a szemgolyón belül és az agyban jönnek létre, ezek a képek közös emberi tapasztalatnak tekinthetők. Alkalomadtán szemkáprázás spontán módon is létrejöhet, különösen akkor, ha az illető személy egy bizonyos ideig meg van fosztva a vizuális ingerektől. [...] Ezt a jelenséget külső hatás is előidézheti: a szemgolyóra gyakorolt nyomás, hirtelen sokk, illetve ha ébredés után a sötét szobát nézzük. [...] Szemkáprázást ráadásul egy sor kémiai anyag is kiválthat. Hallucinogén drogokról, például az LSD-ről, a pszilocibinről, a meszkalinról, a bufoteinről tudjuk, hogy absztrakt mintákból álló káprázatokat idéznek elő, és gyakran az élmény után több hónappal is tapasztalhatók utóképek.[88]

Nyugati önkéntesek víziói (Reichel-Dolmatoff nyomán)

Ezzel kapcsolatban Reichel-Dolmatoff 1975-ös tanulmánya bizonyítékként hozza fel Max Knoll laboratóriumi kísérleteit. Ez utóbbi tudós az agy elektromos stimulációjával idézett elő káprázatokat több mint száz nyugati önkéntes bevonásával, akiket megkért, hogy rajzolják le, mit láttak.

Megdöbbentő párhuzamokat látunk az összehasonlításban, mivel az amazonasi indiánok *yaje*vízióik során tapasztalt és lerajzolt ábrái, illetve a laboratóriumi teszt nyugati résztvevőinek rajzai pontosan ugyanazokat a típusú geometriai és absztrakt formákat mutatják.[89] „Ezek az egybeesések túlságosan is egyértelműek ahhoz, hogy a véletlennek tulajdonítsuk őket – teszi hozzá Reichel-Dolmatoff. – Azt mutatják, hogy a *yaje* hatására az indiánok által – különösen az intoxikáció első szakaszában – látott motívumok szemkáprázási minták, amelyeket aztán kulturális szempontok szerint nagy jelentőségű dologként értelmeznek."[90]

A tukano indiánok hallucinációk alatt megtapasztalt mintái (Reichel-Dolmatoff nyomán)

Egy egyszerű magyarázat?

Ebben – megint csak – az az érdekes, amit Lewis-Williams is azonnal felismert, nevezetesen, hogy felkínál egy szembeötlő egyszerű magyarázatot. Lehetséges, hogy az európai festett barlangokban, a san sziklamenedékekben, az amazonasi tukano indiánok és a laboratóriumi kísérlet nyugati résztvevőinek rajzain talált absztrakt és geometrikus minták mind ugyanabból az alapvető forrásból származnak? Lehetséges, hogy mindezek annak az entoptikai jelenségnek a megnyilvánulásai, amelyet az anatómiailag modern ember speciális idegrendszere állít elő univerzálisan, amint módosult tudatállapotba kerül?

Ha kiderül, hogy tényleg erről van szó, akkor máris úton lehetünk afelé, hogy rengeteget megtudjunk a mind ez idáig megfoghatatlan őskori kultúrákról, amelyek szerte a világban otthagyták nyomaikat, amelyekről azonban egyetlen néprajzi adat sem maradt fenn. Ez az állítás akkor is érvényes marad, ha egészen bizonyos, hogy különböző korok különböző kultúrái nagyon sok és egymástól teljesen eltérő módon értelmezték azokat a rejtélyes

alakokat és mintákat, amelyeket módosult tudatállapotban láttak. Nem várhatjuk, hogy a tukano *yaje*ivók ugyanazt hozzák ki az entopikus mintákból, mint a san transztáncosok – vagy ami azt illeti, a felső paleolitikum művészei. Azt sem várhatjuk el, hogy minden ember, aki megtapasztalja az entoptikai élményt, meg próbálja lefesteni őket. Nyugodtan feltételezhetjük, hogy a többség nem ezt teszi.

Mindazonáltal vitathatatlan tény, hogy különböző korokban és különböző helyeken ugyanazon típusú minták bukkannak elő folyamatosan. Mindez arra utal, hogy valamilyen nagyon erős közös faktornak kellett működnie ezeknél a képeknél, és arra csábít, hogy megszövegezzünk egy kísérleti hipotézist: ha az őskori művészetben is felismerhetők a káprázat jellegű minták, mint ahogy a san, a tukano és a felső paleolit kori Európában felismerhetők, akkor ez arra utaló nyom lehet, hogy a művészetet létrehozó kultúrák felhasználták a módosult tudatállapot tapasztalatait. A san és a tukano törzsnél már tudjuk, hogy a módosult tudatállapot *szerepet játszik* a művészetükben, és hogy ez mindkét esetben a sámánizmuson keresztül nyer kifejezést. Itt valóban megjelennek jelentős és széles körben elterjedt minták, Reichel-Dolmatoff pedig már arra is rámutatott, hogy mi ennek az oka. Mivel a szemkáprázás jelensége a szemből és az agyból származik, ezért „közös emberi tapasztalatnak tekinthető".[91]

Az agy rejtélyei

Még ha egyetértünk is abban, hogy a szemkáprázat jelenségeit ábrázolják, igen ritka eset, hogy csakis ezek lennének a sziklaművészet jellemzői. Láttuk, hogy a tukanók az entoptikai rácsok és más minták mellé – és néha közvetlenül az ábrákra – állatfigurákat festettek, és tudjuk, hogy az állatalakok – szintén az ismerős mintákkal és jelekkel összekeveredve – hasonlóképp komoly jelentőséggel bírnak a san sziklaművészetben és a felső paleolitikum európai barlangjaiban. Nyilvánvaló, hogy ezek az igen eltérő ember- és állatfigurák – hogy a therianthropokról ne is beszéljünk – nem születhettek entoptikai hatásként (egyszerűen és mechanikusan az „optikai rendszerben"), ahogy az univerzális alakok és minták. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy nagyon sok rendkívüli hasonlóság figyelhető meg a kultúrák között – abban, ahogy az alakok elfedik egymást, ahogy a talaj és a horizontvonal hiányában lebegni látszanak, ahogy a festmények kihasználják a sziklafelület vonalait stb. –, amelyek újfent a közös forrás létére utalnak.

David Lewis-Williams tudta, hogy a talányra valószínűleg nem adható olyan egyszerű válasz, hogy ezek az ideák teljesen valószerűtlen és példa nélküli módon ilyen hatalmas teret és időt áthidalva elterjednek a világban. Akár az entoptikai jelenségek – amelyekkel szoros kapcsolatban állnak –, ezek a különös és kísérteties hasonlóságok is kapcsolatban kell hogy álljanak a módosult tudatállapottal, illetve az emberi agy rejtélyével. Jóllehet ez a terület teljesen ismeretlen a régészek számára, David Lewis-Williams arra készült, hogy sokkal többet tanuljon meg a neuropszichológia felfedezéseiről, mint valaha is gondolta volna.

Nyolcadik fejezet

Az agyban lévő kód

Kell ahhoz bátorság, hogy az ember elhajítsa azokat a termékeket lennek bizonyult módszereket és megközelítéseket, amelyeknek a szakterület tudósainak többsége minden kétely nélkül alávetette magát. A legtöbb ember könnyebbnek találná, hogy továbbra is a csordával tartson, vagyis David Lewis-Williams komoly jellembeli tartásról tett tanúbizonyságot, amikor az 1970-es években szakított Breuil és Leroi-Gourhan örökségével, és nekilátott, hogy megkeresse és kijelölje a saját útját. Akár egy veszélyes bűnöző után nyomozó detektív, lassan és türelmesen követte a tetteshez vezető nyomokat. Útja során vitákat kavart, kiváltotta más tudósok heves ellenállását, akik érdekeltek voltak a régi, bevett elméletek megőrzésében, ő azonban bízott saját irányérzékében, és bátran állta a rázúduló sortüzet. Ennek eredményeképpen az elkövetkező harminc év során közelebb került ahhoz, hogy feltörje a világ legősibb és legrejtélyesebb vallásos művészetének kódját, mint előtte bárki.

Dél-Afrika – ahol a sziklafestészet helyi hagyománya a namíbiai Apollo–11-barlang festett kőlapjai révén legalább 27 ezer éves múltra tekint vissza – távoli őseink világszerte elterjedt rejtélyes művészetének egyik legnagyobb tárháza. Az 1980-as évek elejére Lewis-Williams erőfeszítéseinek köszönhetően – a néprajzi adatokból világossá vált, hogy a többezernyi festett és vésett rajzokkal díszített sziklamenedék számos rejtélyes és látszólag megfejthetetlen jelenete „a Kalahári sivatag félsivatagos területeitől 1000 km-re délkeleti irányba, a Drakensberg jobb vízellátottságú vidékéig terjedő hatalmas térségben sámánisztikus eredetű alkotás”.[1]

Ráadásul ennek a művészetnek voltak olyan aspektusai – például az igen sajátos absztrakt és geometrikus minták használata –, amelyek pontról pontra megegyeztek a kolumbiai Amazonas mentén élő tukano indiánok jóval távolabbi sziklaművészetével. Ez az érdekes tény valamilyen közös okot sejtet. A véletlen egybeesés kizárása és egy általánosabb elmélet megalapozása érdekében azonban tudnunk kéne, hogy a világ más részein található sziklaművészetekre is jellemzőek-e az ilyen motívumok, illetve hogy fennmaradtak-e olyan néprajzi adatok, amelyek ezeket a mintákat a módosult tudatállapothoz kapcsolják.

Eközben a leggyorsabb előrelépés reménye teljesen más irányból érkezett. Nyugati önkéntesek, akiket arra kértek, hogy fessék le azokat a képeket, amelyeket a laboratóriumi körülmények között, az agy elektromos ingerlésével előidézett módosult tudatállapotban látnak, olyan absztrakt és geometrikus mintákat festettek, amelyek lényegében megegyeztek a san és tukano ábrákkal. Az előző fejezetben láttuk, hogy egy neuropszichológus azonnal felismeri az ilyen mintákat, amelyeket a szakma „szemkáprázat”-nak, „formaállandó”-nak vagy „entoptikai jelenség”-nek nevez, s amelyeket hallucinogén drogokkal (például ayahuascával vagy LSD-vel), illetve elektromos agyi ingerléssel egyaránt képesek megbízható állandósággal előcsalogatni. Lewis-Williams elvetette a régi stílusú – és „tudományos” volta miatt széles körben támogatott – kvantitív módszert a sziklaművészet kutatásában, amely egyszerűen összeszámolta az őskori képek különböző ismertetőjegyeit. A tudományosságot azonban semmiképp sem vetette el, ezért most rendkívül vonzónak találta azt a lehetőséget, hogy megfelelően ellenőrzött laboratóriumi körülmények között előállított, szigorúan empirikus adatok vethetnek fényt azoknak a különös mintáknak az eredetére, amelyek a világ különböző részein élő sziklaművészeti hagyományokban újra és újra felbukkantak. Teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy ezeket a mintázatokat koronként és területenként egészen eltérő módon értelmezhették. Döntését, hogy kezdeti kutatásait többé-kevésbé kizárólag ezekre a mintázatokra koncentrálja, megerősítette az a tény, hogy legalábbis megjelenési formájukat látszólag nem befolyásolták helyi kulturális sajátosságok, s ez azt sejtette, hogy „teljes egészében az idegrendszer irányítása alatt álló, módosult tudatállapot határozza meg őket”.[2]

Ezzel a módszerrel (vagyis hogy a művészet azon elemeire koncentrált, amelyeket a legkisebb valószínűséggel alakítottak kulturális megfontolások) remélte elkerülni a vádakat, hogy durva néprajzi analógiákat von időben és térben távol eső népek és kultúrák között. Célja az volt, hogy amennyire csak lehetséges, felmérje, valóban olyan univerzális mintákról van-e szó, mint ahogy azt

kezdeti kutatásai sugallták, illetve hogy egyértelműbben megálla-pítsa pontos kapcsolatukat a módosult tudatállapottal. Hátsó gon-dolata az volt, hogy talán valamilyen „idegrendszeri híd"-ra buk-kan, amely átível a kultúrák és évezredek hatalmas szakadékán, és valódi hozzáférést biztosít számunkra a felső paleolitikum bar-langművészeinek tudatához és motívumaihoz.

Entoptikai jelenség

Könnyen összezavarhat minket, ha egyszerre és ugyanarra vagy egymáshoz nagyon hasonló jelenségekre használjuk a „szemkáp-rázat", „formaállandó" és „entoptikai jelenség" fogalmakat. David Lewis-Williams inkább az „entoptikai jelenség" (meghatározása „az optikai rendszerből származó vizuális érzékelések")[3] kifeje-zéshez tartja magát, ezért én is ezt a kifejezést használtam ezek-hez a nagyrészt geometrikus észlelésekhez.

Lewis-Williams újabb érvet hozott fel a mellett, miért ragasz-kodik ahhoz, hogy az entoptikai jelenséget egyértelműen megkü-lönböztesse az igazi hallucinációktól, amelyeknek „nincs semmi alapja az optikai rendszer valódi szerkezetében, [és] kulturálisan irányított ikonikus képeket tartalmaz, például állatokat, szomati-kus [testi] és aurális [lelki] élményeket".[4] Számos különböző or-szágban végzett laboratóriumi munkája során a résztvevők rend-szeresen arról számoltak be, hogy a módosult tudatállapotba több szakaszon keresztül jutottak el, az első szakaszban entoptikai mintázatokat láttak, a sor végén pedig teljesen kifejlett „ikonikus" látomások (állatok, emberek, hibrid lények) következtek. A beszá-molók szerint az utolsó állapotba történő belépést gyakran erőtel-jes, gyorsan mozgó spirális/örvénylő képek vezették be, amelyek esetenként alagút, csatorna, kút vagy tölcsér[5] alakzatokba rende-ződtek. A spirális/örvénylő képek univerzalitása arra utal, hogy a képek eredete az optikai rendszeren belül keresendő, Lewis-Williams azonban eléggé elkülöníthetőnek érezte őket ahhoz, hogy külön tárgyalást érdemeljenek[6] – erre a következő két feje-zetben még visszatérünk.

Egészen az 1920-as évekig nem vizsgálták szisztematikusan az emberi idegrendszer azon általános tulajdonságát, hogy képes entoptikai jelenségeket előállítani. A német származású neurolo-gus és kísérleti pszichológus, Heinrich Kluver, a University of Chi-

cago professzora végezte el az első komoly munkát. 1926-ban, 1928-ban és 1942-ben publikált eredményei szorosan kapcsolód-tak a pszichotropikus drogok hatására létrejött módosult tudatál-lapotban tapasztalt víziókhoz.[7] Kluver kutatásai során – amelye-ket később sok más neuropszichológus és pszichiáter (például Mardi Horowitz és Ronald K. Siegel a hetvenes években)[8] is meg-erősített és továbbfejlesztett – megalkotta a felismerhető entop-tikai jelenségek katalógusát is.[9] Ezekből Lewis-Williams a saját ku-tatásaihoz útmutatóként kiemelte az alábbi listán felsorolt hat leggyakoribb típust, amelyek minden esetben „fehéren izzó, vib-ráló, mozgó, forgó és időnként megnövekvő mintázatokként"[10] je-lentek meg:

I. Egyszerű rácsozat, illetve ennek továbbfejlődött variánsai.
II. Párhuzamos vonalak.
III. Korongok és kis pettyek.

Entoptikai jelenségek		
	A	B
I		
II		
III		
IV		
V		
VI		

Entoptikai jelenségek (Lewis-Williams és Dowson nyomán)

IV. Cikcakkvonalak a látomás képterében (egyes beszámolók szerint szögletesek, másoknál hullámosak).
V. Egymásba ágyazódó láncívek (kifejlettebb formáikban a külső ív szaggatott cikcakkokat alkot).
VI. Vékony „spagetti"-vonalak[11].

Kluver azt is megfigyelte, hogy az entoptikai formák hajlamosak „gyakran ismétlődni, kombinálódni, szövevényes alakzatokba rendeződni, illetve különféle mozaikokat alkotni".[12] Kezdeti megfigyeléseire és a szakterület később lezajlott kutatási eredményeire hagyatkozva Lewis-Williams végül hét általános alapelvet különített el, amelyek, úgy tűnik, mindig jelen vannak az entoptikai jelenségek érzékelésénél. Ezek az alapelvek: *utánzás* (a hat alapvető entoptikai forma egyszerű másolatai); *fragmentáció* (a kutatások kimutatták, hogy az entoptikai jelenségek kisebb elemekre törhetnek szét); *integráció* (egy rács például egyesülhet egy sor cikcakkvonallal); *egymásra vetülés* (az egyik entoptikai forma rávetülhet a másikra); *mellérendelődés* (az entoptikai formák egymás mellé helyezése); *megkettőződés* (az egyetlen képként induló forma megkettőződött képek sorozatává alakulhat); végül az *elforgatás* (az entoptikai képek a látomás látóterében forognak).[13]

A transz három állomása és néhány drog, amely mindegyik állomásra eljuttat

A másik fontos, megválaszolásra váró kérdés, ahogy a fentiekben említettük, a módosult tudatállapotban megélt „irreális" élmények kifejlődését vagy állomásait érinti.[14] A több évtizeden át (a hallucinogén drogokkal folytatott klinikai kísérletek 1970-es évek közepén történt globális tiltását megelőző időszakban) folytatott neuropszichológiai kutatásokat áttekintve Lewis-Williams arra a következtetésre jutott, hogy „a módosult tudatállapot alatt jelentkező mentális képek nagy általánosságban három szakaszra oszthatók".[15]

> Az első szakaszban csupán entoptikai jelenségeket tapasztalunk... A második szakaszban az ember megpróbál értelmet tulajdonítani az entoptikai formáknak azzal, hogy ikonikus képekké alakítja őket [pl. egy cikcakkmintából kígyót lehet konstruálni]... Ahogy továbblépünk a harmadik szakaszba, a képekben változás áll be. Sok kísérleti alany arról számolt be, hogy spirális vagy örvénylő falú alagút vette körül őket... Az örvénylő csatorna falát televízió-képernyőhöz hasonló téglalapok rácsozata alkotta. Ezeken a „képernyőkön" jelentek meg először a spontán létrejött ikonikus hallucinációk; ezek végül eltakarják az örvényt, ahogy az entoptikai jelenségek utat engednek a képek áradásának.[16]

Ezek az állomások, hívta fel rá a figyelmet David-Williams, nem okvetlenül folyamatosan követik egymást, és nem is lehet őket mindig szétválasztani. Épp ellenkezőleg, a tesztalanyok beszámolóiból világosan kiderült, hogy a szakaszok gyakran kibogozhatatlanul összekeverednek egymással – például az első szakasz entoptikai alakzatai gyakran átfedik a harmadik szakasz ikonikus képeit.[17] Ebből adódik, hogy a felsorolt három szakasz merev struktúrája *nem* lényegi vagy nélkülözhetetlen része a neuropszichológiai modellnek, inkább hasznos analitikai eszköznek tekinthetjük, amellyel besorolhatjuk a transzban látott különböző típusú és intenzitású képeket.

Problémát okozott az a módszer is, amellyel a neuropszichológusok a tanulmányozni kívánt entoptikai és hallucinatív jelenségeket kiváltották. Egyes kutatók (pl. a 7. fejezetben idézett Max Knoll) elektromágneses mezővel és közvetlen ingerléssel stimulálták az agyat, Kluver óta szinte az összes laboratóriumi kutatás meszkalint, pszilocibint vagy LSD-t használt.[18] Az ígéretes kutatások azonban sajnálatos módon megszakadtak az 1970-es évek közepén, amikor az úgynevezett „drogellenes háború" lehetetlenné tette a további kísérleteket. Ezért Lewis-Williams is elismeri, hogy nem egyértelmű, vajon „a mentális képek pályája minden drognál és nem kábítószer által indukált állapotban azonos-e".[19] Mindazonáltal amikor először publikálta a sziklaművészettel kapcsolatos első részletes neuropszichológiai kutatási eredményeit, (1988 áprilisában, a *Current Anthropology* lapjain), azt állította, hogy „a lényegi hasonlóságot elfogadhatjuk".[20] Annak bizonyítására, hogy a különböző drogok nagyjából hasonló hatást idéznek elő, az ayahuasca[21] hatása alatt álló tukano indiánok példáját hozta fel – ebben az esetben a dimetil-triptamin az aktív hallucinogén. A hetedik fejezetben már olvashattuk, hogy a tukano indiánok is meg-

tapasztalják a három szakaszt, amelyek közül az elsőt teljes egészében az entoptikaiként felismert képek uralják.

Segítség a san és a coso törzstől

Összefoglalva: az 1988-as *Current Anthropology* – igaz, a megfelelő tudományos fenntartásokkal és megszorításokkal gondosan körülbástyázva – közzétette Lewis-Williams neuropszichológiai elméletét, amelyben a felkínált modell „hat entoptikai formából áll, hét alapelv irányítja az entoptikai jelenség és ikonikus hallucináció érzékelését, és három állomáson keresztül lehet elérni a módosult tudatállapotot".[22] Azzal, hogy az elemző apparátus immár rendelkezésre állt, a következő lépés az volt, hogy két különböző kontinensen található sziklaművészeten – amelyekről már tudott volt, hogy kapcsolatban állnak a sámánizmussal és a módosult tudatállapottal – lefuttasson egy „tesztkört" a modellel. Ha bebizonyosodik, hogy a modell ezekre a művészetekre is „illik", akkor jogos a következtetés, hogy más olyan művészetek – például a felső paleolit kori Európa barlangfestészetének – felmérésére is használhatjuk, amelyek esetében nem áll rendelkezésünkre néprajzi adat arról, hogy létrejöttükben szerepet játszott-e a módosult tudatállapot, vagy sem.[23] Amennyiben az ilyen művészetek is illeszkednek a modellhez, akkor legalábbis igen erős a gyanú, hogy megalkotásuk bizonyos szakaszaiban szerepet játszott a módosult tudatállapot.

Lewis-Williams, a dél-afrikai sanok, illetve a Kaliforniai-medencében élő bennszülött soson indiánok művészetét választotta ki, mivel mindkét nép sziklakultúrájáról tudjuk, hogy sámánisztikus eredetű. Az előző fejezetben láttuk, hogy a 19. századi néprajzi adatok létfontosságú szerepet játszottak a san művészet sámánisztikus jellegének megerősítésében. Hasonlóképp a 19. század során, illetve a 20. század elején az Egyesült Államokban a villámgyorsan fogyatkozó fennmaradt bennszülött indián törzsek véneitől begyűjtött néprajzi adatok szolgáltattak bizonyítékokkal arra nézvést, hogy a coso törzs és sok más amerikai bennszülött törzs sziklaművészete is sámánisztikus eredetű.[24]

Hogy csak néhány példát soroljunk fel röviden: a Kaliforniai-medencében a törzsi sámánok (*po'hage*, szó szerinti fordításban „orvosok") „a sziklákra festették a lelküket *[anit]*, hogy megmutassák magukat, hogy lássák az emberek, milyen tetteket hajtottak végre".[25] Más adatközlők úgy hitték, hogy a sziklaképeket nem a sámánok hozták létre, hanem természetfeletti segítőik, a „vízi gyermekek", akik a sámánok szellem segítőinek tartanak.[26] Említették még a „sziklagyermekeket" és a „hegyi törpéket"[27] – ezek a rejtélyes lények normális esetben nem láthatók, de a „csattanó maszlag hatása"[28] alatt láthatóvá válnak. Mivel a csattanó maszlag vagy *Datura stramonium* erős hallucinogén,[29] ezért a módosult tudatállapot beállta nem is lehet kétséges.

A maszlag használata fontos hagyomány volt az amerikai bennszülöttek sámánisztikus gyakorlatában, az úgynevezett „látomáskeresésben",[30] amelyről a következő fejezetben lesz szó. Napjainkban néha az ayahuascafőzethez adják az Amazonas mentén, ahol a sámánok szintén úgy vélik, hogy a maszlag felerősíti a látomások tisztaságát és erejét. Ezzel nem is vitatkoznék: azon az éjszakán, amikor maszlaggal kevert ayahuascát ittam, a látomásaim között szerepelt egy hátborzongatóan valóságosnak tűnő félig ember, félig krokodil therianthrop is.[31]

A modell tesztelése

A korábban felsorolt hat leggyakoribb entoptikai jelenség kategóriáival kezdve a sort, a san és a coso törzsek sámánisztikus sziklaművészetének részletes összehasonlítása egy sor szembeötlő és teljességgel félreérthetetlen hasonlóságot tárt fel. Az ilyen párhuzamoknak már a puszta létezése is megdöbbentő kéne hogy legyen; a jelenség azonban még inkább jelentőségteljessé és érdekessé válik, ha figyelembe vesszük a Dél-Afrikát és Kaliforniát elválasztó hatalmas földrajzi távolságot, valamint azt a cáfolhatatlan tényt, hogy a sanok és a cosók a történelem és az őskorszak során soha nem érintkeztek egymással. Jobban értékeljük az eredményt, ha a saját szemünkkel is látjuk. A következő táblázatban láthatjuk, hogy az entoptikai jelenségek mind a hat kategóriája – rácsok vagy lécezetek, párhuzamos vonalak, korongok vagy kis pettyek sorozata, cikcakkvonalak, egymásra boruló ívek – jelen vannak a coso és a san művészetben is.[32]

A modell egyéb főbb analitikus kategóriáival – a hét érzékelési alapelvvel („utánzás", „fragmentáció", „integráció", „egymásra vetülés", „mellérendelődés", „megkettőződés", „elforgatás"), va-

ENTOPTIKAI JELENSÉG			SAN SZIKLAMŰVÉSZET		COSO
			Vésetek	Festmények	
	A	B	C	D	E
I					
II					
III					
IV					
V					
VI					

A san és a coso törzs sziklaművészetében előforduló entoptikai jelenségek és elemek összehasonlítása (Lewis-Williams és Dowson nyomán, 1988)

lamint a három transzállapottal (amelyek során az entoptikai jelenségek fokozatosan beleolvadnak a teljes hallucinációkba) – is bonyolult és igen szoros kapcsolat mutatható ki.

1988-as korai tanulmányukban például Lewis-Williams és Dowson a hat entoptikai jelenség közül kettő, a cikcakkvonalak és a láncívek (amelyek a külső íveken néha maguk is összekeverednek cikcakkvonalakkal vagy rövid cikcakkokkal) transzformációit vették górcső alá. Ezt a vizsgálatot permutációk egész sorozata követte, amelyeket a három különböző transzszakasz, illetve az érzékelési alapelvek generáltak a san és a coso sziklaművészetben.[33]

A modell alkalmazhatóságát és hatékonyságát ismét vizuálisan lehet a legjobban megítélni. A következő táblázatban az I. sor mutatja a csónakszerű láncívek *utánzását* – vagyis az egyszerű ismétlődését – az első transzállapotból a san és a coso sziklaképeken. A II. sorban szintén az első szakaszban keletkező entoptikai jelenségek láthatók, ahol mindkét törzs képein „rendfokozatjelzéssé" *fragmentálódó* cikcakkvonalakat láthatunk. Még mindig az első, kizárólag entoptikai transzállapothoz tartoznak a III. sorban bemutatott ábrák, amelyeken két entoptikai jelenség – cikcakkvonal és rácsozat – *integrálódik*, megint csak mindkét kultúra képein.[34]

		SAN	COSO
1. SZAKASZ Entoptikai jelenségek	I		
	II		
	III		
2. SZAKASZ Konstruált képek	IV		
3. SZAKASZ Entoptikai és ikonikus képek	V		
	VI		

A transz három különböző szakaszát illusztráló mentális képek a san és a coso sziklaművészetben (Lewis-Williams és Dowson, 1988)

A san és a coso sziklaművészetből származó, IV. sorban bemutatott képek tipikusan olyanok, mint amilyeneket a laboratóriumi kísérletek résztvevői rajzoltak a látomásaikról a transz második szakaszában. A neuropszichológiai kutatások szerint ez az a transzállapotszakasz, amikor a kísérleti alanyok megpróbáltak értelmet adni a vizuális terükben táncoló entoptikai jelenségeknek, vagy valamilyen jelentést erőltetni rájuk – tipikusan valamilyen állat

vagy természeti tárgy ikonikus képét alkották meg belőlük. A san példán a láncívekből méhkaptár lett a hozzá tartozó méhekkel. A coso törzs ábráján egy kost látunk, a klasszikus entoptikai formát idéző íves szarvval, míg a „test entoptikai hajóalakot formáz, amelyhez hozzáillesztették a fejet, a farkat és a lábakat".[35]

Az V. és VI. sorban bemutatott állat- és emberalakok a san és a coso sziklaművészet azon képeit illusztrálják, amelyek szorosan kötődnek a harmadik, utolsó transzszakaszban látható teljes hallucinációkhoz. Ahogy az itt bemutatott két példa is mutatja, az ilyen képek gyakran együtt jelennek meg – egymás mellett és felett – cikcakkvonalakkal és más, a transz első szakaszában látott entoptikai elemekkel.[36]

Egy szó, mint száz, úgy tűnik, hogy Lewis-Williams jogosan állítja, hogy ez a neuropszichológiai kutatásokon alapuló, a módosult tudatállapotban keletkező mentális képeket vizsgáló modell valóban széleskörűen alkalmazható a san és a coso törzs sziklaművészetének értelmezéséhez. Ennek az értelmezési lehetőségnek az erejét akkor mérhetjük fel igazán, ha elképzeljük azt a szorult helyzetben lévő régészt, akitől azt várják, hogy az idevonatkozó 19. és 20. századi néprajzi adatok ismerete nélkül értelmezze a két hagyományt, és tárja fel, hogy az őket létrehozó kultúrák életének milyen szegmensébe illeszkednek be. Tudjuk, hogy a sziklaművészet-kutatás régi módszerei semmilyen segítséget nem nyújtottak egy ilyen feladat teljesítéséhez. Az viszont tagadhatatlan, hogy ha a mi képzeletbeli régészünk fel lenne vértezve a neuropszichológiai modellel, megfelelően alkalmazná, majd megfigyelné az entoptikai és a látomásos motívumok előfordulását, fejlődését és megformálását mindkét művészetben, az illető kénytelen lenne azt a – helyes – következtetést levonni, hogy mindkét kultúra igen erősen kötődik a sámánisztikus transzállapothoz.

Az a tény, hogy a modell helyes feltevésekhez vezet a san és a coso művészet esetében (amelyekről tudjuk, hogy valóban sámánisztikus eredetűek), tovább erősíti a meggyőződésünket, hogy a modell jóslatai olyan művészetek esetében is helytállónak bizonyulnak, amelyekről nem áll rendelkezésünkre ilyen adat. 1988-as közös tanulmányuk utolsó fejezetében Lewis-Williams és Dowson nekiláttak, hogy a paleolit kor Európájának rejtélyes barlangművészetére is alkalmazzák a neuropszichológiai modellt.

A modell alkalmazása a felső paleolitikum művészetére

Az előző fejezetekből már tudjuk, hogy az európai festett barlangok nagy számban tartalmaznak absztrakt és geometrikus mintákat: cikcakkvonalakat, rácsozatokat, mintákba rendezett pettyeket stb., amelyeket a kutatók megrögzötten „jeleknek" neveznek. Azt is tudjuk, hogy ezek az úgynevezett jelek pontról pontra megegyeznek a san és a coso művészetben alkalmazott absztrakt és geometriai mintákkal – amelyeket a neuropszichológiai modell egyértelműen a módosult tudatállapotban látott entoptikai képekhez társít. Valójában, ahogy a következő táblázat is mutatja, az entoptikai jelenségeknek a modell által azonosított hat alaki kategóriája közül mindegyiket ugyanolyan széles körben alkalmazták a felső paleolitikum művészei, mint a san busmanok és a coso indiánok. Ez a kijelentés egyaránt igaz a barlangok falán látható vésetekre és festményekre (ezeket szakszóval „parietális művészet"-nek nevezzük) és sok kis hordozható műalkotásra („mobiliá"-ra) is.[37] Látva, hogy ilyen szoros összefüggés mutatkozik a modell és az európai leletek között, nehéz lenne vitába szállni Lewis-Williams és Dowson óvatos következtetésével:

	ENTOPTIKAI JELENSÉG		SAN SZIKLAMŰVÉSZET		COSO	PALEOLIT KORI MŰVÉSZET			
			VÉSETEK	FESTMÉNYEK		MOBILIÁK		PARIETÁLIS MŰVEK	
	A	B	C	D	E	F	G	H	I
I									
II									
III									
IV									
V									
VI									

Az entoptikai jelenségek és a san, coso, illetve felső paleolit kori európai sziklaművek összehasonlítása (Lewis-Williams és Dowson, 1988)

„Az összes [mind a 6] kategória jelenléte arra utal, hogy a művészet legalább egy része bizonyos módosult tudatállapotok eredménye lehet.”[38]

Áttérve a neuropszichológiai modellre épült, az érzékelésre vonatkozó hét alapelvre, a 8.4. táblázat megismétli a 8.2. táblázatban felsorolt, a san és a coso törzsből származó információkat, és összeveti őket a felső paleolitikum adataival. Így az I. sor utolsó oszlopa a felső paleolitikum alapvető entoptikai kategóriájának, az ívsorok *utánzását* mutatja – jelen esetben egy igen egyszerű díszítetlen példával.[39] Lewis-Williams és Dowson rámutatnak, hogy az európai barlangokban sokkal kidolgozottabb változatok is találhatók, amelyeknél ez az entoptikai jelenség *megkettőződések* sorozatával frizérré fejlődik, esetleg szimmetrikusan megfordul.[40]

		SAN	COSO	PALEOLITIKUM
1. SZAKASZ ENTOPTIKAI JELENSÉGEK	I			
	II			
	III			
2. SZAKASZ KONSTRUÁLT KÉPEK	IV			
3. SZAKASZ ENTOPTIKAI ÉS IKONIKUS KÉPEK	V			
	VI			(i) (ii)

A transz három különböző szakaszát illusztráló mentális képek a san, a coso és a felső paleolit kori sziklaművészetben (Lewis-Williams és Dowson, 1988)

A II. sor a *fragmentációt* illusztrálja, jelen esetben: „Egy cikcakkvonalat, egy sorozat egymással illeszkedő rendfokozati csíkot, amelyek gyakorlatilag cikcakkvonalat alkotnak, és több különálló rendfokozati csíkot. Egyértelműnek tűnik, hogy a csíkok a folyamatos cikcakkvonalból származnak.”[41] A III. sorban két különböző entoptikai kép *egymás mellé rendelése* látható, egy rács került egy sor cikcakkvonal mellé.[42]

Ahogy a san és a coso példák esetében is, az I., II. és III. sorban látható képek a transz első állapotát jellemzik. A IV. sorban látható kőszáli kecske alakja (Franciaország, Niaux) azonban a második transzszakaszra jellemző, amikor a transz átélője úgy próbál értelmet adni az entoptikai jelenségeknek, hogy ikonikus képet formál belőlük. Lewis-Williams és Dowson úgy érveltek, hogy ez a kecske az eltúlzott, íves szarvaival két, a külső íven cikcakkvonallal összeolvadó láncív entoptikai formájából konstruált kép.[43]

A therianthropok érkezése: a vallás kezdetei

Végül a transz harmadik szakaszában látott teljesen kifejlett hallucinációk következnek. A 224. oldalon látható táblázat utolsó két sorának (V. és VI.) alakjai a felső paleolitikum európai barlangművészetében talált, idevágó ember- és állatábrázolásokat mutatják. Az V. sorban látható bölény a barlangokban fellelt számos olyan kép egyike, amelyek ráadásul bizonyos mértékben entoptikai mintákra – jelen esetben cikcakkvonalakra – *rárajzolt* ikonikus alakokat ábrázolnak.[44] A VI. sorban hasonlóképp cikcakkmintákra került a bal oldalon látható szürreális figura. A jobb oldalon látható teremtmény a franciaországi Gabillou-barlangból származó „Varázsló”, akivel a 4. fejezetben már találkoztunk. A mellette látható négyszögű rácsforma kiváló példája az entoptikai és ikonikus formák *egymás mellé rendelésének*, amelyet a neuropszichológiai modell is megjósol.[45] Maga a „Varázsló” természetesen emberi és állati karakterjegyek szürreális egybeolvadása, amely egyetlen hallucinatív therianthrop alakjában – a klasszikus felső paleolitikumi bölényemberben ölt testet. Az efféle hibridek azonban egy sor olyan idegen lény vonásait is viselik, amelyekkel a mai kor emberei rutinszerűen találkoznak a 3. transzszakaszban, ahol „a képek fantasztikusan összekeverednek, és a látomások alanya egy […] bizarr, látomásos világba csöppen”.[46]

Kluver, a neuropszichológiai kutatás megalapítója például gyakran maga is kísérletezett meszkalinnal, azzal az igen erős pszichotropikus alkaloiddal, amelyet a peyote kaktusz rügyeiből vonnak ki. Beszámolója szerint az egyik tipikus látomásában olyan embert figyelt meg, akinek a fejét elkezdte benőni a macskaszőr, majd végül a feje teljesen átalakult macskafejjé.[47] Hasonlóképpen egy sor más pszichoaktív drog fogyasztásának igen gyakori következményei a therianthrop-látomások, amelyekben az „alany kezdi azt érezni, hogy elszakad a testétől, és gyakran saját látomásos világa részévé válik" – és ezt még olyan elenyésző mértékben hallucinatív szerek is előidézhetik, mint amilyen például a hasis. „Azt gondoltam, hogy róka vagyok – számol be az egyik kísérleti alany az élményeiről –, és abban a pillanatban átalakultam rókává. Határozottan érzékeltem, hogy róka vagyok, láttam a hosszú füleimet és a bozontos farkamat, és valamiféle belső látás azt is érzékeltette velem, hogy a teljes anatómiai felépítésem megfelel a rókáénak."[48]

Dél-Afrika esetében néprajzi forrásokból már tudjuk, hogy a sziklaművészetben a therianthropok ábrázolása szétválaszthatatlanul összefonódik a transzba esett san sámánok látomásaival.[49] Ez a bizonyíték önmagában is hitelteleníti azt az ellenvéleményt, amely szerint ezeken a képeken állatmaszkot viselő vadászokat látunk.[50] Emellett Lewis-Williams és Dowson rámutatnak, hogy a dél-afrikai therianthropokon „számos szürreális jegyet is látunk, például patákat, a vállakból induló hosszú zászlókat, illetve a vállakból vagy a fejből kinyúló légycsapókat".[51] A felületes szemlélő figyelme gyakran átsiklik ezeken a részleteken, amelyek tovább erősítik azt a gyanút, hogy „a therianthropok inkább hallucinatív, mintsem realisztikus festmények".[52]

Nagy valószínűséggel ugyanez igaz az európai therianthropokra is. Lewis-Williams és Dowson készek elismerni, „hogy bizonyos szertartásokhoz a felső paleolitikum emberei esetleg szarvakat vagy agancsokat illesztettek a fejükre".[53] Mindazonáltal:

> A paleolit kor therianthropjait a szertartási szokásoknál sokkal inkább magyarázzák a látomások, mivel dél-afrikai társaikhoz hasonlóan egyértelműen szürreális vonásokkal rendelkeznek... Véleményünk szerint a meglehetősen valószínűtlen félig ember, félig állat lény fogalmát eleinte az idegrendszer képei szolgáltatták az ősembernek, amint – módosult tudatállapotban – különféle ikonikus képekbe integrálódtak.[54]

Ebben a visszafogott és óvatos formában került először nyilvánosság elé Lewis-Williams munkásságának egyik legjelentősebb és legmesszebbre mutató eleme. Pontosan ez a hipotézis – nevezetesen, hogy az emberiség első természetfeletti lényeket ábrázoló alkotásai, illetve a melléjük társuló legrégebbi vallási elképzelések hallucinatív tapasztalatokból származnak – vezetett engem oda, hogy az elmélet tesztelésének céljából ibogaint és ayahuascát fogyasszak. Erre az ügyre a későbbi fejezetekben sokkal részletesebben fogok majd visszatérni. Mindeközben természetesen teljesen nyilvánvaló, hogy a félig ember, félig állat lények fogalma alapvető szerepet játszik gyakorlatilag a világ összes vallásában előforduló istenek és szellemek képvilágában, és ez valamiféle kontinuitást sugall a legalább 27 ezer évre visszatekintő dél-afrikai sziklaművészet, illetve a 35 ezer éves európai barlangfestészet terianthropikus képeivel.

A művészet bábái

Lewis-Williams és Dowson 1988-as úttörő tanulmányában csendben megfogalmazódik egy másik nagyszabású új állítás is, miszerint őseink a módosult tudatállapotban tapasztalt élményeiket nem csupán *ábrázolták* a legrégebbi szikla- és barlangműveken, de ezek a tapasztalatok sokkal alapvetőbb szerepet is játszottak: a művek létrehozásának katalizátorai voltak. Más szóval, akár a vallás esetében, úgy a művészet eredetét kutatva is előbb vagy utóbb eljutunk a módosult tudatállapot túlvilágaihoz, illetve azokhoz a különös lényekhez, tapasztalatokhoz és észleletekhez, amelyekkel itt találkozhat az ember.

A legalapvetőbb művészi készségnek talán azt a képességet tekinthetjük, hogy háromdimenziós tárgyakat kétdimenziós foltokkal ábrázolunk. De hogy jutott egyáltalán az ember eszébe először ez az ötlet? A barlangkutatások régi iskolája szerint ez egy evolúciós folyamat eredménye, amely során a teljes értékű ábrázoló festészetet és rajzot a kezdetekben véletlenszerűen létrejött nem figuratív jelek és foltok – vagyis a barlangokban nagy számban található absztrakt és geometriai minták – előzték meg időben. Ezt az elméletet a modern kormeghatározási eljárások kérdőjele-

zik meg, amelyek azt mutatják, hogy a Chauvet-barlangban talált nem absztrakt ábrákat, köztük a rendkívül kifinomult állatábrázolásokat 32 ezer éve festették, ugyanabban az időben, amikor az ugyanitt látható absztrakt és geometriai mintákat – vagyis logikailag kizárható, hogy az előbbiek az utóbbiakból fejlődtek ki. Aztán itt van az az alaposan alátámasztott tény is, hogy a minták és foltok – jóllehet a barlangművészet minden korszakában jelen voltak – a felső paleolit későbbi szakaszaiban (durván a Lascaux-tól kezdve, vagyis legalább 15 ezer évvel a Chauvet főbb festményeinek elkészülte után) váltak igazán gyakoriakká. Ez megint csak ellentmond annak, amit az evolúciós elmélet alapján várnánk, vagy is hogy a „primitív", absztrakt formák „fejlődnek" évezredek alatt kifinomult ábrázoló művészetté.

Egy másik, szinte ugyanilyen kevéssé meggyőző elmélet szerint vannak egyrészt a minták/foltok/jelek, másrészt pedig az ikonikus képek, s ez a két csoport két párhuzamos, jól elhatárolható grafikai rendszert alkot.[55] Még ha ezt a magyarázatot elfogadnánk is a rendelkezésre álló leletek pontos leírásaként, akkor sem jutnánk egy lépéssel sem közelebb annak megértéséhez, *miért* pont a felső paleolit korból származó európai festett barlangokban megismert két grafikai rendszert látjuk a világ távoli részein újra és újra felbukkanni más őskori sziklaművészetekben, például a san és a coso törzseknél.

A Lewis-Williams és Dowson által kínált megoldás újra visszakanyarodik az emberi idegrendszer működéséhez. Modern neuropszichológiai vizsgálatok során módosult tudatállapotba juttatott kísérleti alanyok rendszeresen arról számoltak be, hogy entoptikai jelenségeket, illetve teljes hallucinációkat tartalmazó látomásaikat egyaránt úgy élték át, mintha azok a közelben lévő falra vagy a mennyezetre vetülnének.[56] Egyes leírások egészen világosan közvetítik ezt az érzést, amikor az élményeket „a képzeleted elé festett képekhez" vagy „falra vetített mozgóképek"-hez hasonlítják.[57] Az utánkövetéses vizsgálatok megerősítették, hogy sok kísérleti alany több hónapnyi idő után is azt tapasztalta, hogy igen élénken visszatértek a módosult tudatállapotban látott entoptikai jelenségek. A szaknyelven „utóképek"-nek nevezett jelenségeket szintén úgy érzékelték, mintha közeli felületekre, például falakra vagy mennyezetekre vetülnének.[58] Érdekes módon Reichel-Dolmatoffnak a kolumbiai Amazonas őserdejében élő tukano indián informátorai is hasonló tapasztalatokról számoltak be az ayahuasca transzok után. Az ő látomásaik nagyszámú entoptikai jelenség felbukkanásával kezdődnek (amelyek, ahogy a 7. fejezetben láttuk, a hagyományos tukano művészet magvát képezik). Akárcsak a nyugati kísérleti alanyok, a tukano indiánok is úgy látták az entoptikai mintákat és az azokat követő teljes hallucinációkat, mintha a közvetlen közelükben lévő sík felületekre vetülnének. A nyugati alanyokhoz hasonlóan a tukanók is beszámoltak hónapokkal később jelentkező utóképekről.[59]

Lewis-Williams és Dowson ezekből a beszámolókból azt az igen ésszerű következtetést vonja le, hogy az őskori embereknek, akiknek ugyanolyan idegrendszerük volt, mint nekünk, ugyanúgy a közeli falakra vetülve láthatták a mentális képeket és utóképeket. Környezetüket így máris betöltötték a „képek".[60] Ebből az következik, hogy az ősembereknek meg kellett találniuk a módját, hogy módosult tudatállapotba kerüljenek a felső paleolitikum Európájában található barlangok mélyén, ahol a képekkel „betöltött" felületeket a barlangok falai és mennyezetei adták.

Mindezt figyelembe véve, érvel Lewis-Williams és Dowson, még kevésbé tűnik véletlennek, hogy a módosult tudatállapotban látott mentális képvilág számos jellegzetességéről kiderült, hogy igen szorosan illeszkedik a felső paleolit kori barlangfestészet ismert és sűrűn ismételgetett vonásaihoz. Ezek közé tartoznak – mindkét esetben – az „eltorzított és geometrikus percepciók", az ikonikus figurák, amelyek „teljesen függetlenek bármiféle természetes környezettől", emellett a képek elhelyezése „nincs tekintettel az egymáshoz viszonyított méretekre és térbeli viszonyokra", a közeli felszínekre vetülnek, ahol „saját életüket élik szabadon lebegve, minden helyszíntől és felszíntől függetlenül".[61]

Más szóval:

> Az ősember idegrendszere adta meg a felső paleolit kor művészetének kiemelkedő vonásait. Nekik nem kellett „feltalálni a rajzolást"... Ujjaikkal követték a homokra vagy a barlangok lágy falára kivetülő mentális képeket, hogy teljesebben megtapasztalják őket, így „rögzíthették" a képeket, s tették meg az első lépéseket a művészet történetében.[62]

Mintegy bónuszként, a művészet eredetét taglaló, radikálisan új elméletük megoldotta azt a problémát is, amely az olvasó előtt sem ismeretlen: az egyetlen „kompozíción" belül együtt megjelenő absztrakt és geometrikus minták, illetve teljes egészében ikonikus ábrázolások rejtélyét. A szakértők régóta elismerik, hogy ez a kérdés a felső paleolitikum művészetének egyik központi talánya. Lewis-Williams és Dawson kifejtik:

> Nem arról van szó, hogy az ember feltalált és tervszerűen fenntartott két párhuzamos vagy komplementer rendszert. [...] A felső paleolit kor Nyugat-Európájában, Dél-Afrikában, a Kaliforniai-medencében és bárhol másutt az entoptikai jelenség kezdetben ikonikus képekkel társult, egyszerűen azért, mert így működik az ember vizuális rendszere; ezek a társulások a módosult tudatállapot lényegéből fakadnak. [...][63] Ráadásul, mivel a „képrögzítés" ugyanúgy megtörtént az entoptikai és hallucinatív látomásoknál, ezért nem szükséges ragaszkodnunk ahhoz, hogy különböző eredetet vagy genetikus [fejlődéselvű] kapcsolatot tételezzünk fel a felső paleolitikum ábrázoló festészete és jelei között. Mind a jelek, mind az ikonikus képek „realisztikusak" abban a tekintetben, hogy az emberek azt ábrázolták, amit „valójában" megtapasztaltak...[64]

Mi forog kockán?

Azt hiszem, eléggé védhető vélemény, hogy a művészet és a vallás a két legnagyobbra értékelt kulturális intézményünk, az emberi szépségeszmény oltalmazói, amelyekből fajunk legnemesebb erényei és dicsőséges eredményei fakadnak. Ha azonban Lewis-Williamsnek igaza van, akkor brutálisan őszintének kell lennünk magunkhoz azzal, hogy elismerjük, miből keletkeztek ezen intézményeink első megtestesülései. Születésükhöz nem járult hozzá egyetlen, a 21. században oly nagyra becsült képesség sem, mint amilyen az értelem, az intelligencia, a logika tudományos alkalmazása, a természet iránti fogékonyság vagy akár a tudatos kreativitás. Ehelyett, úgy tűnik, a művészetet és a vallást úgy kaptuk meg, mint valami titkos és láthatatlan erőt, ráadásul egy olyan belső világ révén, amelyet mai társadalmunk megvet és törvényekkel üldöz, vagyis a módosult tudatállapot világa révén, ahová

leggyakrabban – őseinknek és a mai embernek egyaránt – erős hallucinogén drogok fogyasztása biztosít bejárást.

Más szóval, ha Lewis-Williamsnek igaza van, akkor előbb vagy utóbb fel kell tennünk magunknak a kérdést, vajon bölcs dolog-e betiltani és vadul elfojtani ugyanazt a sámánisztikus tudatfeltáró kísérletezést, amely a modern ember történelmének hajnalán életre hívta a vallást és a művészetet. Elsősorban azonban arra lenne szükség, hogy mi, akik „szabadon" élünk a világ gazdaságilag fejlett, demokratikus államaiban, és arrogáns módon követendő példaként toljuk mások elé saját társadalmi modelljeinket, egy kicsit megálljunk és elgondolkozzunk. Hogyan prédikálhatunk szabadságról, amikor egyénként még saját tudatunk felett sem gyakorolhatjuk alapvető szabadságjogainkat, amelyekre őseink születésüktől fogva jogot formálhattak? És vajon mi jogon állítjuk a magunk „szabadságát" egyetemes példaként mások elé, hogy tarthatjuk magunkat az emberi tudás letéteményeseinek, amikor mi magunk még attól a szabadságunktól is meg vagyunk fosztva, ami az Amazonas őserdei tisztásán ayahuascát ivó bármely földművesnek vagy vadásznak megadatik – nevezetesen, hogy szabadon kutathassuk saját tudatunk rejtett mélységeit?

Hogyan kerüljük el, hogy akadémiai szabadcsapatok áldozataivá váljunk?

Lewis-Williams és Dowson 1988-as közös tanulmányukat csupán „a felső paleolitikum lehetséges mentális képvilágát célzó kutatás konzervatív kezdeteként"[65] jellemzik. Most, hogy jobban megismerkedtem az elmélettel, nem kételkedem benne – ahogy az 1988-tól induló neuropszichológiai elmélet mellett nyilvánosan kiálló vezető tudósok sem –, hogy a szerzők helyesen érvelnek, és hogy valóban

> az eredmények igen erősen azt sugallják, hogy a felső paleolitikum művészetének legalábbis egy jelentős komponense [...] a módosult tudatállapotban átélt élményekből származik, és hogy a „jelek" többsége entoptikai jelenségeket ábrázol az általunk bemutatott különféle transzformációkban.[66]

Ez már önmagában is elég jelentős áttörés. Több mint egy évszázad óta először David Lewis-Williams rámenősségének, eredetiségének és kezdeményezőkészségének köszönhetően egy olyan hívogató, intelligens, jól átgondolt és meggyőző elmélet áll előttünk – erős bizonyítékokkal megtámogatva –, amely rendkívül jó magyarázatot kínál az európai barlangművészet teljes jelenségére. Az előző, megbukott elméletekkel ellentétben ennek a friss megközelítésnek sikerült elkerülnie a leegyszerűsítő néprajzi analógiákat a művészettel kapcsolatban (pedig a san törzs és a felső paleolit gyűjtögető-vadászó népeinek életmódbeli hasonlóságai igen csábító lehetőséget jelentettek volna). Ehelyett szigorúan az érzékelés területére összpontosítottak, amely az egész emberiség közös idegrendszeri sajátosságaihoz kapcsolódik. Lewis-Williams ugyanakkor visszautasította a helytelen kvantitatív elemzéseket vagy az egyes képek stílusát, jelentését taglaló „szakértői megérzésekre" alapozott értelmezéseket is. Azzal, hogy a szokásos süket duma, illetve a régészek kedvenc vesszőparipái helyett a neuropszichológia empirikus diszciplínájából származó szilárd tényekre támaszkodott, megalkotta a barlangművészet első olyan elméletét, amely elvben tesztelhető – vagyis további kutatások igazolhatják vagy cáfolhatják az állításait. Ráadásul ez az elmélet máris hasznos magyarázó eszköznek bizonyult számos különböző, kulturálisan nem összetartozó sziklaművészeti rendszer elemzésénél.

A jónak bizonyuló új elméletek igen gyakran azokat az embereket bosszantják, akik a régi rossz elméletek segítségével építették fel a karrierjüket. Ezért aztán semmi meglepőt nem találtam abban, amikor megtudtam, hogy Lewis-Williams munkásságát vadul támadja tudóstársainak egy csoportja. Ebből a szempontból ő sem különbözik szakterületének megújítóitól, akik közül Marcelino Sanz de Sautuola volt az első, aki megpróbálta elmondani a világnak az igazságot Altamira barlangjáról. Ahogy a 6. fejezetben láttuk, Sautuola jó hírét sárba tiporták, életét tönkretették egy 19. századi őskortörténészklikk becstelen támadásai. Abban az időben semmit sem számított az a tény, hogy Sautuolának volt igaza, hiszen ellenlábasai sokszoros fölényben voltak a tudományos szamárlétrán elfoglalt helyeket illetően – lévén, hogy korának mindössze egyetlen elismert kutatója, a rettenthetetlen Vilanova y Piera volt hajlandó nyíltan támogatni Sautuolát.[67]

Jóllehet Lewis-Williams is sokak rosszindulatát kiváltotta, azt hiszem, nyugodtan megjósolható, hogy ő soha nem fog olyan szomorú helyzetbe kerülni, mint szegény Sautuola.

Először is itt van a felhatalmazás kérdése. Sanz de Sautuola nem volt diplomás régész, ami azt jelentette, hogy korának sznob akadémikusai nem vették őt komolyan. Ezzel szemben Lewis-Williams a Witwatersand Egyetem komoly tekintélynek örvendő Sziklaművészeti Kutatóintézetének alapítója, negyvenéves kutatói tapasztalattal rendelkező régészprofesszor, akinek az őskori sziklaművészet terén végzett munkáját nemzetközi elismerés övezi.[68] Fontos tanulmányok hosszú sorát találhatjuk publikációs listáján, ő maga minden szempontból nemzetközi szaktekintélynek számít saját szakterületén, ezért aztán gondolatai kiemelt figyelmet követelnek és érdemelnek.

Másrészt itt van a „józan ész"-faktor – az emberek többségében működő alapvető ép érzék. Amíg nem kezdődött el az akadémia által vezérelt lejárató kampány, addig a 19. századi látogatók, akik seregestül tódultak Altamira barlangjába, egyetértettek Sautuolával abban, hogy a szemük elé táruló képek rendkívül régiek. Végül azonban meggyőzték őket az ellenkezőjéről olyan szaktekintélyek, mint Cartailhac és Mortillet, akik saját szemükkel nem is látták a barlang festményeit, ezért az Altamirát egészen 1902-ig elkerülték a látogatók, amikor is ugyanezek a tekintélyek végül elismerték, hogy Sautuolának végig igaza volt. Napjainkban a józanész-faktor magyarázza az általános támogatást, amely Lewis-Williams munkáit, illetve az őskori sámánizmusról, a barlangokról, a neuropszichológiáról, a csodálatos művészetről és a világszerte jelen lévő sziklaművészetek bámulatos, kultúrafüggetlen hasonlóságairól elmondott gondolatait övezi. Ehhez még azt is hozzá kéne tenni, hogy mindez különösen összhangban áll azon emberek (meglehetősen nagyszámú) csoportjának „józan eszével", akik életük valamely szakaszában kipróbáltak valamilyen hallucinogén drogot, és megtapasztalták a geometria különös világát, illetve azokat a látomásokat és tapasztalatokat, amelyekhez ezek az anyagok nyitják meg az utat. Manapság ha egy akadémiai diktátum nemcsak a józan ésszel, de személyes tapasztalatainkkal is ellenkezik, akkor nemigen hajlunk arra, hogy vakon elfogadjuk a tudósok kinyilatkoztatását.

Harmadrészt számításba kell venni a politikai lobbit is. Sanz de Sautuolának nem volt politikai hátszele, és barátját, Vilanova y Pierát leszámítva egyetlen szakértő sem állt mellé. Ezzel szemben a Lewis-Williams elméletét – számos ellensége dacára – övező siker okai közül az egyik az, hogy a dél-afrikai régész kiterjedt és eredményes lobbitevékenységet folytat saját munkája elismertetéséért, és ehhez több tucat vezető kutató támogatását is megszerezte.

Jean Clottes, az európai barlangművészet legnagyobb élő francia szaktekintélye is közéjük tartozik, és ez nem kis dolog, mivel mindmáig (ahogy a 19. században is) a francia tudósok játszanak vezető szerepet ezen a területen. 1996-ban, miután Lewis-Williams társaságában felkeresett többtucatnyi barlangot, Clottes olyannyira meggyőződött arról, hogy a dél-afrikai módszer francia barlangokra is alkalmazható, hogy társszerzőként közreműködve Lewis-Williamsszel kiadták a *The Shamans of Prehistory* (Az őskor sámánjai) című könyvet, amely a későbbiekben a terület egyik alapművévé vált.[69]

Az ilyen stratégiai szövetségek megtették a hatásukat, és a tekintélyes *Cambridge Archaeological Journal (CAJ)* szerint Lewis-Williams elméletei az utóbbi években „uralkodóvá váltak ezen a területen, és háttérbe szorították az egyéb kulturális témák, mint például a totemizmus iránti érdeklődést".[70] David Whitley, az Egyesült Államok vezető sziklaművészeti szakértője, aki a bennszülött indián sámánművészet megfejtéséhez maga is aktívan felhasználta a neuropszichológiai modellt, egészen odáig elmegy, hogy kijelenti: Lewis-Williams kutatásai „mérföldkövet jelentenek a nyugati régészet fejlődésében".[71]

A Bahnnal és Helvenstonnal vívott harc

A harc azonban nem ért véget. Lewis-Williams ellentáborának vezető szószólói Paul Bahn brit régész, illetve kollégája, Patricia Helvenston nyugdíjas amerikai klinikai pszichológus lett. Az I. függelékben az olvasó pontokba szedve megtalálja az összes főbb vádpontot, amelyet e két kutató Lewis-Williams fejére olvasott. Jómagam nem sok érdemleges dolgot találtam bennük, mindenesetre az egyik megfelelő súlyú vádat bemutatom, csak hogy kielégítsem az olvasók kíváncsiságát. Bahn és Helvenston egyik állítása – amellyel egy saját költsé-

gen kiadott könyvükben *(Desperately Seeking Trance Plants)* álltak elő, majd a tekintélyes *Cambridge Archaeological Journal* 2003-as kiadásában is megismételték („Testing the Three Stages of Trance Model"), úgy szól, hogy csakis a meszkalin, az LSD vagy a pszilocibin által kiváltott módosult tudatállapotot[72] jellemzik olyan típusú hallucinációk és tapasztalatok, mint amilyeneket a neuropszichológiai modell leír. Mind a *Desperately Seeking Trance Plantsben* (Transznövények kétségbeesett keresése), mind a *CAJ*-cikkben felállítanak egy kritériumot, amely alapján Lewis-Williams elméletét megcáfoltnak kell tekinteni – hacsak nem kerülnek elő olyan növényi maradványok a festett barlangok régészeti rétegeiből, amelyek tartalmazzák a felsorolt három anyag egyikét.[73] Érvelésük végül oda jut, hogy egyetlen ilyen növényt sem találtak sem a barlangokban, sem máshol Európában a felső paleolit teljes korszaka alatt:[74]

> Meszkalin [...] kizárólag az Újvilág növényeiben fordul elő. Ez a kikerülhetetlen tény egész biztosan hitelteleníti a meszkalin kiváltotta transz által ihletett barlangművészet paleolitikum kori „háromfázisú" modelljét.[75]

> LSD-t találtak ugyan Európában, szándékos fogyasztásáról azonban semmilyen bizonyíték nem áll rendelkezésünkre.[76]

> A „háromfázisú" modell szempontjából sajnálatos módon a hallucinációs célokból használt pszilocibintartalmú gombafélék kizárólag az Újvilágban honosak, ezért mindenképp ki kell zárni őket a felső paleolitikum ihlető forrásai közül.[77]

> Összefoglalva: kizárólag a meszkalin, az LSD és a pszilocibin azok az anyagok, amelyek olyan transzállapotot idéznek elő, amely megfelel a „háromfázisú" modellnek. Az olyan növények azonban, amelyek a fenti anyagok közül kettőt (meszkalint és pszilocibint) tartalmaznak, Európában nem elérhetők, a harmadik anyagról (az LSD-ről) pedig tudjuk, hogy tudatos fogyasztásának lehetősége nagy biztonsággal kizárható...[78]

A két bíráló érvelésének megcáfolására – ahogy a fejezet végén látni fogjuk – arra sincs szükség, hogy bemutassuk, tévednek abban, amikor magabiztosan azt állítják, hogy csakis a meszkalin, a

pszilocibin és az LSD azok az anyagok, amelyek kompatibilisek Lewis-Williams modelljével. Azért futólag megemlíteném, hogy ebben is *tévednek*. Már láthattuk (és a 9. fejezetben erre további bizonyítékokat is bemutatok), hogy a san busmanok transzélménye, amelyet *nem* a fent említett drogok, hanem a kitartó ritmikus tánc idéz elő, *valóban* tartalmazza ugyanazokat az entoptikai és ikonikus hallucinatív képeket, amelyeket a neuropszichológiai elmélet is leír. Akkor sincs igaza Bahnnak és Helvenstonnak, amikor azt állítják, hogy csakis a meszkalin, a pszilocibin és az LSD a megfelelő szer. Saját tapasztalatomból tudom, hogy legalább egy jól ismert pszichoaktív anyag, a dimetil-triptamin (DMT – az ayahuasca aktív összetevője) szintén kinyerhető növényekből, és igen gyakran eredményez olyan, a modell által igényelt hallucinációs folyamatot, amely az absztrakt és geometriai formák felől az ikonikus képeket hozó teljes hallucináció felé halad.[79]

Nem hibáztathatom Bahnt és Helvenstont azért, hogy nincsenek személyes tapasztalataik az ayahuasca/DMT-élményről! Ezeknek a tudósoknak azonban tudniuk kéne, hogy az 1970-es évektől a főbb hallucinogéneknek a tudatra gyakorolt hatásait vizsgáló egyetlen nagy átfogó kutatás az ayahuasca/DMT-re összpontosított. Ennek a kísérleti labormunkának egy részét dr. Rick Strassman végezte el a University of New Mexiko intézetében önkéntes jelentkezőkkel; ennek eredményeit 2001-ben publikálta. Az ayahuasca által előidézett hallucinatív tapasztalatok komoly fenomenológiai kutatásainak másik részét dr. Benny Shanon, a jeruzsálemi Héber Egyetem pszichológiaprofesszora publikálta 2002-ben. Ahogy a későbbi fejezetekben látni fogjuk, mindkét kutatás pontosan olyan típusú hallucinatív fejlődést térképezett fel, mint amilyet Lewis-Williams és Dowson jósolt meg neuropszichológiai modelljükben.[80]

Bahn és Helvenston érveinek cáfolatához arra sem szükséges kitérnünk, hogy folyamatosan hibásan nevezik el „háromfázisú" modellnek a neuropszichológiai megközelítést. Ez felesleges szőrszálhasogatás, mivel Lewis-Williams és Dowson sehol sem nevezi ilyen néven a modellt, és nem is fordítanak különös figyelmet a három szakasz meglétére. Ebből mindössze annyi helytálló, hogy a modell egyik paramétere szerint a transz fogalma három, nagyjából körülhatárolt szakaszra bomlik, az elmélet azonban elsősorban a három szakasz alatt megtapasztalt képek egymást átfedő és változó természetére, nem pedig magukra a szakaszokra összpontosít. Lewis-Williams és Dowson már a témát feldolgozó legkorábbi munkáikban is nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy egyértelművé tegyék: nem mindenki halad át mind a három fázison, és hogy az egyes szakaszok megjelenési sorrendje igen rugalmas.[81] Ráadásul hiába igyekszik Bahn és Helvenston ennek ellenkezőjéről meggyőzni minket, az az igazság, hogy ez a háromfázisú menet soha nem volt a modell „perdöntő" próbája, inkább nevezhetnénk valamilyen periferikus sajátosságának.[82] Ami *valóban lényeges*, hogy a modell olyan jellegzetes hallucinációs folyamatot ír le, amelynek során – akár három, akár öt szakaszon keresztül – absztrakt és geometrikus minták, illetve ikonikus alakok jelennek meg egy alternatív valóságot megjelenítve, méghozzá olyan meggyőző erővel, hogy az ember hajlamos azt hinni, a szellemvilággal került kapcsolatba. Azáltal, hogy figyelmüket megpróbálták a „fázisokra" összpontosítani ahelyett, hogy a hallucinációk képvilágával és élményeivel foglalkoztak volna, teljes mértékben félreértették a neuropszichológiai modellt.

Végül, de nem utolsósorban a két bíráló legfőbb támadási irányának megcáfolásához még arra sincs szükség, hogy rávilágítsunk az általuk javasolt „empirikus teszt" abszurditására – nevezetesen, hogy a modellt hiteltelennek kell tekinteni, amíg nem találnak magukban a barlangokban LSD-, pszilocibin- vagy meszkalintartalmú növényi maradványokat. Ahogy Christopher Chippendale régész rámutat Bahn és Helvenston *CAJ*-ben megjelent cikkére adott válaszában, ez a teszt alkalmatlan a modell hitelesítésére, mivel:

> Az ember számos valószínűsíthető forgatókönyvet el tud képzelni, amelyek alapján a *valóban* a növényi anyagok által kiváltott hallucinációk magyarázzák a paleolit kori Európában létrejött művészetet, miközben a növények *nem* hagynak maguk után ilyen típusú nyomot. Tegyük fel például, hogy a látomásos tapasztalatok központi metaforája a vízbe fúlás volt egy zajokkal teli sötét helyen; vagyis a hallucinogén szereket holdtalan éjszakákon, a nagy folyómedrek, vízesések vagy surranók melletti sziklákon vették magukhoz, ahol a víz sebesen és hangosan áramlik. Tegyük fel, hogy a szertartás záróaktusaként a fel nem használt hallucinogén anyagokat mindig rábízták a víz sodrására. Tegyük fel, hogy kiegészítő szertartásként ugyanazon – vagy más – specialisták különböző helyeken rögzítet-

ték a szellemvilágban tett utazásuk élményeit, és hogy ezekhez a festményekhez elsősorban a mély barlangokat választották helyszínül, ahol a minden érzéket összezavaró teljes sötétségben a folyó menti élményeik megismétlését élték át. Eredmény: a barlangművészet látomásos tapasztalatokból származik, és egyetlen növényi maradvány sem található sem a barlangokban, sem a barlangok előtt épségben maradt üledékrétegben.[83]

Frígiai sapka

Bahn és Helvenston újból és újból visszatérően nyomatékosítja azt a rendkívül világos és egyszerű állítást, amelyet ők alapvető fontosságúnak tartanak saját álláspontjuk védelmében, nevezetesen, hogy Európában a felső paleolit korban nem állt rendelkezésre megfelelő hallucinogén anyag. A 2003-as *Cambridge Archaeological Journal*ben megjelent cikkük végén foglalták össze érveiket. Nem árt, ha még egyszer felidézzük, mit tartanak ők a legfontosabbnak ebben a kérdésben:

> Lewis-Williams és Dowson azokat a geometrikus alakokat és komplex állat- vagy therianthropképeket jelölték meg a paleolitikum sziklaművészetének transzjellegére utaló bizonyítékként, amelyeket az ilyen típusú művészetek ábrázolnak. Azzal érveltek, hogy a képek ilyen kombinációja csakis transzállapotban jelenik meg. Mivel azonban csak a meszkalin, a pszilocibin és az LSD indukálta transzállapot hozza létre ezeket a bizonyos képmintákat, s mivel ezeket az anyagokat nem használták Európában – azt már nem is említve, hogy sem a barlangban, sem a táborhelyeken nem találták nyomukat –, akkor az egész transz inspirálta paleolitikumi barlangművészet-okfejtés összeomlik. [...] A TST- (háromfázisú transz-) modellt [...] ezzel megcáfoltuk. [...] Nem is mondhatunk mást, mint hogy aki ezek után továbbra is idézi vagy alkalmazza a TST-modellt, az vagy figyelmen kívül hagyja a tényeket, vagy igen kevéssé tiszteli az igazságot a tudományban.[84]

Az efféle harsány cáfolatok, a többi tudós életművének könnyed eltörlése igen jellemzőek Bahnra és Helvenstonra. Meggyőződésük acélkeménynek tűnik, ők soha, egyetlen pillanatra sem fontolták meg azt a lehetőséget, hogy saját központi tételeik esetleg hamisak lehetnek. Ha véletlenül mégis tévednének, akkor a modell áll, ők viszont megbuktak. Saját terminusaik szerint az alábbi állításokat kéne bizonyítani:

a) hogy az általuk felsorolt növényi alapú pszichodelikus szerek (pszilocibin, meszkalin, LSD) valójában hozzáférhetők voltak a felső paleolit kori Európában, illetve
b) léteznek olyan szintű szakértői vélemények, amelyekben Bahn és Helvenston is megbízik, és amelyek megerősítik azt a lehetőséget, hogy a kérdéses anyagokat hallucinogén szerként használták Európában abban az időben.

Én nem javaslom, hogy eleve adjuk fel a lehetőségét annak, hogy LSD található Európában. Igaz, hogy az LSD-25, a hatvanas évek híres hallucinogén szere szintetikus anyag, amely spontán módon valóban nem fordul elő a természetben. A szert azonban anyarozsból *(Claviceps purpurea)* szintetizálták, egy olyan gombafféléből, amely különféle fűféléken Európa-szerte megterem, és az is tény, hogy más pszichoaktív lizergsav-amidok is megtalálhatók az anyarozsban. Ahogy Bahn és Helveston is helyesen megfigyeli, ezek az anyagok felelősek az anyarozsmérgezés görcsökkel kísért változatáért, az orbáncért – ez a veszélyes kór ezreket ölt meg a középkorban, ezért „akkoriban aligha pályázhatott arra, hogy hallucinogén szerként használják".[85]

Ez alól a szabály alól is van egy kivétel – ezt a lehetőséget a 21. fejezetben tárjuk majd fel részletesen –, miszerint az ókori görögök körében az eleusziszi misztériumok papjai anyarozs alapú, LSD-szerű anyagot használtak a beavatottak látomásos élményeinek kiváltására. Jelenlegi céljaimhoz azonban beérem annyival, hogy Bahnnal és Helvenstonnal egyetértésben elfogadom: ha elméletileg hozzáférhető volt is a felső paleolitikumi Európában egy LSD-hez hasonló anyag a gyomnövényeken, „tudatos fogyasztásának lehetősége nagy biztonsággal kizárható".[86] Ki tudja, lehet, hogy létezett ilyen anyag. Én mindenesetre nem fogok ragaszkodni ehhez.

A meszkalin esetében szintén egyetértek Bahn és Helvenston véleményével. Teljesen igazuk van abban, hogy csakis az Újvilág növényeiben – elsősorban a dél-amerikai San Pedro kaktuszban és a mexikói peyote kaktuszban – található meg. Ezért semmi értel-

me nem lenne azon vitatkozni, hogy a meszkalinnak lehet-e bármi köze a felső paleolitikum európai barlangfestészetéhez.

Ami azonban a harmadik anyagot – a pszilocibint – érinti, abban Bahn és Helvenston egyszerűen tévednek.

Ők ugyanis azt állítják:

> A „háromfázisú modell" számára sajnálatos módon a pszilocibintartalmú gombák közül kizárólag újvilági fajtákat használtak hallucinációs célokra, ezért ezeket kizárhatjuk a felső paleolit kor európai barlangfestészetének ihletői közül. Egyes pszilocibintartalmú *(Stropharia cubensis)* gombafajokat megtaláltak az Újvilágban és Észak-Vietnamban is, arra azonban semmiféle bizonyíték nem utal, hogy ezeket a fajokat használták valaha az Újvilágon kívül is.[87]

Ugyanezen az oldalon egy rövid lábjegyzet az alábbi gyöngyszemmel bővíti a tudásunkat:

> Beszámolók szerint egy igen közeli rokonságban álló fajt *(Psilocybe semilanceata)* Pollock felfedezett Európában is, arról azonban semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre, hogy használták-e valaha hallucinogénként.[88]

Ez a hivatkozás a *Journal of Psychedelic Drugs* 1975-ös számában megjelent Steven Hayden Pollock-cikkre utal.[89]

Habozás nélkül tekintsünk el a *Stropharia cubensis*től mint a felső paleolitikum barlangművészetének lehetséges ihlető forrásától. Ez a gomba, amely szubtrópusi területeken a szarvasmarhák és az elefántok trágyája alatt tenyészik,[90] biztosan nem élt meg Kantábria jégkori éghajlatán, ezért az, hogy Bahn és Helvenston *Desperately Seeking Trance Plants* című tanulmányuk 37. oldalán megemlítik, az nem más, mint egyszerű áltámadás. A valódi érdeklődésre számot tartó gombát, a *Psilocybe semilanceatát* a lábjegyzetbe száműzték. Ebben a gombában ugyanis az az érdekes, hogy *őshonos európai fajról* van szó, amely napjainkban igen jól érzi magát a hideg északi szélességi fokokon is – még Norvégia magasságában is[91] –, vagyis vígan tenyészhetett a jégkor idején a kantábriai legelőkön és völgyekben. Az ismertebb nevén „frígiai sapka" elnevezésű kisméretű barna „varázsgombát" manapság világszerte használják hallucinogén szerként, a gombaszakértők egybehangzó véleménye szerint azonban a gomba őse európai eredetű.[92] Bahn és Helvenston lopva elismerik ezt egy eldugott lábjegyzetben, amelyben az információt Pollocknak tulajdonítják, aki – mint arról a szerzők sietve igyekeznek biztosítani minket – semmit sem mond arról, hogy „használták-e valaha is hallucinogén szerként".[93]

A két bíráló megszokott érvelési stílusának megfelelően ennek a megjegyzésnek a *hiányát* úgy állítja be, mintha *pozitív bizonyítéka* lenne annak, hogy a frígiai sapkát – jóllehet a létezését nagy kelletlenül elismerik – valójában soha nem használták hallucinogén szerként az őskori Európában. Megdöbbentő módon ez az *egyetlen* érvük amellett, hogy elvessék ezt a „rendkívül potens"[94] európai pszilocibingombát mint az őskori európai barlangművészek geometrikus és ikonikus képeinek lehetséges forrását.

A problémát tulajdonképpen maga a Bahn és Helvenston által konstruált teszt jelenti, amellyel Lewis-Williamst kívánták földbe döngölni. Ha eltekintünk attól a nevetséges igénytől, hogy a hallucinogén szerek maradványait meg kéne találni a lelőhelyek üledékrétegében, és inkább a nagyobb kérdésre összpontosítunk, hogy vajon hozzáférhető volt-e vagy sem a pszilocibin bármilyen gombafajban a felső paleolit kori Európában, a válasz – a frígiai sapka révén – csakis határozott igen lehet.

Bahn és Helvenston legfontosabb forrásai Richard Evans Schultes, a Harvard Egyetem botanikai múzeumának egykori igazgatója által jegyzett alapmű, a *Plants of Gods* (a pszichoaktív növények rituális célú felhasználásával foglalkozó kézikönyv), valamint Albert Hofmann svájci tudós voltak – Hofmann volt az a kutató, aki először szintetizált LSD-t.[95] Bahn és Helvenston valóban gyakran idéz a *Plants of the Gods*ból (például a *Psilocybe semilanceatá*ról szóló lábjegyzetük elején[96]), tehát nyilvánvaló, hogy ismerik ezt a művet. Az először 1992-ben publikált, majd 1998-ban javított kiadásban megjelent mű sokkal naprakészebb információkat tartalmaz a pszilocibintartalmú gombákról, mint Pollock 1975-ös cikke. Akkor vajon mivel magyarázható az a tény, hogy Bahn és Helvenston ebben az ügyben csakis Pollocktól idéz?

Nehogy bárki is azt gondolja, hogy a *Plants of the Gods*nak semmilyen releváns mondanivalója nincs a frígiai sapkáról, vagy esetleg olyan rejtett helyen tesz csak említést erről a gombafajról,

hogy Bahn és Helvenston érthető módon átsiklottak felette. Épp ellenkezőleg, félperces kutatómunka a tartalomjegyzékben, és az olvasó akár a „frígiai sapka", akár a „*Psilocybe semilanceata*" cím szó alatt keres, rögvest eljut a 72. oldalra, ahol a következő világos, egyértelmű és lényegbevágó állítás ötlik a szemébe:

> **Frígiai sapka:** *Psilocybe semilanceata*. Elképzelhető, hogy ezt a gombát már 12 ezer éve is használták pszichoaktív anyagként Közép-Európában. Korábban az alpesi nomádok használták hallucinogén szerként, és az európai boszorkánykultuszok is használták.[97]

Vagyis a *Plants of the Gods* legfrissebb kiadása valójában megerősíti (sokkal részletesebben, mint Pollock), hogy Európában a felső paleolit korban létezett egy teljes mértékben hozzáférhető hallucinogén szer – a frígiai sapka nevű gomba.

Szakértői vélemény

Annyira megdöbbentett, hogy Bahn és Helvenston ekkorát tévedhettek, hogy már az is eszembe jutott, esetleg valamilyen számomra ismeretlen ok miatt a *Plants of the Gods* nem ad megbízható információkat, ezért kikértem a Brit Gombászati Társaság szakvéleményét. A társaság előző elnöke, Roy Watling professzor, akit a gombakutatás terén végzett munkásságáért az edinburghi Royal Society Patrick Neill-éremmel tüntetett ki, 2004. november 23-án kelt levelében megerősíti, hogy a *Psilocybe semilanceata* valóban őshonos gomba volt az Óvilágban, és

> a mediterrán országoktól kezdve egészen a legészakibb skandináv területekig igen elterjedt növény volt. [...] Egyéb, széles körben elterjedt lemezes gombafélék DNS-analíziséből ítélve szinte biztosra vehető, hogy a *Psilocybe semilanceata* nagyjából a mai formájában előfordult a paleolit korban is, méghozzá az erdei tisztások és az erdőszéli füves területek nitrátokban gazdag talaján (vagyis nem közvetlenül állatürüléken). [...] Kétségtelen, hogy a törzsi szervezetben élő népek (vagy akár még korábbi elődeink) kipróbálták, hogy ehetők-e a gombák, és rájöttek, hogy egyes fajok elfogyasztása után „kitűnően érezték magukat"...[98]

Miképp kerülhette el mindez Bahn és Helvenston figyelmét? Chriss Scare, a *Cambridge Archaeological Journal* szerkesztőjén keresztül kérdőre vontam őket ez ügyben, aki a 2004. december 14-én feladott e-mailben küldte el a szerzők válaszát. Hogy röviden fogjam ezt a hosszú történetet (az ügy részletesebb leírása a II. függelékben található): a szerzők kijelentették, hogy a *Plants of the Gods*, illetve Roy Watling tévednek, és a *P. semilanceata* valójában egyáltalán nem európai gombafaj. Mivel manapság ez a faj az Újvilágban is megtalálható, ezért szerintük innen is ered ez a gomba, amely az 1492-es érintkezés révén került Európába.[99]

Megkértem Roy Watlingot, hogy kommentálja Bahn és Helvenston legutóbbi manőverét. Ő azt válaszolta, hogy a *P. samilanceate* Európa-szerte mindenütt előfordul:

> az alacsonyan fekvő lapályoktól a szubarktikus területekig, én pedig azt gondolnám, hogy egy újonnan (vagyis 1492 után) meghonosított faj nem lenne képes ilyen távolságokat megtenni. [...] Nem ismerek egyetlen gombaszakértőt sem, aki úgy vélekedne, hogy ez a faj nem jó öreg európai gomba lenne. [...] Valószínűleg már a paleolit kor alatt is előfordult, és ahogy az ember elkezdett az állatokat követve vándorolni, később pedig kisebb erdős területeket felégetni, ezt a gombát is boldogan magukkal vitték, de normális élőhelyéről a szarvasok, illetve más állatok révén is tovább terjedhetett...[100]

Emellett, tette hozzá: „miért pont ezt a szegény öreg *P. semilanceatát*" szúrták ki, mikor más európai gombafajok is igen gazdagok pszilocibinben, és elméletileg ezeket ugyanúgy felhasználhatták hallucinációs célokra a paleolit korban:

> Számos gyakori *Panaeolus*-faj van – amelyek minden kétséget kizáróan Európában teremnek állati trágyán –, ezek pedig a pszilocibin csoportba tartozó hallucinogéneket tartalmaznak... A *Panaeolus sphinctrinus*, a *P. campanulatus*, a *P. papilonaceus* Európa-szerte igen elterjedt, a háziállatok és a vadon élő növényevők trágyáján tenyésző gombafajokból mind kinyerhető ez a hallucinogén anyag. A *P. subbalteatus* a megbolygatott talajon terem, a *Panaeolina foenisecii*t „szénakaszáló"-nak nevezik, mivel a füves területekhez köthető. Mindkét faj megfelelő anyagot tartalmaz.[101]

Giorgio Samorini nemzetközi hírű etnobotanikus és gombaszakértő igen erőteljesen megerősítette ezt az érvelést. Egy 2004. december 17-én küldött e-mailben ezt írta nekem:

> Európában több mint harminc pszilocibingomba-fajt ismerünk; ezért nem a *P. semilanceata* az egyetlen szóba jöhető gomba – bár egyébként ez is egyértelműen igen régi európai fajta, s ehhez mint gombaszakértő természetesen minden szükséges dokumentációval rendelkezem. Valójában nincs annyi időm, hogy olyan antropológusokra és neuropszichológusokra fecséreljem, akik annyira beképzeltek, hogy azt gondolják, az antropológián és neuropszichológián kívül eső tudományterületeken is minden ismeret az ő kezükben van. Legyen az az ő gondjuk, hogy képtelenek elfogadni azt a tényt, miszerint világszerte történelmi hagyományai vannak a pszichoaktív drogok használatának, szegényes tudományos vitájuk nem méltó arra, hogy több szót vesztegessek rá.[102]

Paul Stamets amerikai gombaszakértő (a *Psilocybin Mushrooms of the World*[103] című elismert alapmű szerzője) azt írta nekem 2005. január 1-jén, hogy az egész érvelést nevetségesnek tartja:

> Jelenleg a *Psilocybe* nemzetségnek több mint kétszázhúsz faja van, ezeknek körülbelül fele termel pszilocibint. Ezek az úgynevezett antropológus gombaszakértők azt akarják bebizonyítani, hogy ezek mindegyike az Újvilágból származik? Azt hiszem, ha ismernék ezeket a számokat és a fajok elterjedtségét, akkor jóval kisebb lelkesedéssel védenék ezt az agyament hipotézist.[104]

A DNS megoldja a kérdést

Ahogy megismertem Bahn és Helvenston vitastílusát, valahogy kételkedni kezdtem abban, hogy a lelkesedésük lelohadhat. Több-kevésbé rá voltak kényszerítve, hogy végigküzdjék ezt a harcot, mivel ha valamilyen úton-módon bebizonyosodna, hogy a *P. semilanceata* európai gombafaj volt, akkor a Lewis-Williams ellen indított támadásuk minden alapját elveszítené. Az, hogy más pszilocibintartalmú gombákról – például a *Panaeolus*-fajokról – bebizonyosodott, hogy jelen voltak a felső paleolit kori Európában, máris megdöntötte az elméletüket. Emellett, ahogy a san törzs példája világosan mutatja, nem a hallucinogén növények jelentik az egyetlen utat ahhoz, hogy belépjenek a neuropszichológiai modell által megkövetelt sámánisztikus transzállapotba. A felső paleolitikum művészei könnyedén beléphettek a transzba, ahol megfelelő látomásokat éltek meg ritmikus tánc segítségével. Mindazonáltal úgy döntöttem, hogy kőkemény és vitathatatlan tudományos bizonyítékokkal állok elő – egy DNS-hez hasonló perdöntő bizonyítékkal – a *P. semilanceata* valódi eredetét illetően.

Ismét Roy Watling professzor segítségét vettem igénybe, aki 2005. január 6-án igen kedvesen beleegyezett, hogy összehasonlító vizsgálatot végez az Új- és az Óvilágban begyűjtött *P. semilanceata*-minták DNS-szerkezetén. Az összesen tizenkét darabból álló gyűjteményt a nemzetközi génbank archívuma bocsátotta rendelkezésünkre. Öt minta származott Európából, ezeket maga Watling izolálta és elemezte kollégája, Maria Martin (a madridi Királyi Botanikus Kert munkatársa) segítségével.[105] A hét másik minta Észak-Amerikából származott – egy minta az Egyesült Államokból (Észak-Karolina), a másik hat Kanadából.[106]

Kiderült, hogy az észak-karolinai minta irreleváns, mivel az amerikai kutatók a *P. semilanceata* DNS-ének nem ugyanazt a szakaszát vizsgálták, mint Watling és Martin. A kanadai minták szorosabb egybeesést mutattak, ezekről Watling elmondta, hogy

> egyáltalán nem azokat a darabokat nézték meg, mint mi. Ennek ellenére voltak közös területek, és érdekes módon a kanadai anyagban is mutatkoztak eltérések, ami azonban igazán jelentős tény, hogy az európai anyaghoz képest jelentős és fontos különbségeket találtam, egyes esetekben nyolc bázispárnál is, ami jelentős eltérésnek mondható.[107]

Hogy pontosan mennyire jelentős az európai és az észak-amerikai *P. semilanceata* DNS-ének különbsége? Nos, ahogy kiderült, nagyon is. Ennél sokkal kisebb különbségek is eldöntöttek bírósági ügyeket. Ahogy Watling kifejtette nekem egy 2005. január 16-i e-mailjében, egy nyolc bázispárt érintő különbség minden komoly vitát kizáróan bizonyítja, hogy

> földrajzi elkülönülés figyelhető meg a fajon belül mind az Egyesült Államokban, mind Európában, és ez egybevág az előző vélemé-

nyemmel, illetve arra utal, hogy az eltérésekre magyarázatot adó európai fejlődés nem mehetett végbe a történelmi időkben.[108]

Azt nem tudom megjósolni, vajon Bahn és Helvenston, amikor már minden kötél szakad, képesek lesznek-e elfogadni a DNS-bizonyítékot, amely romba dönti a Lewis-Williams ellen indított támadásukat, én azonban a magam részéről lezártnak tekintem az ügyet. A mintegy harminc különféle pszilocibintartalmú gombafaj létezése mellett immár abban is biztosak lehetünk, hogy a *P. semilanceata* is jelen volt az őskori Európában, és kizárhatjuk annak lehetőségét, hogy 1492-t követően, az Újvilággal felvett kapcsolat után került át Európába, ahogy azt Bahn és Helvenston szeretné bemagyarázni nekünk. A DNS-vizsgálat eredménye ezt bizonyítja, mivel pedig Bahn és Helvenston már elismerték, hogy a pszilocibint fogyasztó emberek pontosan olyan geometrikus és therianthropikus alakzatokat látnak hallucinációik közben, mint amilyeneket az őskori barlangok falára festettek, úgy tűnik, kénytelenek lesznek elfogadni, hogy az említett festmények talán tényleg ilyen pszilocibin kiváltotta látomásokat ábrázolnak.

Két szerzetes vitája a szexről

Van egy vicces oldala David Lewis-Williams és Paul Bahn vitájának, amikor a hallucinációk szubjektív tapasztalatairól vitázva terjengős tudományos hivatkozásokat és kutatási eredményeket sorakoztatnak fel egymással ütköző nézőpontjaik alátámasztására. Lewis-Williams vidáman elismeri, hogy soha életében nem volt hallucinációs élménye, és Bahn írásából is egyértelműen kiderül, hogy ő maga kifejezetten viszolyog az egész ideától, hogy efféle „mesterséges eszközök" révén kerüljön módosult tudatállapotba. A két tudós vitáját figyelve az embernek olyan érzése támad, mintha két, egész életét szigorú cölibátusban töltő szerzetes vitatkozna a tíz legjobb szeretkezési pozitúráról. Egyikük még a vita elején megjegyzi, hogy mindketten olvasták az összes „hogyan csináld" kézikönyvet, ám mindketten zavarba ejtő módon tudatlanok és naivak a közvetlen személyes tapasztalatok terén.

Véleményem szerint néhány kiadósabb adag LSD, meszkalin vagy pszilocibin alapvető változásokat idézne elő mindkettőjüknél – bár el kell ismernem annak veszélyét, hogy Bahn esetleg nem a megfelelő módon reagálna. Gyanúm szerint az igen valóságos és esetenként ijesztő kontrollvesztés hatására esetleg hajlamos lenne az egész élményt elutasítani. Viszont ha képes lenne legyőzni ezt a félelmét, akkor azt hiszem, az intenzív látomásos utazás meggyőzné őt – ahogy engem is meggyőzött – arról, hogy a neuropszichológiai modell távolról sem olyan „handabanda", mint aminek ő minősítette becsmérlően egyik tanulmányában.[109]

Végül is ez az a téma, melyet *nem* oldanak meg magasröptű tudós érvelések és retorikai fogások. Semmi értelme azon töprengeni, vannak-e „szakaszok" vagy nincsenek, illetve hogy mennyi van belőlük. Soha nem tudjuk meg az igazságot, ha azzal trükközünk, hogy mit is nevezzünk sámánizmusnak, esetleg előszámlálunk ezeregyféle transzállapotot (egy újabb bosszantó aspektusa Bahn és Helvenston kritikájának, lásd az I. függeléket). Teljesen lényegtelen, hogy a forrásunk 1953-ból vagy 2005-ből származik. Egyszerűen tény – még csak nem is vitatott tény –, hogy a történelem és az őskor során mindig minden emberben megvolt az a képesség, hogy – pszichoaktív szerek vagy más eszközök használata révén – erősen módosult tudatállapotba kerüljön, amelynek során ő maga azt hiszi, hogy a túlvilágra került, ahol természetfeletti lényekkel léphet kapcsolatba. Ahogy az előzőekben is említettem, nem minden emberi lény *él* ezzel a képességével, de mindnyájunknak megvan ez a képességünk – és ez vitán felül áll. Ráadásul az emberi kultúrában központi helyet foglal el az a – egyesek által sámánizmusnak nevezett – jelenség, amelyet több tízezernyi, néprajzi vagy antropológiai adatból kiolvasható példa mellett a világ vallási hagyományai is igazolnak. Lewis-Williamsnek igaza van, amikor felhívja a figyelmünket arra a lehetőségre, hogy a felső paleolitikum Európájának mélyen fekvő barlangjaiban létrejött rendkívüli és visszatérően ismétlődő művészetnek is ez a jelenség lehet az alapja.

Miután ayahuasca- és ibogaintranszaim révén magam is szereztem némi – nehéz küzdelem árán megszerzett – tapasztalatot a túlvilágról, azóta magam is tudom, hogy milyen rendkívül meggyőzőek lehetnek a természetfeletti birodalom lakói. Hogy *valóban* természetfelettiek-e, esetleg bármilyen értelemben „valóságosak" (nem pedig egyszerű érzékcsalódások) – ezek olyan kérdések, amelyeket nem hajítok félre csupán azért, mert a tudomány visszataszítónak tartja az ilyen elképzeléseket. Mindeköz-

ben ugyanis én magam is kezdem azt hinni, teljesen ésszerű feltételezés, hogy az efféle találkozások – ideértve az én esetemet is a félig ember, félig krokodil therianthroppal – meggyőzhették arról a modern tudomány kora előtt élt őseinket: létezik egy időnként láthatóvá váló alternatív vagy párhuzamos szellemvilág. Számomra az is teljesen értelmes felvetésnek tűnik, hogy egyes őskori kultúrák sámánjai képeket kívántak festeni azokról a különös és hatalommal rendelkező lényekről, amelyekkel természetfeletti utazásaik során találkoztak. Mivel pedig geometrikus mintázatokat is láttak, nyilvánvaló, hogy azokat is lefestették. A képek elhelyezése, illetve a kiválasztott felületek kultúránként változnak, és voltak olyanok, amelyek egyáltalán nem fárasztották magukat a képek megfestésével. Ha azonban létezett egy olyan kultúra Dél-Afrikában, amely meg akarta festeni ezeket a képeket, akkor számára a sziklamenedékek ideális „vásznat" kínáltak. Ha pedig létezett egy kultúra Délnyugat-Európában, amely meg akarta festeni ezeket a képeket, akkor semmiképp sem téveszthette szem elől a mély, sötét barlangok falai és mennyezete által felkínált csábító lehetőséget – különösen akkor nem, ha azok a barlangok minden más földi helynél jobban emlékeztették őket a túlvilág atmoszférájára.

Kilencedik fejezet

A Drakensberg kígyói

1927-ig – ebben az évben adták ki az utolsó hivatalos „vadászengedélyt" a busmanokra, akiknek testrészeit megtartották, és vadásztrófeaként büszkélkedtek velük a fehérek – teljesen legálisan gyilkolhatták a sanokat Dél-Afrikában. Ez nagyjából arra az időre esett, amikor Breuil abbé, az „őskortörténet pápája, az európai barlangfestészet 20. századi kutatásának meghatározó alakja először látogatott el Afrikába – amit később még sokszor megismételt.[1] Az olvasó már a 6. fejezetben találkozott a brandenbergi Fehér Hölgy esetével, amikor Breuil egy nagy – busman – polikróm sziklafestményt helytelen módon „mediterrán arcéllel" rendelkező, fehér bőrű nőként azonosított. Az őskori san sziklaművészet túlnyomó részét egyszerűen csak „utálatos kis busman alakokként"[2] tudta le; ugyanakkor azonban bizonyos polikróm képek (mint az előbb említett festmény is, melynek alkotója igen bőkezűen bánt a fehér festékkel) valóban elnyerték a tetszését. Ezeket a képeket a legmagasabb rendű művészetnek tartotta, s ezért a feltételezett minószi vagy föníciai bevándorlóknak tulajdonította őket.[3]

Az automatikusan működő rasszizmus légkörében, az államilag támogatott népirtás mellett nem is csoda, hogy a déli san kultúra a 20. század közepére szinte teljes mértékben kihalt, és csupán az a néhány maroknyi menekült öreg busman képviselte ezt az ősi törzset – akiknek a xhosa, a zulu, a sotho és más, bantu nyelvet beszélő törzsek nyújtottak menedéket. Amikor az utolsó generációval együtt a san nyelv és az évezredek során hűségesen áthagyományozott szóbeli mitológia is kihalt, a sziklaművészet fenséges panorámája lassan néma csöndbe és hallgatásba burkolózott.

Ahogy láttuk, ez a csend mégsem volt egészen néma. Bleek és Lloyd dokumentumai, illetve más 18–19. századi néprajzi adatok megmentettek valamennyit a busman vallás, spirituális és mitológiai gondolkodás lényegéből, így a kíváncsi pillantások számára nyitva maradt a déli san törzs elveszett túlvilágára nyíló ablak.

Az írott néprajz nem is az egyetlen ilyen forrás. A san kultúra másik fontos menedéke – amelyet a kutatók csak mostanában kezdenek feltárni – az az egész sorozatnyi szinkretikus egybeolvadás, amelyet a sanoknak a környező bantu törzsekkel sikerült kialakítaniuk. Ezek voltak azok a kultúrák, amelyek védelmet nyújtottak a busmanok utolsó túlélőinek. Azért tették ezt, mert északi őseik több száz évvel ezelőtt bekövetkezett első bevándorlása óta a bantu törzsek a déli sanok szomszédságában éltek. Az itt élő őshonos lakossággal kialakult kapcsolat nagyrészt igen harmonikus volt, kölcsönös cserekereskedelem és gyakran keresztházasságok jellemezték.[4] A kapcsolat valójában olyan szorossá vált egyes bantu törzsek (például a xhosa, a pondomise és a thembo, valamint a gyűjtőnéven nguninak nevezett törzs) esetében, hogy átvették és saját nyelvükbe illesztették a san nyelv jellegzetes „csettintő" hangját. A xhosa nyelv hatoda például ilyen csettintő hangokból áll, s ez is jelzi, milyen erős lehet valójában ebben a kultúrában a busman örökség.[5]

A san befolyás szintén igen erős a sotho törzsnél is (amely nem része a nguni csoportnak), akik a busmanokat a föld eredeti és bölcs lakóiként tisztelték, és törekedtek arra, hogy a sanok is részt vegyenek szertartásaikban.[6] Egyes beszámolók szerint a sotho gyógyítók begyűjtötték a san sziklafestmények festékanyagait, és belekeverték az orvosságaikba, mivel hitük szerint magának a festéknek is gyógyító ereje van.[7]

Hasonlóképp – még napjainkban is – a távoli, falusi vidékeken élő nguni törzsek még mindig „beszélnek a régi idők san embereiről, és néhány embert a sanok leszármazottainak tartanak".[8] Ezek az adatok szintén igen szoros, tanító-tanítvány kapcsolatról árulkodnak, ahol a san *!gi:xák* átadták „orvosságaikat" (amelyek nagy valószínűséggel hallucinogén szerek voltak) nguni tanítványaiknak. Ahogy David Lewis-Williams fogalmaz:

> A nguni hagyomány szerint san sámánok átadtak nguni tanítványaiknak bizonyos orvosságokat, amelyek képessé tették őket a san nyelv megértésére. [...] A „nyelv"-orvosság után a sámánok adtak a tanítványaiknak más orvosságokat is, amelyek segítségével „tisztábban láthattak álmaikban". Az álmok és a transzállapotok során a sámán és a tanítvány hosszú utazásokat tettek a szellemvilágban, ahol együtt láttak vadállatokat. [...] A ngunik szerint ezek között akadtak olyan szörnyetegek is, amelyeket a hétköznapi emberek nem pillanthatnak meg.[9]

A nguni és a san törzs egyaránt arra használták a módosult tudatállapotot, hogy kapcsolatba lépjenek azzal a dimenzióval, amely hitvallásuk szerint a szellemek világa volt. A xhosa törzsben ezt a gyakran igen nehéz és emberpróbáló munkát (a transz alatt gyakran megszállják a szellemek a résztvevőket) az *igqirha* néven ismert szertartásmesterek végzik – ez a cím közvetlenül a san *!gi:xa* szóból származik, jelentése „sámán".[10] Létezik egy másik átfedés, amely szintén azt sugallja, hogy a san kultúra számos értékes eleme fennmaradhatott a ngunik között, nevezetesen, hogy san sámánok rendszeresen csatlakoztak a nguni törzsekhez mint hivatásos esőcsinálók.[11] Ezt a képességüket, mint tudjuk, a san hitvallás szerint transzállapotba lépve gyakorolták, amikor a szellemvilágot bejárva elfogtak egy „esőállatot", visszahozták a mi világunkba, ahol „levágták" vagy „megfejték" az aszály sújtotta terület felett.[12] Az esőt bizonyosfajta szellemállatokkal rokonító elképzelés mindkét kultúrának közös vonása. A ngunik körében azonban az esőállatot tipikusan nem olyan hibrid (félig bölény, félig víziló) állatként kezelték, mint a busmanok, hanem sokkal gyakrabban óriási kígyókként, akik állítólag a folyók mélyén élnek. A gigantikus kígyók ugyanakkor a san sziklaművészetben is előfordulnak, elsősorban a Drakensberg hegyvidéki vadonjaiban.[13]

Röviden, az évszázados együttélés azzal járt, hogy az őshonos san törzsek is felvették a bantu bevándorlók kultúrájának egyes elemeit, viszont legalább ilyen erős hatást tettek ők is a bantu kultúrára. Fontos különbségek voltak köztük, és a san sámánizmus nem ugyanaz, mint a sotho és a nguni sámánizmus. Mindazonáltal annyira azért hasonlítanak egymáshoz, hogy a san sámánok részt tudtak venni a sotho és nguni beavatási szertartásokon.[14] Valószínűleg lehetetlen lenne teljesen kibogozni ezt a komplex hálót, ahhoz azonban elég sok közös pont mutatkozott, hogy a tudósok jogosnak érezzék, hogy a sotho és nguni népek spirituális világáról rendelkezésre álló ismeretek alapján bizonyos korlátozott következtetéseket vonjanak le a sanok spirituális világáról.[15]

2004 áprilisában Dél-Afrikában végzett kutatómunkám során ezért fogadtam örömmel Bokka du Toit, egy helyi néprajzkutató-filmes ajánlatát, hogy bemutat a Jeffrey-öböl vidékén élő nguni

törzsek vezető sámánjának. A Mama Magaba nevű sámán személyében hatalmas, erőteljes asszonyt ismertem meg, akinek, mint kiderült, xhosa és san vér kering az ereiben. Találkozásunk előtt elmondták nekem, hogy Mama Magaba nemsokára elvégzi két szellemi gyógyító beavatási szertartását. A jelöltek ikrek voltak – egy férfi és egy nő –, akik negyvenes éveikre szemmel láthatólag már igen messzire jutottak a sámánok ösvényén. A legalább három napon át tartó szertartásra a Gamtoos folyó partján kerül sor. Megkérdeztem, hogy jelen lehetek-e a szertartáson, és a Bokka közreműködésével lezajlott rövid tárgyalás után Mama Magaba beleegyezett, hogy ott lehessek a záró rituson, amelyre az utolsó nap hajnalán, napfelkeltekor kerül sor.

Miközben megtettem ezeket az előkészületeket, még fogalmam sem volt arról, hogy a szellemvilág – vagy talán óvatosabban kéne fogalmaznom: a szellemvilág létezésébe vetett hit ereje – milyen látványosan, milyen tapintható erővel fogja éreztetni jelenlétét azon a hűvös folyóparti hajnalon.

Lelket követelnek a szellemek

Az 1970–80-as években riportokat írtam az etiópiai és szomáliai háborúkról. Láttam embereket géppisztolyok és tarackok tüzében meghalni. De sohasem láttam még olyat, hogy egy embert közvetlenül a *hite* öljön meg – vagy ami azt illeti, bármi olyan megfoghatatlan dolog, mint a „szellemek". Arra, ami a Gamtoos partján történt, egyáltalán nem készített fel egyetlen előző tapasztalatom sem. Ott ugyanis szemtanúja lettem annak, hogy egy negyvenes éveiben járó férfi váratlanul meghal, méghozzá olyan valamiknek a szeszélyéből, amelyeket ő minden bizonnyal „szellemeknek" hitt.

Amikor megérkeztem, a nap még nem bukkant fel a horizonton, de a derengés első gyöngyszürke fényei már megjelentek az égen. Ahogy áthaladtunk a harmattól nedves, sűrű aljnövényzeten, elhaladtunk egy nagy fűkunyhó mellett, amelynek bejárata előtt nagy tűz égett. Innen egy keskeny ösvényen lementünk a folyóhoz, ahol már hozzám is elért a kántálás hangja. Továbbmentünk, és hamarosan ki tudtam venni a távolban egy másik kunyhó alakját. A kunyhó mellett nagyobb csoport gyülekezett, sokan takarókba és kendőkbe burkolózva védekeztek az átható hideg és a talaj felett lebegő nyirkos köd ellen.

Ahogy közelebb értünk, láttam, hogy a kunyhó bejárata a folyóra néz, és hogy az emberek feszült figyelemmel követik a folyóban zajló eseményeket, ahol a bő köpenyt viselő Mama Magaba derékig a lassú folyású, jéghideg vízben állt. Mellette egy kisebb termetű, meztelenre vetkőzött, ősz hajú nő állt, mellig a vízbe merülve, akit Mama Magaba újra és újra a víz alá nyomott – talán tucatnyi alkalommal is –, miközben a nézők tovább folytatták a kántálást. Akaratlanul is arra gondoltam, milyen undok és kellemetlen élmény lehet ilyen jéghideg vízbe lemerülni, ráadásul az asszony nem is csak úgy hipp-hopp lemerült és kibukkant, hanem egy ideig a víz alatt is maradt, majd ahogy feljött levegőért, máris újra a víz alá bukott. A megközelítésmód más volt ugyan, mint a san transztáncnál, de pontosan ugyanarról a fizikai stresszről volt szó, amely képes kiváltani a módosult tudatállapotot.

Amikor a női beavatott kijött a folyóból, a többiek odarohantak hozzá, és vastag, meleg takarókba bugyolálták. A nő eleinte még reszketett, de ez a vacogás elég gyorsan alábbhagyott. Egy szó, mint száz, ahhoz képest, hogy micsoda megpróbáltatáson esett át épp az imént, meglepően jó formában volt, és boldogan csatlakozott a tömeghez, hogy végignézze bátyja beavatását.

A férfi kibújt a ruhájából, felfedte csupasz, szikár testét, és Mama Magaba társaságában belépett a folyóba. Felerősödött az éneklés és a kántálás, ütemes taps adta a ritmust. Újra elkezdődött a víz alá merítés tíz, esetleg húsz alkalommal is – már nem tudtam számolni. Aztán azok ketten kijöttek a vízből, és a beavatottat, akárcsak a testvérét, pokrócokba bugyolálták.

Egy pillanatig úgy tűnt, hogy jól van. Mosolygott, halkan beszélgetett, ám viselkedése fokról fokra megváltozott. Vonásai elernyedtek, tekintete távoli és kifejezéstelen lett. Most mindannyian visszamentünk az első kunyhóhoz, ahol a férfi állapota tovább romlott. Amint a tűz közelébe ért, hirtelen minden erő kiszállt a testéből, tehetetlenül a földre rogyott. A többiek felemelték, és próbálták lábra segíteni, de olyan ernyedt volt, mintha nem is lennének izmai és csontjai. Ekkor még mindig nem tudatosult bennem, hogy a férfi haldoklik, hiszen akkor még egész nyilvánvalóan élt, jóllehet a szemei kitágultak a félelemtől, mintha valami rettentő dolgot látna, ami nagyon megijesztette. Bokka befektette a teherautója hátsó ülésére, és kórházba száguldott vele, de már késő volt.

Valószínűleg a hideg és a stressz hatására kiváltódott szívroham végzett vele, amikor azonban megkérdeztük Mama Magabát, hogy mi történt, ő nekünk is azt felelte, hogy mindenki, még maga a beavatott is várta, hogy ez fog bekövetkezni, és hogy egy férfi számára jó halál, ha egy ilyen szertartás során lép át a szellemek világába. Amikor megkérdeztem, miért számítottak a halálra, elmondta, hogy előző éjszaka, amikor mindnyájan összegyűltek a folyóparti kunyhóban, hatalommal bíró természetfeletti lények látogatták meg őket – a sámán „a folyó népének" nevezte ezeket a lényeket. Mama Magaba igen magas, fekete bőrű, aranyhajú emberekként írta le őket, s mint azt a lehető legtárgyilagosabb hangon kijelentette, ezek a lények a nagy folyók mélyén élnek, viszont képesek kibukkanni a vízből, és a szárazföldi halandók között járni-kelni – néha jó, néha ártó szándékkal. A halálesetet megelőző éjszaka kígyók és víziállatok társaságában bukkantak fel a mélyből, beléptek a kunyhóba, miközben csillogó testükről még csepegett a víz, és a beavatott lelkét követelték.

A folyó népének rejtélye

Később alkalmam nyílt arra, hogy kissé alaposabb kutatásokat végezzek a témában. A nguni nyelvben *abantubomlambo* a rejtélyes folyónép hagyományos elnevezése. Suttogva beszéltek róluk mint olyan lényekről, akiknek természetében jó- és rosszindulat egyaránt jelen van, és mindig teljesen kiszámíthatatlan, hogy melyik arcukat mutatják. Nemcsak különös kinézetű emberek, hanem kígyók alakját is felölthetik.[16] Talán e therianthropikus kétértelműség miatt társítják őket mindig az *ichanti* nevű gigantikus vízikígyókhoz, amelyekről azt tartják, hogy a folyó népe mellett él a vízi alvilágban,[17] s amelyet számos tudós a Drakensberg-hegységben található san sziklafestményeken látható kígyók lehetséges magyarázataként tart számon.[18] A san sámánizmus ősrégi témájának fényében különösen figyelemreméltó, hogy ezek a rejtélyes *ichanti* kígyók az „átváltozás mesterei" voltak, akik szemkápráztató gyorsasággal képesek alakot váltani: „Egy *ichanti* számára semmiből nem áll, hogy kígyóból kecskévé alakuljon át, és hogy vasláncból madártollá és lépes mézzé változzon."[19]

1920-ban meginterjúvolt xhosa gyógyítók is beszéltek ezekről a véletlenszerűnek tűnő átalakulásokról:

> A kaleidoszkópban megfigyelt gyors változásokhoz hasonlították az *ichanti*t. Talán ezek a gyors átalakulások miatt hitték azt, hogy az *ichanti*nak hipnotikus ereje van az emberek felett.[20]

1931-ben J. H. Soga antropológus volt az első, aki megjegyezte, hogy az *ichanti*ról – amelyet ő „vízi tündér"-nek nevezett – szóló beszámolók nagyon úgy hangzanak, mintha hallucinációk lennének.[21] Valójában mai tudásunk segítségével ennél sokkal specifikusabban fogalmazhatunk. A xhosa vének beszámolójában az ikonikus képekbe beleolvadó, gyorsan változó geometrikus minták arra a hallucinációs folyamatra emlékeztetnek, amely a barlang- és sziklaművészet neuropszichológiai modelljének lelke. Antropológiai beszámolók tovább erősítik azt a gyanút, hogy az *ichanti* és a velük mindig összekapcsolódó folyó népének (akik időnként szintén kígyók) eredetét a hallucinációk világában kell keresni:

> Beavatásuk időszaka alatt számos nguni csoport szent emberei tettek utazást álmaikban vagy transzaik alatt víz alatti világokba, ahol találkoztak egy hatalmas, víz alatti kígyóval, az *ixanti*val, amelyet kígyók vettek körbe, akiket közvetlen kapcsolatba hoztak az ősök szellemeivel. [...] Ebben a világban más ősi lényekkel is találkoztak, az *abantubomlambó*val, vagyis a folyó népével...[22]

A kirakójáték utolsó darabját az antropológusok illesztik a helyére, miszerint magukat a nguni sámánokat is gyakran kapcsolták össze kígyókkal: „Azt hitték róluk, hogy képesek irányítani a kígyókat, és bizonyos esetekben át is tudtak alakulni ilyen teremtményekké."[23]

Egy szó, mint száz, ismerős látomásos területen járunk, amelynek komplex hitrendszere magában foglalja a szellemlényeket, a túlvilágot és a therianthropikus átalakulásokat. A víz alatti színhelyek, ahogy az előző fejezetekben láthattuk, meglehetősen standardnak számító sámánisztikus utazási célok, amelyek a vizes mélyedések, víztölcsérek, örvények és forgók képi világa köré épültek fel.[24] Ez volt az oka annak, hogy David Lewis-Williams vonakodott a barlang- és sziklaképeken látható szuggesztív spirál- és örvénymintákat az általános entoptikai jelenség kategóriájába sorolni, ehelyett inkább – a föld és víz alatt való tartózkodással együtt – a legmélyebb szintű transz peremén felbukkanó látomás-

folyam részének tekintette őket.[25] Lewis-Williams arra is rámutat, hogy a nyugati ember hajlamos a „tölcsér", kúp", „tál" szavakkal leírni az örvényt.[26] Más kultúrákban ugyanezt az idegrendszeri jelenséget gyakran egy rohanó vízzel teli föld alatti csatornába való belépésként élik meg:

> valószínűleg azért, mert bizonyos (módosult) tudatállapotban rohanó, bömbölő vízzúgásszerű hang hallható. [...] Ha az inuitok a jégen élnek, akkor az alvilágba a tengeren keresztül vezet az út: „Szinte suhan, mintha egy csövön keresztül zuhanna lefelé." (Ramussen, 1929, 124.) A lefelé vezető üreg, amelyen Tavgi, a szamojéd sámán lecsúszott, egy egymással szemben folyó áramlatokkal örvénylő folyóhoz vezetett. Könnyen lehet, hogy megszaporodnak azok a beszámolók, amelyek ennek az univerzális, neurológiailag meghatározott hallucinációnak a kultúraspecifikus értelmezéséről adnak számot.[27]

Talán nem igazán meglepő módon Dél-Afrika az egyik olyan hely, ahol az ilyen beszámolók megszaporodhatnak. A Kalahári sivatag *Ju/'hoansi (!Kung)* busmanjai körében végzett modern antropológiai kutatások során számos sámán beszámolt arról, hogy a transz elmélyülésével víz alá vagy a föld mélyére utaztak.[28] Hasonlóképp Bleek és Lloyd dokumentumaiból is tudjuk, hogy 19. századi san informátora:

> beszélt sámánokról, akik belementek olyan „pocsolyá"-ba, ahol a víz „élt"; itt elfogtak egy hallucinatív *!khwa-ka xorót*, vagyis egy esőállatot, amelyet megöltek, és annak vére és teje hullott esőként a földre. (Kaggen, a csalás san istensége, aki maga is sámán volt, a transzállapot epizódjai alatt vízzel teli gödrökbe merült alá.)[29]

A vizes gödrök alján pedig gigantikus méretű kígyók éltek, akiket időnként esőállatnak láttak, s akiket a nguni törzsek *ichantinak* neveztek, akik az abantubomlambónak, a folyó népének nevezett szellemekkel osztották meg víz alatti túlvilágukat. Ez utóbbiak, annak ellenére, hogy látomások voltak, képesek voltak kiemelkedni a mélységből, hosszú hajukból víz csepegett, miközben nagy léptekkel rótták a folyópartot vízikígyóik kíséretében, és ellopták az emberek lelkét.

A nyolc legfontosabb anomália

Miután elutaztam a Gamtoos folyó mellől, dél-afrikai kutatóutam utolsó állomásához, a zord Drakensberg-hegységhez érkeztem, ahol több ezer san sziklafestmény található, s köztük meglehetősen nagy számban fordulnak elő gigantikus méretű kígyók, amelyeket a tudósok az *ichanti*val hoznak összefüggésbe.[30] Az egyik igen jó ok, amiért ezt teszik, újfent a néprajzból vezethető le. A 19. században George William Stow számos alkalommal megmutatta az életben maradt busmanoknak a san sziklafestményekről készített kiváló reprodukcióit. Az egyik ilyen reprodukción hatalmas szarvas kígyó látható, amint átsiklik a sziklafalon. Az egyik idősebb san asszony, akit Kou'kének hívtak, azonnal felismerte az ábrát, és kijelentette, hogy ősapái idejében ilyen hatalmas és természetfeletti erővel rendelkező kígyók „éltek a folyókban".[31] Miután tudjuk, hogy a „folyóban élés" a transz egyik gyakran használt víz alatti metaforája, ennyi erővel azt is mondhatta volna, hogy a szarvas kígyók transzbéli teremtmények voltak – ahogy a folyólakó *ichanti* is.

Mégsem ez volt az egyetlen oka annak, hogy nagyon szerettem volna látni ezeket a képeket. Az amazonasi hallucinogén szer, az ayahuasca hatása alatt megélt saját látomásos élményem az óriási kígyókkal való találkozásról azt a különös meggyőződést ültette el bennem, hogy az ilyen jelenések valahogy sokkal többek voltak egyszerű hallucinációknál. Sőt, talán még azt is kijelenthetem, amit a sámánok állítanak, hogy valamiféle intelligens szellemi entitásokkal találkoztam, akik kommunikáltak velem. Tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy a 21. század tudományos nézőpontjából szemlélve a dolgot, amikor rengeteget tudunk (vagy gondoljuk, hogy tudunk) az agy kémiájáról, az ilyen elképzelések teljes őrültségnek hangzanak. Őskori elődeink azonban, akik nem rendelkeztek ilyen nézőponttal, azt hiszem, teljesen meggyőzőnek találhatták a mély transzban fellépő erős hallucinációkat övező, abszolút érvényű, hibátlanul illeszkedő, áthatolhatatlan valóságot – és teljes mértékben meggyőződhettek a természetfeletti dimenzió létezéséről, amelyet nem anyagi, alakváltó lények népesítenek be.

Az ember természetét ismerve szinte elkerülhetetlennek tűnik számomra, hogy akik (bármilyen eszköz révén) beléptek a transz

állapotába, és akik ilyen erős, mélyen átélt, de szinte érthetetlen élményeken mentek keresztül, azok alighanem beszélni akartak volna ezekről. Őseinkben is megvolt ugyanaz a csoda iránti érzék és kíváncsiság, mint ami bennünk is lakozik. Ők is kényszerítő erőt érezhettek magukban, hogy bemutassák azokat a bámulatos dolgokat, amelyeket láttak, hogy megbeszélhessék őket olyanokkal, akik hasonló élményeket éltek meg, és hogy megpróbáljanak valamilyen értelmet adni az egésznek – ily módon néhány generáció alatt túlvilági látomásaikat egy kiforrott és kölcsönösen elfogadott mitológiává alakították át.[32]

Ugyanezt a logikát követve teljesen ésszerűnek találom, hogy egyes kultúrákban bizonyos embereket esetleg szerették volna valamilyen maradandó felületre ráfesteni, vagy belekarcolni a látomásaikat – talán épp a sziklamenedékek és barlangok falára, illetve mennyezetére. Ennek megfelelően most sem tudok egyetérteni Lewis-Williams bírálóival, Paul Bahnnal és Patricia Helvenstonnal, akik (a *Cambridge Archaeological Journal* lapjain) „elképesztő feltételezésnek" minősítik azt a gondolatot, hogy a „sziklaművészet látomásos tapasztalatok révén jött létre".[33] Az emberiség nagyon régi, nagyon mély és nagyon összetett kapcsolatban áll a növényi hallucinogénekkel (lásd 21. és 22. fejezet). Ezt a hosszú történetet figyelembe véve nemhogy „megdöbbentő", de egyenesen megjósolható, hogy világszerte számos helyen léteznek transzállapot ihlette sziklá- és barlangművek, amelyek közül némelyek rendkívül régiek. Erre a lehetőségre mutat rá David Pearce régész is, aki Bahn és Helvenston kritikájára reagálva azt írta:

> Ez csupán 21. századi nézőpontunkból tűnik elképesztőnek, hiszen manapság igen csekély értéket tulajdonítunk a tudat kevésbé racionális aspektusainak, a tudatmódosító szerek használatát pedig egyenesen elítéljük. A világ néprajzi adatait áttekintve már egy rövid kutatás is hosszú listát eredményezhet mindazon kultúrákról, amelyek valóban értékelték és gyakorolták is pontosan ezeket az állapotokat. Nagyon kétséges, hogy vajon az ilyen nézőpontokból is „elképesztőnek" tűnne-e az a felvetés, hogy bizonyos sziklaművészetek módosult tudatállapothoz kötődnek.[34]

Minél közelebbről vizsgáltam meg az egymással vetélkedő elméleteket és érveket, minél figyelmesebben tanulmányoztam az évszázadnyi tudományos kutatómunka által létrehozott és elvetett alternatív nézőpontokat, annál erősebb meggyőződésemmé vált, hogy Lewis-Williamsnek igaza van abban, hogy a dél-afrikai san sziklaművészetet és a felső paleolitikum európai barlangművészetét a sámánok mély transzban megélt tapasztalatai ihlették. Valójában a san törzs esetében, a fennmaradt néprajzi adatoknak köszönhetően, máris sok tudós úgy véli, hogy ez a legvalószínűbb magyarázat. A felső paleolitikum barlangművészei esetében soha nem lehetünk teljesen biztosak ebben, hiszen azokból az időkből semmiféle néprajzi adat sem áll rendelkezésünkre. Az azonban tény, hogy a ránk maradt alkotások ugyanazokat a kérdéseket vetik fel, mint a busmanok sziklaművészete, és bármely olyan elméletnek, amely arra irányul, hogy megmagyarázza a mindkét helyen látható erős és a felületes szemlélő számára nagyon különböző képvilágot, arra is képesnek kell lenni, hogy a legszembetűnőbb és leginkább rendhagyó hasonlóságokat is kezelni tudja. Ahogy az 5. fejezetben láttuk, ilyen hasonlóságok:

1. therianthropok;
2. kimérák – hibrid állatok, amelyekben két vagy több különféle faj jellegzetességei keverednek;
3. szörnyetegek – bizarr, fantasztikus, gyakran szélsőségesen eltorzult alakok;
4. absztrakt és geometrikus minták gyakori megjelenése, illetve ezek visszatérő kombinációi a teljes mértékben ikonikus alakokkal;
5. az a mód, ahogy mindkét rendszer kezeli a sziklafelszínt – mintha átjárható fátyol vagy membrán lenne, amely egy rejtett világot takar;
6. a képek sokszoros szuperpozíciója (egymásra helyezése);
7. a talaj- és a horizontvonal hiánya, a méretarányok figyelmen kívül hagyása;
8. a „sebesült ember" különös alakja, amelyet számos nyíl vagy dárda döf át.

A neuropszichológiai modell által kínált magyarázatok

Az előző fejezetekben láttuk, hogy az első három kategóriába tartozó alakok túlnyomórészt a legrégebbi európai és afrikai alkotásokon je-

lennek meg.[35] Ennek mindenképpen jelentőséget kell tulajdonítani, hiszen a normális, éber tudatállapotban mi, emberek soha nem találkozunk therianthropikus lényekkel, kimérákkal vagy szörnyekkel, ahogy ezt a múltban sem tettük. Vagyis teljesen valószínűtlen, hogy mindennapi tapasztalatok ihlették azokat az érzelmektől fűtött őskori alkotásokat, amelyeken ilyen lények bukkannak fel.

Lehet, hogy egyszerűen az egyes alkotók kreatív fantáziája lenne a válasz? Talán igen, akkor azonban még mindig meg kéne magyaráznunk, hogy vajon az egyedi tehetségek miért mindig ugyanazokkal a különös ember-vadállat alakokkal, hibrid állatokkal és groteszk szörnyekkel álltak elő; és hogy miért teszik ezt a művészet születése óta. A jungi kollektív tudattalan elméletét természetesen alkalmazhatnánk az ilyen típusú közös képvilágra, ekkor azonban maga az elmélet is további magyarázatot igényelne. Végül is, mi az a kollektív tudattalan? Vajon bebizonyították-e valaha is kielégítő módon a létezését? Hogyan működik? Honnét és hogyan gyűlt össze a közös képkészlet? Vajon lényegében nem épp azt a rejtélyt írja le még egyszer, amelyet megoldania kellene?

Egyáltalán nem utasítom el a kollektív tudattalan elméletét, de nincs szükségem arra, hogy a barlangművészetben felbukkanó therianthropok, kimérák és szörnyek jelenlétének magyarázatára olyan jelenséget használjak, amely magában is problematikus és kifejtetlen.

A dél-afrikai sziklarajzok tekintetében érdemes megismételni, amit már eddig is tudtunk a néprajzi adatokból – nevezetesen, hogy a rendkívüli festményeket és rajzokat a san sámánok (akik szintén művészek voltak) hallucinációi ihlették, maguk a képek pedig azokat a hallucinált találkozásokat és átalakulásokat ábrázolták, amelyeket a szellemvilágban éltek át, ahová hitük szerint képesek voltak állatok alakjában beutazni.[36]

Az ilyen kidolgozott hallucinációs találkozások nem számítottak egyedinek a sámánok vagy a busmanok számára. Tudjuk, hogy ezek a módosult tudatállapottal járó általános jelenségek. És jóllehet valóban nem készíthetünk interjút a felső paleolitikum embereivel, szinte ugyanolyan biztosak lehetünk abban, hogy egyesek közülük átéltek hallucinációkat, mint abban, hogy ettek és ittak. A III. részben látni fogjuk, mennyire univerzálisnak mondhatók az ilyen találkozások az emberiség történetében, illetve hogy milyen gyakran jelentek meg bennük therianthropok, kimérák és szörnye-

tegek. Tehát semmi meglepő nincs abban, a therianthropok, kimérák és szörnyetegek valóban szerepet játszottak a barlangművészetben.

Saját tapasztalataim – jóllehet sokkal kisebb léptékben – szintén igazolják mindezt. Olyan therianthropokat, kimérákat és szörnyeket láttam, amilyeneket a san sziklaképek ábrázolnak – az a művészet, amelyről tudom, hogy a sámánok látomásait reprodukálta. Az ayahuasca hatása alatt – ahogy erről a 3. fejezetben beszámoltam – ott találtam magam egy rendkívül parancsoló megjelenésű és meglepő therianthrop társaságában, láttam egy pillangót kígyóvá és egy kígyót jaguárrá átalakulni, valamint kénytelen voltam szembenézni rettenetes sárkányokkal és emberi vonásokkal rendelkező hatalmas rovarokkal. Ezért aztán habozás nélkül egyetértek David Lewis-Williamsszel abban, hogy a felső paleolitikum therianthropjait, kiméráit és szörnyeit nagy valószínűséggel hasonló transzélmények ihlették.

Ami még valószerűbbé teszi ezt az elképzelést, az az absztrakt és geometrikus „jelek" ikonikus alakokkal történő ismétlődő kombinációja, amelyet a san sziklaművészet teljes időszakában és a barlangművészet történetének legelejétől a legvégéig dokumentáltunk – 4. kategóriába sorolva a fenti listán. Ami az első három kategóriát illeti, David Lewis-Williams neuropszichológiai modellje valóban az egyetlen logikus, koherens és belső ellentmondásoktól mentes megoldás ezen jelek „makacsul megközelíthetetlen" rejtélyére.[37] Ezek a transzállapotban látott entoptikai jelenségek ábrázolásai. Az az állítás pedig minden szempontból meggyőző bizonyítást nyert, miszerint a képek azért tekinthetők univerzálisnak, mert az emberi idegrendszer szerkezete határozza meg őket.

Ugyanez a helyzet az 5., 6. és 7. kategóriával is, s ezek esetében is minden bizonyítékot az olvasó elé tártam az előző fejezetekben. Miért építették a sziklafelszínt dinamikus módon a festményekbe oly módon, hogy úgy tűnjön, mintha a szikla átjárható lepel lenne egy másik világba? Miért helyezték el a képeket újra és újra egymás fölé? Miért nem foglalkoztak a művészek a méretaránnyal, és miért nem adták meg a talaj és a horizont vonalát – hogy az alakok absztrakt módon „lebegni" látsszanak? Ahol a többi megfejtési kísérlet csak botladozik, a neuropszichológiai modell egyszerű forgatókönyvet kínál, amelyben értelmes válaszokat találunk mind a három kérdésre:

- a művészek először módosult tudatállapotba kerültek a barlangokban és a sziklamenedékekben (Dél-Afrikában transz tánc, Európában valószínűleg *Psilocybe semilanceate* vagy más pszilocibintartalmú gombák fogyasztása révén; jóllehet más fizikai technikák sem zárhatók ki teljesen);
- ezután hallucinációkat tapasztaltak, amelyeket úgy éltek meg, mintha a sziklafalak vagy a mennyezet mögül emelkednének ki – mintha szó szerint áttörték volna a sziklafátyolt vagy a membránt, amely elválasztotta őket a világunktól – és igen gyakran egyetlen tömegben, egymásra vetülve jelentek meg, vagy különféle helyeken „lebegtek", a tér- és aránybeli viszonyokat teljesen figyelmen kívül hagyva;
- harmadszor, miután a transzállapot véget ért, a művészek annak szentelték magukat, hogy reprodukálják látomásaik legfontosabb elemeit a barlangok vagy a sziklamenedékek falán, így „rögzítették" vagy memorizálták azokat a helyeket, amelyeket a szellemvilágra nyíló kapuknak tartottak.

Nem szükségszerű, hogy minden pontosan így történjen, egy nagyjából ilyen típusú forgatókönyv azonban tényleg nagyon valószínűnek tűnő magyarázattal szolgál a dél-afrikai sziklaművészet és az európai barlangművészet egyébként rendkívül rejtélyes, valójában megmagyarázhatatlan vonásaira. Ha eszünkbe idézzük, hogy ez a magyarázó erő ugyanabból a modellből ered, amely máris sikeresen megoldotta ezen művészetek „megoldhatatlan" rejtélyeit – a therianthropok, kimérák és szörnyek, valamint a geometrikus formák kérdését –, akkor sokkal egyértelműbbé válik, milyen értékes kulcsot adott a kezünkbe David Lewis-Williams saját múltunk megértéséhez.

Tulajdonképpen a nyolc legfőbb anomália közül az első hét esetében Lewis-Williams neuropszichológiai „rejtjelfejtő" kulcsa már eddig is messzemenőkig igazolta hatékonyságát. Természetesen egy mindent átfogó magyarázat igényével fellépő elméletnek tudni kell a megoldást a nyolcadik, a „sebesült ember" problémájára is. Van még egy kilencedik anomália is, amelyet meg kell majd vizsgálnunk, ez azonban az európai művészetre korlátozódik: miért helyeztek el olyan sok csodálatos festményt és rajzot a nagyon mély, nagyon sötét barlangok mélyére, amelyeket csak nagy nehézségek árán lehet megközelíteni, és kizárólag mesterséges fénynél lehet megpillantani?

A neuropszichológiai modell egyik leginkább „felhasználóbarát" tulajdonsága, hogy választ kínál a megválaszolatlan kérdésekre, s amint a 10. fejezetben látni fogjuk, valóban vannak válaszai az utolsó két anomáliára. Ugyanakkor szinte ugyanilyen jelentőségű igazságtesztnek tarthatjuk azt is, ahogy a modell újra és újra igazolja alkalmasságát és magyarázóképességét az összes dél-afrikai és európai szikla- és barlangfestménytabló előtt. Dél-Afrika esetében a néprajznak köszönhetően gyakran megvan az a járulékos elégedettségünk is, hogy biztosak lehetünk a magyarázat helyességében.

Mindez akkor vált világossá számomra, amikor a Gamtoos folyó partján történt különös események után folytattam utazásomat a Drakensberg-hegységbe.

A Hosszú Tabló és a Kígyó Kő rejtélyének megoldása

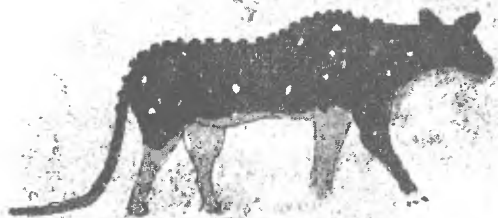
A Drakensberg-hegység szívében, a Giant's Castle Természetvédelmi Park területén található Main Cavesben (Fő-barlangokban) – amelyek nem is igazi barlangok, mint inkább egymás mellett fekvő sziklamenedékek – alkalmam nyílt néhány órát eltölteni a nem túl képzeletdús módon „Hosszú Tabló"-nak nevezett, több mint öt méter hosszú, rendkívüli kompozíció tanulmányozásával. A kom-

A Giant's Castle therianthropjai. Figyeljük meg az antilopfejű kígyókat, amelyek a jobb oldali alak felsőtestét fonják körbe

pozíciót uraló két központi alakot már röviden bemutattam az 5. fejezetben. Két therianthropról van szó emberi lábbal, farral és karral, de egy hegyi antilop fejével.

A jobb oldali alakot ráadásul két gigantikus kígyó fonja körbe, amelyekről közelebbi vizsgálódás során kiderül, hogy szintén hibrid alakok – olyan kimérák, amelyeknek kígyóteste és (újfent) antilopfeje van, az egyik fejen szarvak is láthatók. A bal oldali alakot nem fonják körbe kígyók, háta közepéből azonban két hosszú, toll-

Macskaféle-jávorantilop

szerű függelék nyúlik ki. Eközben, mintegy egy méterrel balra, kissé magasabbra helyezve egy másik lenyűgöző kiméra látható a sziklafalon, ezúttal egy jávorantilop/macskaféle keveréke, amelynek farka és foltos bundája a leopárdé, hátsó lába azonban nagy antilopot idéz.

Újabb érdekességet jelentenek az állat gerince mentén, illetve a farok egy részére felfestett apró pettyek, amelyek kissé túlnyúlnak a test vonalán.

A Hosszú Tablótól néhány méterrel jobbra, a földön fekve látható egy nagy, vastag, több tonnát nyomó, cakkos szélű sziklatábla – a Kígyó Kő –, mely az őskorban zuhant alá a sziklafalról leválva. Valamikor a lezuhanása után, talán akkor, amikor a Hosszú Tablót festették, san sámánok érkeztek ide, és vörös okker festékkel telefestették különféle ábrákkal, amelyek között két kígyóábrázolás is szerepel. Az első, amelynek antilopfeje és -füle van, az orrából pedig vér folyik, úgy tűnik, mintha a sziklafelszín egyik re-

A „Kígyó Kő" teljes kompozíciója

pedéséből bújna elő. A kígyó felülről lóg lefelé, az orrából vér spriccel az alatta lévő zsúfolt kompozícióra, amelynek központi alakját a második kígyó adja. Ez a kígyó nem hibrid, a fejétől a farkáig százszázalékosan kígyó, azonban az ő orrából is vér folyik.

„Kígyó Kő" részlet

A kígyó négy vastag gyűrűbe fog egy természetellenesen megnyúlt testű absztrakt emberi alakot. A közelben számos más elvékonyodott emberi alak látszik „lebegni".

A neuropszichológiai modell, illetve a modellnek lökést adó san néprajzi adatok nélkül hogyan reménykedhettünk volna abban, hogy valaha is magyarázatot találunk ezen rejtélyes képek bármelyikére is? A fenti eszközök segítségével azonban a festmények megszólalnak, és igen ékesszólóan mesélnek a transztapasztalatokról.

A Hosszú Tabló két therianthropja két sámán, akik antiloppá alakulva utaznak a szellemvilágba. Az egyik alak hátából kiálló

Transzbak repülés közben

tollak további átalakulásra utalhatnak (akár madárrá, akár valamilyen szárnyas therianthropalakká, amelyet gyakran ábrázoltak a san sziklaképeken).

A kutatók „repülők"-nek, „transzbakok"-nak vagy „repülő bakok"-nak[38] nevezik őket; és a festményeken szereplő összes túlvilági teremtményhez hasonlóan, természetesen ezek a földöntúli hibridek is csak hallucinációk közben láthatók.

Egy másik therianthrop felsőtestét körbefonó két antilopfejű kígyó is kiméra, amelyek szintén teljes egészében a transzra jellemzőek. Fontos, hogy az egyiküknek szarva van, mivel egy másik sziklamenedékből származó szarvas kígyó képének reprodukciójához egy idős san asszony fűzött kommentárt a 19. században. Az asszony azt mondta, hogy ősei idejében ilyen hatalmas és természetfeletti erővel rendelkező kígyók „éltek a folyókban" – ez a megfogalmazás a transzállapot bevett metaforája. Ezt a reakciót hallva nehéz megfeledkezni arról, hogy a szinkretikus nguni–san hagyományban a rejtélyes *ichanti* kígyókról is azt tartották, hogy folyókban élnek, és ők maguk biztosan transztapasztalatok termékei.[39] Mivel az előzőekben idézett antropológiai kutatásokból tudjuk, hogy ennek a hagyománynak a beavatottjai egyfajta „látomáskeresésre" utaztak az *ichanti* birodalmába, ahol „el kellett fogniuk egy vagy több ilyen kígyót",[40] ezért fontolóra kell venni azt a lehetőséget, hogy ugyanilyen tapasztalatokat ábrázoltak itt is, és hogy az átalakuló sámán egy kígyót fog el, amely körbefonja a felsőtestét. (Nagyjából úgy, ahogy a másik san hagyomány sámánjai, akik esőállatokat fogtak el a szellemvilágban.)

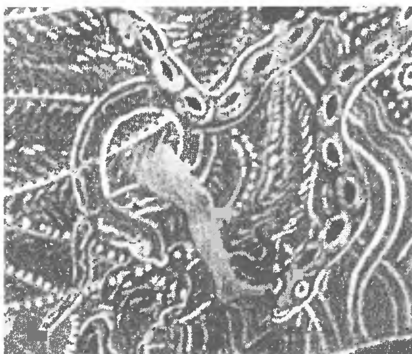
A Hosszú Tablótól balra látható antilop-macskaféle kiméra igen nehezen lenne érthető a neuropszichológiai modell nélkül, azonban mindjárt tökéletes értelmet nyer, ha eszünkbe jut, hogy ilyen típusú hibridekkel igen gyakran lehet találkozni a hallucinációk világában. Még az állat gerincén és farka egy részén végigfutó pettyek is „irreálisak", hiszen, mint láttuk, túlnyúlnak az állat testén. Gyümölcsöző feltételezés lehet, ha ezeket a pettyeket entoptikai mintákból vezetjük le, amelyeket a művész egybeolvasztott a teljes mértékben ikonikus állat hátgerincével. Ráadásul a san kultúrában, ahogy David Lewis-Williams rámutat, a néprajzi adatokban találunk arra utaló nyomokat, hogy miképp alkották meg a hallucinációs képek kombinációit:

> A hátgerincet az ember anatómiájának fontos részeként tartották számon, mivel a természetfeletti erő a gerinc mentén jutott fel a hasból a fejbe, ahol ez az energia szétrobbant, és így repítette át a sámánt a szellemvilágba. A macskaféléket ráadásul gyakran a rosszindulatú sámánok állati alakjának tartották. Ezen a festményen tehát valószínűleg egy macskafélévé átalakuló sámánt ábrázoltak, a pettyek pedig azt jelzik, hogy a sámánt megtölti a természetfeletti erő.[41]

A Hosszú Tabló jobb oldalán fekvő Kígyó Kőhöz fordulva antilopfejű kígyót látunk lefelé lógni, az orrából spriccelő vér az alatta lévő alakokra hullik. Ez megint csak biztos jele annak, hogy amit látunk, az egy transzba esett sámán, ebben az esetben kiméravá átalakulva. A Kígyó Kő második kígyójának is vérzik az orra, ez ismét a sámánisztikus elemet szimbolizálja, miközben a neuropszichológiai kutatások azt sugallják, hogy a kígyó által körbefont elvékonyodó emberi alak a transz alatt gyakran érzett testmegnyúlás érzetének képi megfogalmazása.[42]

De miért fonja egyáltalán körbe a második kígyó az embert?

Csak találgatni tudjuk, milyen mélyebb jelentést kapcsolhatott a művész ehhez az erőteljes szimbólumhoz, engem azonban a folyó népére emlékeztetett, akik időnként kígyó alakját veszik fel, valamint a sámánokra, akik kígyóvá alakulva lépnek be az előbbiek birodalmába, ezenkívül személyes élményeim is igazolják, hogy transzállapotban valóban ilyen dolgokat lát az ember. Az olvasó a 3. fejezetből emlékezhet arra, hogy egyik ayahuascalátomásomban

Részlet Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomását ábrázoló festményéről

egy aranyos kígyó csavarodott a bal lábszáramra, és vizsgálódva figyelt engem. A san sziklaművészet mindig visszatérő nyomait követve a Drakensberg fogazott szirtjei és meredeken alászakadó völgyei között egyszer csak egy nagyon ismerős túlvilági környezetben találtam magam.

Csempészek és csendőrök

Ha a transz víz alatti és föld alatti birodalma a kígyók természetes otthona volt, akkor nagyon valószínű, hogy a fent említett „transzbakok" az ezzel ellentétes érzés, a transzállapotban szintén gyakran megtapasztalt – a gravitáció és a magasság által nem korlátozott – lebegés és a zuhanórepülés érzését sűrítik magukba. Ötven kilométerre a Fő-barlangoktól, mélyebbre hatolva a Drakensberg hegyláncai közé, több teljesen kifejlett példányt is találunk ezekből a valószínűtlen teremtményekből, amelyeket repülés közben ábrázoltak a Junction Shelter (Elágazó Menedék) falán, nem messze a félelmetes és gyönyörű Didima-torok bejáratától.

A feltűnően kényelmes Didima Camptől negyvenperces autóút és háromórás kapaszkodás után jutunk el a Junction Shelterhez, ehhez persze elengedhetetlen, hogy idegenvezetőnk tudja, merre is van az említett sziklamenedék. Másrészt, ha a vezetőnk soha életében nem volt még a Junction Shelternél, és ezt elfelejtette megemlíteni nekünk, akkor egy valóban festői és időnként meglehetősen küzdelmes háromórás természetjárás elé nézünk a hegyekben, mire vezetőnk végre beismeri, hogy eltévedt. Ezután az egyetlen hasznos dolog, amit a sötétedés beállta előtt megtehet az ember, ha szépen visszagyalogol azon az úton, amelyen idáig jött.

Másnap reggel a második kísérletünk sokkal sikeresebbnek bizonyult. Egy hatalmas, négykerék-meghajtású terepjáró egészen a csendőrlaktanyáig vitt minket, amely csak néhány kilométerre bújt meg attól az úttól, ahol a csendőrök a szomszédos Lesothóból szamárháton érkező marihuánaszállítmányok lefülelésére leshelyeket állítottak fel. Itt találkoztunk vezetőnkkel, egy magas, első fogait nélkülöző férfival, akinek a nadrágkorcából automata pisztoly nyele kandikált ki. Annak ellenére, hogy az illető sokkal inkább csempésznek lászott, mint csendőrnek, pontosan tudta, hogy hol találja a Junction Sheltert, és egyenesen oda vezetett minket.

Utunk eleinte a csendőrlaktanyától induló lankás domboldalon fekvő szántóföldek között vezetett, majd végül egy folyópartra ért, ahol a víz sekély, de igen széles mederben haladt. A túlparton, körülbelül 200 méterrel folyásirányban lefelé egy kicsi, hagyományos tanya állt, szemmel láthatóan elhagyatottan. A féltucatnyi zsúpfedeles kunyhót, ameddig a szem ellátott, minden irányban buja zöld vadon vette körül.

Levettük a cipőnket, hogy átgázoljunk a folyón, amely kristálytiszta és jéghideg volt. A túlpartra érve folyásiránynak felfelé indultunk el, a teleppel ellentétes irányban, majd csendben baktattunk az egyre nagyobb és sűrűbb, fejmagasság fölé érő fűben vezető, alig látható ösvényen. Mikor kiértünk egy tisztásra, és kilátás nyílt az előttünk elterülő tájra, láthattam, hogy egy igen nagy és mély völgybe értünk, amelynek alján ott csordogált az a folyó, amelyen korábban átkeltünk.

Nem szeretném erőltetni az összehasonlítást, de Francia-Kantábria hegyei a maguk hihetetlen festett barlangjaival, illetve a Drakensberg-hegység a maga hihetetlen festett sziklamenedékeivel sok szempontból valóban megdöbbentő módon hasonlítanak egymásra. Ugyanazok a festői hegycsúcsok és zuzmóval benőtt, csupasz sziklafalak, ugyanazok a zölden alászakadó völgyek, fényekben villódzó rétek, dimbes-dombos erdőségek, ugyanaz a kék ég és friss, tiszta levegő. Igen különös érzés gyors egymásutánban meglátogatni mind a két helyet. A két művészeti rendszer meglepő hasonlóságain túl a két táj is annyira hasonló, hogy az embernek óhatatlanul is erős déjà vu érzése támad.

Délelőtt 11 óra körül újra átkeltünk a folyón, nem messze attól a ponttól, ahol a völgyet, amelyet addig követtünk, a T betűhöz hasonló alakban egy mély és széles szurdok keresztezte. Megálltam egy pillanatra, hogy a csillámló vízzel megmossam az arcom, s ezzel egy pillanatnyi könnyebbséget szerezzek magamnak a reggeli hőségben, majd megtöltöttem a kulacsomat, és fogatlan, ámde láthatólag fáradhatatlan fegyveres vezetőnk után eredtem.

Elkezdtünk felkapaszkodni a völgy oldalán, eleinte egy egyenes utat követtünk, amelyen könnyű volt a járás, hamarosan azonban meredek emelkedőn találtuk magunkat, ahol kacskaringós ösvényen indult el szüntelenül felfelé, miközben lépéseink alatt újra és újra megindult a kavics és a kőtörmelék. Körülbelül egyórányi kemény erőfeszítés után értünk el a völgy tetejét jelző csupasz szikla aljához, majd néhány száz métert sétáltunk még mellette, amíg megérkeztünk a Junction Shelterig.

A területet egy nagy, kiugró sziklaeresz védte, amely vagy 30 méteres szakaszon nemigen ért két méternél beljebb, középtáján viszont volt egy üreg, amely néhány méterrel mélyebbre nyúlt. Az ide festett alakok közelebbről nézve, bár a nagy mamut testekre festett madárszárnyak nem kecsegtettek túl sok jóval (Pegazus helyett inkább szárnyas malacot idéztek), valahogy mégis bizonyos kecsességet és bájt sugároztak, mintha a levegőnél is könnyebbek lettek volna, ahogy lecsapnak, majd újra kibukkannak a szikla kontúrjai közül.

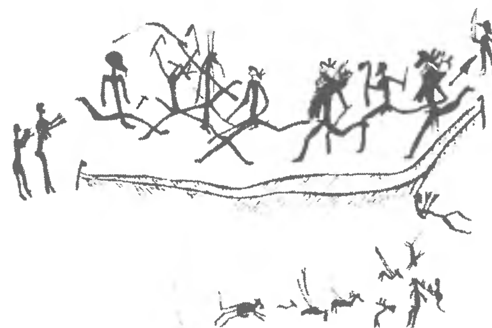
Transzbak a Junction Shelterben

Mégsem kizárólag a transzbakok látványának kedvéért vállaltam a sok megpróbáltatást és a kétnapos küszködést. Ebben a sziklamenedékben látható egy másik kompozíció is, amely iránt David Lewis-Williams keltette fel az érdeklődésemet, amikor néhány héttel korábban találkoztam vele Johannesburgban, a Rock Art Research Centre-ben.

A san festmények gyakran sokkal kisebbek, mint amilyennek a fényképeken látszanak, és meglehetősen nehéz lehet rajtuk megtalálni az egyes kompozíciókat, ezért szisztematikusan kezdtem átvizsgálni a sziklafalat, hogy megtaláljam azt a képet, amelyet kerestem. Alig múlt el dél, a hőség perzselő volt, és néhány perc után le kellett vennem az ingem, hogy kicsit felfrissüljek. Ebben a pillanatban vettem észre a méheket – mivel az egyik lustán nekirepült a mellkasomnak, lepattant róla, és elszállt. Az európai méhekkel ellentétben ez igen nagy, darázsszerű rovar volt, keskeny derékkal, hagyma alakú potrohhal és hosszú, kampós fullánkkal. A múltban komoly allergiarohamot váltott ki belőlem egy méhcsípés, most azonban valami miatt nem éreztem fenyegetőnek ezeket a hatalmas afrikai méheket. Lehet, hogy csak azért, mert tudtam, hogy a poggyászomban van adrenalininjekció, amelyet anafilaxiás sokk esetén beadhatok magamnak.

Rejtélyek hídja

Végül néhány méterrel a sziklamenedék jobb oldali peremétől megtaláltam a keresett kompozíciót. Egy négyzetméternél nem volt nagyobb a terjedelme. Azon maréknyi tudós, aki vette a fáradságot, hogy felbaktasson ide, egyetért abban, hogy a kép középső regiszterében látható ábra egy kötélből készült függőhídon átkelő

A Junction Shelter „hídja"

csoportot ábrázol. Kétségtelen, hogy első pillantásra tényleg így tűnik.

A san törzs művészeti gyakorlata azonban arra figyelmeztet minket, hogy a dolgok nem mindig azok, aminek látszanak. A jelenet egyik legátfogóbb és legprózaibb leírása, amely kíméletlenül elveti minden finom árnyalat vagy szimbolizmus lehetőségét, Bert Woodhouse tollából jelent meg 1978-ban:

> A kép egy hidat ábrázol, amelyen egy csoport vadász kel át jobb felől. Velük szemben két fiatal, illetve egy idősebb, féllábú ember látható két nő társaságában, akik mintha tapssal üdvözölnék a vadászok érkezését. A jelenet egyik lehetséges magyarázata, hogy a vadászok busmanok, akik azért kelnek át a hidon, hogy kiszabadítsák asszonyaikat, akiket a feketék hurcoltak el. Az ellenséges törzs férfijai mind elmentek, kivéve a két fiatal és a két idős embert. Az egyik öregember láthatólag részegen fekszik a híd alatt.[43]

Egy apró részletkérdést az olvasó is tisztázhat az illusztráció segítségével, mégpedig hogy az állítólagos féllábú „öregembernek" valójában két lába van; hátrébb lévő lábát ugyanis részben elrejti a szikla egyik foltja.[44] Ez csak egy elnézés, amely valóban nem befolyásolja Woodhouse általános érvelését. Ennél sokkal komolyabb azonban, hogy a jelenet egyéb aspektusait is figyelmen kívül hagyja – nevezetesen, hogy az alakok második csoportja szinte lebegni látszik a „híd" feletti űrben –, ez pedig egyre valószerűtlenebbé teszi a realisztikus magyarázatot. Harald Pager 1975-ben sokkal finomabb kísérletet tett, hogy értelmet adjon a képnek:

> A Junction Shelterben látható érdekes kompozíción három transzbak jelenik meg. Ugyanezen a helyen látható egy kötélhídon átrohanó embercsoport ábrája is. Az egyik alak zuhanni látszik, talán meg is halt. A lenti csoport talán a túlvilágon zajló eseményeket ábrázolja, ahol transzbakok és más mitikus teremtmények üdvözlik az újonnan érkezőt. Az események valódi jelentése azonban bizonytalan.[45]

További apró részletkérdés, de valójában hat „transzbak" szerepel a kompozíción,[46] nem pedig három, emellett összesen még 13 emberi alak látható. Ez azonban nem befolyásolja Pager érvelésének gyengeségét, nevezetesen, hogy akár egyetlen repülő antilop jelenlétének (egy olyan világban, ahol egyetlen esetet sem ismerünk, amikor egy antilop szárnyakat növesztve repkedett volna) is elégséges oknak kéne lennie ahhoz, hogy komoly kételyeink támadjanak bármiféle naturalisztikus magyarázatot illetően.

Ráadásul a szárnyas antilopok még csak nem is az egyetlen olyan elemei a kompozíciónak, amelyek magyarázatért kiáltanak. Miért van az, hogy a tizenhárom emberi alak közül nyolcat merev pénisszel ábrázoltak? *Emberi* alakokról van szó egyáltalán? Hiszen mindegyikük arca és feje igen különös módon van ábrázolva, esetenként határozottan animalisztikus felhangokat figyelhetünk meg rajtuk, néha pedig – szó szerint – semmilyen földi dologhoz nem hasonlítanak. És miért van az, hogy két alaknak vérzik az orra? Miért lengetnek légycsapókat? Miért emelkednek ki egyikük feje búbjáról és tarkójáról különös vonalak? Miért van a híd bal oldalán álló nőalakoknak csak négy ujjuk? És ami a legfontosabb, miért nem híd a „híd"? Tüzetesebb vizsgálatra azonnal világossá válik, hogy a két, nagyjából párhuzamos vízszintes csíkot hosszában egyetlen helyen sem kapcsolják össze keresztgerendák, ahogy azt az ember elvárná – és ahogy a realisztikus hídábrázolás megkövetelné. Ehelyett azok a vonalak, amelyeket az ember szeme szeretne keresztgerendaként értelmezni, valójában szabadon lógnak lefelé a két felfüggesztett kötélről, és egyszer sem kapcsolódnak az ellentétes szálhoz.

Néhány válasz

Nagyon közel álltam a képhez, a déli nap vakítóan tükröződött vissza a sziklafalról, és fedetlenül hagyott vállamat égette. Alig vettem észre, hogy két másik nagy afrikai méh csapódott a hátamnak, egyik a másik után, majd ártalmatlanul továbbrepültek. Az járt a fejemben, hogy újra itt van egy festmény, amely a sámánművészet neuropszichológiai elmélete szerint tökéletesen értelmes, de minden más nézőpont szerint érthetetlen.

Vegyük az apró részleteket, mint például a merev péniszű férfiakat. Ők például mindig problémaként jelentek meg a hídjelenet szó realisztikus értelmezésénél. Végül is, ha valamiféle törzsi háborút látunk a képen, ahogy Bert Woodhouse javasolja, akkor miért van mindkét oldalon a „harcosoknak" hatalmas erekciója? Ez

valahogy nem tűnik odaillő dolognak, és ha őszinték akarunk lenni, eléggé útban lenne bármiféle harcnál, nem igaz?

A válasz talán a módosult tudatállapotot vizsgáló kutatásokból érkezik, ahol a kísérleti alanyok hatalmas „energiaáramlásokról" számoltak be, amelyek „végül a nemi szervben futottak össze".[47] Az egyik adatközlő beszámolója szerint, miután mély transzállapotot élt át: „Energiák cikáztak a testemben, majd hirtelen a nemi szerv területén gyűltek össze, innen indultak felfelé a testemben."[48] Egy másik beszámoló szerint: „Az izgalmi állapot áthaladt a mellkasomon, és ha le akarom írni az élményt, talán az orgazmus közelíti meg a legjobban. Olyan volt, mintha orgazmust éltem volna át a fejemben, mintha mindent kipréseltek volna belőlem."[49] Mindez nagyban emlékeztet a természetfeletti erőre (*!gi*, lásd 7. és 8. fejezet), amelyről a san sámánok azt állították, hogy az altestükben „forr fel" a transztánc alatt, a gerincük mentén felemelkedik a fejükbe, ott „szétrobban", és ez repíti őket a túlvilágra.[50] A hídon álló férfialakok állapotára sokkal hihetőbb magyarázattal szolgál az energiák ilyen forrongó izgalmi állapota.[51]

Aztán ott van a híd mellett álló négyujjú asszonyok esete. Az olvasó emlékezhet arra, hogy a négyujjúság a messzi Franciaországban fekvő Lascaux barlangjának mélyén található őskori sziklafestményen is megjelent. Itt, ahogy a 4. fejezetben láttuk, egy madárfejű therianthropot ábrázoltak négy ujjal, akit Demorest Davenport és Michael A. Jochim régészek igen meggyőző módon átalakulóban lévő sámánként értelmeztek. Ezt az alakot is merev pénisszel festették meg – ez újfent teljesen összefér a módosult tudatállapottal, amelynek során ilyen átalakulások tapasztalhatók (valójában *csakis* ilyen tudatállapotban tapasztalhatók!). Ráadásul nemcsak a madárszerű fej és csőr, de a jellegzetes négyujjú „kéz" is meggyőzte Davenportot és Jochimot a maguk álláspontjáról:

> A madárnak is pontosan négy ujja van. Az emberkéz felcserélése négyujjú madárlábakkal tudatos – és valójában igen szofisztikált – trükk a művész részéről, amellyel az alakot még inkább madárszerűvé tette… Az emberszerű alak nem ember és nem madár, hanem egy madárember…[52]

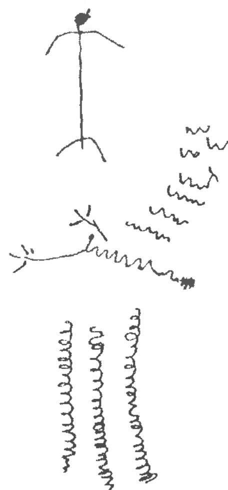
Mivel a san sziklaművészet számos madárrá átalakuló embert bemutató képet tartalmaz,[53] lehetséges lenne, hogy a Junction Shelterben ábrázolt nők négyujjúsága ugyanazt a célt szolgálja – hogy jelezze, többé már nem csupán nőkről van szó, de olyan nőkről, akik éppen madárrá alakulnak át? Azt biztosan tudjuk, hogy a san társadalomban női sámánok is voltak, ahogy a napjainkig fennmaradt *Ju/'hoansi (!Kung)* busmanok között is vannak.[54] Azt is tudjuk, hogy a nők (és köztük a női sámánok) szerepe a transztánc során a ritmikus tapsolás.[55] Függetlenül attól, hogy átalakulnak-e madárrá vagy sem, mindenképpen jelentőségteljes mozzanatnak kell tartanunk azt – amit még Woodhouse is megfigyelt –, hogy ezeket a négyujjú nőket tapsolás közben ábrázolták, és nem azért, mert annyira örülnek megmentőik érkezésének (nevetségesen etnocentrikus elképzelés!), hanem azért, mert ritmikusan tapsolnak a transztánc alatt. A kompozíció harmadik alakja jobbra lent, a híd alatti mélységben a „transzbakok" között látható, és tüzetesebb vizsgálódás során ő is négyujjúnak bizonyul, illetve szintén tapsol. E mellett ez utóbbi férfialak (szintén merev pénisszel), akit a háta mögé emelt karokkal ábrázoltak.

David Lewis-Williams így mutatja be a jelenetet:

> A fent látható két tapsoló nő a jobb alsó sarokban látható (valószínűleg nőt ábrázoló) tapsoló alakkal együtt […] transztáncra enged következtetni. Valójában a legalsó tapsoló alak mellett látható férfi jellegzetes, összetéveszthetetlen transzpozitúrában áll. Ezekhez az utalásokhoz még hozzátehetjük a transzélmény további egyértelmű jelzéseit: a „hídon" álló alakok közül kettőnek vérzik az orra, illetve láthatjuk a légycsapókat (néprajzi adatok megerősítik, hogy ez az egyetlen olyan eszköz, amelyet mindig használtak a transztánc során).[56] Emellett megemlíthetjük a két szárnyas bakot vagy transzbakot, amelyek […] valószínűleg átalakult sámánok, akiknek testébe a természetfeletti erő vonalai behatolnak, esetleg távoznak a hátukon át. Végezetül a „hídon" álló alakok közül balról a harmadiknak a feje búbjából induló vonalak feltehetőleg a testen kívüli utazásra kiszálló lelket jelenítik meg. Mindezek a vonások a tánc részleteihez tartoznak, ez pedig azt jelzi, hogy bármi legyen is a „híd", a festmény a san sámánok transztáncával áll valamiféle kapcsolatban. Ha egy lépéssel sem tudnánk továbbhaladni, már akkor is jó okunk van megkérdőjelezni a függőhíd-értelmezés hitelességét.[57]

A híd megfejtése

Semmi szükség megállni, folytatja Lewis-Williams, hiszen innen számos úton továbbléphetünk. Az első nyomvonal, amely tovább-vezet minket, Richard Katznek a Kalahári sivatagban élő busmanokkal végzett kutatása lesz. A Kalahāriban élő *Ju/'hoansi* busmanok transztevékenységei és tapasztalatai, ahogy az előzőekben

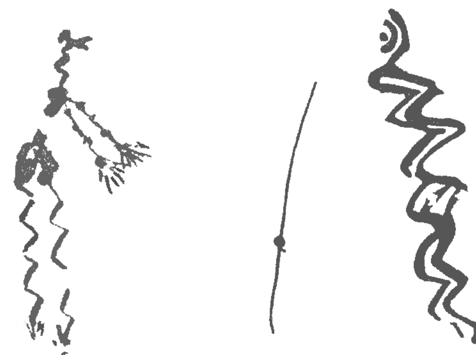
Spirál- és cikcakkvonalak egy Ju/'hoansi sámán énrajzán (Katz, 1982)

láttuk, szoros kapcsolatban állnak a már kihalt déli san törzs transzélményeivel. Katz, aki egyébként pszichológus volt, arra kérte a *Ju/'hoansi*kat, hogy rajzolják le, milyennek látják magukat. Azok, akik soha nem tapasztaltak transzélményt, egyszerű pálcikarajzot készítettek (lásd fent).

Ezzel szemben a rendszeresen transzállapotba lépő sámánok rajzai teljesen máshogy néztek ki, ahogy a két alsó illusztráció is mutatja:

> Az egyik sámán hét párhuzamos cikcakkvonalat rajzolt fel. Az a cikcakkvonal, amelyhez lábak is kapcsolódnak, saját elmondása szerint a gerincvelőjét ábrázolja; a többi cikcakk a testét képviseli, mintha szétrobbant volna. Egy másik sámán három függőleges spirált rajzolt, mondván, hogy az a teste.[58]

Az előző fejezetekben láthattuk, hogy ilyen minták jellemzik a transzállapotban megjelenő entoptikai jelenségeket, illetve hogy ezeket a mintákat gyakran teljes mértékben ikonikus alakokkal összeolvadva vagy összekeveredve észleli a módosult tudatállapotba került ember. Futólag megemlítem, hogy a Katztől származó bizonyítékok további cáfolatként szolgálnak Bahn és Helvenston Lewis-

Átalakulás cikcakkvonalakká

Williams elméletét támadó bírálatával szemben. Ahogy az olvasó emlékezhet rá, a két bíráló azt állítja, hogy semmilyen „természetes úton előidézett" transz nem képes kiváltani a neuropszichológiai modell által megkövetelt entoptikai jelenségek és teljesen ikonikus hallucinációk kialakulását. Szerintük ez csakis az LSD, a meszkalin és a pszilocibin által előidézett transzban fordul elő. Ehhez képest a *Ju/'hoansi* sámánok transzba lépése *természetes úton* zajlik le, kizárólag a transztánc okozta megfeszített erőkifejtés révén – és itt áll előttünk a bizonyíték, saját kezűleg készített rajzaikon láthatjuk, hogy ők valóban látják hallucinációikban az entoptikai és ikonikus képek fent idézett keveredését, pontosan úgy, ahogy azt a neuropszichológiai modell előre jelzi. Nem lehet véletlen, hogy a cikcakkvonalak – akár önmagukban, akár más figurákkal összeolvadva – a san sziklaművészetnek is állandóan visszatérő témái. Ahogy az 5. fejezetben láttuk, a Drakensbergben látható egy figyelemre méltó emberi alak, akinek mindkét kezén hat ujjat láthatunk, lábait és nyakát pedig cikcakkok helyettesítik.[59]

A fenti illusztráción látható jobb oldali alak Uniondale-ből származik, és egyértelműen transztáncost mutat, mivel a jellegzetes

„táncoló bot" is része a kompozíciónak. Ebből csakis egyféle következtetést vonhatunk le: a táncoló sámán azzal számolt, hogy egész teste cikcakkvonalakká alakul át, amint belépett a mélyebb transz állapotába.

Mindez arról tanúskodik, hogy a san törzs körében is létezett az a jelenség, illetve az a speciális tapasztalat, amelyet a nyugati önkénteseken végzett neuropszichológiai kutatások már alapo-

A san sziklaművészet is bizonyítékokkal szolgál arra, hogy a sámánok a módosult tudatállapot elérésekor szembetűnő változásokat tapasztaltak testképükben

san alátámasztottak – nevezetesen, hogy a módosult tudatállapotot gyakran a testkép feltűnő megváltozása kíséri.[60] Ezt a kutatási eredményt megint csak számos san sziklafestmény is támogatja, megerősítve, hogy az ilyen típusú „szomatikus hallucinációk" közé tartozik a polimelia (több ujj, láb vagy kar érzékelése), valamint a törzs és a lábak extrém megnyúlása.[61] Néprajzi adatokból azt is tudjuk, hogy a transzállapotba lépő sámánok megemlítik a testükből kinövő szőrt is – ami Lewis-Williams szerint a transzállapot kezdeti szakaszában gyakran megjelenő bőrbizsergésből és kellemetlen érzésből eredő tévképzet lehet.[62]

Végül, de nem utolsósorban a Juction Shelterben másutt található néhány transzbakfestmény közelebbről megvizsgálva azt mutatja, hogy a szárnyak párhuzamos vonalakból állnak, amelyek nagyon hasonlítanak a feltételezett „híd" párhuzamos köteleihez, a vonalakból pedig tollak nőnek ki, amelyek megegyeznek a „hídról" lelógó „szálakkal".

Mindent összevetve Lewis-Williams azzal állt elő, hogy a „híd" valójában két átalakult sámánt ábrázol, akik bizonyos távolságban, de egymással szembefordulva állnak. Rendkívüli mértékben megnyúlt tollas vagy szőrös karjaik vannak – akár a transzbakoknak –, amelyeket maguk elé nyújtanak. A két sámán összekapcsolódó kezét gondolták eddig a híd tartóköteleinek:

> Ezenkívül a „híd" úgynevezett „cövekjeit" lábak nélkül, befelé forduló fejekkel ábrázolt testeknek is láthatjuk. Bármi történjék is, a fejek rossz irányba néznek ahhoz, hogy a kötélhidat biztosító cövekek funkcióját megfelelően ellássák. Az emberi test ilyen radikális átalakulásai, ahogy azt Katz adatközlőinek rajzai is mutatják, jól beilleszkednek a san transzélmények keretei közé, és ezt a neuropszichológiai kutatások is megerősítik.[63]

Gyors egymásutánban három újabb méh csapódott nekem, anélkül hogy megcsíptek volna. Valahogy szándékosnak éreztem ezt, és most először gondoltam arra, hogy... *ez nincs rendjén*, de még nem végeztem a festménnyel. Visszahúztam az ingemet, és mélyen behajoltam egy sziklaeresz alá, ahol még mindig jó szögből láttam rá a képre, és abban reménykedtem, hogy a méhek kevésbé provokatívnak találják a jelenlétemet.

Túl messze a híd?

Most már könnyű volt megérteni, mire is gondolt pontosan Lewis-Williams. A központi motívum nem egy egyszerű függőhíd volt, hanem két, radikálisan átalakult sámán, akikben természetfeletti energiák áramlanak, s akik eltűrik a felettük lévő űrben átszaladó alakokat. Hogy rövidre fogjam: pontosan olyan hallucinációs eszközről volt szó, amelyet a szellemvilágba utazó sámánok csoportja rögtönözhetett, ha úgy érezték, hogy szükségük van egy hídra, amelynek segítségével átkelhetnek valamilyen természetfeletti veszedelem felett. Szinte már teljesen hason feküdtem a festmény mellett, és most egy kicsit közelebb csúsztam, hogy jobban lássam a feltételezett féllábú öregembert a híd bal oldalánál. Határozottan két lába volt, ráadásul még egy hatalmas pénisze is, engem azon-

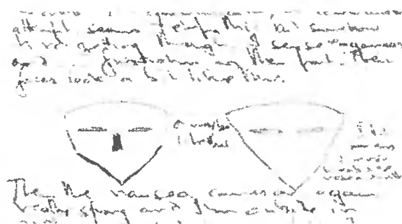
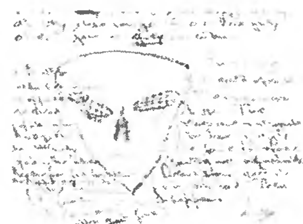

Boltozatos koponya, keskeny, csúcsos áll

ban nem ez vonzott, hanem jellegtelen, szív alakú arca – amelynek láttán valamilyen bizonytalan és halvány felismerésszerű érzés ébredt bennem. Jóllehet nem voltak keskeny, vágott szemei, egyébként azonban nagyon hasonlított a délnyugat-franciaországi Pech Merle sebesült emberére: ugyanaz a boltozatos koponya, ugyanaz a keskeny, hegyes áll.

Aztán rájöttem, hogy valójában honnan is ered a déjà vu érzésem – nem annyira a Pech Merle és a Junction Shelter alakjai közötti kapcsolat váltotta ki, hanem valamiféle kísérteties, villámcsapásszerű szinaptikus kapcsolat, amelyet az agyam épp az imént hozott létre. Nem azokra a különös, ugyanilyen széles homlokkal és keskeny állal rendelkező „fénylényekre" vagy „idegenekre" emlékeztet engem ez a két alak, akikkel az ayahuascalátomásom alatt találkoztam Dél-Amerikában?[64]

Tudtam, hogy mostanra már hiperérzékennyé váltam a kapcsolatokra, amelyek között akadtak olyanok is, amelyeket még egy

Vázlatrajzok a szerző terepmunkán használt jegyzetfüzetéből, amelyeken az ayahuascalátomásban felbukkant lények láthatók

Lewis-Williamshez hasonló kísérletező elme sem kockáztatna meg. Hát igen, a hídon látható alak egy kicsit hasonlított azokra a lényekre, amelyeket én hallucináltam, másrészt az arc csak egy festékfolt volt, amelyet esetleg sietve pingáltak fel.

Eldöntöttem, hogy nincs szükség tovább kísérteni a szerencsémet a méhekkel, amelyek, úgy tűnt, elég nagy számban rajzanak ezen a területen; emellett pedig más festményeket is szerettem volna szemügyre venni a sziklamenedékben, úgyhogy kezdtem felemelkedni guggoló helyzetemből. Mielőtt teljesen felegyenesedtem volna, valamilyen belső sugallattól vezérelve felpillantottam. Az alacsony sziklaereszről, mintegy méterrel a fejem fölött, egy csontfehér színű, körülbelül grépfrút nagyságú méhkaptár csüngött alá. A kaptár felszínén mindenütt méhek nyüzsögtek, az egész úgy lüktetett és zúgott, akár egy veszélyes kis gépezet.

Első gondolatom a megkönnyebbülés volt: *Édes Istenem! Egyenesen belefejeltem volna!* A második gondolatom az volt: *Kifelé innen!* Ugyanebben a pillanatban egy egész raj méh repült rám, és már éreztem is az első csípés fájdalmát az arcom jobb oldalán.

Tizedik fejezet

A sebesült gyógyító

Nagy szerencsémre az első szúrás az utolsó is volt. Ahogy eltávolodtam a kastól – amit fejvesztett sebességgel meg is tettem –, a fejem körül felhőben nyüzsgő méhek eltűntek. Soha nem fogom megtudni, miért nem lepték el a nyakamat és az arcomat, és miért nem öltek meg. Tudatlanságomban és érzéketlenségemben folyamatosan provokáltam őket. Reakciójuk mégis kimért és arányos volt. Utólag visszatekintve jöttem rá, hogy ezek az udvarias és derék méhek valójában háromszor is világosan figyelmeztettek, hogy hagyjam el a területüket, amikor nekem csapódtak, de nem csíptek meg. A negyedik alkalommal a fejemmel már majdnem nekimentem a kasnak. Ez végül kiváltotta a támadásukat, de még ekkor is nagyon méltányosan viselkedtek, egyetlen szúrással félreérthetetlen üzenetet küldtek, mielőtt még szélsőségesebb akcióba kezdtek volna.

A csípés olyan fájdalmas volt, hogy könnybe lábadt a szemem, mintha sebészszikével vágtak volna mélyen az arcomba, úgyhogy nagyon hatékonyan eljuttatta hozzám az üzenetet. Felragadtam a cókmókomat, és elbotladoztam a sziklamenedék távoli sarkába, hogy beadjam magamnak az adrenalininjekciót. Miközben az injekciós készlettel vacakoltam, és próbáltam elolvasni a használati utasítást, csak akkor vettem észre, hogy mintha elmaradnának a szokásos allergiás reakciók. Ami még ennél is fontosabb, nem szűkült össze a torkom, nem akadozott a lélegzetem, nem vált szabálytalanná a szívverésem, vagyis nem lépett fel allergiás sokk. Még mindig komoly fájdalmat éreztem, és valamelyest meg is duzzadt az arcom, az életem azonban nem forgott veszélyben.

Nem akartam tovább kísérteni a sorsot, úgyhogy hamarosan elhagytuk a Junction Sheltert, és visszabaktattunk a csendőrlaktanyához. Arcom jobb oldala továbbra is dagadt volt, és a fülem is fájt, komoly allergiás reakciót azonban nem tapasztaltam. A tűző napon kissé szédelegve gyalogoltam, miközben gondolataim főként a méhek – és különösen a sziklamenedékben tanúsított viselkedésük – körül jártak. Eszembe jutott, hogy a Kalahári busmanjai mind a mai napig vallják azt az ősi san hiedelmet, hogy a méhek erős természetfeletti potenciával rendelkeznek, és az istenek hírvivőiként szolgálnak.[1] Ahogy lassan egy-két fokkal felment a lázam, egész élvezetes volt elképzelni, hogy én is ilyen méhekkel találkoztam össze. Ezért nem is telt sok időbe, hogy eszembe jusson a „híd" bal oldalán álló alak problémája, amelyet akkor vizsgáltam meg, amikor a szúrás ért.

A neuropszichológiai modell újabb kihívással kerül szembe

David Lewis-Williamsnek nem volt ideje arra, hogy az általa „bámulok és találgatok-iskolának" nevezett kutatási módszert alkalmazza a sziklaművészet tanulmányozására. Azt is láttuk, hogy minden olyan módszert is elutasít, amely a képek összetett jellegzetességeinek mennyiségi összegyűjtéséből próbál valamilyen jelentést kihámozni.[2] Szükség van egy megfelelően átgondolt magyarázatra, ennek azonban alkalmasnak kell lennie arra, hogy átlépjen az általánosságokon, és kezelni tudja az egyedi vonásokat is: „Ha egy értelmezés nem teszi lehetővé, hogy egy barlangfestmény elé odaállva meglássuk és megértsük azokat a vonásokat, amelyek eddig elkerülték a figyelmünket, vagy értelmetlenek voltak, akkor az a magyarázat haszontalan.[3]

A neuropszichológiai modell kiütéssel győz minden más, barlangművészettel foglalkozó elmélet felett, mivel lehetővé teszi számunkra, hogy belépjünk az ősemberek tudatába, és legalábbis valamiféle halvány ismeretre tehessünk szert arra nézvést, hogy honnan, hogyan és miért tettek szert erre a különös képi világra. Ebben többé már nem korlátoznak minket vak találgatások és irreleváns kalkulációk. Akár Dél-Afrikára, akár Délnyugat-Európára alkalmazzuk ezt az elméletet, újra és újra lehetővé válik, hogy párbeszédet folytassunk az eddig süket és néma képekkel, illetve hogy konzisztens és meggyőző jelentéseket nyerjünk a legkülönösebb és leginkább megközelíthetetlen jelenetekből is. A modell talán még abban is segíthet, hogy választ találjunk arra a talányra, amelyet Lewis-Williams a „jelenleg megfogalmazható legfontosabb régészeti kérdésnek" nevez: „Hogyan váltak emberré őseink egy olyan folyamat során, amely [...] a művészet létrehozásával

és annak a dolognak a gyakorlásával kezdődött, amit ma vallásnak nevezünk?”[4]

Sokan egyetértenének azzal, hogy a barlangok és a sziklamenedékek legproblematikusabb képei azok a ritka kompozíciók, amelyeket a régészek „sebesült embereknek” hívnak. Első találkozásom ezzel a lénnyel Franciaországban, Pech Merle barlangjában zajlott le, valójában ez ugyanaz a feltűnően boltozatos homlokkal és keskeny, hegyes állal ábrázolt rejtélyes alak volt, aki a Junction Shelterben is az eszembe villant. Nem sikerült elhessegetnem magamtól a hasonlóság gyanúját, és tovább nyomozva felfedeztem, hogy számos más európai barlangban is találhatók olyan lények, amelyek ilyen jellemvonások kombinációjával rendelkeznek – amelyekhez még nagy, mandula alakú szemek is társulnak esetenként. Például ebbe a típusba tartozik az a négy, különösen vészjósló alak is (akik szintén „sebesültek”), amelyeket a spanyol Los Casares barlangjának falába karcoltak.

Különös és vészjósló alakok Los Casares barlangjában (Spanyolország)

David Lewis-Williams kutatásai nem kínálnak magyarázatot a részletek ilyen szintjén a különböző korokban és országokban élő őskori népek által ábrázolt természetfeletti lények arcvonásaiban mutatkozó különös hasonlóságokra. Gondolatban feljegyzem, hogy erre a problémára még vissza kell térni, amelyet ideiglenesen félre-

teszek, hogy a sebesült ember általánosabb és tudományosan elfogadható aspektusaira, valamint arra a megoldásra koncentráljak, amelyet Lewis-Williams kínál a rejtély megfejtésére.

A valószerűtlenség levegője

Az olvasó az 5. fejezetben találja meg a dél-afrikai és az európai sebesült emberek részletes leírását. Röviden összefoglalva: ezeken az alakokon gyakran szerepelnek therianthropikus vonások, amelyek a módosult tudatállapotra jellemző jól ismert hallucinációra, a szellemállattá történő átalakulásokra utalnak. Másik megkülönböztető jegyük, hogy gyakran ábrázolják őket úgy, hogy testüket lándzsák és nyilak járják át, mintha valamiféle őskori Szent Sebestyéneket látnánk.

A lények therianthropikus vonásai azonnal kételyt ébresztenek az ilyen jelenetek túlságosan „szó szerinti” értelmezése (kivégzés, csatában szerzett sérülések stb.) iránt. A valódi világban élő valódi emberek nem alakulhatnak át bölénnyé, mint a Gabillou-barlang sebesült embere, vagy elefánttá, ahogy az egyik dél-afrikai sebesült embernél látjuk, sem pedig azonosíthatatlan állatokká (a Pech Merle sebesült emberének leírása egy standard szövegben „kerek fejet” említ „valamiféle pofával vagy csőrrel”).[5]

Állat-ember átalakulások, amelyek ellentmondanak az ilyen jelenetek realisztikus értelmezéseinek

Az efféle minőségek adnak túlvilági csillogást ezeknek a képeknek, amelyet tovább erősítenek a sok esetben rövidülésben ábrá-

A sebesült ember képei egyértelműen nem kivégzett embereket ábrázoló egyszerű „realisztikus" festmények

zolt végtagok, valamint az a mód, ahogy szinte lebegni látszanak, mindenfajta irány és viszonyítási pont nélkül, akárha a súlytalanság állapotában lennének.

Bármi is a valódi jelentésük, annyi bizonyos, hogy nem kivégzett emberekről készített egyszerű, „realisztikus" festményekről van szó.

Épp ellenkezőleg, mivel a képek minden más összetevője mélyen *valószerűtlen*, semmi okunk rá, hogy a testüket átdöfő nyilakat vagy lándzsákat valóságosnak tekintsük.

Ha azonban nem valódi nyilak és lándzsák, akkor mik?

A viszonylag kisszámú tudós közül, akik megpróbálkoztak valamiféle magyarázattal, a többség azzal állt elő, hogy bizonyosfajta fekete mágiáról lehet szó. Azt állították például, hogy a képeket azért festették és „szúrták át »rituálisan«, hogy a vetélkedő törzsek valódi harcában előnyhöz jussanak".[6] Mások ezzel szemben azt mondják, hogy a képek „inkább gonosz démonok kivégzését, mintsem az ellenfelek legyőzését"[7] ábrázolják. Az egyik szakértő „halálmágiáról"[8] beszél, egy másik szerző „*la magie da la destruction*"[9]-t emleget. Mindez természetesen, bármilyen szórakoztató is lehet, merő spekuláció, hiszen semmit sem tudunk – és nem is tudhatunk meg – a kőkor mágikus gyakorlatáról.

Másrészt, amit valóban ismerünk és biztosra vehetünk, az az, hogy az emberi idegrendszer semmit sem változott azóta, hogy a legkorábbi barlangrajzok elkészültek, illetve hogy mind Dél-Afrika, mind a felső paleolit kori Európa művészei képesek voltak be-

lépni a módosult tudatállapotba, ugyanúgy, ahogy mi is. Emellett a hagyományos törzsi közösségek sámánjai körében végzett modern antropológiai kutatások (az Amazonas vidékétől egész Dél-Afrikáig) szintén megfelelő bizonyítékokkal szolgálnak arra, hogy a transzállapot rendkívül kellemetlen érzés lehet, amelyhez gyakran nyilalló, gyötrő fájdalom társul. Ugyanerről az élményről számolnak be következetesen a hallucinogénekkel végzett neuropszichológiai kísérletekben részt vett nyugati önkéntesek is. David Lewis-Williams az összefonódó néprajzi, antropológiai és neuropszichológiai bizonyítékokból alkotta meg saját magyarázatát a sebesült ember rejtélyének megfejtésére.

A sebesült ember rejtélyének megoldása

Nem kizárólag a látomások képviselik az egyedül hallucinált érzéki ingereket. Mindenki tud azokról a hangokról, amelyek őrült dolgokat mondanak a skizofréneknek, auditív hallucinációkat azonban, bár jóval ritkábban (és általában kevésbé fenyegető tartalommal), tökéletesen ép elméjű emberek is tapasztalnak hallucinogén anyagok hatására. A fantomszagok és -ízek is jól dokumentált hallucinációs élmények. A leggyakoribbak azonban a neuropszichológusok által „szomatikus hallucinációknak" nevezett élmények, amelyek közé többek között a test és a végtagok elgyengülése vagy megrövidülése tartozik, ráadásvégtagok vagy -ujjak megjelenése (a jelenséget polymeliának nevezik), illetve fájdalmas szúró-hasogató érzések.[10]

A bizonyítékok listája, amelyeket Lewis-Williams idéz álláspontja kidolgozásához, túlságosan terjedelmes ahhoz, hogy teljes egészében reprodukáljam itt.[11] Röviden azonban annyit elmondanék, hogy a neuropszichológiai kutatás oldaláról Lewis-Williams beszámol a „fejbőr riasztó mértékű megfeszülésének" hallucinációjáról, amely „néha olyan érzés, mintha egy horgász kampója húzná fel a hajas fejbőrt akár 30 cm-re a fej fölé".[12] Kísérleti alanyok megemlítik a „bőr alatt cikázó elektromosságot is".[13] Richard Siegel pszichológus például, aki saját magán kísérletezett a peyote-tal, azt írta: „Újabb »ütés«! A bőröm bizsereg az elektromosságtól."[14] Hasonlóképp, jóllehet a kokaint normális esetben nem sorolják a hallucinogének közé, ennek a drognak a krónikus használata is kifejezett szomatikus hallucinációkat okoz – ahogy erről a tudományos szak-

irodalom is beszámol. Ilyen hallucinációk között előfordulnak elviselhetetlen testi érzések is, amelyeket gyakran a bőr alatt rágcsáló, furkáló és szaladgáló rovaroknak tulajdonítanak.[15]

Az amerikai vagy brit kokainfüggők „hangyamászása" (ez a szakkifejezés vonatkozik a bőr alatt szaladgáló és rágcsáló rovarok által keltett, csípő-viszkető érzéssel járó hallucinációs jelenségre) Lewis-Williams szerint az idegrendszer által generált érzésből létrehozott kultúrafüggő értelmezés. Nagy valószínűséggel a nyugati ember inkább a rovarokkal és a „nem higiénikus" mikrobavilággal szemben érzett undorához és rettegéséhez lehet köze.[16] Más kultúrákban pontosan ugyanez az idegrendszer által létrehozott érzés jelenik meg, amelyet azonban kissé máshogy értelmeznek. Lewis-Williams idézi Isaac Tenst, az 1920-as években élt amerikai gitksan indián sámánt, aki gyakran lépett transzállapotba, illetve élt át testen kívüli utazásokat a szellemek birodalmába. Tens az egyik ilyen szellemi utazását a következőképp mondta el:

> A méhkasszellem beleszúr a testembe. [...] Látomásomban különös földet jártam be, amelyet nem tudnék leírni. Itt láttam egy hatalmas méhkaptárt, amelyből a méhek kirajzottak, és az egész testemet összeszurkálták.[17]

Az Amazonas őserdejében, ha a jivaro törzs sámánjai az ayahuasca hatására transzállapotba kerülnek, ugyanezt az idegrendszer által keltett bőrirritációt apró nyilakként értelmezik, amelyeket a természetfeletti lények lőttek ki rájuk.[18] A szibériai tunguz sámánok tesznek említést a beavató transzról, amelyet légyölő galóca fogyasztásával váltanak ki. Közben azt tapasztalják, hogy testüket nyilak járják át, húsukat levágják, csontjaikat kitépik.[19] A 7. fejezetben már láttuk, hogy a dél-afrikai *Ju/'hoansi* sámánok gyakran komoly fizikai fájdalmat élnek át transzuk bizonyos szakaszaiban, és figyelemre méltó, hogy milyen gyakran értelmezik – Isaac Tenshez hasonlóan – szomatikus hallucinációikat rovarcsípésként. Egy igen nagyra becsült sámán, név szerint *K"xau*, azt mondta Megan Biesele antropológusnak, hogy a természetfeletti világba tett utazásai során néha méhekkel és sáskákkal találkozott: „Ha odamész, megcsípnek. Igen, megcsípnek itt [a lábára mutat]. [...] Igen, megcsípik a lábad és a tested."[20]

A messzi Amazonas mellett élő jivarókhoz hasonlóan a *Ju/'hoansi* törzs is hisz az ártalmas természetfeletti nyilakban – „a betegség nyilaiban" –, amelyeket a szellemek lőnek ki, és csakis a transzban lévő sámán látja őket.[21] Beszámolnak ugyanakkor a jótékony „erő nyilairól" is, amelyeket a tapasztalt sámánok lőnek a tanítványok gyomrába a transztánc alatt, hogy megerősítsék a tanítványok természetfeletti erejét. Az adatközlők azt mondták Richard Katz antropológusnak, hogy amikor ez történt, úgy érezték, hogy az altestük „tele van tüskékkel", és olyan, mintha „minden irányból nyilak állnának ki belőlük".[22]

Hogy rövidre fogjam a történetet, Lewis-Williams szerint pontosan ilyen típusú hallucinációk „társulnak bizonyos módosult tudatállapotban tapasztalt [...] szúró és csiklandós érzésekhez", amelyeket grafikusan és metaforikusan a rejtélyes dél-afrikai és délnyugat-európai sebesült ember alakjában ábrázoltak.[23] Az biztos, hogy nehéz tagadni, a tüskék és az altestből kiálló nyilak valóban szoros kapcsolatot mutatnak azzal, amit az 5. fejezetben bemutatott őskori san sziklarajz ábrázol. Ahogy Lewis-Williams megjegyzi:

> A felnyársalt, rengeteg rövid vonallal körülvett alak nyilvánvalóan nem „realisztikus". [...] A rövid vonalak talán a „betegség nyilait" jelenítik meg, talán a rejtélyes tüskéket, mivel azonban az alak körül nem látható festett környezet, nehéz lenne megmondani, hogy a „nyilak" betegséget vagy jótékony erőt hoznak-e.[24]

San sebesült ember alakja, Free State tartomány

Nem áll rendelkezésünkre festett kontextus vagy néprajzi adat, amely segítségünkre lehetne az európai sebesült emberek esetében, abban azonban biztosak lehetünk, hogy az őket megalkotó

A Pech Merle sebesült embere

művészek kulturális környezete öntötte formába az ő hallucinációikat is.

„Az a tény, hogy a felső paleolitikum emberei vadászó-gyűjtögető népek voltak, akik használták a lándzsát", írja Lewis-Williams:

> arra utal, hogy a kor san, gitksan [...] és jivaro sámánjai hasonlóképpen értelmezhették a módosult tudatállapot univerzális szomatikus érzéseit.
>
> Valójában a két kulcstényező, amelyet kihangsúlyozok – az emberi idegrendszer univerzalitása és a sámánisztikus vadászó-gyűjtögető környezet – arra utal, hogy azok a művészek, akik a Cougnac és a Pech Merle alakjait festették, valószínűleg megtapasztalták a transz csiklandozó-szúró érzését, és ezt éles lándzsák sorozatos szúrásaiként hallucinálták. Vagyis, miközben a sugárirányban induló vonalak valóban lándzsákat jeleníthetnek meg, ezek nem „szó szerint értendő" lándzsák, a képek pedig nem a hétköznapi élet erőszakos eseményeit örökítik meg – sokkal inkább spirituális élményeket jelenítenek meg.[25]

Halál és újjászületés

Hadd tisztázzam ezt az állítást. A „spirituális élmények", amelyeket Lewis-Williams említ, nem mások, mint a mély transzállapotban látott hallucinációk. A lebegő látomások, a testen kívüli utazások, a therianthropikus átalakulások, a szörnyekkel és természetfeletti lényekkel lezajló találkozások – ezek mind a neuropszichológiai csomag részei, amely időről időre fájdalmas fizikai érzéseket is tartalmaz, amelyeket könnyen lehet csípésként, harapásként, döfésként, lándzsaszúrásként vagy felnyársalásként értelmezni.

Mégis, ha a sebesült emberek képeit tanulmányozzuk, akkor nyilvánvaló, hogy ezek nem egyszerűen a fájdalmas szomatikus hallucinációk képi megjelenítései. A borzasztó módon felnyársalt, súlyosan sérült emberek ábrázolásával ezek az őskori festmények erős érzelmi töltetet hordoznak. Ha még sok ezer év távlatából is megérezzük a képek erejét, akkor nyugodtan feltételezhetjük, hogy őseink még erősebben átérezték ezt a képek készítésének idején. Ráadásul abban sem kételkedhetünk, hogy valamilyen speciális és meghatározott jelentés kapcsolódott ezekhez a feltűnő, átdöfött alakokhoz – ahogy a keresztények is speciális jelentést tulajdonítanak a keresztre feszítés képi megjelenítéseinek –, és hogy ezt a jelentést elfogadták és magukénak vallották annak a kulturális közösségnek a tagjai, amelyhez a művész tartozott.

Úgy tűnik tehát, hogy Lewis-Williams megközelítése, azzal, hogy a felnyársalt és nyilakkal megtűzdelt sebesült emberek ihlető forrását az idegrendszer által létrehozott szomatikus hallucinációkhoz vezeti vissza, csak a kompozíciókba rejtett jelentés első szintjét képes dekódolni, illetve megérteti velünk azt a tudatállapotot, amely ihlette őket. Ez már önmagában is hatalmas előrelépés mindahhoz képest, amit a tudomány idáig kínált nekünk, de lehet-e továbblépni innen?

Lewis-Williams szerint igen – a magasabb szintű kódoláshoz szükséges összes forrás ott vár ránk a világszerte jelen lévő sámánisztikus hiedelmekről és tapasztalatokról szóló néprajzi és antropológiai beszámolókban. A figyelemre méltó kultúraközi egybeeséseket, amelyek az ilyen típusú hiedelmeket és tapasztalatokat jellemzik, az a tény magyarázza, hogy maga a sámánizmus csupán az egyik természetes és megjósolható eszköz, amely társadalmi csatornába tereli az ember azon egyetemes képességét, hogy módosult tudatállapotba tud lépni. A sámánokat, ahogy a 7. fejezetben láttuk, az különbözteti meg a többi embertől, hogy sokkal gyakrabban gyakorolják ezt a képességüket, ezt a közösség érdekében teszik, illetve komoly jártasságra, magabiztosságra és alapos ismeretekre tesznek szert a szellemvilágban való közlekedés, valamint az ott élő természetfeletti lényekkel folytatott kommunikáció terén.

Létezik egy mentális kép, amelyet számos olyan hagyományos kultúrában megtaláltak és dokumentáltak, ahol a sámánizmus valamilyen formáját még ma is gyakorolják, vagy elég sokáig gyakorolták ahhoz, hogy a néprajzkutatók még feljegyezhessék. Ennek a képnek az a lényege, hogy a sámántanoncnak, mielőtt elnyerhetné a sámán rangot, be kell lépnie a beavató transzba, amelynek során a szellemvilágban gyötrelmes kínszenvedéseken megy át, meghal, gyakran feldarabolják a testét, majd ezután újra összeillesztik, és újjászületik földi testében, immár a sámánok természetfeletti hatalmával felvértezve. Ennek az ismerős áldozati képnek az egyetemességét a klasszikus antropológiai művek már sokszorosan bizonyították. Ilyen alapmű például Mircea Eliade mesterműve, a *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy* vagy Joan Halifay igen találó címet viselő könyve, a *Shaman: The Wounded Healer*[26] („Sámán: a sebesült gyógyító").

Az előzőekben idézett tunguz sámánok példája – akik a beavató transz alatt azt élik meg, hogy a testüket nyilak fúrják át, a húsukat levágják róluk, a csontjaikat kitépik – tökéletesen képviseli ezt a valóban egyetemes jelenséget. Néhány újabb illusztráció a jól dokumentált szibériai régióból bőségesen elég az állítás alátámasztására. Egy kirgiz sámán például azt mondta a néprajzkutatóknak: „Találkoztam öt szellemmel az égben, akik negyven késsel vágtak össze, negyven körömmel vájtak belém."[27] Egy jakut sámán közlése szerint a transzban lévő beavatottakat néha három „fekete szellem" ragadja meg, akik „darabokra vágják a testét, lándzsát szúrnak át a fején [mint a Cosquer sebesült emberénél, lásd az 5. fejezetet], húsának darabjait pedig különböző irányokba szétdobálják áldozatként".[28] Egy másik jakut sámán újabb részletekkel szolgált a szellemvilágban megélt, szörnyű tapasztalatokról, amit Mircea Eliade így foglalt össze:

> A jelölt végtagjait eltávolították és egy vaskampóval ízekre szedték; a csontjait megtisztították, a húst lekaparták róla, a testnedveit leszívták, a szemgolyóját kitépték. […] A feldarabolás szertartása három-hét napig tartott; a jelölt egész idő alatt egy elhagyatott helyen feküdt, akár egy halott, alig lélegzett.[29]

Ausztráliában az arunta bennszülött törzs tagjai szerint a beavatásra váró jelöltnek el kell mennie egy barlang torkához, ahol transzba kell esnie. Ezután a szellem (az *Iruntariniá*nak nevezett természetfeletti lény) érte jön, és

> láthatatlan lándzsát szúr hátulról a nyakába, amely áthalad a torkán, és nagy lyukat üt benne. […] A második lándzsa levágja a fejét, és az áldozat meghal. Az *Iruntarinia* beviszi a barlangba, amely a törzs elmondása szerint igen mély, és hitük szerint itt lakik az *Iruntarinia* örökös fényben, hűvös források mellett.[30]

Sok ausztrál bennszülött törzsben még abban is hisznek, hogy a spirituális feldarabolás során a „gyógyító ember" egy bizarr műtéten is átesik, amelynek során egy apró (*altnongara* nevű) kristálydarabot helyeznek a beavatott testébe. A 19. század végén néprajzkutatók egy esetben feljegyezték, hogy ezeket a „szent köveket" állítólag „egy öregember" dobta a beavatottakba:

> Volt, akit a mellkasán talált el, másoknak egyenesen átdobta a fején, az egyik fülükön bement, a másikon kijött, és megölte őket. Az öregember aztán kivágott minden belső szervet: beleket, májat, szívet, tüdőt – tényleg mindent –, majd egész éjszaka hagyta az embereket a földön heverni. Reggel az öregember odament hozzájuk, rájuk nézett, és újabb *antongara*köveket tett a testükbe, a karjukba és a lábukba…[31]

Hasonló tapasztalatokról számoltak be a binbinga törzs sámánjai, akiknek felszentelésénél – megint csak egy barlangban – egy öreg szellem, Mundadji, illetve fia, Munkaninji működött közre. Az egyik beavatott transzmegpróbáltatásait a következőképp jegyezték fel:

> Mundadji felvágta, lefelé a teste középvonalában, és kivette minden belső részét. […] Ezzel egy időben több szent követ is tett a testébe. Miután mindez véget ért, a fiatalabb szellem, Munkaninji előjött, feltámasztotta, majd azt mondta neki, hogy mostantól fogva ő gyógyító ember, és megmutatta neki, hogyan húzzon ki csontokat és más gonosz mágiákat az emberekből.[32]

A beillesztett „szent kövekről" és kristályokról azt tartották, hogy felerősíti a sámánok gyógyító erejét, más ausztrál törzsek azonban

hasonló, a szellemvilágban lezajlott operációt említenek, amelynek során egy kígyót helyeztek a beavatottak agyába:

> Oldalukat felvágták, és [...] eltávolították a belső szerveiket, helyettük újakat kaptak. A fejükbe egy kígyót tettek, az orrukba varázseszközt *(kupitját)* szúrtak, amely később a betegek gyógyítására szolgál majd. Ezeket a tárgyakat hitük szerint a mitikus Alcheringe korában [az „Álomkorban"] készítették bizonyos nagy hatalmú kígyók...[33]

A szellemvilágban lezajló mágikus operáció és a meghalt, majd feltámasztott beavatottak testébe helyezett implantátumok elképzelése egyáltalán nem korlátozódik Ausztráliára, írja Eliade. Megtaláljuk a Maláj-félszigeten élő szemangok között is, emellett „a dél-amerikai sámánizmusnak is az egyik legmeglepőbb karakterjegye".[34] Például: „A cobeno sámán kőkristályokat helyez a tanítvány fejébe; ezek kieszik az agyát és a szemeit, majd a helyükre teszi ezeket a szerveket, amelyek megteltek az ő erejével."[35]

Chilében az araucani indián asszonyok a következőképpen írták le a transzot, amely során megkapták a hívást, hogy *machiva* (sámánná) váljanak:

> Olyan érzésem volt, mintha valaki megütötte volna a mellemet, és megszólalt bennem egy nagyon tiszta hang: „Legyél *machi!* Ezt akarom." Ugyanabban a pillanatban erős fájdalmat éreztem a beleimben, és elvesztettem az eszméletemet."[36]

Észak-Amerikában a pomo indiánok sámánisztikus „Szellem Szertartás" társaságába való beavatásnak része a „neofiták megkínzása, halála és feltámasztása".[37] Hasonlóképpen a patwin törzsben a Kuksu-társaság tagjelöltjéről úgy hiszik, „hogy maga Kuksu szúrja át egy lándzsával és egy nyíllal a köldökét; meghal, és feltámasztja egy sámán".[38]

Lewis-Williams érvelése szempontjából igen nagy jelentősége van annak, hogy a történelmi időkben és az őskorban egyaránt igen sok kultúra megfogalmazta, illetve festmények és szobrok alakjában láthatóan és tapinthatóan ki is fejezte ezeket az elképzeléseket. A késői maja kerámiákon vagy a Sang-kori öntött bronztárgyakon például gyakorlatilag ugyanazokat a jeleneteket ábrázolják, amikor a kezdő sámán önként odaadja magát egy természetfeletti beavató-

nak, amely egy nagymacska alakjában (Közép-Amerikában jaguár, Kínában tigris) megjelenve éles karmait a jelölt koponyájába mélyeszti.[39]

Egy a kanadai sarkvidékről származó megdöbbentő inuit szobrocska kapcsán Joan Halifax ugyanezt a fizikai fájdalomnak és „halálnak" tett önkéntes felajánlkozást úgy fogalmazza meg, hogy „a sámán behódol egy magasabb rendű tudásnak". A szürke kőből és csontból faragott szobrocska egy sámánt ábrázol, amint hosszú szigonyával felnyársalja magát. A szigony hegye a sámán testének középső részén halad át.

„A sámán behódol egy magasabb rendű tudásnak"

A fent idézett feldarabolásos, átszúrásos, felnyársalásos beavatási élményekkel együtt mindez arra a következtetésre késztette Lewis-Williamst, hogy a fent látható faragott alak erősen emlékeztet a

> felső paleolitikum képeire, amelyeken mintha lándzsákkal átszúrt embereket láthatnánk. A „sebesült ember" véleményem szerint a sámánok szenvedését, „halálát" és beavatását jeleníti meg, amely szoros kapcsolatban áll a szomatikus hallucinációkkal.[40]

Barlang a tudatban

Az előzőekben már szó esett az ausztrál bennszülött sámánokról, akik a transzba lépéshez barlangokba mennek, amelyek a párhu-

zamos valóságra, a még mélyebben fekvő föld alatti világra nyíló átjáróként szolgálnak, ahol az *Iruntarinia* nevű beavató szellem lakik „örökös fényben". Az ilyen misztikus fényben fürdő, a sötét alvilág mélyén lakó szellemekről szóló elképzelések természetesen az archetipikus hallucinációk körébe esnek, Lewis-Williams pedig rámutat, hogy a sebesült ember értelmezéseit „ki lehetne terjeszteni a sámánisztikus beavatások helyszínéül választott helyek figyelembevételével".[41]

A néprajzi és antropológiai irodalom felületes áttanulmányozása során is gyorsan kiderül, hogy a barlangokkal való kapcsolat valójában a sámánisztikus tapasztalatok másik fontos univerzáléja szerte a világon. Az inuitok körében például a kezdő sámán transzállapotban odalép egy szikla aljához, ahol egy addig láthatatlan barlangnyílás nyílik ki előtte – de csak akkor, ha az illetőnek az a sorsa, hogy sámánná váljon. „Ha nem az, akkor nekiütközik a sziklafalnak", írja Eliade:

> Amint belép a barlangba, az bezárul mögötte, és egy ideig nem is nyílik ki. A jelöltnek meg kell ragadnia a pillanatot, amikor újra megnyílik a sziklafal, és ki kell sietnie, egyébként örökre ott marad bezárva a barlangba.[42]

Közép-Amerikában, az ősi maja kultúrában, amely – ahogy a 22. fejezetben látni fogjuk – igen mélyen sámánisztikus jellegű volt, a barlangokat a „vízzel teli alvilág nyílásainak"[43] tartották. „Xibalba vagy a Rémület Helye [...] szörnyűséges természetfeletti lények lakóhelye [...], ugyanakkor az életadó eső és kukorica forrása, valamint a szeretett halottak otthona" volt.[44] Egyes barlangokban a maják festményeket és kísérteties negatív kéznyomokat hagytak, amelyek megjelenése és festési technikája megegyezik a délnyugat-európai festett barlangok kéznyomaival.[45]

Dél-Amerikában, a chilei araucani indiánok között a sámánok barlangokban nyerték el beavatásukat, s ezeket a barlangokat gyakran díszítették állatfejekkel.[46] Hasonlóképp számos 19. és 20. századi néprajzi feljegyzés is alátámasztja, hogy az észak-amerikai indiánok sámánavató szertartásaiban a barlangok fontos és mindenütt jelenvaló szerepet játszottak, igen gyakran szerepeltek látomáskereső helyszínekként, illetve olyan térként, ahol a sámánok szellem segítőikkel találkoztak.[47] Eliade említ egy igen megdöbbentő példát, nevezetesen egy ötvenéves paviotso férfi esetét, aki megérezve sámáni elhivatását, belépett egy barlangba, és fohászkodott: „A népem beteg, meg akarom menteni..." Megpróbált elaludni, de „valami különös zaj megakadályozta ebben; állatok morgását és bömbölését hallotta". Nem sokkal ezután egy gyógyító sámánrituálé látomása jelent meg előtte. Aztán a barlang sziklafala kezdett szétcsúszni, és „egy ember jelent meg a repedésben. Magas volt és vékony. A kezében egy sólyom farktollait fogta. A férfi megparancsolta a jelöltnek, hogy szerezzen hasonló tollakat, és megtanította őt a gyógyításra".[48]

Lewis-Williams mindebből azt a tanulságot szűri le, amit Mircea Eliade már régóta kijelentett – miszerint a barlangokat számos kultúra felhasználta sámánisztikus beavatási szertartásokra, mivel „konkrét szimbólumai egy másik világba vezető átjárónak vagy az alvilágba való leszállásnak".[49] Ezért aztán minden bizonnyal teljesen megátalkodottnak kell lenni ahhoz, hogy kizárjuk annak a lehetőségét, hogy a felső paleolitikum Európájának titokzatos és rendkívüli barlangjait pontosan ugyanilyennek érzékelték – egy természetfeletti alsó birodalomba vezető átjárókként – vagy hogy arra a célra használták őket, amit Lewis-Williams „khtonikus" sámánbeavatásnak"[50] nevez. Minden bizonyíték arra utal, hogy ez így is volt, és hogy ennek fényében tudjuk a legjobban megérteni a sebesült embereket is. Ahogy Lewis-Williams levonja a következtetést:

> Az általam idézett neuropszichológiai és néprajzi bizonyítékok igen erősen azt sugallják, hogy ezeken a föld alatti képeken ősi és szokatlanul explicit kifejezését láthatjuk annak a komplex sámánisztikus élménynek, amelyről a módosult tudatállapot révén vannak ismereteink. Ez az élmény magába foglalta a föld alatti birodalomba való belépéskor keletkező izolációs érzést, a szenzoros deprivációt, a hallucinált szúrások és döfések fájdalmas megpróbáltatásával járó „halált", illetve az újjászületett és ihletett sámán felemelkedését a sötétség birodalmából.[51]

Portálok

Ezzel eljutottunk a felső paleolit kor barlangjainak végső rejtélyéhez: miért készült *egyáltalán* olyan sok csodálatos festmény és bevésett rajz a barlangok belsejében, és különösen miért a nagyon

mély, nagyon sötét barlangokban készítették őket, ahol csak nagy nehézségek árán lehet megközelíteni, látni pedig csak mesterséges fénynél láthatjuk őket?

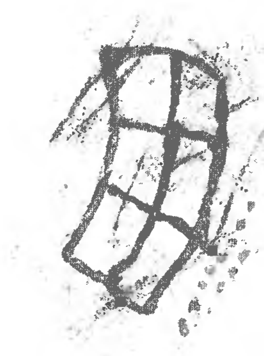
Lewis-Williams munkái egy kísérleti hipotézist kínálnak: valamikor ötvenezer évnél nem régebben, de harmincezer évnél nem korábban Európában az idegrendszerét tekintve modern ember, amely semmiben sem különbözött tőlünk, felfedezte és elkezdte kiaknázni mindaddig kihasználatlan agykapacitását. Nevezetesen, hogy képes módosult tudatállapotba kerülni, ahol rendkívül meggyőző hallucinációkat tapasztal, amelyek emlékét később a barlangfestményeken örökítette meg. Elég valószínű, hogy ez a képesség hallucinogének nélkül váltódott ki, talán a hosszú órákig tartó tánc és kiszáradás hatására – ahogy a dél-afrikai san törzs esetében. Az is lehet, hogy a környezeti változások hatására beálló, több perióduson át tartó éhezés és komoly stresszhatás vagy önkéntes koplalás és önkínzás – mint az észak-amerikai indián törzsek „naptánca" vagy „látomáskeresése" – volt a kiváltó ok, de az is lehet, hogy magukban a barlangokban létrejövő szenzoros ingerhiány tehető felelőssé érte.

A későbbi fejezetekben találkozunk majd annak bizonyítékaival, hogy a teljes emberi népesség csak igen kis százaléka képes spontán módon mély transzba esni, és olyan típusú hallucinációkat megtapasztalni, amelyek könnyen inspirálhatták a barlangfestményeket. Vagyis teljesen elképzelhető, hogy az ilyen – látomásos képességekkel megáldott – emberek voltak az első olyan emberi lények Európában, akik az egész közösség javára kiaknázták a módosult tudatállapotban rejlő lehetőségeket, és akik először festették meg látomásaikat a barlangok falaira. Ugyanilyen valószínű azonban az is, hogy az anatómiailag modern ember európai megjelenésekor (körülbelül negyvenezer évvel ezelőtt) erős hallucinogén növényekkel – mondjuk a *Psilocybe semilanceata* gombával vagy más, az Óvilágban őshonos pszilocibintartalmú gombafajjal, mondjuk a *Panaeolus sphinctrinus*, a *Panaeolus campanulatus* vagy a *Panaeolus papilonaceus*[52] példányaival találkozott. Számos más európai növény, nevezetesen a *Solanaceae* család tagjai, mint például a maszlag, a mandragóra, a beléndek és a nadragulya is erős pszichotropikus szerek, és kétségtelenül kiváltanák olyan látomásokat, amelyek a barlangfestményeken látszanak tükröződni.

A növényi hallucinogéneket legnagyobb valószínűséggel a vadászó-gyűjtögető törzsek fedezték fel, akik kezdetben táplálékként próbálták ki őket; bármi volt is azonban a cél, azok, akik ettek ezekből a növényekből, transzállapotba kerültek, amelynek során teljesen meggyőző és elborzasztóan valóságos túlviláglátomást tapasztaltak meg, amelyet nem anyagi lények népesítettek be. Ahogy az ilyen transzoknál megszokott – bármi is váltotta ki őket –, a látomásokban szerepelhettek az entoptikai jelenségnek nevezett fényes geometrikus és absztrakt minták, amelyek fokozatosan összeolvadhattak állatok és therianthropikus alakok ikonikus hallucinációival. A modern kutatások révén azt is tudjuk – erről ez előbbi fejezetben volt szó –, hogy a legmélyebb transzba belépve szinte teljesen általános az a tapasztalat, amikor az alany úgy érzi, hogy lehúzza valamiféle örvény, tölcsér vagy „egy rohanó vízzel teli csatorna", amelynek végén mélyen a föld alá kerül. Ahogy a 8. fejezetben láttuk:

> Sok kísérleti alany arról számolt be, hogy spirális vagy örvénylő falú alagút vette körül őket. [...] Az örvénylő csatorna falát televízióképernyőhöz hasonló téglalapok rácsozata alkotta. Ezeken a „képernyőkön" jelentek meg először a spontán létrejött ikonikus hallucinációk; ezek végül eltakarják az örvényt, ahogy az entoptikai jelenségek utat engednek a képek áradásának.[53]

Természetesen a felső paleolitikum ősembereinek fogalmuk sem volt a tévéképernyőről. Ha azonban olyan helyet kerestek megszokott világukban, ahol legjobban reprodukálhatják a szellemvi-

Körülbelül 15 ezer éves kép az El Castillo-barlangból. Az örvény oldalát tévéképernyőhöz hasonlító négyzetek jelölik

lágba vezető örvény benyomását, akkor a mély barlangok fala és mennyezete szinte magától értetődően kínálta magát.

Valójában szinte egészen biztosra vehetjük, hogy ezek a korai lélekutazók, akárcsak a különböző korok és vidékek sámánjai, ezeket a barlangokat – Eliade éles szemű meglátását ismételve – „egy másik világba vezető átjáró vagy az alvilágba való leszállás" konkrét szimbólumaiként látták. Itt is sötét volt, itt is voltak alagutak, voltak cseppkőalakzatok, amelyek szinte élőlényekként kiemelkedve a sziklafalból, mamutokat vagy szörnyeket formáztak, voltak visszhangos kamrák, csillámló sztalagmitokból álló erdők, meredek falú csapdák, keskeny hasadékok és víz alatti folyók. Azok számára, akik előtt a pszilocibin vagy a transztánc megnyitotta a khtonikus hallucinációk birodalmába vezető utat, könnyen belátható, miképp érzékelhették Kantábria mély barlangjait a szellemek birodalmába vezető kapuként, akár még azok határterületeként is. Afelől sem lehet kétségünk, hogy a felső paleolit korban készült egyszerű mécsesek pislákoló fényénél a megfelelően módosult tudatállapotba került sámánok a barlangok mélyén teljesen meggyőző látomásokat tapasztalhattak, amelyek során a szellemvilág lakói „átlebegtek" a sziklafalak vékony membránján, és sziporkázó geometrikus mintáktól körülvéve a szemük előtt kezdtek testet ölteni.

Mivel pedig többé-kevésbé pontosan ugyanezt látjuk a barlangok falára festve, mivel a festmények és vésetek gyakran rendkívül távoli, nehezen és veszélyesen megközelíthető helyeken találhatók, és mivel olyan alakokkal találkozunk, mint a sebesült ember, mindez teljesen indokolttá teszi azt a következtetést, hogy a felső paleolit kor vallásának középpontjában mélyreható és rejtélyes sámántevékenység rejlik. Ráadásul nem súlytalan vagy primitív próbálkozásról van szó, hanem egy több mint 25 ezer éven át folytatott, komoly projektről, amely gondosan ellenőrzött körülmények között szisztematikusan használta fel a módosult tudatállapotot, hogy felfedezze és feltérképezze a tudat antipódusait. Bizonyos értelemben ez volt a leghosszabb kifutású neuropszichológiai kísérlet a történelem során – olyan kutatás, amelyben benne rejlett a lehetőség, hogy feltárja az emberi tudat legmélyebb rejtélyeit – régészeti bizonyítékokból kimutatható eredete pedig kibogozhatatlanul összefonódik a még mindig igen kevéssé értett folyamattal, amely során a minden szempontból modernnek tekinthető emberi viselkedésformák megjelentek. Tulajdonképpen még azt a hipotézist sem vethetjük el, hogy esetleg a felső paleolit korban zajló s a hallucináció birodalmát feltérképező sámánkísérletek katalitikus szerepet játszhattak abban a folyamatban, amely kiszakította őseinket az emberszerű fajok sorának ötmillió éves tompaságából. Felvillanyozta intuitív képességeiket és kreativitásukat, segítette őket egy szilárd és erőszakmentes társadalom felépítésében, amely 25 ezer éven keresztül fennállt – ami már önmagában is elképesztően nagy eredmény –, és drámai módon új pályára állította az evolúciós fejlődést.

Tudományos szentségtörés

Lehetséges lenne, hogy a növények valóban kommunikációs csatornát nyitnak a természetfeletti birodalmak és tanítók felé, ahogy azt az amazonasi sámánok újra meg újra bizonygatják? Lehetséges lenne – amint az a Kalahári sivatag *!Kung* busmanjai mesélik hasonló hévvel –, hogy azon képességük révén, amellyel a transztánc során be tudnak lépni a transzállapotba, valóban bejárhatnak a nem anyagi lények birodalmába, akik képesek befolyásolni a mi világunk eseményeit? És nem lenne vajon logikus azt a következtetést levonni, hogy – ha már az evolúció ilyen különleges és sajátságos képességekkel ruházta fel az emberi fajt – a természetfelettivel való kapcsolat biztosan valamilyen komoly adaptációs előnyt kínált őseinknek, és elképzelhetően kínál még ma is?

Ilyen kérdéseknek még az elsuttogása is a legrosszabb fajta tudományos szentségtörésnek számít – mivel a tudomány alapfeltevéseivel nem férnek meg az olyan dolgok, mint a „természetfeletti" vagy a „szellemek". A tudomány szerint minden meg nem magyarázott jelenségre – függetlenül attól, hogy milyen rejtélyesnek tűnik elsőre – találnak megfelelő magyarázatot, amelynek természetes okai teljes mértékben megmagyarázhatók az elfogadott fizikai, kémiai és biológiai törvényekkel.

A sámánizmus esetében minden épp ellenkezőleg van. Itt az egész építmény alapköve az a meggyőződés, hogy a természetfeletti *valóban* létezik. Ráadásul nem csupán létezik, de a legfelsőbb és legkiemelkedőbb dimenziónak tartják, amely komoly hatást gyakorol a valóság más szintjeire.

A sámánisztikus kultúrák nézőpontjából senki sem vitatja, hogy számolnunk kell a természetfelettivel, és minden erőnkkel azon kell

A „Lezuhant Szikla" menedékének központi alakja: a transztáncot járó sámán lelke elhagyja a testet, hogy felfedezze a természetfeletti birodalmát

lenni, hogy amit csak lehet, megtudjunk róla – ahhoz, hogy teljes és kiegyensúlyozott életet élhessünk az anyagi világ anyagi teremtményeiként.

A tudósoknak, akik nem hisznek a természetfelettiben, erre az a megszokott válaszuk, hogy minden ilyen ideát hallucinációként elutasítanak. A későbbi fejezetekben azonban látni fogjuk, hogy ez álnokság – hogy a legenyhébb kifejezést használjam –, mivel a tudománynak egyelőre a leghalványabb elképzelése sincs arról, mik azok a hallucinációk, mi okozza őket, és hogy miért fejlődött úgy az agyunk, hogy bizonyos növények hallucinációkat váltsanak ki belőle. Becslésem szerint a gazdaságilag fejlett ipari országokban élő tanult emberek kilencvenkilenc százaléka osztozik abban a többé-kevésbé automatikus előfeltevésben, amely a hallucinációkat az „elme elkalandozásának", az agyi kémia ostoba trükkjének tartja, amelynek őrültség lenne bármiféle objektív realitást tulajdonítani. Valójában a tudomány még soha nem bizonyította be, hogy tényleg így áll a helyzet, sőt igazából még a mindennapi normális érzékelés megértésében sem jutott el túlságosan messzire,[54] a hallucinációkat esetenként jellemző fantasztikus képvilágról már nem is beszélve.

Ki nem mondott feltevés, hogy az agy valamiféle üzem, amely hallucinációkat gyárt, ezzel szemben a „normális" érzékelés képeinél hajlamosak vagyunk az agyat olyan érzékelőnek tekinteni, amely felveszi és feldolgozza a külvilágból érkező jeleket. Van azonban egy másik lehetőség is, amellyel a tudomány a maga materiális beállítottságával soha nem foglalkozott igazán komolyan. Nevezetesen arról van szó, hogy az agy esetleg a hallucinációk esetében is érzékelőként működik. Ha ezt a lehetőséget vesszük figyelembe, akkor a hallucinogének és más, módosult tudatállapotot kiváltó eszközök időlegesen „áthangolják" az agyat, hogy olyan frekvenciákat, dimenziókat és entitásokat fogjon, amelyek a maguk módján teljesen valóságosak, normális esetben azonban hozzáférhetetlenek számunkra.

Dióhéjban ez lenne a sámánizmus magját alkotó tudományellenes elképzelés – amely egyáltalán nem kételkedik abban, hogy a tudat képes áthangolódni a valóság más szintjeinek érzékelésére, de igyekszik megzabolázni és uralma alá vonni ezt a képességet, hogy segítségével feltérképezze a valóság különböző szintjeit, hogy az ezekből nyerhető előnyöket maximalizálva és megfelelő csatornába terelve az egész társadalom javát szolgálja. Elég ironikus, hogy mi, akik manapság kriminalizáljuk a hallucinogének használatát, és semmilyen bölcs tanácsot nem tudunk adni a fiataloknak, akik természetes kíváncsisággal vonzódnak a módosult tudatállapothoz, vakmerően azt képzeljük, hogy jobban ismerjük ezeket a bámulatos anyagokat, mint azok a kultúrák, amelyek éltek velük, és évezredeken át, ellenőrzött módon, felhasználták őket. Ugyanilyen abszurd az a feltételezés, hogy az alatt az ötven év alatt, amíg a nyugati neuropszichológusok szisztematikus kísérleteket végezhettek a hallucinogénekkel, akár a töredékét megtanulhatták annak, amit bármelyik amazonasi őserdőben élő sámán tud a hosszú ideje halmozódó tapasztalatok révén.

Mindazonáltal az 1970-es évek elejére – közvetlenül azelőtt, hogy a drogellenes háború tényleg elkezdett foglyokat ejteni – néhány neuropszichológus kezdte komolyan fontolóra venni azt az utólag visszatekintve mélyen sámánisztikusnak tűnő elképzelést, miszerint „megfontolandó lehet a hallucinogén drogok alkalmazása a paranormális jelenségekhez való hozzáféréshez".[55] A rejtély, amelyre a későbbi fejezetekben még visszatérünk, hogy igen eltérő kulturális és társadalmi háttérrel rendelkező önkéntesek egész sora (akik egyébként nem találkoztak egymással, és nem volt lehetőségük megosztani egymással az élményeiket) a laborasszisztenseknek visszatérő módon *ugyanazt* az intelligens, kommunikatív, nem anyagi természetű „lényt" írta le, akivel transzutazásuk során találkoztak.

Kik vagyunk mi, hogy kijelenthessük, az ilyen lények csupán agyszülemények, amelyek a valóságban egyáltalán nem léteznek? Mit tudunk valójában arról a helyről, amelyet a sámánok „szellemvilág"-nak hívnak, vagy a transzállapotokról, amelyekbe be kell lépni, hogy ezt a világot felfedezhessük? Miféle magabiztossággal nyilatkoztathatunk ki bármit is, miközben azokról a tudósokról, akik olyan fennhéjázóan kijelentették, hogy szellemek és természetfölötti jelenségek nem léteznek, kiderül, hogy soha életükben nem éltek át módosult tudatállapotban tapasztalható élményeket, ráadásul azt állítják, hogy gyűlölik és megvetik azokat a növényeket, amelyek pillanatok alatt ilyen élményhez juttathatnák őket? A hallucinált világokat és lényeket értékelő nyilatkozataik tehát nem közvetlen személyes tudáson, hanem kizárólag a valóság természetéről vallott feltevéseiken alapulnak, s mint ilyeneket nyugodtan figyelmen kívül lehet hagyni.

Ezzel szemben – pontosan saját, ismétlődően megélt tapasztalataiknak és a hallucinációs jelenség mélyreható kutatásának köszönhetően – minden kor és minden földrész sámánjai egybehangzóan állítják, hogy hétköznapi világunkat csupán egy vékony fátyol választja el a természetfeletti túlvilágtól, ahol hatalmas szellemek laknak. David Lewis-Williams géniusza kellett ahhoz, hogy megmutassa, miképp kínál a sámánisztikus valóságérzékelés és a módosult tudatállapotba lépett sámánok által látott speciális hallucinációk megértése minden eddiginél valószínűbb magyarázatot az emberiség legősibb művészetének és a vallás születésének megértéséhez. Sőt, talán ezáltal találjuk meg azt a rejtélyes „X-faktort", amely átzökkentette őseinket az evolúciós fejlődés azon szakaszába, ahol nemcsak a vallásgyakorlat és a nagyszerű műalkotások jelentek meg az életükben, de a teljesen modern viselkedés is, amelynek kiterjedt nyomait negyvenezer évvel ezelőtti leletekben találták meg a régészek.

David Lewis-Williams munkája azonban, amely eddig a pontig – azzal, hogy ilyen nagy jelentőséget tulajdonított a módosult tudatállapotnak – teljesen forradalmi pályán haladt, most azonban simán és tiltakozás nélkül besorol a fősodorba. Ahogy az előző fejezetekben már számos alkalommal jeleztem, Lewis-Williams is teljes mértékben egy véleményen van a tudóstársadalommal a „szellemvilágot" és a „szellemlényeket" illetően. Bármit is láttak a barlangművészek transzaik során – és nem számít, milyen őszintén hihettek abban, hogy amit láttak, az valóságos –, Lewis-Williams kőkeményen kitart amellett, hogy a 25 ezer éves felső paleolit kori barlangművészet minden ihlető ereje nem másból, mint a megzavart agyi kémia hagymázas illúzióiból – vagyis hallucinációkból vezethető le. Tudományos univerzumában egyszerűen sem hely, sem igény nincs a természetfelettire, nem fér bele semmiféle túlvilág, és a lehetősége sem merül fel annak, hogy intelligens nem anyagi természetű lények létezhetnek.

Az emberiség ősi tanítóinak keresése

Azon kaptam magam, hogy nem tudom annyiban hagyni a dolgot azzal, hogy a barlangművészet ihlető forrását és a vallások születését szépen betudjuk a megzavart agyi kémiának, amivel az emberiség legkorábbi spirituális megérzéseit egy szigorúan biológiai folyamat szimptómájának minősítjük le, és így az egész ügy magasztosságát tesszük nevetségessé. Megkockáztatva, hogy ismétlem magam, szükségét érzem, hogy újfent hangsúlyozzam: a hallucinációk ihlető szerepének megállapítása a barlangművészet keletkezésében, az egy dolog – és véleményem szerint David Lewis-Williams ezt sikeresen meg is tette. Megérteni, hogy mik azok a hallucinációk valójában, és hogy milyen szerepet játszanak az emberi érzékelések teljes spektrumán, az viszont egy egészen más dolog, és eddig sem Lewis-Williams, sem bármely más tudós nem állt elő azzal, hogy ilyen tudással rendelkezne, vagy legalább jó nyomon járna a megszerzéséhez. A tapasztalt és tehetséges sámánok tényleg többet – sokkal többet – tudnak erről. Okosabban tennénk tehát, ha meghallgatnánk, mi mondanivalója van a sámánoknak a valóság igazi karakterét és komplexitását illetően, ahelyett hogy esztelenül sütkéreznénk a nyugati technológiai kultúra egydimenziós gondolkodásának öntelt arroganciájában.

Mivel engem mélyen megráztak az ayahuascával és az ibogainnal átélt tapasztalataim, úgy döntöttem, hogy tovább folytatom a nyomozást, és feltárom azokat a rendkívüli lehetőségeket, amelyeket a tudomány még csak megfontolni sem hajlandó, és amelyeket David Lewis-Williams is hagyott kicsúszni a kezéből. Arról a lehetőségről beszélek, amellyel az amazonasi és afrikai hallucinogének hatására kényszerültem szembenézni, s amellyel a sámánok nap mint nap megküzdenek – annak a lehetőségével,

hogy a szellemvilág, illetve annak lakói valóságosak, hogy a nem anyagi lények valóban léteznek, illetve hogy az emberi tudat (bizonyos körülmények között) kiszabadulhat a testből, és képessé válhat interakcióba lépni, akár még tanulni is ezektől a „szellemek"-től. Rövidre fogva: tényleg lehetséges, hogy őseink nemcsak a sámánizmus jótékony társadalmi és szerveződési melléktermékének hatására vittek végbe egy hatalmas evolúciós előreugrást, hanem azért is, mert szó szerint megsegítették, tanították, buzdították és inspirálták őket ezek a természetfeletti erők?

Én is tudom, hogy maga ez az elképzelés elsőre esztelenségnek hangzik minden olyan ember számára, aki a nyugati logikai pozitivizmus hagyományában nevelkedett. Minél közelebbről vizsgáltam azonban a kérdést, annál inkább meggyőződtem arról, hogy ez az ügy különleges jelentőséggel bír, a tudomány pedig rendkívül sokat ártott nekünk azzal a politikájával, hogy nevetségessé tett és elbizonytalanított minden racionális kutatást, amely ezt a területet célozta meg.

III. rész

A lények

Tizenegyedik fejezet

Utazás a természetfelettibe

A természetfeletti óceánja hatalmas és igen csalóka terület. Térkép nélkül nem lehet eligazodni rajta. Minden megtörténhet, ezért muszáj feltűnő tájékozódási pontokat keresni, hogy ne tévesszünk irányt.

Az én első irányjelzőm az a rejtély volt, amely eredetileg a kutatásba is belevont, vagyis annak a felismerése, hogy a világon eddig megtalált legrégebbi művészeti alkotások – a több mint harmincezer éves therianthrop-ábrázolások – természetfeletti lényekkel lezajlott találkozásokat dokumentálnak. Az a felfedezés, hogy a fennmaradt vadászó-gyűjtögető törzsek sámánjai rutinszerűen találkoznak gyakorlatilag ugyanilyen lényekkel, amint transzállapotba kerülnek; valamint az a tény, hogy én magam is találkozhatok – és találkoztam is – efféle lényekkel ugyanazon hallucinogén szerek hatására, mint amilyeneket a sámánok is használnak, végképp meggyőzött arról, hogy itt egy igazi rejtély vár feltárásra.

Igen, a „lények", amelyekkel az ayahuasca és az ibogain szó szerint szemtől szembe állított, valóban lehettek a megzavart agy kémiája által keltett illúziók, ahogy a nyugati tudósok állítják, számomra azonban egyáltalán nem tűntek azoknak. Épp ellenkezőleg, minden, amin e két növényi alapú hallucinogén hatására átmentem, *igen erősen és nagyon meggyőzően* azt az érzést keltette bennem, mintha egy másik, teljesen más szintű valóságra nyíló ajtó tárult volna ki előttem. Az itt szerzett élmények mélyen megmozgató és gondolatébresztő hatása még sokáig velem maradt, ahogy az egyik esetben tapasztalt kísérteties, fenyegető és ijesztő élmény is.

Nagyon nehezen tudtam elhinni, hogy mindezt a komplexitást és részletgazdagságot, a bámulatos képeket, amelyeknek látszólag semmi közük nem volt eddigi életemhez és érdeklődési körömhöz, csupán szegény, kábítószer tüzelte agyam teremtette a semmiből. Az volt a benyomásom, hogy egy futó pillanatra – bármilyen rövid ideig is tartott ez a pillanat, és bármennyire eltorzították is saját

kulturális prekondícióim – olyan lényeket láttam, amelyek egy bizonyos, a tudomány által még nem értett módon teljesen valóságosak. Úgy éreztem, ezek a lények velünk és körülöttünk élnek, *sőt úgy tűnik, még a mi létezésünknek is tudatában vannak, és aktívan érdeklődnek irántunk,* de mivel egy olyan frekvencián „rezegnek", amely kívül esik érzékszerveink és műszereink érzékelési tartományán, ezért általában teljesen láthatatlanok maradnak számunkra.

Ez a benyomás távolról sem nevezhető újdonságnak vagy eredetinek. 1901-ben, miután pszichoaktív dózisban lélegzett be kéjgázt, és ezt követően transzba esett, William James (az író Henry James testvére) elismert pszichológus és filozófus megdöbbenve írta le az emberi tudat és a valóság kapcsolatát érintő metafizikus felismerését:

> Abban a pillanatban egy olyan következtetés vette magát a fejembe, amelynek igazságértékét azóta sem rengette meg semmi. Eszerint a normál, éber tudatállapotunk, vagy ahogy mi nevezzük, a racionális tudat, nem más, csupán a tudat egyik speciális típusa, míg ettől elkülönülve és a létező legvékonyabb fátyollal elválasztva ott találhatók a tudat teljesen más formái is. Az ember leélheti az életét úgy, hogy még sejtése sincs ezek létezéséről; ám egy megfelelő impulzus hatására, egyetlen érintésre már ott is teremnek előttünk a maguk teljességében. [...] Egyetlen, a világegyetem teljességét taglaló számvetés sem tekinthető véglegesnek, amíg ezeket a tudatformákat ennyire figyelmen kívül hagyjuk. [...] Mindenesetre ezek a formák megakadályozzák, hogy idő előtt lezártnak tekintsük a valóságról alkotott képünket.[1]

Fél évszázaddal később Aldous Huxley négytized grammnyi meszkalin (a peyote kaktuszból kivont pszichoaktív alkaloid) elfogyasztása után kezdte pontosan ugyanezt érezni. Ahogy a meszkalin – majd a pszilocibin és az LSD – hatására átélt első, majd az utána következő élményeken töprengett, Huxley arra az érett és alaposan átgondolt következtetésre jutott, hogy „az agy, az idegrendszer és az érzékszervek funkciója sokkal inkább *kiválasztó,* mint produktív jellegű" – vagyis ezek a szervek elsősorban „fojtószelepként" működnek, hogy megóvjanak minket

> a túlterheléstől, valamint attól, hogy megzavarjon bennünket ez a nagyrészt haszontalan és lényegtelen tudás. Ezt oly módon valósítják meg, hogy kirekesztik azon információk többségét, amelyeket egyébként bármely pillanatban észlelnénk vagy emlékezetünkben felidéznénk, és csupán azt a rendkívül csekély és speciális részt hagyják meg, amely valószínűsíthetően gyakorlati szempontból hasznos lesz. [...] A végeredmény egyfajta vékony tudaterecske, amely segít bennünket abban, hogy életben maradjunk e különös bolygó felszínén. [...] A legtöbb esetben az emberek nagy része csak annak van tudatában, ami átjut a „szűrőn", és amit a helyi nyelv tényleg valódinak ítél. Bizonyos személyek mindazonáltal valószínűleg olyan mentális képességekkel születnek, amelyekkel megkerülik a „szűrőket". Másoknál ezek spontán módon vagy célirányos „lelki gyakorlatok" révén, esetleg hipnózis segítségével vagy drogok felhasználásával ideiglenesen kialakulhatnak. Eme állandó vagy ideiglenes „kerülő utakon" keresztül valójában nem az „univerzum összes történésének" észlelése áramlik [...], hanem valami, ami több és mindenekfelett más, mint az a figyelmesen kiválogatott, hasznosítható anyag, amelyet beszűkült, individualista elménk a valóság teljes vagy legalábbis elégséges képének tart.[2]

Albert Hofmann svájci tudós volt az első, aki LSD-t szintetizált (és gyakran kísérletezett magán ezzel az igen erős hallucinogénnel), 1983-ban megjegyezte, hogy

> a valóság elképzelhetetlen a tapasztaló szubjektum nélkül. A valóság a külső világ, a jeladó és a befogadó, egy ego közös produktuma, egy olyan személyiségé, amelynek legbelsőbb énjében a külső világ kisugárzásait az érzékszervek antennája fogja fel, és ez a jel válik tudatossá. [...] Az LSD hatására belépő másik valóságot az a tény magyarázhatja, hogy az agy, a jelfogadó berendezés központja biokémiailag megváltozik. Ennek hatására a jelfogadó másik hullámhosszra hangolódik át, amely eltér a normális, hétköznapi valóság hullámhosszától. A világegyetem sokszínűségének és határtalan változatosságának megfelelően végtelen sok különböző hullámhossz működik, ezért a jelvevő beállításának megfelelően sok különféle valóság [...] válhat tudatossá. Az LSD és a vele rokon hallucinogének valódi jelentősége abban rejlik, hogy képesek

eltekerni az érzékelő „én" állomáskereső gombját, s ezáltal kiváltják a valóság módosulását a tudatban. Ez a képesség lehetővé teszi, hogy a valóság új, különböző képei merüljenek fel; s ez a valóban kozmikus hatalom érthetővé teszi, hogy miért övezi a szent drogoknak tartott hallucinogén növényeket kultikus rajongás.[3]

Különösen akkor, tehetnénk hozzá, ha a jelfogadó hullámhosszának átállítása ellenőrizhető bejárást biztosít számunkra a „magasabb rendű spirituális lényekhez". Ismét William Jamest idézve:

> Ahogy elsődleges, éber tudatunk kitárja érzékeinket az anyagi világ dolgai felé, úgy logikailag elképzelhető, hogy *ha tényleg vannak* magasabb rendű spirituális lények, amelyekkel közvetlen érintkezésbe kerülhetünk, akkor ennek a kapcsolatfelvételnek *az lehet* a pszichológiai feltétele, hogy mi rendelkezünk azzal a tudatalatti területtel, amely bejárást biztosít számukra. Az éberen töltött órák lármája bezárhatja azt a kaput, amelyet a tudatküszöb alatti álomszerű világ kitárhat vagy nyitva tarthat. [...] Ha léteznek olyan felsőbb hatalmak, amelyek hatást gyakorolhatnak ránk, akkor ezek csakis a tudat alatti kapun keresztül juthatnak el hozzánk.[4]

Rick Strassman MD, vezető amerikai pszichiáter, a University of New Mexico tanára 2001-ben publikálta az államilag jóváhagyott és támogatott, embereken végzett amerikai hallucinogén kísérletek eredményeit.[5] Dr. Strassman kutatása 11 éven át zajló, szigorúan ellenőrzött kísérletekből épült fel, amelyek során önkéntes jelentkezőknek DMT-t (dimetil-triptamint, az ayahuascafőzet pszichoaktív alkaloidjának tiszta kivonatát) adtak be, akik aztán beszámoltak az élményeikről. És pontosan *ezek* a beszámolók bizonyultak annyira rendkívülinek, hogy hatásukra – ahogy a 18. fejezetben látni fogjuk – dr. Strassman felülvizsgálta a valóságról alkotott képét. Ahogy Huxley és Hofmann, ő is rákényszerült arra, hogy megfontolja azt a lehetőséget, miszerint a hallucinogének megváltoztathatják az agy hullámhossz-érzékelését, lehetővé téve, hogy kapcsolatba lépjen „láthatatlan világokkal és azok lakóival",[6] amelyek normális tudatállapotban nem mutatkoznak előttünk, ettől függetlenül azonban teljesen valóságosak. Az agyat a tévékészülékkel párhuzamba állítva megfigyelte, hogy a DMT hatása

nem abból áll csupán, hogy állít a színen, a kontraszton és a fényerősségen (ami elmondható az alkoholról és más, nem hallucinogén drogokról); hanem egy teljesen új csatornára váltja át a figyelmünket.

> Amit nézünk, az többé már nem a megszokott hétköznapi realitást sugárzó „Normalitás csatorna". A DMT szabályszerűen, ismétlődő rendszerességgel és megbízhatóan beenged minket a „többi" csatornára. A többi létsík minden pillanatban létezik. Valójában itt vannak az orrunk előtt, és folyamatosan sugároznak! Mi azonban képtelenek vagyunk fogni az adást, mivel nem erre vagyunk megalkotva; előre kódolt működésünk a Normalitás csatorna adásán tart minket. A „spirituális molekulának" [DMT-nek] csupán egy-két másodpercre – egy-két szívdobbanásnyi időre – van szüksége ahhoz, hogy eljusson az agyba, és csatornát váltson, hogy kinyissa elménket a többi létsík felé. Hogy történhet ez meg? Nem állíthatom, hogy sokat tudok a párhuzamos univerzumok és a sötét anyag fizikájának elméleti hátteréről. Az azonban, amit tudok, arra indít, hogy olyan helyeknek tekintsem őket, ahová a DMT vezethet el minket...[7]

A kutatás két fő irányvonala

Úgy tűnik tehát, jó társaságba kerültem azzal az elképzelésemmel, miszerint fenntartom annak lehetőségét, hogy a „szellemvilágok" és a „természetfeletti lények", amelyekről a sámánok beszéltek, és amelyeket magam is megtapasztaltam, mégis létezhetnek valamiféle objektív formában, amellyel a hallucináló agy képes kapcsolatba lépni – vagyis nem egyszerűen ugyanannak a hallucináló agynak a fantasztikus és szubjektív kotyvalékai csupán. Felbátorított, hogy olyan nagy gondolkodók, mint William Jones, Aldous Huxley és Albert Hofmann is végeztek kísérletet önmagukon a hallucinogénekkel, hogy próbára tegyék a társadalmilag konstruált valóság határait, és megpróbálják felfedezni, mi lehet ezeken a határokon túl. Az ő éleslátásuk megerősítette azt az érzésemet, hogy ez érvényes és potenciálisan igen gyümölcsöző kutatási módszer lehet, és segített abban, hogy bátorságomat összeszedve magam is kísérletezzem a sámándrogokkal.

Úgy döntöttem, hogy a pszilocibinnel próbálkozom, mivel erről a szerről állították, hogy a felső paleolit kor látomásos barlangművészetének kialakulásában a katalizátor szerepét játszhatta.

A tiszta DMT szintén nagyon érdekelt, mégpedig Rick Strassman meglepő és zavarba ejtő eredményei miatt. A kísérletekben részt vevő önkéntesek által adott részletes beszámolók nem hagynak kétséget afelől, hogy a növényből kivont alkaloid megtisztított és koncentrált formában beadva más hatást vált ki, mint az ayahuascafőzet – és ez az eltérés igen izgalmas. Ahogy a 3. fejezetben láthattuk, az ayahuasca egyéb összetevői blokkolják azokat a gyomorenzimeket, amelyek egyébként szájon át bevéve hatástalanítják a DMT-t. Ezek az összetevők (elsősorban a harmalin) jóval kevésbé pszichoaktív hatásúak, mint a DMT, ezzel együtt azonban ezek is megteszik a maguk jellegzetes hatását az agyra, vagyis ezek is hozzájárulnak az „állomáskereső gomb" eltekeréséhez, ami az ayahuasca sajátossága.[8]

Strassman kutatásának nyilvánvaló jelentősége, hogy a többi összetevőről leválasztott tiszta DMT egyedül állítja be az „állomáskeresőt". Ezt számos amazonasi indián törzs is megerősíti, akik rendszeresen használják a virola családjába tartozó növényekből kivont pszichoaktív burnótot, amely rendkívül nagy koncentrációban tartalmaz tiszta DMT-t.[9] A tukanók például igen gyakran fogyasztanak ayahuascát, és a lehető legnagyobb tisztelettel kezelik ezt a főzetet (lásd 7. fejezet). Mindazonáltal Gerardo Reichel-Dolmatoff antropológus azt tapasztalta, hogy a tukano sámánok a virolaburnótot, amelyet ők *vihó*nak neveznek, a „legfontosabb eszköznek" tartják, „amelynek segítségével kapcsolatba lehet lépni a természetfeletti szférával, hogy fent szellemlényekkel tárgyaljon az ember". Ezen szellemek közül a *Viho-mahsét* (Burnót Személyt), a burnót urát és tulajdonosát tartják a legfőbb lénynek, aki elmondásuk szerint a Tejúton lakik, onnan figyeli folyamatosan az emberiség cselekedeteit.[10]

Tudtam, hogy aligha lesz alkalmam beszerezni a DMT szintetikus, befecskendezhető változatát, amelyet Strassman használt államilag jóváhagyott kísérleteihez, megtudtam azonban, hogy a feketepiacon néha beszerezhető pipából elszívható változata. Másik alternatív lehetőség a virolagyanta volt – feltéve, hogy beszerezhető –, amelyből burnótot készíthettem volna, esetleg az ausztrál akác kérgéből kivont gyantás DMT-kivonat, amelyet pipából lehet elszívni.

Ezenkívül igen sok hallucinogént kipróbálhattam volna, ha ez lett volna a vágyam, de egyáltalán nem terveztem ilyesmit. Az ayahuascával és az ibogainnal átélt igen intenzív élményeim után nem is éreztem magamban sürgető késztetést, hogy elkezdjek a DMT-vel és a pszilocibinnel kísérletezni. Távolról sem! Az az igazság, hogy igen vegyes és ellentmondásos érzéseim voltak a hallucinogénekkel, illetve azok hatásával kapcsolatban. Üdvözöltem azt a képességüket, hogy – még ha csak időlegesen is – átzökkentettek abba a spiritualitásra fogékony tudatállapotba, ahová a hétköznapokban – lévén, hogy túlságosan neurotikus és elfoglalt vagyok – nem engedem magam belépni. Örömmel fogadtam azt a nem várt gazdagságot, amelyet ez a tudatállapot felfedett előttem. Ugyanakkor azon emberek többségéhez hasonlóan, akik valaha már hozzájutottak erős hallucinogén szerekhez, és komolyan is vették őket, én is folyamatosan féltem ezen szerek sötét oldalától (vagy a sajátométól?), féltem a túlvilági tájakon feltáruló névtelen utaktól és azoktól a különös, néha ijesztő lényektől, akikkel kapcsolatba kerülök. Féltem, hogy valamiképp csapdába ejthetnek egy spirituális pokolban, ahonnét nem kerülhetek ki ép elmével. Az ilyen félelmek, azt hiszem, nagyon helyénvalóak. A természetfeletti kutatása közben, ahogy Don Emilio Andrade Gomez perui sámán mondta Eduardo Luna antropológusnak, az embernek meg kell szabnia annak a tudásnak a határait, ameddig el akar jutni, és mindenekfelett „az ember nem lehet túlságosan mohó".[11]

Én nemhogy mohó nem voltam, de egyenesen féltem! Azt is tudtam azonban, hogy ha szeretném befejezni a kutatásomnak ezt a részét, akkor le kell győznöm a félelmemet. Ezért elkezdtem kutatni, milyen – lehetőleg legális – úton juthatok hozzá a kívánt szerekhez, illetve pszichológiailag felkészítettem magam minden esetlegesen rám várakozó meglepetésre vagy megpróbáltatásra.

Eközben meglehetősen jól előrehaladtam a kutatás másik vonalán is.

Ez a vonal visszavitt engem a felső paleolitikum festett barlangjaiban látható sebesült emberek rejtélyéhez, illetve David Lewis-Williams felvetéséhez (amelyet a 10. fejezetben mutattam be), miszerint ezek a megkínzott alakok „a sámánok szenvedésének, »halálának« és beavatásának egyik formáját jelenítik meg, amely igen

szoros kapcsolatban áll a hallucinációkkal". Az olvasó emlékezhet a szellemvilág természetfeletti lényei által az odautazókra mért szenvedésekre és a plasztikus részletességgel lefestett megpróbáltatásokra, amelyekről a világ különböző pontjain (Ausztráliától Grönlandig) élő sámánok számoltak be. Bármilyen bizarrul is hangzanak ezek a megpróbáltatások, és bármilyen gyakran tesznek is említést róluk a vadászó-gyűjtögető törzsek életével foglalkozó néprajzi és antropológiai kutatások, a „mágikus műtétekről", a beavatottak testébe vagy fejébe beültetett „kristályokról", az „átdöfésekről", az agy és a szemek kivájásáról szóló beszámolók soha nem csábították arra a tudósokat, hogy utánajárjanak, mi lehet ezen történetek – akármilyen különös, *de valóságos* – háttere. Annak ellenére, hogy ők szándékuk szerint a vadászó-gyűjtögető törzsi társadalmak feszültségeit és dinamikáját és más efféle szociológiai témákat kutattak, maguknak a beszámolóknak nem tulajdonítottak igazságértéket, és fellengzősen elutasították őket mint a tudomány előtti állapotokban élő törzsek és háborodott sámánjainak brutális, babonás és gyanús fantazmagóriáit. Képzelhetik, mennyire meglepődtem, amikor felfedeztem, hogy napjainkban visszatérő rendszerességgel gyakorlatilag ugyanilyen tapasztalatokról számolnak be épelméjű, művelt, tiszteletre méltó, iskolázott egyének, akik olyan gazdaságilag-technikailag fejlett országokban éltek – mint például az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Japán –, amelyek régóta eltávolodtak a sámánisztikus világképtől.

Emberrablások és más szokatlan élmények

1991-ben a Roper Organisation vezetésével három alapos közvélemény-kutatás eredményeképpen megállapították, hogy a felnőtt amerikai népesség mintegy ötöde megtapasztalta már valamikor életében, hogy azzal a bénító érzéssel ébredt fel, hogy egy idegen alak van a szobájában. Ráadásul

- a felnőtt lakosság nyolcada tapasztalta már, hogy egy- vagy többórás időszak kiesett az életéből, de nem tudott visszaemlékezni, hogy miért;
- minden tizedik felnőtt megélte azt az érzést, hogy ténylegesen repül a levegőben, miközben nem tudja, hogy miért és hogyan teszi ezt;
- minden tizenkettedik felnőtt látott már szokatlan fényeket vagy fénylabdákat a szobájában, de nem értette, hogy mi idézte elő ezeket;
- minden tizenkettedik felnőtt talált már rejtélyes karcolásokat a testén, amelyekről nem tudta, hol vagy hogy szerezte őket.[12]

A Roper felmérését, amely névleg a „rendkívüli személyes élményekről" szóló adatok összegyűjtésére irányult, Dr. John Mack pszichiáterprofesszor (Harvard Medical School), Dr. David Jacobs történészprofesszor (Temple University), John Carpenter pszichoterapeuta, Dr. Ron Westrum szociológiaprofesszor (Eastern Michigan University) és Budd Hopkins író, kutató tanácsadó (aki nagy ismeretanyaggal rendelkezik az úgynevezett „ufóemberrablás" témájában) vezette, és az adatokat is ők elemezték.[13] A kutatás speciális – bár rejtett – célja a bejelentett és sokkal ártalmatlanabbnak hangzó „szokatlan személyes tapasztalatok" megismerésén túl az volt, hogy valamiféle statisztikai mérőszámot kapjanak arról, milyen gyakorisággal fordul elő a teljes lakosság körében a klasszikus ufóemberrabláshoz kötődő rendkívül szokatlan személyes tapasztalat.

Ha valaki hisz abban, hogy egy azonosítatlan repülő tárgyban érkező idegen lények elrabolhatják, azt társadalmunkban általában a labilis idegrendszer jelének tekintik, és az illető nevetségessé válik. A közvélemény-kutatók ezért azt a stratégiát választották, hogy kerülték a direkt kérdéseket, és inkább kerülő úton azokra az élményekre koncentráltak, „amelyeket az ufóknak tulajdonított emberrablásokkal összefüggésben ismerünk".[14] Ezeket az élményeket viszont a mélyen összezavarodott emberekkel lefolytatott több ezer órányi – gyakran hipnózisban elvégzett – interjú alapján fogalmazta meg John Mack, John Carpenter, David Jacobs és Budd Hopkins. Az interjúalanyok mindegyike nagyon aggasztó epizódokon esett át élete során, s ezek gyakran még gyermekkorukban kezdődtek, majd felnőttéletükben is folytatódtak. Ők ezeket az élményeket valóságosnak érezték, miközben tudták, hogy objektíven nézve a dolgot ez lehetetlenségnek tűnik. Sok esetben szégyenkezve mondták el, hogy ilyenkor „földön kívüli lények" rabolták el őket, akik „űrhajóikon felvitték őket az égbe" (esetenként föld vagy víz alá), ahol fájdalmas, megalázó vagy kellemetlen dolgokat tettek velük, mielőtt visszajuttatták

volna őket az otthoni környezetbe. Sokkal gyakoribb volt azonban az olyan eset, amikor nem emlékeztek arra, hogy pontosan mi történt, csak azt tudták, hogy *valami* biztosan – hipnózisban azonban tökéletesen fel tudták idézni, hogy életük bizonyos szakaszaiban többször is „elrabolták őket az idegenek".

Mivel sok interjúalany volt képtelen visszaemlékezni az elrablására, amíg a hipnózis segítségével fel nem tárták a részleteket, ezért a Roper-kutatás kérdései azokra a különös élményekre koncentráltak, amelyeket még a hipnózis *előtt* fel tudtak idézni az áldozatok – gyakran pontosan azokra az élményekre, amelyek oda vezettek, hogy az illetők terápiás segítséget kerestek. A fentebb felsorolt öt „erős jelzés" (vagyis az éjszaka közepén bénultan, egy különös alak jelenlétére ébredni, megmagyarázhatatlan repülés, rejtélyes karcolások a testen, egy vagy több kiesett óra, fénylabdák megpillantása) különösen gyakran szerepelt az ufóáldozatok beszámolóiban. A kérdőív készítői ezért úgy döntöttek, hogy ha bármely válaszadó az öt kérdésből legalább négyre igennel felel, akkor ezeket az egyéneket lehetséges áldozatoknak lehet tekinteni. A kutatási mintában a megkérdezettek két százaléka esett ebbe a kategóriába:

> Ez arra utal, hogy az amerikai felnőtt lakosság két százaléka élt meg olyan élményegyüttest, amely egybeesik az elrablástörténettel. A hatezer válaszadón alapuló minta alapján úgy véljük, hogy minden ötvenedik amerikai felnőtt élhetett meg ufóelrablási élményeket.[15]

1991-ben, amikor a Roper-felmérés zajlott, a „minden ötvenedik amerikai felnőtt" közel négymillió embernek felelt meg.[16]

Saját viszonyom az „ufók"-hoz és az „idegenek"-hez

Mielőtt továbbmennénk, szeretném nagyon világosan és egyértelműen kijelenteni, hogy amikor az ebben és a következő öt fejezetben bemutatott nyomozásba fogtam, nem hittem abban, hogy léteznének más bolygókról származó ufók, akik az űrhajóikban röpködnek. Azt sem hittem, hogy az „idegenek", akiket gyakran társítanak az ufók megpillantásával, földön kívüli civilizációkból származó fizikai lények, akik valamilyen okból meglátogatják bolygónkat, ahonnét elrabolnak bizonyos speciális szempontok alapján kiválasztott embereket. Mindenfajta különös és intim procedúráknak vetik alá őket, majd visszaszállítják őket az otthonukba, csakhogy ugyanezeket az illetőket újra és újra elrabolják megint – gyakran többéves periódusokban –, hogy még több különös beavatkozást végezzenek el rajtuk.

A 3. fejezetben leírtam saját személyes megfigyeléseimet arról a lényről, amely igen emlékeztetett az „idegenek" népszerű ábrázolására – azt a lényt az ayahusca hatása alatt láttam. Ezen hallucinációk abszolút meggyőző és tulajdonképp ijesztő természete (a látomásokban egyébként repülő csészealjakhoz hasonló objektumokat is láttam) felvetette bennem annak lehetőségét, hogy az ufóészlelések és az idegenek emberrablásai, amelyekről világszerte szenzációs beszámolók jelentek meg az elmúlt években, valószínűleg akkor válnak leginkább érthetővé, ha inkább a módosult tudatállapotban megélt élményekből, nem pedig valódi, hús-vér találkozásokból eredeztetjük őket.

Most, ahogy ezeket a sorokat írom, a kutatásom a végéhez ért, és az ufók, illetve a földön kívüli, idegen lények létezését illető kételyeim – illetve az a megérzésem, hogy ezeknek valamiféle hallucinációs jelenséghez van közük – szinte már biztos meggyőződéssé kristályosodtak ki. Úgy tartom tisztességesnek, hogy figyelmeztessem az olvasót, a következő oldalakon semmi olyasmit nem fog találni, amely azt az elképzelést alátámasztaná, hogy a külső űrből idegen látogatók érkeznek a Földre. Senki sem zárhatja ki teljes biztonsággal ezt a lehetőséget, az általam összegyűjtött bizonyítékok azonban azt sugallják, hogy valami sokkal izgalmasabb és titokzatosabb dologról van szó.

Tűk, operáció, fájdalom

Az ufók által elrabolt emberek beszámolóinak van egy különösen szokatlan, aggasztó és jellegzetes eleme, amelyről jóval gyakrabban és egybehangzóbban számolnak be, mint bármely más személyes élményükről. Arról a megalázó és traumatikus élményről van szó, hogy elrablóik erőszakkal orvosi vizsgálatoknak, valamint fájdalmas és érthetetlen sebészeti procedúráknak vetik alá őket, amelyek látható sebhelyeket hagynak maguk után, sőt egyes esetekben rejtélyes implantátumok is maradnak az elraboltak tes-

tében.[17] Részletesebb beszámolót John Mack, David Jacobs és Thomas Bullard könyvében találhat az olvasó – ahol több száz oldalnyi esetleírás szerepel.[18] Az alábbiakban ezek közül mutatok be néhány példát, ennyi elég lesz ahhoz, hogy valamelyest képet kapjunk az egész jelenség különös karakteréről.

1961-ben Betty és Barney Hill kijelentették, hogy az autójukat egy ufó követte, majd kicsi, emberszerű lények rabolták el őket, akiknek

> elég különös alakú fejük volt, nagy, boltozatos, az áll felé elvékonyodó koponyával. A szemük pedig a fej oldalán is folytatódott. [...] Bőrük textúrája szürkés, szinte fémes kinézetű volt. [...] Én nem láttam rajtuk semmiféle hajat vagy szőrzetet. [...] Úgy néztem, hogy orruk sincs, csak két vágást láttam, azok lehettek az orrlyukaik.[19]

Miután az ufó fedélzetére kerültek, a párt elválasztották egymástól, Bettyt pedig orvosi vizsgálatoknak vetették alá, amelyek során egy hosszú tűt vezettek a köldökébe, rettenetes kínokat okozva neki.[20]

Sandy Larson 1975-ös elrablásának az volt a fénypontja, amikor „az űrből egy ragyogó csatornán keresztül látta a földet".[21] A mélypontot az a rendkívül bizarr és radikális operáció jelentette számára, amikor a „lények" eltávolították az agyát, és letették mellé a műtőasztalra.[22]

1950-ben Betty Ahót emberszerű lények rabolták el, akik leírása szerint körülbelül kilencven cm magas, „körtefejű" lények voltak nagy, szemhéj nélküli szemekkel. Drámai események következtek. Az ufó lebukott az óceánba, aztán újra felmerült, majd behatolt egy hatalmas, kristályos üregbe, amely roppant méretű alvilággá tágult ki.[23] Később Aho egy asztalon „lebegve"

> azt érezte, hogy átszúrták, miközben a lények eltávolították a jobb szemét, és egy fénylő tű segítségével apró eszközt helyeztek mélyen a fejébe. Az egyik lény az asszony homlokára tette a kezét, és ez enyhítette a fájdalmat. A lények [...] a gerincébe és a sarkaiba is beültettek tárgyakat. Az idegenek a gerince felett elhúztak valamilyen készülékeket, majd tűszerű eszközökkel a fejére mutattak, és ennek hatására érezte a testébe beültetett implantátumokat.[24]

Mintegy negyven évvel később, az 1990-es évek elején John Mack egyik páciense, „Scott" felidézte, hogy számos elrablása közül az egyik alkalommal azt tapasztalta, hogy egy űrhajónak látszó tárgyban találta magát, ahol egy asztalon feküdt kiterítve, és két „orvosszerű" alak állt az oldalánál. A feje egy támaszon feküdt, és négy „villa" feszült a nyakának, „közvetlenül a hajas fejbőr alatt". Scott úgy vélte, hogy ezek elektródák, amelyeket „arra használtak, hogy a mozgását és az érzéseit irányítsák".[25]

„Jerry", Mack másik páciense emlékezett egy elrablására, amelynek során egy hatalmas, kupolatetős űrhajóba vitték, majd egy „kör alakú szobába", amely belül „fényes, fémes kinézetű volt, és különböző berendezéseknek látszó tárgyakat tartalmazott".[26] Itt egy kicsi, sötét bőrű, emberszerű alak érthetetlen teszteket végzett rajta egy magasabb, világosabb bőrű lény irányításával, aki az asszony véleménye szerint „hímnemű" volt, és ő lehetett a „vezető". Volt egy pillanat, amikor a „férfi" telepatikusan (de elég zavarba ejtően) megkérdezte tőle: „Eddig rendben ment a gyógykezelés?" Elbeszélése szerint rögtön ezután „valami hegyes, tűszerű" dolgot vezettek meredek szögben a nyakába: „Megfordítják! Jaaaaj! Bennem van. [...] Belém szúrták azt a dolgot."[27]

Sok más elrabolt emberhez hasonlóan „Catherine" is arra emlékszik, hogy – miután akarata ellenére egy ufó fedélzetére hurcolták – először egy fémszobába vitték, amely „olyan volt, mint a csiszolt alumínium, csak sötétebb", ahol egy asztalra fektették. Megjegyzi, hogy a szobában tompított világítás volt, és több apró lény is bent tartózkodott. A vezető vagy a „vizsgáló" magasabb volt a többieknél, Catherine-nél azonban így is alacsonyabbnak tűnt. Szürkésfehér bőre nagyon simának látszott – és volt valami nagyon ijesztő a viselkedésében: „Úgy nézett rám, mint ahogy egy békát nézünk boncolás előtt."[28]

Catherine következő emléke az volt, hogy egy sor fájdalmas nőgyógyászati vizsgálatnak vetik alá, és meg volt győződve róla, hogy mintát vettek a petefészkéből.[29] A 13. fejezetben még visszatérek az ufóemberrablások (egyébként igen gyakori) „szaporodással" kapcsolatos aspektusának lehetséges jelentőségéhez. Eközben Catherine megpróbáltatásai még korántsem értek véget. Leírt egy „talán 30 cm hosszú" fémeszközt, amelyet „körülbelül 18 cm mélyen" vezettek be az egyik orrlyukán – vagyis behatoltak az agyába:

Azt éreztem, hogy valami eltörik a fejemben. Amikor áttolta rajta ezt az eszközt, eltörte bennem azt a valamit, és még tovább nyomta belém. [...] Azon gondolkodom, mit törtek el bennem. [...] Nem ismerem az anatómiát, de áttört valamit, hogy eljusson, hogy elérjen az agyamig. [...] Nem tudom, mi volt az. Szeretném tudni, hogy meggyógyul-e valaha.[30]

„Joe" visszaemlékezése szerint egy emberszerű alak rabolta el, akinek „háromszög alakú feje volt nagy homlokkal, keskeny állal és nagy, fekete, tojásdad alakú szemekkel". A lény először egy űrhajóval „lebegett" felette, amely „belül sokkal nagyobb volt, mint amekkorának kívülről látszott", majd a lény megszállta a tudatát, és kényszerítette, hogy felfeküdjön egy asztalra.[31] Itt hirtelen körülvette nyolc-tíz apró teremtmény. Az egyik a bal oldalára állt, és nekiesett egy „nagy tűvel, megvolt vagy 30 cm hosszú is, és valamiféle nyelet erősítettek rá". A tű Joe füle alatt hatolt a nyakába, „neki a koponyacsontnak", és komoly fájdalmat okozott: „Egy kicsi, pirula alakú ezüsttárgy képét vetítették az agyamba, amelyből négy icipici drót állt ki, hogy azt fogják belém helyezni."[32] Miután a tűt kihúzták, Joe beszámolója szerint telepatikus üzenet érkezett a tudatába a lényektől: „A közeledben vagyunk. Veled maradunk. Azért jöttünk, hogy segítsünk neked. Vezetünk téged, és átsegítünk a nehézségeken."[33]

Egy másik alkalommal Joe-t csecsemőkorú kisfiával, Markkal együtt rabolták el, ő pedig tanúja volt, hogy a lények „kristályokat" tartottak a gyermek fejéhez, és „fényt sugároztak a szemébe és a kezére".[34]

John Mack páciense, „Eva" szürke űrhajót látott, pánikba esett, aztán minden elsötétült előtte. Amikor felébredt, egy asztalon találta magát egy szobában, ahol két lény vizsgálta:

Magzati pozícióban feküdtem, háttal nekik. Valamit csináltak a gerincemmel. Az egész gerincem égett, és jéghideg volt. Borzasztó volt! Úgy éreztem, mintha a testembe hatolnának valamilyen nagyon éles eszközzel, és beékelnék a húsom és a bőröm közé.[35]

„Karin" szintén egy űrhajó szobájában találta magát: „Felnyitották a mellkasomat, és kivették a szívemet."[36] „Carlos" szintén arról számolt be Macknek, hogy „fellebegett" az égbe „egy fénysugáron" valamihez, amit ő űrhajónak gondolt. Ennek a kör alakú hajónak a „rotundájában" találta magát egy tágas, berendezésekkel teli szobában, ahol sok apró, emberszerű lény tette a dolgát, szemmel láthatóan ügyet sem vetve rá. Végül azonban az egyikük odavezette a hajó másik felébe, ahol egy asztalra fektették, amelyet a férfi „kristálytömbként" írt le.[37] Itt egy nőnemű lény irányításával (akinek hatalmas, ferde vágású szeme volt, „orra és szeme azonban alig")[38] „hüllőarcú, rovartestű vagy robotszerű lények" műtétet hajtottak végre rajta.[39] A pokoli fájdalommal járó beavatkozáshoz is kristályokat használtak:

Nem tudom, milyen kristályok voltak, de az biztos, hogy inkább fémre emlékeztettek, nem üvegre, és világítottak. Láttam. [...] Olyan volt, mint egy négyszögletes kristálycső, az oldalait lenyesték, hogy a cső vége nyolcszögűnek látszott. [...] Aztán a végét piramis alakúra formálták. A cső lézerfényt lő a testembe, de olyan érzés, mintha tűk lennének, mert fáj, és ez a tűre emlékeztet.[40]

Ugyanaz a jelenség, más kulturális környezetben?

Jómagam már ismertem a beavatással járó megpróbáltatásokat, amelyeket a sámánok világszerte a szellemek művének tulajdonítanak. A témával foglalkozó hatalmas néprajzirodalom rövid kivonata (lásd 10. fejezet) is elég ahhoz, hogy egyértelművé váljon, ezek a megpróbáltatások igen gyakran – és nagyon is plasztikusan – olyan eljárásokból állnak össze, amelyeket egy nyugati ember nagy valószínűséggel „gyógykezelésként" vagy „műtétként" fordítana le magának. Engem nagy elégedettséggel töltött el, hogy szoros és igen meggyőző párhuzamok fedezhetők fel a gyakran elképesztő és igen fájdalmas epizódok között, amelyek egyrészt a sámánok „műtétjeit", másrészt a felső paleolit korból származó barlangfestményeken látható sebesült emberek „felnyársalásait" jellemzik. Az viszont igen nyugtalanított, hogy hasonlóan erős párhuzamokat fedeztem fel a 20. század végén élő emberek hipnózisban előadott történeteiben szereplő állítólagos űrhajókon, „idegen lények" által elvégzett, állítólagos sebészeti beavatkozásokkal kapcsolatban is:

Jerry elbeszélése szerint rögtön ezután „valami hegyes, tűszerű" dolgot vezettek meredek szögben a nyakába. [...] Egy apró lény

„nagy tűvel, amely megvolt vagy 30 cm hosszú is, és valamiféle nyelet erősítettek rá", beleszúr Joe nyakába, a füle alatt, „neki a koponyacsontnak", komoly fájdalmat okozva. [...] Egy „talán 30 cm hosszú" fémeszközt vezettek mélyen Catherine agyába az egyik orrlyukán keresztül: „Amikor áttolta rajta ezt az eszközt, eltörte bennem azt a valamit, és még tovább nyomta az agyamba..."

Hasonlítsuk össze a fenti kijelentéseket a (10. fejezetben idézett) néprajzi gyűjtésekben található beszámolókkal, ahol sámánok vallottak hallucinációs élményeikről:

„Három »fekete szellem« lándzsát szúr át a fején..." (Jakutok.) „Egy szellem láthatatlan lándzsát szúr hátulról a nyakába, amely áthalad a torkán, és nagy lyukat üt benne..." (Arunta, Ausztrália.) „A fejükbe egy kígyót tettek, az orrukba varázseszközt szúrtak..." (Warramunkga törzs, Ausztrália.)

Visszatérve az ufók által elrabolt emberekhez:

Betty Aho jobb szemét eltávolították, és egy apró eszközt helyeztek mélyen a fejébe – illetve a gerincébe és a sarkaiba is beültettek tárgyakat. [...] Joe azt hiszi, hogy „egy kicsi, pirula alakú ezüsttárgyat" helyeztek az agyába, amelyből négy icipici drót állt ki, és szemtanúja volt, hogy a lények „kristályokat" tartottak a kisfia fejéhez, illetve „fényt sugároztak a szemébe és a kezére". [...] Kristályokat használtak sebészeszközként ahhoz a rendkívül fájdalmas operációhoz is, amelyet Carlos élt át elrablása során.

A néprajzi kutatásokban rögzített sámánbeszámolók szerint:

„Felvágták a fejét, kivették az agyát, majd visszatették a helyére, ezzel megtisztított tudatot kapott vissza, amelybe behatolhatnak a rejtélyek. [...] A szemébe aranyport szórtak..."[41] (Dajak törzs, Borneo.) „Egy férfival jönnek, aki botot hoz; beleszúrja a botot a jelölt fejébe, és egy citrom méretű varázskövet tesz a sebbe. A szellemek megjelennek [...], hogy megtanítsák a gyógyítás művészetére..."[42] (Wotojabaluk törzs, Ausztrália.) „A cobeno sámán kőkristályokat helyez a tanítvány fejébe; ezek kieszik az agyát és a szemeit, majd a helyükre teszi ezeket a szerveket, amelyek megteltek az ő erejével..." (Dél-Amerika.) „Amint felértek az égbe, a mester egy kis szivárványkígyót és kvarckristályokat helyez a jelölt testébe. A műtét után a jelöltet visszaviszi a földre..."[43] (Forrest folyó, Ausztrália.)

Ufóáldozatok:

Két lény megoperálta Eva gerincét: „Úgy éreztem, mintha a testembe hatolnának valamilyen nagyon éles eszközzel, és beékelnék a húsom és a bőröm közé." Hosszú tűt vezettek Betty Hill köldökébe, pokoli fájdalmat okozva neki.

A sámánok beszámolóiból:

„Egy férfi alakját láttam [...], a fejét ragyogó fény vette körül. [...] Azt mondta nekem: „Ne félj, várd meg, amíg megteszek és elmondok mindent, amit akarok." Aztán különféle eszközöket éreztem magamon, először éles késeket, aztán tűket, amint behatoltak a húsomba..."[44] (Ojibwa törzs, Észak-Amerika.) „A patwin törzsben a Kuksu-társaság tagjelöltjéről úgy hiszik, hogy maga Kuksu szúrja át egy lándzsával és egy nyíllal a köldökét..." (Patwin törzs, Észak-Amerika.)

Sandra Larsonnak, miután egy ufó fedélzetére vitték, emlékezetes és rendkívül szokatlan élményben volt része:

„a lények kivették az agyát, és odatették mellé..."

A hallucinatív beavatások azonban még erre is szolgálnak megdöbbentő párhuzamokkal. Egy jakut sámán például arról számolt be Eliadénak:

„A szellemek levágták a fejét, amelyet félretettek."[45]

A csontok rejtélye

Más figyelemre méltó párhuzamokra is rábukkantam az emberrablási jelenség és a néprajzi leírásokban igen gyakran szereplő spirituális műtétek orvosi vonatkozásaiban – ezek mindegyikét azonban a hely szűkössége miatt nem sorolhatom fel. Az egyik különösen megdöb-

bentő hasonlóság a „csontok megszámolásának" szertartása, amelyet számos különböző sámánisztikus kultúrából ismerünk. Tipikusnak tekinthetjük annak a tunguz sámánnak az esetét, aki mély transzba esve, szellemlények keze által nyert rituális beavatást:

> Addig szúrtak bele nyilakat, amíg eszméletét vesztve a földre nem zuhant; akkor levágták a húsát, a csontjait kitépték és megszámolták; ha egy is hiányzott volna, nem válhatott volna sámánná.[46]

Egy másik szibériai sámán, Kizlasov elmondta, hogyan vágta „darabokra egy fekete asztalon két fekete és két szőke" lény, akik a törzsfőnökük utasítására megszámolták a csontjait:

> Találtak egy csontot a bordáim körül, amelyeknek lyuk volt a közepén. Ez volt a felesleges csont. E miatt lett belőlem sámán. Ugyanis csak olyan ember lehet sámán, akinek a testében ilyen csont van.[47]

Teljesen valószínűtlennek tűnt, hogy bármi ilyesmit találnánk az ufóemberrablások irodalmában, hamarosan azonban mégis rábukkantam. David Jacobs (Temple University), aki több száz áldozattal készített igen alapos interjút, és aki maga is teljes egészében elutasítja annak lehetőségét, hogy bármiféle összefüggés lehet az áldozatok és a sámánok tapasztalatai közt,[48] mégis megjegyzi, hogy a beszámolók szerint az „idegenek" gyakran kitapogatják a csontjaikat és ízületeiket:

> A kis lények közelről megvizsgálják az alany bordáit és mellkasát. Néha apró bevágásokat ejtenek az elrabolt emberek bal oldalán. [...] Módszeresen kitapogatják és megnyomják az összes csigolyát a nyaktól a farkcsontig. [...] Hosszú ideig elidőznek a csigolyáknál, minden egyes csont struktúráját kitapogatják az ujjaikkal.[49]

John Mack páciense, Catherine is hasonló tapasztalatról számolt be, amikor a kis lények, akiknek „hatalmas, fekete mandulaszemük"[50] volt, fellebegtették egy óriási fémes-ezüstös ufóra, majd benavigálták az űrhajó egyik barlangszerű „repülőgéphangár méretű" termébe. Ahogy elrablói végigvezették a termen, felfigyelt a terem oldalai mellett sorakozó asztalokra. Voltak teljesen üres asztalok, voltak azonban olyanok is, amelyeken valamiféle műveletet végeztek, Catherine becslése szerint „úgy száz-kétszáz emberen". Catherine-t kényszerítették, hogy felüljön az egyik asztalra, majd következett a „csontszámlálás":

> Apró ujjaikat végigfuttatták a gerincoszlopomon, mintha a csigolyákat számolnák a gerincemben. „Mi az ördögnek csináljátok ezt?" „Hogy meggyőződjünk róla, minden rendben van-e" – válaszolták.[51]

Kellemetlen dolgok

Felébredt a kíváncsiságom a megmagyarázhatatlan hasonlóságok kultúrákon átívelő sorozata láttán, első reakcióm azonban a kételkedés volt. Egyszerűen nem láttam okát, hogy a vadászó-gyűjtögető törzsek sámánjainak – akik „szellemekkel" kötöttek alkut, és esőt csináltak – mi közük lehetne a kifinomult amerikai városlakókhoz, akik történetesen azt hitték, hogy „idegen lények" rabolták el őket. Ezért keményen dolgoztam azon, hogy elhitessem magammal, a szemem elé táruló sok hasonlóság csak a véletlen műve.

Ahogy aztán egyre gyűltek az újabb „véletlenek", egyre tanácstalanabbá váltam a részleteket illetően. Miért kéne a világ egyik részében és egy adott korszakában a szellemeknek, míg a világ másik felén és egy másik korszakban az „idegeneknek" férfiakat és nőket rabolniuk, hogy rejtélyes tárgyakat illesszenek a fejükbe, lándzsákat vagy vastag tűket szúrjanak a nyakukba és a koponyájukba, kristályokat ültessenek a testükbe, megszámolják a csontjaikat, kivegyék az agyukat, a szemüket stb.? Mérlegelve a dolgot, rájöttem, milyen hóbortos elképzelés volt részemről azt hinni, hogy olyan rendkívül különböző kulturális háttérrel rendelkező emberek, mint a sámánok és az ufótámadások áldozatai, egyénileg találhatták ki lényegében ugyanazokat az elképesztően bizarr lényeket és a teljesen megmagyarázhatatlan orvosi/sebészi beavatkozásokat.

Ha viszont nem ez a helyzet, akkor mi történt?

Az az érzésem támadt, hogy egy mélyen eltemetett, alapvető problémába botlottam, és hogy igen kellemetlen dolgok várnak arra, hogy napvilágra kerülhessenek.

Tizenkettedik fejezet

Sámánok az égben

Az olvasók többsége már hallott az ufóemberrablásokról. Vannak, akik rengeteget tudnak róluk, mások csak keveset. Sokan azt fogják hinni (tévesen), hogy a jelenséget sikeresen elkönyvelhetjük beugratások és őrült képzelgések keverékének. Mások azt gondolják majd, hogy túlságosan sok beszámolót lehet hallani túlságosan is komoly és megbízható emberek szájából ahhoz, hogy az egész teljesen alaptalan legyen. Az utóbbi csoportba tartozó olvasók között lesznek olyanok, akiknek semmiféle elképzelésük sincs arról, hogy kik vagy mik felelősek az emberrablásokért, a többség azonban valószínűleg az 1990-es évek híres tévésorozata, az *X-akták* nyomán úgy véli, hogy ET-k (extraterrestrials), azaz igen fejlett technológiával rendelkező, földön kívüli lények keze van a dologban, akik más bolygókról érkeztek az űrből, hogy elrabolják nak minket saját rejtélyes céljaikra.

Szükségtelen megemlítenem, hogy sem erre, sem bármely más elmélet igazolására semmilyen bizonyíték nem áll a rendelkezésünkre. Van egy jelenség. Sokszorosan dokumentálták már. Úgy tűnik, hogy emberek millióit érinti. Még sincs szemernyi bizonyítékunk sem arra, hogy az emberrabló hatalmak – ha léteznek egyáltalán valamilyen használható értelemben – valóban földönkívüliek lennének. Ugyanígy a leghalványabb okunk sincs azt feltételezni – pedig szinte automatikusan így cselekszünk –, hogy a csészealjszerű ufók, amelyekről az áldozatok igen gyakran beszámolnak, valóban űrhajók. Ezek az elképzelések csupán feltételezések, amelyek a körülmények összejátszásával bűvészkedő spekulációkon alapulnak, és végső soron a 20. század közgondolkodása és világképe határozza meg őket. Emlékezzünk vissza, mi történt a 20. században. Feltaláltuk az űrutazást. Eljutottunk a Holdra. Űreszközöket telepítettünk a Marsra. És a mi generációnk az első, amelynek komolyan el kellett töprengenie azon – lévén, hogy technológiailag fejlett fajként élünk egy bolygón –, hogy esetleg más bolygókon is élnek talán a mienknél is fejlettebb technológiával rendelkező fajok. Így aztán semmi meglepő nincs abban, hogy amint az 1940-es évek végétől kezdődően – majd az ötvenes–hatvanas években egyre nagyobb gyakorisággal – fémes kinézetű ufókat kezdtek megfigyelni Amerika, Európa és Japán egén, s ezek az ismeretlen tárgyak hihetetlen sebességgel, a fizika törvényeit meghazudtolva repültek, már készen állt a magyarázat: „Ismeretlen bolygóról származó idegen lények érkeztek hozzánk az űrhajóikban."

Az első emberrablásokról – és velük az első bizarr sebészeti beavatkozásokról – az 1960-as években érkeztek először hírek. A legelső nyilvánosságra került ügy Barney és Betty Hill esete volt 1961-ben. A 11. fejezetben már bemutattam, milyen megpróbáltatásokon ment keresztül Betty (egy hosszú tűt döftek a köldökén át a testébe). A következő három évtizedben több ezren számoltak be hasonló élményekről, és ezen élmények groteszk karakterét Whitley Strieber 1978-ban megjelent, saját elrablásáról szóló, nagy sikerű könyvéből *(Communion)* ismerték meg sokan – a könyvből egyébként film is készült Christopher Walken főszereplésével. 1989-ben dr. John Mack (Harvard Egyetem) hirdetett meg terápiát saját pszichiátriai praxisában azok számára, akiket saját meggyőződésük szerint idegenek raboltak el. Kiterjedt – gyakran hipnózisban folytatott – mélyinterjúi feltárták, hogy páciensei többszörös, akár a gyermekkorukig visszamenő elrablásokra emlékeznek. Egyes esetekben nyilvánvalóvá vált, hogy első elrablásélményeik az 1940-es évek végére, az 50-es évek elejére tehetők, vagyis több mint tíz évvel Betty és Barney Hill esete előtt zajlottak le.

Nem holdkórosok szektája

Mack – a mainstream tudósoktól szokatlan alázatról téve tanúságot – már a kezdetektől fogva komolyan vette ezeket az eseteket – ennek következtében aztán rengeteg súlyos bírálatot és gúnyos ledorongolást kapott kollégáitól. Ő azonban meg tudta védeni az álláspontját, mégpedig kitűnő klinikai vizsgálati háttérre támaszkodva – ugyanis az ufóemberrablások áldozataival végzett egyetlen tudományos vizsgálat és pszichiátriai teszt sem szolgált bizonyítékkal arra nézve, hogy a szindróma valamilyen pszichés problémával függne össze. Parnell például a Minnesota Multiphasic Inventory (Minnesota Többszempontú Adatfelvétel) és a Sixteen Personality Factor Questionnarie (16 személyiségfaktor-kérdőív) teszteket töl-

tette ki 223 ufóemberrablás-áldozattal – közvetlenül azelőtt, hogy Mack elkezdte volna saját praxisában fogadni az ufóemberrablások áldozatait –, és semmiféle komoly pszichopatologikus jelenséget nem talált.[1] Hasonló eredményeket hozott az a pszichológiai teszt is, amelyet Elizabeth Slater PhD végzett el. Ő maga a teszt eredményeinek összegzése előtt nem tudott arról, hogy az összes tesztalany ufóélményekről számolt be. Slater így foglalta össze kutatási eredményeit:

> Az első és legkritikusabb kérdés, hogy a teszt résztvevőinek beszámolói szigorúan véve a pszichopatológia, vagyis a lelki zavarok területére tartoznak-e. *A válaszom határozott nem.* Nagy vonalakban azt mondhatnánk, hogy ha az általuk elmondott elrablástörténetek *konfabulált fantáziatermékek*, akkor ezek csakis *beteges hazudozóktól, paranoid skizofrénektől, illetve komoly mentális zavarokkal küszködő vagy rendkívül ritka amnéziás szakaszba lépett és/vagy többszörös személyiséghasadáson átesett* egyénektől származhatnának. [...] Fontos megjegyezni, hogy a teszt adatai alapján egyik válaszadó sem esett ezekbe a kategóriákba. A teszt ugyan semmit sem bizonyít az ufótörténetekkel kapcsolatban, azt a következtetést azonban levonhatjuk a tesztek eredményeiből, hogy ezek nem zárják ki annak lehetőségét, hogy az emberrablások a valóságban is megtörténtek.[2]

További, igen részletes tesztelést végzett Mack kollégája, Catherine McLeod (Harvard), aki 1990-ben negyven ufóemberrablás áldozatot vizsgálta egy negyvenfős kontrollcsoporttal egybevetve, széles körű pszichopatológiai és személyiségtesztek felhasználásával. Az eredmény ezúttal is egyértelmű volt: „Nem találtunk személyiségzavart vagy más pszichopatologikus tünetet, amely megmagyarázhatná az emberrablási jelenséget, amely a vizsgálati csoportot megkülönbözteti a kontrollcsoporttól."[3]

Sok más kutatás eredménye és az elraboltak szellemi épségére vonatkozó saját közvetlen felmérései alapján Mack úgy érezte, hogy az ítélet teljesen egyértelmű:

> Sikertelennek bizonyultak azok a kísérletek, amelyek a traumatikus eseményből fakadó, zavarodottságon túlmutató, pszichopatologikus okot szerettek volna feltárni. Az elrabolt személyekkel elvégzett pszichológiai tesztek semmi olyan pszichés vagy érzelmi zavart nem mutattak ki, amely magyarázatul szolgálhatott volna az általuk elmesélt élményekre. Saját vizsgálati mintámon stabil pszichés állapotot és érzelmi adaptivitást tapasztaltam. A vizsgált személyek között voltak rendkívül tevékeny egyének, akik főként abban igényeltek segítséget, hogy elrablásélményüket valahogy integrálni tudják az életükbe. Mások hajlamosak voltak arra, hogy az átélt élmények traumatikus hatása és filozófiai implikációik maguk alá gyűrjék őket – ők tanácsadást és érzelmi támogatást vártak.[4]

Áttörési jelenség

Más szóval, azok az emberek, akik azt hitték, hogy ufók rabolták el őket, nem voltak fantaszták, őrültek, nem voltak tévképzeteik, viszont úgy tűnt, hogy mindegyikük ugyanazt a megmagyarázhatatlan traumatikus élményegyüttest szenvedte el (és valójában sok esetben mérhető volt náluk a poszttraumás stressz, amely általában inkább a csatatérről hazatérő katonák körében ismert).[5] Tehát, ha abban hittek, hogy őket elrabolták, Mack úgy döntött, ő is elhiszi ezt. Az alatt a 15 év alatt azonban, amíg fáradhatatlanul kutatott a rejtély megoldása után, az elrabolt személyek mondandójának igazságát tiszteletteljesen elfogadó attitűdjét soha nem terjesztette ki a teljes népszerű – és bizonyíthatatlan – elméletre, miszerint „elrablóik" idegen bolygóról érkező űrlények lettek volna. Meggyőződésévé vált, hogy valami egészen radikális és rendkívüli dolog történt, ösztönei azonban azt súgták, hogy sokkal inkább a valóság különböző szintjeinek összejátszása, nem pedig „hús-vér" emberi lények és ugyanilyen „valóságos" földön kívüli lények találkozása lehet az események mögött.[6]

> Hová sorolható az űrlények által végrehajtott emberrablások jelensége? [...] Úgy tűnik, olyan jelenségkategóriába tartozik – amelynek még a létezését sem ismeri el a nyugati mainstream tudomány –, amely nem tartozik látható, ismert, anyagi univerzumunkhoz, mégis úgy tűnik, hogy manifesztálódhat *benne.* Úgy tűnik, hogy ezek a jelenségek áttörik vagy megsértik az anyagi világ és a láthatatlan szellemvilág radikális elkülönülését.[7]

Mack megérzése, miszerint az ufóemberrablások inkább spirituális, mint materiális problémák – ettől függetlenül *valóságosak*, és képesek az anyagi világban manifesztálódni –, még inkább szembeállította harvardi kollégáival, akik a materialista tudományos paradigmával azonosultak, és egyáltalán nem hittek a szellemekben. Az 1990-es évek során Mack heves támadások kereszttüzébe került, amelyek arra irányultak, hogy valahogy kirúgassák az egyetemről, ő azonban egy jó ügyvéd segítségével sikeresen megvédte magát, és győztesen került ki a tudományos szabadság nevében megvívott harcból.[8] Bosszúból az egyetem marginális pozícióba száműzte őt, és Mack a 2004 áprilisa–májusa során lefolytatott e-mail-váltásunk során beismerte, hogy munkája „ontológia és episztemológiai pusztaságba"[9] kényszerítette. (Az ontológiai a metafizika azon ága, amely a lét természetével, az episztemológia pedig a tudás érvényességének kritikai vizsgálatával foglalkozik.) Próbáltunk személyes találkozót megbeszélni, ő pedig azt írta nekem, hogy augusztus után „szó lehet róla".[10] 2004 szeptemberében halálra gázolta egy részeg sofőr.[11]

Űrlények és szellemek

Lehetséges, hogy az „idegenek" és a „szellemek" tulajdonképpen ugyanazok a dolgok – vagy a dolgoknak ugyanazon osztályába tartoznak? És ha tényleg ez a helyzet, mit adhat mindez az emberi lét és a valóság természetére vonatkozó ismereteinkhez? Lehet, hogy az a valóság, amelyből ufók bukkannak elő – és tűnnek el újra „egyetlen szempillantás alatt" –, valójában megegyezik a „szellemvilág"-gal, ahogy John Mack is egyre inkább hitte? Még izgalmasabb az a kérdés, hogy ez a szellemvilág vajon megegyezhet-e azzal az alaposan feltérképezett természetfeletti vidékkel, ahová a sámánok léptek be időtlen idők óta hallucinatív, testen kívüli utazásaik során, hogy alkut kössenek az ott lakozó lényekkel?

Ez az elképzelés abszurdnak tűnik a nyugati tudományos paradigmák tükrében, amelyek mindenféle *szellemvilág*ot saját agyunk illuzórikus projekciójának tartanak. Engem pedig még mindig izgatott az a szoros egybeesés, amelyet a szellemek által a sámánokon elvégzett megmagyarázhatatlan sebészeti beavatkozások, illetve az ugyanilyen típusú műtétek között mutatkozott, amelyekről az ufóemberrablások áldozatai számoltak be. Elkezdtem lapról lapra

átvizsgálni a sámánokkal foglalkozó néprajzi beszámolókat és az ufóemberrablásokról szóló esettanulmányokat, hogy lássam, vannak-e egyéb hasonlóságok is. Ahogy haladtam, egyre inkább elbűvölt és magával ragadott az anyag, amely már nem is egyszerű hasonlóságnak tűnt, hanem szorosan egybefonódott, kölcsönösen egymástól függő kapcsolatok egész hálózatának, amely olyan szoros és kiterjedt szövedéket alkotott, hogy kialakulása semmiképp sem lehetett a véletlen műve.

Erre az egyik példa az, ahogy az elraboltak többségének beszámolója azzal kezdődik, hogy „kilebegtek" a házukból vagy a gépkocsijukból, majd felszálltak az égbe, ahol az ufók vártak rájuk. Hasonlóképp a sámánisztikus beavatások legnagyobb része is égi utazással kezdődik (mivel az istenek és a szellemek az égben laknak – például a tukanók *Vino-mahse* istene a Tejúton rejtőzik). Mivel az ég minden kultúrában, minden korszakban ott volt a fejünk felett, mindig ott ragyogtak rajta a csillagok, ezért az égi utazás képzete bárki fejében spontán módon felmerülhetett, illetve sok különféle kultúra fedezhette fel magának egymástól teljesen függetlenül. Épp ezért nem is fordítottam nagy figyelmet ezekre a nyilvánvaló és alapvető párhuzamokra – egészen addig, amíg el nem kezdtem részletesen szemügyre venni a *módszert*, amellyel az elrabolt emberek és a sámánok feljutottak az égbe.

A lebegés gyengéd művészete (1)

Az elraboltak három főbb eszközről számoltak be, amelyek az égbe lebegtették őket a várakozó ufókhoz, illetve visszavitték őket a földre. Az első maga a lebegés. Lássunk néhány példát arra, hogy hogyan írták ezt le:

> Az a benyomásom támadt, hogy az ágyam felett lebegek, mintha valamilyen módon kilebegtettek volna a hallba nyíló ajtón keresztül.[12] (Catherine)

> Valahogy félig sétálva, félig lebegve jutottunk el az űrhajó aljába.[13] (Joe)

> Aztán valahogy lesegítettek az asztalról, aztán ki az űrhajóból. [...] Ellebegtettek, vagy mi. [14] (Dave)

Olyan érzésem támadt, mintha felvonóban utaznék, csak éppen nem voltak falak körülöttem, semmi sem volt, csak sebesen száguldottam felfelé..."[15] (Barbara Archer)

Csak arra emlékszem, hogy lefelé lebegek. Nagyon messziről érkeztem. Úgy éreztem, hogy igen magasan voltunk fenn az égben. És amikor visszavittek, igen gyengéden tettek le.[16] (Karen Morgan)

Akkor besiklattak engem abba a dologba. [...] Képtelen voltam minden ellenállásra, csak lebegtem...[17] (Charles Hickson)

A másik típusú lebegéstapasztalatnál az elraboltak egy fénysugárba kerültek (amely gyakran teljesen körbevette őket), és ebben a sugárban emelkedtek fel váratlanul az égbe:

Bent vagyok a fénysugárban. Felfelé haladok, felettem egy lyuk van, amely sötét, de körülötte mindenütt fényt látok. Olyan, mintha kék fény lenne [...], kék fénysugár jött a földre, aztán majdnem olyan volt, mintha egy alagúton haladnék át...[18] (Nona)

Felvitt engem, átlósan felfelé. Olyan volt, mintha csak elrepülnénk. Nem egyenesen felfelé mentünk, volt, hogy előre is haladtunk. „Ez túl gyors! Miért mész ilyen gyorsan? Ki fogunk esni a fénysugárból! Le fogok zuhanni!" Mire az csak valami olyasmit mondott, hogy „nem, nem fogsz".[19] (Catherine)

A harmadik típusú tapasztalat sokkal szokatlanabb, ettől függetlenül meglehetősen sok esetben számoltak be róla. Ebben az esetben drótok, fényszálak vagy kötelek játszottak szerepet a repülésben, ezeken kellett felmászni, vagy mellettük kellett szállni, hogy elérjék a távolban lebegő ufót.[20] John Mack páciense, Andrea például a hálószobájában felvillanó kék fényre ébredt fel (olyan volt, mint egy erős gépkocsifényszóró), s ezzel együtt két kicsi, vékony lényt pillantott meg. A lényeknek nagy, domború homloka és hatalmas szemei voltak. A lány visszaemlékezése szerint „nagyon véznák voltak, és úgy néztek ki, mintha fényből lennének, de alul volt bennük valami fizikális vonás". Az egyik lény egy pálcát vagy botot tartott, amelyet most Andrea füle mögé nyomott. A következő emléke az volt, hogy lábbal előre „lebeg", először „egyenesen keresztül" a hálószobája ablaküvegén, majd magasan a fák felett. Beszámolt egy fényből álló „vonalról" vagy „kötélről", amely az ő köldökéből indulva a lények testéig ért, és az egyik lényből „fénynyalábok" indultak a testébe. Úgy tűnt, ezeket a „fénynyalábokat" használták arra, hogy felhúzzák az űrhajójukba.[21]

Hasonlóan kezdődött Arthur elrablása is, aki „fényfonalat" látott – „olyan volt, mint egy világító pókfonal" –, amely az éjszakai égből nyúlt alá. Ugyanabban a pillanatban egy csoport kis, világító lényt látott egy csoportba verődve, akik azt mondták neki: „Ne ijedj meg, és ne szakítsd el a fonalat." A következő pillanatban Arthur a levegőben találta magát, és ebben valamiképp a kötél segítette, amelynek átmérője Arthur becslése szerint nem lehetett 3 mm-nél vastagabb: „Mint egy papírsárkány madzagja, talán."[22]

A kötél vagy húr mintha fényben fürdött volna, fény volt mindenütt, a lények pedig azt mondták neki: „Ne félj!" Arthur „csak a kötelet követve, egyenes helyzetben emelkedett", mintha egy láthatatlan erő húzta volna felfelé. A kötél mintha egy űrhajóba csatlakozott volna, „mint egy telefonzsinór vagy valami ilyesmi".[23]

A lebegés gyengéd művészete (2)

A sámánok is különféle módokon lebegnek vagy repülnek, amikor megkezdik utazásukat a szellemvilágba:

Látta, hogy a kunyhó teteje kinyílik a feje felett, és érezte, hogy viszik fel az égbe, ahol rengeteg szellemmel találkozott...[24] (Basuto sámán, Dél-Afrika.)

Felvittek az égben lakó szellemek falujába, egy gyógyító faluba, ahol kitanítottak engem...[25] (Winnebago sámán, Észak-Amerika.)

Ami különösen rejtélyes, az a fénykötél, pókháló vagy húr motívuma, amely megjelenik egyes ufóemberrablások felszállóeszközeként, ugyanakkor a sámánok égi utazásairól szóló beszámolókban is gyakran találkozunk vele. Északnyugat-Ausztráliában például a sámánok azt mondják, hogy „levegőkötélen" érik el az eget,[26] míg a kulin és kurnai törzs sámánjai egy vékony kötelet hallucinálnak,

amely a testükből nyúlik ki: „Úgy jön ki a szájukból, mint a póknál, és ők ezen másznak fel a mennybe.”[27]

Hasonlóképpen a dél-afrikai busmanok is szinte mindig köteleket, fonalakat vagy vékony szálakat használnak hallucinatív utazásaikhoz. Nem volt másként a mára már kihalt san törzs sziklaművészeinél sem. A korábbi fejezetekben láthattuk, hogy a Kalahári sivatag *!Kung* sámánjainál a transztánc maradt a legfőbb eszköz a módosult tudatállapotba való belépésre, illetve ahhoz, hogy elegendő *n/umot* (természetfeletti erőt) gyűjtsenek ahhoz, hogy felemelkedjenek a szellemvilágba. Bo, a *!Kung* sámán kifejti, hogy amikor ez az erő megnő benne, egy

> fénykötelet vagy fonalat látok, amely felmegy az égbe. Ezek a szálak lehetnek olyan vékonyak, mint egy fűszál, de lehetnek olyan vastagok is, mint egy kötél vagy egy lánc. A színük fehér vagy fényes ezüst… Amikor meglátom a fénykötelet, elindulok felé. Ahogy elértem, vagy a közelébe jutottam, elkezdek felfelé lebegni az égbe. […] Nem kell megragadni vagy megérinteni. Egyszerűen csak ellebegsz azzal a kötéllel. Az a kötél elvisz. Olyan könnyűvé válsz, hogy egyszerűen elrepülsz.[28]

Egy másik sámán, Mabolele Shikwe szerint:

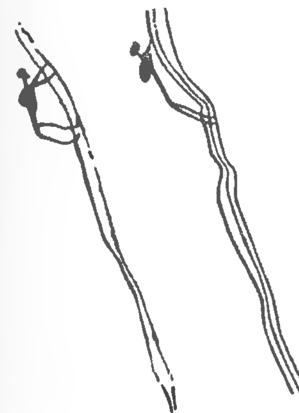
> A kötél mindenkit elvihet, aki táncol. Ha nagyon erős vagy, és nem esel a földre, a kötél elvihet, amíg táncolsz.[29]

A Kalahári sámánja, *Cgunta!elae* szavaival:

> Amikor a kötélhez megyek, az fellebegtet engem az égbe. Néha abban a pillanatban más helyre utazom, amint elindulok felé. Máskor az ember egyszerűen elsétálhat mellette.[30]

Ugyanez az adatközlő:

> Amikor felmegyünk a kötélen, néha más gyógyítókat is látok a közösségünkből, akik ugyanazon a kötélen mennek fel. A kötél mindig ott lesz. Az égből nyúlnak le hozzánk. Az égben van az a hely, ahol a Nagy Istenek élnek…[31]

San sziklarajz a kötélen égbe mászó sámánokról

Következzen *K"xau*, a híres *!Kung* sámán, akivel már találkoztunk a 10. fejezetben:

> Barátom, ez a *n/um* útja. […] Táncolok. […] Ahogy felemelkedem, már kapaszkodom is. Felmászom a szálakon, a szálakon, melyek itt vannak felettünk Délen. […] Megfogom őket, és felmászom rajtuk. Megmászok egyet, otthagyom, és megyek tovább a másikon. Aztán otthagyom, és megyek egy újabbra. Aztán követem a források fonalát. Azt az egyet, amelyen fel fog jutni és belépek! A fémforrások fonalát. Amikor elérsz a forrásokhoz, lemerülsz a fémdarabok alá. […] Ez fáj. […] Ha egy kicsit felemelkedsz, a fémdarabok belefúródnak a hátadba.[32]

Úgy tűnik, valamiféle szerkezetet képzeltek el az égben – a „fémforrást”. Az egész igen különösen hangzik, valójában azonban a sámánok vízióinak igen gyakori elemei az égi szerkezetek. Egy szibériai szamojéd sámán például elmeséli, hogyan

San sziklarajz, amely egy égbe kapaszkodó sámánt ábrázol: „Aztán követem a források fonalát […], a fémforrások fonalát. Amikor elérsz a forrásokhoz, lemerülsz a fémdarabok alá.”

kapaszkodik fel az égbe egy külön az ő számára leeresztett kötél segítségével, illetve hogyan löki félre a vállával az útjába álló csillagokat. Az égen egy hajóval közlekedik, aztán leereszkedik a földre, de olyan sebesen, hogy a szél keresztülfúj rajta...[33]

Az égi járműből leeresztett kötél képe Észak-Amerikában is előfordul:

Egy nyári éjszakán [Bull Lodge, a sámán] hanyatt feküdt a fűben, a karjait a földre fektette, könyökét behajlította. [...] Ahogy felpillantott az égre, egy tárgyat látott felbukkanni. [...] Egy pajzs volt az, amelyhez vékony kötél vagy zsineg volt erősítve, amely felvezetett az égig. [...] Aztán Bull Lodge egy hangot hallott. A hang a pajzs mögül jött. [...] „Gyermekem, nézd meg ezt a dolgot. Én adom ezt neked odafentről."[34]

Ausztráliában az égen repülő pajzsot egy természetfeletti madár helyettesíti, ám ez a madár is egy zsinóron közeledik:

Megmarkolták a doktorzsinór végét, amelynek másik végén Wombu, Baimi [isten] madara várakozott. Felutaztak a felhőkön át az égbe.[35]

Mircea Eliade írja, hogy az ausztrál mara őslakosok sámánjai azt állítják, hogy képesek „éjszaka egy hétköznapi halandók számára láthatatlan kötél segítségével felmászni az égbe, ahol találkoznak a csillagok népével".[36]

Az ufótörténeteket vizsgálva teljesen egyértelmű az egybeesés. Az „elraboltak" szintén azt mondják, hogy kötelek vagy szálak segítségével másztak fel az égbe, és ők is úgy hiszik, hogy a „csillagok népével" találkoztak. Eközben az Amazonas őserdeinek mélyén a cuebo törzs sámánjai összegyűlnek egy őserdei tisztáson, ahol ayahuascát isznak, így az ő lelkük is találkozhat a szellemvilággal:

És akkor a csillagok népe alászáll, szemük fénylik és ragyog, és körülveszik azokat, akik a padokon ülnek. Megérkeznek a sziporkázó fények, és megpróbálják visszavinni őket a Tejútra...[37]

Ahogy az ufók által elrabolt embereknél láttuk, ők nem köteleket vagy fonalakat, hanem fényeket vagy fénypászmákat látnak felbukkanni a szobájukban, s ezek a fények lebegtetik ki őket az ágyukból. Egyes esetek, ahol a „fények rabolják el" az áldozatokat, határozottan emlékeztetnek a cuebo törzs esetére, illetve pontosan megegyeznek azzal az élménnyel, amelyről Twele busman sámán mesélt az antropológusoknak: „Nem láttam az égből lehullott kötelet, de láttam a fényt, és az fellebegtetett."[38]

Föld alatt, víz alatt

A téma kutatása közben voltak olyan pillanatok, amikor nem voltam benne biztos, hogy ufóemberrablásról, vagy pedig egy sámán pszichedelikus égi utazásáról szóló beszámolót olvasok-e éppen. A gyökeresen különböző kulturális háttérből, illetve az esetek eltérő történelmi idejéből adódó, felszíni különbségek dacára egyre halmozódtak az arra utaló nyomok, hogy a két jelenség – valamilyen egyelőre még megmagyarázhatatlan módon – a mélystruktúra szintjén rendkívül szoros kapcsolatban áll egymással.

Például nem minden sámánisztikus utazás vezet az égbe. Igaz, hogy az égbe szállás a leggyakoribb változat, ahogy azonban a 10. fejezetben is láttuk, a transzba esett sámánok gyakran számolnak be arról, hogy egy barlangba szállították őket, amelyet gyakran kristály vagy cseppkőoszlopok szegélyeznek, és sokszor szétáradó fény világít meg – amelyhez nem tartozik semmilyen kézenfekvő fényforrás. Más esetekben azt látjuk, hogy víz alatti területekre utaznak, tenger, tó vagy folyó fenekén fekvő helyekre.

Ezeket a helyeket az ember nem társítja automatikusan az ufókhoz, végül is azonosítatlan *repülő* tárgyakról van szó. Mindazonáltal, ahogy a 11. fejezetből kiderült, a Betty Ahót elrabló ufó „lebukott az óceánba, aztán újra felmerült, majd behatolt egy hatalmas, kristályos üregbe, amely roppant méretű alvilággá tágult ki".[39]

1979-ben Floridában Filiberto Cardenast emberszerű lények rabolták el, akik leírása szerint testhez álló, fehér ruhát viseltek. Elvitték egy tengerpartra, ahol kinyitottak egy hatalmas kő oldalában lévő „zárat", majd egy „alagúton keresztül a tenger alá vitték".[40]

1981-ben Carlos Diaz mexikói fényképész egy ufót látott lebegni a feje felett. „Milliónyi apró fényfoltból állt össze. Megpróbáltam megérinteni a tárgyat, a kezem azonban áthaladt a sárga fényen..." Diaz elvesztette a tájékozódási képességét, és váratlanul észrevette, hogy a szerkezet mintha egy „barlang belsejében áll-

na, cseppkövek és sztalagmitok között. [...] Volt valami különös a világításban. [...] Mindenütt fény volt, de sehol nem láttam a fény forrását".[41]

Még inkább idevág Lucy esete, akit 1992 októberében raboltak el azok a lények, akiket ő földönkívüliként értelmezett, jóllehet semmiféle ufó nem jelent meg az élményben. Az éjszaka közepén felébredve úgy érezte, hogy valami arra kényszeríti, kocsijával hajtson a Washingtontól nyugatra fekvő Blue Ridge-hegységbe. Végül egy néptelen úton állt meg, amelynek jobb oldalán „meredek lejtőt látott, tele pizsamás és hálóruhás emberekkel".[42] Azon kapta magát, hogy feléjük lebeg, majd a tömeggel együtt besodródott a hegy oldalában lévő nyílásba. „Meredek lejtő vezetett át a mészkövön keresztül a hegy alá, egy hatalmas terembe, amelynek magas mennyezete körül gyülekeztek az idegenek, akik kifürkészhetetlen tekintettel figyelték az elrabolt embereket..."[43]

Hasonlóképpen Scott is arra emlékezett, hogy lefelé robogott egy „hatalmas, föld alatti, sziklafalú helyre" egy igen gyorsan mozgó felvonón.[44] Joe végül egy föld alatt kialakított sziklateremben találta magát egy asztalon fekve, miközben „nagy fejű, kis termetű emberek vették körül, akik tűt szúrtak a nyakába".[45] Rengeteg más példát is fel lehetne sorolni, ennyi azonban elég az állítás alátámasztására, miszerint, ahogy a sámánok is gyakran szálltak az égbe mechanikus gépezetekkel – amelyeket saját, tudomány előtti kultúrájukhoz igazítva „repülő pajzsként vagy hajóként", illetve „fémforrásként" fordítottak le maguknak –, úgy az ufó-emberrablások gyakran a klasszikus sámánisztikus színhelyeken bontakoznak ki, például barlangokban vagy víz alatti helyeken.

Az átalakulás hatalma

Földönkívüliek, sámánok, a szellemvilág természetfeletti lényei egy másik, teljességgel megmagyarázhatatlan és meglehetősen rejtélyes jellemvonásban is osztoznak egymással.

Mielőtt elkezdtem volna a kutatásomat, fogalmam sem volt arról, hogy a therianthropok voltak az emberiség legősibb vallásos művészetének témái. Az sem tűnt fel nekem (ami Lewis-Williams munkáinak fényében már teljesen kézenfekvőnek tűnik), hogy a világszerte fellelhető festett barlangokban és sziklamenedékekben ábrázolt állatképeket akkor érthetjük meg a legjobban, ha a

hallucinatív transzállapotba került sámánok vagy szellemek átalakulásának ábrázolásaként tekintünk rájuk.

Másrészt az egyenlet másik oldalán szereplő ufó-emberrablási jelenség eleinte egyáltalán nem is érdekelt, és csak igen hiányos ismeretekkel rendelkeztem a témáról – el sem tudtam képzelni, hogy végül lényeges és abszolút releváns információnak bizonyulnak a vallások eredetét vizsgáló kutatásomhoz. Azonban az ayahuasca hatására megélt találkozásaim a barátságos „fénylényekkel" és a sokkal kevésbé barátságos, szív alakú fejű, hatalmas fekete szemű „Szürkével" – aki őszintén megrémített azzal, hogy elrabol a csészealjűrhajójával (ez szintén ugyanebben a látomásban szerepelt, lásd a 3. fejezetet), kezdték megváltoztatni a gondolkodásomat. További gondolkodási szünetet kaptam, amikor rájöttem, hogy teljesen hasonló, szív (vagy lándzsa, esetleg könnycsepp) alakú fejjel rendelkező, emberszerű kis lényeket ábrázoltak a felső paleolit kori Európa festett barlangjaiban és a dél-afrikai san busmanok sziklamenedékeiben készített festményeken. Ahogy beleástam magam a modern ufóélmények nyugati irodalmába – miközben máris rengeteg forrásanyagot néztem át a sámánokról –, ahogy rábukkantam az előző két fejezetben bemutatott kísérteties hasonlóságokra, ugyancsak felébredt a kíváncsiságom.

A földönkívüliekről kialakult mentális képemet igen erősen alakították az ayahuascavízióimban látott látomások, amelyek ráadásul nagyon jól illeszkedtek a több száz ufóemberrablás-áldozat által leírt lények fizikai megjelenéséhez, valamint a bulvármédia által vég nélkül visszaböfögött sztereotípiákhoz. Ezért teljesen felkészületlenül ért, mikor felfedeztem, hogy – akárcsak a szellemek, ezek a nyugati emberek által többnyire földönkívüliekként értelmezett lények *maguk is igen gyakran mutatkoznak először állatok (esetleg állati és „idegen" karakterjegyeket mutató hibridek) formájában*, mielőtt felvennék a jóval ismerősebb bulvárformájukat (szív alakú fej, kicsi, emberszerű testalkat stb.).

Földönkívüliek mint állatszellemek

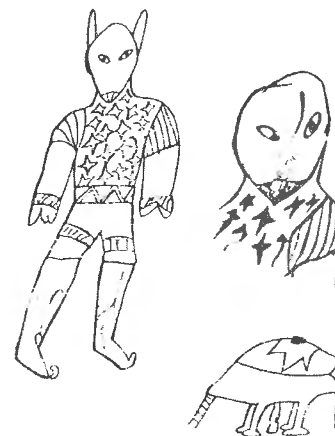
Először nézzük meg ennek a különleges ügynek a „földönkívüliekre" eső részét. Megint csak az lesz a leghasznosabb módszer, ha egyszerűen hagyjuk, hogy az elraboltak maguk mondják el, mit láttak és tapasztaltak.

Arthur esetében a kicsi, „fénylő és félig átlátszó", emberszerű lények (nagy, sötét szemekkel),[46] akik arra biztatták, hogy másszon fel a fénykötélen, valami oknál fogva igen erősen emlékeztették őt a nyulakra: „Olyan szorosan álltak, hogy egymáshoz értek. [...] Mint egy csapat nyúl."[47] Ennek a benyomásnak a hatására teljesen a szívébe zárta őket.[48] Hasonlóképp Peter elrablása is úgy kezdődött, hogy egy csapatnyi kis lény jelent meg a szobájában, majd egy fénysugár felemelte az ágyából. Miközben kilebegett a házból, közelebbről is szemügyre vehette a lényeket. Elmondása szerint szemük, amely igen sötét volt, mélyen ült az arcukban: „Akár az állatszemek, mint egy mosómedve szemei."[49]

Carl Hidgon, miközben a Medicine Bow Természetvédelmi Parkban vadászott, egy erdei tisztáson öt jávorszarvast pillantott meg. Ösztönösen célba vette őket, és elsütötte a vadászpuskáját, ahogy azonban megtette, valamiféle idegenség vette körül, a lövés hangja mintha távolról érkezett volna el hozzá, az idő lelassult, hogy Hidgon még a golyó útját is nyomon tudta követni, amint elhagyja a csövet, lassan halad a levegőben, majd körülbelül húsz méterre tőle leesik, és „összegyűrődik, mint egy kesztyű". Amint odasétált, hogy felvegye a golyót, egy feketébe öltözött, különös kinézetű, emberszerű alak bukkant fel, és egy „tablettát" adott neki, mondván, hogy ez négy napra csillapítja az éhségét. Hidgont utazásra vitték egy járművel, amelyet ő űrhajónak gondolt, majd később teljesen összezavarodva visszatért a nemzeti parkba, testét karcolások borították.[50]

Egy pillanattal azelőtt, hogy egy apró, emberszerű alak elrabolta volna, Virginia Horton még emlékezett arra, hogy egy „intelligens szürke szarvassal"[51] beszélget, és még ezt is hozzáfűzte: „A szarvas belsejében volt valaki."[52] Egy másik nő szintén arról számolt be, hogy elrablása előtt egy szarvast látott benézni az ablakán.[53] Valójában John Mack, David Jacobs és más olyan kutatók, akik több elrabolttal készítettek interjúkat, azt találták, hogy az ilyen therianthropikus „idegenekkel" – különös emberszerű lényekkel, amelyek vagy bizonyos állati karakterjegyeket viselnek, vagy teljes egészében átalakultak állattá – lezajlott találkozások rendkívül gyakoriak. „Úgy tűnik, az idegenek tökéletes alakváltók – írja Mack –, akik kezdetben állatok, például baglyok, sasok, mosómedvék és szarvasok képében jelennek meg az elraboltak előtt."[54]

Egy David Jacobs által kikérdezett elrabolt személy egy éjszaka farkast látott a hálószobájában:

Therianthropikus földönkívüliek, akiket a malajziai Bukit Mertajam látott 1970. augusztus 19-én. A gyermek a rajz jobb alsó sarkában helyezte el az ufót, amelyen az idegenek érkeztek (Ahmad Jamaludin/Fortean Picture Library)

> A farkas szemben állt az ágyával, és egyenesen a szemébe nézett. Az illető tisztán emlékezett az állat bundájára, tépőfogaira és a szemére. Más elraboltak azt állítják, hogy majmokat, baglyokat, szarvasokat és más állatokat láttak.[55]

Valóban, a baglyok különösen gyakran jelennek meg az elraboltak beszámolóiban. Colin például, aki a maga két és fél évével Mack legfiatalabb ügyfele volt, gyakran panaszkodott „ijesztő, nagy szemű baglyokra", akik elvitték egy „űrhajóval", amelyet néha úgy írt le, mint egy „nagy csónakot az égen".[56] A baglyok elmondása szerint „alálebegtek" az égből, hogy elvigyék. Az egyik alkalommal bizalmasan megsúgta az orvosnak, hogy egy „szörnybagoly megtámadta" őt az űrhajón, és bántotta a lábujját.[57] Whitley Streiber (író) egy „gyöngybagoly" hatalmas, hipnotikus szemével találta magát szembe, amint házának ablakán keresztül bámult rá, s ezzel vette kezdetét az emberrablás, amelynek során az idegenek egy bemetszést ejtettek a jobb mutatóujján.[58] Egy nyugati partvidéken lakó amerikai hölgy elrablása azzal kezdődött, hogy

egy „másfél méter magas bagoly" telepedett az országútra a parkoló dzsipjével szemben, és elkezdte bámulni a motorháztető felett.[59] Carol egyik korai elrablásélménye is egy nagy bagollyal kezdődött, amely az égből alászállva az arca előtt keringett. Úgy tűnt, mintha a madár nem is verdesne a szárnyával, „nagy, sötét szeme" pedig a „feje egyharmadát" betöltötte.[60]

Carol esete – aki egyébként hivatásos ápolónő az Egyesült Államokban[61] – különösen érdekes volt számomra, mivel egy másik, különös és hipnotikus erejű baglyokkal történt találkozása az átalakulás további szintjeit mutatta meg, ráadásul felbukkant benne egy nem várt szimbolikus elem, amelyet ő maga is sámánisztikus motívumként ismert fel. John Mack, aki a hölgy pszichológusa volt, így adja vissza a történetet:

> A hátán feküdt, teljesen bénultan egy füves domb vagy hegy oldalában, és úgy figyelt egy kis foltot az égen, amely mintha spirális alakban közeledett volna felé. Légáramlatot érzett, majd éles, zümmögő hangot hallott, és ragyogó fényt pillantott meg maga körül. Ahogy a tárgy közelebb ért hozzá, úgy tűnt, mintha egy baglyot látna, ő pedig félelemmel vegyes csodálatot érzett. Carol ezt a lényt Cerunnosnak, az ősi kelta félig ember, félig állat istenségnek vette, aki az erdő állatai felett uralkodik. Ahogy a bagoly közelebb ért hozzá, Carol rájött, hogy ez az állat túlságosan nagy ahhoz, hogy bagoly legyen – fekete szemei legalább tíz cm-esek voltak, és ráadásul nem is voltak bagolyszerű vonásai, például tollai vagy csőre. [...] Az élmény ezek után villámgyorsan negatív fordulatot vett. [...] A bagoly egyáltalán nem is volt állat, és ő sem feküdt már a domboldalon. Ehelyett pánikba esve ismerte fel az ismerős apró lényt, aki „figyelte és irányította" őt. [...] Leginkább a [lény] szemére emlékszik vissza, amely hatalmas, fekete tojásra hasonlított – talán innen jöhetett a bagoly képe.[62]

Bernardo Peixoto – a brazil ipixuma törzs sámánja, PhD-fokozatot szerzett antropológus – az 1990-es években a washingtoni Smithsonian Intézet oktatója volt.[63] Emellett ufóemberrablás áldozata is, aki a – nyugaton általában „a szürkék" néven emlegetett – fenyegető fekete szemű, kistestű lényekben az ipixuma törzs *ikuya*ként ismert szellemeire ismert. Visszaemlékezve az Amazonas őserdeiben töltött gyermekkorára, elmondta John Macknek, hogy egy alkalommal egy törzsi szertartás során az egyik fa tetején láttak egy baglyot. A vének azt kántálták: *„Ikuya! Ikuya! Ikuya!"* Bernardo megkérdezte őket, miért gondolják, hogy a teremtmény egy *ikuya*, és nem pedig egyszerű bagoly, mire

> azt felelték neki, azért, mert transzban vannak, és látják a madarat körülvevő fényt és erőt, amely a vének szerint egy emberszerű lény madár álarcában. Amikor pedig nyilakat lőttek a bagoly képében megjelent *ikuyá*ra, a nyilak átrepültek rajta anélkül, hogy megsebezték volna.[64]

Sámánok és szellem segítőik

A távoli törzsek sámánjainak többsége, akik nem olyan világlátott és tanult emberek, mint Peixoto, soha nem hallottak ufóemberrablásokról, viszont – ahogy láthattuk – rengeteget tudnak a szellemekről, akik igen sok tekintetben ugyanolyan különösen viselkednek, mint az idegenek. Az előző fejezetek révén már az olvasó számára is ismerős a szellemek és a sámánok állati vagy therianthropikus formába történő átalakulása, amelyet a mély transz állapotában tapasztalnak meg. Ebből a témakörből egy fontos, egyetemes motívumot azonosítottunk: a sámánok természetfeletti tanítókra vagy vezetőkre tesznek szert – szellemekre, akik megtanítják nekik, hogyan válhatnak nagy gyógyítókká. Ezek a szellem vezetők szinte mindig *állatok vagy therianthropok* képében jelennek meg, és gyakran már jóval a leendő sámán beavatása előtt, még gyerekkorában feltűnnek az illető életében. Ebből a szempontból is párhuzamba állíthatók az ufóelrablásokkal, amelyek gyakran szintén gyermekkorban kezdődnek, és a felnőttkorban is folytatódnak.

Mircea Eliade írja, hogy a leendő eszkimó sámánok „segítő szellemei" általában

> emberi alakban megjelenő állatok, akik saját akaratukból jelennek meg akkor, ha a jelölt tehetséges. A róka, a bagoly, a medve, a kutya, a cápa és mindenféle állat igen hatékony és erős segítők.[65]

A dél-kaliforniai cahuillák hite szerint a sámánok Mukattól, a Teremtőtől kapják a hatalmukat, mégpedig baglyok, rókák, prérifar-

kasok és medvék képében megjelenő vezérlő szellemek közvetítése révén.[66] A paviotsiók – egy másik dél-kaliforniai törzs – azt mondják, hogy az „éjszaka szelleme" adja a sámánoknak a „gyógyító erőt", amelyet a „vízi babák" [vagyis vízi tündérek és szellemek], sas, bagoly, szarvas, antilop, medve vagy egyéb állatok közvetítenek.[67]

Mun-yir-yir, a murngin törzsbe tartozó ausztrál bennszülött a következő tapasztalatáról számol be, amelyet a sámáni elhivatásakor tapasztalt meg:

> Lehajoltam, hogy igyak egy vízmedencéből. Amikor ezt tettem, egy orvos szellem elkapta az orrom, és lehúzott a vízbe. Ott voltak az orvosok, két fiú és egy lány. [...] Úgy néztek ki, mint az oposszum. [...] Kinyitották az orrom, a szemem és a szám, és meggyógyítottak.[68]

A 19. század végén Franz Boas antropológus feljegyezte egy kwakiutl indián élményeit, aki egy szellemállat (egy farkas) közbenjárásával kapta meg a hívást, hogy sámánná és gyógyítóvá váljon. A farkas először vadásztársként hozzácsatlakozva tette hasznossá magát,

> egy napon azonban farkas barátja a mellcsontjának nyomta a pofáját, és minden mágikus erejét belehányta. A férfi mély álomba zuhant, álmában a farkas emberi lénnyé változott, és azt mondta neki, hogy ő mától kezdve képes betegségeket gyógyítani. Amikor felébredt, mindene reszketett. Most már sámán volt.[69]

Isaac Tens gitksan sámán, akivel az előző fejezetekben már találkoztunk, harmincéves korában kapta meg a hívást, amikor elkezdett spontán módon – néha egészen más tevékenységek kellős közepén – mély és zavaró transzállapotba esni. Gyakran sebesülésekkel, vérezve ébredt fel, és olyan – baglyokat is érintő – megpróbáltatásokról számolt be, amelyek nagyon hasonlítanak a modern időkben ufók által elrabolt emberek élménybeszámolóihoz. Az utóbbi eset történt meg Tensszel az 1890-es év környékén egy délután, amikor fát vágni ment az erdőbe:

> Mielőtt végeztem volna az utolsó farakásommal, igen erős hang csattant a hátam mögött [...], és egy nagy bagoly jelent meg előttem. A bagoly megragadott, elkapta az arcomat, és megpróbált felszállni velem. Elvesztettem az eszméletemet. Amint újra magamhoz tértem, rájöttem, hogy a hóra estem.[70]

Egy másik alkalommal, míg vadászni volt, Tens elmondása szerint „felfelé pillantott", és „egy baglyot látott" egy magas cédrus tetején:

> Lelőttem, az pedig a közeli bozótba esett. Amikor odamentem, hogy felvegyem, eltűnt. Egy toll sem maradt utána; az egész nagyon különösnek tűnt. [...] Újra transzba estem, és öntudatlanságba zuhantam...[71]

Az ausztrál Arnhem leendő sámánjai, amikor hívást kapnak, a transz alatt lezajló beavatásukat végző ijesztő lényt egy másik sámánként *(marrnggijt)* értelmezik, aki hatalmas madárrá alakult át. A néprajzkutatók 1935-ben jegyezték fel az alábbi beszámolót, amely ezt az élményt meséli el:

> Hallotta, hogy a *marrnggijt*ek csapkodnak a szárnyaikkal. Az egyik szorosan a feje mögött volt, a második egy fán ült, magasan a feje felett. Ahogy kinyitotta a szemét, látta a fán ülő lényt, amely megjelenésében a *jabirura* [vidéken élő, nagy termetű gólyafajtára] hasonlított, *viszont bagolyszemei voltak*. Szinte abban a pillanatban a háta mögött lévő *marrnggijt* megütötte a fejét egy bottal, és félig elkábította, míg a fán ülő társa a mellkasára ugrott. [...] A *marrnggijt* ekkor hozzálátott, hogy mindenféle hegyes dolgokat döfjön a testébe [...], mondván: azért tesszük ezt veled, hogy tudd, mától kezdve *marrnggijt* leszel.[72]

Az, hogy a sámánbeavatások és az ufóemberrablások kezdetén gyakran tapasztalták baglyok – vagy más hatalmas bagolyszemmel rendelkező madarak, illetve állatok – váratlan materializálódását, már magában is elég rejtélyes. A szememben azonban még különösebbé tette ezt a véletlen egybeesést, hogy ez a képvilág mintha a felső paleolit kori európai barlangfestményeken is megjelenne. Trois Frères barlangjának falán látható az a 4. fejezetben bemutatott őskori véset, amelyen az a két nagy bagoly látható,

Emberszerű baglyok Trois Fréres barlangjában

amelyekről a régészek megállapították, hogy határozottan emberi vonásokkal rendelkeznek.[73]

Ugyanebben a barlangban található a Varázsló néven ismert híres therianthrop-ábrázolás is. A több mint 15 ezer évesre becsült képen látható lény lába és felsőteste emberi, arcát azonban hatalmas, bagolyszerű szemek és csőr uralja, feje tetejéből pedig agancsok nyúlnak ki. Akár modellként is szolgálhatna az agancsos sámánfigurához, akit Carol látott elrablása alkalmával, s amely szintén „bagoly volt, legalább tíz cm-es fekete szemekkel".

Trois Frères „Varázslója" (Breuil, 1952)

Tudás

Bármilyen állati vagy hibrid alakban jelentek is meg, akár ijesztőnek, akár barátságosnak mutatkoztak először, a sámánok szellem vezetőit az a cél vezette, hogy átadják a sámánléthez szükséges erőt és nélkülözhetetlen tudást. Vagyis azt, hogy a beavatottak szabad akaratukból utazhassanak a szellemvilágban, hogy megállapodásokat köthessenek az ott lakókkal, és visszatérhessenek a földre, a betegségek gyógyításához, az időjárás befolyásolásához, az állatok mozgásának irányításához, valamint a rejtett igazságok megtalálásához szükséges tudással felvértezve – s mindezt a tudást nem a saját, hanem a törzs javára kellett felhasználniuk. Ahogy az előzőekben megjegyeztük, igen gyakori volt, hogy az ilyen természetfeletti segítők először a sámánok gyermekkorában érezték jelenlétüket – különösen olyan élethelyzetekben, amelyek az illető szokatlan képességeihez és személyiségéhez, esetleg valamilyen komoly betegséghez vagy érzelmi válsághoz kötődtek.[74] Eszembe jutott John Mack páciensének, Joe-nak a 11. fejezetben idézett esete, akinek földön kívüli elrablói azt mondták: „A közeledben vagyunk. Veled maradunk. Azért jöttünk, hogy segítsünk neked. Vezetünk téged, és átsegítünk a nehézségeken."[75] Az együttérzés kellemes élményét, ahogy az olvasó is emlékezhet rá, sokkal kevésbé kellemes tapasztalat követte, amelynek során „egy 30 cm-es tűt szúrtak Joe nyakába, közvetlenül a koponyacsont alatt".[76] Az ilyen nyilvánvaló paradoxonok ugyanolyan gyakoriak az elraboltak beszámolóiban, mint a sámánbeavatásokban.

Az ufóáldozatok beszámolóiból ismert átszúrásokkal, feldarabolásokkal, idegen tárgyak beültetésével, csontok számolásával, szervek eltávolításával és visszahelyezésével stb. együtt – a zavarodottság és a trauma érzése ellenére – az is nyilvánvaló, hogy az áldozatok az idegenekkel való találkozásukat fontos *tanulási tapasztalatnak* tekintik. Jean például, az Egyesült Államok nyugati részén élő társadalomtudós és író meggyőződéssel vallja, hogy az idegenekkel lezajlott gyakori találkozásai igen nagy mértékben megerősítették kreativitását és éleslátását. Úgy hiszi, hogy az elrablások során valami úton-módon átprogramozták az idegrendszerét, hogy „tudást ültessenek el benne, amelyet mások javára használhat".[77] Hasonlóképp Jim Sparks, a negyvenes évei közepén járó ingatlanügynök is arról számolt be John Macknek, hogy elrab-

lása után az idegenek azon nyomban hologramszerű szimbólumokat (leggyakrabban baglyokat) vetítettek a látómezejébe. Amikor a baglyok megjelentek, Sparks megértette, hogy itt az idő „felkészülni a tanulásra".[78]

Véletlen lenne, hogy a sámánok hasonlóképpen *tanulási tapasztalatnak* tekintik beavató transzukat, amelynek során belső erőforrásaik megerősödnek, és speciális információkhoz jutnak hozzá? A chilei auracani indiánok között a leendő sámánok *(machi)* transzukban felemelkednek az égbe. Ott nemcsak az „istennel találkoznak", ahogy Mircea Eliade beszámol róla, de „természetfeletti lényekkel is, amelyek megmutatják nekik a gyógyításhoz szükséges orvosságokat".[79] Hasonlóképp Bo, a kalahári busman sámán is arról mesélt Bradford Keeney antropológusnak, hogy egy kötélen felmászott az égbe, hogy tanuljon a „Nagy Istentől" és az őt kísérő szellemektől:

> Ez az egyik módja, hogy új dalokat, táncokat tanuljunk, illetve hogy megtudjuk, miképp gyógyítsunk másokat. Megmutatják, milyen növényeket használhatunk bizonyos betegségekre, vagy miképp kezelhetünk egy adott embert.[80]

Kago Temi, a *!Kung* törzs másik sámánja ugyanilyen tapasztalatokat szerzett:

> Tanítanak téged, és több erőt adnak. Valóban beszélnek hozzád. Beszélnek a táncról [arról a transztáncról, amelyet a busmanok használnak a módosult tudatállapot előidézésére]. Megtanítanak a növények használatára.[81]

A perui mesztic sámánok megingathatatlanul hisznek abban, hogy az ayahuascafőzet elviszi őket abba a világba, ahol – néha állat, néha „gyönyörű és erős testalkatú" kis emberek formájában megjelenő szellemek – megtanítják őket mindenre, amit egy sámánnak tudni kell.[82] A *doctorcitos* („kis orvosok") néven ismert lények látják el őket az *icarosszal*, vagyis az ayahuascaszeánszok alatt énekelt mágikus dalokkal, megmutatják, hogyan lehet diagnosztizálni a betegségeket, részletes utasításokat adnak arról, milyen növényt mire lehet használni, hogyan kell őket más növényekkel keverni, párlatot készíteni, megfőzni stb., hogy betegségeket lehessen gyógyítani velük.[83]

Igen gyakori eset, hogy amikor a sámánok a szellemek keze által megkapják kemény leckéiket tudásról és fájdalomról, az egyik szellem többet is átadhat egyszerű szóbeli tanításnál. A néprajzkutatók feljegyeztek olyan eseteket, amikor a sámánok állításuk szerint könyvet kaptak a szellemektől. Maria Sabina mazatec indián sámán, aki a mexikói Huatla de Jimenez faluban dolgozott, az 1950-es években látomásos állapotba került a Mexikóban ősidők óta ismert *teonanactl* (szó szerinti fordításban „az istenek húsa") nevű, pszilocibintartalmú gomba elfogyasztását követően.[84] Azért tette ezt, mint a világon minden valódi sámán, hogy gyógyítson. Az egyik különösen erős látomásában, minden eddiginél mélyebbre hatolt „abba a világba, ahol mindent ismernek":

> A *duende*, a szellem felém közeledett. Egy különös kérdést tett fel nekem: „De mivé akarsz te válni, Maria Sabina?" Anélkül, hogy tudatában lettem volna, mit teszek, azt feleltem: szentté akarok válni. Akkor a szellem elmosolyodott, és a kezében azonnal megjelent egy nagy könyv, ami addig nem volt ott. „Tessék – mondta. – Odaadom neked ezt a könyvet, így jobban tudsz majd dolgozni, és segíthetsz azokon, akik segítségre szorulnak, megismered annak a világnak a titkait, ahol mindent ismernek." Átlapoztam a vastag könyv oldalait, és arra gondoltam, milyen kár, hogy nem tudom elolvasni. Soha nem jártam iskolába, így a könyvet semmire sem tudom használni. Hirtelen rájöttem, hogy olvasok, és megértem, ami a könyvben le van írva, és bölcsebb lettem, és egyetlen pillanat alatt dolgok millióit tanultam meg. Csak tanultam és tanultam.[85]

A szellem nem engedte meg Mariának, hogy megtartsa a könyvet, amely – az asszony elmondása szerint – „az égben maradt".[86] Mennyiben tekinthetjük véletlen egybeesésnek, hogy szinte pontosan ugyanezt a történetet – csak éppen ufónarratívába helyezve – mesélte el Betty Hill is? 1961-es elrablása során a lény, akit az idegenek vezetőjeként azonosított, egy nagy könyvet adott neki, amelyet az űrhajó elhagyásakor azonban visszakért tőle.[87] Egy másik elrabolt személy, Betty Andreasson egy „kis kék könyvet" kapott, amelynek „negyven világító lapja volt", a könyv azonban hamarosan eltűnt.[88]

A materializálódott pszichizmus és a feneketlen űr

Még ha a szellemek valóságosak is – ahogy azt a sámánok egy évezrede világszerte állítják, a tudósok pedig körülbelül száz éve tagadják –, akkor is fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy mi dolgunk van velük. A tudományos klikk természetesen azt mondja, hogy az égvilágon semmi dolgunk sincs a szellemekkel, mivel a szellemvilág nem is létezik, a természetfeletti lények pedig csupán az emberi agy üres projekciói, amelyeket az elmaradott kultúrák naiv módon elhisznek, a modern gondolkodás és technológia fényében azonban nyilvánvalóan el kell vetnünk őket. Weston La Barre antropológus azt írja – mintha ezeket a dolgokat laboratóriumi vizsgálatok bizonyítanák –, hogy „az önkívületben lévő vagy testtől elszakadó, térben és időben szabadon bolyongó lélek (agy nélküli tudat vagy organizmus nélküli élet) fogalmát már régóta elvetettük […], és a lélek minden feltételezett attribútuma sokkal jobban magyarázható tudományos fogalmakkal”.[89] H. L. Mencken tekintélyes újságíró a 19. és a 20. század fejlődéséről locsogva diadalmasan magasztalja a tudósokat, akik a mára megállíthatatlan tudásforradalom úttörői voltak:

> Briliáns és merész emberek hosszú sora győzte le az alapvető misztériumokat, egyiket a másik után. […] A világegyetem megszűnt Jahve játszóterének lenni, ugyanolyan mechanizmussá vált, mint minden más szerkezet, és ugyanazoknak a megváltoztathatatlan törvényeknek engedelmeskedik. […] Pokol és mennyország a régi tündérmesék szintjére süllyedtek, vezeklés, szűznemzés, Szentháromság meg a többi szenteskedő fantazma összeomlott.[90]

Ha azonban a sámánok szellemélményei és a modern emberek ufótapasztalatai lényegében ugyanahhoz a jelenséghez tartoznak, akkor nehéz lesz ugyanilyen bizonyossággal kitartani amellett, hogy minden ilyen jelenés „fantazma”, az univerzum pedig olyan, mint „minden más szerkezet, és ugyanazoknak a megváltoztathatatlan törvényeknek engedelmeskedik”. Nagyon nehéz lenne ugyanis megmagyarázni, mi az oka annak, hogy az emberi elme hogyan képes *minden valódi, objektív és konzisztens külső inger nélkül* következetesen ugyanolyan bizarr képsorokat és teljesen váratlan élményeket generálni két, egymástól kulturálisan

…ások a szellemvilágban: Pablo Amaringo perui sámán ayahuasca-látomásai

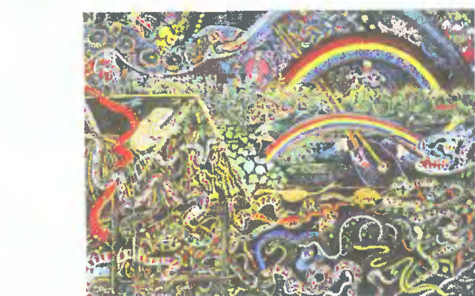

Emberi alakok antilopfejjel a Drakensberg központi barlangjában. Figyeljék meg a két antilopfejű [illegible]kígyót, amelyek a jobb oldali alak felsőtestét fonják körbe
Fotó: Santha Faiia

Kétfejű kiméra – balra macskaféle, jobbra antilop – Karoo, Heaven-barlang
Fotó: Santha Faiia

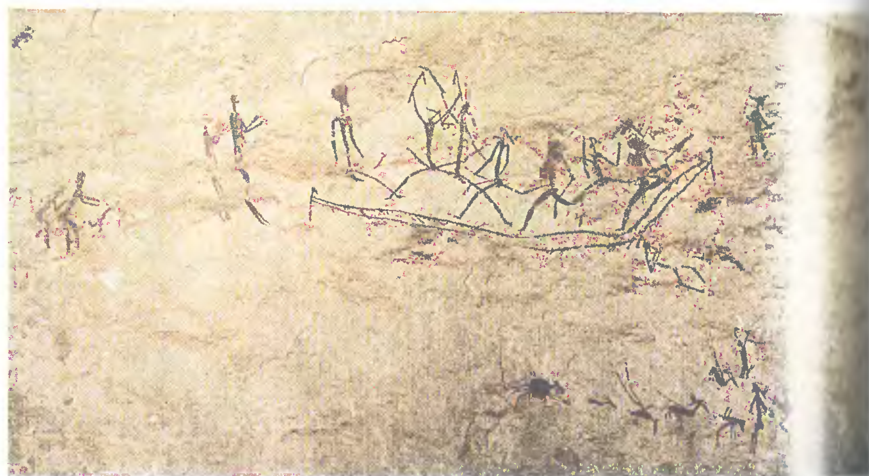
Entoptikai cikcakkvonalon álló emberek antilopokká alakulnak át
Fotó: Santha Faiia

Táncoló nők entoptikai mintákkal
Fotó: Santha Faiia

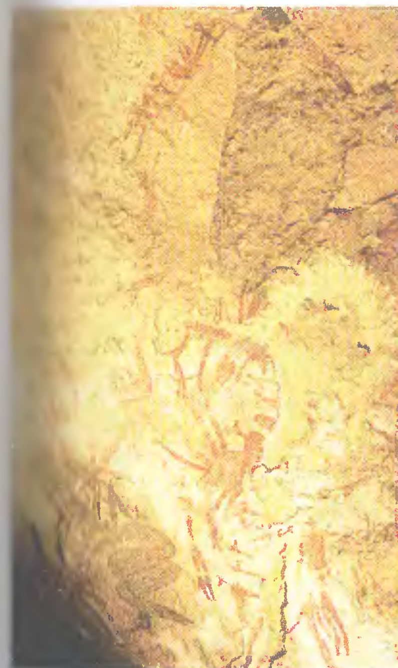

Elefántok és emberi alakok entoptikai pettyekkel
Fotó: Santha Faiia

A rejtélyes „híd”-jelenet a Drakensbergben, a Junction-sziklamenedékben (lásd 9 [illegible])
Fotó: Santha Faiia

A Kígyó Kő teljes képe. Alul: részlet a Kígyó Kőről: vérző orrú kígyó tekeredik egy megnyúlt testű emberi alak köré
Fotó: Santha Faiia

A Junction-sziklamenedék egyik figurájának arca közeli felvételen. Milyen lényt ábrázolhat?
Fotó: Santha Faiia

Részlet egy sziklafestményről, amely egy félig már patás állattá átalakult sámánt ábrázol. Figyeljék meg a fejjel lefelé álló antilopfejű kígyót, valamint a halak és angolnák alakját *Fotó: Santha Faiia*

Példák a san sziklaművészetben fellelhető entoptikai mintázatokra. Az ilyen rác
pettyeket és cikcakkvonalakat gyakran kombinálták a módosult tudatállapot ké
gához tartozó, sokkal összetettebb univerzális alakokkal
Fotó: Santha Faiia

annyira különböző embercsoportban, mint a vadászó-gyűjtögető törzsek sámánjai, illetve az Egyesült Államokban élő ufórablás-áldozatok.

Remélem, mondanom sem kell, hogy most *hallucinációkról* beszélek – olyan hallucinációkról, amelyeket minden objektív inger hiányában is valóságosnak gondolt érzékelésként definiálunk:

> A „hallucináció" szó a latin *alucianri* deponens, vagyis álszenvedő igéből származik, amely a „tudat elkalandozását" jelenti. [...] Mai szóhasználatban a hallucináció téves érzékelést jelent, amely szenzorosan jelenik meg, így külső dolognak tűnik, holott az agy belső állapotai okozzák. A kifejezés elsősorban az élmény szubjektivitását és alaptalanságát sugallja...[91]

A transzállapot korai szakaszában tapasztalt entoptikai jelenségeket a tudomány a módosult tudatállapotban megjelenő univerzális emberi tapasztalatnak ismeri el (és mint láttuk, az idegrendszer szerkezetének tulajdonítja). Ugyanakkor az elfogadott nézetek szerint a – Lewis-Williams modelljének 3. szakaszában jelentkező – teljes mértékben ikonikus és reprezentációs (vagyis valamilyen alakot megjelenítő) hallucinációk nem csak hogy *nem valóságosak*, de tartalmuk az „emlékekből és az élettapasztalatból" származik, és az egész jelenség „kultúrafüggő: legalábbis abban a tekintetben, hogy az emberek azt hallucinálják, amit elvárnak".[92] Ha ez a bevett modell nem téved, akkor meg kell magyaráznunk, hogy milyen közös kulturális faktorok és közös emlékek vezették világszerte az embereket arra, hogy azt hallucinálják: az égbe (esetleg föld vagy víz alá) ragadják őket nagy fejű, hatalmas szemű, kis, emberszerű lények, akik képesek állattá változni, és iszonyú fájdalommal járó rendkívüli sebészeti beavatkozásokat végeznek rajtuk, emellett egész lényüket átalakító tudást adnak át nekik.

Ezen a ponton kezdtem megzavarodni. Egyszerűen nem találtam semmiféle közös emléket, közös élettapasztalatot vagy kulturális hatást, amely megmagyarázhatta volna mondjuk Isaac Tens 1890-es hallucinációja (nagy bagoly lebegett előtte, ami az arcát megragadva megpróbálta felemelni), illetve Carol 1990-es hallucinációja (nagy bagoly csapott le az égből, és az arca előtt lebegett) miért hasonlít annyira. Egyszerűen nem látok olyan közös emléket, közös élettapasztalatot és közös kulturális hatást, amely megma-

gyarázhatta volna, miért hallucinálta az Egyesült Államokban Arthur, illetve a Kalahári sivatagban Mabolele Shikwe ugyanazt a „fényfonalat", amely fellebegtette őket az égbe. Nem látok olyan közös emléket, közös élettapasztalatot és közös kulturális hatást, amely megmagyarázhatná, mi vezette az eldugott mexikói faluban élő írástudatlan Maria Sabinát az 1950-es években, valamint a magas végzettséggel rendelkező Betty Hillt az Egyesült Államokban az 1960-as években arra, hogy azt hallucinálják, egy hatalmas természetfeletti lénytől kapnak egy könyvet, amely később eltűnik. Nem látok olyan közös emléket, közös élettapasztalatot és közös kulturális hatást, amely megmagyarázhatná, miért tapasztalják meg a nyugati ufóemberrablások áldozatai, valamint az ausztrál és dél-amerikai sámánok egyaránt azt, hogy idegen tárgyakat ültetnek be a testükbe, hosszú tűkkel vagy lándzsákkal szúrják át a nyakukat stb.

Egy szó, mint száz, nem értem az egészet. Az, amit megtudtam, azt sugallja, hogy valóban, a sámánok és az ufóáldozatok élményei tényleg hallucinációk; viszont a hallucinációk *nem* mindig arra az egyénre jellemzőek, aki megéli őket, és esetenként nem igazán a kulturális környezetük határozza meg a hallucináció tartalmát. Most nem azokra a felszínes különbségekre utalok, amelyeket *kétségtelenül* a kultúra befolyásol – ahogy Lewis-Williams írja: „egy san sámán esetleg antilopot lát, míg egy eszkimó fókát vagy jegesmedvét"[93] –, hanem azokra az alapvető érzékelésekre, miszerint mindkét esetben egy szellemállat jelenlétét érzi az illető. Ugyanígy meg tudom érteni a kulturális környezet hatását abban, hogy az égen repülő tárgyakat valaki űrhajóként vagy repülő „pajzsként", esetleg „fémforrásként" értelmezi. Engem azonban az az alapvető érzékelés érdekel igazán, miszerint mindkét esetben *valami* különös dolog jelent meg az égen, és *ez a dolog valóságos* volt.

Az egy dolog, hogy a világ különböző tájain, különböző kultúrákban élő emberek sorozatosan megtapasztalnak olyan élményeket, amelyekben a külső, valódi világ eseményei ismétlődnek. Az azonban egészen más dolog, ha a világ különböző részein élő emberek ugyanilyen gyakorisággal tapasztalnak meg visszatérő élményeket olyan helyzetekben, ahol a tudomány semmiféle külső valós ingert nem képes felismerni. Azt hiszem, az egyik lehetséges magyarázat, amely nem áll teljes mértékben szemben a tudományos-materiális paradigmával, az lehetne, hogy létezik egy eddig ismeretlen „könyvtár" az agyunkba kódolva, amelyben rendkívül részletes mentális képek, érzések és információk találhatók, és ebbe a könyvtárba csak módosult tudatállapotban léphetünk be. Ebben az esetben nemcsak azt kéne felfedeznünk, hogy miképp állhatott össze egy ilyen kísérteties és túlvilági mentális archívum, de azt is, hogy miért olyan fontos ez – feltehetőleg a faj fennmaradásának érdekében –, hogy az evolúciós fejlődés *a gének szintjén* programozta az agyunkba az egész kollekciót. Ezek nagyon érdekes kérdések, és később még vissza is térünk rájuk.

Tovább fokozza a kihívást, hogy ezek a jelenségek teljes mértékben szemben állnak azzal, ahogy a nyugati tudomány látja a valóság természetét – ahogy ezt láthattuk a 11. fejezetben idézett szerzők, William James, Aldous Huxley, Albert Hofmann és Rick Strassman esetében is. A fenti gondolkodók szerint elég valószínű, hogy a hallucinációk *valóban* egy érvényes külső inger hatására keletkeznek, amely egyébként kívül esik agyunk „adóvevőjének" a normális tudatállapotra hangolt hullámsávján.

Láttuk, hogy a hallucinogén drogok, a ritmikus tánc, a hangos, repetitív dobolás, az érzékelés elzárása, az önsanyargatás (pl. az észak-amerikai indiánok naptánca), az éhezés és más extrém önkínzások mind megtalálhatók a sámántechnikák között, amelyeket ősidők óta alkalmaznak tudatállapotuk megváltoztatására, hogy ezáltal beléphessenek a szellemvilágba.[94] Az antropológusok körében azonban jól ismert tény – Eliade igen kimerítően tárgyalja a témát –, hogy mindig voltak olyan sámánok, akiknek nem volt szükségük ezekre a kipróbált és bevált „eksztázistechnikákra", mivel megvolt az az adottságuk, hogy képesek voltak (gyakran valamilyen betegséget vagy belső lelki válságot követően) spontán módon is transzba esni. Nyilvánvaló, hogy ezek a különleges képességű sámánok állnak a legközelebb az ufóemberrablások áldozataihoz, akik maguk is spontán módon, szándékuk ellenére élték át ezeket az élményeket. Az emberrablási jelenségeket vizsgáló, erősen korlátozott számú tudományos kutatás – nevezetesen a Roper Organisation 1991-es felmérése (lásd 11. fejezet) – arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Államok lakosságának két százaléka élte át azt a sámánisztikus tapasztalategyüttest, amelyet ufóemberrablásnak címkézünk. Mivel az emberi idegrendszer legalább ötvenezer éve nem változott – és mindig szem előtt tart-

va, hogy az agyunk talán nem csupán érzékelő szerv, de tudatunk létrehozója is –, nagyon valószínű az a feltételezés, hogy az *egész* emberiség két százalékában megvan a spontán transzba esés képessége. A maradék kilencvennyolc százalékunk számára, akiknek nem adatott meg ez az ajándék, de érezzük magunkban a hívást, hogy ismereteket szerezzünk a túlvilágról, a természet nagylelkűen a rendelkezésünkre bocsátja a világszerte hozzáférhető gombákban megtalálható vegyi anyagokat, amelyek szoros kapcsolatban állnak agyi hormonjainkkal. Mindnyájunk előtt nyitva áll a lehetőség, hogy akár ilyen növényt elfogyasztva, akár kimerítő, ritmikus tánccal felborítva testünk kémiai egyensúlyát (ahogy a dél-afrikai busmanok teszik), akár a fentiekben felsorolt egyéb szellemi vagy testi technikákat alkalmazva megváltoztassuk agyi kémiánkat, és időlegesen „áthangoljuk" a tudatunkat, hogy ugyanazokat a rendkívüli élményeket élhessük át, mint a spontán transzba lépők.

Mivel úgy tűnik, hogy az emberiség két százaléka transzra született, s mivel a többiek számára nyitva áll a lehetőség, hogy körültekintően felhasználja a természet (talán nem is annyira ingyenes?) kegyelmét, ennek előbb vagy utóbb az lesz a következménye, hogy minden kultúra szembesül majd azokkal a jellegzetes élményekkel, tájakkal és intelligens természetfeletti lényekkel, amelyeket ezek a transzállapotok kivétel nélkül felfednek. Az, hogy az idők folyamán minden egyes kultúrában feljegyeztek ilyen élményeket, természetesen nem bizonyítja azt, hogy ezek az élmények valóságosak. Az egymást megerősítő és egybevágó leírások azonban, amelyeket egymástól teljesen független szemtanúk (ufóáldozatok és sámánok) adtak, egyre inkább megerősítik azt a meggyőződésemet, hogy élményeik valamiképp valóságosak *lehetnek,* méghozzá egy olyan úton, amelyet a kizárólag az „e világra" koncentráló tudomány egyelőre még nem képes elgondolni.

1958-ban Carl Gustav Jung nagyszerű pszichológus korát messze megelőzve tudományos eretnekséget követett el azzal, hogy felvetette annak lehetőségét, miszerint „az ufók is rendelkezhetnek valamiféle fizikalitással, amely bizonyos testi tulajdonságokkal egyenértékű".[95] Ő azonban azt is megkérdezte: „Honnan jöhet egy ilyen dolog?", majd megjegyezte, hogy „a materializálódó pszichizmus feneketlen szakadékot nyit meg a lábunk előtt".[96] Az ufókérdéssel foglalkozó munkájának egy másik részében azonban Jung pontosan leírja, hogy szerinte honnan jöhetnek ezek a „materializálódott pszichizmusok", amikor felveti, hogy „minden valóság egy egyelőre még ismeretlen szubsztancián" alapulhat, amely „egyszerre rendelkezik anyagi és pszichikai kvalitásokkal".[97] Azt is világossá tette, hogy mire gondolt itt: a kvantumfizika által felvetett párhuzamos univerzumokra.[98]

Ez visszavezet engem arra a pontra, amelyet néhány bekezdéssel korábban vetettem fel. Tegyük fel, csak a vita kedvéért, hogy a szellemek *tényleg* valóságosak, hogy megtalálják az utat, és a különböző kvázi fizikai formákat (amelyek közül a „földönkívüli" a legfrissebb), amelyek révén testet ölthetnek a mi világegyetemünkben – és hogy ezt már évezredek óta teszik. Akkor is marad a kérdés: mi dolguk van velünk? Miért vannak itt? Mit akarnak? Mi ebben a jó nekik?

Miközben a néprajzi forrásanyagokban és az ufóemberrablások aktáiban kutattam, egy rendkívül meglepő és teljességgel váratlan dologra bukkantam: úgy tűnik, hogy a szellemek és az idegenek valójában nagyon is akarnak valamit emberi partnereiktől. Ez lesz a következő fejezet témája.

Tizenharmadik fejezet

Spirituális szerelem

A brazíliai Gurupi folyó mentén élő urubu indiánok megőriztek egy igen különös történetet két sámánról, akik „a világ kezdetén születtek", később azonban „felmenekültek az égbe", hogy megmeneküljenek a bolygót érintő kataklizmától. Arra vágytak, hogy egy halandó nővel hálva utódokat nemzzenek, akiket maguk után hagyhatnak a fizikai létsíkon, és akik megőrizhetik különleges tudásukat. Megpróbáltak közösülni, az aktus azonban sikertelennek bizonyult, mert a sámánok pénisze túlságosan kicsi volt.[1]

Az urubu mítosz első sámánjai annyira anyagtalanok voltak, hogy joggal sorolhatnánk őket a szellemek közé, és valóban, igen széles körben elterjedt hagyománya van annak, hogy minden sámánnak szellemek az igazi szülei – még akkor is, ha a fogantatásuk két szellemtest között a szellemvilágban lezajlott szerelmi aktus következménye is.

Szibériából származik például Bo-Khan, a halandó ember története, aki egy szellemasszonnyal szeretkezett. A nászukból született gyermek lett a „sámánok nemzetségének" ősapja.[2] Hasonlóképpen Tavgysty, a 20. század elején élt nagy szamojéd sámán egyik víziójában azt látta, hogy ő egy sámán gyermeke. Első transza, amelynek során elnyerte a beavatását, spontán módon jött létre, és három napig tartott, miközben a himlő miatt eszméletlenül feküdt. Azt gondolták róla, hogy meghalt, akár sok másik falubelije, és már készültek eltemetni, amikor váratlanul visszatért az életbe. Elmondta, hogyan hagyta el a testét, és hogyan utazott két szellem kísérője (egy hermelin és egy egér) társaságában, akik levitték őt az alvilágba. Itt kitépték a szívét, majd egy üstbe hajították. (Összehasonlításképp Karin, az egyik ufóemberrablás áldozata azt mondta: „Felnyitották a mellkasomat, és kivették a szívemet.") Aztán hogy befejezzék az ismerős sámánisztikus sebészeti beavatkozást, levágták a fejét, a testét feldarabolták, és megszámolták a csontjait. Tavgystyt „elvitték a tenger közepére". Egy hang azt mondta neki: „A Víz Urától megkapod a sámánlét ajándékát." Végül felkapaszkodott egy hegyre, ahol találkozott egy meztelen asszonnyal, és elkezdte szopni a mellét. Az asszony azt mondta neki: „Te vagy a fiam; ezért hagyom, hogy szopjál a mellemből."[3]

Szibériában számos törzs ismer ilyen szellem anyákat, akik állati vagy therianthropikus formában megjelenve rabolják el a leendő sámán lelkét, aztán felviszik a szellemvilágban álló hatalmas fára, amely a Jokuo-hegy lábánál áll.[4] Andreas Lommel, a müncheni Nemzeti Múzeum igazgatója megfigyelte, hogy az ezekben a beszámolókban szereplő fa igen különös alakú, mivel a teteje „letört vagy levágták", és

> minden ágán és gallyacskáján, a legalsótól kezdve a legfelsőig, mindenütt madárfészkek vannak. A világ összes sámánját felvitték erre a fára. [...] Maguk a sámánok általában azt mondják, hogy egy holló jelent meg előttük tanítóként, aki a fán ült, és a lelkeket tanította. Azok a sámánok, akiknek a lelkét a fa felsőbb ágain lévő fészkekbe vitték, erősebbé és fontosabbá váltak, mint az alsóbb fészkekben ülők. A fészkek rendezett sorokban állnak, és áganként követik egymást...[5]

A karibi Panama-szigeteken élő cuna őslakosok körében ismert az a kvázi technológiai látomás, amelyben takarosan összeállított keltetőgép viszi el a leendő sámán lelkét. Az őslakosok legendái szerint a sámánizmus születése összekapcsolódik az Ipeorkum nevű emberhez hasonló szellem megérkezésével „a mennyből", aki valamiféle repülő szerkezettel, az *olopatté*nek nevezett aranykoronggal jött le a földre. Ahogy földet ért, megtanította az embereket az „égi tudásra", majd furcsa légköri jelenségek közepette („fehér, sárga, kék és vörös köd ereszkedett le") távozott. Amikor kitisztult a levegő, a „cunák egy gyermeket találtak egy fa tetején, aki olyan *olopatté*ben feküdt, mint amilyenben Ipeorkum ereszkedett le a mennyből. Később még tíz másik gyermek érkezett ilyen módon a földre. A cuna mítoszok szerint ezek a gyermekek – akiket szüzek neveltek fel – lettek az első sámánok.[6]

A kolumbiai paez indiánoknál egy jóval sötétebb hagyomány él arról a természetfeletti jaguárról, aki az idők kezdetén egy asszonyt rabolt el a törzstől. Nászuk gyümölcse, Vihar-Jaguár nagy sámán lett, aki maga is számos therianthropikus (félig jaguár, félig ember)

gyermeket nemzett.[7] Ezeket a hibrideket, írja Gerardo Reichel-Domatoff, „a legfalánkabb kis teremtményekként képzelték el... akiknek megjelenésük vagy születésük után rengeteg szoptatós dajkára volt szükségük, fiatal lányokra, akiket megöltek, megitták a vérüket és a tejüket".[8]

Találkozás a szellemekkel

A vadászó-gyűjtögető társadalmakban a sámánok állnak kapcsolatban a szellemekkel, személyes tapasztalataik, valamint a szellemvilág ismerete mellett az a mesterfokon elsajátított képességük emelte ki őket a tömegből, hogy akaratuk szerint ki- és beléptek ebbe a világba, ahol megszerezték azt a többlettudást, amelynek révén elláthatták speciális feladataikat. A sámánok képesek megtalálni a vadállatokat, megvédeni a közösséget a szellemi támadásoktól, és ami a legfontosabb, gyógyítani a betegeket. A fentebb idézett mítoszok azonban azt sugallják, hogy a sámánokról azt hitték, *vér szerint* is kötődnek a szellemvilághoz, vagyis egyszerre lehettek szellemek gyermekei, szeretői, apái és – transzállapotban – maguk a szellemek is.

Mindez merő hallucináció és fantazmagória, vagy lehet, hogy valami több van mögötte?

A szibériai burját törzsben néhány évvel beavatása előtt a növendék sámán átél egy égi utazást, amelynek során nagyszámú női szellemmel létesít szexuális kapcsolatot, s közülük az egyik „felesége lesz majd az égben".[9] Ugyanígy minden telut sámánnak is van égi felesége, akit igen nagy becsben tart: „A földi feleségem arra sem méltó, hogy vizet öntsön az Ő kezeire."[10]

Beavató transza során egy szibériai goldi sámán saját elmondása szerint találkozott egy szellemasszonnyal. Vékony testalkata és 70 cm-es magassága ellenére a nő nemcsak tekintélyt parancsoló megjelenésű, de gyönyörű is volt. A nő kijelentette, azért jött, hogy sámánná tegye őt, és erre a célra segítő szellemeket is a rendelkezésére bocsát: „A segítségükkel gyógyítasz, én pedig magam foglak tanítani és segíteni téged." Aztán arról is informálta a férfit, hogy „szeretlek, most nincs férjem, te leszel az én férjem, én pedig a te feleséged leszek". Ezek után a sámán szerint rendszeresen szexuális kapcsolatot létesítettek.[11]

A kelet-venezuelai warao törzsnél a sámánok beavató transzát hatalmas mennyiségű dél-amerikai vaddohány (a *Nicotiana rustica* más, sokkal erősebb fajta, mint a *Nicotiana tabacum*, amelyet világszerte szívnak a dohányosok) elszívásával váltják ki.[12] Az ezután következő hallucinációkban a sámán saját értelmezése szerint egy „fehér dohányfüstből álló vékony kötélhídon" találja magát, amely egy „kerek,fehér házba" vezet az égben – a Füst Házába –, ahol szellemek élnek rovarok képében. Itt is találunk egy nyilvánvaló párhuzamot az ufóemberrablásokkal, ahol az „égben lévő fehér, kerek házat" repülő csészealjak váltják fel, és ahol az állatok, madarak, kis termetű, nagy szemű, emberszerű lények képében megjelenő elrablók meglehetős gyakorisággal rovarok vagy rovarszerű vonásokkal rendelkező emberek képében is testet öltenek.[13] Saját ayahuascalátomásomban is az a lény, aki a leginkább megrémített, és aki valóban úgy tűnt, hogy az égbe akar ragadni, szintén „valamiféle emberi vonásokkal rendelkező hatalmas rovarnak" nézett ki. A másik teremtménynek, ahogy a noteszomba is feljegyeztem, „összetett szeme volt, olyasmi, mint a légynek". Érdekes módon az ufóemberrablásokban rovar formájában megjelenő idegeneket leggyakrabban imádkozó sáskának látják – hosszú testüket felegyenesedve tartják, háromszög alakú fejükön nagy, fekete szemek ülnek.[14] A korábbi fejezetekben már találkoztunk Kaggennel, a dél-afrikai san törzs sámán-istenével, aki szintén igen gyakran veszi fel az imádkozó sáska alakját. Eközben a „rovaremberek", akikkel a warao sámán a Füst Házában találkozik, fekete méhek, mézelő méhek, darazsak és termeszek alakjában jelennek meg. Közülük az egyik egy „gyönyörű méhlány", akivel a sámán többször is közösül, és négy hibrid gyermeket nemz: Idősebb Fekete Méh Testvért, Fiatalabb Darázs Testvért, Idősebb Termesz Testvért és Fiatalabb Mézelő Méh Testvért.[15]

Észak-Amerikában az algonquin törzs megfordítja a sámánok elrablásának szokásos narratíváját, mivel az ő történetükben egy vadász pillant meg tizenkét elragadó szellemszüzet, akik egy kosárban ereszkednek alá az égből. A vadásznak sikerült elfogni az egyik szellemlányt, és foglyát itt tartotta a földön, elvette feleségül, és szexuális életet élt vele. A lány terhes lett, és fiút szült, de nagyon vágyakozott vissza az égbe. Annak rendje s módja szerint készített magának egy kis kosarat, majd „belelépett a gyermekével együtt, és azt a varázsdalt énekelte, amelyet előzőleg a nővéreivel szoktak, aztán felemelkedett a csillagok közé, ahonnét érkezett".[16] Két évig maradt a fiával az égben, de az algonquin

hagyomány hozzátesz még egy fontos részletet. Úgy tűnik, a hibrid gyermekkel nem ment minden rendben a szellemvilágban, mivel a fiúnak szüksége volt rá, hogy kapcsolatba lépjen az apjával. Hogy ezt megvalósítsa, egy hang így utasította az anyját: „A fiatok látni akarja az apját; menj le ezért a földre, és hozd el a férjed."[17]

A nyugat-indiai saora törzsben a leendő női sámánok úgy kapják meg a hívásukat és természetfeletti felszentelésüket, hogy meglátogatja őket egy „vőlegény az alvilágból, és megkéri a kezüket". Szellem lévén a „vőlegény" természetesen bármilyen alakba képes átváltoztatni magát. Általában „jól öltözött és jóképű" férfi alakját ölti magára, aki „az éjszaka közepén tűnik fel".[18] Ahogy az ufó-emberrablások esetében is – ahol az elraboltakat gyakran saját házukból viszik el a hajnali órákban, miközben a család többi tagja természetellenesen mély álomba zuhan – a saorák is úgy tartják, hogy amint a túlvilági vőlegény belép a szűz hálószobájába, a „teljes háznép varázslat hatalma alá kerül, és úgy alszanak, mintha meghaltak volna".[19] Szintén rokon vonást mutat az ufók által elraboltak esetével, hogy az áldozat képtelen ellenállni. Egy Champa nevű sámánasszony elmesélte, hogy miképp utasította vissza az ágya mellett felbukkanó lény közeledési szándékát, mire az „egy forgószéllel felkapott, és felvitt egy nagyon magas fa tetejére, ahol egy vékony ágra ültetett". Ezek után a megrettent hölgy elfogadta a házassági ajánlatot.[20] Egy másik saora sámán már férjes asszony volt, amikor szellem szeretője megjelent előtte. Amikor az asszony visszautasította, a lény megfenyegette, hogy őrületet bocsát rá, ha nem enged neki.

„Végül kénytelen volt engedni", írja Eliade, és álmában megtanulta a sámánok művészetét. Az alvilágban két gyermeke született.[21]

Nyilvánvaló a hasonlóság az előzőekben idézett algonquin hagyománnyal, hogy a saorák elmondása szerint az ilyen egyesülésből született utódok általában az alvilágban maradnak szellem apjukkal, de nem tudnának felcseperedni ott emberi anyjuk szeretete és gondoskodása nélkül. Az egyik esetben egy fiatal nőt elcsábított egy szellem, együtt élvezték a szerelem gyönyöreit, majd összeházasodtak:

> A fiatalasszony hamarosan gyermeket szült neki a szellemvilágban, a férfi pedig éjszakánként elvitte a csecsemőt az anyjához, aki megszoptatta. Akkor jött, amikor mindenki aludt. A falusi emberek hallották a gyereksírást, de az anya családja olyan mélyen aludt, mintha meghaltak volna. Később az asszony férjhez ment egy e világi férfihoz, de mivel a túlvilágon már volt gyermeke, nem hitte, hogy a földön is szülhet még egyet.[22]

Mexikó egy apró falvacskájában Don Soltero Perez volt a sámán, aki akkor kapta meg az elhívását, amikor egy villámcsapás kis híján végzett vele. Felépült a balesetből, de körülbelül fél éven át hetente egyszer-kétszer rendszeresen elveszítette az eszméletét. Minden egyes ilyen esemény után arról számolt be, hogy a lelkét elrabolták az *enanitók* (azok a törpe méretű, természetfeletti lények, akiket az aztékok óta ismernek Mexikóban), és megpróbálták sámánná változtatni. Amikor megpróbálta őket visszautasítani – ahogy tette is hosszú időn keresztül –, megkínozták, és tetőtől talpig összeverték, hogy „mindene sajgott". Végül, tudván, hogy bele fog halni, ha a büntetése tovább folytatódik, megadta magát, és engedett a követelésüknek. Akkor adtak neki egy botot és három mágikus követ, amelyek segítségével a jövőben képes lesz a gyógyító erőt fókuszálni. Végül, de nem utolsósorban elvett feleségül egy *enanitát*, aki a szellemvilágban maradt „egy barlangban a maga fajtájával", ahol Don Soltero meglátogathatta transzállapotban. „Ettől kezdve gyógyító lett", írja Holger Kalweit, az esetet tanulmányozó antropológus:

> Don Soltero nem folytathatott szexuális kapcsolatot földi feleségével. Egyszer megpróbálta, de azonnal megtámadták, ő pedig a földre zuhant, mintha meghalt volna. A támadás alatt lelkét arra kényszerítették, hogy menjen el a barlangba, ahol az *enanitók* megverték. Ezek után Don Soltero minden szexuális aktivitását szellem feleségén élte ki. [...] Gyermekeik is születtek, akik az anyjukkal éltek a barlangban...[23]

Dél-Amerikában, az Amazonas partvidékén mindenütt él az a hiedelem, hogy egyes édesvízi delfinek *(botók)* nem azok, aminek látszanak, hanem túlvilági szellemek, akik a mi világunkban öltöttek testet. Az ilyen lényeknek hatalmukban áll, hogy fiatal, jóképű férfiak és gyönyörű lányok képében kimenjenek a partra. Elváltoztatott formájukban elcsábítják a halandó embereket, és lecsalják

őket Encantéba, az elvarázsolt városba, amelyről minden hajós tudja, hogy a mély, örvénylő folyó fenekén rejtőzik:[24] „Ha egyedül vagy a vízen, és egy *boto* úszik feléd, akkor félsz. […] Örvényt kavarnak a víz alatt […], és tényleg megtámadnak. Csábítanak. Nagyon óvatosnak kell lenned."[25]

Az általános nézet szerint ha egy asszonyt *boto* ejt teherbe, akkor az egyesülésből született utód fogyatékos, esetenként szörnyszülött lesz, aki „hamar meghal".[26] Az egyik érdekes esetben egy asszony azt hitte, hogy egy *boto* jött hozzá éjszaka a férje képében, és „szeretkeztek, de mintha csak álmodta volna". Azt állította, hogy teherbe esett, de kilenc hónap múlva, amikor megszülte a babát: „Olyan volt, mintha a csecsemő vízből lenne. Egyszerűen elolvadt."[27]

Az Amazonas másik szellemállata egy nagy vidra, amely nutria alakját felvéve szereti elcsábítani a halandókat. A helyiek szerint kielégíthetetlen szexuális vágy hajtja, hogy alvó emberekkel közösüljön. Ha a szellem szerető hímnemű – ahogy a *botók* esetében is –, az anya pedig halandó ember, a frigyből születhet utód, de beteg lesz – jelen esetben „fehér bőrű és fehér hajú".[28] Másrészt azonban ha a hibrid gyermeket Encantéban szüli meg sellő anyja, akkor egészen más lesz a végkifejlet. A gyermek ilyenkor a víz alatti birodalomban marad, és nagy sámán lesz belőle abban a dimenzióban.[29]

Részletek Pablo Amaringo perui sámán két ayahuascalátomásról készített festményén. Balra: Sellő csábítja a hajóst az Amazonas felszíne alatt rejtőző elvarázsolt városba; jobbra: Sellők és kígyók

Idegen szeretők

Az ufóemberrablások egyik legmeglepőbb, de következetes alprogramját, amelyről az esetek hatalmas többségében függetlenül beszámoltak az áldozatok, John Mack így foglalja össze tömören:

> Az elraboltakat teherbe ejtik az idegen lények, majd később az űrlényember-embriót eltávolítják. Az áldozatok látják, amint az apró magzatokat a hajón lévő tárolókba helyezik. És az elkövetkező elrablások során láthatják, ahogy a hibrid babákat inkubátorokban nevelik. […] Néha az idegenek megpróbálják az ember anyákkal tápláltatni ezeket a teremtményeket, akik elég fásultan viselkedhetnek…[30]

A férfiak elrablása esetén többször egymás után spermamintát vesznek az elraboltaktól, és megmutatják nekik a hibrid babákat, miközben erős mentális sugallat közli velük, hogy a saját utódaikat látják. A női áldozatokhoz hasonlóan – akiket esetenként mesterséges megtermékenyítéssel, máskor közvetlen szexuális aktussal termékenyítenek meg az „idegen lények" – a férfi elraboltak is létesítenek szexuális kapcsolatot nőnemű idegenekkel. Mielőtt a pszichológusok még azzal a kézenfekvő indokkal söpörnék félre az ügyet, hogy fantáziaprojekcióról van szó, érdemes megjegyezni, hogy ezeket a szexuális aktusokat a legritkább esetben élik meg kellemes élményként. Bőségesen állnak rendelkezésünkre beszámolók, amelyekben elraboltak százai szinte ugyanazokkal a szavakkal mesélik el újra és újra a történetet. John Mack harvardi pszichológus saját páciensein végzett alapos kutatásaira alapozva kijelentette:

> Meggyőződésem, hogy a reprodukciós narratívák igen erősen valóságosak azok számára, akik átélték őket. Legjobb tudásom szerint, és rengeteg elrabolttal folytatott, több ezer órányi interjú alapján állítom, egyetlen freudi vagy más pszichodinamikus magyarázat sem állja meg a helyét ezen élmények alapvető elemeinek okaként.[31]

Akkor mivel magyarázhatjuk ezeket az igen specifikus, széles körben elterjedt és könnyen azonosítható „irreális" tapasztalati mintákat?

A rövid válasz az, hogy csupán a nyugati kontextusban – ahonnét a szellemeket időlegesen kiűzte a tudomány – tűnnek bizarrnak, rendkívülinek, megmagyarázhatatlannak és fenyegetőnek az ilyen élmények. A sámánisztikus kontextusban ezek megszokott dolognak számítanak, amelyek semmiféle magyarázatot nem igényelnek.

John Mack páciense, Sara például arról számolt be, hogy rendszeresen közösülésre kényszerítik egy hímnemű idegennel, akinek „fényből álló, pénisz alakú szerve van, amely egyáltalán nem úgy néz ki, mint egy fizikailag létező pénisz".[32] Hasonlóképp egy hatvan elrabolt[33] beszámolóján alapuló analízisre támaszkodva David Jacobs (Temple University) így foglalta össze a hímnemű idegen partnerrel folytatott közösülés folyamatát: „A »pénisz« behatolása gyors, és nem kelt normális behatolásérzést; a hímvessző általában nagyon vékony és rövid."[34] Jacobs saját véleménye szerint nincs kapcsolat a modern ufóemberrablások és a „mítoszok, a legendák, a folklór meg az effélék" között. Meggyőződése szerint a bizonyítékok „teljes következetességgel azt mutatják, hogy az elrablási jelenség a 19. század végén jelent meg először [...], előtte nyoma sem volt" (személyes levelezés, 2005. május). Ettől függetlenül az idegenekkel folytatott közösülést összefoglaló leírása erősen emlékeztet a fejezet elején idézett urubu indián mítosz leírására, ahol a mitikus első sámánok pénisze olyan apró volt, hogy képtelenek voltak sikeresen közösülni emberi asszonyokkal.[35]

Ha mérlegeljük, mekkora lehet azon esetek száma, amikor sámánokat raboltak el és kényszerítettek közösülésre szellemekkel, akkor biztosan ebbe a műfajba sorolható az az 1957-es elrablás, majd az azt követő megerőszakolás, amelynek egy gazdag brazil fiatalember, Antonio Villas-Boas volt az elszenvedője. A fiatalember apja farmján dolgozott éjszaka, amikor egy ufót látott leszállni a közelben, majd négy kis termetű, nagy fejű lény erővel a repülő tárgy belsejébe vitte. Meztelenre vetkőztették, és vérmintát vettek az állából. Ekkor egy kicsi, meztelen, nőnemű lény lépett a terembe, és átölelte. A lány tündérszerű jelenség volt: szőke haj, nagy, ferde vágású szemek, kiugró pofacsontok jellemezték. „A teste emberinek nézett ki, a lába kicsi volt, keze hosszú és keskeny. Körülbelül 140 cm magas lehetett."[36] Két igen heves szeretkezési aktus következett, amelyek után a fiatalember úgy érezte magát, mintha „jó csődörként" használták volna, hogy „feljavítsák az állományt".[37] Később eszébe jutott, hogy áttetsző és törékeny külseje ellenére az idegen nőstény durva, morgó hangokat adott ki magából szeretkezés közben, azt a „kellemetlen benyomást keltve, hogy egy állattal közösültem".[38]

Peter, John Mack egyik páciense visszaemlékezett azokra a megismétlődő esetekre, amikor egy nőnemű idegen lénnyel szeretkezett, de ezt nem érezte erőszaknak vagy zaklatásnak. Épp ellenkezőleg. Elmondása szerint idegen szeretője: „Olyan érzést keltett, mint az igazi feleségem – úgy értem, lelki szinten."[39]

Az ellenkező nemű idegen lény iránt érzett hasonlóan mély szerelem és hűség Mack szerint „erkölcsi dilemmaként jelentkezik a földi házasságban"[40] – erről sok elrabolt beszámolója tanúskodik. Az ilyen szerelmi háromszögek nagyon erősen emlékeztetnek a korábban idézett burján sámán esetére, aki úgy érezte, hogy földi felesége „még arra sem méltó, hogy vizet öntsön" égi felesége kezére. Don Soltero Perez esete is hasonló, akinek minden szexuális kapcsolata megszakadt földi feleségével, és így figyelmét teljes egészében szellem feleségére koncentrálhatta.

Érdekes módon azonban sok elrabolt ember számolt be arról, hogy az első, idegenekkel folytatott szexuális együttlét alatt hamis biztonságérzetbe ringatta őket az a képáradat, amelynek segítségével „elrablóik elhitették velük, hogy a férjük/feleségük vagy a szerelmük hál velük". Az elraboltak például néha azt mesélik, hogy a férjük arca „villant be" időnként az „idegen arca helyén".[41] Itt is fellelhető egy – valóban nagyon szoros – párhuzam az Amazonas menti faluban élő asszony esetével, aki „szinte álomban" szeretkezett a férje alakját magára öltő delfinszellemmel.

Hibrid utódok (1): tartályok és fészkek

Az ufók által elrabolt embereknél azokban az esetekben, amikor az elraboltak maguk is hosszú távú „házasságot" éltek át az idegenekkel, szándékosan nemzettek és neveltek fel hibrid gyermekeket.[42] Itt is egzakt párhuzamot találunk a korábban ismertetett sámán-szellem kapcsolatokban szándékosan nemzett és felnevelt utódokkal. Ráadásul az ufók által elkövetett emberrablásokról szóló rengeteg beszámoló kutatása arról árulkodik, hogy az idegenek létrehoznak és „tenyésztenek" emberi apától vagy anyától született hibrid gyermekeket, akiket olyan körülmények között nevelnek fel, amelyek távolról sem emlékeztetnek a mi családfo-

galmunkra – sőt, tulajdonképpen rendkívül személytelen keltető telepre hasonlítanak inkább.

Szinte minden esetben az történik, hogy az elrabolt embereket az idegenek az űrhajó egyik íves falával szemben álló területre viszik, ahol az idegen nő vagy férfi (sokkal gyakrabban nő) rengeteg, fiókokba vagy tartályokba helyezett, hibrid gyermeket mutat.

Lássuk, miként számol be Julie Knapp az 1977-es elrablásakor látott hasonló jelenetről:

> Istenem! Olyan, mintha nekik [...] babáik lennének. Olyanok, mintha fiókok lennének egy falon; mintha kis fiókokat húznának ki és be, és azokban vannak a babák, mintha kicsi, kicsi valamiket húznának ki azokban a fiókokban, mint egy laboratóriumban.[43]

John Mack páciense, Jerry szinte ugyanezt az élményt élte át egy szobában, amelyben „olyan rengeteg, rengeteg négyszög alakú konténer sorakozott, mint egy tároló fiókjai, hogy alig volt köztük hely". A fiókokban több száz valamit látott, „nem is tudom, nevezhetem-e őket babáknak, de azt hiszem, kis magzatok lehettek".[44]

Egyik elrablása során Catherine a padlótól a mennyezetig egymásra rakott „ládákat" látott – 4-5 ládát tettek egymásra, és egy sor 8-10 ládából állt. A ládákat elmondása szerint „hátulról világították meg", és az idegenek „bébiváltozatait" tartalmazták. Mindegyik bébi valamilyen „folyadékban volt".[45] Hasonló élménye volt 1980-as elrablásakor James Austinónak, aki az általa látottakat egymásra helyezett akváriumokként értelmezte, és minden akváriumban egy hibrid csecsemő volt: „A fal teljes hosszában fel voltak tornyozva. [...] Hatvan, talán hetven darab lehetett."[46] Egy másik elrabolt személy, Karen Morgan a hibrid babákat tartalmazó ketrecekkel teli szobát egy „nagy anyaméh"-hez hasonlította: „Úgy láttam, hogy rengeteg újszülött van ott. Ötven, esetleg száz is..."[47]

A metaforák különbözőségétől eltekintve, nem lehetséges, hogy itt valami igen hasonló dolgot próbálnak leírni nekünk? Vajon a takaros sorokba rendezett, félig ember, félig idegen újszülötteket tartalmazó inkubációs tartályok geometrikus halmaza lényegében nem a korábban bemutatott szibériai nagy fa ágain egyenes sorokba, szorosan egymás mellett sorakozó fészkek újabb képi megfogalmazása lehet?

Ezt az összevetést különösen csábítóvá teszi John Mack Karin nevű páciensének beszámolója, aki az űrhajóra emelve „fekete űrbe került, amelyben hatalmas fa állt, óriási lombkoronával. A fa különböző ágain vastag ágakból font nagy fészkek sorakoztak, és az egyikben egy sas ült, csendben és békésen".[48]

> Mintha az összefüggések azt sugallnák, hogy az a szimbolikus rend, amelynek segítségével a sámánisztikus kultúrákban a szellemvilág megjeleníti magát az emberi szférában, valahogy betört volna a modern szcénába, és időlegesen átírta volna azt a szimbolikus struktúrát, amelynek révén az „idegenek" mutatják meg magukat a modern Amerikában élő emberek előtt.

Hibrid utódok (2): szülők, szoptatós dajkák és játszótársak

A fészkekben és fákon történő kiköltés mellett sámánok és szellemek utódainak számos egyéb meghatározó jellemvonását is fellelhetjük a fejezet elején található, a mítoszok és a beavatási tapasztalatok keresztmetszetét bemutató idézetekben. Ezekből a leírásokból számomra több igen fontos tanulság is adódik. Nevezetesen: a hibrid ember-sámán babákat kapcsolatba hozzák repülő korongokkal (cuna, Panama); ezeket a lényeket nem lehet felnevelni a szellemvilágban, hacsak nem táplálja őket szoptatós dajka (paez, Kolumbia) vagy lehetőleg a saját anyja (saora, India); az utódoknak az apjukkal való kapcsolatra is szükségük van (algonquin, Észak-Amerika); megjelenésük beteges, halvány, időnként „szörnyszülött"-szerű (meisto, Amazonas).

Vegyük most szemügyre az idegenek és az emberek utódait. Ott mit találunk?

A 12. fejezetben láthattuk, hogy John Mack legfiatalabb páciense, a kis Colin sorozatosan megtapasztalta, hogy „nagy szemű, ijesztő baglyok" egy repülő csészealjon elragadták az égbe. Az egyik ilyen elrablása után Colin kijelentette, hogy nem szereti a repülő csészealjat, és nem akar visszamenni, ettől függetlenül azonban makacsul ragaszkodott hozzá, hogy: „Én ott születtem, és leestem a csillagok közül. [...] Egy űrhajón születtem."[49] Egyértelmű a hasonlóság a cuna hagyományban szereplő kisbaba esetével, akit egy repülő korong hozott le az égből, és hagyott egy fa te-

tején. Valójában az ufók által elkövetett emberrablások áldozatai közül sokan arról számoltak be, hogy nekik is az az érzésük, valamiképp az idegenek között születtek, és nem „e világról valók", emberi apjuk és anyjuk pedig nem a valódi szülőik.[50]

És mi van azzal a mítosszal, hogy a szellem gyerekeket nem lehet felnevelni az anyjuk vagy a szoptatós dajka teje nélkül, és hogy szükségük van az emberi apjukkal való kapcsolatra? Meglepő módon ez az elem is rengeteg helyen megjelenik az ufók áldozatainak beszámolóiban, és teljesen új megvilágításba helyezi a sámánisztikus narratívákat ihlető szellemtapasztalatokat.

Sok ufó fedélzetén láttak állítólag olyan speciális szobákat, ahol a hibrid babákat (és más gyermekeket) bemutatják mindkét nembeli ember szüleiknek. Számos vonakodó elrabolt személy beszámolt arról, hogy az idegenek nyomatékosan elmondták nekik, akár tetszik, akár nem, már belekeveredtek a hibridek ügyébe, a babáknak pedig „szükségük van az anyjukra. Kell nekik az anyjuk. Nem számít, hogy szereted-e őket, vagy sem, az nem számít. Szükségük van az anyjukra".[51] Más esetekben azonban mintha viszonzásra leltek volna ezek az érzelmek. John Mack például számos olyan esettel találkozott, amikor páciensei szenvedélyesen hittek abban, hogy „odakint" hibrid utódai élnek. Rettenetes veszteségérzéstől szenvedtek, mivel el voltak szakítva gyermeküktől, és képtelenek voltak eljutni hozzájuk azoktól az alkalmaktól eltekintve, amikor

> időszakonként az elrabolt anyákat és apákat elvitték, hogy megnézzék hibrid utódaikat, és arra biztatták őket, vegyék kézbe és szeretgessék a babákat, ami az egész procedúra egyik leginkább zavarba ejtő aspektusa. Az elraboltak ugyanis, természetes módon, ellenállással fogadják azt a kilátást, hogy mély érzelmi köteléket alakítsanak ki egy különös gyermekkel, akit csak ritkán láthatnak, az idegen lények kénye-kedve szerint.[52]

A hibrid babák nemcsak saját emberi apjukkal és anyjukkal találkoztak, de ugyanilyen gyakran megesett, hogy ismeretlen embereket vittek hozzájuk, akiktől az idegenek azt várták, hogy dajkaként vagy játszótársként szolgáljanak nekik.

David Jacobs, hatvan elrabolt beszámolóját összegezve, lépésről lépésre leír egy tipikus bababemutatási és -dajkálási szekvenciát, olyan esetben, amikor az elrabolt ember nem a hibrid anyja:

> Az idegenek az elrabolt embert beviszik a gyermekeket bemutató szobába. [...] Az elrabolt egy széken vagy padon ül. A lények, akik idehozták, mögötte állnak. Aztán egy „nőnemű" lény közeledik felé. A kezében tartja a babát. Az elrabolt nő érzi a kommunikációt: „Hát nem aranyos baba? Szeretnéd a kezedbe venni? Vedd a kezedbe!" A nőnemű lény kinyújtja a karját, és a babát az asszony felé nyújtja, akit az asszony átvesz. A babát a melléhez szorítja, a baba feje a karján és vállán pihen. Ha az elrabolt asszony ellenállna, azzal „okot" adhat arra, hogy erővel kényszerítsék rá, hogy tartsa a babát. Az egyik asszony azt mesélte, hogy a baba beteg lett, ha nem tartotta a kezében, és a kis lény testén kiütések vagy más tünetek jelentek meg, ha távol tartotta magától. Ezért aztán a lehető leghosszabb ideig kellett a bőréhez szorítani a babát. A babák lehetnek meztelenek, de „takarókba" is csavarhatják őket. Általában nagyon kicsik, de nagyobb és idősebb gyermekek is előfordulnak. A nők leírásai alapján a kisbabák nagyon könnyűek, a fejük azonban nehéz. A nők ülhetnek a babákkal, de sétálgathatnak is velük. Az idegenek jelentőségteljesen néznek rájuk és a babára. Az asszonyok újabb utasítást hallanak: „Dajkáld a babát." „Tedd a babát a melledre, és szoptasd meg." Az asszonyok erre azt válaszolják: „De nincs tejem." Mire a válasz: „Tedd a babát a melledre, és szoptasd meg." Nemet mondani hiábavaló próbálkozásnak bizonyult. Ha ellenálltak, az idegenek akkor is a mellére teszik a babát. A baba szájával rátapad a mellbimbójukra, és igen gyenge szopóreflex indul be náluk. Sok esetben az asszonyok meglepődve tapasztalják, hogy megindul a tejük, és a mellük megduzzad. Amikor ez megtörtént, a babák részben kiürítik a tejet. Gyakran megesik azonban az is, hogy a szoptatás sikertelennek bizonyul, a figyelő idegenek mindazonáltal elégedettnek látszanak.[53]

Jill Pizarro, miután ilyen élményeken esett át, így kommentálta a dolgot:

> Nagyon fontosnak érzem a baba szempontjából, hogy létrejött ez a kapcsolat, és nagyon boldog vagyok, hogy megtettem ezt neki.

Érzem, hogy tényleg szüksége van rá. […] Olyan volt, mintha magába szívná azt az érzést, hogy a karomban tartom. Én legalábbis így gondolom.[54]

Karen Morgan számos elrablása során megélte azt az élményt, hogy egy asszonyokkal és lányokkal zsúfolt szobában találta magát, ahol a nők meztelen babákkal játszottak:

Az asszonyok a levegőbe emelték a babákat, csiklandozták őket, és gügyögtek nekik. A babák nem reagáltak. Nem nevettek, nem mosolyogtak, semmilyen hangot nem adtak ki. Néha Karennek és a többi nőnek azt mondták, hogy „fürdessék meg a babákat". […] A gyerekek, akiket az idegenek felvetettek a nőkkel, általában két és tíz év közöttiek lehettek, esetenként idősebbek is.[55]

Egyik elrablása során Karennek át kellett ölelnie az egyik hibrid tinédzser lányt. Először visszautasította ezt, az idegen azonban erővel a lány köré fonta a karját, az pedig viszonozta az ölelést, és egy ideig belékapaszkodott. A végén úgy tűnt, a gyermek feltöltődött energiával. Karenhez fordult, és telepatikusan az agyába vetítette a szót: „Köszönöm."[56]

John Mack páciense, Peter visszaemlékezett arra, hogy az idegenek hibrid gyermekeik mellé osztották be játszótársnak: „Mivel én is fiatal gyerek voltam, beleegyeztem, és úgy döntöttem, hogy játszom a babákkal, a lényekkel, az idegenekkel."[57]

Hibrid gyerekek (3): sápadt, beteges szörnyszülöttek

Az előzőekben láttuk, hogy a szellemek és emberek utódait gyakran sápadt, fehér bőrű, fehér hajú, beteges kinézetű gyerekekként jellemezték, akik valamilyen módon sérültek, esetleg szörnyszülöttek lehettek.[58] Annak ellenére, hogy néha részletesebb leírásokat is kapunk (ahogy az ember el is várná, mivel a feljegyzéseket képzett pszichoterapeuták készítették), az ufók által elrabolt emberek gyakran ugyanilyen jelzőkkel írják le az emberek és idegenek egyesüléséből született hibrideket.

Szörnyszülött hibridek leírásával is találkozunk, például olyan lénnyel, akinek egyik keze „szinte emberi" volt, míg a másik „űrlény" karnak tűnt, egy másik esetben pedig a lény arcának egyik fele volt emberi, míg a másik „idegen".[59] Egy Melissa nevű elrabolt pedig dühösen visszautasította, hogy megérintsen egy lényt, amelyet „óriáscsecsemőként" írt le. A lényt az idegenek adták neki, mire ő úgy reagált, mintha valóban egy szörnyetegről lenne szó:

Ez egy […] undorító kis teremtmény. Semmit sem akarok csinálni ezzel a fajzattal, semmit. Megölöm. […] Ez kurvára természetellenes. Undorító.[60]

Másokban azonban sokkal gyengédebb érzések ébredtek. Debbie Tomey beszámolt egy jelenetről, amikor az idegenek egy fiatal hibrid lányt mutattak meg neki.

Alig fél méter magas, karcsú testű, elefántcsontszínű lény volt, nagy fejjel és kiugró pofacsontokkal. Nem voltak szempillái, sem szemöldöke. Meghatóan ritkás szőke, gyapjúszínű haja volt, amely egyes helyeken még a fejbőrét sem takarta.[61]

Debbie elmondta, hogy akaratlanul is anyai vonzalmat érzett a lány iránt.[62]

Egy másik elrabolt asszony, Barbara Archer ezt mesélte:

Amikor először megpillantottam őket, megijesztettek, mert annyira különösen néztek ki. Valahogy öregnek tűntek. Nem volt valami sok hajuk. Volt nekik valamennyi, de nem sok. […] Megleptek, mert olyan törékenyek voltak. Úgy éreztem, hogy esetleg koraszülött babák lehetnek. Olyan törékenyek voltak. […] Úgy éreztem, hogy nem valami erősek. Nem tűntek egészségesnek. Olyan kis nyeszlettek voltak.[63]

Nona:

A testük rövid volt a fejükhöz képest. Valahogy túlméretezettnek tűnt. Nagyon kék szemük és igen vékony szálú, gyér hajuk volt. […] Úgy gondolom, hogy valószínűleg 90-120 cm magasak lehettek, de úgy tűnt, hogy egykorúak lehetnek. Azt mondták: „Te vagy az anyánk, szükségünk van rád."[64]

Isabel:

> Hosszú végtagjai voltak, körém fonta a karját. A csípőmre ültettem. [...] Az egyik lába lelógott. A bőre száraz és pikkelyes volt, mintha testápolóra lenne szüksége. Olyan magányosnak tűnt. Úgy éreztem, mintha biológiai értelemben is az enyém lenne.[65]

Peter:

> Nagy fejük volt, csutkaszerű hajuk, és a fejük nagyobb volt, mint a testük. Olyasféle bőrük volt, mint a miénk, csak kicsit durvább és húsosabb. De nem úgy, mint a babaháj. Inkább öregemberes háj volt, a karjuk meg teljesen törékenynek tűnt, és hatalmas hasuk volt.[66]

„Az elraboltak kivétel nélkül azt állítják, hogy a babák nem úgy reagálnak, ahogy a normális emberi csecsemők", teszi hozzá David Jacobs. Ráadásul az ilyen babák

> szinte mindig fásultak. Nem reagálnak az érintésre, ahogy egy normális csecsemő tenné. Nem rugdalóznak; nincs fogóreflexük. Élettelenek, még ha nem is halottak. A legtöbb nő azt gondolja, hogy valami rettenetes baj van a babákkal. Úgy érzik, kézbe kell venniük őket, hogy életben maradjanak.[67]

Katalizátor

Annak ellenére, hogy a szellemek gyakran rabolnak el sámánokat, és nemzenek velük gyermekeket, igen ritkán vesződnek azzal, hogy elmagyarázzák, miért.[68] Hasonlóképp az ufóemberrablás egész kiterjedt irodalmát átnézve is csak néhány utalást találtam, amely megkísérelte megmagyarázni azt a rengeteg erőfeszítést és vesződséget, amelyet a hibridek létrehozásába és táplálásába ölnek. Úgy tűnik azonban, hogy a 12. fejezet végén feltett kérdésre – mit akarnak az idegenek vagy a szellemek tőlünk? – egészen egyértelmű választ adhatunk még a bizonyítékok ilyen (szükségszerűen) rövid áttekintése után is: mindennél jobban vágynak arra, hogy párosodjanak velünk, és hibrideket nemzzenek. Ez termé-

szetesen újabb kérdések után kiált – nevezetesen, hogy miért és mióta akarják ezt.

A II. részben amellett érveltem, hogy a szellemvilág és a szellemlények entoptikai jelenségei és komplex látomásai inspirálták a felső paleolit korban festett európai barlangfestményeket. Azt is láttuk, hogy a sebesült ember felnyársalt, szenvedő képe is értelmet nyer a világszerte lezajlott sámánbeavatások szimbolikájáról, képvilágáról és tapasztalatairól való ismereteink tükrében. Az azonban teljes meglepetésként ért, hogy mennyire jól értelmezhetők az ufóemberrablások szimbolikájának, képvilágának és tapasztalatainak tükrében is. Mivel nem állnak rendelkezésünkre néprajzi adatok a felső paleolitikum embereiről, nyilvánvalóan nem bizonyíthatjuk be, hogy azokban az egyéb élményekben is osztoznak jégkori őseink, amelyeket néprajzkutatók és pszichiáterek jegyeztek le sámánutazásokkal, valamint ufóemberrablásokkal kapcsolatban; ahogy abban sem lehetünk biztosak, hogy ők miként értelmezték volna ezeket az élményeket. Mindazonáltal nem lenne bölcs dolog kizárni annak lehetőségét, hogy a barlangművészek éppúgy képesek voltak a transztapasztalatok teljes skáláját átélni, ahogy mi. Ebből az következik, hogy ugyanilyen valószínűséggel élték át azt, hogy elrabolják őket azok a természetfeletti lények, akikkel látomásaikban találkoztak, hogy átadják nekik létfontosságú tudásukat, illetve a gyógyító erő adományát, majd ennek fejében a barlangművészeknek is el kellett venni egy szellem hitvest, hogy hibrid lényeket nemzzenek.

Ki tudja, talán az ilyen típusú tapasztalatok szolgálhattak katalizátorként ahhoz, hogy az anatómiailag modern, de tompa, ihlettelen és minden spiritualitást nélkülöző ősember – evolúciós léptékben egyetlen éjszaka leforgása alatt – viselkedésében is modern, innovatív és spirituálisan nyitott, érdeklődő emberré vált.

Nekem úgy tűnik, hogy ha tényleg ez történt, ha a rejtélyes természetfeletti lényekkel lezajlott interakciók valóban ilyen döntő szerepet játszottak az emberi fejlődés egy ilyen kritikus pontján, akkor ez a jelenség túlságosan fontos ahhoz, hogy kizárólag a vadászó-gyűjtögető törzsek sámánjaira, illetve az iparilag fejlett országok ufóáldozataira korlátozódjon. Nem számít, milyen jól rejtik el őket az adott közeg értelmezései és képi megfogalmazásai,

szinte egészen biztos, hogy jelen kell lenniük az emberi történelem minden egyes pillanatában.

Amikor tovább folytattam a nyomozásomat, még abban sem voltam biztos, hogy mit is keresek valójában, de ezt tudtam, hogy ha rátalálok, akkor felismerem.

Tizennegyedik fejezet

Titkos közösség

Carl Gustav Jung, a nagy svájci pszichológus és pszichiáter 1958-ban elsőként mutatott rá, hogy az ufójelenség történelmi – sőt meglehet, hogy történelem előtti – időkre nyúlik vissza. Utólag rengeteg ember számolt be az 1950-es, sőt a 40-es években megesett elrablásáról, 1958-ban azonban a téma még nem kapott semmilyen publicitást, és Jung sem tudhatott róla semmit. Érdeklődése emiatt kizárólag magukra az ufókra korlátozódott. A második világháború óta rengeteg szemtanú számolt be „repülő csészealjak"-ról, és egyre fokozódott a rájuk irányuló figyelem és érdeklődés. Jung az észleléseket a globális rémhír új formájaként írta le, amely „abban különbözik a hétköznapi rémhírtől, hogy látomások formájában fejeződik ki".[1] Jung hajlott rá, hogy az ufókat „kilencvenkilenc százalékban pszichés eredetűnek" tartsa, bár elismerte, hogy őt is zavarba ejti az ufók „láthatólag fizikai természete"[2], amely – panaszkodott – „még a legnagyobb elmék számára is megoldhatatlan rejtélyt"[3] jelent:

> Az egyetlen dolog, amelyet elfogadható bizonyossággal állíthatunk az ufókról, hogy olyan felszínnel rendelkeznek, amely emberi szemmel is látható, és visszaveri a radarsugarakat.[4]

Ráadásul egy másik dolog is világos volt, mégpedig az, hogy az ufókban semmi új sincsen:

> Annak ellenére, hogy ufókról először a második világháborút követően jelentek meg cikkek, magát a jelenséget jóval régebb óta ismerjük. A [20.] század első felében is megfigyeltek ilyen jelenségeket, és az előző századokban, sőt talán az antikvitás idején is ismerhették őket.[5]

1566 augusztusában „sok nagy, fekete gömböt láttak az égen" a svájci Basel felett, amelyek „nagy sebességgel szálltak el a nap

előtt, és egymás felé fordultak, mintha harcolnának. Egyes gömbök tüzes vörösre váltak, aztán elhalványultak és eltűntek".[6] Jung bemutatott egy illusztrációt, amelyen egy 1566-ban nyomtatott baseli plakát mutatja a jelenetet, és megjegyzi, hogy a „sebesség

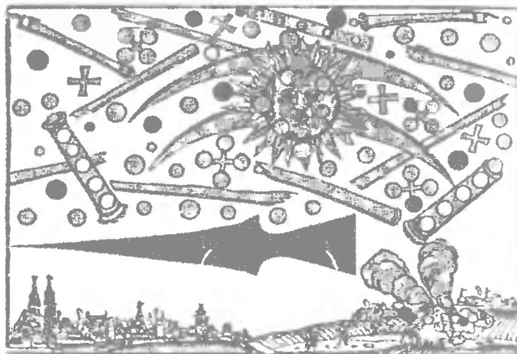
Baseli nyomtatvány, 1566-ból

és a rendhagyó mozgás", amelyet a szemtanúk a fekete korongoknak tulajdonítottak, „tipikus ufósajátosság".[7]

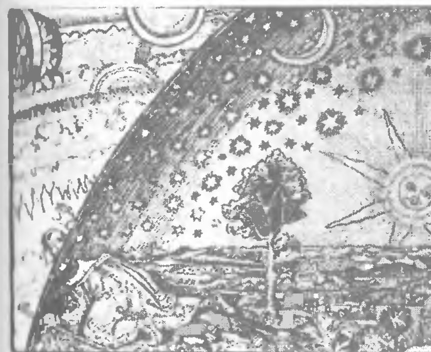
1561 áprilisában látványos ufójelenséget észleltek a németországi Nuremberg felett. Korongok és gömbök tűntek fel nagy számban a Nap közelében, s emellett „nagy csöveket" is láttak, amelyekben „3-4 gömb volt látható".[8]

Egy 17. századból származó rézkarc egy zarándokot mutat, amint csillaghullás közepette áttör világegyetemünk peremén, és amit ott megpillant, az Jung leírása szerint

> egy másik, természetfeletti univerzum, amelyet megtöltenek [...] a felhő- vagy hegyvonulatok. Benne feltűnnek Ezékiel kerekei, valamint gyűrű- vagy szivárványszerű alakok, amelyek nyilvánvalóan a „mennyei szférákat" képviselik. Ezekben a szimbólumokban az ufólátomások prototípusait kapjuk meg...[9]

Nurembergi plakát, 1561-ből

A spirituális zarándok felfedezi a másik világot

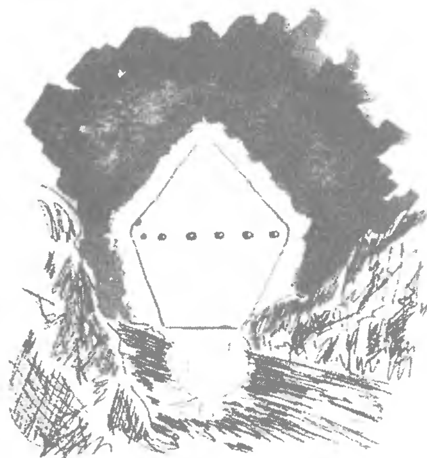
A negyedik jelenet, amelyet Jung megvizsgál, az úgynevezett „A gyermek megelevenítése a méhben" kép a Rupertsbergi kódexben szerepel (a 12. században készítette bingeni Hildegard), és egy terhes asszonyt ábrázol fekvő helyzetben, amint két csoport közeledik felé, kosarakban hozva az ajándékaikat.[10] Csak futólag jegy-

„A gyermek megelevenítése a méhben" (12. század)

zem meg, hogy az egyik apró, manószerű alak kezében látható kosárban gombák vannak.[11] Eközben egy nagy, négyszög alakú tárgy látható az asszony feje felett, amelyben szemek és korongok érdekes keveréke lebeg a csillagos ég háttere előtt. A tárgyat hosszú cső köti össze az asszony méhében lévő magzattal.[12]

Jung, jóllehet semmit sem tudott az ufóknak tulajdonított emberrablás-jelenségről, feltűnő előrelátással választotta ki épp ezt a 12. századi kódexből való miniatúrát. Nemcsak a repülő négyszögletes tárgy alakja hasonlít nagyon a modern ufóészlelések szemtanúi által lerajzolt ábrához (Cash–Landrum-eset), de a jele-

Cash–Landrum-ufóészlelés (Stillings, 1989)

net igen pontosan szimbolizálja az ufókkal kapcsolatba hozott emberrablások egyik alapvető témáját – nevezetesen az emberi nők megtermékenyítését, amelyet idegenek végeznek el a hibrid utódok előállításához. Ráadásul az 1960-as években az Egyesült Államokban ufószerű fényjelenségek észlelése után sok ember számolt be különös álmokról, amelyekben óriási szemek lebegtek felettük.[13]

Jacques Vallee és a repülő csészealj kapcsolata

Jung éleslátása áthatolt a jelenségek burkán, de ahogy ő is elismerte, kutatása – amelyet ő soha nem szánt egy rövid monográfiánál nagyobb munkának – erősen korlátozott volt. Azon túl, hogy felismerte, az ufójelenségeknek történelmi háttere van (és a példák száma a világon fellelhető minden egyes folklór és mitológia vizsgálatával megsokszorozható), sem kedve, sem ideje nem volt rá, hogy 1961-ben bekövetkezett haláláig tovább kutasson a témában.

Néhány évvel később, 1969-ben újra feltárták a 20. század közepén jelentkező ufóészlelések történelmi hátterét. Ezúttal Jacques Vallee matematikus, a NASA szakértője fogott neki nagy lelkesedéssel a feladatnak *Passport to Magonia* (Útlevél Magoniába) című klasszikus kultuszművé vált könyvében, amely sajnos már régóta nem kapható a könyvesboltokban.[14]

Vallee műve több szempontból is jelentős teljesítménynek tekinthető. Igen értékes a viszonylag legfrissebb források alapján összeállított katalógusa, amely a dokumentált ufóészleléseket sorolja fel. A katalógus, amely messze túlmutat a jelenség első modern kori médiahullámán, 1868 júliusával kezdődik, amikor egy különös „légi szerkezet" repült át alacsonyan a chilei Copiago városa felett fényjelenségek és motorzaj kíséretében.[15] 1878 januárjában egy texasi farmert riasztott meg annak a sötét repülő tárgynak a felbukkanása, amelyet ő „nagy csészealjként" írt le.[16] 1880-ban egy 14 éves fiú látott fénylő gömböket leszállni az égből, amelyek az arca előtt lebegtek. Beszámolója szerint úgy érezte, hogy a tárgyak maguk felé vonzzák, ő azonban legyőzte a rettegését, és elmenekült.[17] Sorra követik egymást az újabb és újabb példák; nem szükséges itt felsorolnom Vallee teljes katalógusát; a lényeg az, hogy igen sok, láthatólag motorizált és irányított ufót, sőt azonosítható „repülő csészealjat" láttak a 19. század második felében gyakorlatilag a világon mindenütt.[18]

Ráadásul Vallee még jóval régebbi időkig is képes volt nyomon követni ezt a jelenséget, sőt még Jungnál is messzebb jutott visszafelé az időben. Valójában a könyv címét *(Passport to Magonia)* Agobard lyoni érsek 820 körül keletkezett írásos beszámolójából kölcsönözte. A modern ufószkeptikusokhoz hasonlóan a jó püspök is azon tömegek tudatlanságáról panaszkodik az utókorra hagyott testamentumában, akik hisznek

> bizonyos vidékek létezésében, amelyet ők Magoniának hívnak, ahonnét szerintük hajók vitorláznak le a felhőkbe. [...] Számát

sem lehet tudni azoknak, akiknek vak ostobasága elég mélységes ahhoz, hogy hagyják elhitetni magukkal az efféle születlenségeket. [...] Elém vezettek négy embert, három férfit és egy nőt megkötözve, akik állításuk szerint ilyen hajókból estek ki; miután néhány napig fogságban tartották őket, az összegyűlt sokaság elé hozták a szerencsétleneket, hogy, mint mondottuk, jelenlétünkben halálra kövezzék őket, az igazság azonban győzedelmeskedett.[19]

Ugye, nagyon valószínűnek tűnik, hogy az a négy szerencsétlen, akit Agobard megmentett, ha napjainkban élne át hasonló élményt, akkor azt ufóemberrablásként írná le. Talán ideväg az a tény is, hogy az elraboltak egy kisebb csoportja azt állította, hogy *nem* lebegtették őket vissza kényelmesen a házukba és az ágyukba, hanem kevéssé gyengéden leejtették őket valahol – néha több mérföldre az otthonuktól. Nem nehéz elképzelni, hogy egy olyan gyanakvó légkörben, mint amely a 9. századot jellemezte, az ilyen visszatérés felhívhatta magára a lincselésre kész tömeg figyelmét – akár látták is, akár csak hallottak róla.

Vallee Japánban bukkant rá egy másik korai ufójelentésre, ahol a császári iratok tudósítanak egy bizarr repülésről, amelyet Kii tartománya felett figyeltek meg. A szokatlan repülő tárgyat világító „agyagtál"-ként írták le. A repülő tárgy „hamarosan megváltoztatta repülési pályáját, és világító csíkot húzva eltűnt a déli horizonton".[20] 1271. szeptember 12-én Nicsirent, a híres szerzetest készültek éppen lenyakazni Kamakurában, amikor az égen megjelent egy teliholdra hasonlító ragyogó és fényes tárgy. A tisztviselők pánikba estek, és visszavonták a kivégzési parancsot.[21] Vallee ezenkívül számos olyan ufó és ufóhoz kapcsolódó jelenséget idéz, amelyet Japánban dokumentáltak a 10. és a 18. század között. 989 augusztusában például három kerek, rendkívül fényes tárgyat figyeltek meg, amelyek később összekapcsolódtak. 1702 szeptemberében gyapotfonálszerű kötelek hullottak alá az égből, amelyek látszólag a Napból érkeztek; 1749-ben pedig újabb három nagy, kerek tárgyat figyeltek meg négy napon át folyamatosan az égen, ami nagy riadalmat keltett.[22]

Ráadásul az ilyen félresöpört és figyelmen kívül hagyott világi források mellett, érvel Vallee, „a vallásos irodalomban is igen gyakran találkozunk az égi országokból érkező repülő tárgyakkal".[23] Állítása alátámasztásához nem szükséges újra összefoglalni részletesen a már publikált bizonyítékokat, de könnyen megérthetjük Vallee mondanivalójának lényegét, ha felidézzük a sumérok és az ókori egyiptomiak szárnyas korongjait, a hindu szövegekben megemlített Vimana „repülőgépet", Arábia repülő szőnyegeit, illetve az ősi Kína „égi tutajait", amelyeket a „csillagszellemek" használtak.[24] Ne feledkezzünk meg a bibliai ufójelenésekről sem, mint amilyen az égbe felemelkedő Illés „tüzes szekere" volt, de említhetnénk Ezékiel próféta látomását is, amelyben szintén forgószél és tüzes szekér[25] szerepel, nagy „kerekeken" ülő rejtélyes teremtményekkel egyetemben (az előzőekben ezt a képet idézte Jung is), amelyek „felemelték őket a földről".[26] Az Ótestamentumban meglehetős gyakorisággal olvashatunk beszámolót efféle légi járművekről, amelyeket „Isten szekereként"[27] említenek, de találhatunk leírást olyan felsőbbrendű lények fajtájáról is, akik „távoli országból jöttek, a mennyek végéből".[28] Végül, de nem utolsósorban a modern ufóemberrablások két alapvető témájánál – az idegenekkel folytatott szexnél és a hibrid utódok nemzésénél – maradva, nyilván nagyon jelentős tény, hogy a Biblia is bemutat olyan nőket, akik természetfeletti lényekkel közösülve szörnyű hibrideknek adtak életet. Ahogy a Teremtés könyvének híres bekezdésében olvashatjuk, „Isten fiai", akiket a tudósok általában az angyalokkal azonosítanak:

látták, hogy az emberek lányai szépek. Feleségül vették mindazokat, akik tetszettek nekik.

Nem marad éltető lelkem az emberben örökké, mivel test. Életkora csak 120 év legyen. Óriások éltek akkor a földön (és később is), amikor az Isten fiai az emberek lányaival összeházasodtak, és ezek gyermekeket szültek nekik; ezek a régi idők híres hősei.[29]

Bármi más jelentése is lehet ennek a különös versnek, az világos, hogy „Isten fiai" nem emberek – ebben minden szakértő egyetért. Ezek a nem emberi vagy emberen kívüli, szellemi hatalmak mégis elcsábították és teherbe ejtettek halandó nőket, akik viszont hibrid gyermekeknek adtak életet. Azt hiszem, az olvasó is egyetért velem abban, hogy ez pontosan megegyezik a 13. fejezetben feltárt forgatókönyvvel, amely szerint halhatatlan szellemek közösültek halandó sámánokkal, hogy hibrid utódokat nemzzenek, illetve idegen lények tették ezt az elrabolt emberekkel, pontosan ugyanilyen céllal.

Jacques Vellee és a tündérkapcsolat

A *Pasport to Magonia* nem veszi számításba az ufóemberrablások és a sámánok beavatási élményeit, illetve azt sem, hogy az idegennek és a szellemek között bármiféle kapcsolat lehetne (mint ahogy az én kutatásom erre vette az irányt). Ő azonban egy látszólag teljesen más, de ugyanolyan rendkívüli kapcsolatrendszert vizsgál meg, amelyről viszont én nem tudtam.

„A modern kori, általánosan elterjedt hiedelem a repülő csészealjakról és lakóikról", írja Vallee

> megegyezik a jóval korábbi tündérmítoszokkal. Az űrhajók pilótáiként leírt lények gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek a középkor tündéreitől és szilfjeitől. Az azonosítatlan repülő tárgyak megfigyelésével olyan dologgal kerülünk kapcsolatba, amelyet őseink nagyon jól ismertek, és féltek tőle: a Titkos Közösség ügyeibe ütjük bele az orrunkat.[30]

Természetesen felkeltette a kíváncsiságomat az, ahogy Vallee egyértelmű párhuzamot vont az ufójelenségek és a tündértörténetek között – olyan párhuzamot, amelyet részletesen dokumentált komoly bizonyítékokkal támaszt alá.[31] Ráadásul az általa kínált vizsgálati módszer jóval messzebb visz minket az időben, mint Jung felvetése, hiszen az ufójelenségek speciálisan emberrabláshoz kötődő aspektusáról – amelyet napjainkban már jól ismerünk – már az 1960-as években is megjelent néhány beszámoló, vagyis akkor, amikor Vallee elkezdte a kutatását. Ebből adódóan alkalma nyílt rá, hogy két korai esetet – Antonio Villas-Boas, illetve Betty és Barney Hill elrablását – is számításba vegyen, és mesteri elemzést adjon róluk, valamint a tündérfolklórban található előképeikről.

Másrészt azonban 1969-ben Vallee rengeteg mindent *nem* tudott az ufóemberrablásokról – és nem is tudhatott még akkor. Az ilyen tapasztalatok teljes részletességgel csak az 1980–90-es években szivárogtak be a köztudatba, amikor Budd Hopkins, David Jacobs, John Mack és más pszichiáterek elkezdték rögzíteni azokat a mélyinterjúkat, amelyeket olyan emberekkel folytattak, akik azt hitték, hogy ufók rabolták el őket (és ezzel egy időben feltárták azokat a megdöbbentő hasonlóságokat, amelyek minden ilyen beszámolót közös nevezőre hoztak). Vallee, aki nem férhetett hozzá

ehhez a hatalmas adatbázishoz, nyilvánvalóan igen keveset foglalkozhatott a tündér- és „idegen"-jelenségek összehasonlításával. Ettől függetlenül több mint elegendő bizonyítékot talált ahhoz, hogy engem meggyőzzön a valóban erős és izgalmas egybeesésekről.

Tündérhalmok és űrhajók

Vallee a „Titkos Közösség ügyeire" tett komor utalásával egy 1691-ben kiadott könyv – *Törpék, faunok és tündérek titkos közössége* – címére céloz, amelynek szerzője Robert Kirk tiszteletes, a skóciai Aberfoyle lelkipásztora volt.[32] A nagy hatalmú sámánokhoz hasonlóan Kirk tiszteletesről is azt pletykálták, hogy rendelkezik a „távolba látás"[33] képességével, vagyis egyéb pszichikai képességei mellett látnoki tehetséggel is meg van áldva. Ezen adottságának köszönhetően – saját elmondása szerint – rendszeresen találkozott kicsi, kiszámíthatatlan, gyakran veszélyes természetfeletti lényekkel – amelyeket a különböző korok különböző kultúrái rengeteg különféle névvel illettek –, akiket a mintegy ezer évig Nyugat-Európa peremén élő kelták a „tündérek" (*feie, fata, faerie* stb.)[34] meglehetősen tág kategóriájába soroltak. Kirk saját közvetlen és igen erőteljesen megélt tapasztalataira támaszkodva ezeket a tündértörzseket a „teremtett lények egy különálló csoportjaként" írta le, akik „az emberihez hasonló értelemmel és természetfeletti hatalommal rendelkeznek, és akik a mi világunkban élnek és mozognak, a látnoki képességekkel rendelkező nők és férfiak kivételével mindenki más számára láthatatlanul".[35]

Kirk történetének az ad különös élt, hogy 1692-ben, egy évvel a *Titkos közösség* megjelenése után a szerző eltűnt, és a helyiek szerint a tündérek „vitték el". Ezt a hagyományt Walter Scott is megerősítette 1830-ban,[36] de még 1909-ben is közszájon forgott, amikor a híres vallástörténész, W. Y. Evans-Wentz elkészítette saját precíz és kimerítően dokumentált tanulmányát *(Tündérhit a kelta országokban)*.[37] Wentz meglátogatta Aberfoyle-ban Kirk állítólagos eltűnésének színhelyét. Itt Mrs. MacGregor, a régi temető gondnoka elmondta neki, hogy „sokak szerint Kirk sírjában nincs semmi, csak egy kövekkel teli koporsó". Mrs. MacGregor azt is közölte a tudóssal, hogy „Kirköt a Tündérhalomba vitték – és a völgy másik oldalán álló kisebb dombra mutatott –, és még mindig ott

van, mivel a hegy tele van üregekkel, azokban laknak a jó emberek".[38]

Emlékezhetünk, milyen nagy gyakorisággal tapasztalták meg a sámánok, hogy beavató transzuk alatt a szellemek egy barlangba hurcolják őket, illetve a modern kori ufóáldozatok is beszámoltak az elrablásuk során látott barlangokról, illetve föld alatti helyszínekről. Ráadásul, ahogy Vallee rámutat, magukat a tündéreket egyetlen folklór sem száműzte a barlanglakó lények közé, hanem mindig is erős kapcsolatban álltak a levegővel, az éggel és a repüléssel. „Váratlanul megjelentek az éjszakában a ragyogó »házak«, amelyek gyakran repülni is tudtak, különös lámpák égtek bennük, amelyek olaj nélkül is fényt sugároztak."[39]

Utánanéztem számos más – ősi és modern – forrásban is ennek a jelenségnek, és ezek valóban megerősítették a tündérek égi – sőt akár „földön kívüli" – vonatkozását. Írországban például úgy tartották, hogy ha tündércsapatok utaznak át a levegőben, ez okozza a „tündérszelet",[40] miközben gyakran nagy sebességgel mozgó „tündérfényeket" láttak az égen – jóval a repülőgépek kora előtt.[41] Walesben köztudott dolognak számított, hogy a tündérfaj – a *Tylawyth Teg* –, amely képes „tetszés szerint" repülni, csak „látogató itt a földön".[42] Utazásaikat néha úgy hajtották végre, hogy testi alakot öltve felemelkedtek az égbe, és átúsztak a levegőn, sok hagyomány azonban úgy tartja, hogy a tündérek sokkal grandiózusabb módon, mégpedig felhőszerű repülő hajók, az úgynevezett „tündérhajók" vagy „szellemhajók"[43] fedélzetén utazva szelték át az eget. 1850-ben Franciaországban egy ufóészlelés leírásában „sivító kerekekkel" közlekedő „égi szekérrel" találkozunk. Az eszköz nagy sebességgel emelkedett fel egy hegyoldalon, majd eltűnt az égben. A szemtanúk elmondása szerint kis termetű, sötét tündérek hajtották a szekeret, akiket a helyi legendák *farfadet* néven ismertek.[44]

Leányszöktetés, szaporodás és szoptatós dajkák

Vallee nem elégedett meg az első tanúvallomások alapján bizonyítottnak tűnő állítással, miszerint az „idegenek" és a tündérek között széles körben megfigyelhető hasonlóságokat találunk az azonosítatlan tárgyakkal végzett föld körüli repülés és a barlangokkal való kapcsolatuk tekintetében. Ennél sokkal jelentősebb, hogy már igen korán felfigyelt az Antonio Villas-Boas-esetben (lásd 13. fejezet) felbukkanó szexuális szálra, és összehasonlította ezt az ügyet a tündérhagyományokban is fellelhető leányrablási és/vagy házassági történetekkel, amelyekben a tündérek elragadják szeretőiket Tündérországba, ahol utódokat nemzenek velük, hogy „megerősítsék a fajukat" – és gyakran bábaként vagy szoptatós dajkaként is igénybe vettek embereket.[45] Vallee, jóllehet nem volt tudatában a történet sámánvonatkozásainak (mint láttuk, ezt a hagyományt is uralja az emberrablás, a szellemházasság és a szaporodás témája), biztos volt abban, nem lehet véletlen, hogy az idegenek és a tündérek esetében is közös vonásnak tűnik az elrablás-szaporodás szekvencia. Villas-Boas esetétől eltekintve – amely számos rendkívül releváns részletet tartalmazott – valójában egyetlen más olyan beszámoló sem állt Vallee rendelkezésére az 1960-as években, amelyből kimutathatta volna a tündérek és az ufók által elrabolt esetek között tapasztalható szaporodási párhuzamokat; ezért aztán – értelemszerűen – nem lehetett elvégezni az összevetést.

Például a *Magonia* megjelenésének idején egyetlen olyan történet sem bukkant elő, amelyben elrabolt nőket arra kényszerítenek, hogy hibrid babákat szoptassanak. Így aztán Vallee, bár láthatólag hegyezte a fülét, amikor a tündérek emberrablásairól szóló néprajzi forrásokban rátalált az emberi dajkák (vagy ahogy ő nevezi, „a saját utódaik számára ember anyáktól beszerzett tápláló és gyermeknevelő gondoskodás")[46] témájára, az ufóirodalomból képtelen volt hasonló példákat idézni. Ezért aztán átsiklott a *Titkos közösség* következő bekezdésén, ahol Robert Kirk tiszteletes azt írja: „Ma is élő asszonyok állítják, hogy a gyermekágyból vitték el őket, hogy táplálják a tündérgyermekeket."[47]

Vallee 1969-ben még nem tudhatta, hogy ezeknek a 17. századi asszonyoknak az állításait fogják majd megismételni azok a 20. és 21. századi nők, akik azt mesélik majd, hogy egy ufó fedélzetére vitték, ahol bevezették őket a számtalan terem egyikébe – egy kizárólag a hibrid babák dajkálásának szentelt terembe, ahol már előzőleg is járhattak. Ahogy a 13. fejezetben láttuk:

> Az idegenek jelentőségteljesen néznek rájuk és a babára. Az asszonyok újabb utasítást hallanak: „Dajkáld a babát." „Tedd a babát a melledre, és szoptasd meg." Az asszonyok erre azt válaszolják: „De nincs tejem." Mire a válasz: „Tedd a babát a melledre, és szoptasd

meg." Nemet mondani hiábavaló próbálkozásnak bizonyult. Ha ellenállnak, az idegenek akkor is a mellükre teszik a babát. A baba szájával rátapad a mellbimbójukra, és igen gyenge szopóreflex indul be náluk. Sok esetben az asszonyok meglepődve tapasztalják, hogy megindul a tejük, és a mellük megduzzad. Mikor ez megtörténik, a babák részben kiürítik a tejet.[48]

Visszatérve a 17. századhoz, Kirk informátorai azt mondták, hogy egy nagy „szállásra" vitték őket, ahol egy ismeretlen szobában találták magukat, ahol nem láttak kijáratot:

> Ahogy a dajka belépett, elé tették a gyermeket, az ételt és a tüzet, jóllehet ő nem látott semmilyen kijáratot, azt sem láthatta, mit csinálnak a szállás többi szobájában lévő emberek. Amikor a gyermek felcseperedett, a dajka meghalt vagy visszavitték, vagy döntése szerint ott is maradhatott.[49]

Ha valóban létezik összefüggés az ufók és a tündérek között, akkor hálásnak kell lennünk, hogy manapság gyakorlatilag az ufók által elrabolt összes ember visszakerül a mi világunkba – ahelyett, hogy meghalnának vagy örökre az idegeneknél maradnának. Ezzel szemben a régi időkben úgy hitték, hogy azok, akiket Tündérföldre ragadtak, csak ritkán térnek vissza – ahogy maga Robert Kirk sem tette. A régi hagyományok és a sokkal újabb keletű tündértörténetek tanulmányozása alapján úgy tűnik, meglehetősen véletlenszerű folyamatról van szó. Egyes esetekben a tündérek által elrabolt ember visszatért, és folytatta megszokott életét, máskor rejtélyes módon meggazdagodott. És voltak esetek, amikor az illető soha nem tért vissza – ezekről az emberekről azt gondolták, hogy Tündérföld lakói lettek. Voltak olyan rettenetes esetek is, amikor a hazatérés néha évszázadokig is eltartott, s mire az illető megérkezett, már minden rokona meghalt, a ház, amelyben lakott, régen elporladt – ez arra utal, hogy a túlvilágon másképp múlik az idő, mint nálunk. A későbbiekben az ufóáldozatok beszámolóiban is látunk majd érdekes időeffektusokat, amelyek elsősorban a kieső időre – általában néhány órára, de esetenként napokra – vonatkoznak, amelyről az elraboltak nem tudnak számot adni, egyszerűen csak kiesett az életükből, és az egész hatalmas és megmagyarázhatatlan élményről csak halvány emlékfoszlányok tanúskodnak.

A rejtély kiterjesztése

Kis híján négy évtized telt el a *Passport to Magonia* 1969-es megjelenése óta. Ezt követően, miközben Vallee elmélete a tündér-ufó kapcsolatról többé-kevésbé ismeretlenségbe süllyedt, rengeteg új bizonyíték bukkant elő és épült egymásra egyre masszívabban az egyenlet másik oldalán szereplő „idegenekkel" kapcsolatban. Arról a több ezer órányi magnófelvételen rögzített interjúról beszélek, amelyet David Jacobshoz és John Mackhez hasonló képzett pszichiáterek készítettek olyan emberekkel, akiket meggyőződésük szerint ufók raboltak el. Munkájuk eredményeképp ma már masszív adatbázis áll a rendelkezésünkre a jelenleg „ufóemberrablásnak" címkézett jelenségről, illetve az „idegeneknek" elnevezett lényekről, akikről emberek milliói szereztek valamilyen tapasztalatot – amit a tudósok egyébként puszta fantáziálásnak tartanak.

A jelenségről és a lényekről az 1969-et követő időszakban kibontakozó vita pontosan e körül a nagyon bonyolult és erős érzelmeket kiváltó kérdés körül összpontosult – felmerülhet a jogos kérdés: vajon a tudósoknak van igazuk, vagy az élmények nem hazudtak? Az ufók és az idegenek csupán agyszülemények, vagy valamiképp *valóságosak* lehetnek? Ha agyszülemények, akkor miért és hogyan hozza létre a teljes népesség egy elenyésző (bár a Föld lakosságát tekintve tízmilliós nagyságrendekre rúgó) kisebbségének agya ezeket az élményeket? Ha pedig valóságosak, akkor honnan jönnek – másik bolygóról, másik dimenzióból, a jövőből vagy éppen a Földről? Érdekes volt felfedezni, hogy az izgalmas és fontos kérdéseket gyakran túlhevülten hajszoló, kulcsfontosságú szereplők közül senki sem ismerte fel a Vallee eredeti meglátásaiban rejlő lehetőséget. Ha azonban a tündérek és az idegenek egy és ugyanazon lények, akkor egyszerre a rendelkezésünkre áll az intelligens, nem emberi lényekkel lezajlott találkozásokat, illetve az általuk végrehajtott emberrablásokat érintő emberi tapasztalatok igen rejtélyes és különös kategóriáját felölelő, teljes körű kiegészítő adatbázis. Mivel ma már igen erős új bizonyítékok vannak a kezünkben, és saját párhuzamos kutatásaim (az idegen-szellem-sámán kapcsolatokról) is egy független adatbázist alkotnak ezekről a tapasztalatokról, úgy döntöttem, itt az idő, hogy újra megnyissam Wallee 1969-es nagyszerű kutatásának dossziéit.

Hamarosan már a „Tündérföldet" és természetfeletti lakóit a sámánok túlvilágával, illetve a tündéreket a sámánokkal kapcsolatba lépő szellemekkel összekötő csatornák labirintusában bolyongtam. Miközben kerestem azokat a szálakat is, amelyek az összes szereplőt – tündéreket, sámánokat és szellemeket – az ufóemberrablások modern kori jelenségét övező különleges traumákhoz, kalandokhoz és élményekhez kötik.

Tizenötödik fejezet

Itt az a dolog, ami el fog vinni magával

Észak-Írország partvidékénél, egy apró szigeten Rathlinon Lind-May Ballard folklórkutató még 1982-ben is azt tapasztalta, hogy a népességnek egy igen széles csoportjában még mindig él a tündérhit. Az ulsteri Folk and Transport Múzeum archívumában található sok – tündérekkel való találkozást dokumentáló – feljegyzése között található az a történet, amely egy sok évvel ezelőtti viharos éjszakán megesett eseményt mond el. A történet szereplője egy „szülésznő-dajka", aki a „sziget távoli végében élt". Az asszony már lefeküdt aludni, amikor hangos kopogásra ébredt. Még félálomban az ajtóhoz ment, és egy impozáns négylovas hintóval találta szembe magát. A bába először azt hitte, hogy álmodik, de aztán rájött, hogy „itt valami különös dolog történik":

> a férfit nem is látta a sötétben. A láthatatlan alak azt mondta, hogy szükség van rá, mert egy asszony vajúdik, és sürgős segítségre szorul. A bába azonnal tudta, hogy semmi bántódás nem érheti, ezért beszállt a hintóba.[1]

Alig tette a lábát a hintóba, az máris hihetetlen sebességre gyorsult, és – a bába első különös benyomását megerősítve – járhatatlan mocsarakon és akadályokon át, úttalan utakon suhant természetellenes módon. Végül

> Megérkeztek egy hegyre a Brockle hátához. Ahogy odaértek a hegyhez, a sziklafal megnyílt, a ló és a kocsi bementek a hegybe. A hegy belseje gyönyörű hely volt, olyan volt, mintha egy palotában lenne. [...] Az asszony meg vigyázott a vajúdó nőre, és minden elrendeződött. De elfelejtettem hozzátenni, hogy rengeteg tündér is szaladgált ott mindenfelé, olyan apróka lények, rengeteg volt belőlük ott a hegyben.[2]

És nemcsak tündérek. A bába beszámolt arról, hogy jószolgálati küldetése közben rengeteg ismerős arcot látott a tündérhalomban, olyan férfiakat és nőket, akik az elmúlt néhány évben rejtélyes módon eltűntek Rathlinből. Egészen addig a pillanatig „senki sem tudta, hogy mi történik", most azonban világossá vált, hogy a tündérek rabolták el őket. Egyértelmű jelzések utaltak arra is, *miért* rabolták el őket: a szüléshez kihívott bába vallomása szerint legalább egy elrabolt fiatal nőt látott, aki „ülve dajkált egy apró babát", és gael nyelven énekelt neki.[3] Magát a bábát is meghívták, hogy maradjon Tündérföldön, ő azonban nemet mondott. A kaland kezdetén telepatikus úton küldött megnyugtató üzenet („semmi bántódás nem érhet") igaznak bizonyult, mert visszaülhetett a hintóba, amely „a háza ajtajáig vitte vissza".[4]

Ufók álruhában (1)

Amikor ráakadtam erre az elég kísérteties beszámolóra, már ismertem a modern kutatásokban szereplő példákat, amelyek olyan emberekről szóltak, akik azt hitték, hogy idegen lények elrabolták, és szokásos repülő csészealj helyett barlangokba, illetve más föld alatti helyszínekre hurcolták őket (lásd 12. és 13. fejezetet). Szintén ismertem azoknak az elrabolt nőknek a példáját, akiket arra kényszerítettek, hogy idegen-ember babák szoptatós dajkáiként tevékenykedjenek, sőt olyan esetekről is tudtam, ahol az elraboltak azt állították, hogy más emberekkel „párosodtak" annak érdekében, hogy teljes mértékben emberi csecsemőket hozzanak létre, akiket az idegenek szintén megtartottak.[5] A modern ufóirodalomból nem tudtam azon nyomban felidézni egyetlen példát sem arra, hogy az ufó ennyire „földi" alakban jelent volna meg, mint amilyen például a lovas hintó.

További kutatások és néhány, egyszer már áttanulmányozott akta másodszori átnézése során kiderült, hogy erre is van precedens. Például egy Jaye Paro nevű Long Island-i rádiós tipikus ufóemberrablásnak esett áldozatul, amelynek során egy fekete Cadillac vitte el egy elhagyatott területre.[6] A 12. fejezetben már elmeséltem Lucy történetét, akit egy föld alatti kamrába vittek, amelyet – akárcsak a bába meséjében – a hegy oldalában nyíló bejáraton át értek el. Az említett fejezetben azt állítottam, hogy „semmiféle ufó sem jelent meg az élményben", és ez így is volt.

Mikor azonban újra átfutottam az esetleírást, feltűnt, hogy Lucy valami másról is szót ejtett, ami pontosan úgy viselkedett, mint egy ufó. Egy tűzoltóautóról van szó, amely hangosan szirénázva hajtott el az úton, közvetlenül azelőtt, hogy az élmény elkezdődött volna, leparkolt a ház előtt, fényszóróval bevilágított az ablakon, majd eltűnt.[7]

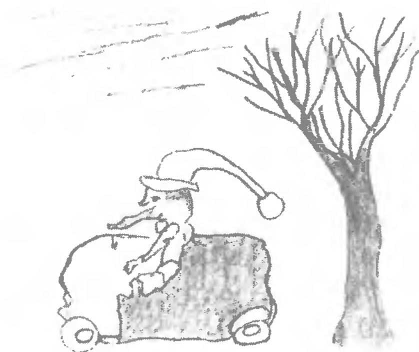
John Mack hívja fel rá a figyelmünket, hogy „úgy tűnik, maguk az idegenek képesek álcázott alakban is megjelenni, és [...] kezdetben valamilyen állat vagy akár hétköznapi ember képében is megjelenhetnek az elraboltak előtt". John Mack azt is megerősíti, hogy „alakváltó képességük a járműveikre is kiterjed".[8] Páciensei „a motorkerékpártól" kezdve „a festett üvegekkel díszített, égbe szökő katedrálishoz hasonló építményekig"[9] bezárólag igen sokféle álcázott ufóról számoltak be. Az egyik fiatal hölgy visszaemlékezett, hogy egy 4,5 méter magas kengurut látott egy parkban, amelyről később kiderült, hogy egy mini űrhajó.[10] Több kisgyermek is állította, hogy kisméretű űrhajó vitte fel az égbe, amely eleinte farsangi bódénak tűnt, és amelyben embereknek álcázott idegen lények kérdezték meg őket, van-e kedvük utazni egyet.[11]

Egy szó, mint száz, arra a következtetésre jutottam, hogy a Rathlinből származó történet, amely szerint egy emberasszonyt mágikus repülő hintón vittek el Tündérországba, hogy segítsen egy szülés levezetésében, pontosan beleillik a modern ufótapasztalatok keretei közé, azzal az egy különbséggel, hogy manapság a jármű a modern kori észlelésekhez jobban illő formát ölthet, mondjuk mentőautó vagy luxuslimuzin képében. Ahogy John Mack is felveti, ebben az esetben is az történhetett, hogy „az idegenek olyan alakot vagy alakokat vettek fel, amelyek ismerősek vagy felfoghatók voltak az adott személy érzékelési keretei között..."[12]

Ufók álruhában (2)

Mack meglátása a kulturálisan megfelelőnek tartott külső megjelenés megteremtéséről még valószínűbbnek tűnik, ha észrevesszük, hogy időnként mintha hibák vagy zavarok mutatkoznának a rendszerben. Különösen figyelemreméltóak és érdekesek azok a látszólagos átfedések, amelyek arról árulkodnak, hogy – bármilyen perceptuális erőt is használtak ahhoz, hogy kulturáli-

san megfelelő Cadillacet és repülő csészealjakat küldjenek nekünk a modern Amerikába, repülő hajókat és lebegő hintókat pedig a technológiailag fejletlenebb országokba – valamiképp mégis kevert vagy anakronisztikus jelek kerültek be az adásba. Janet Bord például beszámol egy történetről, amely kisebb helyi szenzációt keltett az angliai Nottinghamben 1979-ben, amikor 8-10 éves gyermekek egy kisebb csoportja a Woolaton Parkban alkonyatkor „körülbelül hatvan kicsi emberkét látott, akik fele akkorák voltak, mint ők". A gyerekek, akiket teljesen lenyűgözött a látvány, szilárdan kitartottak közös látomásuk részletei mellett. Úgy tűnik, az

Az egyik „Woolaton tündért" ábrázoló gyerekrajz (Fortean Pictur Library)

emberkéknek, akik „kék felsőt és sárga, testhez simuló nadrágot", valamint pomponos bohócsipkaszerű fejfedőt viseltek, ráncos arcuk és hosszú, fehér szakálluk volt, amely vörös csúcsban végződött. A gyerekek rajzai és szóbeli beszámolói alapján egyaránt feltűnt, hogy a lények nagyban hasonlítanak ahhoz, ahogy a középkorban ábrázolhatták a tündéreket, a koboldokat, a manókat vagy az udvari bolondokat[13] – egyetlen disszonáns, anakronisztikus részlettől eltekintve.

A kis lények ugyanis apró autókban furikáztak. A gyerekek megingathatatlanul kitartottak amellett, hogy körülbelül harminc autó lehetett ott, többségükben két kis emberrel. Az autóknak nem hagyományos kormánykerekük volt, hanem „valami kerek dolog, amit egy karral lehetett forgatni". Annak ellenére, hogy a gyerekek nem hallottak motorhangot, az autók nagyon gyorsan haladtak, és át tudták ugrani az akadályokat.[14]

Bord még hozzáteszi, hogy hat évvel azelőtt, hogy a woolatoni tündéreket felkapta a média, egy cornwalli asszony, Marina Fry már írt neki saját, tündérekkel kapcsolatos élményéről, amelyet az 1940-es években, még gyerekkorában tapasztalt:

> Egy éjszaka, amikor Marina és a nővérei mélyen aludtak közös hálószobájukban, a lányok zúgó hangra ébredtek (az egyik nővére „muzsikát és csengőket" hallott). Ahogy kinéztek az ablakon, „egy kis embert" pillantottak meg, aki „egy piros autóban hajtott körbe-körbe". Körülbelül 50 cm magas volt, fehér szakállas, a fején piros, lecsüngő végű, csúcsos sipkát viselt. [...] Egy idő után egyszerűen eltűnt.[15]

A harmadik ilyen eset, amelyet Bord dokumentált, egy tündérrepülőgép feltűnése volt, amelyet 1929-ben pillantott meg egy ötéves kisfiú és nyolcéves nővére. Az apró repülőgépet kicsi, emberszerű lény vezette, aki apró bőr pilótasapkát viselt. Ahogy elzúgott mellettük – kis híján összeütközve egy szemeteskukával –, barátságosan integetett a gyerekeknek.

Ezenkívül észleltek tündérek által vezetett repülő csészealjakat is – és ezt az észlelést különösen meggyőzővé teszi, hogy jóval azelőtt történt, mielőtt a repülő csészealjakhoz köthető ufóészlelések megjelentek volna a köztudatban. 1914 augusztusában nyolc férfi látott egy „nagy, lapos tetejű, gömb alakú tárgyat" a kanadai Huron-tó felett. Közvetlenül mellette kicsi, alig egy méter magas, emberszerű lényeket vettek észre. Annak ellenére, hogy megjelenésük és „ibolyaszín-zöld ruhájuk"[16] határozottan tündérre vallott, valamilyen szerelési munkát végeztek egy vízbe merülő tömlőn. Végül beillesztették a tömlőt a nyílásfedélbe, és a „tárgy váratlanul elindult".[17]

1957-ben, miután vagy egy évtizede már igen sok helyen láttak repülő csészealjakat, a tennesseei John Trasco találkozott egy szokatlan, „tojás alakú" ufóval, amely a tanyáján álló csűr előtt lebegett. A jármű és a férfi között „nagy, békaszerű szemeivel" a farmert bámulva, egy 90 cm magas emberszerű lény állt, aki „fényes gombokkal díszített zöld ruhát, zöld barettet és kesztyűt viselt, amelyek végén valamilyen fényes tárgyak voltak". Vagyis egy tündér állt ott. A teremtmény kissé nevetséges mondatot közölt Trascóval: „Mi békés emberek vagyunk, csak a kutyáitokat akar-

juk." Amikor a farmer ezt elutasította, és nem rejtette véka alá a dühét, a lény elszaladt, az ufó pedig egyenes vonalban felemelkedett a földről.[18]

Mrs. Sheridan találkozik az „úrnő"-vel

Visszatérve ahhoz a rejtélyhez, amellyel a fejezet indult, a folkloristák körében „tündérek bábája" néven számon tartott alak széles körben ismert a különféle mitológiákban, de különösen az Óvilágban, ahol Európa nyugati és keleti felén, illetve Ázsia különböző részein, egészen Japánig szinte mindenütt megtalálhatjuk.[19] A téma univerzalitása arról tanúskodik, hogy az intelligens, nem emberi lényekkel létrejött reprodukciós célú kapcsolat általános emberi tapasztalat.

A 14. fejezetben találkoztunk a 17. századi skót tiszteletes, Robert Kirk beszámolójával, miszerint skót anyákat raboltak el a „gyerekágyból", hogy tündérbabákat szoptassanak. Mint a beszámolóból megtudtuk, az asszonyokat egy „nagy szálló" lepecsételt szobáiba vitték, ahol olyan dajkálási epizódok zajlottak le, amelyek gyakorlatilag mindenben megegyeznek az ufók fedélzetén végbement szoptatási jelenetekkel, amelyekről az ufók által elrabolt nők számoltak be. Az átfedések mértéke még nyilvánvalóbb annak a kijelentésnek a tükrében, amelyet egy folklorista, Lady Gregory jegyzett le Írországban a 20. század elején, egy bizonyos Mrs. Sheridannel folytatott beszélgetése során. A hölgy beismerte, hogy fiatalasszonyként „gyakran járt a tündérek között":

> Nem tudom, hová vittek, és hogy kerültem oda, de egy igen nagy házban voltam, a ház kerek volt, a falai pedig olyan távol estek tőlem, hogy alig láttam őket. [...] És sokan mások is ültek ott [...], de nem szóltak hozzám, és én sem hozzájuk.[20]

Akárcsak Kirk tiszteletes skót anyáinak, Mrs. Sheridannek is az volt a feladata ebben a különös, repülő csészealjra emlékeztető házban, hogy a tündérek gyerekeit szoptassa, akik közül többen is mindig jelen voltak, elfoglaltan „sürögtek-forogtak" az elraboltak között. Az asszony elmondása szerint „igen hosszú arcuk volt", és „mindenféle színű csíkokkal"[21] díszített ruhában jártak – vagyis a tipikusan tarkabarka, iparosodás előtti tündérruhát hordták,

amely a 10. századtól a 20. század elejéig szinte minden korszakban jellemezte őket. Mrs. Sheridan hozzáfűzött még egy igen fontos dolgot: a tündérek – és még közvetlenebbül ő maga – egy tekintélyes tündérasszony irányítása alatt álltak, aki egy „hosszú botot tartott a kezében",[22] ő volt az „úrnő".

Véletlen egybeesés lenne, hogy John Mack páciensét, Andreát (akinek elrablásáról a 12. fejezetben számoltam be) egy idegen irányította, aki „hosszú pálcát vagy botot tartott a kezében", amelyet Andrea „füle mögé nyomott".[23] Valójában gyakorlatilag az összes olyan esetben, amikor az elraboltak alárendelt szerepet játszanak – nevezetesen egy dajkáló- és bababemutató szobába vitték őket az ufók fedélzetén –, olyankor mindig jelen van egy olyan vezető személy, mint amilyen Mrs. Sheridan tündérúrnője volt. Ezt az alakot időnként férfiként, máskor nőként azonosítják – bár nagy általánosságban elmondható, hogy azokban az esetekben, amikor az emberrablás a hibrid babák dajkálására irányul, akkor az áldozatok gyakrabban számolnak be nőnemű idegenek jelenlétéről, míg ha más célból viszik el az embereket, akkor gyakrabban fordulnak elő férfi idegenek.[24] Mrs. Sheridan „úrnő"-ként utalt a tündérek vezetőjére. A modern kori ufóáldozatok az idegenek vezető alakját „vezér"-nek vagy „orvos"-nak nevezik.[25] Tipikus esetben az illető egy méterrel is magasabb lehet a többi „Szürkénél", minden másban azonban megegyezik velük – ugyanaz az ismerős szürke bőr, tündérszerű megjelenés. Lándzsa alakú fej, hatalmas, fekete szemek stb.[26] Azokban a valószerűtlen esetekben, amikor az elrabolt személy kiszabadul a felügyelet alól, mindig a „doktor" állítja helyre a rendet, hol valamilyen eszköz vagy pálca, hol hipnózis vagy tudati kényszerítés segítségével.[27]

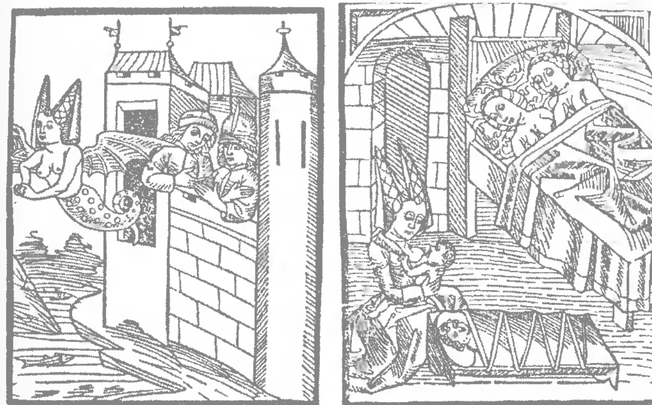
Szerelmes tündérek

Az előző fejezetekben láttuk, hogy a világ különböző tájain élő sámánok mindenütt megtapasztalják azt az élményt, amelyet ők az idegenekkel folytatott szexuális együttlétnek hisznek. Mivel már előzőleg is azt éreztem, hogy egy erős és igen megbízható mintára bukkantam, amelyről feltételezhető, hogy alapvető jegyei kulturális kontextustól függetlenül is megismétlődnek, ezért nem okozott komoly meglepetést számomra, amikor rájöttem, hogy a néprajzi források számos olyan esetről számolnak be, amikor az

emberek tündérekbe szerettek bele, tündérekkel szeretkeztek, sőt tündérekkel kötöttek házasságot.

Írországban, ahol a tündéreket *Sidhe* néven ismerik, él egy történet, amelyben két *Sidhe* nő beleszeret egy fiatal hercegbe, akit „váratlanul elragadnak egy tündérpalotába, és ott tartják három évig".[28] Angliában egy középkori lovagrománc meséli el annak fiatalembernek a történetét, akit a tündérkirálynő csábított és rabolt el, hogy hét évet szolgáljon nála Tündérországban.[29] Walesben, ahol *Tylwyth Teg*nek hívják a tündéreket, W. Y. Evans-Wentz 1909-ben leírt egy történetet, amelyben egy „különleges *Tylwyth Teg* fajtáról van szó, akik mély tavakban laknak a víz alatt, ahonnét időnként felbukkannak, hogy a tóparton táncoljanak: „Csábos külsejükkel elbódítják a fiatalembereket, akik követik őket a tó fenekére, ahol összeházasodnak velük. Ha a férj el akarja hagyni a tavat, azt csak tündér felesége nélkül teheti meg."[30]

Ez utóbbi természetesen lényegében ugyanaz a történet, amelyet az Amazonas őserdeiben meséltek a delfin képében megjelenő női szellemekről, akik a víz alatti városba, *Encanté*be csábítják a fiatal férfiakat. Ráadásul, akárcsak a szellemek – és természetesen az idegenek (lásd a 12. fejezetben) –, a tündérek gyakran jelennek meg állatok vagy emberek, esetleg therianthropikus alakok képében. Ilyen például a tengeri tündérekről szóló hagyomány, amelyre bőséges példákat találunk a brit partvidék környékén. Szerepelnek benne szirének és tritonok, amelyek félig ember-, félig haltestű (esetleg fókaszerű) lények. Úgy tartják, hogy ezek a tündérszerű therianthrop lények elcsábítják a férfiakat és az asszonyokat, és hibrid utódokat nemzenek velük, akiket az különböztet meg az emberektől, hogy „úszóhártyás kezük és lábuk" vagy „fókaarcuk" van.[31] Észak-Franciaországban Evans-Wentz feljegyzett egy régi hiedelmet a lutinek osztályába tartozó tündérekről, akik természetes alakjukban „zöld ruhába öltözött apró emberek", de „bármilyen állat alakját magukra ölthetik".[32] Róluk közismert tény, hogy előszeretettel jelennek meg fekete ló vagy kecske képében.[33] Ahogy az „idegenek"-ről és a „szellemek"-ről is gyakran tartják úgy, hogy baglyok vagy más madarak alakját öltik fel, Írországban az a hiedelem él, hogy a „tündérek varjak alakjában jelennek meg".[34] A romániai tündérekről azt tartják, hogy macskáéhoz hasonló tappancsuk vagy szamárlábuk van, míg Kelet-Európa egyéb részein a tündéreket erdei állatokkal hozzák kapcsolatba.[35] Egy az 1500-as évekből

A középkori Melusine tündér, a gyermekek elrablója. Ő is therianthrop, emberi felsőtesttel és kígyószerű altesttel

származó középkori francia fametszet a csecsemőket elrabló Melusine tündért ábrázolja, akinek felsőteste egy nőé, alteste azonban kígyófarok.[36] Egy 1558-ban készített flamand fametszeten részben therianthrop alakká átalakult tündéreket láthatunk embertesttel és fejjel, lábaik helyén bundás patás végtagokkal, egyes tündéreknek szarva is nőtt.[37]

A tündérek szarvas, patás lábú therianthrop lényként való ábrázolása Angliában is igen elterjedt volt, amelyre a Gonosz nép-

Therianthrop tündérek egy 1558-as flamand fametszeten

szerű ábrázolása is hatást gyakorolt, akit szintén igen gyakran ábrázoltak hasított patákkal, bozontos bundával és szarvakkal.[38]

Így már érthető, hogy a 16–17. századi skót boszorkányperekben az inkvizítorok miért vádolták meg több esetben is a boszorkányokat tündérekkel folytatott kapcsolattal – miközben azt az érzést keltik, mintha a sátánra gondoltak volna.[39] A kéziratok önmagukért beszélnek, és ahogy azt Diane Purkiss, az oxfordi egyetem angol tanszékének docense megállapítja: „Az, hogy az iratokban túlsúlyban vannak a tündértörténetek, bizonyítékul szolgál arra, hogy a megvádolt nők hihetőnek tartották az efféle történeteket."[40] Egy jól megalapozott minta működésbe lépésének újabb jeleként értékeltem azt is, hogy a szerencsétlen asszonyok közül sokan – bár kitalálhattak volna bármit, hogy megenyhítsék vallatóik szívét – egyenesen a tündérekkel folytatott közösülésről és gyereknemzésről beszéltek; pontosan úgy, ahogy a sámánok a szellemekkel, az ufóáldozatok pedig az idegenekkel folytatott közösülésről és gyereknemzésről beszélnek. „Ezekben a vallomásokban", írja Purkiss:

> mindig egy asszony találkozik egy férfival, aki fekete vagy zöld ruhát, esetleg valamilyen speciális nevet visel. A férfi megkéri a nőt, hogy legyen a szolgálója, vagy felajánl neki valamit. Lehet, hogy az asszony először visszautasítja, végül azonban enged. A férfi aztán közösül vele. [...] A szexpartner [...] minden esetben túlvilági lény.[41]

Az inkvizítorok egyik beszámolója szerint az ördög

> egy zöld ruhába öltözött férfi képében jelent meg. [...] [Az asszony] Jelenleg nem tud visszaemlékezni arra, hogy abban az időben volt-e köztük testi kapcsolat, arra azonban tökéletesen emlékszik, hogy utána lefeküdtek egymással.[42]

Egy másik skót boszorkány, Katherine Jonesdochter is beszélt tündér szeretőjéről, akit ő „íjásznak" nevezett. Amikor először közösültek, a lány még kamasz volt, a férfi látogatásai és szexuális együttlétei negyven éven keresztül folytatódtak, s ennek fejében a tündér természetfeletti tudással, illetve gyógyítói képességekkel ajándékozta meg szeretőjét.[43] Az iratokban találhatunk valamiféle halvány utalást arra, hogy utódjuk is született – egy „gyermekméretű kis teremtmény",[44] aki egyszer rejtélyes módon felbukkant, és egy csapat gyerekkel látták játszadozni.[45]

Egy angol boszorkány, Susan Swapper, akit Rye városában fogták perbe az 1611-es évben, azt állította, hogy idegen lények látogatták meg álmában, amíg a férje mellett aludt. A „négy szellem két férfi és két nő képében" jelent meg előtte. Elmondása szerint a csoport vezetője (az egyik nő) zöld alsószoknyát viselt – ami tipikus tündérviseletnek számít.[46] Igen fontos momentum, hogy a bírósági iratok „szellemekként" írták le az éjszakai látogatókat, és ez még inkább megerősíti a szellem- és a tündérvilág egyre nyilvánvalóbb felcserélhetőségét. Másrészt a látogatók váratlan és meglehetősen baljós feltűnése Susan hálószobájában, valamint a hamarosan nyilvánvalóvá tett szándékuk, hogy „elvigyék magukkal", egy tipikus ufóemberrablás kezdeti szakaszával mutat igen szoros rokonságot.

Susan idejében közismert volt a tündérek kielégíthetetlen és félelmetes vágya, amellyel mindenféle korú – de leginkább újszülött[47] – gyermekeket akartak maguknak. Mivel Susan éppen mindenórás terhes volt a látogatók megjelenésekor, ezért igen megijedt attól, hogy elrabolják,[48] és minden erejével ellenállt, mire „a zöld alsószoknyát viselő asszony azt mondta neki: „Sue, gyere velem, vagy elviszlek." Susan válaszképp elkezdte rángatni alvó férjét, és könyörgött neki, hogy kapaszkodjon bele:

> A férje pedig felébredt, felé fordult, és azt kérdezte: „Miért kéne tartanom téged?" Az asszony pedig azt hajtogatta: „Itt van az a dolog, ami el fog vinni magával." A férfi pedig megint csak annyit mondott: „Nem látok semmit", azzal elfordult a feleségétől...[49]

A modern ufóemberrablások esetében meglehetősen gyakori, hogy egy csoport idegen (akik igen gyakran négyen vannak) lép be a hálószobába, ahol a pár alszik, az egyik embert elviszik, a másik pedig semmit sem tud az egészről – és láthatólag elkábított állapotban marad, amíg az emberrablók vissza nem térnek.[50] Ahogy David Jacobs megjegyzi, tipikus esetnek számít, hogy „a házastársak végigalusszák az emberrablást. Ha mégis felébrednének az emberrablás elején, akkor azon nyomban visszaaltatják őket".[51]

A tündérfattyak rejtélye (1)

Miért akarhatták megszerezni a tündérek Susan Swappert a még meg sem született babájával? Miért lopott el a középkorban Melusine csecsemőket? Miért élik át olyan gyakran az asszonyok, hogy elragadják őket Tündérföldre, hogy babákat szoptassanak, illetve hogy közreműködjenek még több baba születésében? Ezek a tündérhagyományban található rejtélyek egytől egyig igen kemény falatnak tűnnek, én azonban már kezdtem reménykedni abban, hogy a modern kori ufóemberrablások adatai segíthetnek valamelyest megvilágítani őket.

Mindenki tudja, honnan és hogyan jönnek a babák. Ha gondolták is valaha, hogy a tündérek képesek egymással közösülni, a néprajzi forrásokban nem találtam erre vonatkozó adatot, ahogy arról sem, hogy a „tündérbabák" tündéranyáktól és -apáktól származtak volna. Épp ellenkezőleg, a bábák, akik többször is meglátogatták Tündérországot, hogy az úgynevezett „tündérbabák" szülésénél segédkezzenek, csakis emberi anyákkal találkoztak, akiket „előzőleg raboltak el a tündérek birodalmába".[52]

A fent idézett példákból – és még sok másikból – az derül ki, hogy a tündérekről azt gondolták, képesek közösülni emberekkel (akiket gyakran örökre vagy igen hosszú időre elhurcoltak Tündérországba). Néhány rövid, de félreérthetetlen utalás azt is világossá tette, hogy valóban léteztek olyan utódok, akik ezekből a frigyekből születtek. Az ilyen hibrid lények sorsáról és kinézetéről – a félig tengeri tündér, félig emberi lények úszóhártyás végtagjait és bestiális fókaszerű arcát nem számítva – egyetlen részletes leírás sem akadt. Ebből adódóan törvényszerű a kérdés: hogy néztek ki, és mi történt velük? Még inkább kihegyezve a kérdést: a „fajtiszta" tündérgyermekekről szóló erős és világos hagyományok teljes hiányában feltételezhető, hogy azok a babák, akiket emberi asszonyok segítettek a világra és dajkáltak, *mindig* hibridek voltak? Mondjuk ha az apa tündér, az anya pedig ember volt, vagy az apa volt tündér, az anya pedig ember, akit a szülés után meggyilkoltak, ahogy arra számos hagyományban tesznek sötét utalásokat. Mivel a babák táplálására és dajkálásra elrabolt asszonyok kivétel nélkül szoptatós dajkák voltak, akik soha nem szültek hibrideket, könnyedén meggyőzhették magukat arról, hogy „tündérbabákat" dajkálnak a keblükön.

Hadd emlékeztessem az olvasót arra, hogy most olyan lényekről elmélkedünk szabadon, akiket a tudósok merő képzelődésnek tartanak, és soha semmilyen formában vagy alakban nem léteztek. Mindazonáltal az általános forgatókönyv – a tündérek pótanyákat keresnek hibrid utódaik táplálására és dédelgetésére – megmagyarázhatja, hogy az ilyen elrablásélményről beszámoló nők között miért volt olyan sok anya, aki nemrégiben adott életet „normális" babáknak az emberi világban, vagy – mint Susan Swapper – éppen szülés előtt állt, így fiziológiailag már felkészült a tejelválasztásra. Ezzel szemben az ember-idegen hibridek mellé szoptatós dajkának elrabolt mai nők azt mondják, hogy az idegenek idézték elő náluk a tejkiválasztást (lásd a 13. fejezetben) – úgy tűnik, ez a technológia még nem állt a tündérek rendelkezésére.

Manapság, bár igen ritkán találnak örömöt ebben az élményben, az emberi szoptatós dajkákat – legalábbis tudomásunk szerint – soha nem ölik meg, és nem is tartják maguknál néhány óránál hosszabb időre az idegenek. Egy évszázaddal vagy évezreddel ezelőtt, amikor a mi földönkívülijeinket – vagy hozzájuk nagyon hasonló lényeket, akiket tündéreknek hívtak – pillantott meg az ember, akkor a fentiek tanúsága szerint semmilyen garancia nem volt arra, hogy az illető életben marad. Valójában a könyörtelen gyilkosoknak[53] tartott tündérektől iszonyúan rettegtek elődeink, és azt tartották róluk, hogy kifejezetten „előszeretettel bántalmaznak, kínoznak meg és rabolnak el embereket".[54]

Van még egy igen nagy különbség. Jóllehet az ufóemberrablások esetleírásai között még egészen kicsi, kétéves gyermekről is hallhatunk (ilyen például John Mack páciense, Collin; lásd a 12. fejezetben), egyetlen olyan esetről sem tudunk, amikor egy gyermeket örökre elraboltak volna – a kis áldozatok minden esetben visszatértek szüleikhez. A tündérek persze nem voltak ilyen civilizáltak. Ahogy az előzőekben láthattuk, ezek a komoly emberrablók kétes hírnevet szereztek maguknak azzal, hogy örökre elvitték a gyermekeket szüleiktől. Meglehetős gyakorisággal még egy csavar is került a történetbe. Nem elég, hogy egészséges, boldog babákat loptak el, de néha nem teljesen emberszerű tündérfattyakat hagytak ott helyettük. A folklórban és a néprajzi kutatásokban bőségesen találunk beszámolókat ezekről a teremtményekről (vézna, nyugtalan, ronda, testileg torzult és gyenge fizikumú, de farkaséhes, nyivákoló, örökké elégedetlen csecsemők), és mi csupán

ezekből a forrásokból kapunk részletes képet a „tündérbabákról" – merthogy a tündérfattyakat mindig is annak tartották, amik, és úgy tűnik, maguk a tündérek is erősítették ezt az értelmezést. Mindez világosan kiderül egy ősi kelta énekből, amelyben egy tündér, aki egy halandó asszony „pirospozsgás, dundi és dicséretre méltó" babáját akarja ellopni, először kétségbeesve beszél saját gyermeke törékenységéről és rossz külsejéről:

> Ő az én kecstelen fiam,
> Fonnyadt, kopasz és szédülős,
> Csapott vállú, kis szerszámú...[55]

„Fonnyadt, kopasz és szédülős": ahogy hamarosan látni fogjuk, ezek a tündérfattyak meghatározó jellegzetességei – és nem csoda, hogy a dalban szereplő gonosz tündér valóban nagyon szerette volna kicserélni saját gyenge porontyát a halandó asszony erős és egészséges magzatával. Nem számít azonban, hogyan mutatták be őket, illetve hogy milyen feltételezések keringtek a származásukról, a bizonyítékok tüzetesebb vizsgálata megingatja azt az álláspontot, miszerint ezeket a boldogtalan babákat „fajtiszta" tündérleszármazottaknak kell tekintenünk.

A tündérfattyak rejtélye (2)

Néhány beszámoló elég lesz ahhoz, hogy ízelítőt kapjunk a „tündérfattyak" ősrégi és rendkívül elterjedt, bőségesen dokumentált jelenségéről.[56]

Norvégiában a folkloristák gyűjtötték Anna, a fejőlány történetét, aki egy szép fiúgyermeknek adott életet. Egy éjszaka a gyermek mellett ült, amikor egy „feketébe öltözött asszony" lépett a szobába egy másik gyermekkel a karjában. Anna úgy érezte, hogy megbénult, ahogy az asszony közeledett felé, aki megérintette a kisfiát, és eltűnt. Anna hamarosan felfedezte a cserét: saját gyermeke eltűnt, és egy vézna, ronda, púpos kölyök került a helyébe. A fiú felnőve bolond lett, buta volt, mint az ökör, az anya vér szerinti fia pedig soha nem tért vissza hozzá.[57]

Írországban 1981-ben (!) jegyezte le Patricia Lysaght folklórkutató az alábbi tipikus tündérfattyú-történetet:

> Egy év körüli fiú volt, és elvitték, aztán tündérfattyat tettek a helyére, egy rettenetes rosszkedvű kölköt. Nem is nőtt meg nagyobbra, éjszakánként meg zene hallatszott a szobájából. Az anyja meg az apja egyfolytában sétáltak vele fel-alá, a gyerek meg csak sírt, sírt, sírt és sírt.[58]

1908-ban Skócia nyugati partvidékén, Skye szigetén W. Y. Evans-Wentz gyűjtött be egy igen különös csecsemőrablás-történetet, ahol merő szeszélyből nem vitték el a babát, és nem is cserélték ki egy tündérfattyúra:

> Egy idős dajka a tűz mellett üldögélve váratlanul mély álomba zuhant, miközben az újszülött gyermek a térdén hevert. Az anya, aki félálomban feküdt az ágyban, megdöbbenve látta, hogy három különös kis asszony lép be a házba. Odamentek az öntudatlan gyermekhez, és az az asszony, aki a vezetőjüknek tűnt, már éppen azon volt, hogy felemelje a csecsemőt a dajka öléből, amikor a harmadik idegen kijelentette: „Ó, hagyjuk ezt itt az anyjával, már úgyis rengeteget elvittünk!" „Hát, legyen" – felelte a csapat rangidős tagja...[59]

Figyelembe véve, hogy manapság a föld népességének két százalékáról gondoljuk, hogy átesett ufókkal kapcsolatos elrablási élményen – bár az is elég, ha csak a tündérek saját statisztikai utalásait vesszük számításba –, elmerenghetünk azon, vajon *mennyi* emberi csecsemőt „vihettek el" a tündérek az évszázadok során, miért cserélték ki őket olyan gyakran tündérfattyakra, illetve, hogy pontosan mik is (vagy mik voltak) azok a bizonyos tündérfattyak.

A tündérfattyak rejtélye (3)

A kérdések megválaszolásához a folklórban és a néprajzban fellelhető leírások nyomán kell továbbindulnunk. Ezek teljesen világos és konzisztens képet festenek a tündérfattyakról:

> [...] ronda [...], abnormálisan nagy fejű, sápadt, ráncos bőrű gyerekek, olyanok, mintha öregemberek lennének. A tündérfattyak sokat sírnak, és mindig éhesek. Lassan tanulnak meg járni, beszél-

ni, és csak sokára tanulják meg visszatartani a székletüket – már ha eljutnak egyáltalán a fejlődés ilyen fokára...[60]

[...] furcsa kinézetű gyerekek, szinte kivétel nélkül lehetetlenül vékony és hosszú lábaik és karjaik vannak, mintha nem is lenne súlyuk. Megjelenésük egészen különös, mintha elképesztően öregek lennének, holott nem azok...[61]

[...] szokatlan vonások – idomtalan végtagok, túlméretezett fej, lassú és nehézkes mozgásfejlődés...[62]

[...] összetöpörödött, ráncos arc és elsorvadt test [...], csúnya és deformált [...], ronda, visszataszító [...], örökké farkaséhes, de sohasem nő vagy erősödik meg.[63]

Különösen érdekes ezekben a néprajzi forrásokban, hogy nem csak a tündérfattyakat írják le, de a szülők reakcióit is, amint először észreveszik a cserét:

Az én gyönyörű gyermekemet kitépték a bölcsőjéből [...], és egy ronda, töpörödött tündért tettek a helyére. [...] Te nem vagy az én gyerekem. [...] Kicsi, fonnyadt arc, randa, mint egy dió. [...] Csúf, aszott, ordító kölyök...[64]

Most vessük össze ezeket a reakciókat azzal, ahogy az ufók által elrabolt emberek reagáltak az emberidegen hibridekre (13. fejezet): „Óriáscsecsemő – jelentette ki Melissa –, undorító kis teremtmény. [...] Megölöm. [...] Ez kurvára természetellenes. Undorító..."[65] Egy másik elrabolt személy – akit nem idéztem a 13. fejezetben – azt mondta a pszichológusának, David Jacobsnak, hogy azt érezte, erőszakkal kényszerítik, hogy megérintse a hibrid babát: „Hátborzongató [...], képtelen vagyok hozzáérni. [...] A bőre, akár a papír."[66] Ráadásul, ahogy a tündérfattyak szüleiben, az elraboltakban is felmerült a gyanú, hogy a bemutatott hibrid csecsemő valamiképp az övék lehet, mégis azzal utasították el őket, hogy „ez a gyerek nem az enyém".[67]

Egy szó, mint száz, a néprajzi forrásokban fellelhető leírások szerint a tündérfattyak nem is annyira tündérekre, mint inkább ember-idegen hibridekre (vagy ami azt illeti, sámán-szellem hib-

rid gyerekekre) hasonlítanak. David Jacobs, aki elvet mindenféle tündérelméletet, és meg van győződve arról, hogy az ufóemberrablások csak a 19. század végén kezdődtek el, saját esettanulmányai alapján így foglalja össze a történet „idegenekre" vonatkozó részét:

Ezeknek [az ember-idegen hibrideknek] igen nagy fejük van [...], testük hosszú és vékony. Karjaik, ujjaik hosszúak, vékonyak. Bőrük fakófehér vagy szürkés, szinte áttetsző. [...] Szinte mindig fásultak és közönyösek...[68]

Az Olvasó emlékezhet Barbara Archer leírására is, amely szerint az ember-idegen hibridek „valahogy öregnek" és „nagyon törékenynek"[69] néznek ki. Nona szerint: „Testük rövid volt a fejükhöz képest. Valahogy túlméretezettnek tűnt."[70] Isabel „száraz és pikkelyes"[71] bőrt említ. Debbie Tomey „elefántcsontszínű bőrről és nagy fejről"[72] számolt be. Peter azt mondta: „Nagy fejük volt [...], nagyobb, mint a testük. [...] A karjuk meg teljesen törékenynek tűnt, és hatalmas hasuk volt."[73]

Szükségtelen megemlíteni, hogy ezek a különös és jellegzetes testi sajátosságok a tündérfattyakra is illenek, akiket – jóval a 19. század előtt – aránytalanul nagy fejű, megnyúlt, alaktalan végtagokkal rendelkező, sápadt, ráncos, papírszerű bőrű, öregnek tűnő stb. lényekként írtak le. Későbbre hagyjuk annak a kérdésnek az eldöntését, hogy itt valami *valóságos* dologgal (vagyis nem fantáziával, agyszüleménnyel, téveszmével vagy más elutasító tudományos címkével) van-e dolgunk, vagy sem. Viszont a modern ufóemberrablások áldozatai által leírt különös, gyenge, nagy fejű hibrid gyermekek és a tündérek különös, gyenge, nagy fejű fattyai közt látható nagymértékű egybeesés nem kerülheti el a figyelmünket. Nemcsak a hasonlóságok rendkívüliek, hanem az is, hogy ezek egészen bámulatos kontinuitással jelennek meg időben és térben teljesen elkülönülő kultúrákban. Ráadásul az összefüggések egyszerű felszíni hasonlóságnál jóval mélyebbre nyúlnak.

Maradandóbb és sokkal hatalmasabb

Akár az emberi anyák által saját otthonukban nevelt és táplált tündérfattyakról, akár a „tündérbabák" születéséhez a tündérhalomba

hívott bábákról, akár a „tündérbabák" szoptatására elrabolt és egy „nagy szállásra" vitt szoptatós dajkákról, akár az ember-földön kívüli hibrid babák szoptatására elrabolt ufóáldozatokról van szó, tisztán és világosan a szaporodás áll az egész téma hátterében.

Az idegenek esetében már láttuk, hogy az elraboltak körében igen erős az az érzés, hogy őket tenyésztési és gyermektáplálási célokra használták fel. John Mack nagyszámú elrabolt személy beszámolójára alapozva így foglalta össze a jelenséget: „Az ufók által elkövetett elrablások jelenségének központi vonása láthatólag egy komplex, szaporító folyamat vagy »projekt«,[74] amelynek „tisztán fizikai vagy biológiai aspektusa [...] valamiféle genetikai vagy kvázi genetikai mesterkedést takar, amely ember-idegen hibrid utódok létrehozására irányul."[75]

Azon elraboltak, akik erről kérdezték az idegeneket, többségében csak kitérő válaszokat kaptak. Ettől függetlenül a szakirodalomban több nyomot is találhatunk arra nézve, hogy ez a cél valóban létezik. Kathie Davis esete különösen érdekes. Sok éven át tartó, sorozatban elkövetett elrablásai közben többször is átélte, hogy idegenek teherbe ejtették. Szintén sorozatosan találkozott két hibrid csemetéjével is. Az egyikük fiú volt, akit még csecsemőkorában mutattak meg Kathie-nek. Az asszony elmondása szerint „úgy nézett ki, mint egy öregember, és olyan bölcsen nézett. Belenéztem a szemébe [...], és annyira, annyira [...] értelmes volt [...], sokkal okosabb, mint bárki itt a földön". Kathie találkozott „apró", négy év körüli kislánnyal is, akiről azon nyomban tudta, hogy a lánya. A gyermeknek aránytalanul nagy szeme, sápadt, áttetsző bőre volt, a „haja fehér és vékony szálú". Kathie szerint „igazán csinos volt [...], mint egy tündér vagy egy [...] angyal", ő pedig mély kötődést érzett iránta, az idegenek azonban azt mondták neki, hogy a lány nem maradna életben a földi világban, mert „ott nem tudnád táplálni".[76]

Ez utóbbi hibrid gyermek testi jellemzőinek leírása (Kathie róla is azt mondta, hogy „igazán öregnek" nézett ki) nagyban emlékeztet a tündértörténetek hagyományos „tündérfattyú"-ábrázolására. Ahogy azonban Patrick Harpur rámutat, fontos különbségek is vannak. A tündérfattyakkal ellentétben (akik satnya, csúf, állandóan éhes selejtek) ez a kislány „angyali, gyönyörű, és nem képes a földi világban táplálkozni".[77] Annak ellenére, hogy a kislány testileg még mindig elég satnyácska egy tisztán emberi gyermekhez képest, úgy tűnik, az idegenek elértek némi haladást „komplex szaporítóprogramjukban". Ha ők valóban ugyanazok a lények, akiket „tündéreknek" szoktunk nevezni, akkor talán tanultak egyet s mást az idők folyamán.

De mit tanultak, és miért? Lori Biggs elrablása (akit az 1970-es években vittek el a kaliforniai Redondo Beachről) kissé bővíti a rendelkezésre álló, igen korlátozott információmennyiséget. A lények azt mondták neki, hogy képesek magukat fénnyé átalakítani (így tudnak egyébként más tárgyakat is lebegtetni), de képtelenek rá, hogy hosszú ideig fenntartsák saját testi alakjukat: „Meg akarták tanulni, hogyan lehet az emberek szilárd formáját az ő fényalakjukkal kombinálni, hogy egy maradandóbb és még hatalmasabb lényt hozzanak létre."[78] Ez az adat természetesen távolról sem tekinthető bizonyítéknak, egy ilyen forgatókönyv azonban biztosan megmagyarázná azt a felfokozott érdeklődést, amelyet az idegenek a hibrid babák létrehozása iránt mutatnak. Anyagszerűbbé, tartósabbá és hatalmasabbá akarnak válni. Más szóval, javítani kívánnak genetikai állományukon egy kis emberi szilárdság hozzáadásával. Ahogy Patrick Harpur fogalmaz, úgy tűnik, céljuk „a faj megerősítése".[79]

Véletlen egybeesés lenne, hogy ugyanezt a „fajerősítő" forgatókönyvet hozzák elő az egyik leggyakoribb magyarázatként arra a problémára, hogy miért érdeklődnek annyira a tündérek az emberekkel való „keresztezés" iránt, illetve hogy miért lopnak el életerős, egészséges embergyerekeket, hogy saját selejtes tündérfattyaikat tegyék a helyükre? Peter Rojcewicz folklórkutató szerint: „Világos, hogy a tündéreknek emberi fajtól való függőségét leginkább a faj genetikai fejlődése határozza meg. Az egészséges vérvonal kialakításához a tündéreknek elengedhetetlen szükségük van emberekre."[80] W. B. Yetas ír költő ugyanígy hitt abban, hogy a „*Sidhe* [tündérnép] igényli az ember robusztusságát".[81] A. C. Haddon professzor azt állítja az írországi „tündérfattyú"-hagyományról, hogy „a törpe termetű vagy testi fogyatékkal született gyerekekről azt tartották, hogy a tündérek tették az anyja mellé az egészséges baba helyére, akit elloptak, hogy megújítsák a tündérfajt".[82] Katherine Briggs szintén megerősíti, hogy egy igen elterjedt néphit szerint a tündérek azért raboltak el fiatal férfiakat és nőket, illetve azért cserélték ki tündérfattyaikra az egészséges csecsemőket, mert szükségük volt rá, hogy „friss vért

és emberi életerőt fecskendezzenek az egyre sorvadó fajba".[83] Diana Purkiss beszámol egy hagyományról, amely szerint a „tündéreknek [...] vérre van szükségük. Új vér kell nekik".[84] Edwin Sydney Hartland szerint: „Az északi történetekben a tündérekről azt tartották, hogy fajtájuk megőrzésének és fejlesztésének célja vezeti őket."[85]

Úgy tűnik tehát, hogy a tündérek és az idegen lények nemcsak az emberek iránt érzett szexuális és utódnemzési vágyban osztoznak egymással, hanem abban is, hogy ezeket az egyesüléseket azért keresik, hogy előidézzék az általuk kívánatosnak tartott átalakulást saját fajtájukban.

Néhány következtetés

Egy egész könyvet lehetne írni arról a komplex kapcsolatrendszerről, illetve kontinuitásról, amely olyan szorosan fűzi egymáshoz a tündérek és az idegen lények történeteit, mintha csípőben összenőtt sziámi ikrek lennének. Miután azonban ezek a kapcsolatok feltárultak, jómagam sokkal érdekesebbnek tartom a két jelenség között mutatkozó finom (és néha nem is annyira finom) különbségeket. Ilyen különbség például, hogy bár a cserélt gyermekek úgy néznek ki, és úgy is viselkednek, mint a hibridek, mégsem találunk az ufók által elrabolt emberek otthonaiban egyetlen tündérfattyat sem, és soha egyetlen babát sem raboltak el ufók, mint tették egykoron Tündérország lakói. Hasonlóképpen áll a helyzet a mindkét kontextusban felhasznált szoptatós dajkákkal is – úgy látom, hogy a jelenség maga is igen jelentős és figyelemre méltó egybeesés –, akiket gyakran tartottak ott vagy gyilkoltak meg Tündérországban. Korunkban az egész folyamat – jóllehet az elraboltaknak semmiféle beleszólásuk nincs a dologba – sokkal ésszerűbbnek és kevésbé végzetesnek tűnik: elviszik őket, beindítják náluk a tejelválasztást, megszoptatják a babákat, majd az idegenek biztonságban visszalebegtetik őket az ágyukba. Vagyis hiába éltek át mindkét esetben ugyanolyan típusú, rendkívül különös élményt, amelynek számos azonos vagy közel azonos eleme van, mégis egészen egyértelmű, hogy *mintha maga a tapasztalat változna.*

Ha tárgyilagosan szemügyre vesszük az adatokat, akkor azt mondhatjuk, hogy ezen változó tapasztalatoknak minden dokumentált formájában – legyen szó szellemekről, tündérekről vagy

idegenekről – az emberek és természetfeletti lények között létesített szexuális kapcsolat, illetve megtermékenyítés állt a középpontjában, amelynek célja a természetfeletti lények „fajállományának megerősítése" volt, mégpedig hibrid utódok létrehozásával. Ezen túl azonban már a különbségek is láthatóvá válnak. Eddigi megállapításainkat összefoglalva: 1. minden hagyományban megtaláljuk az utódok leírását; 2. a szellemek és az idegenek esetében az ilyen utódokat egyértelműen hibridekként kezelik, akik csúnya, esetleg szörnyszülött kinézetű, fakó, pikkelyes bőrű, túlméretezett fejű, ráncos és boldogtalannak tűnő lények; 3. a tündérhagyományokban is említést tesznek hibridekről, viszont egyetlen helyen sem kapunk róluk bővebb leírást; 4. másrészt valóban rengeteget hallhatunk „tündérfattyakról", akiket – jóllehet ezt a hipotézist semmiféle szilárd bizonyíték nem támasztotta alá – általában tiszta vérű „tündérbabáknak" véltek.

Korábban azt a kérdést tettem fel, lehetséges-e, hogy ezek a tündérfattyak is valójában hibridek, illetve ezen túlmenően esetleg *mindig is* hibridek voltak, és *sohasem* „tündérbabák", akiket emberasszonyoknak kellett megszülni és dajkálni. Teljes bizonyossággal nem lehet válaszolni erre a kérdésre, azonban a tündértörténeteket, illetve a tündérek által elrabolt több száz ember beszámolóját olvasva (amelyhez hozzávehetjük az ufók által elrabolt több száz ember hasonló beszámolóit is) meggyőződésemmé vált, hogy az egész jelenség mindig és mindenütt a hibrid utódok nemzéséről szólt. Nem látok rá semmilyen okot, hogy a tündérfattyak esetét kivételnek tekintsem. Ezért tehát arra a következtetésre jutottam, hogy a tündérfattyak is hibridek. Még ennél is továbbmenve – bár természetesen a színtiszta spekuláció világában kalandozunk –, azt is elképzelhetőnek tartom, hogy ezek esetleg rosszul sikerült hibridek voltak, akik nem erősítették a tündérfaj vérvonalát, s ezért eltaszították őket. A napjainkban ufók által elrabolt embereken végzett állandó szaporítási machinációkat szem előtt tartva – ahol az áldozatok teljesen elfeledhették ezt az élményt, amíg a hipnózis fel nem tárta az eltemetett emlékeket – még azon is elgondolkodtam, hogy vajon azok a családok, ahová a tündérfattyak visszatértek, vajon nem kötődhettek-e genetikailag a tündérfattyakhoz anélkül, hogy erről tudtak volna. Ez megmagyarázná, miért jegyezték meg oly gyakran teljesen összezavarodva, hogy az a „ronda, töpörödött tündér", akivel saját egészsé-

ges babájukat kicserélték, valami különös módon mindig az eltűnt babára emlékezteti őket.[86]

Ami az elmúlt évszázadokban Tündérországba elrabolt emberek gyerekek végső sorsát illeti... Ki tudja? Csak sötét célzásokat és zavaros pletykákat találunk a néprajzi munkákban, miszerint „a régebbi időkben" a tündérek „el szokták vinni a fiatalembereket, maguknál tartják őket, és minden életet kiszívnak a testükből".[87] Ami az elrablási élmény legújabb kori realizálódásából kiderül, az annyi, hogy amíg a szaporodás iránti régóta fennálló érdeklődés változatlanul megmaradt, addig a mai „emberrablók" többé már nem tartanak maguknál hosszú időre gyermekeket, és egyáltalán nem bukkannak fel köztünk tündérfattyakhoz hasonló teremtmények. Ehelyett az emberek és a babák között létrejövő kapcsolat teljes egészében a természetfeletti birodalmában, az ufók fedélzetén, esetleg kristálybarlangokban vagy elvarázsolt, tenger alatti helyeken megy végbe. A babák szinte pontosan ugyanúgy néznek ki, mint a tündérfattyak, viszont egyértelműen erőre kapnak – ahogy azt a tündérfattyak soha nem tették – a szoptatástól, az ölelésétől, a dajkálgatástól és becézgetéstől, amit az elrabolt emberektől kapnak meg, akik akár valamiféle genetikai kapcsolatot is érzékelhetnek ezekkel a hibrid babákkal.

Ezek az esetek egyáltalán nem tűnnek számomra „tündérfattyú"-típusú elrontott hibrideknek, épp ellenkezőleg: sikeres vagy potenciálisan sikeres hibridekről van szó, amelyekről az idegenek tudták, hogy fejlődésükhöz szeretetre és emberi melegségre van szükség. Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy tündérek és idegenek között határozott változás, mégpedig kifejezett *fejlődés* tapasztalható a „hibridprogram" kezelésében – hogy John Mack kifejezésével éljek.[88] A jelenség megértésére tett próbálkozásoknak mindenképpen számot kell vetniük ezzel a különös fejlődési képességgel, ugyanakkor azzal a könyörtelen és állhatatos figyelemmel is el kell tudniuk számolni, amelyet – úgy tűnik, mindig és mindenhol – egy „tartósabb és sokkal hatalmasabb" hibrid faj megteremtésére fordítottak.

Igazi nagy rejtély, hogy a különböző korok különböző kultúráiból származó emberek mindig is beszámoltak olyan természetfeletti lényekkel lezajlott találkozásokról, amelyek nem akartak bezárkózni természetfeletti világukba, s amelyek – még ha közben beavatták is sámánjainkat, látnoki és gyógyító képességgel ruház-

va fel őket –, úgy tűnik, valamit fel akartak venni a mi anyagi valónkból, hogy egybeolvasszák saját nem anyagi létállapotukkal. Ahogy ezek az ősi természetfeletti erők manifesztálódtak a technológia korában, az ufóemberrablásokat és az idegenekkel való találkozásokat könyörtelen lejárató kampány fogadta a tudósok részéről, akik szorosan összefonódtak a materialista paradigmával. Ahogy azonban a mondás tartja: „A Gonosz legnagyobb szemfényvesztése az volt, hogy meggyőzze a világot arról, hogy ő nem is létezik." Egy olyan társadalomban élve, amelyet a technológia már-már isteni magaslatokba emelt, őseink bölcs tanácsa ellenére meggyőztük magunkat arról, hogy nem léteznek természetfeletti intelligenciák – nincsenek szellemek, a tündérek őrült tévképzetek, az idegen lények pedig képzelgések.

Lehet, hogy tévedtünk.

Tizenhatodik fejezet

Világok közt táncolók

John Mack egyik páciense, Andrea, akinek elrablási élményéről a 12. fejezetben számoltam be, elmondta, hogy az idegenek „úgy néztek ki, mintha fényből volnának. Alatta azonban volt bennük valami fizikalitás".[1] Az olvasó emlékezhet Mack egy másik páciense, Sara esetére, aki elmondta, hogy gyakran kényszerítették közösülésre egy hímnemű idegennel, akinek „pénisz alakú fényszerve volt, de nem olyan volt, mint egy igazi pénisz".[2]

Pontosan ez a fajta paradoxikus „nem testi testiség" jellemzi a szellemeket az emberekkel folytatott összes érintkezés és szexuális kapcsolat során, ahogy azt a 11–13. fejezetben láthattuk, így nem igazán meglepő, hogy ugyanezt tapasztaljuk a tündérek esetében is. A 17. században élt Robert Kirk tiszteletes leírja a tündérek testét, amely „olyan képlékeny és finom, hogy tetszésük szerint eltüntethetik és megjeleníthetik magukat".[3] Peter Rojcewicz folklorista rámutat, hogy ez a leírás erősen emlékeztet a *Siddhas* néven ismert természetfeletti lények jellemzésére, amelyek az összes ősi indiai kézirat szerint képesek „igen súlyossá válni, de lehetnek olyan könnyűek is, mint egy tollpihe, átutazhatnak az űrön, és el tudnak tűnni az emberek szeme elől".[4] Ugyanígy a brit tündérekről is azt tartották a 19. században, hogy „légies és áttetsző" testük van. 1842-ben Suffolkban egy csoport tündért láttak, akik „fényesek és bizonytalan körvonalúak"[5] voltak, nem „hasonlítottak szilárd testhez",[6] míg az írországi tündéreket olyan „sápadt" lényekként írták le, akiknek „színe majdnem szürke".[7] Számos hagyományt összegezve Rojcewicz arra a következtetésre jut, hogy „a tündérek könnyű, változtatható testtel rendelkeznek, amely [...] képes tetszésük szerinti alakot felvenni. A tündérekben van valami a köd és az összesűrűsödött felhők természetéből".[8]

Skandináv legendákban a manók – a tündérek egész világon elterjedt törzséről van szó – „túlméretezett fejű, vékony lábú, hosszú kezű lények".[9] (Maga az *aelf* szó, amelyből az angol elf – „manó" vagy „kis tündér" – szó származik, „természetfelettit" jelent.)[10] A „corrigan" néven ismert brit tündérekről azt tartották, hogy „apró lények, akik fél méternél nem magasabbak".[11] A suffolki tündérek közül a legnagyobb termetű „körülbelül 90 cm magas volt".[12] Man szigetén a tündéreket „80 cm magas lényekként írták le".[13] Walesben számos beszámoló tudósít arról, hogy a *Tylwyth Teg* (a tündérek helyi elnevezése) általában nem magasabb 90-120 cm-nél.[14] Írország Sligo járásában egy idős adatközlő azt mondta Evans-Wentznek, hogy egy alkalommal tündérrel találkozott Ben Bulbin lejtőin, aki „120 cm magasnak nézett ki", de közölte a férfival, hogy „nagyobb vagyok annál, mint amilyennek most látsz. Mi az öregből fiatalt, a nagyból kicsit tudunk csinálni".[15] W. B. Yeats ír költő, akinek életét mélyen áthatotta az a hagyomány, amelyben felnőtt, arra figyelmeztet: „Ne gondoljuk, hogy a tündérek mindig kicsik. Velük kapcsolatban minden dolog szeszélyesen képlékeny, még a méretük is."[16] Valóban, gyakorlatilag minden tündérhagyományban említést tesznek a 60-120 cm-es kisebb lények tömegében időnként felbukkanó nagyobb, akár 150 cm-t is meghaladó magasságot elérő lényekről, amelyek egyes esetekben „akkorának látszanak, mint mi vagyunk".[17]

Az előzőekben láthattuk, hogy a tündérek és az idegenek megjelenésének egyik igen határozott közös vonása, hogy mindketten egyaránt gyakran jelennek meg állati vagy therianthropikus formában az elrabolt emberek előtt. Az előbbi leírások – amelyek a néprajzi adatok közt fellelhető számtalan hasonló beszámolót reprezentálják – azt mutatják, hogy a két faj emberszerű alakja minden szempontból megegyezik. Ahogy a tündérek és a manók, úgy az idegenek is tipikusan nagy fejjel és vékony, hosszú végtagokkal rendelkeznek, és néhány egyedtől eltekintve többségükben kis termetű lények. David Jacobs, az idegenjelenségek kutatója határozottan elveti bármiféle kapcsolat lehetőségét a tündértörténetekkel, és abban sem hisz, hogy saját kutatási eredményei támogatnának egy ilyen kapcsolatot (személyes levelezés, 2005. május). Ettől függetlenül az Egyesült Államokból elrabolt személyekkel végzett intenzív kutatómunkája során megjegyzi:

> Az elraboltak beszámolóiban a kicsi és a magasabb lények az idegenek kiemelkedően leggyakoribb típusai. A kis lények 60-150 cm magas teremtmények, vékonyak, törékenyek, sőt „finom" megjelenésűek. Van fejük, testük, két karjuk, ujjaik, két lábuk, lábfejük.

Felegyenesedve állnak és járnak, mint az emberek. A kis lények igen könnyűek. A magasabb lények nagyjából ugyanilyen testi jellemvonásokkal rendelkeznek, csak nagyobb méretekben. Nagyjából az összes szemtanú arról számol be, hogy a kis lények bőre egyszerűen „szürke". [...] Az idegenek feje – emberi fogalmak szerint – aránytalanul nagy a testükhöz képest.[18]

Meghatározhatatlan nemiség és méhkaptárszerű társadalmi rend

Amikor W. Y. Evans-Wentz a 20. század elején Írországban volt, hogy a *Sidhe*-kkel (tündérekkel) létrejött találkozásokról gyűjtson beszámolókat, a szemtanúk azt mesélték neki, hogy „férfiakat és nőket is láttak, illetve olyan lényekkel is találkoztak, akik semmiféle nemi jellegzetességet nem mutatnak".[19] Amikor a kutató megkérdezte, hogy tapasztaltak-e „a különféle *Sidhe* rendek és fajok" körében bármiféle „felismerhető társadalmi szervezettséget", azt a választ kapta:

> Semmiféle társadalmi szervezettségről nem tudnék beszámolni. Láttam olyan lényeket, akik mintha parancsoltak volna a többieknek, és akiket a társai tiszteltek. Ez szervezettségre utal, de hogy olyan ösztönös rendről lehet-e szó, mint amilyen a méheknél van, esetleg a miénkhez hasonló, tudatosan szervezett társadalomról, azt nem tudnám megmondani.[20]

Ezek igen érdekes megfigyelések – különösen, ha szem előtt tartjuk, hogy ötven évvel azelőtt készültek, mielőtt még bárki is kijelentette volna, hogy idegen lényekkel találkozott, mivel ebből a forrásból is olyan leírásokat kapunk, amelyek szabadon felcserélhetők a későbbi ufóbeszámolókkal. Az idegeneket is férfi és női alakban, illetve meghatározhatatlan nemű egyedekként figyelték meg. Valójában az emberekkel folytatott különös közösülésektől eltekintve (ahol „nem fizikai jellegű" péniszről és más efféléktől hallhatunk) úgy tűnik, nincsenek egyértelmű külső testi jegyek, amelyek alapján megállapíthatnánk az idegenek nemi hovatartozását[21] – és az elraboltak mindig azt mondják, hogy képtelenek „megkülönböztetni az egyik kis lényt a másiktól".[22] Ahol magasabb lények is bekerülnek a képbe, ott más a helyzet; az elraboltak mindig azt mondják, hogy tudják, férfival vagy nővel volt-e dolguk. Ismét Jacobsot idézve:

> A nők gyakran ugyanolyan méretűek, mint a [férfi] magasabb lények. Nincsenek emlőik, nincs hajuk, sem arc- vagy fanszőrzetük. Amikor arra kértem az elrabolt személyeket, hogy írják le a férfi és a női lények különbségeit, olyan válaszokat kaptam, hogy a nők „vékonyabbak", „kecsesebbek", „érzékenyebbek" és „kedvesebbek". Az efféle homályos körülírások ellenére az elraboltak meglehetős bizonyossággal állították, hogy az említett lények inkább nők, vagy inkább férfiak voltak.[23]

Végül, de nem utolsósorban az a kevés, amit az idegenek társadalmi szervezettségéről tudunk, egybeesik a korábban idézett szemtanú tündérekre vonatkozó megfigyelésével. Ahogy a 15. fejezetben láttuk, az idegenek között valóban a magasabb lények parancsolnak, akiknek a kis lények feltétel nélkül engedelmeskednek – az elraboltak pedig igen gyakran tapasztalnak valamiféle méhkaptárszerű, személytelen, embertelenül programozott viselkedést abban, ahogy ez utóbbiak a feladataikat végezték.[24]

Ajtó, ablak nem állja útját az idegeneknek és a tündéreknek

A történelem során különböző korszakokban felbukkanó tündérek és napjaink idegen lényei egy másik nem mindennapi képességben is osztoznak: úgy tűnik, mindkét faj mesteri szinten műveli az álcázás és a tolvajlás technikáit:

> A tündérek nemcsak magukat teszik láthatatlanná, hanem az embereket, az élő és élettelen dolgokat is.[25]

> Ők [az idegenek] magukat, az embereket és más dolgokat is láthatatlanná tesznek, mikor elhagyják az ufó fedélzetét.[26]

Láttuk, hogy a tündérek és az idegenek rengeteg alakot képesek magukra ölteni, tetszésük szerint eltűnhetnek és megjelenhetnek. Számtalan példa tanúsítja azt a hátborzongató képességüket is, hogy bármiféle erőfeszítés nélkül képesek áthatolni tömör fala-

kon és bezárt ablakokon egyaránt.[27] Ami ennél is riasztóbb, a tündértörténetekben található igen erős utalások (valamint az ufók által elrabolt emberek határozott kijelentései) szerint ezt a képességüket az emberek szállítására is felhasználhatják; mindenesetre sok esetben feljegyeztek olyan kijelentéseket, miszerint az elrabolták azt tapasztalták, hogy tömör falakon és bezárt ablakokon keresztül vitték át őket.[28]

Azt hiszem, ez egy elég különös élmény. John Mack szerint:

> amikor otthonaik falán, mennyezetén vagy ablakán, esetleg gépkocsijuk ajtaján keresztül vitték vagy lebegtették ki őket, az elrabolt emberek azt érezték, hogy tömény energia választja szét testük minden sejtjét, sőt akár molekuláját is. Olyan erős volt ez az érzés, hogy gyakran azt is megdöbbentőnek találták, hogy a fal túloldalán „az egész megint összeállt". [...] Az elraboltak erős vibráló érzésről számoltak be, amelyet karjukban, lábukban vagy testük más részein éreztek...[29]

Különösen meggyőző részlet, hogy – rengeteg beszámoló tanúsága alapján – úgy tűnik, az idegenek, ha már választaniuk kell, inkább zárt ablakon, mintsem falon át viszik el az áldozatokat. David Jacobsot idézve: „A lények láthatólag az ablakokat keresik. Egyes esetekben az emberrablók átviszik áldozatukat a hálószobából egy másik helyiségbe, és az ott található ablakon át távoznak vele."[30] Az egyik tipikus esetben a külön hálószobában alvó anyát és fiát együtt rabolták el. Mindkettejüket kivitték a hálóból, és bementek velük a fürdőszobába:

> Az anya azon töprengett, hogy miért hurcolták őket a fürdőszobába, aztán rájött, hogy a földszinten a fürdőszoba az egyetlen helyiség, amelynek ablaka van. Hamarosan ragyogó fény világított be, ők pedig kirepültek az ablakon.[31]

John Mack egyik páciense, Karin talán ad némi magyarázatot erre a rejtélyes technológiára – és ennek határaira –, amikor saját tapasztalatát meséli el:

> Kínszenvedés átmenni az ablakon, mivel meg kell változtatniuk a rezgésedet ahhoz, hogy egy tömör tárgyat – szó szerint – átpasszírozzanak egy másik tömör tárgyon. És ez történik. Átmész az ablakon vagy a falon – ők inkább az ablakot kedvelik.[32]

Tündérszél

A közös tündér–földönkívüli technológiára utaló jel, ahogy „sokkolják", vagyis láthatatlan sugarakkal leterítik és megbénítják az embereket, és természetfeletti lövedékeket juttatnak a testükbe.[33] Újfent a helyhiány kényszerít rá, hogy rövidre fogjam ezt az egyébként hosszú történetet. A tündérekről és az idegenekről szóló történetek összehasonlításával foglalkozó tanulmányában Peter Rojcewicz rámutat arra a népi hagyományokban igen elterjedt, „tündérszél"-nek nevezett rejtélyes erőre, amellyel a tündérek emberekre és háziállatokra támadtak, leverték őket a lábukról, és „azon nyomban öntudatlan állapotba juttatták őket".[34] Egy másik fegyverük a „tündérlövedék", amelyet gyakran a „dühös tündérek használtak, amikor valaki behatolt a tündérek területére, vagy keresztezte a tündérösvényeket".[35] Ez a lövedék nyílvesszőhöz vagy más testbe hatoló lövedékhez hasonló fájdalmat okozott, jóllehet a bőrt nem szakította fel, de üszkösödő *belső* sebet hagyott maga után, amelyből az idegen anyagot később sebészeti úton távolították el.[36] A 17. században élt Robert Kirk tiszteletes leír egy hasonló tündérfegyvert, amely „úgy repült, mint egy nagy erővel kilőtt hajítódárda [...], halálos sebet ejtett a létfontosságú szerveken, miközben a bőrt nem sértette meg. Néhány ilyen sebet én is megfigyeltem vadállatokon, és a saját kezemmel tapintottam ki őket".[37]

Az idegen lényekről szóló történetek párhuzamait vizsgálva megemlíthetjük a szarvasmarhák megcsonkítását, amelyet gyakran társítanak ufóészlelésekhez,[38] de ugyanilyen gyakoriak az embereket ért támadások is. Rojcewicz számos esetről közöl részleteket, többek közt az alábbiakról is:

> Maurice Masse és Herb Schrime mindketten azt tapasztalták, hogy teljesen lebénultak, miután egy kerek tárgyról „eltalálta" őket valami. Azokhoz hasonlóan, akiket a „tündérlövés" terített le, Travis Waltont is egy ragyogó kékesfehér fénysugárral „lőtték le". A „lövés" ereje felemelte a földről, mielőtt még szétvetett karokkal a földre zuhant volna. Zöld sugár hatására zuhant öntudatlanságba

Inacio de Souza. Charles Moody rendőr őrmester „zsibbadtságot" érzett, miután egy ufót látott.[39]

Patrick Harpur beszámol egy igen érdekes esetről az 1970-es évekből, amelyben megmutatkoznak a tündér- és ufóesetek jellegzetes elemeinek átfedései. A történet szerint Finnországban két síelő belépett egy erdőbe, ahol hamarosan „egy kerek űrhajó állította meg őket, amely felettük lebegett". A jármű „erős fénysugarat bocsátott le az erdei talajra", a fény közepében körülbelül egy méter magas, emberszerű lényt láttak. A lény fekete dobozt tartott a kezében, amely pulzáló, sárga fénysugarat bocsátott ki magából, és a lény ezt a sugarat irányította a síelőkre. Ettől a technológiai elemtől eltekintve tipikus középkori tündér volt, „vékony karokkal és lábakkal, sápadt, viaszos arccal, kicsi, elkeskenyedő fülekkel. A lény zöld ruhát és kúp alakú süveget viselt". Az egyik síelő jelentős erőt érzett a testének feszülni, amelyet a fénysugárnak tulajdonított. Olyan érzés volt, mintha „megragadták volna a derekát, és visszahúzták volna". Egy másodperccel később az ufó vörösesszürke ködfelhőt bocsátott ki magából, amely eltakarta az egész jelenetet. Mire a köd eloszlott, az ufó és a lény eltűntek. A síelőnek, akit a fénysugár eltalált, a jobb oldala elzsibbadt, jobb lábából pedig minden erő kiszállt. A barátjának kellett hazavonszolnia.[40]

Ne zavard meg a táncoló tündéreket

Az előző öt fejezetben az olvasó elé tárt bizonyítékok alapján úgy érzem, minden komoly kétséget kizáróan igazolható, hogy a tündérek, a szellemek és az idegenek ugyanannak a rendkívül talányos és rejtélyes alapjelenségnek a helyi körülményekhez igazított változatai. Bebizonyosodott, hogy a középkori Európa, a 17. századi Szibéria és a mai Amerika gyökeresen eltérő kulturális kontextusában állandóan ugyanazok a minták ismétlődnek, amelyekben túlvilági lényekkel kapcsolatos észlelések, találkozások és emberrablások történnek meg. Az emberrablások során speciális eljárásokat alkalmaznak – ilyen például az elrablás körülményeinek elrendezése, és így tovább –, ez a minta pedig minden jel szerint a legapróbb részletekig mindenütt érvényben marad. Az ilyen ismétlődések és kultúrákon átívelő konzisztencia már önmagában is meg kell hogy erősítse a bizonyosságunkat, hogy itt valami valóságos dologgal szembesülhetünk, de legalábbis okot szolgáltat nekünk arra, hogy komolyan vegyük a jelenséget – ahogy egyébként azok, akik megtapasztalták, *mindig is* teszik.

Ha készen állunk, hogy félretegyük korunk automatikusan működésbe lépő szkepticizmusát és leegyszerűsítési hajlandóságát, és ha egyszerű szavakkal fogalmazzuk meg a problémát, akkor azon kapjuk magunkat, hogy fejlett intelligenciájú, saját létezésünk rendszerétől alapvetően különböző világhoz tartozó, *testetlen* lények létezésén – és az életünkbe történő erőteljes beavatkozásukon – elmélkedünk. Paradox módon azonban úgy tűnik, hogy ezek a nem fizikai lények elsajátították azt a „technológiát" (és szándékosan használom ezt a szót), amelynek révén képesek belépni anyagi világunkba, ahol kvázi fizikai, „alakváltó", néha therianthropikus, néha nagy fejű, kistestű, emberszerű lény formájában materializálódhatnak – ez a test azonban mindig tünékeny, efemer, valahogy fényszerű, de nem igazán áttetsző.

Mindezt szem előtt tartva vizsgáljuk meg alaposabban a tündérek azon csoportját, amelyet 1842-ben láttak Suffolkban:

> Kéz a kézben körben mozogtak, egyetlen hangot sem adtak ki magukból. Fényesnek és elmosódottnak tűntek, mintha nem is lenne szilárd testük. [...] Hazaszaladtam, és szóltam három asszonynak, hogy jöjjenek vissza velem megnézni őket. Mire azonban visszaértünk, már eltűntek.[41]

Figyelemre méltó, hogy milyen gyakran végeznek a megfigyelt tündérek a fentiekben leírt körtáncszerű mozgáshoz hasonló tevékenységet. Az is meglepő, hogy – amint azt látni fogjuk – rendkívül gyakori eset, hogy a tánc tetőfokán a tündérek eltűnnek, és a beszámolókból kiderül, hogy esetenként milyen veszélyessé válhat, ha közben megzavarják őket. A suffolki eset szemtanúja valószínűleg jól tette, hogy lélekszakadva elszaladt. 1908 körül W. Y. Evans-Wentz interjút készített egy bizonyos Neil Coltonnal, aki az írországi Donegal megyében lakott. Colton, aki akkoriban 73 éves volt elmondta, hogy gyerekkorában, amikor a bátyjával és unokatestvérével áfonyát szedtek, váratlanul 6-8 tündérből álló csoportba botlottak, akik „táncoltak".[42] Amint a tündérek meglátták a gyerekeket, a dolgok villámgyorsan rosszra fordultak:

egy piros ruhába öltözött, pici asszony kivált közülük, és felénk kezdett szaladni, és az unokatestvérem arcába csapott valamilyen zöld kákának látszó dologgal. Olyan gyorsan rohantunk hazáig, ahogy csak bírtunk, és amikor az unokatestvérem hazaért, holtan esett össze.[43]

Colton még hozzátette, hogy a helyi katolikus pap közbenjárásával a kislányt feltámasztották.[44] Ezek szerint nem halott volt, csak narkolepsziás rohamot kapott.

Nagyon hasonló történetről számolt be az 1750 körül az északwalesi Denbighshire-ben született Edward Williams tiszteletes, aki hasonló eseményeknek volt szemtanúja hétéves kora környékén. Több más gyerek társaságában egy mező szélén játszott, amikor megfigyelte, hogy a rét közepén:

egy csapatnyi – minek is nevezzem őket? – se nem férfi, se nem asszony, és nem is gyerek... szóval egy csapat *lény* táncolt igen fürgén. [...] Körülbelül olyan magasak lehettek, mint mi, de sokkal inkább törpéknek néztek ki, mint gyerekeknek...[45]

Ebben a pillanatban a gyermek észrevette, hogy a társaság egyik tagja:

kiválik a többiek közül, és hatalmas léptekkel felénk rohan. Lévén, hogy én voltam a legkisebb a gyerekek közül, így én szaladtam leghátul, és jóllehet teljesen eluralkodott rajtam a kimondhatatlan, páni félelem, láttam, hogy a *dühöngő manó* a sarkamban van, tisztán és világosan láttam ezt a rettenetes képet: az ősöreg, feketére cserzett arcon ülő ádáz dühöt. [...] Ez a harcias liliputi utánam vetette magát, de hiába erőlködött, nem ért utol...[46]

A tündérek gyakran igen könnyen dühbe gurulnak, és ilyenkor komisz, kiszámíthatatlan és ösztönösen erőszakos cselekedetekre ragadtatják magukat. Ebből a szempontból Colton és Williams története nem sokban különbözik számos más beszámolótól. Az én figyelmemet azonban a két történeten végigfutó egyértelmű ok-okozati kapcsolat ragadta meg. Ne feledkezzünk meg arról, hogy most felfüggesztettük a hitetlenségünket, és a tündéreket, szellemeket és idegeneket önmagukban vizsgáljuk, nem foglalkozunk *a priori* előítéleteink alapján a lények valóságosságával – vagyis egybevethetjük őket, illetve feltárhatunk bármilyen közös mintázatot. Ha ragaszkodunk ehhez a módszerhez, és a fenti történeteket önmagukban vizsgáljuk meg, és nem szögezzük le rögtön, hogy az ír és a walesi gyerekek ostoba kollektív téveszmének estek áldozatul, akkor nyilvánvaló, hogy mindkét esetben a gyerekek megérkezését a tündérek csakis *fenyegetésként* érzékelhették, amely veszélyeztette az épp akkor végzett tevékenységüket – vagyis a táncot. A tündérek támadása ezek szerint erre a fenyegetésre adott közvetlen reakció volt. Eszembe jutott saját – nemrég lezajlott – találkozásom az afrikai méhekkel. Fenyegetést jelentettem számukra azzal, hogy túlságosan közel kerültem a kaptárukhoz. Erre ők válaszként egy apró harcost küldtek ki, hogy elriasszon onnan...

Miért akarták olyan nagyon védeni a táncukat a tündérek? Kíváncsiságom arra vitt, hogy közelebbről is megvizsgáljam a jelenséget.

Tánc és eltűnés

Az észak-franciaországi bretonok ismertek egy *kornigan* nevű tündértörzset, amelynek tagjai tetszés szerint „bármilyen állati alakot" képesek magukra ölteni, ráadásul „egy szempillantás alatt eljuthat-

A tündértánc. Figyeljük meg az előtérben látható hallucinogén gombát (az *Amanita muscaria* jellegzetes pöttyeivel), a hegyoldalban nyíló ajtót (Tündérország bejáratát), valamint a kép jobb oldalán látható faszellemet (Fortean Picture Library)

nak a világ egyik végéből a másikba".[47] Ezekről a tündérekről azt tartották, hogy „kézenfogva táncolnak körbe-körbe, ám a legkisebb zajra azonnal eltűnnek".[48]

1730-ban Man szigetének egy mezején tündéreket láttak „játszani és köveken átugrálni". A szemtanúnak, aki talán nem is tudta, mekkora kockázatot vállal ezzel, sikerült közelebb lopóznia hozzájuk. „Amikor azonban húsz lépés távolágra megközelítette őket, az összes tündér egy szempillantás alatt eltűnt."[49]

1945-ben egy délután J. Foot White egy társasággal Dorsetshire-ben kirándult, amikor húsz apró lényből álló csoportra lett figyelmes:

> Kézen fogva, magasra emelt karokkal vidáman táncoltak, tökéletes kört alkotva. Mi csak álltunk és figyeltük őket, amikor egyetlen szempillantás alatt eltűntek a szemünk elől. A társaim azt mondták, tündérek voltak, akik gyakran járnak erre a helyre mulatozni. Talán a mi jelenlétünk zavarhatta meg őket.[50]

Még a közelmúltban, jócskán az ufókorszakban járva, 1977. augusztus 10-én is megjelentek a „tündérjelenség" átfedései. Az említett napon egy kora reggel járőröző rendőr pillantott meg egy ködfoltot a mezőn, amely aztán eloszlott, és mögötte három táncoló alak vált láthatóvá. „Ahogy közelebb ért hozzájuk, eltűntek a levegőben." A rendőr leírása szerint az egyik alak „ujjatlan zekét és testhez simuló nadrágot viselt"; a másik két táncos nő volt, akiken „főkötőt, kendőt és fehér ruhát" látott. Mindegyikük karja a levegőben volt, mintha egy láthatatlan májusfát táncoltak volna körül.[51]

Janet Bord felteszi a költői kérdést: „Miért látják olyan gyakran táncolni a tündéreket?" Ám ő is úgy érzi, hogy ez „megválaszolhatatlan kérdés".[52] Később a táncról szóló beszámolók nagy számát kommentálva (a beszámolók jó részét egyébként ő maga gyűjtötte elsőként össze *Tündérek: valódi találkozások a kis néppel* című nagyszerű könyvében) megjegyzi, hogy véleménye szerint ezekben az egybevágó beszámolókban

> ott lapul az igazság [...], bár én képtelen vagyok megmagyarázni, miért élvezik annyira a tündérek a táncot. [...] Lehet, hogy egyszerűen csak szeretnek táncolni, és minden lehetőséget megragadnak, hogy ily módon szórakozzanak; talán valamiféle rituálét adnak elő...[53]

Próbakör a tánccal

Az is lehet azonban, hogy teljesen másról van szó. Amikor összehasonlítom a fenti igen tipikus és reprezentatív beszámolót a táncról – amely közben váratlanul eltűntek a táncosok – azokkal az igen tipikus és reprezentatív párhuzamos beszámolókkal, amelyekben a tánc közben rátámadtak a szemtanúkra, akkor számomra az a hipotézis kínálja magát, hogy a tündértáncosok egyáltalán nem szórakoznak vagy mulatoznak, és szertartást sem végeznek. Én arra gondoltam, hogy ez az élénk, energikus, fürge, általában körkörös mintát követő mozgás talán valamilyen technika vagy technológia lehet – abban az értelemben, ahogy a san transztánc is egyfajta technológia –, amely átviszi a táncosokat egy másik világba, majd vissza is hozza onnét. Még egyszer emlékeztetném az olvasót, hogy itt most félretettük a gyanakvásunkat, és szabadon spekulálunk. Ezért aztán úgy érzem, felvethetem azt az ötletet is, miszerint a támadásokat az válthatta ki, hogy azelőtt zavarták meg a táncosokat, *mielőtt elérkezett volna az a pillanat, amikor megnyílik a hasadék, amelyen át átugorhatnak a másik világba.* Ha viszont elérték a kívánt állapotot, akkor a támadás szükségtelenné vált, és a következő pillanatban el is tűntek. Ez megmagyarázná, hogy miért szenvedtek el egyes szemtanúk tündértámadásokat, míg mások nem. Az eddig önkényesnek tűnő viselkedésben ezek szerint az lehetett a döntő tényező, hogy a tánc mely szakaszában jelentek meg a szemtanúk, vagy hogy elég messze voltak-e ahhoz, hogy a táncosok ne vegyék őket észre, illetve úgy ítéljék meg, hogy nem jelentenek rájuk nézve fenyegetést.

Bord tündértánchagyomány-gyűjtésének egy másik példája ezt az utolsó véleményt szemlélteti. Ez a beszámoló Walesből származik, és az 1862-es évekig nyúlik vissza, amikor David Evans és Evan Lewis a Cwmdwr nevű hely közelében megálltak az úton, mert körülbelül ötven „kis emberből" álló csoportot láttak sietős léptekkel felkaptatni a tőlük mintegy 400 méterre levő hegyoldalon. Ezt követően meglehetősen rendkívüli jelenet bontakozott ki a távoli hegytetőn, amely igencsak erősen azt sugallja, hogy szándékosan előidézett átutazás zajlott a mi világunk és a túlvilág között:

> A lények közül azok, akik elsőként kapaszkodtak fel a hegytetőre vezető kanyargós ösvényen, már elérték a fent húzódó kis teraszt. A többiek sebesen követték őket, és aki felért a csúcsra, azonnal beállt a körtáncba. Miután egy rövid ideig táncoltak, az egyik táncos a kör közepe felé indult, majd követték őt a többiek is, egyik a másik után, hogy messziről valamiféle dugóhúzónak látszottak. Aztán eltűntek a hegytetőről. Kis idő múlva újra megjelent az egyik, és sietve körülkémlelt, mint a patkányok szokták, aztán követték öt a többiek, és mindegyikük ugyanúgy tett. Egy ideig még táncoltak, mint előzőleg, majd eltűntek a föld alatt, mint az első alkalommal.[54]

Mi az ördög történhetett itt – és láthatólag valahol máshol is? Mi volt ez az előre- és visszautazás különböző valóságok, a hétköznapi világ és Tündérország alvilága között – amelyről tudjuk, hogy az egyik pillanatban mély üregekben, a másikban tavak vagy tengerek mélyén, megint máskor az égben található? Mit csinált valójában az az ötven kis lény, amikor dugóhúzó alakba táncolták magukat, és elsüllyedtek a föld alá Carmarthenshire hegyén, majd újra felbukkantak, és táncoltak még egy kicsit, amíg a föld meg nem nyílt alattuk, hogy újra elnyelje őket? Ez az egész nekem úgy tűnik, mintha csak kipróbálták volna a rendszert, mintha mentek volna egy próbakört. Nem tudjuk, hogy hová transzportálták magukat, legfeljebb annyit mondhatunk, hogy a „föld alá". Ha azonban a történetet szó szerint vesszük megfigyelésként, szemtanúk beszámolójaként, akkor csak annyit tudunk, hogy határozottan úgy tűnik, ezt a konkrét táncot azzal az explicit céllal járták el, hogy egy konkrét tündércsoportot eltüntessen. Tudjuk még, hogy maga a tánc rendkívül fegyelmezett és strukturált volt, hogy teljes csapatmunka hozta létre, amely során a táncosok szinte méhkaptárszerű szervezettséggel alakítottak először kört, majd spirált, amely dugóhúzóként fúródott a földbe, majd eltűnt.

Gyűrűportálok (1)

A fenti beszámolóban nemcsak az a szokatlan, hogy az eltűnés trükkjét néhány másodpercen belül kétszer is megismételte ugyanaz a csapat ugyanazon a helyen, de az is, hogy a szemtanúk az elejétől a végéig látták a táncot – ami rendkívül ritka eset. Janet Bord idevágó gyűjtésében azonban egy másik példát is találunk arra, hogy a teljes táncfolyamatot megfigyelte valaki. Ez a beszámoló több mint száz évre nyúlik vissza, jóval a modern ufókorszak kezdete előttre, olyan időkig, amikor az emberek még hittek a tündérekben. Ennek ellenére, ahogy Bond is rámutat, számos eleme sokkal inkább emlékeztet az ufó-, mint a tündérjelenségre. A szemtanú David Williams, az észak-walesi Penrhyndeudraethben élő inas. Ő és a felesége együtt sétáltak haza a szóban forgó éjszakán, és David lemaradozott az asszony mögött. A férfit igen felzaklatta – az asszonyt azonban nem – az a „fényes meteor, amely áthaladt az égen", amelyet egy

> tűzgyűrű vagy -karika követett, a karikában kis termetű férfi és nő állt, csinosan felöltözve. Egyik karjukkal átölelték egymást, a másikkal a karikát fogták, lábuk a gyűrű homorú részén nyugodott. Mikor a karika földet ért, a pár leugrott róla, és azonnal nekiláttak, hogy kört rajzoljanak a talajra. Amint ezt megtették, azon nyomban rengeteg férfi és nő jelent meg, felcsendült a legédesebb zene, amit valaha is hallottam, ők pedig azonnal táncra perdültek, és körbetáncolták a rajzot.[55]

Williams becslése szerint már három perce állt és figyelte a jelenetet, amikor a meteor váratlanul ismét felbukkant, felettük lebegett, majd visszatért a „tüzes karika" – ebben a pillanatban a hölgy és az úriember felugrottak szállítóeszközük fedélzetére, és eltűntek az égen. Ugyanebben a pillanatban a „tündérek is eltűntek a szeme elől".[56]

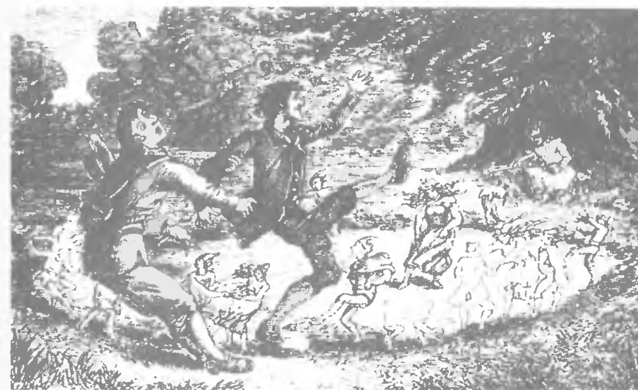
Vajon a kör, amelyet az úriember és a hölgy a jelenet elején a földre rajzolt, valamiféle portál lehetett, amely a táncosok csoportját lehozta a földre Tündérországból, majd visszavitte őket oda? Törtem az agyam, hogy kitaláljam, mi mehetett végbe azon a helyen, milyen folyamatot vagy eljárást figyelhetett meg és próbált leírni David Williams, és semmilyen egyszerű választ nem találtam. Volt azonban még egy részlet, amely alapján elindulhattam. Williams úgy gondolta, hogy három percig nézte a táncot, viszont amikor hazaért, a felesége közölte vele, hogy három teljes órát elmaradt. „Azt jelentené ez – teszi fel a kérdést Bord –, hogy akaratán kívül átkóborolt egy másik világba, Tündérországba, ahol máshogy telik az idő?"[57]

A tánc és az idő

Az idő határozottan különös módon viselkedik a tündértáncok ideién, és az erről hírt adó beszámolók – még ha évszázadokat lépnek is vissza az időben –, úgy tűnik, adottnak veszik azt a rendkívül bonyolult fizikai elméletet, melyet csak az elmúlt száz évben fogadott el a tudomány – nevezetesen, hogy az idő múlása nem abszolút és egyetemes, hanem a megfigyelő helyétől és mozgásától függő tényező.[58] Ha léteznének más dimenziók vagy más dimenziósorozatok, ahogy azt a kvantumfizika állítja, akkor feltételezhetnénk, hogy ezek mindegyikében másképp telik az idő, amely minden esetben a helyi törvényszerűségeknek, szabályoknak, körülményeknek és állapotoknak engedelmeskedik. Ebből következően bármilyen hipotetikus dimenzióközi utazónak meg kéne küzdeni az idő relativitásával – ahol például az egyik világban eltöltött három perc a másik világban három órának felel meg. Ne felejtsük el, hogy minden, amit eddig elmondtam, merő hipotézis, úgyhogy kizárólag a móka kedvéért még azzal is kiegészíthetjük, hogy ha a tánc volt a dimenzióközi utazás eszköze, akkor a világok közti ugrás közben felszabaduló erők olyan erős örvényt gerjeszthetnek, amely képes magába szippantani a gyanútlan embereket, akik túlságosan közel mennek hozzá. Lehetséges, hogy ezért érezték magukat fenyegetve a táncosok, ha ember közeledett feléjük, és ezért rohantak, hogy el ijesszék őket, illetve ezért nem zavartatták magukat, ha a szemtanúk biztonságos távolságban voltak, vagy ha már túlságosan késő volt ahhoz, hogy bármilyen érdemleges dolgot tegyenek ez ügyben?

Sok különböző hagyomány tanúskodik arról, hogy *valóban* voltak emberek, akik csapdába estek a tánc során, és beleragadtak, akár légy a borostyánba. Egy 19. századi fametszet körtáncot járó tündéreket ábrázol, akik egy sekély, körkörös horpadás peremét fogják közre. A képen egy embert húz vissza a társa, holott az illető láthatólag nagyon be szeretne menni a körbe.

A barátja azonban biztonságos távolságba rángatja vissza.[59] Néha azonban, amikor nem volt a közelben barát, hogy segítő kezet nyújtson, az ily módon csapdába esett embereket meghívhatták, hogy lépjenek be Tündérországba, ami gyakran elképesztő és tragikus következményeket vont maga után. Az 1960-as években Robin

„Twm kihúzza barátját, Iagót a tündérkörből." 19. századi fametszet

Glyndaff folklórkutató jegyezte le az alábbi történetet, amelyet az egyik idős walesi mesemondótól hallott:

> Két férfi [...] elment sétálni, de az egyikük szem elől tévesztette a társát. [...] És az, amelyik eltévedt, tündéreket látott táncolni, és megállt, hogy megnézze és figyelje őket. És ott állt egy darabig, ő azt gondolta, talán két-három óráig. Aztán hazaindult, és útközben találkozott egy emberrel, aki köszönt neki: „Jó estét! Jó estét!" Mire ő így válaszolt: „Helló, nem te vagy az, Jack öcsém?" „Te jó ég! De, én vagyok az" – mondta a másik. „Mióta vesztettük el egymást" – kérdezte az első. „Hát, várjál csak. Tíz éve házasodtam meg, az öt évvel azután volt, hogy sétálni mentünk, akkor tizenöt éve." Az meg azt gondolta, hogy csak néhány órát töltött a tündérek társaságában.[60]

Következzen a történet másik változata – vagy ugyanannak a jelenségnek egy másik következménye – szintén Walesből, amelyben az emberi áldozat sokkal nagyobb árat fizetett. Ez a történet arra a veszélyre figyelmeztet minket, amelyet a mocsarak, kaszálók és árterületek talaján gyakorta megjelenő zöld köröknek tulajdonítottak (ezeket a jelenségeket a népnyelv „tündérgyűrűknek" vagy „tündérköröknek" nevezte). A tudománynak köszönhetően ma már tudjuk, hogy ezek a jellegzetes minták a talaj felszíne alatt burjánzó gombafejlődés következtében keletkeznek. Mivel azon-

ban kiterjedt folklórhagyományok maradtak ránk erről a jelenségről, amelyet a néprajzkutatók által gyűjtött beszámolók is megerősítenek, azt is tudjuk, hogy ezeket a helyeket rendszeresen a tündérek kedvenc tánchelyeiként határozták meg. Egy szintén Glyndaffban élő idős adatközlő visszaemlékezett egy „nagyon különös körre", amely zöldebb volt a környező mocsári talajnál, és általános rettegés övezte:

> Hallottam egy fiúról, aki belépett a körbe. [...] És a tündérek jöttek táncolni, a fiú meg a kör közepén állt, és nézte őket. Nem jött rá, hogy telik az idő, de az egyik tündér odament hozzá. „Szeretnél lejönni az országunkba?" „Atyaég, hát persze" – válaszolta a fiú. „Akkor gyere le ezen a lépcsőn." A fiú pedig addig nem is látott semmiféle lépcsőt. De most lesétált a lépcsőfokokon, egyre lejjebb. Miután egy darabig lefelé haladt, elérkezett egy olyan csodálatos országba, amelyhez foghatót soha nem látott...[61]

Ezen a földön a legényt megünnepelték és mulattatták, aztán hagyták, hogy átaludja az éjszakát, majd másnap felkísérték a lépcső tetejére:

> És miután visszaért a körbe, elindult hazafelé. Aztán odaér a házukhoz. Édes Istenem! Idegenek vannak a házban. Senki sem ismerte őt. „Hol van az apám és az anyám?" – kérdezte. „Apád és anyád? – csodálkoztak azok. – Hiszen azt sem tudjuk, ki vagy! Először mondd meg a neved." „Robin Jonesnak hívnak" – válaszolta. [...] Mire ők: „Hallottunk egy történetet valami Robinról, aki belépett a tündérkörbe, de az már száz éve történt." És a fiú száz évet volt Tündérföldön, mire visszatért. Így aztán senkit sem ismert.[62]

Az az elképzelés, miszerint a fűben látható körök valamilyen átjáróként szolgálhatnak más világokba, más dimenziók és időkeretek közé, egy harmadik walesi történetben is megtalálható, amelyben egy fiatal lányról hallhatunk, aki kenyeret vásárolni indult el otthonról, és egy mezőn átvágva akarta lerövidíteni az utat. Közben azonban elkövette azt a hibát, hogy megpróbált átugrani egy tündérkört, „De mi történt?! Mire földet ért, eltűnt!" A lány végül hazaért, és még a cipó is friss volt: „Megjöttem, anya – mondta. – Itt a cipó a teához." „Édes kislányom! Hol voltál?" „A

boltban. Kenyeret vettem neked." „Ó, nem, kislányom. Hét év telt el azóta, hogy kenyérért indultál."[63]

Gyűrűportálok (2)

Cornwallban él egy hasonló hagyomány, amely megerősíti, hogy fontos kapcsolat áll fenn a fűben látható körök és a tündérek között:

> Fent, Sea-View Greenben van két kör, ahol holdfényes éjjeleken a koboldok [tündérek] szoktak táncolni és zenélni. Úgy hallottam, hogy a mocsarakból járnak ide. *Kis Emberek*nek hívják őket. Ha csendben marad az ember, akkor láthatja, ahogy táncolnak, viszont a legkisebb zajra eltűnnek.[64]

Szintén Cornwallban történt az az eset a 19. században – jóval a modern gabonakörök megjelenése előtt –, amikor a „koboldok éjszaka letaposták a gazda kukoricáját".[65] A 16. században Olaf Magnus püspök hasonló gabona- és fűkörök után nyomozott, amelyeket ő a tündérek táncának tulajdonított: „Ezek [a tündérek] olyan erős hatást tesznek a földre, hogy a nyomukban a fű sem nő ki, mivel a rendkívüli hő elégeti."[66]

Rájöttem, hogy ha az ilyen típusú beszámolókat behajítjuk a nagy olvasztóüstbe, akkor esélyünk sincs, hogy esetleg megértsük, mit is takar a tündértánc néven ismert jelenség. Ugyanakkor megismétlem a felvetésem, hogy az egész „tündértánc" úgy hangzik, mintha valamiféle technológiáról lenne szó, amelynek révén át lehet ugrani a különböző világok között, de különösen a mi világunkba lehet belépni, illetve innen lehet kilépni vele. Azt hiszem, a bizonyítékok azt sugallják, hogy ezt a technológiát nem lehet bárhol és bármikor használni, hanem csakis bizonyos portálok környezetében működik, amelyek kör alakúak, és általában – ha nem is mindig – bizonyos fix helyszíneken találhatók. A – feltehetőleg a másvilágon tartott – tündértánc nyithat ilyen portált a mi világunkba (mint abban a különös történetben, ahol a földre rajzolt körben bukkantak fel hirtelen a táncosok, hogy aztán hamarosan újra eltűnjenek).

Általában azonban, ha egy csapat tündér a tánc segítségével szeretné elhagyni a világunkat, hogy belépjen egy másikba, akkor annyit talán leszögezhetünk, hogy ezt egy előre meghatározott

portálon keresztül kénytelenek megtenni. Ez megmagyarázná, hogy miért tartották azt a dorsetshire-i tündérekről, hogy újra és újra ugyanazon a helyen tartják meg a táncukat – ahonnét aztán rejtélyes módon eltűnnek –, és hogy miért teszik meg a cornishi mocsarakból a tündérek holdfényes éjszakákon a Sea-View Green-ben található két körig vezető utat, hogy ott táncoljanak, majd tűnjenek el hasonlóképpen. A fentiekhez hasonló példát találunk a 19. század közepéről is (szintén Walesből), amelyben a 18 éves John Jones sétált hazafelé éjszaka egy „elhagyatott ösvényen". Olyan érzése támadt, hogy követik, és amikor megfordult, azt látta, hogy „két fiatalember vagy fiú" megy utána. Azok tovább követték, méghozzá – Jones számára – elég fenyegetőnek látszó módon, majd váratlanul

> letértek az ösvényről, és ugrálni meg táncolni kezdtek, körbe-körbe, *mintha egy kört vagy gyűrűt követnének*, pont úgy, ahogy a tündérekről hallja az ember. Teljesen fehérek voltak, és nagyon gyorsak, meg [...] volt valami természetfeletti a megjelenésükben és a mozgásukban is.[67]

Megint az a benyomásom, hogy valamiféle rögzített mechanizmus működik a táncban – egy olyan mechanizmus, amely valóban lehet természetfeletti, és generálhat titokzatos erőket a világok metszéspontjában. Ráadásul ez a körkörös forma, valamint az a tulajdonsága, hogy maga a kör és tulajdonosai is képesek egy pillanat alatt materializálni vagy dematerializálni magukat, igen erősen emlékeztet engem számos olyan dologra, amelyeket az ufókról tudunk – vagy legalábbis tudni vélünk. Elképzelhető, hogy bármilyen feladatot végeztek is el a középkorban és a viktoriánus időkben „tündértánc"-nak nevezett „spirituális technológia" révén, azt a feladatot napjainkban sokkal nagyobb gyakorisággal végzik el rejtélyes – manapság ufónak nevezett – megjelenéseik során? Végül is, ahogy a tündérfattyak esetében határozott jelei mutatkoznak a fejlődésnek tündérek és az idegenek között, ugyanúgy fejlődhettek azok az eszközök is, amelyekkel a mi világunk és Tündérország/ufóvilág között közlekednek.

Az efféle hipotézis nem zárja ki az átfedések lehetőségét – vagyis azt, hogy mindkét eszközt használják együtt –, és valóban egyaránt láttunk példákat igazi ufójelenségre a tündérkorszakban, illetve tündértáncra az ufókorszakban.

Fejlődés

A tündértörténetekben számos nyomot találunk arra nézve, hogy a tánc soha nem számított kizárólagos technológiának, és hogy mindig használtak egyéb eszközöket is a dimenzióközi utazásokhoz. A nyugat-európai kelta vidéken széles körben elterjedt hiedelem volt, hogy a kutak, a források és a barlangok (!) túlvilágra nyíló kapuként szolgálnak, és ilyen esetekben úgy tűnik, nem használtak táncot az energiamező megteremtéséhez.[68] A 12. század elején a katolikus Írországban például a barlangokról a közhiedelem még mindig azt tartotta, hogy a „Hadészbe vagy a tündérek, démonok és szellemek alvilágába"[69] vezetnek. Egy 16. századi fametszeten hatalmas tömeg tündér látható egy hegy gyomrában. Az előtérben több gyönyörű hölgy is áll, akik megpróbálnak elcsábítani egy jóképű fiatalembert, hogy csatlakozzon hozzájuk. Érintőlegesen megemlíteném azt a tényt, hogy a fiatalember és a tündérek között egy gombatelepet láthatunk a földből kinőni.[70]

Az efféle elképzelések nem korlátozódnak kizárólag Európára. Mindenütt megtaláljuk annak nyomait, hogy bizonyos barlangok – akárcsak a tündérgyűrűk – olyan pontokat vagy fix portálokat jeleznek, amelyek a túlvilágba vezetnek. Az előző fejezetekben

Ezen a 17. századi fametszeten a tündérek megpróbálnak barlangjukba csábítani egy jóképű fiatal herceget (Fortean Picture Library)

rengeteg példát láttunk erre, akár az ausztrál bennszülöttek örök-ké fényes barlangjaiban lakó *Iruntarinia* tündéreiről, akár az észak-amerikai paviotso sámánok sziklarepedésekből előbújó szellemei-ről, akár az inuit sámánokról esett szó, akiknek olyan barlangba kell belépniük, amely bezáródik mögöttük. Ahogy a tündértánc és a tündérgyűrű esetében, a barlangoknál is gyakran felmerül az idő relativitásának igen bonyolult kérdése.

Különösen hasonló az a kínai példa, amely egy taoista szent ember, Wang Chi történetét mondja el. Chi egy napon tűzifát gyűjtött a hegyekben, amikor egy barlanghoz ért. A barlangba pil-lantva egy csoport öregembert látott sakkozni. Wang Chi letette a fejszéjét, és belépett a barlangba, hogy nézze a játékot. Kis idő múlva az egyik öregember egy datolyamag méretű kapszulát adott neki, mondván, hogy vegye a szájába. „Alighogy megtette, minden éhsége és szomjúsága elmúlt." Néhány óra múlva egy má-sik vén azt mondta neki: „Régóta itt vagy már, ideje lenne haza menned." Wang Chi kilépett a barlangból, amikor azonban fel akarta venni a fejszéjét, látta, hogy a szerszám nyele már elpor-ladt. Amikor leért a völgyben álló házához, rájött, hogy „nem órák, hanem évszázadok teltek el, és semmi sem maradt meg ab-ból a világból, amit ismert".[71]

Bármilyen utat járnak is be az emberek a túlvilágra tett kirucca-násaik alkalmával, akár a tündértáncot, akár – ahogy a fenti kínai példában – valamilyen más elvarázsolt helyet látogatnak meg, az ilyen történetek gyakran azzal végződnek, hogy az illető csúnyán eltéved az időben, igen súlyos árat fizetve ezzel. Ezért aztán fontos változásnak tartom, hogy a tündéreket és az idegeneket összekap-csoló minden folytonosság és hasonlóság ellenére úgy tűnik, hogy a legalábbis a nyilvánosság számára ötven évvel ezelőtt elkezdődő, ufókhoz kapcsolódó emberrablási történetekben ez idáig egyetlen esetben sem találkoztunk ezzel a rendkívül szerencsétlen „Rip van Winkle-szindrómával". *Előfordulnak* időtorzulási jelenségek, és az esetek többségében az elraboltak képtelenek beszámolni életük egy rövid időszakáról – amely azonban többnyire nem hosszabb egy óránál.[72] Az „eltűnt idő" ismerős problémája azonban nem vethető össze azzal az élménnyel, miszerint a Tündérországban töltött (szubjektív érzés alapján) néhány óra után évtizedek vagy évszá-zadok múlva ér haza az illető.

Úgy tűnik, ismét egy fejlődési folyamat zajlott le, amely a műkö-dési hibákat áthidalva a tündértáncot sokkal hatékonyabb ufókra cserélte, felhagyott a csecsemők lopkodásával, és pedánsan figyelt rá, hogy időben hazaérjenek az elrabolt személyek. Nevezzük őket bármilyen néven – szellemeknek, tündéreknek vagy idegeneknek –, tényleg nagyon úgy néz ki, hogy ezek a velünk kapcsolatba került lények változtak és fejlődtek az évezredek során, és ezért sem te-kinthetjük őket téveszmék tömegének, ahogy azt a tudósok szeret-nék elhitetni velünk, hanem sokkal inkább meghatározott, függet-len valóságként kell kezelnünk ezt a világot, amely az emberi agyon kívül létezik.

Ennek a lehetőségnek komoly számbavételével folytatjuk a ku-tatást.

IV. rész

A kódok

Tizenhetedik fejezet

Hangoljunk át a DMT-csatornára

Ahogy az I. részben láttuk, az ötmillió éve kezdődött emberi fejlődés körülbelül a negyvenezer évvel ezelőtti időkig nagyon hasonlított minden más állatfaj evolúciójához (még az eszközhasználat sem kizárólag emberi sajátosság); ekkor azonban váratlanul egy meglepő és előre nem látható irányváltás következett be, amely Európában 35 ezer, Afrikában 27 ezer évvel ezelőtt jelent meg, méghozzá láthatólag teljesen kifinomult és fejlett formában.[1] Az egész jelenség arra emlékeztet, mintha csodálatos módon egy ihletett művészi géniusz ébredt volna fel, alkotóereje teljében, rendkívül hosszú, vegetatív kómájából, és festeni kezdett volna. Munkája az első pillanattól fogva technikailag kiforrott, mesteri és numinózus, ám még ennél is nagyobb rejtély az, hogy műveiben kiemelt jelentőséget tulajdonít a félig ember, félig fenevad therianthropikus lények ábrázolásának, akiknek soha nem élt modelljük a természet világában. Ezek tehát *természetfeletti* lények – szellemek – ábrái, mi pedig kénytelenek vagyunk feltenni a kérdést, vajon mi idézte elő ezeket a fantasztikus képeket. A „képzelet" önmagában nem elégséges magyarázat, mivel őseinknek sikerült az előző ötmillió évet úgy eltölteni, hogy a lehető leghalványabb jelét sem mutatták bármiféle szimbolikus gondolkodásnak. Nyilvánvalóan valamilyen alapvető változásnak kellett bekövetkezni abban, ahogy saját életüket, a világgal való kapcsolatukat, illetve valóságuk határait érzékelték. A II. részben hosszasan foglalkoztunk ezzel a rejtélyes változással, és utánajártunk David Lewis-Williams felvetésének, miszerint a módosult tudatállapot elérése lehetett a folyamat katalizátora, amelyet legnagyobb valószínűséggel hallucinogén anyagokat tartalmazó gombák véletlen elfogyasztása után tapasztaltak meg őseink, majd ezt követően szándékosan és szisztematikusan kutattak utána. Teljesen ésszerűnek tűnik az a feltételezés, hogy a lehengerlően erős látomások és tapasztalatok – amelyekről tudjuk, hogy

megbízhatóan előcsalja őket a pszilocibin, illetve más, a természetben előforduló pszichoaktív anyagok – gyújtóbombaként robbanhattak fel az anatómiailag modern, viselkedésében azonban archaikus ősember tompa, dermedt, haszonelvű tudatában negyvenezer évvel ezelőtt. Még az is megeshet, hogy *kizárólag* az ilyen típusú, a társadalom minden tagjára hatni képes tudatrohamokban van elégséges erő ahhoz, hogy lerombolják a meddő és merev tudati struktúrákat, amelyek addig eltakarták az emberi agyban rejlő lehetőségeket, és visszafogták fajunk kulturális és intellektuális fejlődését.

Ez *nem* azt jelenti, hogy negyvenezer évnél előbb nem volt olyan ember, akinek látomásos élményei lettek volna. Az emberi faj körülbelül kétszázezer éve érte el teljes anatómiai kifejlettségét,[2] bár egyes szakértők még ennél is régebbre teszik ezt a fejlődési szakaszt, amely után semmilyen lényeges méretbeli, anatómiai vagy komplexitásbeli változás nem ment végbe az emberi agyban. Ezek szerint őseink legalább kétszázezer éve ugyanolyan idegrendszeri sajátságokkal rendelkeznek, mint mi. Ebből az következik, hogy nekik is birtokolniuk kellett azt a miénkkel megegyező képességet, hogy módosult tudatállapotba lépve látomásokat, illetve hallucinált találkozásokat éljenek át.

Kutatási eredményekből tudjuk, hogy a mai felnőtt lakosság két százaléka (és ez óvatos becslés) láthatólag úgy született, hogy képes spontán módon nagyon mély hallucinációs állapotba esni. Azt is tudjuk, hogy ilyen állapotban gyakran tapasztalni meggyőzően *valóságos* és esetenként ijesztő – gyakran therianthropikus vagy állati formában megjelenő természetfeletti lények okozta – elrablási élményeket. Az is kiderült, hogy az ilyen – láthatólag genetikus – transzadottság az Egyesült Államok lakosságára is áthagyományozódott, ahol az ilyen víziók és tapasztalatok napjainkban leggyakrabban idegen lényekkel lezajlott találkozásként öltenek formát, bár ahogy azt megpróbáltam bemutatni, ezekben az élményekben semmi új nincsen, csupán arról van szó, hogy a múltban különböző kulturális környezetekben különféleképpen értelmezték és fogalmazták meg őket.

Bizonyítani ugyan nem tudom, de azt gondolom, hogy igen nagy a valószínűsége annak, hogy az *egész emberiség* két százaléka mindig is olyan agyi kémiával született, amely lehetővé teszi, hogy a látomások, a profetikus tudás és a szellemekkel való találkozások élményei szabadon áramolhattak bennük anélkül, hogy pszichoaktív

növényekhez vagy transzot kiváltó testi technikákhoz (például ritmikus tánchoz vagy doboláshoz) folyamodtak volna. Úgy gondolom, hogy ilyen emberek már jóval az első barlangfestmények elkészülte előtt is léteztek, és tapasztaltak ilyen élményeket. Talán pontosan ők – az első „sámánok" – idézték elő azt a különös, elszigetelten jelentkező, modern szimbólumhasználó viselkedésbeli áttörést, amely még a barlangfestményeknél is 35 ezer évvel korábban ment végbe (erre utalhat például a dél-afrikai Blombos-barlangban talált, entoptikai mintákkal díszített kagyló nyaklánc és okkertábla, amelyek korát 77 ezer évre becsülik). Én egyáltalán nem zárom ki ezt a lehetőséget, a régészeti leletek azonban azt mutatják, hogy az efféle látomásos ősök hosszú ideig akkora hatást tettek kőkori társaikra, mint az ufóemberrablások áldozatai a modern társadalomra – vagyis többé-kevésbé semekkorát.

Véleményem szerint nemcsak a művészeti, hanem az egész viselkedésbeli modernizálódás akkor ment végbe, amikor azok a kőkori emberek, akik genetikai adottságaik révén nem rendelkeztek azzal a képességgel, hogy spontán módon transzba lépjenek, a hallucinogén növények vagy akár valamelyik transzot kiváltó testi technika felfedezésével és szisztematikus kiaknázásával lehetőséget kaptak arra, hogy most megtegyék. Hipotézisem szerint a módosult tudatállapot „demokratizálódása" teremtett arra lehetőséget, hogy az egész közösség osztozhatott azokban a sorsfordító látomásokban, amelyek addig csak igen kevesek kiváltságának számítottak. Az egymást követő társadalmakban egy „kritikus tömeget" elérve egyetlen döntő pillanatban megnyitotta az utat egy új, sokkal kreatívabb, innovatívabb, rugalmasabb, intuitívebb és – őszintén szólva – intelligensebb gondolkodás felé. Ezzel pedig bevezette a legdöntőbb váltást, amely az emberiség fejlődésében valaha is végbement. Nem kell meglepődnünk azon, hogy a régészeti leletek tanúsága szerint ezt a pillanatot különböző helyeken különböző időben érték el, és hogy egyes esetekben évezredek is elteltek két csoport „ébredése" között. Ha a kiváltó tényező minden esetben annak az eszköznek a felfedezése volt, amelynek révén a teljes közösség számára elérhetővé vált a módosult tudatállapot megtapasztalása, és ha ez a felfedezés gyakorta véletlenül következett be, akkor nem várhatjuk, hogy a modern emberi viselkedés mindenütt egyszerre jelenjen meg, sokkal valószínűbb a szakaszos és némiképp véletlenszerű megjelenés – vagyis ponto-

san az, amit a régészeti leletek mutatnak. Ha azonban egyszer már beindult a folyamat, akkor többé nem lehetett leállítani, mivel azok az emberek, akik nem tudták, hogyan használják a módosult tudatállapotot, előbb vagy utóbb találkoztak olyasvalakivel, aki tudta és megtaníthatta nekik.

Elrejtett mátrix és a befogadó tudat

A sámánisztikus transz alapvető tapasztalata mindig és mindenütt a túlvilágra tett utazás és természetfeletti lények által végrehajtott sámánbeavatás, valamint az ő hatalmuk megtapasztalása volt. A II. részben feltárt okokból kifolyólag nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy a felső paleolitikum Európájának barlangművészetét és a dél-afrikai san sziklaművészetet pontosan ilyen, mély transzállapotban megélt utazások és találkozások inspirálták. Láttuk, hogy ezeknek a tapasztalatoknak a külső megjelenése – más szóval az, ahogy értelmezik, lefordítják és ábrázolják őket – drámai módon változhat a különféle kultúrákban. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a „normális" érzékelésekkel és tapasztalatokkal sincs ez másképp.

Ha például öt különböző szemtanú lát egy bűncselekményt, akkor a rendőrség általában öt különféle leírást kap az elkövetőről. Azért van így, mert az értelmezés beépült az érzékelési folyamatokba, és mindnyájan beleépítjük saját előfeltevéseinket, egyéni tapasztalatainkat és kulturális értékeinket abba, amit látunk, illetve abba, ahogy a világot érzékeljük. Valójában a hallucinációinkat is nagyon erősen befolyásolják saját előfeltevéseink, egyéni tapasztalataink és kulturális értékeink, és valójában többet árulnak el az *összes* érzékelésmód alatt megbúvó standard mechanizmusokról, mint a hallucinációk során megjelenő színhelyek, illetve az ott található lények objektív valóságáról.

Egyszerűen megfogalmazva: a transzállapotban látott képvilág sokfélesége, amelyről a különböző népek és kultúrák (vagy akár ugyanaz a személy különböző hangulataiban és körülmények közepette) beszámolnak, nem azt bizonyítja, hogy a képek alapjainál „semmi sincs", vagy hogy az egészet csak az agyunk főzte ki – mint ahogy a szemtanúk eltérő beszámolói sem bizonyítják azt, hogy nem történt bűncselekmény. Mindebből azonban az következik, hogy a különböző történelmi (vagy történelem előtti) korszakokban élő különböző emberek által megélt hallucinációs tapasztalatok *hasonlóságai* kiemelt figyelmet érdemelnek, és teljes súllyal esnek latba az ilyen élményekben felbukkanó természetfeletti világok és lények valóságstátusának megállapításakor.

Igen sokféle formában találkozunk a természetfelettivel – vagy azzal, amit annak gondolunk –, és igen sok különféle módon közelíthetjük meg, illetve tárhatjuk fel. Egy könyvnek szigorú terjedelmi korlátai vannak, ezenkívül szeretném megőrizni a gazdaságos és lényegre törő érvelést is, ezért azt a stratégiát választottam, hogy a természetfeletti három speciális megjelenési formájára koncentrálok, amelyek olyan, egymással semmiféle kapcsolatban nem álló környezetben és korszakokban bukkantak elő, ahol – hivatalosan – a legkevésbé sem vártuk volna.

Az első megjelenési forma a szellemvilág, amely olyannyira szembeszökő az őskorban, és amelyet egészen napjainkig aktívan megtapasztalnak a fennmaradt sámánisztikus kultúrákban, méghozzá olyan egymástól távol eső helyeken, mint Közép- és Dél-Afrika, Ausztrália és az Amazonas esőerdői. A második manifesztáció a „tündérek"-nek nevezett természetfeletti lények jelensége, amely a középkortól a viktoriánus időkig ejtette rabul Európa képzeletét. A harmadik megjelenési forma az a modern tapasztalat, amely különösen Észak-Amerikában igen erős, és az ufókkal, illetve a velük érkezett idegen lényekkel való találkozást foglalja magában.

Az előző fejezetekben mind a három esetet közelebbről is megvizsgáltuk, és az derült ki, hogy a felületes különbségek alatt létezik egy rejtett, mélyszerkezeti hasonlóságokból és kapcsolatokból álló mátrix. Az is különösen figyelemreméltó, ahogy bizonyos témák, például a therianthropikus átalakulások; a túlméretezett, könnycsepp formájú fejjel és nagy, ferde szemmel rendelkező, törpeszerű, emberformájú lények jelenléte; a baglyok megjelenése; a „sebesült ember" kínszenvedései és a hibrid gyerekek nemzése újra és újra megfogalmazódnak. A felső paleolit kortól az űrkorszakig terjedő szoros és jellegzetes kontinuitás és hasonlóságok akkor is elég rendkívülinek tűnnének, ha valamilyen könnyen meghatározható, objektív és hosszú időn át tartó külső hatás váltotta volna ki őket. Az ügyet azonban még rejtélyesebbé teszi, hogy ilyen hosszú időszakon át bármiféle „valódi", objektív külső hatás nélkül mutatnak ilyen bámulatos konzisztenciát.

Ez újra felveti annak a lehetőségét, hogy az agy inkább érzékelő, nem pedig csupán egyszerű képzetteremtő szerepet játszik az ügyben. Más szóval, azt a lehetőséget (amelyet bárki, aki megtapasztalta, hogy idegen lények vagy tündérek elrabolták, illetve fájdalmas tortúrák során szellemek avatták sámánná, eleve adottnak tételez), hogy annak a túlvilágnak, amelyet a transz során felfedezünk, illetve a lényeknek, amelyekkel ott találkozunk, valóban megvan a maguk objektív realitása – vagyis ők valóban az agyunkon kívül is függetlenül létező entitások.

Egy közönséges molekula nem közönséges hatásokkal

Ezt a lehetőséget volt kénytelen fontolóra venni dr. Rick Strassman pszichiáter is (University of New Mexico), amikor az 1990-es évek során emberkísérleteket végzett a DMT-vel (dimetil-triptaminnal). A 3. fejezetben láttuk, hogy ezt a nagyon erős hallucinogén szert vonják ki a dél-amerikai sámánok különböző őserdei növények leveleiből és gyantájából, hogy az ayahuasca-főzet legfőbb aktív összetevőjét nyerjék ki belőle. A DMT azonban molekuláris szinten igen közeli rokonságban áll a gombákban található hallucinogén pszilocibinnel,[3] valamint a szerotoninnal (5-hidroxi-triptamin), az emberi agy legfontosabb neurotranszmitterével.[4]

A növény- és állatvilágban igen elterjedt DMT Alexander Shulgin biokémikus megfogalmazása szerint „gyakorlatilag bárhol megtalálható". „Itt egy növényben, ott egy fában, amott egy állatban."[5] Rick Strassman még hozzáteszi, hogy ez a molekula „az emberekben és más emlősökben, tengeri állatokban, füvekben, bogyókban, varangyokban és más békákban, gombákban és penészgombákban; kérgekben, virágokban és gyökerekben is megtalálható".[6] Ráadásul az agy maga is szintetizál és termel DMT-t, amely természetes módon megtalálható az emberi vérben, az agyszövetben és az agyfolyadékban. Vagyis minden mérce szerint egy igen közönséges molekuláról van szó. Az a hallucinációáradat azonban egyáltalán nem mondható közönségesnek, amelyet a szervezetünkben természetes módon megtalálható DMT egy bizonyos küszöbérték fölé emelkedett szintje vált ki.

Strassman kutatása névleg arra irányult, hogy feltárja, vajon a hosszabb időszakon át pszichoaktív dózisban beadott DMT-t lehet-e orvosi vagy terápiás célokra használni. Hogy rövidre fogjam az egyébként hosszú történetet, nem találtak ilyen alkalmazási lehetőséget,[7] ellenben fény derült egy teljesen váratlan dologra. DMT-utazásuk alatt a kísérleti alanyok közül sokan intenzív találkozásélményeket éltek át természetfeletti vagy nem fizikai lényekkel, olyan találkozásokat, amelyeket gyakran – akárcsak a régiek sámánjai – mély és felkavaró kinyilatkoztatásként fogadtak. Számos különféle önkéntes számolt be gyakorlatilag azonos élményekről, sőt úgy tűnt, hogy *ugyanabba* a világba léptek be, ahol *ugyanazokkal* a lényekkel kommunikáltak. Strassman döbbenten konstatálta, hogy ezek a tapasztalatok, világok és lények megegyeznek azokkal a beszámolókkal, amelyeket az olyan emberek adtak John Macknek és más pszichológusoknak, akik azt hitték, hogy ufók rabolták el őket.[8]

Világos, hogy ebben az esetben nem történt fizikai elrablás. A kísérleti alanyok minden egyes esetben az egyetem kórházi ágyaiban maradtak, közvetlenül Rick Strassman figyelő tekintete előtt. Elég volt azonban mindössze 0,2 mg/testsúlykilogramm dózisban intramuszkulárisan befecskendezett DMT (ebből a szerből ilyen kis adag szükséges a hallucinációk előidézéséhez) ahhoz, hogy a tudatuk minden erőfeszítés nélkül ugyanolyan helyeket vetítsen eléjük, mint ahová elmondásuk szerint az ufók által elrabolt személyeket hurcolták, ahol ugyanolyan titokzatos lények keze által szenvedtek el ugyanolyan típusú megpróbáltatásokat.

A 18. fejezetben részletesebben is megnézzük, milyen élményekről meséltek az önkéntesek. Az ő élményeik nem egyeznek meg az enyémmel, de általában véve sok meglepő hasonlóság szerepel bennük. Azt hiszem, az a legfőbb különbség, hogy én kénytelen voltam egy sokkal kevésbé hatékony módszert használni, és sokkal nagyobb félelem és bizonytalanság volt bennem.

DMT-szívás

Az öngyújtó lángját hozzáérintettem a körülbelül egy borsó harmadával megegyező méretű rubinvörös kristályos gyantához, amelyet épp az imént morzsoltam bele a vízipipa táljába. Hallottam valami kis sercegést és pattogást, miközben mélyen leszívtam a füstöt a tüdőmbe. Az íze nem is volt olyan rémes, mint ahogy vártam, az anyagnak pedig egészen különös, bár egyáltalán

nem kellemetlen illata volt, ami a gyurma szagára emlékeztetett engem. Nem fújtam ki a levegőt, visszatartottam a füstöt, hogy a DMT a tüdőmön keresztül a véráramba jutva kifejthesse a hatását. Még ki sem fújtam a füstöt, máris igen erősen szédülni kezdtem – olyanfajta szédülést és dezorientációt éreztem, amelyet évekkel ezelőtt tapasztaltam egy nagyobb adag marihuána elszívása után.

Újra meggyújtottam az öngyújtót, és a tálhoz közelítettem a lángját. De várjunk csak! Hova tűnt a DMT? A gyanta sűrű, átlátszó folyadékká olvadt, amely kis tócsává állt össze az alufóliában, és feltehetőleg máris kezdett lecsepegni az edény aljára. Odaérintettem az öngyújtó lángját a folyadékhoz, újra beszívtam a füstöt – bár ez alkalommal jóval kevesebb jött –, majd körülbelül tíz másodpercig benn tartottam a tüdőmben. Ezután csak egy folt maradt a fólián.

Hátradőltem. Mit éreztem, ha éreztem egyáltalán valamit?

Nos, egész határozottan nem éreztem semmit. Kezdetben valamiféle ködös, szédülős érzésem támadt. Elég jól voltam, de közben féltem is. Be akartam bújni a takaróm alá, ugyanakkor fel is akartam állni, hogy járjak egyet. Behunytam a szemem. Ha lettek volna látomásaim, akkor először csukott szemmel láttam volna meg őket. De nem láttam semmit sem. Bár lehet, hogy ez nem teljesen igaz. Mintha láttam volna valami igen halvány, véletlenszerűen felvillanó vonalakat és foltokat, a lehető legenyhébb zavart és fodrozódást a tudatom peremén. Ez azonban túlságosan gyorsan elhalványult, és tíz percen belül teljesen kitisztult a szédülés és a dezorientáció is, minden érzékem és képességem hibátlanul működött.

Ha szabad társadalomban élnénk, és felnőttként eldönthetnénk, hogy használunk-e hallucinogéneket saját tudatunk feltérképezésére, akkor lehetőségünk lenne jó minőségű, fecskendővel beadható DMT-t beszerezni a helyi gyógyszertárban a hozzá való biztonságos injekciós adagolószerrel és a droghasználat előnyeit, kockázatait és ellenjavallat-eseteit taglaló kitűnő útmutatóval egyetemben. Sajnálatos módon a világunkat kormányozó hatalmak eldöntötték, hogy mi, az iparilag és gazdaságilag fejlett országokban élő polgárok semmilyen körülmények között nem használhatunk hallucinogén szereket tudatunk felfedezésére (vagy bármilyen más célra), de ha mégis megtennénk, ezért akár harminc évre is börtönbe kerülhetünk. Természetesen a saját tudatunk feletti szuverén rendelkezési jogunkat érintő alapvető emberi szabadságunk ilyen pimasz és megmagyarázhatatlan megsértése eléggé megnehezítette számomra, hogy DMT-t – és különösen, hogy tiszta, kiváló minőségű DMT-t – szerezzek.

Ez volt tehát a problémám. A lehetőségeket, az ésszerű cselekvés szabadságát és mindenekelőtt az egészségem megőrzését szem előtt tartva, szívem szerint leginkább Rick Strassman rendkívül szerencsés önkéntesei közé tartoztam volna, és injekció formájában adattam volna be magamnak a DMT-t. Mivel azonban társadalmunk megtagadja tőlem ezt a lehetőséget, sőt bebörtönözne, ha így cselekednék, és mivel a Strassmanéhoz hasonló, államilag jóváhagyott projektek ritkák, mint a fehér holló, ezért rákényszerültem, hogy „az utcáról" szerezzem be a drogot. Az anyagot egy általam igen megbízhatónak tartott kapcsolatomon keresztül szereztem be, ezért biztos voltam benne, hogy kipróbált és megbízható anyagot kaptam, nem pedig valamiféle hamis anyagokból kevert veszélyes koktélt – aminek mindig fennáll a lehetősége az utcai anyagoknál. A helyzeten változtatni nem tudtam, úgyhogy azt kellett bevennem, amihez hozzájuthattam, ez pedig az a rubinvörös gyantás fakéregkivonat volt, amelyet a természet töltött fel nagy koncentrátumú DMT-vel. Az elszívás meglehetősen ad hoc jellegű beviteli módszer volt, amely összehasonlíthatatlanul kevésbé hatékony, mint Rick Strassman csodálatosan precíz intramuszkuláris injekciója, és megvolt rá a lehetőség, hogy az anyag nagyon nagy része pocsékba megy – ahogy azt most meg is tapasztaltam.

Számba vettem a maradék anyagot. Volt még egy tömör gyantagöröngyöm, körülbelül kétszer akkora, mint amit az imént elégettem. Ezenkívül egy külön műanyag zacskóban ránézésre ugyanekkora mennyiség volt porrá törve.

Ennél a drognál létfontosságú a megfelelő dózis, és első alkalommal túl keveset füstöltem el. Ennek nyilvánvalóan az volt az oka, hogy nem használtam elég gyantát, emellett az a kevés is megolvadt, és szinte azonnal elszívhatatlanná vált. Kivettem a pipából a fóliát, amelyen lazacszínű folt maradt vissza, és új adagot tettem bele. Igen erős balsejtelmek gyötörtek – sőt igazából rettegtem – amiatt, hogy DMT-t használok, és ha nem lett volna létfontosságú a kutatásom szempontjából, hogy megismerjem ezt a molekulát, azt hiszem, soha nem mentem volna el vele ilyen

messzire. Ugyanakkor azt a gondolatot sem tudtam elviselni, hogy a DMT-tapasztalattól való félelmem akár csak egy órán át is így marad. Meg kell tennem! Úgy döntöttem, hogy egy ülésre elszívom az összes maradék anyagot – vagyis körülbelül a dupláját veszem magamhoz annak a dózisnak, amely máris a szervezetembe jutott. Alighanem az lehet a dolog nyitja, hogy nem kell egyszerre elégetni a gyantát, így legalább négy-öt jókorát szippanthatok belőle, mielőtt eltűnne.

A gyanta könnyedén tört morzsalékosra az ujjaim között; ezt a törmeléket szórtam rá egy új, tiszta alufóliára. Egész tekintélyes kis kupac lett belőle. Ezt fogom én elszívni? Ráadásul egyszerre? Biztos elment az eszem. Santha most is mellettem ült, és egy pohár forrásvizet adott nekem, amelyet a lourdes-i Szűzanya szentélyéből hoztunk, amikor nyolc hónapja meglátogattuk a helyet. Nem vagyok keresztény, de a lourdes-i grotto tündérbarlangnak számított, mielőtt a katolikusok átvették volna. Amikor pedig a kis Bernadette Soubirousnek a 19. század közepén a barlang előtt látomásai támadtak, akkor az előtte megjelenő nőalakot először *un petito damizelaként*, vagyis „kis hölgyként" írta le – azzal a terminussal, amely a Pireneusok tündértörténeteire emlékeztet.[9] Van még egy dolog, amely nem egészen köztudott a lourdes-i zarándokhellyel kapcsolatban, mégpedig az, hogy nagy mennyiségű jégkori mobiliát találtak itt,[10] erre azonban a későbbiekben még visszatérünk.

Forgószél

Felkattintottam az öngyújtót, és a tál széléhez érintettem, próbáltam elkerülni, hogy egyszerre meggyújtsam az összes gyantát. Ugyanolyan sercegést és sziszegést hallottam, mint az előbb, majd beszívtam a füstöt, amelyet ezúttal jóval nagyobb adagnak érzékeltem. Benn tartottam körülbelül tíz másodpercig a tüdőmben, aztán lassan kifújtam, majd a füst mintegy felét újra belélegeztem. A gyors zizegés azonnal és megsokszorozódott erővel tért vissza. Újra kifújtam a füstöt, és a tálba pillantottam. Hm, ezúttal elég sok megmaradt az anyagból! Felkattintottam az öngyújtót, és a lángot hozzáérintettem az olvadozó halom másik oldalához. Sercegés, sistergés. Újabb mély belégzés... Benn tartani, kifújni, újra visszaszívni, kifújni. Újra meggyújtani az öngyújtót.

Ez alkalommal a masszív kis gyantatömböt veszem célba, amely jéghegyként emelkedik ki az olvadó anyagból. Klikk. Sercegés. Sistergés. Belégzés. Kifújás...

Addigra már túlléptem a szédülésen és a dezorientáción. Gyorsan le kellett feküdnöm. A tálka aljában azonban még mindig maradt egy kis anyag. Tudtam, hogy ha már eddig eljutottam, kötelességem, hogy elszívjam a teljes adagot – így biztos lehettem benne, hogy megfelelő dózist vettem magamhoz. Klikk. Sercegés. Sistergés. Belégzés. Átadtam a pipát és az öngyújtót Santhának, majd kinyúltam a szófán, és lehunytam a szemem.

Annak ellenére, hogy racionális, megfigyelő tudatom egy pillanatra sem hagyott cserben, egy rendkívül sűrű és elképesztően erős pszichedelikus jelenetben találtam magam. Úgy éreztem, mintha a testemet valamilyen ellenállhatatlan és személytelen erő húzná és emelné felfelé magával, mintha árvíz vagy forgószél ragadott volna ki a helyemről. Aztán, miközben még mindig az örvénylő, felfelé irányuló forgás közepében voltam, hihetetlenül gazdag, telített színkavalkád töltötte be a látómezőmet, amely spirálisan kígyózó, összefonódott hullámvonalak forgatagává állt össze, mintha többezernyi ragyogó pettyes mintájú kígyót látnék egymáson tekeregni. Az egész csillogó, fénylő massza lüktetett és kígyózott, leírhatatlan és rendkívüli fenyegetést árasztva magából. Most már tényleg rettegtem. A szívem gyorsabban kezdett verni, elöntött a veríték. Santha hűvös tenyerét éreztem a homlokomon, egy idő után azonban félni kezdtem, hogy valahogy őt is magával rántja az örvény, ezért megkértem, hogy üljön messzebb tőlem. Vinnyogtam és nyöszörögtem. Mindeközben pedig, akár kinyitottam, akár becsuktam a szemem, a kavargó színek tömege betöltötte a tudatomat, és kitartóan magára vonzotta a figyelmemet.

Aztán váratlanul... Huss! Hihetetlen gyorsasággal történt. Az egyik pillanatban még megbabonázva és szorongva néztem a színekből álló falat. A következő másodpercben... Bumm! Átrepültem egy különös, ősi, geometrikus űrbe a fal túlsó oldalára.

Nagy sebességű gépek

Mi volt ez a hely? Hol voltam? Hogy kerültem oda? Alig volt időm arra, hogy feltegyem ezeket az alapvető kérdéseket, amikor máris megindultak a történések, és elkezdett áramolni felém az információ.

Az első dolog, amit megéreztem, az volt, hogy idegen értelmes lények is jelen vannak ebben a lehetetlen szögekben keresztező dő, áttetsző síkokkal szabdalt, kísérteties, geometrikus térben. Tulajdonképpen csak egy rendkívül sebesen zajló, célirányos tevékenység nyomait vagy jeleit érzékeltem a tér peremén, mintha a lények olyan gyorsan mozognának, hogy csak homályos foltok látszódnak belőlük.

Ezen a ponton mondtam ki hangosan: „Félek. Ez egy ijesztő hely. Ki akarok jutni innen." Reszkettem és dideregtem, részben az őszinte félelemtől, részben azért, mert váratlanul nagyon fázni kezdtem. Tudtam azonban, hogy addig nem menekülhetek, amíg a DMT nem enged.

Figyelmemet a geometrikus szoba szélei körül cikázó, sebesen mozgó lények vonták magukra. Olyan volt, mintha síneken száguldanának egy óriási számítógép-alaplap áramkörei körül. A látvány fokozatosan tárult fel előttem. Még mindig nem tudtam megpillantani a lényeket, nem tudtam kivenni a pontos körvonalaikat, de egész biztosan éreztem a kommunikációt velük. Kezdett derengeni, hogy ez a hely valahogy a tanulással van kapcsolatban. Azért vagyok itt, hogy tanuljak, ezek a nagy sebességgel mozgó, kicsi, gépezetszerű lények pedig tanítási segédeszközök.

Abban a pillanatban és (valós idő szerint) talán a következőben is bevezetettem – legalábbis abban a korlátolt mértékben, amennyire képes voltam megérteni – a valódi túlvilágba, amely teljesen másképp szerveződött, mint a miénk, s amelyre a mi fizikai törvényeink nem vonatkoztak, ahol háromnál több dimenzió létezett, és ahol hatalmas mennyiségű információt tároltak. Az az igen erős érzésem támadt, hogy gyorsan – rettentő gyorsan – körbevezettek a világukban, hogy megmutassák, „így csináljuk mi itt a dolgokat, ilyenek vagyunk", a leckének pedig egyfajta bevezetés volt a célja, hogy ennek révén megfelelő módon használhassam a világukat. Bizonyos szempontból egyfajta bevándorló voltam, aki nem ismeri a nyelvet, és akinek lelkiismeretes hivatalnokok adnak leckét. Jót akartak, és kifejezetten hasznos dolgokat mondtak el. Csak éppen nem tudtuk megérteni egymást.

Az élmény vége felé egy rombusz alakú képernyőt mutattak, amelyet ugyanazok az érdekes kígyózó és forrongó minták töltöttek meg, mint amelyeket útközben láttam. Úgy éreztem, hogy valami a minták felé vonz. Aztán huss! Ugyanolyan váratlanul, mint ahogy érkeztem, máris visszatértem a Normalitás Csatornára.

Az első és legerősebb érzésem a megkönnyebbülés volt.

Forgatókönyv

Készleteim most már a műanyag zacskóban lévő porra korlátozódtak. Ez nem ugyanaz a gyanta volt, mint amit épp az imént szívtam el. Talán régebbi is volt. De az is lehet, hogy más típusú DMT-tartalmú növényből vonták ki. Az anyag harmadával kezdtem, ez azonban hiba volt, mivel – meglehetősen előre látható módon – csak a szédülésig és a zúgásig jutottam vele.

Azon nyomban beletöltöttem a pipába az összes maradékot, és az öngyújtó lángjával a kis kupac szélét melegítve sikerült is vagy négy jó szippantásnyi füstöt beszívnom.

Visszafeküdtem, majd némi vacogást, reszketést, nyöszörgést és nyögdécselést követően újra rettenetesen féltem. Ezúttal nem láttam színeket, és nem kerültem geometrikus túlvilági szobákba. Ehelyett egy más típusú, de ugyanolyan célelvű és jelentőségteljes, egyenesen nekem szánt kommunikáció indult meg felém.

Az első dolog, amelyet észrevettem, egy vastag, elefántcsontszínű, élőlényszerű cső volt, amely vízszintesen futott, körülbelül a látómezőm alsó harmadában. Aztán fekete csíkok homályosították el a cső felszínét, majd elkezdtek mozogni, és új alakba rendezték magukat: rendezett függőleges és vízszintes regiszterekbe, kaotikus spirálokba és cikcakkos vonalakba csavarodtak. Igen gyakran csíkok és szinte kivehetetlen számok és betűk is feltűnhettek, de ugyanilyen gyakorisággal láthattam a számomra ismeretlen nyelven íródott szövegek részleteit is – néha úgy láttam, mintha hieroglifek, képírás vagy jelek sorozatát látnám. Maguk a vonalak elmozdultak, átrendeződtek és eltűntek, mintha egy számítógépes program futtatna ezernyi különböző ábécét egyszerre, bizonyos pillanatokban olyan volt, mintha élnének, a viselkedésük pedig apró, mechanikus hangyákra és pókokra emlékeztetett.

Aztán a kijelző egy szempillantás alatt megváltozott, és többé már nem egyszerű monokróm vonalak futottak rajta, hanem színes, tekergőző kígyópárok fonták körbe egymást, amelyek egy perc múlva mikroszkopikus méretűre zsugorodtak, mintha egy

sejtmagba nyertem volna bepillantást, és a DNS – az „átalakulás legnagyobb mesterének” – táncát láthattam volna.

Mit jelentett mindez? Mit mondtak el ezzel? Miért mutatták meg nekem? Még annyi időm maradt, hogy észrevegyem, amint az összefonódó spirálok mögött a kijelzőkön újra kezdenek legördülni a szám- és betűsorok, aztán... Huss!

Szívtam DMT-t, és túléltem.

Tizennyolcadik fejezet

Géptündérek között

A DMT-vel szerzett élményeim minőségileg különböztek azoktól a világoktól és lényektől, ahová az ayahuasca vezetett el. Míg az ayahuasca gazdag, buja világa bővelkedett az organikus és természetfeletti lények átváltozásaiban, a DMT olyan világba – vagy egy világ olyan aspektusába – vitt engem, amely *rendkívül mesterségesnek, megszerkesztettnek, élettelennek, és lényegében technológiainak* tűnt már kezdettől fogva.

Talán nem is különbözött nagyon sokban azoktól a technikai eszközöktől, amelyekkel mindig összekapcsolták a szellemeket, a tündéreket és az idegeneket – vagyis a repülő csészealjaktól, körtáncoktól, repülő pajzsoktól stb. Ráadásul, ahogy azt majd látni fogjuk, a Rick Strassman DMT-kutatásában részt vevő önkéntesek közül sokan arról számoltak be, hogy látomásaik egyes elemei igen szoros párhuzamokat mutattak az én ayahuascatapasztalataimmal. Ugyanakkor saját ayahuascalátomásomban semmi olyasmit nem tapasztaltam, ami ahhoz a geometrikus térhez lett volna fogható, ahová a DMT röpített első két utazásom során. A nyomtatott áramkörökön száguldozó intelligens apró lények, akik hatalmas mennyiségű értelmezhetetlen adatot tömtek az agyamba, olyan technológiai berendezés érzését keltették, amely kifejezetten arra a célra lett megalkotva, hogy igen nagy sebességgel juttasson engem komplex információkhoz.

Hogy még pontosabban fogalmazzak, úgy tűnt, hogy a szoba technológiája valamiféle *adatrögzítésre* lett kialakítva, amely a tudatom érkezésével visszajátszó üzemmódba váltott. Úgy tűnt, ez a rendkívül hatékony és speciális adatrögzítés olyan szinten *interaktív*, hogy az a mai számítógép-programozók legvadabb álmait is túlszárnyalta. A rendszer kimenetét minden egyes becsatlakozó individuum pszichológiájához, alkati percepciójához és kulturális hátteréhez igazodva állította be, az információáradatot pedig – ismét az interaktív visszacsatolás révén – képes volt lassítani és gyorsítani.

Én egy pánikba esett, mentális technikákban járatlan szubjektum voltam, aki csak néhány pillanatra hangolódott át a DMT-csatornára. Utólag visszaidézve a jelenetet, úgy éreztem, hogy amikor a tudatom megjelent abban a szobában – bárhol volt is az a hely –, úgy viselkedtem, akár egy megrettent állat, s ez akaratlanul hibákat eredményezett a gépezetben. Az, hogy elszakítottak a valóságtól, a teljes elveszettségérzés, amely eluralkodott rajtam, hogy egy ilyen idegen és teljességgel ismeretlen helyen találtam magam, a mélyen gyökerező félelem, hogy az értelmes nem emberi lények bántani fognak, olyan erős pánikreakciót és fenyegetettségérzést váltott ki belőlem, amely megakadályozta, hogy megfigyeljem és felmérjem az elém táruló látványt.

Ettől függetlenül az utazás azt a különös érzést hagyta bennem, hogy hatalmas adatmennyiséget adtak át nekem. Különös ilyet mondani, de hosszú ideig teljes mértékben tudatában voltam az összes új adatnak – ahogy az ember annak is tudatában van, ha váratlanul hatalmas mennyiségű adatot töltött le a számítógépe merevlemezére. A számítógépes hasonlatnál maradva: ahogy az adatokat le lehet tölteni, de megfelelő szoftver hiányában hozzáférhetetlenek, úgy én is azt tapasztaltam, hogy a DMT-utazás alatt rengeteg információt töltöttem le, amelyeket egyszerűen képtelen vagyok elolvasni. Lehet, hogy még meg kell tanulnom a megfelelő „olvasási" módszert, mindenesetre azt éreztem, hogy több millió gigabájt adat vár rám nyers bináris kódokban írva, én pedig egyetlen bájtot sem értek belőle.

Vagyis a tapasztalat egy része folyamatos információáramlás volt. Másrészt csak a lehető leghalványabb emléknyomaim maradtak meg azokról a lényekről, amelyek átadták vagy hordozták az információkat első utazásom során. Leginkább nem is a megjelenésükre, hanem az *intelligenciájukra* emlékeztem, amelyről az első pillanattól fogva az volt a benyomásom, hogy érzelmi hőfokát tekintve teljes mértékben különbözött az emberi kapcsolatokban megnyilvánuló értelemtől. Sokkal inkább olyan hatást keltettek, mintha hatalmas aggyal rendelkező robotok, nem pedig emberek lettek volna – olyan robotok, akik a reakcióimat tesztelve hozzám hangolták az adatáramlás paramétereit. Ráadásul úgy tűnt, az volt az egyetlen feladatuk, hogy megmutassák nekem az anyagot – sőt, hogy *egy előadás keretében mutassák be nekem* –, méghozzá elég szórakoztató vagy meglepő módon. Legalább hat dimenzióban ugrálgatva káprázatos mozgó mintázatokat tártak fel a szemem előtt, miközben láthatólag ők is élvezték a bűvészmutatványt. Biztos voltam benne, hogy már az érkezésem előtt is ott voltak a szobában, és ott maradtak a távozásom után is; röviden: a szoba alapberendezéséhez tartoztak. Valójában úgy képzeltem, hogy abban a pillanatban, amikor a DMT hatása megszűnik, az egész interaktív társulat „készenléti állapotra" vált.

Gépi világok

A jellegzetesen technológiai karakterrel rendelkező túlvilágra tett utazásról a Rick Strassman kutatásában részt vevő önkéntesek is gyakran beszámoltak. Jeremias, miután megkapta a komoly pszichoaktív dózisnak számító testsúlykilogrammonként 0,4 milligrammnyi DMT-adagját (ez volt a lehető legnagyobb dózis Strassman projektjében), a következőket mesélte:

> Ez egy másféle világ. Elképesztő berendezések vannak benne. Gépezetszerű dolgok. [...] Egy nagy szobában voltam. [...] Egy nagy gép volt a szoba közepén, kerek csövekkel, amelyek szinte tekeregtek, de nem úgy, mint a kígyók, hanem inkább mint egy gép alkatrészei. A csövek vége zárt volt, tömör, kékesszürke (műanyag?) tömlőnek néztek ki. Olyan volt, mintha a gép újraprogramozott volna engem. [...] Megfigyeltem, hogy a gépen bizonyos adatok futnak, amelyek esetleg az agyamból származhattak. Kicsit ijesztő, szinte elviselhetetlenül intenzív élmény volt.[1]

Más önkéntesek arról számoltak be, hogy DMT-utazásuk alatt látták a gépek „belső működését", illetve a nyomtatott áramkörök belsejét.[2] Sara pedig egy négyfázisú toleranciateszt utolsó dózisa után váratlanul kijelentette:

> Mindig is tudtam, hogy nem vagyunk egyedül a világegyetemben. Azt gondoltam, hogy csak ragyogó fényekben és repülő csészealjakban találkozhatunk velük a külső űrben. Soha nem jutott eszembe, hogy saját belső terünkben is találkozhatunk velük. Azt gondoltam, hogy személyes szféránkban csak archetípusokkal és mitológiai elemekkel találkozom. Vezérlő szellemekre és angya-

lokra számítottam, nem pedig idegen létformákra. [...] Láttam valami berendezést is [...], úgy nézett ki, mint valami gépezet.[3]

Karneválok és bohócok

Rick Strassman önkénteseinek beszámolóiban szintén nagy gyakorisággal szerepel az a különös élmény is, amelyet én a magam tapasztalatában úgy értelmeztem, hogy apró, gépszerű próbababák – akiket könnyedén lefordíthattam volna a magam számára tündérnek vagy bohócnak is – tartanak nekem egy előadást, amelynek során adatokat vagy információkat juttatnak el hozzám. Marsha például így mesélte el a történteket, miután egy nagy dózisú (0,4 mg/testsúlykilogramm) DMT-utazást követően visszakerült a normális tudatállapotba:

> Tudja, mi történt? Egy körhintán ültem! Mindenütt ezek az életnagyságú bábuk voltak, az 1890-es évek ruháiba öltöztetve, férfiak és nők. [...] Lábujjhegyen piruetteztek körülöttem. [...] És voltak bohócok is, ide-oda pattogtak. Nem ők voltak a legfontosabb szereplők, de az biztos, hogy ők nyüzsögtek a legtöbbet [...], valahogy sokkal inkább tudatában voltak a jelenlétemnek, mint a bábuk.[4]

Ugyanilyen dózis beadása után Cassandra erről számolt be:

> Valaki megfogta a kezem, és rángatni kezdett. Mintha azt mondaná: „Gyere!" Aztán repülni kezdtem. Egy cirkuszhoz hasonló hely felett szálltam át. Ezelőtt még soha nem voltam így a testemen kívül. Először olyan viszketős érzést tapasztaltam azon a ponton, ahová a drogot beadták. Egy labirintuson haladtunk át hihetetlenül gyors léptekkel. Azért mondom, hogy „haladtunk", mert úgy tűnt, hogy valaki kísér. Jó volt. Teljesen őrült cirkuszi vurstli volt – olyan extravagáns. Elég nehéz leírni. Úgy néztek ki, mint a dzsókerek. Kicsit olyan érzés volt, mintha nekem játszanának. Viccesen néztek ki a nagy orrukkal meg a kalapjukon lévő csengőkkel. Mégis, valami miatt azt éreztem, hogy belém nézhetnének, méghozzá nem is a legbarátságosabb módon.[5]

Chris:

> Megpróbáltak annyi mindent megmutatni nekem, amennyit csak lehetett. Szavakkal kommunikáltak. Olyanok voltak, mint a bohócok, a bolondok vagy a manók. Rengetegen voltak közülük, akik a vicces kis mutatványaikat csinálták.[6]

Sara:

> Meg voltam rémülve, de azt hajtogattam magamban: „Nyugalom, átadás, ölelés." Aztán olyasvalamit láttam, amit leginkább egy Las Vegas-i kaszinójelenetként tudnék leírni: mindenütt villogó és kavargó fények. Aztán [...] „elrepültem", és bohócokat láttam [...], rajzfilmbohócokat...[7]

Figyelembe véve, hogy a DMT döntő szerepet játszik az ayahuasca pszichoaktív hatásában, ezért azt hiszem, előre megjósolható, hogy esetenként a dél-amerikai főzet is a tiszta DMT „hullámhosszára" hangolja át az agyunkat, ahol a lények, amelyekkel találkozhatunk, igen gyakran jelennek meg cirkuszi vagy karneváli környezetbe ágyazva, bohócálruhában. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a DMT és az ayahuasca hatása megegyezik; épp ellenkezőleg, nagyon nyomatékosan szeretném hangsúlyozni, hogy a két szer hatása különböző. Ahogy az első részben láthattuk, az ayahuasca más pszichoaktív alkaloidokat is tartalmaz, például a harmalint, amely az „utazás" időtartamát többórányira nyújtja (szemben a tiszta DMT-nél tipikusnak nevezhető húsz perccel). Mindazonáltal Benny Shanon, a jeruzsálemi Héber Egyetem pszichológiaprofesszora az általa dokumentált több száz, ayahuascaélményt átélt ember beszámolója alapján kijelenti: „Úgy tűnik számomra, hogy a látomásokban megjelenő vidámparkjelenetek gyakorisága aránytalanul magas. Ezen belül is a körhinta és az óriáskerék szereplése a leggyakoribb."[8]

Ezt támasztja alá például Michael Harner amerikai antropológus beszámolója is, aki az 1960-as évek elején végzett terepmunkát az Amazonas vidékén, és ott szerzett első ayahuascaélményét „démonok természetfeletti karneváljaként" írta le.[9]

A 16. fejezetben beszámoltam egy csapat gyerekről az Egyesült Államokban, akik biztosan *nem* ittak ayahuascát, mégis kijelentet-

ték, hogy egy olyan ufó vitte őket fel az égbe, amely először „vásári bódénak tűnt, ahol emberi álarcban megjelent idegen lények kérdezték meg őket, hogy van-e kedvük utazni egyet".[10] Ugyanebben a fejezetben találkozott az olvasó egy másik ufóészleléssel, amelynek iskolás gyermekek voltak a szemtanúi. A nyolc és tíz év közötti angol gyermekek egy kis csoport kék felsőbe, sárga nadrágba és pomponos bohócsipkába öltözött apró lényt láttak. Annak ellenére, hogy a beszámoló szerint a kis lények nagy sebességgel száguldoztak apró autóikban, és hang nélkül képesek voltak átugratni az akadályokon, az egész jelenet és a lények megjelenése semmilyen szempontból nem tűnt technológiai értelemben modernnek. A jelenetről gyermekrajzok is készültek, amelyeken ezek a lények igen emlékeztetnek arra, ahogy a középkorban ábrázolhatták a tündéreket, a manókat, a törpéket és a bohócokat.[11]

A 12. fejezetben találkoztunk Maria Sabina mazatec indián sámánnal, aki a mexikói Huatla de Jimenez faluban űzte mesterségét az 1950-es években. Beszámoltam egy történetről, amelyben az asszony „egy rengeteg írott lapot tartalmazó nagy könyvet" kapott, amelyet állítása szerint egy szellem adott át neki egyik pszilocibin indukálta transzállapota során, én pedig párhuzamot vontam a könyv, illetve az ufók által elrabolt embereknek mutatott hasonló példányok között. A néprajzkutatóknak köszönhetően, akik esetenként jelen lehettek az ilyen eseményeknél, ahol feljegyzéseket, illetve magnófelvételeket készíthettek, igen nagy számban maradtak ránk olyan szent rigmusok, melyeket Maria Sabina kántált gombaveladái (egész éjszaka tartó gyógyító sámánvirrasztásai) során. Ezekben az az érdekes, hogy a bohócok gyakori említése mellett a hallucinogén gombákat is „kis bohócok"-nak nevezi.

Egy éjszaka, amikor tizenhárom darab *Psilocybe mexicanát* fogyasztott el, így jellemezte őket: „Tizenhárom hatalmas szélvihar. Az atmoszféra tizenhárom szélörvénye. Tizenhárom bohóc. Tizenhárom személyiség."[12] A kézirat szerint ugyanezen a *veladán* Maria így kiáltott fel: „Bohócok asszony ura, aki vagyok; szent bohócok asszony ura, aki vagyok."[13] Majd a hajnal közeledtével: „Bohócok főnök asszonya, aki vagyok. [...] Szent bohócok asszonya, aki vagyok."[14]

Egy másik alkalommal, amikor Joan Halifax amerikai antropológusnak mesélte el élete történetét, Maria felidézte az első alkalmat, amikor hallucinogén gombákat fogyasztott, és megkezdte sámánpályafutását:

> A lelkem kiszállt a testemből, és elindult egy világ felé, amelyet nem ismertem, de amelyről már hallottam másokat beszélni. Olyan világ volt, mint a miénk, tele sierrákkal, erdőkkel, folyókkal. Voltak ott azonban más dolgok is – gyönyörű házak, templomok, aranypaloták. És ott volt a nővérem, aki velem jött, és a gombák, akik vártak engem – a gombák gyerekek és törpék voltak, olyan ruhába öltözve, mint a bohócok...[15]

Maria Sabina számára ezek a hallucinált tapasztalatok, amelyeket a pszilocibin hatására élt át, megkérdőjelezhetetlenül valóságosak voltak még akkor is, ha olyan világban mentek végbe, ahol korábban soha nem járt, és ahová normális tudatállapotában soha nem nyerhetett bebocsátást. Másrészről a nyugati tudósok többsége szerint a túlvilág, ahová Maria azt hitte, hogy belépett, valamint a „bohócnak öltözött törpék", akiket látott, nem lehettek valóságosak, mert az asszony sehová nem ment el a *veladas* során, hanem végig jelen volt fizikailag az adott helyen. Úgy tűnik, Rick Strassman negyven évvel később végzett kísérleteinek önkénteseihez hasonlóan (akik egy pillanatra sem hagyták el kórházi ágyukat) a mazatec sámán agya is időlegesen áthangolódott a DMT-csatorna vételére, mivel pedig a DMT és a pszilocibin igen közeli kapcsolatban állnak egymással, ezen nincs is mit csodálkoznunk.

De mi is ez a „csatorna" valójában? Évmilliók evolúciós fejlődése során vajon miért alakult ki bennünk az a jelenség, hogy ha az agyunkban egyébként természetes módon megtalálható egyik hormon szintje átlép egy küszöbértéket, akkor bohóc kinézetű lényekkel találkozunk képzeletben? Emellett, és ez sem jelentéktelen kérdés, honnan kerülhetett elő a bohócok képe? Vajon a Strassman-kísérlet résztvevői, Maria Sabina, Michael Harner és mások látomásaiban szereplő karneváli alakokat a szigorúan modern kori és kultúrafüggő televízióadások és cirkuszi látványosságok befolyásolták? Vagy az is lehet, hogy a hatásirány gyakorlatilag épp fordítva működik, és az első bohócokhoz a módosult tudatállapotban látott hallucinációk és látomások szolgáltak ihlető forrásként – akár spontán módon, akár DMT-vel összefüggő hallucinogén növények hatására következtek be? Tudjuk, hogy az

ókori görögöknél – ahol a föld bőségesen termett pszichoaktív növényeket – a vígjátékokban, színdarabokban és pantomimekben gyakran szerepeltek a modern cirkuszi bohócokhoz hasonló ruhába öltözött gyerekek.[16] Az ilyen színpadi alakok ezt megelőző történetéről csak igen homályos képünk van – ami rendjén is volna, ha valóban azokból az okkult világokból bukkantak elő, ahová eredetileg csak a látomások révén léphetett be az ember.

Paradigmaháborúk

A nyugati tudomány jelenlegi szerkezete szerint lehetetlenség komoly megfontolás tárgyává tenni Maria Sabina és a Rick Strassman-önkéntesek tapasztalatait, illetve akár a saját élményeimet, amelyeket hallucinogén szerek hatása alatt éltem át. És ez nem azért van így, mert a sámánok valóságértelmezését valaha is cáfolták volna. Nem is azért, mert bármilyen eredendő gyengeség, hiba vagy logikátlanság lenne az ő világképükben. Az ok egyszerűen csak annyi, hogy a materialista paradigmának, amelyen az egész nyugati haladás és technológiai fejlettség alapul, katasztrofális következményekkel kéne szembenéznie, ha valaha is kiderülne, hogy a sámánoknak van igazuk.

A sámánisztikus magyarázat szerint, amikor Maria Sabina, a Strassman-kísérlet önkéntesei és jómagam hallucinogén szereket vettünk magunkhoz, testünk az anyagi világban maradt, míg a „növényszellemek" ideiglenesen kiszabadították tudatunk egy részét, hogy az egy másik, nem anyagi világba utazhasson, ahol kapcsolatba léphetett az ott élő intelligens lényekkel. Talán a saját tudományos világképét mélységesen átalakító hatás jelének is tekinthetjük, hogy Strassman a DMT-t „szellemmolekulának" nevezte, és készen állt megfontolni annak lehetőségét, hogy az emberiség pontosan azért fejlesztett ki kapcsolatot ezzel az anyaggal, mert ez „vezet minket a spirituális világokba":[17]

> Ezek a világok általában láthatatlanok számunkra, illetve a berendezéseink számára, normális tudatállapotunk nem léphet be ide. Ugyanakkor éppolyan valószínű az az elmélet, hogy ezek a világok „csak a mi agyunkban léteznek", mint az, hogy a valóságban „rajtunk kívül" és szabadon is létezhetnek. Egyszerűen azáltal, hogy megváltoztatjuk az agyunk érzékelési képességeit, felfoghatjuk ezeket a világokat, és kapcsolatba léphetünk velük.[18]

Strassmannek azt javasolták, hogy folytassa ezeknek az elképzeléseknek a feltárását. Ő maga azonban úgy döntött – részben azért, mert kísérleti alanyai kapcsolatba léptek azokkal a lényekkel, amelyeket ők a másvilág lakóinak tartottak, részben, mert igen nehéz lett volna leírni egy ilyen tapasztalat terápiás előnyeit a nyugati orvostudomány normái és elvárásai szerint –, hogy feladja ezt a „robbanásveszélyes" kutatási projektet.[19] Őszintén beismerte, nem volt „felkészülve arra, hogy a kísérleti alanyok ilyen döbbenetes gyakorisággal számolnak be idegen lényekkel való találkozásról. Ez komoly kihívás elé állította az agyról és a valóságról vallott nézeteimet".[20]

2001-ben visszatekintve a kutatására, így pontosította a véleményét:

> Amikor átnézem a betegágyaknál készített feljegyzéseimet, folyamatosan meglepődöm, látva, hogy milyen sok önkéntesünk „létesített kapcsolatot velük" vagy más lényekkel. A beszámolók szerint az esetek ötven százalékában valamilyen formában ez történt. A kutatás alanyai olyan kifejezéseket használtak a leírásukra, mint „entitások", „lények", „idegenek", „vezetők" és „segítők". Ezek a „létformák" bohócok, hüllők, méhek, pókok és pálcikafigurák alakjában jelentek meg. Még ma is megdöbbentő látni a saját kézírásommal lejegyezve olyan megjegyzéseket, mint „ott voltak azok a lények", „vezettek engem", „villámgyorsan odaértek hozzám". Olyan, mintha a tudatom nem lenne hajlandó elfogadni azt, ami ott áll leírva fehéren-feketén. Talán azért okoztak nekem olyan nehéz pillanatokat ezek a történetek, mert kihívás elé állították az addigi világképemet és tulajdonképpen engem is.[21]

Tündérek és manók visszatérése

DMT-utazásuk után Strassman önkéntesei közül elég sokan számoltak be arról, hogy tündér- vagy manószerű lényekkel találkoztak – egyes beszámolókban egyenesen ilyen néven nevezték ezeket a lényeket. Cassandra például „DMT-manókkal" találkozott, akik „igen joviálisak voltak, és remekül éreztem magam velük, azt

éreztették velem, hogy szeretnek".[22] Ezzel szemben Karl, nyolc perccel a nagy dózisú DMT befecskendezése után, kissé kevésbé barátságos (és egész biztosan sokkal zavarba ejtőbb) találkozást élt át ugyanezekkel a típusú lényekkel:

> Igazán különös volt. Ott volt egy halom manó. Valahogy trükkösen viselkedtek. Közülük talán négyen megjelentek az államközi országút szélén, ahol rendszeresen járok kocsival. [...] Plakátokat emeltek fel, és mutatták nekem azokat a hihetetlenül szép, összetett és örvénylő geometrikus mintákat. Az egyikük valahogy megakadályozta, hogy megmozduljak. Nem volt vita, teljes mértékben az irányításuk alá vontak. Azt akarták, hogy figyeljek![23]

Aznap, amikor a négydózisú toleranciateszt második adagját kapta meg, Sara arról számolt be:

> Ezúttal az agresszíven pörgő színek már szinte ismerősek voltak. Váratlanul pulzáló „entitás" jelent meg a mintákban. Elég különösen hangzik, ha úgy írom le, hogy olyan „Tinkerbell"-szerű [vagyis tündérszerű] volt. Megpróbált rávenni, hogy vele menjek. Eleinte vonakodtam, mert nem tudtam, hogy találok vissza. Mire aztán meggondoltam magam, és már vele akartam volna menni, a drog hatása gyengülni kezdett, és már nem voltam eléggé „fent a szeren" ahhoz, hogy kövessem. Mondtam neki: „Most nem tudok veled menni. Látod, azt akarják, hogy visszatérjek." Úgy tűnt, nem sértődött meg, sőt „visszakísért", amíg éreztem, hogy elért a saját világának a határához. Szerintem ezzel köszönt el...[24]

Sean szintén toleranciapróbán vett részt, amelynek során 0,3 mg/kg adagot kapott óránként. Az első dózis beadása után a következő rendkívüli interaktív látomás bontakozott ki előtte:

> Egy várost figyeltem [...] a távoli horizonton, amelyen különféle színek és árnyalatok váltakoztak, a város felett pedig sok nehezen kivehető „dolog" lebegett. Aztán észrevettem, hogy egy hegyes orrú, világoszöldes színű, középkorú nő ül mellettem, és velem együtt figyeli a város változásait. A nő jobb keze egy tárcsán nyugodott, amely láthatólag a panoráma irányítására szolgált. A nő kissé felém fordulva azt kérdezte: „Mit szeretnél még?" Mire én telepatikus úton válaszoltam: „Mid van még? Fogalmam sincs arról, hogy mit tudsz megtenni." Erre felállt, odalépett elém, megérintette és felmelegítette a homlokomat, aztán egy éles tárggyal felnyitott egy panelt a jobb halántékomon, és ezzel hatalmas nyomást engedett ki a fejemből. Sokkal jobban éreztem magam, mint előtte, pedig rájöttem, hogy addig sem volt semmi bajom.[25]

A zöld bőrű, boszorkány kinézetű tündér jelenlétén kívül – ahogy az olvasó is biztosan észrevette – ebben a különös történetben igen erős utalásokat találunk az előző fejezetekben tárgyalt témákra, például a „sámánisztikus műtétre" (amelynek során a beavatottak gyakran úgy hiszik, hogy behatolnak a fejükbe vagy felnyitják a koponyájukat), valamint a fájdalmas, ám gyakran jótékony hatású sebészeti beavatkozásokra, amelyeket azok az idegen lények végeztek, akik állítólag embereket raboltak el.[26]

Gyermekszobák

A 13. fejezetben láttuk, hogy az ufók által elrabolt embereket gyakran vitték úgynevezett „gyerekszobákba", ahol játszaniuk kellett a hibrid babákkal, vagy olyan szobákba, ahol szintén hibrid babákat kellett dajkálniuk. Strassman páciensei nem számoltak be arról, hogy a DMT hatása alatt babákat láttak volna, azt azonban megemlítették, hogy gyermekszobához vagy óvodához hasonló helyen találták magukat.

„Voltak olyan helyek és formák, amelyek az óvodákban láthatók", mondta Gabe, miután megkapta a 0,4 mg/kg-os nagy dózist:

> Voltak kiságyak, különböző játék állatok. Egy gyerekkori jelenetbe vagy érzésbe léptem bele. Olyan volt, mintha egy babakocsiból látnám a dolgokat egy kisgyerek szemével. Volt benne valami ijesztő, de nem tudom leírni, hogy mi volt az. Talán le tudnám rajzolni. Olyan volt, mintha babakocsiban ülő kisgyerekként lennék ott a szobában. Voltak rajzfilmszerű emberek is, de nem olyanok, akiket szívesen néztem volna.[27]

Röviddel azután, hogy megkapta 0,4 mg/kg-os adagját, Aaron – vagy tudatának egy része – egy lezárt szobában találta magát. Ez a szoba is azokhoz a jellegtelen szobákhoz hasonlított, amelyekről

rengeteg elrabolt ember számolt be, de hasonlított arra az áttetsző geometrikus szobára is, ahová én kerültem az első adag DMT elszívása után, s amelynek semmiféle látható bejárata vagy kijárata nem volt:

> Nem voltak ajtók, semmi, amin át lehetett volna menni. Sem itt nálunk – itt sötét volt; sem odaát – ott voltak a képek. Egyszerűen nem tehettél semmit. Egy maja hieroglifet láttam. Érdekes volt. A hieroglifből szoba lett, mintha gyerek lennék. Voltak benne játékok, mintha kölyök lennék. Olyan volt. Olyan cuki.[28]

Hasonló adag hatására az ötvenéves Jeremiah azt tapasztalta, hogy a tudata egy hasonló szobába ugrott át:

> Bölcsőde volt. Hipermodern bölcsőde egyetlen 90 cm-es dadussal, aki felügyelt rám. Úgy éreztem magam, mint egy kisbaba. Nem mint egy embercsecsemő, hanem egy olyan csecsemő, aki azoknak az értelmes lényeknek a leszármazottja, akiket a dadus képviselt. A dadus tudatában volt a jelenlétemnek, de nem nagyon foglalkozott velem. Olyan típusú tárgyilagos figyelem volt ez, amilyet egy szülő érezhet, amikor az egyéves gyerekét nézi a járókában. Ahogy beléptem, hallottam, két-három férfi beszélget. Az egyikük azt mondta: „Megérkezett."[29]

Mesék az idegen lények laboratóriumáról

A gyermekszoba az első azon igen erős és nyilvánvaló hasonlóságok sorában, amelyek az ufóáldozatok és a DMT-injekciótól hallucináló kísérleti alanyok tapasztalatai között figyelhetők meg. A fenti beszámolókból például máris nyilvánvalóvá vált, hogy az illető személyek úgy érezték, a dolgok irányítása teljes mértékben kikerült a kezükből azon a helyen, ahová a tudatuk juttatta őket. Pontosan így éreztem én is, és – amint az előző fejezetekben láthattuk – az ufók és persze a tündérek által elkövetett emberrablások áldozatai is pontosan ilyen kiszolgáltatott érzésekről adtak számot. Ráadásul a Strassman-kísérlet önkéntes résztvevőinek több száz oldalnyi beszámolóját olvasva feltűnt, hogy az általános atmoszféra, a körülmények, a karakterek szereposztása és *a folyamatok sorrendje* figyelemre méltó átfedéseket mutat a DMT-tapasztalatok és a tipikus ufó-emberrablási esetek között.

Egy nagy dózis (0,4 mg/kg) bevétele után Lucas arról beszélt, hogy:

> Semmi jel nincs, ami felkészítene arra, ami következik. Meghallasz egy hangot, ilyet, hogy *bzzzz*. A zümmögés egyre hangosabb és gyorsabb lesz. Egyszer csak pukk! Ott termett jobbra alattam egy űrállomás. Legalább két lény volt jelen, mindkét oldalamon állt egy-egy, ők vezettek rá a platformra. Tudatában voltam annak is, hogy az űrállomás belsejében rengeteg lény van – robotemberek, androidszerű teremtmények. [...] Valamilyen rutinszerű technológiai folyamatot hajtottak végre, közben ügyet sem vetettek rám. Teljesen eluralkodott rajtam a zavarodottság, és kinyitottam a szemem.[30]

Ugyanerről a teljes zavarodottságról számol be sok ufóáldozat is, amikor fénysugarak vagy fényszálak fellebegtetik őket a repülő csészealjakra, ahol először robotszerű, kis lények sorait pillantják meg, akik szorgosan végeznek valamilyen érthetetlen feladatot, majd ezt követően gyakran egy vizsgálószobában találják magukat, ahol orvosi beavatkozásokat végeznek el rajtuk.

„Egy fehér szobában voltam, olyan érzéseket és érzelmeket éltem át, amelyek egyfajta párhuzamos valóság érzését keltették bennem – meséli Eli, Strassman egyik önkéntese, miután megkapta 0,4 mg/kg-os dózisát. – A fehér szoba fényből és űrből állt, egymásra rakott kockákat láttam, amelyeknek a lapjain ikonok voltak. [...] Közben rengeteg más információ is érkezett."[31]

Aaron:

> Nem lehetett visszafordulni. Pár pillanat múlva éreztem, hogy valami történt a bal oldalamon. Pszichedelikus színekben úszó teret láttam, amely hozzávetőlegesen egy szobát formált, bár a szoba falai és padlója nem vált el élesen egymástól. Az egész tér lüktetett és pulzált az elektromosságtól. „Előttem" egy pódiumszerű asztal emelkedett. Úgy tűnt, hogy valamilyen jelenlét akar velem valamit kezdeni, vagy kiszolgálni engem. Tudni akartam, hogy mi ez, és „éreztem" a választ, hogy semmi keresnivalóm itt. Az ismeretlen jelenlét nem volt vendégszerető, inkább bosszúsnak és gorombának tűnt.[32]

Ilyen bosszús és goromba, nem vendégszerető idegen jelenléttel természetesen az ufók által elrabolt emberek is gyakran találkoznak – akik általában a „szürkéknél" magasabb lényként írják le őket. Általában ezek a lények felügyelik azokat a bizarr orvosi beavatkozásokat, amelyeknek az elrabolt embereket vetik alá, és amelyek során az áldozatok úgy hiszik, hogy testük valamelyik részét felnyitják, átszúrják vagy megszondázzák, implantátumokat ültetnek be a szemükbe, az agyukba, a gerincoszlopukba vagy testük más részébe. Nem lehetünk száz százalékig biztosak abban, hogy az elrabolt emberek teste *valóban* nem került-e oda azokra a helyekre, ahol a tudatuk járt – hiszen a legritkább esetekben van szemtanúja azoknak az eseményeknek, amelyekről beszámolnak. Azt azonban egészen biztosan tudjuk, hogy Rick Strassman önkéntesei a kórteremben maradtak, miközben DMT-t fecskendeztek a testükbe. Ettől függetlenül ők is átéltek szondázást, beültetéseket és sebészi beavatkozásokat.

„Klinikai kutatók szondázták az agyamat – számol be Jim egyik DMT-utazása alatt szerzett élményeiről. – Valamiféle hosszú, száloptikás eszközt vezettek be a pupillámon keresztül." Jim tudta, hogy a teste valójában nem élhet át ilyen durva szemészeti beavatkozást, hiszen biztonságban fekszik az új-mexikói egyetemi kórház egyik ágyában. Az elméje mégis megtapasztalta ezt, és paradox módon – úgy tűnik, hogy a tudata szert tett valamilyen saját testi formára, bármilyen dimenzióban ment is végbe a folyamat. Jim, ellentétben azok többségével, akik azt hiszik, hogy idegen lények rabolták el őket, mindennel pontosan tisztában volt. „Azért elég kísérteties volt – mondta –, de gondoltam, biztosan a drog miatt van."[33]

Ben DMT-utazása harminchat percében mindvégig csendben volt, majd beszámolt arról, hogyan érkezett meg egy másik valóságba, és hogy fogadták az ott lakó lények:

> Négyen vagy öten voltak. Igen gyorsan nálam termettek. [...] Nem voltak jóindulatúak, de rosszindulatúak sem. Szondáztak engem. Tényleg szondáztak. Úgy tűnt, tudják, hogy az idejük korlátozott. Tudni akarták, mit csinál ez a lény, aki felbukkant előttük. Nem válaszoltam. Ők tudták. Miután úgy döntöttek, hogy rendben vagyok, nem foglalkoztak velem tovább...[34]

Néhány pillanat múlva még hozzátette:

> Úgy éreztem, hogy valamit beszúrtak a bal alkaromba, ide, körülbelül hat centire a csuklómra tetovált lánc fölé. Hosszú volt. A szondázásnál nem altattak.[35]

Dimitri tisztában volt vele, hogy DMT-tapasztalata emlékeztet az újságokban megjelent ufóemberrablásokra. Abban a percben, amikor az injekció hatni kezdett:

> Huss! Úgy éreztem, mintha idegen lények laboratóriumában lennék. [...] Egyfajta leszállópályán vagy gyógyítóhelyen. Ott voltak a lények. [...] Már készen állt a helyem. Nem voltak olyan meglepettek, mint én. [...] Volt közöttük egy főnök, mögöttük állt, és úgy tűnt, hogy mindent átlát. A többiek aktiváltak valamilyen szexuális áramkört, és elképesztő orgazmikus energia söpört végig rajtam. [...] Amikor elmentem, akaratlanul is az „idegenekre" gondoltam.[36]

Szexuális kötelékek

Az olvasó emlékezhet arra, hogy az idegenek és az elrabolt emberek kapcsolatában igen gyakran jelentek meg szexuális elemek, és Dimitri messze nem az egyetlen olyan ember Strassman önkéntesei közül, aki hasonló élményeket élt át. Különösen figyelemreméltó az a többszörösen alátámasztott minta, miszerint az elrabolt emberek, akik közeli, szeretetteli és gyakran szexuális kötelékeket alakítanak ki egy bizonyos idegennel, azok esetenként világosan megállapítják, hogy a „lény" az ellenkező nemhez tartozott. Ismét Dimitrit idézve:

> A lények barátságosak voltak. Az egyikükkel kapcsolatba kerültem. Valamit akart nekem mondani, vagy én neki, de nem tudtunk igazi kapcsolatba lépni. Szinte szexuális kötelék alakult ki köztünk. [...] Szerelmes érzések árasztottak el. A munkájuknak határozottan volt valami köze a jelenlétemhez. Hogy pontosan mi, az rejtély maradt.[37]

Igen hasonló történetet mondott el Rex is az alacsony (0,2 mg/kg) dózisú DMT-injekció után:

A lények ott voltak, és valamit csináltak velem, kísérleteztek rajtam. [...] Volt ott egy nő. Úgy éreztem, hogy meghalok, és akkor újra megjelent, és megnyugtatott. [...] Amikor vele voltam, mély elengedettséget és nyugalmat éreztem. [...] Megnyúlt feje volt.[38]

Rex szintén beszámol érdekes részletekről:

A megnyugtató [női] lény arcából sárga pszichedelikus sugarak jöttek felém. Megpróbált kommunikálni velem. Úgy tűnt, hogy nagyon foglalkoztatom én meg az a hatás, amelyet a kommunikációs próbálkozásainak köszönhetően tapasztaltam. Előttem és felettem körvonalazódott valami zöld dolog. Forgott, és valamit csinált. Mintha azt mutatta volna, hogyan működik. Egy számítógép-terminálra emlékeztetett. Azt hiszem, ezen keresztül akart kommunikálni velem. De nem tudtam rájönni, hogyan kell.[39]

Már-már úgy tűnik, hogy mi vagyunk az idegen lények a DMT világának lakói szemében. Ha azonban előre nem programozott utazásokat teszünk az ő dimenziójukba – nem elraboltként, hanem pszichedelikus utazóként –, akkor valami úton-módon tudomást szereztek az érkezésünkről? Ennek a kérdésnek a zavaró implikációira a megfelelő helyen még visszatérünk.

Rovarok ütemtervvel

Rex egy másik DMT-utazása során rémisztő „rovarlényekkel" találkozott. Az ő leírásának és Aaron hasonló beszámolójának elemei semmi olyan dologra nem emlékeztettek engem, amivel két DMT-utazásom során találkoztam – de ki tudja, mit láttam volna még, ha több elégetni való gyantám marad? Rex és Aaron leírása azonban nagyon erősen emlékeztetett engem azokra a rovarszerű lényekre, akik annyira rám ijesztettek ayahuascalátomásom során (lásd a 3. fejezetben), és akikről azt írtam a jegyzetfüzetembe, hogy „valamiféle emberszerű vonásokat viselő óriásrovarok". Rex pedig azt mondta el Strassman professzornak:

Amikor először lementem oda, ezek a rovarlények teljesen elleptek. Nyilvánvalóan megpróbáltak belém hatolni. Azért küzdöttem, hogy engedjék szabadon azt, aki vagyok vagy voltam. Minél inkább küzdöttem, annál több démonikus lény jött elő, és a pszichémet, az egész lényemet szondázták. Végül kezdtem elengedni személyiségem minden részét, mivel tovább már nem tudtam egybetartani magam. [...] Az érzelmek érdekelték őket. Ahogy belekapaszkodtam az utolsó gondolatomba, miszerint Isten egyenlő a szeretettel, azt kérdezték: „Még itt is? Még itt is?" Mire azt mondtam: „Hát persze."[40]

Az ufók által elrabolt emberek gyakran számolnak be rovarokkal vagy emberszerű rovarokkal lezajlott találkozásokról. Az előző fejezetekben láttunk erre példákat, illetve azt is láttuk, hogy párhuzamos példákat találhatunk a sámánok rovarszellemekkel lezajlott találkozásaiban is – ilyenek például a kelet-venezuelai warao törzs „méhemberei"[41] vagy a dél-afrikai san törzs Kaggen nevű imádkozó sáska istene.[42] Az olvasó emlékezhet arra, hogy a warao sámánok hallucinogén küldetésének része, hogy találkozzanak egy „gyönyörű méhlánnyal", és többször egymás után közösüljenek vele az égben lévő „kerek, fehér házban", ahol a rovarszellemek laknak.[43] Érdekes módon Rex negatív DMT-tapasztalata a rovar idegenekkel szintén szexuális irányban fejlődött tovább:

Még mindig ott voltak, én azonban szeretkeztem velük. Megünnepelték, hogy szeretkeztünk. Nem tudom, hogy hímek, nőstények vagy valamilyen más neműek voltak-e, mindenesetre rendkívüli módon idegenek voltak, ha nem is okvetlenül kellemetlen módon. Az a gondolat jutott eszembe teljes bizonyossággal, hogy manipulálják a DNS-em, megváltoztatják a szerkezetét. Aztán az egész jelenet kezdett elhomályosulni. Nem akartak velem jönni.[44]

Egy későbbi DMT-utazása során Rex (akár a warao sámánok) megtapasztalta, hogy újsütetű rovar barátai a méhekhez hasonló társas szervezetben élnek:

Egy hatalmas, végtelen boly volt. Mindenütt rovarszerű intelligens lények voltak. Egy hipertechnológiai űrben éltek. [...] Azt akarták, hogy csatlakozzam hozzájuk, hogy velük maradjak. Kísértésbe estem. [...] Volt egy másik is, aki segített nekem. [...] Nagyon intelligens volt. Egyáltalán nem volt emberszerű. Méh sem volt, mégis úgy nézett ki.[45]

Első nagy dózisú DMT-utazása után Aaron a következő látványról számolt be:

> mandalaszerű vizuális elemek sorozata, fleur de lis típusú víziók. Aztán rovarszerű lények szálltak egyenesen az arcomba, ahogy a drog működésbe lépett, egészen elleptek. Ez a dolog kiszívott engem a fejemből, és a külső űrbe repített. Egyértelműen a külső űr volt az, fekete ég milliónyi csillaggal. Egy igen nagy várószobában voltam. Nagyon hosszú volt. Éreztem, hogy a rovarszerű dolgok megfigyelnek engem. Aztán elvesztették az érdeklődésüket.[46]

Aaron úgy foglalta össze az élményét, hogy egy „idegen típusú, rovarszerű, nem egészen kedves" lény „kerítette a hatalmába":

> Olyan érzés volt, hogy valaki vagy valami átvette felettem az irányítást. Mintha meg kéne védenem magam ellenük, bármik is ezek, de az biztos, hogy ott vannak. Tudatában vagyok a jelenlétüknek, és ők is tudatában vannak az enyémnek. Mintha lenne egy ütemtervük.[47]

Ugyanazok a lények, ugyanazok a tapasztalatok, ugyanazok a világok

Most már tudom, hogy amikor az Amazonas őserdejében az ayahuasca hatására szemtől szembe kerültem azzal a valamivel, amit olyan emberszerű rovarként fordítottam le magamnak, aki el akart rabolni engem, akkor ugyanazt a démonikus támadást és pszichés behatolásérzést éltem át, amelyet Rex és Aaron is leírtak, ugyanaz az ütemterv vonatkozott rám is, én pedig ugyanúgy azt éreztem, hogy meg kell védenem magam.

Rex, Aaron és én ezek szerint egy csinos kis mikrorejtélyt képviselünk egymás számára – három ember, aki semmit sem tud egymásról, de nagyon hasonló „szürreális" találkozást éltek át nagyon hasonló „szürreális lényekkel". Első pillantásra úgy tűnik, ez a rejtély könnyen megoldható, mivel mind a hárman pszichoaktív mennyiségű DMT-t vettünk magunkhoz közvetlenül a találkozást megelőzően: az én esetemben a szert a más alkaloidokkal összeturmixolt ayahuascafőzet biztosította; míg Aaron és Rex tiszta formában, injekcióként kapta meg. Ugyanakkor hiába számít közös tényezőnek a DMT, a hallucinációkat kotyvasztó agyi működésről szóló kurrens elméletek még arra sem képesek, hogy akár nekilássanak megmagyarázni ezeknek a különös látomásoknak a közös részleteit és jellegzetességeit. Végül is mi hárman teljesen különálló személyek vagyunk, akik soha nem kerültek kapcsolatba egymással, különböző kulturális háttérrel rendelkezünk, egy évtized választja el azokat az alkalmakat, amikor DMT-t vettünk be, ráadásul igen erősen eltérő körülmények között (én a dzsungelben, Aaron és Rex az új-mexikói egyetemi kórházban). Ebből az következik, hogy ha a David Lewis-Williams által leírt háromfázisú hallucinációk tényleg „kultúrafüggő", illetve az „emlékekből összeálló" víziók lennének, ahogy azt az ortodox tudósok tanítják,[48] akkor egyszerűen kizárt lenne, hogy Rex, Aaron és én – mivel szinte semmilyen közös vonás nincs bennünk – ennyire hasonló találkozást élhessünk meg ezekkel a kellemetlen és tolakodó, „idegen típusú rovarlényekkel".

A probléma tovább bonyolódik, ha figyelembe vesszük, hogy Rick Strassman más önkéntesei is találkoztak ilyen lényekkel, amelyek az ufók által elrabolt emberek beszámolóiban is igen gyakran előfordulnak – pedig ők soha életükben nem fogyasztottak DMT-t. Újra szeretném kihangsúlyozni, hogy a jelenlegi hallucinációelméletek képtelenek megmagyarázni az ilyen komplex témák ismétlődő megjelenését ennyire eltérő összetételű emberekből álló csoportban – ahol ráadásul egyesek drogoztak, mások pedig nem.

Ahogy láthattuk, a rovarszerű lények mellett Strassman önkéntesei sokkal nyilvánvalóbban emberszerű lényekkel is találkoztak DMT-utazásuk alatt, akiket gyakran kis termetű lényekként jellemeztek, olyan jelzőkkel, mint „a kis jelenlétek",[49] az „apró manók",[50] illetve az egyik emlékezetes esetben a „90 cm-es dadus".[51] Az üzemi-színházi jellegű környezet, a sebészeti beavatkozások, beültetések stb. megjelenését látva a könyv olvasói számára nyilvánvalóvá kell válnia, hogy az önkéntesek DMT hatása alatt bekövetkezett találkozásai ugyanazt az általános mintát követik, mint az ufók által elrabolt emberek találkozásai az idegen lényekkel. Vannak különbségek, de az általános hasonlóság megdöbbentően erős.

„Bántottak engem, nem emberek voltak"

Ezekkel az adatokkal szembesülve a szkeptikusok talán azt a nagyon ésszerű választ adhatják, hogy nincs ebben semmi rejtély. Az 1990-es évekre, amikor Strassman a kutatásait végezte, az úgynevezett ufóemberrablások már több mint három évtizede komoly nyilvánosságot kaptak a médiában. Ebből következik, hogy az összes önkéntesnek ismernie kellett az ufójelenségről a bulvársajtóban közvetített képvilágot, aztán hallucinációs állapotokban egyszerűen előbányászták ezeket az elraktározott képeket és fogalmakat. Ugyanez érvényes lehet az én ayahuascavíziómban látott idegenekre és a DMT hatása alatt megtapasztalt géplényekre is – vagyis nem általában láthatatlan lények valódi érzékelései, nem is a képzelőerő szédítő ünnepe, hanem az interiorizált bulvárklisék visszaböfögése zajlott le az én esetemben is.

Strassmannek azonban kész válasza van erre a felvetésre.

Az 1950-es években, egy évtizeddel azelőtt, hogy az ufóemberrablások először teret kaptak volna a médiában, egy Szára István nevű magyar orvos DMT-t adott több kísérleti alanynak is, hogy kipróbálja, milyen lehetőségek rejlenek a szer pszichiátriai alkalmazásában. Ebben az időszakban hasonló kutatások folytak az Egyesült Államokban is dr. William Turner és dr. Sidney Merlis vezetésével. Ezek a kutatók arra kérték pácienseiket, hogy számoljanak be a DMT-utazás alatt tapasztalt élményeikről, és ahogy Strassman rámutat, a válaszaik „már előrevetítették azokat a történeteket, amelyeket majdnem 14 év múlva fogunk hallani".[52]

1956. április 30-án például K. V., Szára egyik páciense, igen komoly dózisban (1 mg/kg) kapott intramuszkuláris DMT-injekciót. Harminckét perc eltelte után az illető hölgy jellegzetesen sámánisztikus élményekről számolt be (amelyek egyébként az ufóemberrablásokra is jellemzőek), nevezetesen, hogy azt érzi, eltávolították a szívét. Harmincnyolc perc elteltével kijelentette: „Idegen lényeket láttam, olyan törpeszerűségeket, feketék voltak." Azt is állította, hogy repült: „Olyan volt, mintha ég és föld között lebegnék."[53]

Hasonlóképp 1957. június 21-én az egyik amerikai DMT-kísérleti alany olyan jellegzetes élményekről számolt be, amelyek az ufók és a tündérek által elkövetett emberrablások esetében is előfordulnak: „Egy nagy teremben voltam, és bántottak engem. Rettenetesek voltak, nem emberiek."[54]

1966-ban, néhány évvel azután, hogy az ufóemberrablásokról szóló első híradások kezdtek megjelenni a médiában, de jóval azelőtt, hogy a „rovarszerű" idegenek képe elterjedtté vált volna, Tomothy Leary, a híres pszichedelikus guru DMT-t vett be. Két perccel azután, hogy a DMT hatni kezdett, így írta le a látványt, amely elé tárult: „Két felséges rovar guggol közvetlenül mellettem [...], a bőrük csiszolt, ragyogó, fémes, drágakő berakásokkal." Pár pillanat múlva már egy „hatalmas, szürkésfehér hegycsúcson" barangolt, amely „tele volt kis üregekkel, és minden üregben egy csapat radarantennás rovar tevékenykedett jókedvűen".[55]

Rendkívül fontos tény, hogy ezek az „idegen típusú" és „rovarszerű idegen típusú" entitások, amelyek az 1950–60-as évek tudományos folyóirataiban bukkantak fel, pontosan ugyanolyan típusú dolgokat csináltak a DMT-től hallucináló kísérleti személyekkel, mint a jóval később híressé vált idegen lények az általuk elrabolt emberekkel. Ez a tény teljes bizonyossággal kizár minden olyan leegyszerűsítő kísérletet, amely a Strassman-önkéntesek beszámolóiban megjelenő idegen lények képi világát az 1990-es évek tömegkultúrájából vezetné le, emellett még jobban valószínűsíti, hogy tulajdonképpen a tömegkultúrában elterjedt képvilág vezethető le a látomásos élményekből.

Endogén pszichedelikumok

Mindezek alapján – dióhéjba sűrítve – Rick Strassman elmélete szerint azoknak az embereknek az agya, akik azt hiszik, hogy ufók rabolták el őket, időről időre spontán módon túlságosan nagy mennyiségű DMT-t állít elő.[56] Olyan jelenséggel állunk szemben, amelyre valóban illik a leírás: „endogén emberi pszichedelikum".[57] Természetesen ha az agy DMT-túltermelése átlép egy bizonyos küszöbértéket, akkor érthetővé válik, hogy ez miért vált ki olyan hatást, amely gyakorlatilag teljességgel megkülönböztethetetlen Strassman „normális" önkénteseinek élményeitől, akiknek a szervezetébe befecskendezték ezt a „többletet" – vagy, ami azt illeti, a sámánok élményeitől, akik növények formában fogyasztják el ugyanezt az anyagot.

Nézőpontom szerint Strassman egyszerű és elegáns elmélete az idegen lények által elkövetett emberrablások – és az ezzel szorosan összekapcsolódó tündér- és szellemjelenségek – számos aspektusára a lehető legtömörebb és legkielégítőbb magyarázatot

kínálja. Mindenképp fontos azonban leszögezni, csak hogy az olvasó is tisztában legyen vele, hogy Strassman nem redukcionista. Egyetlen művében sem állítja azt, hogy ezeket a rendkívüli élményeket egyszerűen az agyban megnövekedett DMT-szint *okozza*, csak annyit mond, hogy az élményeket „feltehetőleg" a DMT váltotta ki.[58] Annak ellenére, hogy állítása szerint megzavarta és megdöbbentette az önkéntesek beszámolóiban sűrűn előforduló kontaktus az általuk „különálló valóságok"-nak tartott dologgal, láthattuk, hogy Strassman – Huxley-hoz, Jameshez és Hofmannhoz hasonlóan – erősen támogatja az agyat „jelvevő berendezés"-ként" kezelő modellt. Ebből kifolyólag Strassman is nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy az ilyen kábítószertripek – és ufó-emberrablások – alatt látott lények teljes mértékben valóságosak, normális esetben azonban láthatatlanok számunkra, amíg a DMT vagy más hasonló hallucinogén molekula át nem állítja a jelvevőnk „állomáskereső gombját".

Entoptikai jelenség

Az előzőekben idézett DMT-beszámolók közül néhány esetben feltűnhetett az olvasónak, hogy Strassman önkéntesei utalásokat tettek bizonyos vizuális effektusokra – például „komplex, örvénylő geometrikus jelenetekre" vagy „agresszíven pörgő színekre". Ezek olyan típusú entoptikai jelenségek, amelyek a David Lewis-Williams által felvázolt neuropszichológiai modell mindhárom transzállapotában jelen vannak. Ráadásul az önkéntesek beszámolóinak alaposabb tanulmányozása során kiderül, hogy sokkal több olyan vizuális utalás található bennük, amely egyértelműen és összetéveszthetetlenül entoptikai jelenséget takar, néha önmagában (1. szakasz), néha komplex „ikonikus" hallucinációkkal (3. szakasz) együtt.

Viszonylag alacsony DMT-dózisnál Vladan erről számolt be: „A tetőponton lágy és geometrikus formákat láttam. Térhatású köröket és kúpokat. Rengeteget mozogtak."[59] Alacsony dózisnál Rex elmondása szerint „lények és gépezetek" között találta magát, és megjegyzi, hogy a „lények és gépezetek körvonalait ragyogó pszichedelikus színek vették körül" – ami tipikus entoptikai effektus.[60] Saul is megdöbbentő entoptikai jelenségeket tapasztalt, amelyek teljes ikonikus alakokkal olvadtak össze. Ő „bonyolult és

Modern kori ufóáldozat rajza: „Amikor éjszakánként lekapcsoltam a lámpát, az elmúlt héten mindig ezek jelentek meg előttem. Nyitott és csukott szemmel is látom őket. (Mack, 1995, 308.)
Középen: őskori „spagettirajzok" – ujjnyomok Hornos de la Peña (Spanyolország) és Gargas (Franciaország) barlangjainak agyagfalán.
Lent: őskori „spagettirajzok" Altamira (Spanyolország) barlangjának mennyezetén

gyönyörű geometrikus mintákról" számolt be, amelyek egészen kitöltötték a látómezejét. Ezekből a mintákból lények alakjai bontakoztak ki: „Ránéztem a belső szememmel, és kölcsönösen felmértük egymást. Ahogy visszamerültek a lassan halványuló színek áradatába, valami hangot hallottam a szobában. Tudtam, hogy már kifelé jövök."[61]

Strassman kísérleti alanyai annyi entoptikai jelenségről számolnak be, hogy a hely szűke miatt nem idézhetem mindet, de néhány kiragadott példát azért megemlítenék: „kaleidoszkópszerű geometrikus minták", „csodálatos, színes pókhálók", „elképesztően szövevényes apró színminták, mintha közvetlen közelről néznék egy színes tévét", „alagutak", „lépcsők", „járatok" és „pörgő aranykorongok."[62] „Minden irányból érkező" fényvillanásokról és pettyekről[63] az önkéntesek többsége említést tesz.

Strassman elméletét még szélesebb alapokra helyezi, hogy az ufók által elrabolt emberek is beszámolnak az élmény különböző szakaszaiban tapasztalt, az előzőekkel megegyező entoptikai jelenségekről. Hogy csak néhány példát idézzek: Patti Layne arról beszélt a kutatásvezető David Jacobsnak, hogy „csillagokat és vonalakat, képeket, geometrikus dolgokat" látott elrablása során. „Geometrikus képeket?" – kérdezett rá Jacobs. „Azt hiszem – válaszolta Patti. – Pöttyöknek és vonalaknak néztek ki."[64] Más szóval entoptikai jelenségek voltak.

John Mack páciense, Sheila egy „hatalmas, vörös, festett üveg ablakhoz" hasonló dolgot látott, amelynek üvegtábláit „barna rácsok választották el".[65] Ez úgy hangzik, mintha a klasszikus entoptikai rácsminta újraértelmezése lenne. Mack egy másik páciense, Anne vázlatrajzot készített bizonyos speciális entoptikai mintákról – amelyek nagyon hasonlítottak a felső paleolit kori festett barlangokban látható „spagetti"-mintákhoz –, ezek a minták elrablásélményeit követően rendszeresen megjelentek előtte.[66]

Hadd említsem meg Carlos Diaz esetét is (12. fejezet), aki „milliónyi apró fénypontból" álló ufót látott lebegni a feje felett, és ugyancsak zavarba jött, amikor megpróbálta megérinteni a tárgyat, mivel a keze „átszaladt a sárga fényen".[67] Emlékezhetünk rá: a következő pillanatban Carlos azt tapasztalta, hogy ő és az űrhajó egy „cseppkövekkel szegélyezett barlangban termett", amelyet „műalkotások" díszítettek.[68]

Vissza a barlangokhoz

Carlos, aki egy festett barlang belsejében hallucinált entoptikai ufót, visszavezetett minket ahhoz a rejtélyhez, amellyel ez a könyv is kezdődött, s amelyet David Lewis-Williams a „régészet legnagyobb talányának" nevezett. Nevezetesen ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan váltunk emberré, és hogyan vette kezdetét a művészi alkotás, illetve az a rituális gyakorlat, amelyet vallásnak nevezünk.[69] Valójában az ikonikus képekkel összekeveredő entoptikai jelenségek szolgáltatták azt a fontos nyomot, amely Lewis-Williamst neuropszichológiai modelljének megfogalmazásához, illetve azon tételének kimondásához vezette, miszerint a felső paleolit kor mély, sötét barlangjaiban rejtőző művek legvalószínűbb ihlető forrását a módosult tudatállapotban megélt hallucinációk szolgáltathatták.

„Bagolyember", „Varázsló", „Oroszlánember", „Bölényember", „Őstulokember" – ezek a fantasztikus barlangfestmények félreérthetetlenül *természetfeletti* lényeket vagy „szellemeket" ábrázolnak. Őseink therianthropikus formában vagy teljes egészében állati alakjukba átalakulva ábrázolták őket, mivel látomásaikban pontosan ilyen alakban találkoztak velük – és ugyanígy ábrázolták és ábrázolják őket ma is a fennmaradt vadászó-gyűjtögető törzsek sámánjai szerte a világon. Az összetettebb és bonyolultabb struktúrákban élő társadalmakban ezeket a lényeket már nem mindig tartják szellemeknek. Ettől függetlenül – akár tündérek, akár idegen lények álarcában – még napjaink nyugati társadalmaiban is megjelennek, s ahogy az előző fejezetekben láthattuk, még mindig alakváltó lények, és még mindig gyakran tűnnek fel therianthropikus vagy állati formában.

Én arra a következtetésre jutottam, hogy nem többféle különböző, igen különös jelenséggel, hanem *egyetlen nagyon különös jelenséggel* van dolgunk, amely valódi próteuszi karakterrel rendelkezik. Ezt az egyetlen jelenséget különböző korok különböző kultúrái különbözőképpen fordították le a maguk számára; maga a jelenség az anyagi világ semmilyen területéhez nem köthető, ettől függetlenül pontosan úgy viselkedik, mintha saját, a miénktől teljesen független valósággal bírna. Figyelemre méltó, hogy a jelenség milyen hosszú ideje létezik, és hogy ez alatt az idő alatt végig megőrizte integritását és rejtett konzisztenciáját, miközben

szellemekből tündérekké, majd végül idegen lényekké alakult át. Az azonban egészen rendkívüli lenne, ha felfedeznénk, hogy ez a jelenség nemcsak bizarr emberrablásoknál és beavatási szertartásoknál, operációknál és implantátumok beültetésénél, hibrid fajok tenyésztési programjánál és fajok közti szerelmi ügyeknél, de a művészet és a vallás születésénél is jelen volt. Sőt, talán éppen maga volt az az újítás, amely teljes mértékben emberré tett minket, illetve elindította fajunkat a mindmáig tartó evolúciós ösvényen.

Ma már az efféle lehetőségeket nem kell feltáratlanul hagynunk, az adatok hiányára hivatkozva. A szellemek, a tündérek, az idegenek és a DMT-utazások alatt látott lények között mutatkozó hasonlóságok egy teljesen új megközelítési módot sugallnak múltunk alapvető rejtélyének megoldására. Ezek a közeli megfelelések pusztán a létezésükkel hidat vernek a távoli korok közé, és arra invitálnak minket, hogy használatba vegyük azokat a felkavaró adatokat, amelyeket a tudósok az idegenekről és a DMT-lényekről gyűjtöttek össze, és ezeket felhasználva próbáltuk megérteni azon therianthropikus szellemek valódi jelentőségét és hatását, amelyek olyannyira lenyűgözték jégkori őseinket.

Láttuk, hogy a modern kutatások figyelemre méltó egybeeséseket tártak fel a különböző „nem reálisnak" vélt élmények egész sorában – olyan egybeeséseket, amelyek nem magyarázhatók meg a jelenleg érvényes tudományos modellek keretein belül. Ráadásul, amikor hatalmas történelmi korszakon átívelő tapasztalat, hogy rengeteg, egymástól teljesen különálló és elszigetelt kultúrában élő ember tapasztalta meg folyamatosan ugyanazokat a „nem valóságos" dolgokat – és mint láttuk, ez a helyzet ma sem változott –, akkor talán itt az ideje, hogy felhagyjunk az ilyen látomások elutasításával és figyelmen kívül hagyásával, és inkább nekilássunk megfelelő magyarázatot keresni rájuk.

Sötét anyag, kvantumvilágok

Az egyik igen hihető és számomra nagyon meggyőző magyarázatot a Huxley, James és Hofmann nevével fémjelzett iskola nyújtja, miszerint valóban léteznek „különálló és a miénktől független valóságok" – vagy a kvantumfizika által megjósolt „párhuzamos dimenziók" –, amelyek a miénktől eltérő frekvencián működnek, így

számunkra láthatatlanok, *kivéve, ha módosult tudatállapotban közelítünk hozzájuk*. Úgy tűnik, ezeket a párhuzamos valóságokat értelmes lények népesítik be, akiknek a mi dimenziónkban nincs anyagi valójuk – bár láthatólag szeretnének állandó fizikai formára szert tenni –, és akik már hosszú ideje érdeklődnek irántunk, vezérlő szellemek, természetfeletti tanítók, tündérek, napjainkban pedig idegen lények képében avatkoznak bele az emberek ügyeibe. Elképzelhető, hogy ők voltak azok, akik therianthropikus formában megjelenve (ahogy azóta is mutatkoznak a sámánok előtt) 40-50 ezer évvel ezelőtt a modern viselkedés útjára terelték az emberiséget? Végül is az ilyen lények egyik kulcsszerepe a tudást kereső emberek beavatása és a bölcsesség átadása, méghozzá olyan hallucinált kínszenvedések során, amelyeket egyik korban a sebesült ember képe, egy másikban a sámánisztikus műtétek, napjainkban pedig az elrabolt emberek által elszenvedett sebészeti beavatkozások képviselnek.

Láttuk, hogy Rick Strassman – minden empirikus körültekintése ellenére – kutatásai révén rákényszerült, hogy felvesse annak lehetőségét, miszerint a DMT valóban bejárást biztosít a tudatunk számára valódi párhuzamos dimenzióba. A témával kapcsolatos fő művében *(DMT: The Spirit Molecule)* is szabad spekulációkat folytat a kérdésről. „Lehetséges – írja –, hogy a DMT megváltoztatja agyunk karakterisztikáját, így képessé válunk arra, hogy érzékeljük azt a valamit, amit a fizikusok »sötét anyag«-nak neveznek, vagyis a világegyetem kilencvenöt százalékát kitevő anyagot, amelynek létezéséről tudunk, ám érzékeink és műszereink számára jelenleg láthatatlan."[70] Strassman meglehetősen nagy figyelmet szentel annak az elképzelésnek, miszerint „a valóság különböző szintjei járnak át és borítanak el minket", és emlékeztet bennünket arra, hogy „meglepő gyakorisággal" számoltak be önkéntesei arról, hogy azok a lények, akikkel utazásuk során találkoztak, már *várták* őket, sőt „üdvözölték a visszatérésüket", amikor a kísérlet résztvevői újra és újra megjelentek a világukban. Miképp lehetséges ez? „Hogyan lehetnek akár a legkisebb mértékben is tudatában a mi létezésünknek ezek a lények, ha nekünk – normális esetben – sejtelmünk sincs az ő létezésükről?" Strassman, miközben figyelmeztet minket, hogy rendkívül vékony jégen járunk, a következőt veti fel:

> Talán mi nem vagyunk „sötétek” a sötét anyag lakói vagy azon intelligens lények számára, akik elsajátították a kvantumszámítás fortélyait? A mi lehetőségeink arra korlátozódnak, hogy hatalmas mennyiségű kísérleti eredmény bonyolult matematikai feldolgozása alapján következtethetünk ezen alternatív valóságok létére. Lehetséges, hogy azok, akik más univerzumokban fejlődtek ki – vagy akire más, különleges fizikai törvényszerűségek hatnak –, közvetlenül is megfigyelhetnek minket akár saját érzékszerveik, akár bizonyos technológiáik révén.[71]

Ezt az érvelési vonalat követve elvileg semmi kifogásom az ellen, hogy feltételezzük egy különálló másik dimenzióban létező „szellemvilág” vagy „szellemlények” létezését – legalábbis munkahipotézisként. Abban is egy véleményen vagyok Strassmannel, miszerint a DMT-hez hasonló hallucinogének lehetővé tehetik számunkra, hogy racionális, célzott és ismételt kutatásokkal tárjuk fel az olyan világokat, amelyekről feltételezhetjük, hogy minden irányban körülvesznek minket, bár normális esetben nem láthatók számunkra. Tulajdonképpen néha nekem is úgy tűnt, hogy a párhuzamos nem anyagi valóságok létezése sokkal hihetőbb magyarázat bárminél, amit az ortodox tudósok mind ez idáig kínáltak a tündérek, szellemek, idegenek egybevágó történeteinek értelmezésére.

A DMT hatására megjelenő DNS

Második jókora DMT-adagom bevételekor a legördülő palimpszesztek, illetve az elefántcsontszínű tömlőkön futó jelek és számok mellett láttam egy kettős spirál alakban összefonódó kígyópárt is – „mintha egy sejtmagba nyertem volna bepillantást, és a DNS – az »átalakulás legnagyobb mesterének« – táncát láthattam volna”.

Amikor visszanéztem az Amazonas mellett átélt ayahuasca-élményről készített feljegyzéseimet (lásd a 3. fejezetben), észrevettem, hogy szinte teljesen azonos látomásom volt ott is:

> a kígyók egybefonódó kerekek és spirálok mintájába rendeződnek, aztán egyetlen hatalmas masszává olvadnak össze, végül párokra szakadnak, a párok pedig úgy fonódtak egymás köré, mint a DNS kettős spirálja.[72]

Kígyók kettős spirálja. Pablo Amaringo perui sámán ayahuascalátomásáról készült festményének részlete

Újraolvastam Rick Strassman önkénteseinek saját DMT-tapasztalataikat bemutató beszámolóit, és észrevettem, hogy közülük is sokan megemlítik a DNS-t. Az egyik esetben – amelyet már idéztem a korábbiakban – a Rex nevű páciens megemlíti, hogy a rovarszerű idegenek „manipulálták a DNS-ét”, és „megváltoztatták a szerkezetét”.[73] Hasonlóképpen Karl is „vörös és zöld spirálokat látott, amelyek úgy néztek ki, mint a DNS”,[74] Kleo „spirális DNS-szerű dolgot” látott, amely „hihetetlenül fényes kockákból állt össze”.[75] Sara pedig azt mondta:

> Azt éreztem, hogy a DMT kiszabadítja a lelkem energiáit, és átlöki a DNS-en. [...] Olyan spirálok voltak ott, amelyek a Chaco Canyonban látott képekre [ősi sziklarajzlelőhely Arizonában] emlékeztettek engem. Talán a DNS képe volt. Lehet, hogy az őseink ismerték. A DNS visszavisz a világegyetembe, mint az űrutazás. Az embernek szüksége van rá, hogy a teste nélkül utazzon. Nevetséges azt gondolni, hogy az űrben kis repülőgépekkel közlekednek.[76]

Eli élményei kísértetiesen emlékeztettek első DMT-utazásomra:

> ...mintha szófonalak vagy DNS-spirálok lettek volna. Mindenütt ott voltak. Mindenütt. [...] Amikor körülnéztem, úgy tűnt, mintha valami jelentés vagy szimbólum rejlene bennük. Valamiféle valóságmag, ahol minden jelentést tárolnak. A főkamrába repültem be.[77]

Vladan számára is jelentésteli szimbólumok jelentek meg, szintén az enyémre emlékeztető módon:

> Majdnem olyan volt, mintha az ábécét látnám, de nem angol nyelven volt. Valami fantáziaábécének tűnt, mintha a rúnák, az orosz és az arab betűk keresztezése lenne. Olyan érzésem támadt, hogy valamilyen információt, adatot rejtenek. Nem egyszerűen véletlenszerű jelek voltak.[78]

Van valami természetfeletti a DNS-ünkben?

Tegyük fel, hogy ha valaki elképesztően fejlett biotechnológia birtokába kerül, és azt szeretné, hogy hatalmas mennyiségű információt tároljon törölhetetlen formátumban, a lehetőségek szerint halhatatlan formában. Ebben az esetben nehéz lenne a DNS-nél alkalmasabb adathordozót kitalálni. Mivel egyedül a DNS marad változatlan minden viszontagság és átalakulás közepette, amelyet az evolúció hozhat a földi élet folyamatában, és ha elég DNS állt rendelkezésre ehhez a feladathoz, akkor minden élőlény genomja még ma, több millió év múltán is magában hordozza az eredeti anyag másolatát. Ráadásul a génjeinkben található DNS körülbelül három százalékát ismerjük, a maradék kilencvenhét százalék funkciója teljesen ismeretlen számunkra – ez az úgynevezett „junk" vagy „szemét"-DNS.[79]

Micsoda ideális adattároló hely – a biogenetikai rendszer igazán „természetfeletti" konstrukciójában, amely máris az élet titkát kódolja magában.

Tizenkilencedik fejezet

Ősi tanítók a DNS-ünkben?

A „természetfeletti lényekkel" lezajlott emberi találkozások szemtanúinak első dokumentált adatai egészen a felső paleolit kori Európa festett barlangjainak idejéig, azaz 35 ezer évvel ezelőttig nyúlnak vissza, és még a 21. században is folytatódtak az idegen lények által elrabolt emberek beszámolóival. Ahogy a III. részben feltártuk, az ilyen beszámolók rendkívül erős közös jellemvonásokat tartalmaznak, amelyeket a tudomány (mai állása szerint) nem képes megmagyarázni. Ilyen univerzális tapasztalat volt az is, hogy a szellemek, a tündérek és az idegenek (noha őket magukat nem anyagi vagy kvázi anyagi természetű lényeknek tartják) egyaránt érdekeltek abban, hogy férfiakkal és nőkkel párosodjanak – és ez az aktus az elmondások szerint *minden esetben* hibrid utódok nemzéséhez vezetett. Ugyanilyen univerzális hiedelem, hogy a természetfeletti lények gyakran therianthrop – részben ember, részben állat – formában mutatkozhatnak meg. Ugyanez a széles körű elterjedés jellemzi a „sebesült ember" élményét – akár „sámánisztikus műtét" (a gyűjtögető-vadászó társadalmakban), akár a tündérek kínzásai (a középkori Európában), akár napjaink „idegenek által végzett műtéteinek" képében öntötték formába. Végül ne feledkezzünk meg azon szokatlan motívumok megdöbbentő soráról, amelyek mindhárom területen megtalálhatók – ilyenek például a törpeszerű, emberalkatú lények aránytalanul nagy fejjel és hatalmas, ferde szemekkel; az az élmény, hogy egy „fénykötél" segítségével másznak vagy lebegnek fel az égbe emberek; valamint az égbe, barlangokba vagy víz alatti területekre való elhurcoltatás élménye.

Megdöbbentő, hogy ugyanilyen tapasztalatokat reprodukálhat az olyan emberek agya is, akik bizonyos típusú hallucinogén szereket fogyasztottak (vagy „szer nélküli" transztechnikákat, például ritmikus táncot vagy éhezést alkalmaztak), ami időlegesen felborította agyuk elektrokémiai egyensúlyát. Ezt elég megbízható hatékonysággal el lehet érni, akár laboratóriumi körülmények kö-

zött is, erre láthattunk példákat a 18. fejezetben. Ezért talán kijelenthetjük, hogy a módosult tudatállapot, amely maga is az emberi idegrendszer univerzáléja – alapvető szerepet játszik a „természetfeletti" találkozásokban.

Felfedezni való terület maradt a módosult tudatállapotban tapasztalt látomások valódi státusa. Valóban egyszerű „agyrémekről" van szó? A mainstream kutatók többsége ezt mondaná. Azt azonban nem tudnák megmagyarázni, miért kellett az evolúciónak minden egyes ember agyába egy azonos, rendkívül képzeletdús horrorszerzőt ültetni. Vagy elképzelhető lenne, hogy ezek a különös, összetett, egyetemes élmények a bennük kibontakozó történetvezetéssel együtt valamilyen módon ugyanolyan *valóságosak*, mint a normális tudatállapotban tapasztalt élményeink?

Az olvasó számára már kiderült az eddigiekből, hogy ebben a kérdésben nem értek egyet a mainstream kutatókkal. Nem tekintem a priori lehetetlennek, hogy a szellemvilág és lakói valamilyen szignifikáns értelemben valóságosak. Annak ellenére, hogy saját kutatásaim ellenállhatatlanul csalogattak egy ilyen mélyen antitudományos következtetés levonása felé, egy másik elmélet kezdte rám erőszakolni magát, amely, úgy tűnt, ugyanilyen jól meg tudja magyarázni a rendhagyó bizonyítékokat. E szerint az elmélet szerint a DNS, amely minden földi létforma reprodukciójának alapvető mechanizmusa, valamiféle intelligenciát zár magába, és hogy az említett intelligenciához kötődő információk – bizonyos speciális körülmények hatására – hozzáférhetővé válnak a tudatunk számára. Ha ezeket az információkat valamiképp rögzítették vagy „beleírták" mindnyájunk közös DNS-ébe, és ha a természet úgy alkotott meg minket, hogy ezekhez az információkhoz transzállapot (vagyis minden ember közös idegrendszeri sajátossága) révén férjünk hozzá, akkor az összes, különböző hallucináló személyek által megtapasztalt és egyébként megmagyarázhatatlan motívum, képvilág és jelenségbeli hasonlóság tökéletesen érthetővé válik.

Okos lények

Ezen a ponton érdemes tisztázni, hogy „információ" alatt nem azokat a rendkívül speciális kémiai utasításokat értem, amelyeket a DNS küld a sejtjeinknek, hogy aminosavak hosszú láncolatából proteineket állítsanak össze. Ez maga is egy csodálatos folyamat,

amely minden egyes nap minden pillanatában megtörténik, és szubmikroszkopikus szinten ez hozza egységbe életfolyamatainkat a margaréták, a laposférgek, a kék bálnák, az elefántok, a majmok, az egerek, a cápák, a planktonok, a káposzták, a korallok és a bioszféra minden más élőlényének életfolyamataival. Most azonban nem erre gondoltam, hanem valódi üzenetekre, intelligens, strukturált kommunikációra, jelentést hordozó szimbólumrendszerre – ahogy ez bármely nyelv esetében látható.

Számomra semmiféle meglepetést nem okozott, hogy elsőként a nagy Terence McKenna vetette fel ezt a rendkívül termékeny elképzelést – ahogy azon sem csodálkoztam, hogy az ötlet az Amazonas őserdeiben fogant meg benne, ahol egy hónapot töltött el ayahuascaivással, amelyet ráadásul „heroikus" mennyiségű pszilocibingomba elfogyasztásával támogatott meg.[1] A 2000. április 3-án elhunyt McKenna radikális és eredeti gondolkodó, a tudat hallucinogén szerekkel végzett feltérképezésének egyik szószólója, valamint az Amazonas-medence népi gyógyászatának specialistája volt. Intenzív ayahuasca–pszilocibin-kísérleteit a kolumbiai La Chorrea faluban végezte 1971-ben. Soha nem írta le részletesen a DNS-sel kapcsolatos intuícióit, ám klasszikus tanulmányában, amelyet 1975-ben testvérével, Dennis McKenna neurobiológussal együtt írt (*The Invisible Landscape* – A láthatatlan táj), azon morfondírozott, hogy:

> a genetikai anyagban tárolt információk talán hozzáférhetővé válnak a tudat számára [...] triptaminok (pl. DMT) vagy béta-karbolitok [pl. harmalin, az ayahuasca második lényegi összetevője] beiktatásával a genetikai anyagba. Úgy gondoljuk, hogy az idegi DNS és a ribonukleinsav is részt vesz ebben a folyamatban.[2]

Tíz évvel később Bruce Lamb is hasonló ötletet vetett fel, miután az Amazonas vidékén kutatott (és szintén kapcsolatba került az ayahuascával):

> Talán a DNS eddig ismeretlen, tudattalan szinten tárolt kódja teremt hidat minden élő dolog biológiai emlékeihez, az aktivizált tudatban a korlátlan tudatosság aurája nyilvánul meg.[3]

Újabb tíz év múlva Jeremy Narby svájci antropológus számos új, izgalmas irányba fejlesztette tovább az elméletet 1995-ben publikált fontos művében (*The Cosmic Serpent: DNA and the Origins of Knowledge* – A kozmikus kígyó: a DNS és a tudás eredete).[4] Amikor majd' egy évtized múltán, 2004. május 27-én svájci otthonában találkoztam Narbyvel, megkértem, hogy tisztázza álláspontját és jelenlegi véleményét a kérdésről.

– Javítson ki, ha tévednék – mondtam –, de a *Kozmikus kígyót* olvasva az az érzésem támadt, hogy ha a lehetőségek végső határáig továbbvinném az ön elméletét, akkor majdhogynem azt mondhatnám, olyan üzenet van kódolva a DNS-ünkbe, amelyet az ayahuasca segítségével elolvashatunk, láthatunk vagy kapcsolatba léphetünk vele. Igazam van?

– Vagy egy egész halom üzenet. Azt hiszem, még egyáltalán nem találtunk meg mindent, ami a DNS-ben rejlik.

– Ki helyezte el az üzenetet? – kérdeztem.

– Halvány fogalmam sincs – válaszolta Narby –, de azt hiszem, valamiféle lény vagy lények lehettek, mégpedig igen okosak.

A kozmikus kígyó: a DNS és a tudás eredete

Narby érvelése emlékezetünkbe idézi a szubmikroszkopikus világ néhány könnyen feledésbe merülő tényét. A DNS tíz atom széles és körülbelül két méter hosszú kettős fonala ott csavarodik minden egyes emberi sejtben,[5] maga a DNS pedig minden élőlény minden sejtjében megtalálható – ez az egyetlen egységes faktor, amely változatlanul fut végig a földi élet evolúciójának teljes történetén az első baktériumok megjelenésétől a modern ember felbukkanásáig. Ahogy Narby fogalmaz: „A DNS az átalakulások mestere, akár a mitikus kígyók."

> A sejtekben lévő DNS tájékoztat minket a levegőről, amelyet belélegzünk, a tájról, amelyet látunk, és az élővilág zavarba ejtő sokféleségéről, amelynek részei vagyunk. Négybillió év alatt a DNS megszámlálhatatlanul sok fajban sokszorozta meg magát, miközben pontosan ugyanolyan maradt, mint kezdetekben.[6]

Az Amazonas vidékén élő törzsi közösségek életét vizsgáló többévnyi kutatómunkájára és számos közvetlen ayahuascaélményére

támaszkodva Narby *Kozmikus kígyójá*ban azt a látszólag rendkívüli és hihetetlen hipotézist sulykolja belénk, hogy a DNS valami rejtélyes úton „gondolkodik", és hogy az ayahuasca megnyitja az ajtót, amely a valóság azon nem anyagi szintjére vezet, ahol ezzel a tudattal kapcsolatba lehet lépni. Narby véleménye szerint a Nobel-díjas Francis Crick és James Watson által 1953-ban felfedezett híres kettős spirál szerkezetét egyes biológusok teljesen helyénvalóan úgy írják le, mint

> egy ősi, igen fejlett biotechnológiát, amely soktrilliószor több információt képes tárolni, mint a legfejlettebb informatikai táreszközeink. Lehet-e még egyáltalán technológiáról beszélni ilyen körülmények között? Igen, mivel egyetlen más szóval sem tudjuk leírni ezt a másolható információhordozó egységet. A DNS csupán tíz atom széles, és mint ilyen, egyfajta végső technológiát alkot. Élő szervezet, amely olyan mikroszkopikus méretű, hogy szinte már az anyagi létezés alsó határát súrolja.[7]

Az evolúciókutató ortodox tudósok többsége is elfogadhatja *metaforaként*, hogy a DNS-t technológiának nevezzük, azzal azonban biztosan nem értenének egyet, hogy bármilyen szempontból „gondolkodónak" vagy „intelligensen tervezettnek" nevezzük. Az elvakult darwinisták a maguk – kizárólag a természetes kiválasztódást elfogadó – elméleti kereteiken belül maradva, meglehetősen kielégítő magyarázattal tudnak szolgálni a DNS szerkezetét és működését, illetve az élet menetében elfoglalt helyét illetően; csodálatos miniatürizációjára és tökéletességére pedig nem kell további magyarázatot keresni. Narby azonban valami sokkal irányítottabb dologra gondol:

> A DNS és az általa sejtszinten kódolt élet olyan extrém módon fejlett és kifinomult technológia, amely messze felülmúlja jelenlegi tudásunkat, és amely eredetileg a földön kívül alakult ki – hogy négybillió évvel ezelőtti érkezésével radikálisan megváltoztassa bolygónkat.[8]

Ez természetesen a mértékadó tudományos élet nézőpontjából botrányos állításnak számít, de semmivel sem botrányosabb, mint az a hipotézis, amelyet Narby 2004-es svájci találkozásunk alkalmá-

val is megerősített, nevezetesen, hogy a DNS rutinszerű funkciói mellett – amelyek önmagukban is csodálatosak és ez idáig tisztázatlanok – a DNS kódja esetleg nekünk szóló intelligens üzeneteket rejt, amelyeket valamiféle „okos lények" szántak nekünk. Narby egyetlen helyen sem foglalkozik ezen lények pontos meghatározásával vagy státusával, arra azonban tesz utalásokat, hogy üzenetük megegyezik azokkal az információkkal, amelyekhez a világ különféle tájain élő sámánok jutnak hozzá évezredek óta. Ehhez nem kell mást tenniük, mint hogy megtalálják a módját, miképp hangolhatják át a tudatukat a megfelelő frekvenciára – amit igen hatékonyan megtehetnek az ayahuascához hasonló hallucinogén szerekkel, ahogy azt McKenna már régóta felvetette –, és máris dekódolhatják saját DNS-üket, amelyből megtanulhatnak mindent, amire szükségük van.

A szellem tanítók új beállítása

Narby emlékeztet rá minket, hogy a tudósok körében nem kérdéses a DNS „kódolt" természete, akiknek többsége alighanem egyetért Roman Jakobson nyelvésszel abban, hogy a genetikai kód felfedezéséig az ilyen rejtjeles rendszereket „kizárólag emberi jelenségnek tekintették – olyan jelenségnek, melynek létrejöttéhez valamilyen intelligencia jelenléte szükséges".[9] Ráadásul, ha figyelembe vesszük, minden egyes felnőtt ember testének sejtjeiben összesen 250 billió kilométer hosszú, 10 atom széles szubmikroszkopikus DNS-szál található feltekerve,[10] akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy bőven van hely intelligens üzenetek elrejtésére. Valójában a genetika villámgyors fejlődése dacára a tudósok beismerik, hogy a „testünkben található DNS hatalmas többsége olyan dolgokat végez, amelyekről jelenleg semmilyen tudásunk sincs".[11]

Ahogy a 18. fejezetben láttuk, igazság szerint azok a gének, amelyekről valóban van valamiféle tudásunk, a DNS-ünk mindössze három százalékát teszik ki, a maradék kilencvenhét százalék funkciója egyelőre teljesen ismeretlen. Vajon értelmes dolog ez alapján olyan feltevésekre jutni – ahogy ezt sok tudós teszi –, miszerint ennek a „szemét-DNS"-nek semmilyen funkciója nincs? Vagy lehetséges lenne, ahogy Narby is felveti, hogy „okos lények" kódoltak ebbe az anyagba rejtett üzeneteket és tanításokat – olyan üzeneteket, amelyekhez az amazonasi sámánok az ayahuasca révén már több ezer éve hozzáférnek?

Kezdtem rájönni, hogy ha Narby kérdésfeltevése vezet egyáltalán valahová, akkor a választ végiggondolva csakis ide, az emberiségfejlődés negyvenezer évvel ezelőtt bekövetkezett rejtélyes forradalmának, az első műalkotások és a vallás megjelenésének, az egész modern emberi viselkedés megjelenésének újabb radikális magyarázatához juthatunk. Azon lehetőség megfontolásán túl, hogy a „szellemvilágok" és a „szellemlények" a saját háromdimenziós valóságunk mellett, illetve azzal együtt léteznek, hogy a transzállapot révén bejárásunk van ezekbe a világokba, amelyeknek a lakói döntő pillanatokban beavatkoztak és katalizátorként hatottak a fejlődésünkre, még egy másik, eléggé különböző kérdést is át kell gondolnunk – olyan kérdést, amelyre engem saját DMT-élményem tanított meg.

Azzal, hogy őseink felfedezték a transztechnikákat és a hallucinogén szerek széles körű használatát, talán nemcsak ötmillió évnyi szellemi tompaság robbant szét a rendkívüli és sorsfordító tapasztalatok révén, de *speciális információkhoz* is hozzájutottak, amelyeket évbilliókkal korábban írtak a DNS-ükbe Narby „okos lényei", és amelyek ott várakoztak arra, hogy kifejlődjenek olyan teremtmények, akik használni tudják őket. Talán olyan módon „csomagolták" be készítőik ezeket az információkat, hogy fogékonyak legyenek egy bizonyos intelligenciaszint felett bármilyen teremtmény kulturális prekoncepcióira, amelyeket az evolúció kialakíthat, és rendkívül magas fokon legyenek képesek együttműködni ezekkel. A modern ember esetében ez az interaktív bemutató leggyakrabban therianthropikus „szellemi tanítók" alakjában öltött formát – olyan ember-fenevadak képében, mint amilyeneket először kezdtek el festeni a barlangok falára 35 ezer évvel ezelőtt, a modern emberi viselkedésformák kialakulásának hajnalán.

Ebben az esetben nem a felső paleolit kor sámánjai által vizionált „valódi" szellemekkel, hanem valamiféle oktatási eszközzel van dolgunk, olyan tanácsadó és irányító rendszerrel, amelyet intelligens lények helyeztek el időzített bombaként a DNS-ünkben a földi élet kialakulásának kezdetén, hogy évbilliókkal később a megfelelő agy és a megfelelő elektrokémiai indukátor kombinációját érzékelve aktiválja magát. Az ilyen fejlettebb intelligenciájú lényektől érkező üzenetek feltehetőleg hatalmas adaptációs elő-

nyökkel jártak, amelyek talán valóban közreműködtek a felső paleolitikum „forradalmában", ráadásul nagyon demokratikusak is. Az, aki megtalálja az „aktiváló kódot", megfelelően használja fel, és figyelmet fordít rá, igen kézzelfogható jótéteményekben részesül.

Az Amazonas és a Kalahári növényi tanítói

Széles körben elismert tény, hogy az Amazonas őserdejének indián törzsei páratlan tudással rendelkeznek az őserdei növények tulajdonságait, gyógyító és mérgező hatásait tekintve. Ennek a tudásnak az egyik legfigyelemreméltóbb aspektusa, hogy a főzeteikhez használt növények között sok olyat is találunk, amely önmagában teljesen hatástalan, és csak hosszú előkészítés, illetve más növények hozzáadása révén lehet aktiválni őket. Ez a helyzet az ayahuasca esetében is (lásd a 3. fejezetben), a spektrum másik végén pedig ott találjuk a curare nevű idegmérget, amelyet évezredek óta használnak az amazonasi vadászok, és manapság vettek át és alkalmaznak széles körben a nyugati orvosok életmentő radikális sebészeti beavatkozásoknál és altatásnál. Jeremy Narby véleménye szerint *teljesen valószerűtlen*, hogy az ilyen anyagok titkára véletlen kísérletezés derítsen fényt, akármekkora időt engedélyezünk is hipotetikusan az ilyen események bekövetkeztére:

> Az Amazonas vidékén negyven különféle curare létezik tizenhét féle növényfajban. [...] Előállításához több növényt kell összekeverni és hatvankét órán át főzni, miközben ügyelni kell, nehogy belélegezzék a jó illatú, de halálos gőzt, amelyet a sűrű főzet bocsát ki magából. A végtermék egy olyan sűrű massza lesz, amely csakis bőr alá fecskendezve fejti ki a hatását [például nyíl vagy lándzsa hegyére kenve]. Lenyelve hatástalan. Nehéz elképzelni, hogy valaki puszta kísérletezéssel rábukkanna egy ilyen receptre.[12]

Az amazonasi sámánok nem állítják, hogy véletlen kísérletezés során bukkantak volna a törzsi hagyományokban található biokémiai titkokra, ahogy semmilyen más racionális vagy kvázi racionális tudományos eszközről sem beszélnek. Ők igen egyszerűen és teljesen egybehangzó módon azt állítják, hogy a különféle növényszellemek – élükön az ayahuascával – tanították meg nekik minden fontos dolgot, amit a dzsungel növényeiről tudniuk kell. Így váltak képessé arra, hogy erős orvosságokat készítsenek, amelyek meggyógyítják a betegségeket, és általában véve jó orvosokká és *vegetalistákká* váljanak.[13] Magát az ayahuascát is orvosnak tartják, amelyben egy erős szellem lakozik, és azt mondják, hogy a főzet egy „értelmes lény, akivel jó kapcsolatba lehet kerülni, és akitől tudást és hatalmat lehet szerezni".[14]

Angelica Gebhart-Sayer antropológus, aki az Amazonas vidékén élő siphibo-conibo indiánokat tanulmányozta, megjegyzi, hogy az ayahuasca hatása alatt „a sámánok érthetetlen, gyakran kaotikus *információkhoz* jutnak a szellemvilágból, amelyek fényes minták révén jutnak el hozzájuk".[15] Gebhart-Sayer úgy látja, a sámánok feladata, hogy dekódolják és „domesztikálják" ezt a nyers, feldolgozatlan adatáramot, amelyet a szellemek zúdítanak rájuk, és „átkonvertálják" olyan terápiává, amely az egész törzs javát szolgálja. Hasonlóképp a campák (egy másik amazonasi törzs) körében is úgy tartják, hogy a gyógynövények önmagukban nem hatékonyak, ha nem egy növényszellem választja ki őket, akivel a sámánok az ayahuascatransz során találkoznak.[16]

Amikor Eduardo Luna antropológus interjút készített az 1980-as évek elején az Iquitos város környékén élő mesztic sámánokkal, az egyikük, Don Celso mejegyezte, hogy őneki soha nem volt sámántanítója, és nem is volt rá szüksége, mert az ayahuasca az igazi tudás kimeríthetetlen forrása:

> Ezért gondolja úgy néhány orvos, hogy a *vegetalismo* [a növények tudománya] erősebb, mint a *la medicina de studio* [a nyugati orvostudomány], mivel ők könyvekből tanulnak. Mi viszont csak megisszuk ezt a folyadékot [az ayahuascát], böjtölünk, és már tanulunk is.

Luna egy másik interjúalanya, Don Jose szintén azt állítja, hogy a növények szellemei tanították meg mindarra, amit tud. Hasonlóképp Don Alejandro is arról beszélt, hogy közvetlenül az ayahuascától tanult, és tudása igen gyorsan felülmúlta tanítója, egy öreg indián sámán tudását, mert a növények szellemei olyan sok mindent tanítottak neki.[17] „A szellemek [...] látomásaik és álmaik során mutatkoznak előttük", foglalja össze tapasztalatait Luna:

Megmutatják nekik, hogyan diagnosztizálják a betegségeket, milyen növényeket használjanak, és hogyan, elmagyarázzák a dohányfüst megfelelő alkalmazását, hogyan szívják ki a betegséget, vagy hogyan gyógyítsák meg páciensük szellemét. A sámánok megtanulják, hogyan védjék meg magukat, mit egyenek, és ami a legfontosabb, megtanítják nekik az *icarost*, a varázsénekeket vagy sámándallamokat, amelyek a sámángyakorlat legfontosabb eszközei.[18]

Figyelemre méltó, hogy az amazonasi hagyományokban a „növény tanítók" nem csupán növényi, de állati (a boa constrictor különösen gyakori megjelenési formája az ayahuasca szellemének) és emberi alakban is megjelennek. Meglehetős gyakorisággal veszik fel „gyönyörű és erős alkatú kis emberek" álarcát[19] – ez a leírás kifejezetten az európai tündérek jellemzésére emlékeztet. Az amazonasi sámánok előtt megjelenő növény tanítók gyakran vesznek fel olyan hibrid vagy therianthropikus alakot, amellyel a tündérek, a szellemek és az idegenek témájának feltárásakor is oly sokszor találkoztunk már. Luna egyik adatközlője, Don Jose szavaival: „Ezek emberi apák és sellők közösülésének eredményei."[20]

Az is megjegyzésre méltó tény, hogy az ayahuasca minden esetben jármű vagy átjáró szerepét tölti be, amely lehetővé teszi a sámánoknak, hogy bejussanak a tudás rejtett birodalmaiba, ahol a növény tanítók laknak. Ez egy igen elterjedt hiedelem az Amazonas menti bennszülöttkultúrákban, jegyzi meg Benny Shanin, a jeruzsálemi Héber Egyetem pszichológiaprofesszora, a világ egyik vezető ayahuasca-szakértője:

Ezekben a [z amazonasi] kultúrákban a végső tudást és a főbb kulturális eredményeket mind ennek a főzetnek tulajdonítják. [...] Az ayahuascát – más pszichotropikus szerek mellett – a „tudáshoz vezető egyetlen ösvénynek" tartják. Az ilyen szerek hatására feltáruló világot valóságosnak tekintik, míg a hétköznapi „való" világot gyakran csak illúziónak tartják.[21]

Igen fontos tény, hogy a dél-afrikai busman sámánok – jóllehet ők mindenféle drog nélkül érik el a mély transz állapotát – nagyon hasonló módon beszélnek a transztáncukról, mint amazonasi társaik az ayahuascáról: olyan járműként említik, amely elviszi őket a szellemekhez, akik tanítják őket. Az olvasó emlékezhet a „fénykötelek" és az „égből leereszkedő kötél" képvilágára, amely olyan gyakran szerepel a busmanok beszámolóiban. Bo, a Kalaháriban élő sámán szavaival:

Csak a legerősebb orvosok másznak fel a kötélen, hogy tanuljanak az ősöktől és a Nagy Istentől. Ez az egyik módja annak, hogy új dalokat és táncokat tanuljunk, illetve hogy többet tudhassunk meg arról, hogyan gyógyítsunk másokat. *Megmutatják nekünk, milyen növényeket kell használni bizonyos betegségekre*, vagy hogyan kezeljünk egy adott személyt.[22]

Egy másik busman sámán, Kgao Temi hasonló tapasztalatokat ír le:

Amikor táncolunk, néha a föld alá utazunk. Van egy vonal, amely az égbe visz, és van egy, amely a föld alá. Az egyik vonal visz a Nagy Istenhez, a másik hoz vissza. Amikor fent vagy az égben, láthatod a kötelet magad alatt. [...] Az emberek, akik a tűz körül ülnek, megérinthetik a tested, de te nem vagy ott. Eltűntél, miközben a tested magad mögött hagytad. Olyan érzés, mintha fellebegnél az égbe. [...] Emberek jönnek a múltból, és visznek téged. Megtanítanak dolgokra, és nagyobb hatalmat adnak. Beszélnek hozzád. Beszélnek a táncról. *És a növényekre is megtanítanak.*[23]

Akár az ősök kísérteteiként, akár növény tanítókként fordítják le őket a maguk számára, nyilvánvaló, hogy ezeket az entitásokat, „hallucinációkat", „interaktív adathordozókat", „szellemlényeket" – vagy bármik is ezek a dolgok – szerte a világon igen hasonló módon tapasztalják meg. Így vagy úgy, de valamilyen formában beszélnek az emberekhez, és azok, akik odafigyelnek rájuk, úgy hiszik, hogy értelmes lényekkel kommunikáltak.

A nyugati ember iskolába megy

Benny Shanon több mint százharminc alkalommal ivott ayahuascát, és határozottan megerősíti az Amazonas mentén élők percepcióját, miszerint a főzet révén hatalmas tudásforráshoz jutott hozzá. Ahogy egyre több mindent tapasztalt meg a főzettel kapcsolatban, saját szavai szerint rájött, hogy „iskolába jár":

> Nem voltak tanárok és tankönyvek, sem instrukciók, mégis határozott rendet és szervezettséget lehetett tapasztalni. A tanár maga a főzet volt, az instrukciók az intoxikációs szakaszban érkeztek bármiféle más személy közreműködése nélkül.[24]

Egyik ayahuascaszeánsza alatt Shanon egy sor különböző látomást tapasztalt, amelyek mindegyike egyetlen közös témára – az éjjeli állatok életére – vonatkozott:

> Minden egyes látomásban különböző fajok jelentek meg: jaguárok, sakálok, többféle madár, rovarok és rovaroknál kisebb élőlények. Minden egyes esetben megmutatták nekem, hogyan viselkedik a szóban forgó állat. A szemem átköltözött beléjük, és láttam, amit ezek az állatok láttak. Végeredményben az egész látomássorozat egy igen tanulságos tanóra volt az állatok viselkedéséről.[25]

Az efféle strukturált és rendszerezett áramlásban érkező leckeszerű látomások igen gyakoriak Shanonnál:

> Ahogy az ember egyre több tapasztalatot szerez a főzettel, felfedezi, hogy az intoxikáció alatt nem véletlenszerű dolgok történnek – úgy tűnik, van benne valamilyen belső logika és rend. Olyan, mintha magában a főzetben lenne egy bölcs tanító, aki eldönti, hogy az embernek mit kéne látni és megtanulni a szeánsz alatt.[26]

Saját közvetlen ayahuascaélményei mellett – amelyeket a *The Antipodes of the Mind* című igen fontos könyvében kimerítő alapossággal mutat be – Shanon dél-amerikai ayahuascaivók igen széles mintájával készített interjúkat, és ezeket egybevetette a „külsősök" különálló csoportjának élményeivel, akik különféle országokból érkeztek, hogy kipróbálják a hallucinogén italt.[27] Beszámol arról az európai adatközlőről, aki Európában tartott privát ayahuascaszeánszon vett részt, ahol

> hirtelen az az érzése támadt, hogy egy növénylény került a testébe, akivel erős, meghitt kapcsolata alakult ki. Ez a férfi azt érezte, hogy a növény saját személyiséggel rendelkező lény volt, aki átadta a tudását neki. Ez az elképzelés megegyezett a bennszülöttek tapasztalataival (akik a növényt tanárnak tartják), az illető azonban nem ismerte ezt a témát.[28]

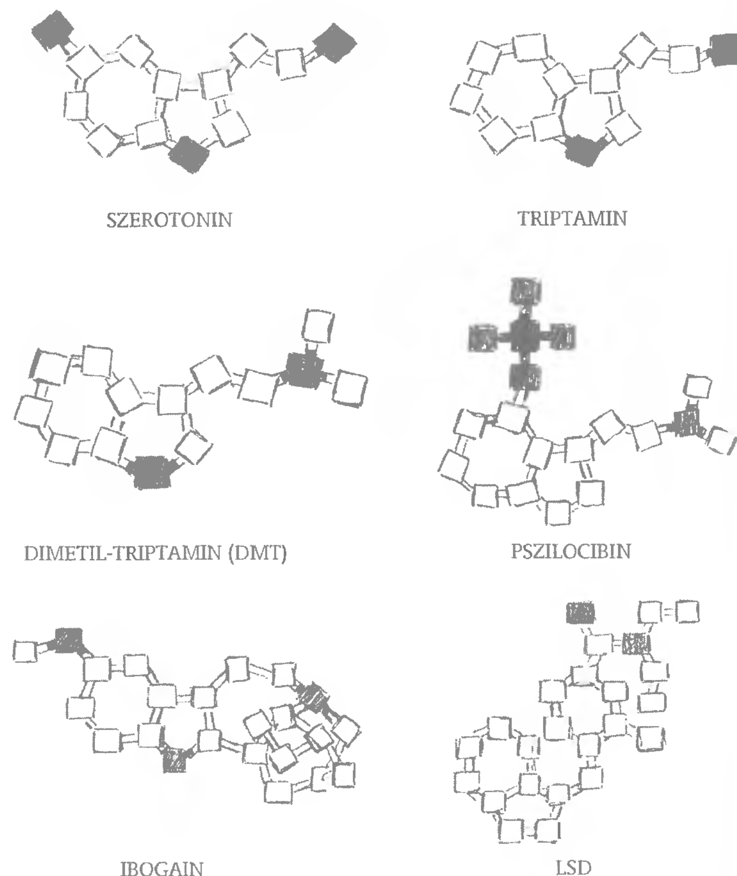
1999-ben három nyugati mikrobiológus utazott az Amazonas-medencébe, hogy részt vegyen egy perui sámán által vezetett ayahuascaszeánszon. Ezt követően ketten közülük arról számoltak be, hogy kapcsolatba kerültek a „növény tanítókkal", akik „független entitások" képében jelentek meg nekik, és maradandó változásokat idéztek elő a biológusok valóságképében. Egyikük, egy amerikai biológus, akinek az emberi genom volt a szakterülete, azt mondta, hogy egy „kromoszómát látott egy hosszú DNS-fonal felett lebegő protein perspektívájából". A biológus azt állította, hogy látomásában speciális technikai ismeretekre tett szert bizonyos DNS-szakaszok, az úgynevezett CpG-szigetek addig ismeretlen funkciójáról.[29]

Francis Crick, LSD és kettős spirál

Az olyan racionális, iparosodott társadalmakban élő emberek számára, akik nem ittak ayahuascát, természetesen teljesen rebellis elképzelésnek tűnik, hogy egy növény bármire megtaníthat minket a szó köznapi értelmében – arról már nem is beszélve, hogy olyan speciális és kifejezetten technikai jellegű információkra oktasson, mint a CpG-szigetek és saját DNS-ünk rejtélye. Ennek ellenére nem nehéz bizonyítékot találni arra, hogy valami hasonló dolog valóban megtörtént. Úgy esett, hogy egy nagyon világos és egyértelmű példa is adódott, mégpedig magának a DNS szerkezetének felfedezését illetően.

Ahogy az olvasó már tisztában van vele, a DMT (az ayahuasca aktív hatóanyaga) a triptamin gyűjtőnéven ismert hallucinogén és nem hallucinogén molekulák családjának prominens tagja. Pontosan ezekre a molekulákra hívta fel a figyelmet Terence McKenna, aki felvetette annak lehetőségét, hogy „genetikai anyagban tárolnak információkat [...], amelyek hozzáférhetővé válnak a tudat számára".

A 17. fejezetben láttuk, hogy az egyik legismertebb triptamin a szerotonin (5-hidroxi-triptamin) nevű neurotranszmitter, amely egyáltalán nem pszichedelikus hatású molekula. Egy másik ismert – és kétségtelenül pszichedelikus! – triptamin a pszilocibin. Az af-

Szerotonin, DMT, pszilocibin, ibogain és LSD – mindegyik anyag tartalmazza a triptamin atommagját, amely a triptophan aminosavból származik (Strassman, 2001)

rikai ibogain, amely 48 órára ledöntött a lábamról, triptaminmaggal rendelkezik, akárcsak a világ leghíresebb pszichedelikus szere, az LSD[30] (lizergsav-deitilamid), Albert Hofmann svájci tudós felfedezése, amelyet a hatvanas évek hippimozgalma tett kultikus szerré. Különösen találó módon a DNS egyik kulcsfontosságú, az élet megalkotásában és újrateremtésében szerepet játszó aminosavja a triptophan,[31] minden triptamin (többek közt a DMT) szülőmolekulája.[32]

Nobel Prize genius Crick was high on LSD when he discovered the secret of life

A *The Mail on Sunday* főcíme, 2004. augusztus 8.

2004 júliusában, 88 éves korában elhunyt Franc Crick Nobel-díjas biológus, a DNS szerkezetének társfelfedezője, és nem sokkal utána a bulvársajtóban megjelent a tudós életének egy kevéssé ismert epizódja.

E szerint Crick az 1950-es évek elején a cambridge-i Cavendish Laboratoryban dolgozva rendszeresen fogyasztott LSD-t (amely az 1960-as évek közepéig legális szer maradt) „gondolkodási segédeszközként". A Londonban megjelenő *The Mail on Sunday* 2004. augusztus 8-i számában közölt riport szerint Crick négyszemközt beismerte kollégáinak, hogy abban a pillanatban is az LSD hatása alatt állt, amikor „meglátta a kettős spirál" alakot, és megfejtette a DNS szerkezetét.[33]

Lehetséges lenne, hogy miközben LSD-t használt, hogy megszabadítsa magát a merev prekoncepcióktól, a drogban lévő triptaminmag véletlenül elvitte Cricket abba a hipotetikus adattárba, amely a DNS-ünkben található, ahová az ayahuasca révén léphetünk be – és ahová az „okos lények" réges-régen elrejtették az univerzum titkait? Mivel az agyát már megfelelően előkészítette, és a tudata időlegesen áthangolódott a megfelelő hullámhosszra, lehet, hogy egyszerűen „befogta" azt a kimagaslóan fontos információt, amely a DNS-ünkbe volt kódolva – magának a DNS-nek a szerkezetéről?

Francis Crick és a DNS rejtélyes eredete

Az Amazonas vidékén egy ayahuascaivó-társa osztotta meg Benny Shanonnal az alábbi költői gondolatmenetet, amely azzal a fajta tudással foglalkozik, amelyet a triptaminban gazdag főzet rejthet magában:

> Isten biztos helyre akarta rejteni a titkait. „Tegyem őket a Holdra?" Eltűnődött. „De az emberek egy nap eljuthatnak oda, és ki tudja, lehet, hogy olyasvalaki száll le a Holdra, aki nem méltó a titkos tudásra. Vagy rejtsem az óceánok mélyére?" Isten ezt a lehetőséget is megfontolta, de ugyanebből az okból el is vetette. Aztán eszébe jutott a megoldás. „A titkaimat az emberi tudat belső szentélyébe rejtem. Akkor csak azok férnek hozzá, akik tényleg kiérdemlik."[34]

A történet tanulsága, hogy többségünk számára valóban *szükséges* lehet ayahuasca vagy más hasonló hallucinogén szer fogyasztása, ha szeretnénk kinyitni a saját tudatunkban rejlő titkos kamrát – ez azonban biztosan nem *elegendő*. Ahogy egy lovat is le lehet vezetni a vízhez úgy, hogy nem itatjuk meg, úgy az ember is ihat ayahuascát anélkül, hogy megvilágosodna – hacsak „nem érdemli meg". Az Amazonas menti sámánok kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy a megvilágosodás bekövetkezik, ha az ayahuascát megfelelően használják, s ehhez nem kell más, csak felkészült szellem és hideg fej, hogy az ember meg tudja ragadni a hozzá érkező információkat, és a lehető legtöbbet hozza ki belőlük.

Kevesebb férfinak lehetett volna jobban felkészült tudata vagy józanabb esze, mint Francis Cricknek, amikor LSD-élményeit átélte. James Watsonnal és Maurice Wilkinsszel együtt feltörték a DNS genetikai kódját, és ezért Nobel-díjat kaptak. Nehéz lenne ennél ortodoxabb vagy irányadóbb tudományos tevékenységet elképzelni. Tulajdonképpen bizonyos értelemben Crick volt az, aki meghatározta a tudományos élet irányát. Ő vezetett, és a kevésbé innovatív vagy eredeti tudósok nemzedékei boldogan követték. Ha ő beszélt, mindegy, mi volt a téma, odafigyeltek rá. Egyik kedvenc témája ráadásul a lélek feltételezett létezésének lehetetlensége volt,[35] márpedig elég nehéz belátni, hogy ebben a kérdésben milyen tudományos eredményekre támaszkodva hozhatott ítéletet. Amikor azonban Crick a DNS-ről beszélt, ott kétség nem férhetett hozzá, hogy a molekuláris szerkezet társfelfedezőjeként ő valóban abszolút szaktekintély.

Mindig is tudta, hogy *miután* a DNS a figyelem középpontjába került, a nagy probléma nem az, miként örökíti át magát az élet a természetes kiválasztódáson keresztül, hanem az, hogy miképp került be az egész körforgásba a DNS. „Első pillantásra teljesen valószínűtlennek tűnik, hogy egy ilyen bonyolult mechanizmus véletlenül jött létre – írja 1966-ban –, annak viszont van valamekkora valószínűsége, hogy valamilyen kezdetleges verziója indult el ezen az úton, amely eléggé pontos volt ahhoz, hogy a rendszer valahogy elboldoguljon."[36]

A következő 15 év során Crick teljes egészében hangot váltott, és 1981-ben kiadott figyelemre méltó könyvében (*Life Itself: Its Origin and Nature* – Az élet maga: eredete és természete) azt állítja, hogy a DNS nem alakulhatott ki „véletlenül" a földön, és az élet, illetve minden jövőbeli fejlődés magja legnagyobb valószínűség szerint egy egyszerű, rugalmas változásokra képes baktérium formájában érkezett hozzánk, amelyet egy idegen civilizáció űrhajója hozhatott el. Az idegenek motivációja az lehetett, morfondírozik, hogy egy szupernova-robbanás (vagy más efféle kataklizma) hatását legyőzzék azzal, hogy legalább a DNS-ük megmarad ebben a lecsupaszított bakteriális formában. E célból legénység nélkül közlekedő automata űrhajókat küldtek szét a világűrben, amelyeket arra programoztak be, hogy kutassanak fel bizonyos fejlettségi szinten álló bolygókat, és csapódjanak be azok felszínébe – ahol baktériumszállítmányukat elengedve útjára indíthatták az evolúció hosszú folyamatát, amelynek végén teljes mértékben tudatos lények emelkednek majd ki az elővilágból.[37]

Lehet, hogy a fiatal Föld egy ilyen bolygó volt? Talán a galaxis másik végében élő idegenek „termékenyítették" meg DNS-üket tartalmazó baktériumokkal – olyan értelmes idegen lények, akiknek civilizációja sok billió évvel megelőzte a földi életnek még a kialakulását is, technológiájuk pedig megdöbbentően, már-már varázslatosan fejlett volt?

Ezek Francis Crick spekulációi – és nem az enyémek. Ha azonban DNS-ünk nem „földi" eredetű, és egy idegen civilizációból származik, ahol fejlett genetikai technológiák segítségével állították elő – mint ahogy ezt Crick felveti –, akkor nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy tudósaik képesek voltak fontos információkat rögzí-

teni a DNS nyelvén. Ha elég okosak voltak, akkor kultúrájuk teljes felhalmozódott ismeretanyagát is átírhatták a DNS-be, hogy ott várakozzon egy értelmes faj kifejlődésére és figyelmére, bármilyen bolygón, ahol az eredeti baktériumrakomány földet ért...

Huszadik fejezet

Hurrikán a szeméttelepen

Francis Crick hipotézise, miszerint a földi életet egy távoli bolygón kialakult idegen civilizáció DNS-e „termékenyítette" meg, lényegét tekintve kísértetiesen hasonlít a perui Amazonas vidékén élő ayahuascaivó yagua indián törzs kozmológiájára. Az indiánok a következőket beszélték el Jean-Pierre Chaumeil francia antropológusnak: „A kezdet kezdetén, a föld születése előtt őseink egy másik földön éltek..."[1]

Crick saját verzióját „irányított pánspermiának" nevezte, és annak ellenére, hogy ez elég őrült módon hangzik egy Nobel-díjas tudós szájából, megúszta a dolgot, egyrészt azért, mivel ő volt Crick, másrészt azért, mert egyértelművé tette, hogy csak eljátszadozott egy hipotézissel. Emellett egy másik – hasonló jelentőségű, bár más tudományterületen dolgozó – tudós, Sir Fred Hoyle asztrofizikus is körülbelül vele egy időben állt elő a pánspermia elméletével, és ennek ellenére neki sem tört derékba a karrierje.[2] Hoyle elképzelése szerint az élet spóráit – ellentétben a Crick által favorizált tudatos és értelmes disszeminációval – csillagközi üstökösök hordták szét. Abban azonban mindkét tudós egyetértett, hogy az élet túlságosan komplex formában jelent meg a földön ahhoz, hogy azt gondoljuk, itt fejlődött ki. Ennek megfelelően mindketten szilárdan hittek abban, hogy az első és legbonyolultabb lépéseknek – amelyeket soha egyetlen tudós sem volt képes reprodukálni –, amelyek során a nem élő élővé alakul, valahol máshol kellett végbemenniük.

A történet körülbelül 4,5 billió évvel ezelőtt kezdődött, amikor a Föld bolygó kialakult, és a Nap körüli pályára állt. A következő 600 millió évben a Föld olvadt lávából álló tűzgolyó maradt, de 3,9 millió évvel ezelőtt a bolygó felszíne eléggé lehűlt ahhoz, hogy kialakuljon rajta egy vékony, szilárd kőzetréteg.[3] Feltételezések szerint körülbelül ebben az időben kezdtek ásványi anyagokban gazdag tavak és tengerek kialakulni az egyszerű gázokból álló légkör alatt. Számos tudós vélekedik úgy, hogy ebben az „őslevesben", a

molekulák véletlenszerű összeütközése révén jelentek meg váratlanul és szinte szempillantás alatt az első igen primitív életformák.[4] Mások – köztük Crick is – úgy érvelnek, hogy „az ilyen pillanatok alatt kialakuló élet valószínűsége gyakorlatilag mérhetetlenül kicsi, nagyobb esély van arra, hogy egy szeméttelepre lecsapó hurrikán összeállítson egy Boeing 707-est".[5]

Nézőponttól függetlenül a tudósok többsége egyetért abban, hogy az élet szinte abban a pillanatban megjelent az egész földön, amint az „ősleves" biztosította a fennmaradásához szükséges feltételeket. 3,9 billió éve a földkéreg még ki sem alakult teljes egészében, ugyanakkor 3,8 millió évvel ezelőtt – tehát mindössze 100 millió év leforgása alatt – igen bőséges (bár csak közvetett) bizonyíték áll rendelkezésünkre arról, hogy a Földet máris benépesítették a bakteriális létformák.[6] Az első megdönthetetlen bizonyítékok 3,5 millió évesek – ez a legrégebbi megkövesedett baktériumlelet élet kora[7] –, és ez még mindig alig félbillió évvel azután keletkezett, hogy a földön megszilárdultak az első kőzetek.

Forráskód

Crick biofizikus – nem pedig matematikus – volt, mégis statisztikai kifogásokkal illette azt az elképzelést, hogy az élet „itt, a földön" alig félbillió év alatt kialakulhatott. Nincs ellenvetése az „ősleves"-elképzelést illetően, de nem látja be, „hogyan alakulhatott ki a levesből egy primitív, kémiai önreprodukáló rendszer" – vagy is hogyan jelenhetett meg a dekódolásban olyan jelentős szerepet játszó DNS/RNS-rendszer spontán módon ilyen, viszonylag rövid idő alatt.[8] Ez azonban nem evolúcióellenes érvelés. Amint egy ilyen rendszer megjelent – és úgy tűnik, hogy ez már a földi élet kezdetén megtörtént –, amint az egyedi organizmusok képesek olyan „adaptív" tulajdonságokat örökölni, amelyek növelik a túlélési esélyeiket, akkor igen könnyű megérteni, hogyan kezdődhetett el a darwini természetes kiválasztódás a DNS-sel együttműködve, hogy különböző körülmények között különböző jellegzetességeket támogatva biztosítsa az alapvető mechanizmust, amelynek segítségével a földet benépesítő miriádnyi életforma mindegyike kifejlődött. Crick azonban azt nem tudja elképzelni, hogyan állhatott fel és indulhatott be *először* a rendszer – még ha félbillióval sokkal több idő állna is a rendelkezésére. Teljesen függetlenül attól, hogy mennyi időt engedélyez a modelljében, annak esélye, hogy ilyen típusú szervezett komplexitás *magától* kialakul, még mindig elenyészően kicsi marad.

Ahhoz, hogy megértsük, miért van így, egy kicsit többet kéne tudnunk a proteineknek (fehérjéknek) nevezett molekulák családjáról is, amelyen a legtöbb élő sejt szerkezete és anyagcsere-működése alapul, és többet kell tudnunk a DNS-ről is.

„Egy fehérjemolekula olyan makromolekula, amely több ezer atomból állhat", magyarázza Crick:

> Minden egyes protein precízen összeállított szerkezet, amelyben minden atom a helyén van. Minden egyes protein csak rá jellemző bonyolult, háromdimenziós struktúrát alkot, amely alkalmassá teszi, hogy ellássa katalitikus vagy szerkezeti feladatait. Ez a háromdimenziós szerkezet egy vagy több „polipeptid"-láncon alapul [...], amelyet egymáshoz kapcsolódó kis molekulák, az aminosavak alkotnak. [...] Meglepő módon csak húszfajta [aminosav] alkot fehérjéket, és az a húszas készlet a természetben mindenütt pontosan ugyanolyan. [...] A protein olyan, mint egy húsz betűből álló ábécével írt bekezdés, amelynek pontos természetét a betűk sorrendje határozza meg. [...] Állatok, növények, mikroorganizmusok és vírusok ugyanezt a húsz betűt használják. [...] Ez a készlet olyan univerzális, hogy alighanem az élet megjelenésének kezdetéig nyúlik vissza az eredete.[9]

Ugyanilyen ősi kémiai nyelvet találunk a nukleinsavaknál, a DNS-nél és az RNS-nél.[10] Ezek a polimerek néven ismert, természetben is előforduló és szintetikus vegyületek tág kategóriájába sorolt óriásmolekula-láncok, amelyeket mindössze négy kémiai elemből álló ismétlődő minták (bázisok) jellemeznek. Az RNS esetében ez a négy elem: az adenin, a citozin, a guanin és az uracil (ezeket a kezdőbetűikkel jelöljük: A, C, G és U). A DNS esetében az első három bázis megegyezik az RNS-ével (vagyis adenin, citozin, guanin), amíg negyedik bázisa a timine (T), amely olyan szoros rokonságban áll az uracillel, hogy semmiféle összeférhetetlenséget nem okoz a DNS- és RNS-szálak sejtszintű kölcsönhatásainál.[11]

Ez a két polimer (amelyek közül általában a DNS „irányító", az RNS alárendelt „hírvivő" szerepet tölt be) hordozza az élő organizmusok felépítéséhez szükséges összes genetikus információt, va-

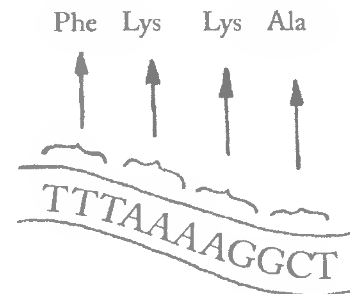
lamint az öröklődés alapvető sablonjait.[12] Ráadásul a DNS és az RNS a maga négy bázisával *pontosan ugyanolyan* marad, illetve *pontosan ugyanolyan funkciót tölt be* minden élőlény esetében – legyen szó baktériumról vagy elefántról, bolháról vagy kutyáról, medúzáról vagy akácfáról, káposztáról vagy pillangóról, fürge csellérről vagy bálnáról, féregről vagy emberről – már négybillió éve. Az összes változás, amely lezajlott bennük, a DNS genetikus kódjába írt A, C, G és T betűk sorrendjét érintette, és természetesen a DNS-mennyiséget, amely egy adott élőlényben található. Az *E. coli* bélbaktérium mindössze egyetlen sejtet tartalmaz, amelyben fél milliméter hosszú DNS-polimerszalag van feltekeredve.[13] Ezzel szemben, ahogy már láttuk, az emberi testet felépítő több ezerbillió sejt mindegyike *két méter* hosszú szálat tartalmaz ugyanebből a DNS-ből, amelyekbe nyilvánvalóan sokkal több szakasz genetikus kód van beleírva, mint amennyire szegény kis *E. colinak* helye vagy szüksége van. Ezzel együtt még a legegyszerűbb életformáknak is nagy mennyiségű információra van szüksége. A *Mycoplasma genitalium* a tudomány mai állása szerint a legkisebb baktérium, ettől függetlenül elég DNS-e van ahhoz, hogy 580 ezer betűből álló genetikus kódot hordozzon. Egy emberi lényt meghatározó – jóval kiterjedtebb – genetikus kód körülbelül *hárombillió* betűből áll, amelyek ott sorakoznak minden egyes két méter hosszú DNS-szalagon, amely ott tekeredik testünk minden egyes sejtjében.[14]

Az 1960-as évek nagy biológiai áttörése – amelyben ismét nagy szerepe volt Crick munkásságának – fejtette meg ezt a genetikai kódot, a „lényegében a morzeábécéhez hasonló" kis szótárat, ahogy Crick nevezte, „amely a genetikus anyag négybetűs nyelvét összekapcsolja a proteinek húszbetűs vezérlő nyelvével".[15]

Anélkül, hogy mélyebben belemennénk ebbe a szubmikroszkopikus alkímiába, csak annyit szeretnék röviden kifejteni, hogy a DNS négy kémiai betűjéből bármely háromnak a kombinációja mobilizálja a sejteket, hogy az aminosavakkal megfelelő sorrendbe csatlakozva specifikus fehérjéket szintetizáljanak – ezzel határozzák meg minden élő organizmus végső alakját, formáját és működését saját öröklött kódjuk alapján. A földi élet rendkívüli sokszínűségét látva én mindig megdöbbenek, amikor emlékeztetnek arra, hogy ugyanazt a lélegzetelállítóan egyszerű rejtjelet lehet átalakítani elégséges mennyiségű kóddá, hogy az meghatározhasson mindnyájunkat. Vagyis csupán a betűk sorrendje különbözteti meg a muskátlit a zsiráftól, a hangyát az elefánttól, a majmot az embertől. Mindez azonban már matematika, ahogy Crick kifejti:

> Mivel a nukleinsav nyelve csupán négy különálló betűből áll, ezért a lehetséges hármasok száma hatvannégy (4×4×4). Hatvanegy ilyen „kodon" alkotja az aminosavat, a maradék három kodon a láncot zárja le.[16]

Ahogy már láttuk, az élő sejtek mindössze húsz aminosavat használnak a fehérjék felépítéséhez. Ebből nyilvánvalóan rengeteg „kétértelműség" adódik – hiszen a hármas párok többsége egynél több aminosavat kódol, és különböző hármasok kódolják ugyanazt az aminosavat. Ma még nem ismert, hogyan döntik el a sejtek, melyik a megfelelő aminosav, amikor úgy tűnik, hogy számos ugyanúgy meghatározott alternatíva létezik.

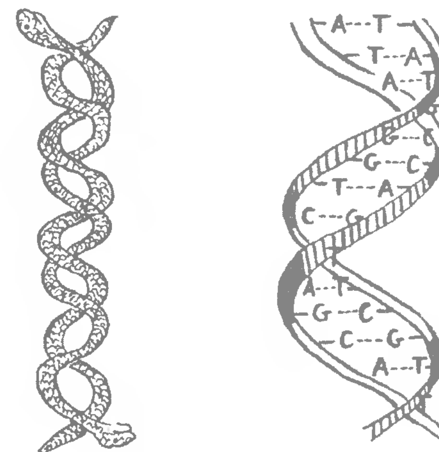
Aminosavakat specifikáló hármasok: TTT=fenilalanin; AAA=lizin; AAG=lizin; GCT=alanin

Tulajdonképpen, és ezt bármiféle következtetés levonása nélkül említem, mindössze két olyan aminosav van, amelyeket a DNS túlságosan fontosnak tart ahhoz, hogy bármiféle kétértelműséget eltűrjön az esetükben, mivel ezeket minden alkalommal egyértelműen, egyetlen kodonnal specifikálja. Az egyik ilyen aminosav a metionin. A másik a triptofán, minden triptamintartalmú hallucinogén forrásmolekulája.[17]

A fentiekből már egyértelművé kellett válnia, hogy mind a nukleinsavakra, mind a fehérjékre (amelyek minden esetben igen nagy méretű, összetett makromolekulák) szüksége van minden élőnek nevezhető dolognak – legalábbis a mi bolygónkon. Durván fogalmazva: nukleinsavakra azért van szükség, mert ezek hordozzák a genetikai kódot, és ezek képesek másolatokat készíteni magukról – ez két olyan dolog, amelyre a fehérjék nem képesek. Másrészt a sejtek mindenféle dinamikus testépítő feladatához – így magának a DNS-nek a felépítéséhez és megsokszorozásához – fehérjékre van szükség. A DNS-be beépített instrukciók nélkül – „fogd ezt az aminosavat", „rakd össze azzal", „állj" stb. – egyetlen fehérjeláncot sem lehetne szintetizálni, a sejtek pedig nem tudnák végezni a dolgukat. Mivel azonban a DNS fehérjék nélkül nem képes felépíteni és lemásolni magát, valódi tyúk-tojás problémával találjuk szembe magunkat.

A Crickben lakozó statisztikust annak az esetnek az abszolút valószínűtlensége zavarta, hogy akár egyetlen teljesen összeállított fehérje is (amelyet hosszú aminosavláncok alkotnak) a véletlen következtében jöjjön létre – függetlenül attól, hogy mennyire tápláló volt az „ősleves", vagy hogy hány billió évig rotyoghattak benne a hozzávalók. Egy átlagos proteint tekintve, amely körülbelül kétszáz aminosav hosszúságú (bár vannak ennél sokkal nagyobbak is), Crick számítása szerint a véletlen keletkezés esélye egy az… itt egy 261 számjegyű összeg következik. Hogy érzékeltessem ennek a számnak a nagyságrendjét: az egész látható világegyetemben (tehát nem csak a mi galaxisunkban) található atomok számát körülbelül 80 számjegyű számmal lehetne leírni – ez meglehetősen szerény összeg, ha egyetlen protein véletlen összeállásának valószínűségével vetjük össze.[18] Akkor mekkora lehet az esélye annak, hogy maga az élet – amely már bakteriális szinten is komplex sejtműködéseket igényel, és ehhez sok proteint használ fel – molekulák véletlen összetalálkozásából született meg?

Az atomi szintig tapasztalható bámulatosan rendezett összetettség érzését tovább erősíti, ha figyelmesebben megvizsgáljuk a DNS kettősspirál-szerkezetét. Emlékezzünk vissza, hogy minden egyes emberi sejtben (ahol minden sejt akkora, mint egy tű hegyének a milliomodrésze) ott található a DNS tíz atom széles, két mé-

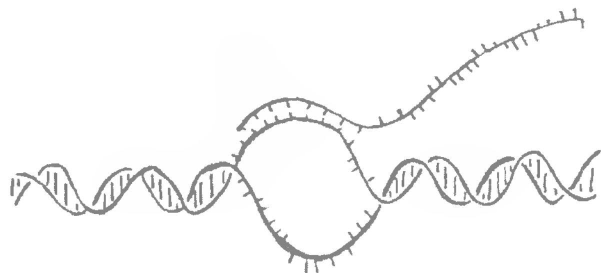

Az összetekeredett szálak „megfordított" szimmetriája miatt a DNS-t gyakran hasonlítják két egyforma kígyóhoz, amelyek ellentétes irányban fonódnak össze

ter hosszú kettős „szalagja".[19] Valójában a kicsinyítési faktor még ennél is nagyobb, hiszen a DNS összefonódó szálai a sejtmagot töltik ki, amely a maga tíz mikrométeres átmérőjével jóval kisebb, mint maga a sejt.

Az eredmény a tömörítés diadala, amelyet ahhoz lehetne hasonlítani, mintha egy húsz km hosszú madzagot helyeznénk el egy cipődobozban. A két egyforma polimerszalag általában úgy fonja egymást körül, mint két azonos, ellentétes irányba néző kígyó, amelyek mindegyike a másik „fejen álló" másolata, és bázisaik speciális sorrendben kapcsolódnak össze (A mindig T-hez; C mindig G-hez).[20] A tudósok igen találóan „mesterkópiának" vagy „biztonsági másolatnak" is nevezik őket, mivel bármilyen hiba jelenik meg az egyik szalagon, a sejt javítómechanizmusa a másik példány alapján helyreállítja az eredeti változatot.

Ahogy az előzőekben már láttuk, minden sejtben a DNS polimerszalagjai mentén ott sorakoznak kémiailag rögzítve azok a részletes genetikai információk, amelyek a fehérjék szintézisét kódolják. Ennek a komplex rendszernek az a szépsége, hogy az utasításokat nem közvetlenül a sejt DNS-archívuma adja ki. Az utasítás először bemásolódik egy RNS-molekulába (a „hírvivő" RNS-be), amely aztán elindítja a szintézist, és többet nem kell a mesterkó-

Információ átírása a DNS-ből az egyszálas RNS „hírvivőbe"

piához nyúlni, amely biztonságosan el van raktározva a DNS kettős spiráljában.

„Már az is eléggé rendkívüli – jegyzi meg Crick –, hogy egy ilyen mechanizmus egyáltalán létezik. Az pedig még ennél is elképesztőbb, hogy minden egyes élő sejtben, legyen szó állatról, növényről vagy mikrobáról, ott találjuk ennek egy változatát."[21] Ami pedig a húszbetűs fehérjekódot illeti – amely igen szorosan kapcsolódik ehhez a bámulatos „átíró" mechanizmushoz –, ennek univerzalitása azt sugallja, hogy a genetikai kód rendkívül ősi képződmény. Valójában ennek, illetve a DNS/RNS-rendszernek, amely megtestesíti, már abban az első élő organizmusban jelen kellett lennie, amelyből minden élet származik. Ugyanakkor Crick véleménye szerint ez a rendszer „túlságosan összetett ahhoz, hogy egy csapásra kialakuljon. Valamilyen egyszerűbb dologból kellett kifejlődnie".[22]

Csupán az a probléma, hogy semmilyen jel nem mutat ennek az egyszerűbb dolognak a létezésére. Semmilyen bizonyítéka nincs annak, hogy az első DNS-alapú baktériumok (3,9–3,4 billió évvel ezelőtt bekövetkezett) elterjedése előtt ilyen típusú evolúció ment volna végbe a Földön. Az ebből adódó következtetések egészen nyilvánvalóak, ám ősracionalista és elkötelezett ateista lévén nehezére esett Cricknek beismerni: „Jelenleg úgy néz ki, hogy a földi élet keletkezése szinte csodaszámba megy, olyan sok körülménynek kellett teljesülni ahhoz, hogy létrejöhessen."[23]

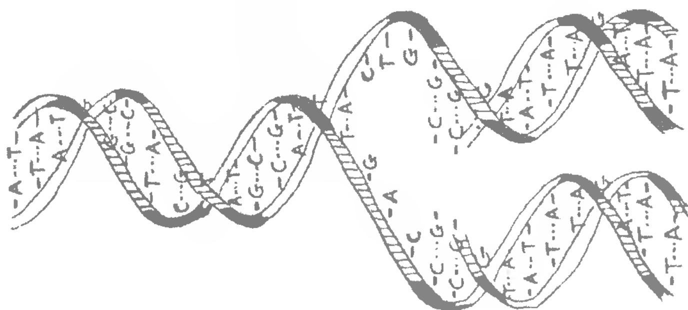
Talán az ilyen „csoda típusú" spirituális magyarázatok elleni tudattalan lázadás vezette oda Cricket, hogy előálljon a „pánspermia"-elméletével. Ő nem hitt a természetfeletti létezésében, a bizonyítékok azonban arról győzték meg, hogy a négybetűs DNS-„nyelv" a húszbetűs protein-„nyelv"-vel, illetve a kettőt összekapcsoló átírási mechanizmus igen kis valószínűséggel jöhetett létre itt a Földön az anyag véletlenszerű összeütközései révén. Úgy tűnik, a rendszer bizonyos értelemben „tervezett", sőt „teremtett" volt, *mielőtt még* elindult volna földi működése. De ki teremtette? Crick önmagát tagadná meg, ha fontolóra venné azt a lehetőséget, hogy valamiféle természetfeletti lény keze van a dologban, akit az emberek Istennek hívnak. Neki jobban tetszett az a forgatókönyv, amely szerint távoli bolygóról származó idegen lények küldtek bakteriális DNS-sel töltött rakétákat egy ígéretes naprendszerbe.

Az élet zenéje szalagra rögzítve

Elég különös elgondolni, hogy a testünk felépítését és működését azok a komplex, kódolt genetikai információk határozzák meg, amelyeknek felét apánktól, felét anyánktól örököltük. Ahogy még mélyebbre ásunk, rájövünk, hogy ők is a szüleiktől örökölték a DNS-üket, és ez így megy tovább, generációk láncolatán át egészen az élet kezdetéig. Ez egyetlen állandó faktor, amelyben a 3,9 billió évvel ezelőtt létrejött baktérium és a legmagasabb rendű emberi faj osztozik, az az önmagát másoló kis polimer „magnószalag", amelyre a DNS-rendszerünk épül.

Már említettem, hogy minden emberi sejtben két méter hosszan ott található ez a feltekert „magnószalag", amely az emberi lények megalkotásához szükséges komplett genetikai információhalmazt hordozza. Polimerként ez a magnószalag kémiailag rokonságban áll azokkal a vinil adathordozókkal, amelyekre a hatvanas évek dalait rögzítették. Ezek a kis szalagok azonban az élet vég nélkül sokszorosítható és megújítható zenéjét játsszák le:

> A sejtosztódás folyamatában sejtszaporodás megy végbe: minden egyes sejt két új sejtre oszlik, ezek a sejtek is szétválnak, és így tovább. Mielőtt egy sejt osztódna, megduplázza DNS-ét, így minden új sejt teljes DNS-készlettel rendelkezik, amelyben ugyancsak megtalálható a szervezet teljes génkészlete. A DNS-en található géneknek csak egy kis töredéke aktivizálódik az adott sejttípusban. [...] Ez a módszer – vagyis minden egyes sejt ellátása a teljes DNS-készlettel – tulajdonképpen rendkívül egyszerű módja annak, hogy a szükséges információ mindenütt meglegyen, ahol erre szükség van – azzal

Mielőtt egy sejt osztódna, megduplázza a DNS-ét, így minden új sejt teljes DNS-készlettel rendelkezik, amelyben ugyancsak megtalálható a szervezet teljes génkészlete

együtt, hogy a séma, természetesen, hatalmas mennyiségű ismétlődő DNS-másolást és -sokszorosítást igényel.[24]

A látszólag redundáns másolás és sokszorosítás témája újra és újra előbukkan. Elsőnek itt van mindjárt maga a kettős spirál – egy eredeti és egy másolt példány. Aztán ott az RNS szerepe: buzgón másolja a DNS bizonyos szegmenseiről a kódokat, hogy elindítsa a fehérjeszintézist. Ez azt eredményezi, hogy a DNS-szalagokon kódolt rendkívül fontos információk többsége semmiféle funkcióval nem rendelkezik az adott sejt számára. Ezek „nincsenek kapcsolatban a rendszerrel":

> Így a szemben kifejlődő sejtek csakis azokat a géneket használják, amelyek a szemsejtek növekedését irányítják. Hogy a sejtek honnan „tudják", hogy melyik szervhez tartoznak, az ma még csak részben ismert.[25]

Annyi világos: a DNS normális működéséhez tartozik, hogy az idő nagy részében a DNS állományának túlnyomó része nincs kapcsolatban a rendszerrel, és csak bizonyos szegmensei aktiválódnak a fehérjeszintézishez. Ráadásul hiba lenne azt gondolni, a DNS egyetlen funkciója, hogy az örökölt genetikus funkcióknak megfelelő utasítások szerint fehérjéket állítson elő. Épp ellenkezőleg, még a géneken belül is kevesebb mint egy százalék az olyan bázisok száma,

amelyek fehérjeszintézishez szükséges programokat tartalmaznak.[26] A probléma még nagyobbnak tűnik, ha felidézzük, hogy maguk a gének alig háromszázaléknyi helyet foglalnak el a DNS-ben. A pontos arányt illetően megoszlanak a vélemények, mivel egyes tudósok öt, mások akár tíz százalékra becsülik a gének arányát, de még a legnagyobb becslés is azt jelenti, hogy „a testünkben található DNS hatalmas többsége olyasvalamit végez, amiről ma még nincs tudomásunk".[27] Csak annyit tudhatunk biztosan a DNS ezen óriási könyvtárairól – ne felejtsük el, hogy a teljes mennyiség 90-97 százalékáról van szó –, hogy hatalmas mennyiségű információt tárolnak pontosan ugyanazon a nyelven, mint a genetikus kódok, az ő esetükben azonban nem proteinek megalkotására vagy más felismerhető funkcióra vonatkoznak a betűk. Az ilyen „nem kódoló" szövegek hosszú bázissorokat tartalmaznak, amelyek újra és újra megismétlődnek – néha több ezerszer is –, látszólag haszontalanul. A tudósok ezért érthető módon elég sokáig azt hitték, hogy ez valamiféle „szemét-DNS" lehet, felesleges, jelentés nélküli kódolás, amelynek semmilyen funkciója nincs, és csak azért maradhatott fenn, mert az osztódó sejtek automatikusan lemásolták.

De miért őrizne meg a természetes kiválasztódás ilyen hatalmas mennyiségű zagyvaságot, és miért vállalna annyi fáradságot, hogy minden egyes élő sejtben reprodukálja azt?

A problémát számos különféle irányból megközelítve, a tudósok mára azt találták, hogy a válasz meglehetősen egyszerű. Az úgynevezett „szemét-DNS" valójában létfontosságú szerepet játszik a sejten belüli folyamatok szabályozásában, és minden egyes darabkája ugyanolyan fontos általános egészségünk és a szervek működésének szempontjából, mint a már jóval ismertebb kódoló szakaszok. Arra azonban most nincs hely ebben a könyvben, hogy leírjam a DNS nem kódoló szakaszának tudományos feltárásából adódó kiterjedt orvosi implikációkat. Engem valami más érdekel, valami olyasmi, amit egészen más kutatások véletlen melléktermékeként fedezett fel a tudomány, egy olyan információról, amely ezeken a hosszú, nagyrészt még mindig rejtélyes polimerszakaszokon található.

Azokról a mintákról lesz szó, amelyekben ez az információ szerveződik.

Zipf üzenete

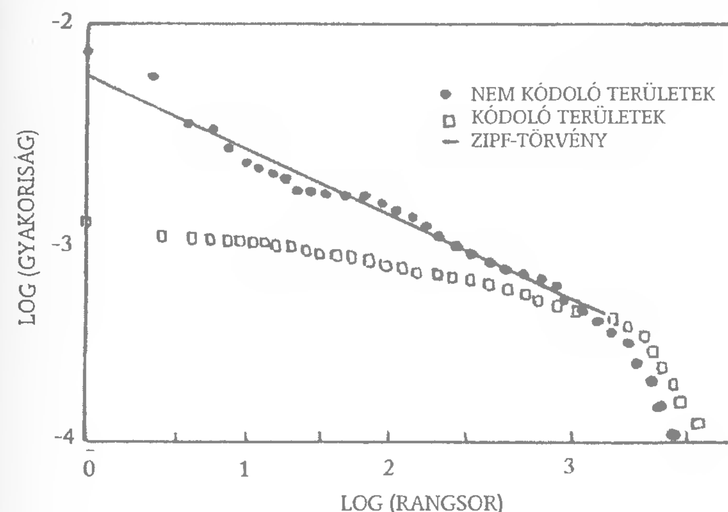
Minden emberi nyelvnek van egy igen furcsa és teljesen váratlan közös titka. Zipf törvényének hívják George Zipf nyelvész után, aki 1939-ben fedezte fel ezt a törvényszerűséget. Az említett nyelvész számos különféle nyelven írt szöveget tanulmányozott, amelyekben a szavakat előfordulási gyakoriságuk szerint rangsorolta. Azt a szabályt fedezte fel – amely mára az angoltól kezdve az inuit, japán vagy xhosa, arab vagy urdu nyelvig bezárólag minden esetben igaznak bizonyult –, hogy közvetlen, pontos és minden intuícióval szögesen ellentétes matematikai összefüggés mutatható ki a szó statisztikai rangja és tényleges előfordulási gyakorisága között. Nem számít, milyen szöveget választott; amikor Zipf egy szó előfordulási gyakoriságát hasonlította össze annak statisztikai rangjával (vagyis a rangsorban elfoglalt helyezési számával), fordított arányosságot figyelt meg. Ha ezt az eloszlást egy kétszeres logaritmusskálájú diagramban ábrázolta, egy meghatározott dőlésszögű egyenest kapott. Általánosságban véve a dőlés meredeksége 0-tól mínusz ¥-ig terjed, az ideális a –1 érték.[28]

Ahhoz, hogy megértsük az általános törvényszerűséget, képzeljünk el egy könyvet tetszőleges szószámmal, legyen hatvanezer vagy 114 ezer vagy bármilyen más szám, teljesen mindegy. Ha a könyvben szereplő leggyakoribb szó – vagyis a rangsor első helyezettje – tízezer alkalommal szerepel, akkor biztosak lehetünk benne, hogy a tizedik leggyakoribb szó (vagyis a rangsor tizedik helyezettje) ezer alkalommal fog szerepelni, a századik leggyakoribb szó pedig csak százszor. A számok nyilván szövegenként különbözőek lesznek a szöveg hosszának függvényében, a rangsor és az előfordulási gyakoriság arányszáma azonban mindig egyformának bizonyul minden egyes emberi nyelvben. Dióhéjban ezt nevezzük Zipf törvényének.[29]

Most nézzünk egy még különösebb dolgot! Az 1990-es évek közepén a Boston University és a Harvard Medical School kutatói megvizsgáltak 37 (egyenként legalább ötvenezer bázispárt tartalmazó) – két rövidebb, illetve egy 2,2 millió bázispárt tartalmazó – DNS-szakaszt. Ahol ez lehetséges volt, kiértékelték a kódoló és a nem kódoló területeket is.[30] Megfigyelték, hogy minden szakaszban léteznek jellegzetes hármas, négyes, ötös, hatos és hetes bázispárminták – amelyek az egyes „szavakhoz" hasonlíthatók.

Ez a felismerés vezette őket arra, hogy két standard nyelvészeti tesztet próbáljanak ki az anyagon. Ezek egyike a Zipf-teszt volt, és Zipf módszerét követve rangsorba állították a DNS „szavait" az előfordulási gyakoriságuk szerint, majd az egyes szavak konkrét előfordulási számaira vetítve felrajzolták a függvényt.

Minden esetben, ahol a kódoló szakaszokkal számoltak, az derült ki, hogy a DNS-szakaszok *nem engedelmeskednek* Zipf törvényének. Az ember pontosan erre számít, hiszen a kódoló szakasz csupán kódokat tartalmaz, nem nyelvet – és talán helyesebb bizonyos fehérjék megalkotási sablonjaiként tekinteni őket.[31] „A kódoló résznek nincs grammatikája – magyarázza a kutatásvezető Eugene Stanley. – Minden egyes [bázis] hármas egy aminosavért felel [egy proteinen belül]. Ehhez nem tartozik magasabb struktúra."[32]

A DNS nem kódoló területein található önkényes „szavak" előfordulási gyakorisága megegyezik az emberi nyelvekben található lienáris függvénnyel. Ezzel szemben a DNS kódoló területei nem illeszkednek ehhez a törvényhez (Eugene Stanley nyomán, *Science*, 1994. november 25.)

Ez eddig igazán megjósolható és biztató eredmény. Természetesen a DNS-ünk nem tartalmaz intelligens üzeneteket, és nem is próbálnak velünk kommunikálni semmilyen nyelven! Ha ezt tennék, a modern evolúciós tudomány minden alapelve a feje tetejére állna! Ezután viszont a létező legváratlanabb – Eugene Stanley értékelése

szerint „valóban figyelemre méltó" – fejlemény következett be: „Nincs rá semmilyen precedens vagy ok, ami igazolná a létét."[33] Ez a valóban figyelemre méltó, teljesen váratlan felfedezés az volt, hogy a *DNS nem kódoló szakaszai minden egyes esetben tökéletes lineáris függvényt produkáltak, amely hajszálpontosan egyezik a Zipf törvény függvényével.*[34] Ha ezekben a DNS-szakaszokban olyan könyvek sorakoznak, amelyeket megfejthetetlen kódokba írt betűkkel teleírt oldalak töltenek meg, akkor ez az eredmény arra kényszerít minket, hogy kimondjuk: azok a betűk nem egy véletlenszerű betűkatyvaszt, hanem egy szervezett nyelv szavait alkotják.

Stanley egyáltalán nem futamodik meg az effére implikációk elől. Véleménye szerint a DNS nem kódoló szakaszai valóban „strukturált nyelvet tartalmaznak, amely alapvetően különbözik a génekben lévő kódolásától".[35] Még ha nem is a fehérjék kódolása a feladatuk, meg kell fontolnunk annak lehetőségét, hogy a „»szemét-DNS« is hordozhat valamilyen üzenetet".[36]

Az ilyen merész feltételezéseknek további táptalajt szolgáltat a második nyelvészeti teszt, amelyet a kutatócsapat szintén elvégzett a DNS-szekvenciákon. A Claude Shannon információelméleti szakember által az 1950-es években kifejlesztett teszt a karaktersorozatokban szereplő „redundanciák" mérésével választja el a valódi nyelven írt szövegeket a halandzsaszövegektől. A teszt működik (mégpedig egyetemes érvénnyel), mivel „a nyelvek redundáns szekvenciák. [...] A szomszédos karakterek vizsgálatával ki lehet javítani a nyomdahibákat. Egy véletlenszerű szekvenciában ezzel szemben nincsenek redundanciák".[37]

Az eredmény ezúttal is az lett, hogy a tesztet a kódoló DNS-szakaszra alkalmazva *nem* mutatkoztak az emberi nyelvhez hasonló jelenségek – ahogy azt meg is lehetett jósolni. A genetikus kódban nincsenek – és nem is lehetnek – redundáns szekvenciák, ahol a hibát az általános kontextusból lehet kijavítani. Épp ellenkezőleg, a genetikusok pontosan tudják, hogy akár egyetlen gén egyetlen bázispárjának hibája is katasztrofális abnormalitásokat eredményező kódolási problémát okozhat. A nem kódoló DNS-szakaszokban ezzel szemben a kutatók „meglepően nagyszámú redundanciát fedeztek fel – egy újabb jel, amely arra utal, hogy valamit beleírtak ezekbe a rejtélyes sorokba".[38]

Röviden összefoglalva: ezek a teljes mértékben meglepő felfedezések lehetővé teszik számunkra, hogy fontolóra vegyünk valami

egészen meglepő dolgot. Meglehet, hogy az úgynevezett „szemét-DNS-ben" szereplő kémiai „írás" nem egyszerűen csak „rendelkezik a nyelv minden sajátosságával",[39] hanem talán *valóban nyelv*. Amikor 2005 júniusában kapcsolatba léptem Eugene Stanley professzorral, hogy megkérdezzem tőle, még mindig kiáll-e az 1994-es sokkoló felfedezése mellett, vagy azóta már megcáfolták-e mások az állításait, azt válaszolta: „Mérget vehet rá, hogy kiállok mellette! Semmit sem cáfoltak meg!"

Az ősi névtelen szerző

Általános szabályként megállapíthatjuk, hogy minél összetettebb egy organizmus, annál több nem kódoló DNS-t tartalmaz. Emellett azonban rengeteg egyszerű organizmusban is található nagy mennyiségű nem kódoló DNS, de még a legegyszerűbb élőlényekben is van valamennyi. Ezek a hosszú, látszólag jelentés nélküli kódsorok olyan széles körben fellelhetők minden egyes élőlényben, hogy még az is lehet, hogy legrégebbi közös ősünk – a négybillió évvel ezelőtt megjelenő első egysejtű baktériumok – DNS-éből származnak.[40]

Sokkal több közös vonásunk van a primitív organizmusokkal és az alsóbbrendű állatokkal, mint gondolnánk. Az Australian National University kutatói 2003 decemberében publikáltak egy tanulmányt, amelyben az *Acropa millepora* korall 1300 DNS-szakaszát vizsgálták, amelyekben több mint ötszáz olyan kódoló és nem kódoló területet találtak, amely az emberi szervezetben is előfordul.[41] Hasonlóképp 2004-ben a University of California kutatói azt találták, hogy az első közös ősünktől elválasztó ötvenmillió éves eltérő fejlődés dacára az egerek és az emberek nem kódoló DNS-ének hosszú szakaszai teljesen megegyeznek.[42] „Teljes mértékben kiütött ez a felfedezés – kommentálta az eredményt Haussler professzor, a tudóscsoport vezetője. – Rendkívül érdekes belegondolni, hogy ilyen régóta megőrzött elemekről ez idáig semmit sem tudott a tudományos közösség."[43]

Én azonban sokkal izgalmasabbnak találtam azt a lehetőséget, amelyet Eugene Stanley és harvardi kollégái vetettek fel, nevezetesen, hogy „valamiféle üzenet" lehet beírva a rendkívül régóta megőrződött kódszakaszokba, amelyek a DNS kilencvenhét százalékát foglalják el úgy, hogy semmilyen ismert funkcióval nem ren-

delkeznek. Nehéz lenne elképzelni, hogy kizárólag véletlen kémiai folyamatok révén miképp jöhetett volna létre ennyire a nyelvhez hasonló szervezettség a „szemét-DNS-be" beágyazva. Ha azonban valóban üzenetről van szó, nem pedig valamiféle véletlenül létre jött korcs szüleményről, akkor ki vagy mi írhatta bele? Azok számára, akik kényelmetlennek érzik az ügyeinkbe – és mindenek előtt a teremtésünkbe – történő isteni vagy szellemi beavatkozás gondolatát, Francis Crick pánspermia-elmélete szolgálhat elfogadható és kompakt magyarázatként. Hadd hívjam fel azért a figyelmet arra, hogy Crick – annak ellenére, hogy egyike a 20. század egyik nagy racionális ateistáinak – LSD-transz alatt látott DNS-szerkezet-víziója hatására érezte szükségét annak, hogy kijelentse, a kettős spirált fejlettebb idegen lények hozták a földre űrhajóikon.

A belső tanító

Elég bizarr dolog, hogy Crick hipotézise nemcsak az amazonasi yagua törzs ayahuascalátomások inspirálta mitológiájában tükröződik vissza, de számos – egymást nem ismerő – nyugati önkéntes is hasonló DNS-szerkezetet tartalmazó látomást tapasztalt meg, miután ayahuascát vagy tiszta DMT-t fogyasztott. A 18. fejezetben láttuk, hogy Rick Strassman a University of New Mexicón zajló DMT-kutatásának számos önkéntes résztvevője tapasztalt meg intenzív látomásokat, amelyekben „DNS-szálak"[44] vagy „DNS-spirálok"[45] jelentek meg. A 19. fejezetben láttuk annak az amerikai biológusnak az esetét, aki az ayahuasca hatása alatt speciális DNS-szekvenciák pontos képét látta, a 3. fejezetben pedig én is beszámoltam arról az ayahuascalátomásomról, amelyben „kígyókat láttam egymáson tekergőzni, mintha a DNS kettős spiráljai lennének".

Valóban úgy tűnik, mintha ezekre a témákra mindenütt bőségesen találnánk példákat ott, ahol az emberek olyan triptamin tartalmú hallucinogénekkel találkoznak, mint a DMT, az LSD, a pszilocibin és az ayahuasca. 1961-ben Michael Harner amerikai antropológus volt az egyik első nyugati ember, aki részt vett bennszülöttek ayahuascaszeánszán – amely az ő esetében egy conibo indián faluban, a Rio Uyayali (az Amazonas egy távoli mellékfolyója) mentén zajlott le. Miután jókora adagot megivott a keserű főzetből, Harner igen látványos víziót élt át, amelyben sárkányszerű lényeket látott, akik az űrből menekültek valami (talán ellenséges erő?) elől a földre egy „évmilliókon" át tartó utazás végén:

> A teremtmények megmutatták, hogyan teremtettek életet a bolygón, hogy elrejtőzzenek a formák sokfélesége között, és így álcázzák a jelenlétüket. Bámulatos alkotási folyamat bontakozott ki előttem, több százmillió év alkotó tevékenysége pergett le a szemem előtt olyan széles skálán, olyan színes és eleven képekben, amelyeket elképzelni sem lehet. Megtanultam, hogy a sárkányszerű lények az élet minden formájában benne rejtőznek – vagyis az emberben is. Azt mondták, ők az emberiség és az egész bolygó valódi urai. Mi, emberek csupán ezen lények tartályai és szolgái vagyunk. Ezért tudnak a belsőmből beszélni hozzám. Így utólag visszatekintve azt is mondhatnám, hogy majdnem olyanok voltak, mint a DNS, jóllehet abban az időben (1961-ben) semmit sem tudtam a DNS-ről.[46]

Jóval később, az 1990-es években Jeremy Narby ayahuascalátomásaiban hasonló gondolatmenet bontakozott ki. Beszámolója szerint a főzet első fogyasztásakor váratlanul

> két hatalmas óriáskígyó társaságában találtam magam, amelyek úgy 15 méter hosszúak lehettek. Megijedtem. Itt vannak ezek a hatalmas kígyók, a szemem lehunyva, miközben ragyogó fényekből álló, bámulatos világot látok. Ködös gondolataim között egyszer csak szavak nélkül beszélni kezdenek hozzám a kígyók. Elmagyarázzák nekem, hogy én csupán egy emberi lény vagyok.[47]

A felszíni különbségek ellenére úgy érzem, hogy Narby és Harner ayahuascaélményei igen sokban hasonlítanak Crick LSD-élményéhez, valamint az utána kigondolt pánspermia-elméletéhez. Lényegében mind a hárman egy olyan rendszert vizionáltak, amely a földön kívül jött létre, kígyószerű formában létezik, jelenleg bennünk lakozik, mindnyájunknál magasabb rendű, és az emberi faj irányítását és ellenőrzését végzi. Crick ezt kettős spirálnak nevezi, amely egysejtű baktériumokban feltekeredve, idegen űrhajók fedélzetén érkezett a galaxisból. Harner ugyanezt a teremtményt sárkányokként látja,

amelyek szintén „több százmillió évnyi" űrutazás után érkeztek a földre, ahol megtalálták a módját, hogy megörökítsék magukat minden földi élet magjában, és ők az „emberiség igazi urai". Narby két kígyót helyez ebbe a pozícióba, amelyekről megjegyzi, hogy a DNS kettős spirálja „két összefonódó kígyóra"[48] emlékeztet, amelyet ő olyan „rendkívül kifinomult technológiának" nevez, amely „eredetileg valahol a földön kívül fejlődött ki".[49] Ennek a gondolatnak egy könyvet is szentelt, amelyben *Kozmikus kígyó*nak nevezi a DNS-t, amelybe olyan intelligens üzeneteket kódolhattak, amelyekhez csak módosult tudatállapotban férhetünk hozzá.[50]

Úgy érzem, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a lehetőséget, hogy a DNS rejtélyét illető meglátások, amelyekre a tudósok és antropológusok jutottak, akárcsak az amazonasi sámánoknak az ayahuasca tulajdonságaira és más növényekkel való kölcsönhatására vonatkozó felismerései, nem véletlenszerű módon következtek be. Ha a DNS-ünk eredetét tekintve technológiai termék (ahogy azt Crick sugallja), akkor minden okunk megvan azt feltételezni, hogy készítői azt várták, ez a technológia – előbb vagy utóbb – fejlett intelligenciájú lényeket fog eredményezni. Ebben az esetben az az egyetlen biztos módja, hogy üzenetet küldjenek ezeknek a jövőbeli lényeknek – függetlenül attól, hogy azok milyen kiszámíthatatlan fizikai és mentális utat járnak be –, ha a DNS-ükbe írják bele a szöveget. A DNS legalapvetőbb elemi szerkezete tulajdonképpen minden élőlényben megtalálhatók, ám a magasabb rendű élőlényekben jó eséllyel nagyobb mennyiség halmozódik fel az üzenetből.

Ezért annyira érdekes számunkra a teljes DNS-könyvtár kilencvenhét százalékát kitevő nem kódoló „szemét-DNS", a maga nyelvhez hasonlító tulajdonságaival. Lehetséges, hogy az ilyen hallucinációk nemcsak a DNS vagy a növények természetéről, bizonyos betegségek gyógyításáról vagy a valóság természetéről szóló valódi tudást adják át nekünk, de egyben igen hatékony biotechnológiát is képviselnek, olyan genetikai manipulációt, amelynek segítségével feltárhatjuk a sejtjeinkben tárolt örökség valódi lehetőségeit. Más szóval: lehet, hogy az emberiség ősi tanítói végig ott voltak bennünk, nekünk azonban módosult tudatállapotba kellett kerülnünk ahhoz, hogy meghallhassuk a mondanivalójukat.

V. rész

Vallások

Huszonegyedik fejezet

Rejtőzködő sámánok

Amióta 35 ezer évvel ezelőtt az európai festett barlangokban megjelentek az első határozott nyomai, a vallás minden kétséget kizáróan az emberi viselkedést befolyásoló két-három legerősebb tényező közé tartozik – olyan egyetemes és mélyreható funkciója van, mintha az emberiség fizikai igényei közé tartozna.

Jelentősége az emberi ügyek alakításában egyáltalán nem korlátozódik a múltra.

Hiába fejlődik a tudomány – amelynek sem tere, sem türelme nincs ahhoz, hogy a természetfelettivel foglalkozzon –, durván az emberiség kétharmada még ma is szilárdan hisz a természetfeletti lények és a szellemvilág létezésében. A hinduk és a buddhisták felismerték a végtelen számú nem fizikai világok, lények, intelligenciák és létállapotok létezését. A zsidó vallás szerint Mózes szemtől szembe találkozott Istennel – ahogy a Tóra írja –, és a tízparancsolat formájában „mennyei írást" vett át tőle. Az iszlám tanításai szerint Mohamed találkozott egy fenséges természetfeletti lénnyel, akit később Gábriel arkangyalként azonosított. Az angyal érkezését „különös, harangzúgásszerű" zaj előzte meg, majd a próféta megkapta a Korán teljes szövegét.[1] Érdekes felidézni, az előző fejezetekben megismert ufóáldozatok és sámánok esetét, akik azt hitték, hogy egy a túlvilágon őrzött könyvet mutattak nekik, amelyből valamiféle megvilágosodáshoz jutottak – ugyanis a muszlimok hite szerint a Korán egy olyan örök érvényű írótábla tökéletes másolata, amelyet a mennyekben őriznek.[2] Erre a jelenségre a mormon vallásban is találunk párhuzamot, mivel hitük szerint Joseph Smith egy Moroni nevű angyaltól kapta meg aranytáblákon a Mormon Könyvének nevezett szent szöveget – és a táblák később levegővé váltak.[3]

Mani, a manicheus vallás névadó alapítója a Kr. u. 3. században kijelentette, hogy egy angyal tanította őt, aki először 12 éves korában látogatta meg, és elmondta neki, hogy az emberiség tanítása lesz a küldetése. Ez a lény, aki egész életében ellátta inspirációk-

kal, gyakran „kápráztató fényvillanások”[4] közepette jelent meg előtte. Hasonlóképp a kereszténység nagy apostola, Szent Pál is egy természetfeletti lénnyel lezajlott találkozása után kezdte meg küldetését, amikor a damaszkuszi úton váratlanul egy hangot hallott, amelyhez olyan ragyogó „égi fény” társult, hogy a földre rogyott, és három napra megvakult.[5] Pál sámáni beavatásának története kényelmesen beilleszkedett a keresztény vallás keretei közé, amely egy olyan természetfeletti lény életében, halálában és feltámadásában való hiten alapul, akinek apja az Isten, anyja halandó földi nő volt, ezért ő maga a szellem-ember hibridek egy különleges, rendkívül fontos és hatékony formája. A kereszténység hisz az angyalokban, az ördögökben, különféle démonokban és más természetfeletti lényekben is – mint amilyen a Szűzanya vagy a Szentlélek. A kereszténység mennyországa és pokla természetesen a szellemvilág.

Nem futhatunk el a tények elől. A természetfelettiben való hit akár emberi alakban megszületett szellemlények formájában, akár bizonyos emberek megvilágosodásában ölt testet – felel azért a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális fejlődésért, amely felmérhetetlen jelentőséggel bír az emberiség történelmében.[6] Ráadásul elég néhány percig nézni valamilyen nemzetközi hírcsatorna műsorát, hogy rájöjjünk, milyen hatalmas ereje van a vallásnak *még mindig*, milyen mélyen és hatékonyan befolyásolja emberek millióinak tudatát szerte a világon – és ez a befolyás napjaink legforróbb politikai ügyeire is kiterjed. Kevés tudós értene egyet az öngyilkos merénylők szilárd hitével, miszerint ha felrobbantják magukat, akkor lelkük egyenesen a paradicsomba kerül, viszont senki sem vitatná, hogy az ilyen hitnek mekkora hatalma van a „valódi világ” eseményeinek alakításában.

A sámánizmus bürokratizálása

Mivel a vallási hiedelmek ilyen fontosak, ezért nyugodtan ki lehetne mondani, amit a bizonyítékok mutatnak végső eredetüket és ihlető forrásukat illetően. A bizonyítékok pedig – ha elég mélyre leásunk az összes nagy világvallás gyökereihez – azt mutatják, hogy egy erős és karizmatikus egyéniség természetfeletti találkozása és tapasztalata szolgáltatott alapot a vallás megalapításához. Egy olyan egyén tapasztalatáról van szó, akinek megvolt az a

képessége, hogy átadhassa másoknak azt, amit *tudott*. Annak ellenére, hogy az ilyen hitvallások generációkon át hamar dogmává merevednek, az a fent idézett néhány példából is világos, hogy nem a levegőből varázsolták elő őket, nem is tudós kutatások eredményeként születtek meg, de nem is a feltételezett emberi szükségletek tudatos kielégítésére agyalták ki őket. A vallások minden egyes esetben kizárólag azokból a kísérletekből születtek, amelyek során a vallásalapítók – akik minden mérce szerint a legmagasabb rendbe tartozó sámánok voltak – megpróbálták leírni, ábrázolni és megmagyarázni természetfeletti tapasztalataikat. A bizonyítékok, amelyeket ezeken a lapokon feltártam, azt sugallják, hogy az ilyen típusú tapasztalatok az emberi kultúra születése óta kibogozhatatlanul összefonódnak a módosult tudatállapotokkal – sőt, tulajdonképpen azokból származtak –, és valójában csakis a mély transzállapotban hozzáférhetők, amelyeket az esetek döntő többségében pszichoaktív növények fogyasztása váltott ki. Weston La Barre antropológus még ennél is továbbmegy:

> A természetfelettire vonatkozó minden tudásunk *de facto* a vallási vizionáriusok és önkívületi állapotba került „szent emberek” – vagyis a próféták és sámánok – kijelentéseiből származik. [...] A papok csak az eklézsia adminisztratív ügyeit intézik, amelyek erre a természetfeletti bázisra épülnek...[7]

Úgy érzem, hogy La Barre megfigyelése tökéletesen helytálló, és épp a lényegre tapint rá. A modern világ összes nagy vallása esetében régmúlt korokban élt alapítóik eredeti természetfeletti tapasztalataiból és revelációiból élnek mindmáig a papok, a lelkipásztorok, a rabbik, a mollahok és a püspökök – akik nem pusztán adminisztrátornak, hanem az emberiség és a túlvilági hatalmak közt kapcsolatot létesítő valódi közvetítőknek állítják be magukat. Az olvasó immár nagyon jól tudja, hogy az ilyen közvetítő szerep a sámánok feladata. Számunkra elég sajnálatos módon a tekintélyes bürokraták és menedzserek, akik a túlvilággal való kapcsolatuk monopóliumát gyakran évszázados brutális elnyomás révén alapozták meg, nem sámánok. Épp ellenkezőleg, napi munkájuk során ők sem találkoznak nagyobb valószínűséggel szellemekkel, mint gyülekezetük bármely tagja. Azt tanítják, és ahhoz ragaszkodnak (gyakran vaskalapos módon), amit *megtanul-*

tak a természetfelettiről, de nincsenek különleges képességeik, és nem gyakorolnak semmiféle speciális technikát, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy behatoljanak a természetfeletti birodalmakba, ahonnét a nehezen megszerzett, igazi értéket képviselő tudással térhetnek vissza közösségükbe. Hacsak nem tartoznak fajunk azon két százalékához, amely képes spontán transzállapotba lépni, vagy nem fogyasztanak pszichoaktív drogokat, illetve nem alkalmaznak nagy vesződséggel és fáradtsággal járó testi technikákat ahhoz, hogy előidézzék az ilyen transzállapotokat, akkor elég nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy ezek a tisztségviselők *soha* nem állnak elő olyan új természetfeletti élménnyel, amely felfrissítené az általuk vezetett és irányított vallás eredeti inspirációit, revelációit és meglátásait. Talán ez is a modern világ tragédiájának része – ez a vakság, amely oly hosszú időn át lehetővé tette számunkra, hogy félreismerjük azokat a tapasztalatokat és revelációkat, amelyek elindítottak minket az emberré válás útján.

Milyen reményünk maradt az igazság feltárására? Bizonyos értelemben az igazság mindig is itt várt ránk. Tulajdonképpen velünk született jogunk. Ahogy La Barre is elismeri, minden vallás gyökerénél a sámánisztikus eksztázis rejtőzik: „A sámánisztikus eksztázis természete akkor mutatkozhat meg a maga valójában, ha figyelmünket az ősi hallucinogénekre fordítjuk…"[8] Ezt az ösvényt követtük végig ebben a könyvben. Azzal, hogy kiemelt figyelmet fordítottunk az ősi hallucinogénekre, megkíséreltük megvilágítani azt a kérdést, mivel járulhatott hozzá a sámánisztikus eksztázis a modern emberi viselkedés megjelenéséhez. A folyamat során elkerülhetetlenül bevonódtunk az emberi tudat teljes spektrumának feltérképezésébe, amelynek során számba kellett vennünk azokat az összetett valóságokat, amelyeket az agyunk képes érzékelni – ahelyett, hogy kizárólag a „gondosan válogatott haszonelvű anyagi világ" keretei közé szorítottuk volna magunkat, amelyet agyunk „fojtószelepe" normális tudatállapotban beenged a tudatunkba, s amelyet, tévesen, a „valóság teljes, de legalábbis elégséges képének" tekintünk.[9]

A fojtószelep, ahogy azt Aldous Huxley megfigyelte (lásd 11. fejezet), egyszerűen arra szolgál, hogy megóvjon minket

> a túlterheléstől, valamint attól, hogy megzavarjon bennünket ez a nagyrészt haszontalan és lényegtelen tudás. Ezt oly módon valósítja meg, hogy kirekeszti azon információk többségét, amelyeket egyébként bármely pillanatban észlelnénk vagy emlékezetünkben felidéznénk, és csupán azt a rendkívül csekély és speciális részt hagyja meg, amelyről valószínűsíthető, hogy gyakorlati szempontból hasznos lesz…[10]

Az evolúció amellett, hogy ellátott minket ilyen nyilvánvalóan adaptív eszközzel, feltehetőleg ugyanilyen fontos okból egy sor különféle sámántechnikát is biztosított számunkra, amelyek segítségével szinte bárki kiiktathatja saját agyának fojtószelepét. Van abban valami keserű irónia, hogy ezt az „ingyenes kegyelmet", amelyet őseink elővigyázatosan és nagy tisztelettel használtak fel a nem hétköznapi valóság feltárására és megismerésére, a bürokraták beterelték az eklézsia „zsákutcájába", ahol minden csak dogma és végtelen ismétlődés, ahol többé senkinek sincsenek első kézből származó tapasztalatai a természetfelettiről, ahol semmi újat nem lehet felfedezni vagy megtanulni.

Primitív keresztények

A rothadás minden kultúrában abban a pillanatban veszi kezdetét, amikor a sámánokat őrülteknek és fantasztáknak minősítik, és megtagadják a „hétköznapi emberek" jogát, hogy közvetlenül megtapasztalhassák a kinyilatkoztatásokat, a spiritualitás kizárólagos letéteményesének pedig azt a papi osztályt teszik meg, amelynek tagjai csak azt tanítják, amit másoktól tanultak, nem pedig azt, amit ők maguk megtapasztaltak.

Nézzük meg például a kereszténységet. Megalakulásakor, mintegy 2000 évvel ezelőtt nyilvánvalóan sámánisztikus vallás volt. Ez aligha meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy Krisztus nyilvánvalóan és mélyen sámán volt maga is. Nemcsak származása, félig emberi, félig isteni mivolta vagy gondviselés adta gyógyítói képességei miatt van ez így. A kereszthalál kínszenvedései, a testét átdöfő lándzsa, halála és feltámadása egy olyan szellemi lényé, akinek hatalmában áll megmenteni a lelkeket: mindez lényegében a sebesült ember története, az a történet, amelyet a világ minden részén élő sámánok mesélnek el beavatási kínszenvedéseikről, halálukról és feltámadásukról.

Az őskeresztények, akik „gnosztikusoknak" nevezték magukat, abban hittek, hogy a megváltást a „dolgok valódi természetéről" szerzett speciális tudás révén érhetik el, amely nem megtanulható, csakis közvetlen kinyilatkoztatás révén lehet megszerezni. Abban is hittek – mint az ecuadori jivarók –, hogy az anyagi világ, amelyben élünk, lényegében csak illúzió, ahol a lelkek csapdába estek, és a valóságot csak akkor láthatjuk meg, ha látomásos állapotba kerülünk. Nem tudjuk, hogy a gnosztikusok hogyan érték el ezt (jóllehet néhányan egész biztosan komoly önsanyargatással éltek, és a gombakultuszra utaló deduktív bizonyítékok is a rendelkezésünkre állnak).[11] A jivarók esetében azonban kétség nem férhet hozzá, hogy használnak hallucinogéneket – elsősorban ayahuascát. Ahogy Michael Ripinsky-Naxon kifejti:

> A jivarók szerint az életenergiák spirituális és metafizikai tartalma megcsapolható a hallucinogének segítségével. Az így elért spirituális birodalomban, abban a feje tetejére állt világban lehet megérteni a nagy kozmikus törvényszerűségeket. A túlvilágban bekövetkező minden esemény az „igazi" valóság manifesztációja, amely a lét hétköznapi, fizikai aspektusára is hatást gyakorol. A hétköznapi, nem látomásos életet ebből kifolyólag „hamisnak" és „megtévesztőnek" tekintik.[12]

A Kr. u. első hat évszázadban pontosan így írták le az anyagi világ illúziójában élő ember helyzetét a gnosztikusok és „pogány" rokonaik, a hermetikusok is:

> A földi dolgok tehát [...] önmagukban nem valóságosak, hanem a valóság csalóka árnyai, mi több, nem is mind az; némelyikük csupán tévedés vagy illúzió. [...] Amikor egy ilyen megjelenési forma felülről kap valamilyen behatást, akkor válik ténylegesen a valós hasonmásává, azonban e felső befolyás nélkül illúzió marad.[13]

> Minden, amit a szem megpillanthat, nem több puszta fantomoknál és anyagtalan körvonalaknál; amit azonban a szem nem láthat, azok valós dolgok.[14]

> Meg kell értened, hogy az és csakis az valóságos, ami örökkévaló. Mivel az ember nem örökkévaló, ezért az ember nem valóság, csupán egy jelenés.[15]

Az ember rengeteg hasonlóan felforgató kijelentést találhat a hermetikus szövegekben, illetve a felső-egyiptomi Nag Hammadiban 1945-ben megtalált eredeti gnosztikus tekercsekben[16] a hétköznapi valóság hamis természetéről, illetve a vele szemben álló látomásos világ igazságáról. Az ilyen elképzeléseket azonban könyörtelen erőszakkal fojtotta el a Kr. u. 5. századtól felemelkedő katolikus egyház, amelynek papjai vakhittel terjesztették a keresztény kéziratok alaposan megcenzúrázott és megszerkesztett válogatásának – a kanonikussá váló Újszövetségnek – rendkívül nyers, „földhözragadt", mindent szó szerint értelmező interpretációját. Ezektől a katolikus „isten szolgáitól" semmi sem állt távolabb, mint hogy arra biztassák „nyájukat", hogy személyesen keressék a kinyilatkoztatást (és így megmeneküljenek az illúzióktól), ehelyett azt állították, hogy ők és az egyházuk jelentik az egyetlen csatornát, amelyen keresztül az isteni akarat elér a tömegekhez, illetve amelyen keresztül a tömegek kommunikálhatnak az isteni hatalommal. Olyan eltökélten őrizték spirituális monopóliumukat, hogy a pápa Európa nagy részében törvényellenesnek minősítette az Ó- és az Újszövetség birtoklását – „ez alól csak a zsoltároskönyv és breviárium" jelentett kivételt. Ráadásul még ezeket a szövegeket is kizárólag latin nyelven lehetett birtokolni. A nemzeti nyelvekre történő fordítási kísérleteket – amelyek révén a tömegek is megérthették volna az Írást –, vagy ami még ennél is rosszabb, a sokszorosítási próbálkozásokat eretnekségnek tartották, amely magára vonta az inkvizíció figyelmét.[17]

A sámánhit túlélői: a Télapótól Szent Sebestyénig

Ilyen erős cenzortevékenység és üldöztetés közepette – amelynek részét képezte több tízezer gnosztikus „eretnek" kivégzése az albigens keresztes hadjáratok során[18] – nem meglepő számomra, hogy a mai keresztények többsége semmit sem tud vallása sámánisztikus gyökereiről.

Ez persze korántsem jelenti azt, hogy ezeket a gyökereket teljesen kiirtották volna.

Itt van például a karácsony ünnepe, amely a kereszténység leg fontosabb, évente ismétlődő ünnepe. Ez az ünnep a különös, nem keresztény ünnepek és szimbolizmus révén került be a köztudatba, mégpedig a Télapó alakján keresztül. Jonathan Ott amerikai etnobiológus felvetése szerint az egész motívumkör eredete a rénszarvastenyésztő szibériai törzsek sámánisztikus kultúrájában keresendő, akik légyölő galóca fogyasztásával váltottak ki látomásos transzállapotokat – különösen a téli napforduló idején:

> A téli szállásnak vagy jurtának egy füstlyuk volt a tetején, amelyet nyírfa rúddal támasztottak alá. A téli napforduló ünnepén a sámánok a füstlyukon át másztak be a jurtába, előadták szertársaikat, felmásztak a nyírfa póznán, és távoztak. A „kéményen" át érkeztek és távoztak, és rénszarvasaik voltak. A Télapó repül is – ez is olyan képesség, amelyben osztozik a sámánokkal.[19]

Számos sámánisztikus maradvány található a szentek kultuszában is, melyek a kereszténység katolikus és ortodox ágában egyaránt népszerűek. A görög Szent Krisztophoroszt például gyakran ábrázolják therianthropikus formában (embertesttel és kutyafejjel) az ortodox templomokban.[20]

A görög Szent Krisztophorosz (Ripinsky-Naxon, 1993, p. 3.)

Ráadásul gyakori eset, hogy az emberek bizonyos szentekkel hozzák összefüggésbe magukat, akik hitük szerint közbenjárnak az érdekükben a természetfeletti hatalmaknál.

Ez az egész természetesen már önmagában is mélyen sámánisztikus eredetű lenne, de ehhez még hozzáadódik az a tény is, hogy a szentek elsősorban attól szentek, hogy gyógyító hőstetteket és más csodákat vittek végbe – a vadászó-gyűjtögető társadalmakban ez egyértelműen sámánná emelné őket. A szentek életét megvizsgálva láthatjuk, szintén igen gyakori eset, hogy a szentek is felismerhető sámánisztikus beavatási kínszenvedéseken estek át.

Balra: a Pech Merle sebesült embere, középen: Szent Sebestyén, jobbra: sebesült ember Dél-Afrikából

Több száz – ha nem több ezer – példát sorolhatnánk, amelyek közül a legegyértelműbb és leghíresebb Szent Sebestyén, aki állítólag római íjászok céltáblája volt, mielőtt bunkókkal agyonverték volna. Sebestyént az egyházi művészetben mindig meztelen fiatalemberként ábrázolják, akit rengeteg nyíl szúr át, ezért a könyv olvasói azonnal felismerik benne a sebesült ember képét, amelyet a felső paleolit kor óta mindenütt megtalálhatunk.[21]

Szent Orsolya ugyanilyen kínszenvedéseken ment keresztül.[22] Szent Jusztiniát fiatal lányként ábrázolják, akinek mindkét keblét kardok döfik át,[23] míg Szent Szaniszlót mindig püspökként ábrázol-

ják, akit az oltár lábánál vágtak darabokra.[24] (Ez közvetlen vissz hangja a világszerte tapasztalható feldarabolási sámánhagyo mánynak.) Avilai Szent Teréz, a 16. századi spanyol apáca, jóllehet nem szenvedett testi mártíromságot, mégis a klasszikus sámán eksztázist élte át:

> Bal oldalamon egy angyalt láttam testi formában [...], az arca olyan tüzes volt, hogy úgy tűnt, az angyalok legmagasabb rendjébe tartozik, akik olyanok, mintha tiszta tűzből lennének. [...] A kezében hosszú aranylándzsát tartott, a hegyén mintha apró láng lebegett volna. Úgy éreztem, mintha az angyal többször is átszúrta volna a szívemet azzal a lándzsával, hogy behatolt a beleim közé, és ahogy a lándzsát visszahúzta, kitépte a zsigereimet, és fellobbantotta bennem Isten szeretetének mindent elemésztő lángját.[25]

Nővérek a látomásban és a prófétálásban

Nagyon gyakori eset, hogy az egyház először igen rosszul reagált a potenciális szentekre, láthatólag megdöbbent attól, ami velük történt, végül azonban sikerült elcsípni és az uralkodó ortodoxia csatornáiba terelni az energiáikat. Jeanne d'Arcot – aki közvetlenül kommunikált a szellemvilággal, valamint annak lakóival, és „ennek következtében csodába illő módon megmentette királyát és országát"[26] – kivégezték sámánisztikus hatalma miatt, amikor az egyházi tekintélyek úgy döntöttek, hogy a „hangok" (a modern pszichiátria auditív hallucinációnak nevezné őket) nem angyaloktól, hanem démonoktól származtak. Jeanne-t 1431. április 30-án a franciaországi Rouenben máglyán égették meg, és ez a gyalázatos becstelenség hosszú időre bemocskolta az egyházat. 1909 áprilisában, majd' öt évszázaddal később a katolikus egyház kissé megkésve úgy döntött, hogy Jeanne d'Arc vezérlő szellemei mégiscsak angyalok, nem pedig démonok voltak, és a középkor nagy sámánját végül szentként kanonizálták.[27]

Kevéssé ismert tény, hogy amikor az inkvizíció előtt állt a boszorkánysággal megvádolt lány, az első kérdés, amelyet feltettek neki, azt firtatta, „tud-e bármit azokról, akik szombatonként a tündérekhez mennek", illetve hogy részt vett-e „a Domremy közelében lévő tündérforrásnál rendezett összejöveteleken, ahol rosszindulatú szellemek szoktak táncolni".[28]

A másik kérdés, amely rettentően érdekelte az inkvizítorokat, egy bizonyos „tündérfára" vonatkozott, amelynek látogatásával megvádolták Jeanne-t. Ő nem is tagadta, hogy ismeri a fát, amelyet elmondása szerint az „Úrnő Fájának" vagy Tündérfának neveznek, mert régen tündérek voltak a fán. Jeanne elmondta, hogy a lányok virágcsokrokat szoktak a fára akasztani, és elismerte, hogy ő maga is „készített koszorúkat ott Domremy Miasszonyunk részére". A fa közelében van egy forrás, tette hozzá Jeanne, ahonnét „a beteg emberek szoktak vizet merni; mert a víz meggyógyítja őket".[29]

Dianne Purkiss, aki angol irodalmat tanít az Oxfordi Egyetemen, kiemelt figyelmet fordít az ilyen tündértörténetekre; ő mutat rá, hogy Jeanne d'Arcnak az inkvizítorok előtt tett vallomásában mintha gyakran összekeveredtek volna a tündérek népi elnevezései („fehér hölgyek", „jó hölgyek") a Szűzanya (Miasszonyunk) elnevezéseivel.[30] Ez a zavar nem csupán Jeanne d'Arc esetére vagy a 15. századra korlátozódik. Pontosan ugyanez történt több száz évvel később, amikor újra felismerhetően sámánisztikus élmények és természetfeletti találkozások mentek végbe a kezdetben kelletlen katolikus egyház szeme előtt. A 17. fejezetben már röviden idéztük Bernadette Soubirous esetét, ami a 19. század közepén zajlott le. Az ő látomásában szereplő és később Máriaként azonosított természetfeletti lénnyel való találkozását a Vatikán sokkal gyorsabban elfogadta és szentesítette, mint Jeanne d'Arcét, és ez az elfogadás vezetett a francia Pireneusokban található világhírű lourdes-i szentély megalapításához, amelyet napjainkban is több mint kétmillió keresztény zarándok keres fel évente, s ahonnét rendszeresen érkeznek beszámolók a szent forrással való érintkezés hatására bekövetkezett csodálatos gyógyulásokról. Annak ellenére, hogy a Lourdes körül csapott nagy médiafelhajtást az egyház arra használja fel, hogy a fejekbe sulykolja: a csodák Szűz Máriához kötődnek, az igazság az, hogy a hely csodatévő hírneve jóval megelőzte ezt a magyarázatot. Ahogy Diane Purkiss kifejti, ez a csodatévő hírnév jóval régebbi, és egy olyan természetfeletti fajjal hozták összefüggésbe, akiket ma tündérekként ismerünk:

> Jeanne-nak nem volt szerencséje azzal, hogy összekeverte Szűz Máriát a „jó hölgyekkel", de Bernadette Soubirous jóval későbbi nővére „a látomásban és prófétálásban" sokkal sikeresebbnek bi-

zonyult. Jeanne-hoz hasonlóan Bernadette is gyakran látogatott tündérekkel kapcsolatba hozott helyeket, és Jeanne-hoz hasonlóan egy gyönyörű hölgy jelent meg előtte látomásaiban. Jeanne-hoz hasonlóan Bernadette is a gyógyító forrással kapcsolta össze a látványt, olyan forrással, amelyben a betegek megszabadulhatnak kórjaiktól. Jeanne-hoz hasonlóan Bernadette is egy tündértörténetekre emlékeztető kifejezést választott a látvány leírására, mondván, hogy a hölgy egy *uo petito damizela*, azaz kis hölgy volt. A pireneusi tündérek gyakran voltak törpe méretűek. [...] Jeanne-nal ellentétben az ő látomásait elfogadták, és az ő gyógyító forrásából lett a lourdes-i forrás. Az egyház természetesen szót sem ejtett a tündérekről, ennek ellenére a pireneusi tündértörténetek hatása teljesen evidens Lourdes esetében.[31]

A pireneusi tündér*történetek* hatása? Azt hiszem, Purkiss ez esetben rossz helyre tette a hangsúlyt, mivel a kérdés nem arra irányul, hogy maguk a történetek honnét származnak eredetileg. Remélem, a III. részben meggyőzően demonstráltam, hogy az ilyen hagyományok nagyrészt nem légből kapott történetek, hanem valódi személyes élményeket tükröznek vissza. Ilyen élményekről – vagyis módosult tudatállapotban látott természetfeletti lényekről – minden korban beszámoltak, csak éppen a korszak és a helyi kulturális környezet függvényében hol szellemekként, hol idegenekként, hol tündérekként fordították le a maguk számára ezeket a lényeket. Nem nagy ugrás eljutni a tündérkirálynőtől a Szűzanyáig, ami igazán érdekes ebben az ügyben, az az, hogy Bernadette Soubirous tisztán látott *valamit*, ami lénye legmélyéig felkavarta őt – ahogy azt az erős hallucinációk általában teszik –, és ez a valami igen gyorsan valódi hatást váltott ki a valódi világban, ahol rengeteg ember életét és hitét befolyásolta, illetve sokaknak átadta a gyógyítás jellegzetesen sámánisztikus ajándékát.

„Megpillantottam egy fehérbe öltözött hölgyet..."

Első látomása idején, 1858. február 11-én Bernadette egy nagyon szegény család 14 éves, szinte az éhhalál szélén álló, asztmatikus gyermeke volt, aki egy hideg téli napon elment a barátai, Toinette és Baloume társaságában tűzifát gyűjteni, lerágható csontokat keresni a gazdagabb emberek szemétdombjain. Egy útjukba akadt

öregasszony tanácsát követve végül az Espeluges-hegy mellett futó folyócska partja felé vették az irányt, ahol a víz barlangot vájt a Massabielle néven ismert sziklafalba.[32]

A barlangot és a hegytömböt rejtélyes aura vette körül, amit – ahogy Diana Purkiss rámutat – „a tündéreknek tulajdonítottak". A tündérek, mint azt mindenki tudja, időnként teljesen kiszámíthatatlan módon megajándékozzák azokat, akiket kedvelnek. Talán ez lehetett az oka, hogy a gyermekek nem lepődtek meg túlságosan, amikor látták, hogy „nagy halom fa és csont" hever a barlang előtt – vagyis épp az, amit kerestek. Mindössze annyit kellett tenniük, hogy átkelnek a jéghideg vízen, és máris övék lehet a jutalom.[33]

Toinette és Baloume nem is haboztak, lekapták a cipőjüket, és egyszerre léptek a folyócskába. Ahogy később Bernadette elmesélte a történetet:

> Két társam elindult a vízben a barlang felé. Kiabálni kezdtek. Kérdeztem őket, miért kiabálnak, mire azt felelték, hogy a víz rettenetesen hideg. Ott maradtam egyedül a túlparton.[34]

Miközben ő is kétségbeesetten szeretett volna átkelni a folyón, közben félt a hidegtől is, ami légzési problémákat okozhatott neki. Bernadette elbeszélésében szinte tapinthatóvá válik a szorongás és a sürgető szükség érzése, amikor Toinette és Baloume a túlpartot elérve elég barátságtalan módon visszautasítják, hogy segítsenek Bernadette-nek száraz lábbal átkelni a folyócskán:

> Megkértem őket, hogy segítsenek nekem köveket vinni a vízbe, hogy ne kelljen levennem a cipőmet az átkeléshez. Erre ezt mondták, tegyem azt, amit ők. Akkor kicsit lejjebb mentem, hogy megnézzem, nem lehet-e valahol cipőben átgázolni a vízen. Nem lehetett. Visszamentem a barlang elé, és elkezdtem lehúzni a cipőm...[35]

Ebben a pillanatban a testileg legyengült, éhes, feszült és izgatott Bernadette, aki épp arra készült, hogy kiteszi magát a jeges víz okozta fizikai sokknak, akkor is elsőrendű jelöltje lett volna egy azonnal bekövetkező módosult tudatállapotnak, ha nem tartozik az emberiség azon két százalékához (ahová egyébként szinte biz-

tosan tartozott), amely képes spontán módon transzba esni. „Alig vettem le az egyik lábamról a harisnyát", meséli:

> amikor meghallottam egy szélzúgáshoz hasonló hangot. Körülnéztem a réten. Láttam, hogy a fák levelei mozdulatlanok. Úgyhogy folytattam a vetkőzést. Akkor megint hallottam ugyanazt a hangot. Felnéztem a barlang irányába. Egy fehérbe öltözött hölgyet pillantottam meg. Fehér ruhát, kék övet viselt, és mindkét lábán sárga rózsa volt...[36]

A látomásról szóló másik, részletesebb beszámolójában Bernadette arról beszélt, hogy teljesen elvesztette „beszéd- és gondolkodási képességét", miután másodszor hallotta a szélzúgást. Ahogy a barlang felé fordult, látta, hogy

> az egyik sziklanyílásban egy rózsafa – de csak az az egy – úgy hajladozik, mintha szél fújna. Szinte ugyanabban a pillanatban a barlang bejáratából aranyszínű felhő szállt ki, majd utána egy fiatal, gyönyörű hölgy lépett ki [...], akihez foghatót még soha nem láttam...[37]

A „hölgy", aki a következő öt hónap során még tizenhét alkalommal jelent meg Bernadette-nek, tipikus tündéröltözéket viselt (bár ebben az esetben az alkalomhoz illő rózsákkal kiegészítve). Bernadette a jelenést csak jóval később azonosítja majd a Szűzanyával. Első látomása után, miközben hazafelé tartott Toinette és Baloume társaságában, a lány meglehetős nyíltsággal számol be élményéről: „Elmondtam nekik, hogy láttam egy fehérbe öltözött hölgyet, de nem tudom, ki volt az..."[38] Még a kifejezés („fehérbe öltözött hölgy") is árulkodó egy olyan vidéken, ahol – mint az előzőekben láttuk – a tündérekre gyakran hivatkoztak „fehér hölgyekként".

Ahogy az amazonasi szellem segítők is gyakran tanítják a sámánokat a növények tulajdonságaira, „lourdes-i Miasszonyunk" 1858. február 25-én is adott bizonyos növényekre vonatkozó instrukciókat Bernadette-nek: „Menj, és igyál a forrásból, mosakodj meg, és egyél a partján termő gyógynövényekből... *[Vous mangerez de l'herbe qui est à côté.]*"[39] Nem tudtam megállni, hogy ne tűnődjek el azon, vajon milyen növények nőhettek a lourdes-i

Massabielle-barlang oldalában, illetve hogy nem lehetett-e köztük valamilyen pszichoaktív gomba, mondjuk *Psilocybe semilanceata*, amely magyarázatot adhatna Bernadette többször ismétlődő, színtiszta sámánisztikus önkivületeire.

A történetben van még egy érdekes elem, amelyből nem sok mindent tudtam kihozni, de futólag azért megemlítem. Lourdes nem messze fekszik annak a kiterjedt délnyugat-francia és észak-spanyol területnek a földrajzi középpontjától, ahol a legnagyobb számban találtak a felső paleolit korból származó festett barlangokat. A lourdes-i Espeluges-hegyen, amelynek lábánál a barlang fekszik, szintén található egy másik, sokkal nagyobb barlang (körülbelül 65 méterrel magasabban), amelyet használtak jégkori őseink.[40] 1889-ben az egyház vezetői elhatározták, hogy kápolnát építtetnek ennek a barlangnak a belsejében. A munkálatok során 2000 m^3 üledéket távolítottak el a barlang padlójáról, amelyet a közeli földeken terítettek szét. A régészek azóta „számos paleolit kori hordozható műtárgyat találtak a kiszórt üledékben".[41]

Úgy tűnik, legalábbis megengedhető a feltételezés, hogy a lourdes-i barlang, amelyet ma a keresztények a „túlvilágra nyíló kapuként" írnak le,[42] és amelyről tudjuk, hogy a középkorban a tündérekhez kötötték, esetleg már a felső paleolitikum idején is része lehetett a sámánisztikus hagyományoknak. Talán maga a hely rendelkezik olyan speciális minőségekkel, amelyeket a tudomány ma még nem ért, de az ember empirikusan felfedezte, majd elfeledte, hogy az egymást követő társadalmak és kultúrák újra és újra megtalálják maguknak.

Michael Persinger és az elektromágnesesség

Az utolsó eszmefuttatás tiszta spekuláció, semmi több. Ettől függetlenül az ontarioi Laurentian University Idegkutató Laboratóriumában dolgozó dr. Michael Persinger harmincéves masszív kutatásán alapul. Persinger kutatásai azt mutatták ki, hogy bizonyos, szinte alig érzékelhető elektromágneses terek – amelyek gyakran földrengésekhez és más szeizmikus tevékenységekhez társulnak –, úgy tűnik, kölcsönhatásba lépnek az emberi aggyal, mégpedig oly módon, hogy ezzel időlegesen módosult tudatállapotot hoznak létre, amely minden ízében olyan mély és „hallucinatív", mintha a DMT-hez, a pszilocibinhez vagy az LSD-hez hasonló dro-

gok váltották volna ki. Ez a hatás különösen erős az olyan embereknél, akik könnyen ingerelhető homloklebennyel rendelkeznek.[43]

Presinger elmélete igen elegáns magyarázattal szolgál arra a jelenségre, amikor egy adott helyen összegyűlt tömegben sok ember egyszerre kezd el hallucinálni, és nagyjából ugyanazokról a látomásokról számolnak be – még ha eltérő intenzitással is. Persinger kutatásának önkéntes résztvevői, akiket laboratóriumi körülmények között erős elektromágneses mezőbe helyeztek, rendszeresen beszámoltak arról, hogy hallucinációikban kis lények álltak előttük.[44] Ahogy a drogok esetében is, a „hallucináció" szót nem a látottak valóságértékének megítélésére használom. Ahogy a DMT elképzelhetőleg áthangolja agyunk „állomáskereső gombját", hogy valóságosan létező alternatív valóságok jeleit vegye, ugyanúgy azt is feltételezhetjük, hogy az elektromágneses mező is kiváltja ezt a hatást. Még Persinger is – aki maga nem igazán kedveli a szellemvilág létezésének gondolatát – elismeri annak lehetőségét, hogy

> a [z elektromos mező által kiváltott] tapasztalatok valóban érzékelt dolgokat képviselnek. Ebből a nézőpontból a látomásos jelenségekről beszámoló többezernyi ember tapasztalatai – a Szűzanyától kezdve a legundorítóbb idegen lényekig – valóságosnak tekinthetők. Az élmények hasonlósága inkább az aktuális kiváltó inger hasonlóságának köszönhető, amely egyszerűen aktivizálja a komplex idegtevékenység belső mintáját.[45]

Úgy tűnik, Persinger nincs tudatában annak, micsoda csapdával néz farkasszemet az általa előnyben részesített elképzelés – vagyis az emberi agyba installált komplex idegtevékenység „belső mintája", amelyet megfelelőképp stimulálva az agy előállítja az ufóemberrablások vagy a Szűzanyával való találkozás élményét. Ha léteznek ilyen belső minták – amit eddig még egyetlen tudós sem bizonyított –, akkor meg kéne tudnunk magyarázni, hogy miképp fejlődtek ki. Ez pedig – ahogy a 23. fejezetben látni fogjuk – egyáltalán nem egyszerű ügy, ráadásul olyan rejtélyhez vezet minket, amely maga is legalább olyan felfoghatatlan, mint akármelyik szellemvilág. Ettől függetlenül Persinger elévülhetetlen érdeme, hogy redukciós ösztönei ellenére sem zárja ki annak lehetőségét, hogy a sámánisztikus alternatíva – vagyis hogy módosult

tudatállapotban szellemlényeket láthatunk – valamilyen módon valóságos lehet. Mint megjegyzi: „Az ismeretlen kutatása közben minden lehetőséget fontolóra kell venni."[46]

A sámán és a tündérkirálynő

Valószínűleg soha nem fogjuk megtudni, hogy mi váltotta ki Bernadette Soubirous transzállapotát, szemtanúk beszámolója szerint a „hölggyel" (bármi volt is ennek a természetfeletti lénynek a valódi identitása) való találkozásai során gyakran esett mély, transzszerű állapotba. Ezek a transzok vagy eksztázisok nagyon hasonlítanak azokra a tudatállapotokra, amelyekben a sámánok kommunikálnak a szellemekkel. 1858. március 4-én például tízezer fősre becsült tömeg jelenlétében (akik közül senki sem látta a „hölgyet") „Bernadette elragadtatott eksztázisba esett, amely több mint egy órán át odaadó és békés légkörben zajlott..."[47] Korábban, február 27-én még inkább sámánisztikus helyzetbe került, ezúttal kisebb, kétszáz fős közönség előtt (akik szintén nem látták a „hölgyet"):

> Néhány perc múlva Bernadette arca elszomorodott, szemét elöntötték a könnyek; aztán térden csúszva behúzódott a barlang egyik mélyedésébe. A gyermek a hölggyel beszélgetett, aki ezúttal egész közel állt hozzá. Mosolygott. Néhány percig Bernadette ki-be járt a barlangba; arcán könnyek és mosoly váltották egymást. Időnként megcsókolta a földet.[48]

Ahogy a sámánok közbenjárnak a szellemeknél népük gyógyítása érdekében, láthatjuk, hogy Bernadette találkozásai a rejtélyes „barlangban lévő hölggyel" végül egy igen erős gyógyító ajándékot hoztak el az emberiség számára. A csoda, amely valójában mindennap megtörténik azokkal a hétköznapi emberekkel, akik megmossák magukat a barlangban fakadó forrás vizében, számomra a „sámánisztikus" gyógyítás egy rendkívül erős és igen ősi formájának elsőrendű és működő példáját mutatja.

2004 júniusában, egy teljesen átlagos hétköznap kerestem fel Lourdes-t, ahol több mint nyolcezer reménykedő sérült ember társaságában találtam magam. Sokan kerekes székben ülve, mások mankókkal vagy barátaik, rokonaik karjára támaszkodva araszoltak fájdalmasan a hosszú menetben, amely a nagy bazilikában ta-

lálható kriptáig vezet, ahol Szent Bernadett földi maradványait őrzik, majd innen továbbmegy a szentélyek szentélyébe, magába a barlangba. Leszállt az éjszaka, ahogy a bazilika előtti nagy térre kiértünk, mindnyájan gyertyát tartottunk a kezünkben. Három önkéntes sorakoztatta fel a hullámvonalban kacskaringó sort, amely fokozatosan és méltóságteljesen araszolt előre, akár egy gigantikus fénykígyó, amelynek farka a város, a szekuláris világ felé mutatott, feje azonban már behatolt az ősi barlang túlvilágába, ahol Bernadette megélte látomásait.

A rengeteg pislogó lángnyelv között aprócska fénypontként én is ittam a gyógyító forrás vizéből, megmostam az arcomat és a kezemet a vízben, majd végül beléptem a barlang torkába, ahol éreztem, hogy a göröngyös sziklafal szinte vonzza a kezem, hogy megérintsem. A márványsimaságú szikla arról tanúskodott, hogy előttem többnemzedéknyi zarándok engedelmeskedett ugyanennek a késztetésnek. A szikla erősen emlékeztetett engem a felső paleolit kor európai barlangjainak, illetve a dél-afrikai sziklamenedékek falaira, amelyek ugyanilyen simák voltak – talán pontosan ugyanilyen okból kifolyólag.

A Lourdes-ban meggyógyult emberek közül néhányan írásos köszönőleveleket hagytak a kriptában, Bernadette maradványainak közelében. Ezek az egyszerű mondatok és nyilatkozatok a természetfeletti erőkkel megélt közvetlen kapcsolat olyan formájáról tanúskodnak, amely jóval megelőzte a kereszténység születését:

> Hálából. Meggyógyítottál a rákból. John B. Flachs, Hamilton, Kanada 1974,.
>
> *Merci NDL [Notre Dame de Lourdes] pour avoir sauvée notre maman, mai 1980.*
>
> Mélységes hála Miasszonyunk kegyeiért. M. Argier.
>
> Köszönjük. Angela és Joseph Chang-Hoi Phin, 1979. június 18.

Az embernek nem kell nagyon hosszú ideig Lourdes-ban maradnia ahhoz, hogy rájöjjön, a szellemek világából érkező közvetlen beavatkozás, segítség és gyógyítás keresése, amelyet az antropológusok leggyakrabban a gyűjtögető-vadászó társadalmakban élő

sámánizmussal hoznak összefüggésbe, még a modern világban is igen erős maradt. Bernadette szerepe alapvetően megegyezik a sámánokéval, a barlang elvarázsolt világában még mindig a tündérkirálynő uralkodik.

A Szűz a repülő csészealjban

A 20. század folyamán az olyan sámánisztikus látomások és találkozások, amelyeket Jeanne d'Arc és Bernadette Soubirous éltek át a „fehér hölgyekként" leírt lényekkel (amelyeket a katolikus egyház később hivatalosan Szűz Mária valódi jelenésének fogadott el), meglehetős pontossággal átlagban évi három alkalommal jelentek meg, ebbe azonban nem számolták bele azon jelenések számát, amelyeket nem jelentettek az egyháznak, illetve azokat, amelyeket az egyház elutasított.[49] Nyilvánvaló átfedések vannak a természetfeletti ilyen közvetlen megtapasztalása, illetve a korábban tündéreknek nevezett lények között, ahogy azt – mint láthattuk – gyakran maguk a látomást megélő egyének is nyilvánvalóvá tették. Ezért érdekes tehát, hogy a Szűz Mária-jelenség az ufókkal, illetve az „idegenekként" leírt lényekkel is mutat átfedéseket.

A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy hosszasan kifejtsem a kérdést, ezért most be kell érnünk két rövid példával az állítás alátámasztására.

Az írországi Knock faluja a kereszténység egyik központi zarándokhelyévé vált, miután egy csapat „ragyogó" lény tűnt fel a faluban 1879. augusztus 21-én, amelyek közül az egyiket az egyház később a Szűzanyaként fogadott el. A jelenésnek tizennégy szemtanúja volt (három férfi, hat asszony, két gyermek és három tinédzser), akik különböző helyekről nézték a mezőn megjelenő látomást. A jelenetet, amelyről beszámoltak, ma ufóészlelésnek is tekinthetnénk, mivel egy „nagy, aranyszínű gömb" érkezésével kezdődött, amely valamivel a rét talaja felett lebegett. A fénygömbön belül ragyogó és sugárzó, emberszerű lények látszottak – két férfi és egy nő. Az egyik férfit Szent Jánosnak tartották, mivel állítólag tanítóhoz hasonló gesztusokat tett, a kezében pedig nyitott könyvet tartott, amelyben a sorok és a betűk is látszottak – ez meglehetősen gyakori témája az ufóemberrablásoknak és a sámánok szellemekkel lezajlott találkozásainak is. A másik alakban az

összes szemtanú kivétel nélkül a Szűzanyára ismert rá. A klasszikus „fehér hölgy" ruhája a leírások szerint „megdöbbentően fehér" volt, ráadásul még bő, fehér köpenyt is viselt. Bridget Trench, az egyik asszony, aki aznap éjszaka a mezőn volt, odarohant hozzá, hogy átölelje a lábát, ám azt tapasztalta, hogy nem anyagi természetű lénnyel van dolga:

> Nem éreztem semmit az ölelő karjaim között [...], az alakok mégis annyira élőnek, annyira teljesnek tűntek, hogy képtelen voltam felfogni az egészet, és azon tanakodtam, miért nem érzek semmit a kezemmel, amikor olyan tisztán és világosan láttam őket.[50]

Szinte rögtön ezután – ahogy Lourdes-ban is – csodás gyógyulások sora kezdődött Knockban is, amelyek mind a mai napig folytatódnak.[51]

A második „ufókereszteződés" az 1917-es úgynevezett „fatimai csoda". Ebben a híres esetben egy portugál kisvárosban, Fatimaban élő három katolikus gyerek, Lucia, Francisco és Jacinta hat hónapon keresztül rendszeresen találkozott egy rejtélyes természetfeletti lénnyel, aki állításuk szerint a „mennyországból" jött, és akit ők természetes módon a Szűzanyával azonosítottak.[52] A gyerekek hírneve gyorsan nőtt, és számos alkalommal több tízezer emberből álló tömeg előtt zajlottak le a találkozások – a tömegből több embernek is látomásai támadtak, és a modern ufóészlelésekkel megegyező hatásokról számoltak be.

Érdemes megjegyezni, hogy a fatimai jelenések kezdete (1917. május 13.) előtt Lucia, Francisco és Jacinta egyaránt beszámoltak természetfeletti találkozásokról. Lucia 1915-ben (nyolcévesen) számos alkalommal találkozott „áttetsző fehér felhővel és egy emberi alakkal". 1916-ban, amikor egy felhőszakadás elől kerestek menedéket egy Fatima közelében lévő barlangban, mind a három gyerek közeli találkozást élt át egy lénnyel, aki szerintük „angyal" volt.[53] A jelenés kezdetben ragyogó fény formájában mutatkozott, amely „fehérebb volt a hónál", olyan erős szélvihar közepette, amely megrázta felettük a fák koronáját – ezt a leírást sok modern ufóészlelésre is alkalmazhatnánk. Ahogy közelebb értek, egy fiatalember alakja tűnt fel előttük, aki „áttetsző volt, és sugárzott belőle a fény".[54]

Az összes rákövetkező Mária-jelenés (amelyek 1917. május 13. és október 13. között zajlottak le), valamint az események csodálatos tetőpontja egy széles, amfiteátrumszerű mezőn ment végbe egy *Cova da Iria* (Szent Irén barlangja) nevű helyen. Az első alkalommal a gyerekek juhaikat őrizték a szomszédos legelőn, amikor vakító fényvillanást láttak a *Cova da Iria* felett. A fény felé szaladtak, amely egy fa felett lebegett, és a fényben egy „kis asszony" alakját pillantották meg, aki arra utasította őket, hogy minden hónapban térjenek vissza ugyanarra a helyre.[55]

1917. június 13-án ötvenfős nézőközönség gyűlt össze abban a reményben, hogy a Szűzanya az ígéretnek megfelelően újra megjelenik. Jóllehet egyikük sem nyerte el azt a jutalmat, hogy megpillantsa magát a Szent Szüzet, de látták, ahogy a gyermekek sámánisztikus elragadtatásba estek, míg Lucia, a legidősebb egy láthatatlan entitáshoz beszélt. Csakis Lucia hallhatta a Szűz válaszait, jóllehet a nézők közül az egyik ember arról számolt be, hogy valami méhzümmögéshez hasonló,[56] igen halk zajt hallott (az ilyen zümmögő hangot gyakran társítják a sámánisztikus transzállapothoz). A párbeszéd végén minden szemtanú hangos durranást hallott. És látták, hogy egy kis felhő veszi körül a fa tetejét, ahol a gyermekek a Szüzet látták feltűnni.[57]

1917. július 13-án több, mint négyezer szemtanú jelenlétében ment végbe a harmadik jelenés, ahol olyan jelenségről számoltak be, amelyet Jacques Vallee „elég speciálisnak" talált ahhoz, hogy összevesse az ufókra vonatkozó adatokkal.[58] A második alkalommal a jelenség részeként „zúgó vagy búgó hang hallatszott, a nap fénye és melege megnőtt, a hölgy távozásakor pedig erős zaj kíséretében egy kis fehér felhő jelent meg a fa tetején".[59]

1917. augusztus 13-án a gyerekek nem voltak jelen a soron következő jelenés időpontjában, mivel a hatóság átverésre gyanakodva lecsukta őket. Még aznap a későbbi órákban az összeverődött tömeg kiszabadította őket, ám közben a *Cova da Iria* mezején összegyűlt mintegy 18 ezer ember hangos robbanást hallott, amelyet fényes villanás követett, majd kis fehér felhő gyülekezett a fa köré, hogy néhány pillanat múlva eloszoljon. A természet pszichedelikus tónust öltött. Az égen úszó felhők kísérteties módon megváltoztatták színüket, karmazsinvörösből villámgyorsan rózsaszínre, majd sárgára és kékre változtak. A szemtanúk „színes fényekről" számoltak be, mintha „szivárvány szállt volna a föld-

re", „a nap körül a felhők különböző színeket vertek vissza az emberekre", és „virágok" hulltak az égből. Manuel Pedro, az egyik szemtanú *una especie de globo luminoso girando nas nuevas*"-t – „a felhők között pörgő fényes gömböt" – látott.[60]

1917. szeptember 13-án a harmincezer főnyi tömeggel együtt két jezsuita is érkezett, hogy lerántsák a leplet a jelenségről. Mire lement a nap, többé már ők sem voltak szkeptikusok, és elhittek mindent, amit a gyermekek mondtak. Beszámolójukban leírják, hogy „mindenki látta azt a fénygömböt, amely lassan haladt lefelé a völgybe keletről nyugatra, a gyermekek felé tartva", hogy aztán megálljon a fán, ahol a Szűz mindig megjelent. Beszámolnak a fehér felhő megjelenéséről, illetve arról, hogy virágszirmok kezdtek hullani az égből.

> Ahogy az emberek erre a különös látványra meredtek, hamarosan észrevették, hogy a lefelé hulló, sziporkázó golyócskák (a perspektíva törvényeinek ellentmondva) közelebb érve egyre kisebbek és kisebbek lettek. Amikor pedig kinyújtották utánuk a kezüket, vagy a kalapjukba próbálták gyűjteni őket, azt tapasztalták, hogy a golyócskák valahogy elolvadtak.[61]

Nehezebb lenne pontosabb leírást kiötölni az égből hulló entoptikai pettyek és korongok hallucinációjának leírására. Miközben a három gyermek a fénygömb közepében álló kis asszony alakjával állt kapcsolatban – október 13-án –, csoda történt. A gömb aztán felemelkedett, és eltűnt a napban.[62] Az egyik pap utólag úgy írta le az eseményt, hogy a „mennyei jármű felvitte Isten anyját égi trónjára".[63]

1917. október 13-án, az utolsó jelenés alkalmával a hetvenezer fős tömegből senki sem látta a Szűzanyát, és egy szót sem hallottak abból, amit a gyermekeknek mondott. A bámészkodók mindegyike látta azonban a „csodát": egy forgó, többszínű korong jelent meg az égen, amely fel-le ingázott a nap előtt.[64] A nagy repülő korongról sokan azt hitték, hogy a sokaság közepébe fog csapódni. A korong a leírások szerint ezúttal cikcakkban haladt – ami az ufóészlelések jellegzetes „hulló falevél"-pályaíve, ahogy erre Jacques Vallee is rámutat.[65] Egy másik érdekes párhuzam, hogy a szemtanúk, akik távcsővel figyelték meg a korongot, egy „létrát és két lényt láttak kiemelkedni belőle".[66]

Ahogy Lourdes-ban és Knockban, Fatimában is sámánisztikus utóhatása volt a jelenéseknek: több száz súlyos vagy halálos betegségben szenvedő ember számolt be csodás spontán gyógyulásról.[67]

Ezékiel és ayahuasca?

Sokkal több bizonyítékot lehetne felsorolni a modern kereszténységben található sámánisztikus maradványokra, aktív sámánisztikus gyakorlatokra és félreismerhetetlenül sámánisztikus jellegű tapasztalatokra, de semmilyen vallás tekintetében nem szándékom összehasonlító kutatást végezni ezen ősi hatások kimutatására. Célom, hogy meggyőzzem az olvasót arról a korábban már felvetett tágabb igazságról, hogy ha megkapirgáljuk *bármelyik* vallás felszínét, akkor előbb vagy utóbb előbukkan a sámánizmus, illetve azok a jellegzetes természetfeletti birodalmak, lények és jelenségek, amelyekkel a sámánok világszerte találkoznak látomásaik során.

A kereszténység előtt létezett a zsidó vallás, az Újszövetséget megelőzte az Ószövetség. Ezek a sokkal ősibb források is bővelkednek a sámánisztikus illúziókban, természetfeletti lényekben és látomásos repülő korongokban.

A 14. fejezetben már láttuk, hogy Carl Gustav Jung 1958-ban közvetlen párhuzamot vont a modern ufók és az úgynevezett „Ezékiel kerekei" között. Az Ószövetség leírása (Ezékiel I: 4–19) forgószelet és villámlást említ, valamint olyan rejtélyes teremtményeket, akik nagy kerekeken „emelkedtek fel a földről". 2003-ban Benny Shannonak, a jeruzsálemi Héber Egyetem pszichológiaprofesszorának is Ezékiel könyvének ezen sorai vonták magukra a figyelmét, igaz, hogy más – bár semmiképp sem ellentmondó – nézőpontból. Nézőpontja szerint ezek a versek olyan hallucinációt írnak le, amely igen hasonlít az ayahuascát fogyasztó emberek látomásaira. Az olvasó emlékezhet arra, hogy Shanon maga is több mint százharminc alkalommal fogyasztott ayahuascát, és igen jártas a témában – lévén, hogy emellett még több száz ayahuascahasználóval is készített interjúkat. Ő mutat rá arra, hogy

> Ezékiel azzal indítja a szöveget, hogy „megnyíltak az egek". Sok erős ayahuascalátomásban megjelenik ez a minta. Ezékielhez ha-

sonlóan, aki azt írja, hogy „megnyíltak az egek, és isteni látomásokat láttam" [Ezékiel I:1], a főzet fogyasztói is arról számolnak be, hogy megnyílik az ég, és mennyei vagy égi jelenetek tárulnak fel a szemük előtt.[68]

Shanon érvelése szerint az Ezékiel könyvében szereplő fény- és tűzleírások is párhuzamba állíthatók az ayahuascalátomásokkal.[69] Ráadásul:

> Az ayahuascalátomásokban uralkodó anyagok: az arany, a réz, az aranyozott fa, a kristály (elsősorban kristálypaloták), a drágakövek és a finom textíliák. Ezékiel nem említ aranyat és textíliákat a látomásában, ám ezektől eltekintve az ayahuascalátomásokban szereplő minden gyakori anyaggal találkozunk nála. Ráadásul az Ezékiel látomásában említett összes anyag sajátossága, hogy gyakran szerepelnek ayahuascalátomásokban.[70]

A nagy forgó kerekek és a testetlen szemek is olyan jellegzetességek, amelyek egyaránt jellemzőek Ezékielre és az ayahuascalátomásokra,[71] mivel ezek therianthropok:

> Az Ezékiel által leírt teremtményeknek négy – ember, oroszlán, bika és sas – arca van. Ráadásul, miközben emberhez hasonlatosak, a lényeknek szárnyuk van, és „lábuk talpa mint a borjú lábának talpa". *Kimérák* (a szó tágabb értelmében) vagy *hibrid* teremtmények – és az ayahuascalátomásokban is gyakran szerepelnek félig ember, félig állat lények. Összegyűjtöttem a korpuszban található ilyen hibrideket, és találtam köztük felerészt ember, másrészt: hal, macskaféle, csúszómászó, madár és kutyaféle keverékéből álló teremtményeket. Szintén gyakoriak az olyan lények, akik a hétköznapi életben nem, látomásokban azonban rendelkeznek szárnyakkal: például szárnyas lovak vagy szárnyas elefántok. A saját korpuszomban is számos esetben szerepelnek többarcú lények. Ilyen lényekkel általában égi jelenetek során lehet találkozni, ahol az ayahuascaivó úgy érzi [mint Ezékiel], hogy eddig rejtett, végső igazságok tárulnak fel előtte...[72]

Hogy rövidre fogjam az egyébként hosszú történetet, Shanon azzal a hipotézissel áll elő, hogy a héber vallás eredete olyan típusú

tapasztalatokban gyökerezik (Mózes „égő csipkebokor"-látomása a másik archetipikus példa), amelyek ma is élnek az Amazonas vidékén – pszichoaktív növények elfogyasztása révén. Rámutat, hogy a *Mimosa tortilis* és *Mimosa raddina Peganum harmalá*val (szíriai rutával) keverve „olyan biokémiai konfigurációt hoz létre, amely megegyezik az ayahuascát alkotó amazonasi növények hatásával".[73]

Mivel a szóban forgó növények mindenütt megteremnek a Közel-Kelet sivatagos talaján – így Izrael földjén, a Sínai-félszigeten és Mezopotámiában is –, Shanon érvelése szerint nem zárhatjuk ki az említett növények fogyasztásából származó hallucinatív tapasztalatok szerepét. Épp ellenkezőleg, az Ószövetségben található látomások jellege nagyon erősen utal az ilyen tapasztalatok létezésére.[74]

Drogok és valódi vallási élmények

Benny Shannon nevéhez kötődik az a vitatott állítás, hogy „a misztikus élmények minden paradigmatikus karakterjegye megegyezik az ayahuascáéval...".[75] Ő teszi fel azt a kérdést is, hogy „vajon a pszichoaktív szerek fogyasztásával előidézett vallási és spirituális élmények értéke és jelentősége összevethető-e a misztikusok minden külső tényező nélkül megélt élményeivel?", majd meg is válaszolja: „Az ayahuascával folytatott empirikus kutatásaim arra vezettek, hogy kategorikus »igennel« feleljek erre a kérdésre."[76]

Elsőre talán abszurdnak tűnhet a gondolat, hogy ilyen hiteles vallási élmények szerezhetők olyan egyszerű és nyilvánvalóan anyagi természetű tevékenység révén, mint bizonyos növényfajok megevése, megivása vagy elpöfékelése. Talán kevésbé kell meglepődnünk ezen, ha figyelembe vesszük, hogy a kérdéses növények olyan vegyületeket tartalmaznak, amelyek igen közeli kapcsolatban állnak az agyi hormonokkal és neurotranszmitterekkel, például a dopaminnal és a szerotoninnal. Elég nehéz megérteni a neurológiai részleteket, de tény, hogy ezek és a hozzájuk hasonló vegyületek az *összes* agyi funkcióban szerepet játszanak, míg az agyunk bevonódik *mindenbe,* amit megtapasztalunk – akkor is, ha a tapasztalatok némelyikét valóságosnak, másokat nem valóságosnak ítélünk. Akár tetszik, akár nem, vagy másképp fogalmazva:

akár megnöveljük a mennyiségüket, akár nem, minden vitán felül áll, hogy ezek a vegyületek *máris* alapvető szerepet játszanak a spontán (vagyis nem drogok által kiváltott) vallási élményekben. Mivel pedig az agyi kémia által előidézett spontán vallási élményeket hitelesnek tekintik, nem látom okát, miért tekintenénk kevésbé hitelesnek az olyan tapasztalatokat, amelyeket ugyanezen agyi kémia szándékos gerjesztésével idéznek elő.

Pontosan ebből az okból utalt Aldous Huxley – aki nem kételkedett misztikus és vallási értékükben – a hallucinogénekre „ingyenes kegyelem"-ként.[77] Azok, akik puritán erkölcsök szerint nevelve nőttek fel, talán úgy érezhetik, hogy nem érdemelhetünk ki a vallási élményekhez fogható csodálatos és megvilágosító tapasztalatot, ha nem dolgozunk vagy szenvedünk meg érte – ez azonban nem logikus előfeltevés. Emellett – függetlenül attól, hogy milyen erős hallucinogént fogyasztottunk – az az igazság, hogy ha nem készítettük fel magunkat megfelelően, vagy ha nem váltunk valamilyen úton-módon érdemessé rá, akkor *nem is lesz* vallási élményünk.

Huston Smith híres amerikai vallástudós is egyetért azzal, hogy rengeteg drogélmény teljes egészében nélkülözheti a vallásos vonásokat: „Éppannyira lehetnek érzékiek, mint spirituálisak, triviálisak vagy énátalakító hatásúak, szeszélyesek vagy a szentséggel érintkezők."[78] Mindamellett beszámol legújabb kutatási eredményeiről, amelyek szerint megfelelő körülmények között a megfelelően előkészített személynél a drogok:

> Olyan vallási élményeket válthatnak ki, amelyek teljesen megkülönböztethetetlenek a spontán módon bekövetkezett élményektől. [...] A jelenlegi statisztikai mérések szerint természetes körülmények között az emberek egynegyede-egyharmada élne át vallási élményeket bizonyos drogok hatására. [...] Azok körében, akikben erős vallási hajlandóság él, ez az arány háromnegyedre is nőhet. Ha az ilyen személyek valláshoz kötődő környezetben veszik magukhoz a drogot, a százalékos arány kilenctizedre ugrik fel.[79]

Ezen a ponton szükségesnek érzem újra kihangsúlyozni: azzal együtt, hogy teljes mértékben elfogadom az agyi kémia szerepét a tudat alakításában, egyáltalán nem gondolom azt, hogy az agyi kémia *teremtené* a tudatot, vagy hogy a vallási élményeket – akár hallucinogén szerekkel váltották ki őket, akár spontán módon jöttek létre – szükségszerűen az agy „főzné ki". Semmilyen bizonyítékot nem látok, amely ilyenfajta redukcionizmusra adna okot. Könyvemben végig azt az alternatív modellt fogadtam el, amely szerint az agy biokémiai és bioelektronikus *jelvevő berendezés*, amelyet különféle technikákkal új hullámsávok érzékelésére lehet „áthangolni", s ezáltal lehetővé válik, hogy a valóság olyan szintjei is megjelenjenek előttünk, amelyek normális állapotban nem hozzáférhetők a tudatunk számára. Az ilyen „áthangoló" technikák közé tartozik a hallucinogén drogok használata, amelyhez a maximális érzékenység és nyitottság elérése érdekében ügyesen manipulálják a résztvevők „set & setting"-jét.[80]

David Lewis-Williamsnek a felső paleolitikum barlangművészet kódjának feltörésében elért sikerein felbuzdulva egyre több tudós jut arra a megérzésre, hogy az őskor legnagyobb rejtélyeinek megoldásait a hallucinogén szerek spirituális élményeket kiváltó szerepével foglalkozó további kutatásokban tárhatják fel. Úgy tűnik, ezeket az élményeket igen gyakran színpadias körülmények között, föld alatti helyszíneken keresték, amelyeket úgy választottak ki – akár a barlangokat –, hogy a lehető legerőteljesebben „áthangolják" az agyat. Igen meggyőző és széles alapokon nyugvó bizonyítékok alapján egyes tudósok arra a feltevésre jutottak, hogy az ókori Görögország, India, Egyiptom és a maja birodalom – hogy csak néhány nevet említsek – vallása közvetlen spirituális tapasztalatokon alapult, amelyeket a vallás fanatikusai szereztek pszichoaktív növények felhasználásával. Ha tényleg ez volt a helyzet, akkor az ember azt várná, hogy ezekben a vallásokban a sámánisztikus transzra utaló igen erős nyomokat lehet találni.

Talán senkit sem lep meg igazán, hogy valóban lehet is találni bőséggel ilyen nyomokat, sőt egyes esetekben még a felhasznált hallucinogén anyagokat is azonosítani lehetett.

Az élet vége és istenadta kezdete

Alig félórányi autóútra a modern Athéntől található Eleuszisz ősi szentélye, amelynek napjainkban már csak a romjai vannak meg, egykor azonban az ókor leghíresebb „misztériumának" központja volt, amely Démétér és Perszephoné mítosza köré szerveződött. A

mítosz azt a történetet meséli el, amikor Déméter leutazott az alvilágba, hogy visszakövetelje lányát, Perszephonét – ez a sámánisztikus küldetés az élet, az újjászületés és a megújulás dicsőségét hirdeti. Ezeket az erőket olyan életbevágóan fontosnak tartották, hogy évente egyszer, szeptember havában zarándokok ezrei indultak Görögország minden részéből Eleuszisz felé, ahol a mítosz szerint Perszephonét a föld alá ragadta Hádész. Utazásuk végállomása Telesztrión, a sötétségbe borult Beavatás Terme volt, ahol sűrű erdők gyűrűjében állt az Anaktoron nevű belső gyűrű, amelyből a szertartás tetőpontján „hatalmas fény közepette" egy alak materializálódott.[81] Ezt az alakot gyakran „a halálból visszatért Perszephonéként" azonosították, aki „magával hozta a holtak földjén fogant fiát".[82]

Nagyon nehéz felkutatni, hogy ezenkívül még mit láttak Eleusziszban a zarándokok. A szentély elképesztő hatékonysággal őrizte a titkát – egyes tudósok szerint 2000 évig is tartó folyamatos működése alatt –, mígnem a Kr. u. 4. században egy keresztény diktátor bezáratta.[83] Százezrek haladtak át a szentély kapuján, köztük olyan ókori hírességek is, mint Platón, Arisztotelész és Szophoklész, de szinte minden ember mélyen hallgatott az ott látottakról – amelyekről egyébként „száműzetés vagy kínhalál terhe mellett tilos volt beszélni".[84] Ismerünk néhány részletet, a zarándokok többségétől fennmaradt beszámolók azonban csak nagy általánosságban szólnak az eleusziszi szertartásokról, az ott látott sorsfordító látomásokról, amelyek után állításuk szerint teljesen más emberekké váltak. Igen sokszor állították, hogy végleg megszabadultak a halálfélelemtől, és felkészültek az utána következő életre, amelyet az árnyak birodalmában élnek majd tovább. Szophoklész azt írta eleusziszi beavatása után: „Háromszorosan boldogok azok a halandók, akik látták ezeket a szertartásokat a Hádészba szállásról; mivel csakis az ő számukra adatik meg igazi élet ott. A többieket csak baj várja odaát."[85] Pindarosz, a költő szintén az mondja, hogy amit látott, az megerősítette a síron túli lét folytonosságáról, és hogy nagy igazságokat tanult meg Eleusziszban:[86] „Boldog, aki ezeket a rítusokat látván száll a föld alá, mivel ő ismeri az élet végét, és ismeri istenadta kezdetét."[87]

Ahogy George Mylonas állítja, amint ezeket és az ehhez hasonló állításokat olvassuk az ókor legnagyobb és közel legnagyobb szerzőinek tollából:

> akaratlanul is elhisszük, hogy Eleusziszi nem egy üres és gyermeteg ügy volt, amelyet a papság agyalt ki a parasztok és a tudatlan polgárok ámítására, hanem egy tartalommal és jelentéssel bíró életfilozófia, amely igazságot csepegtetett az emberek lelkébe. Ezt a hitet tovább erősíti, ha elolvassuk Cicerót, aki azt írja, hogy Athén az eleusziszi misztériumoknál semmi kiválóbb és istenibb dolgot nem adott a világnak. Hadd emlékeztessek mindenkit arra, hogy az eleusziszi szertartásokat mintegy kétezer éven át megtartották; hogy kétezer éven át ezek a rítusok táplálták és nemesítették meg a civilizált emberiséget.[88]

Mylonas biztos volt benne, hogy a szentély azért maradhatott ilyen bámulatosan hosszú ideig sikeres, mert „az emberi szív legkomolyabb vágyakozásait és legmélyebb sóvárgásait elégítette ki"[89] – miközben amikor 1961-ben ezeket a sorokat írta, sem neki, sem bárki másnak a leghalványabb elképzelése sem volt arról, *hogyan* sikerült egy ilyen bravúrt végrehajtani a szentélynek. Nagyon szép és jó dolog arra célozni, hogy itt valamilyen „életfilozófiával" van dolgunk, a filozófiának azonban idő kell, amíg beépül az ember lelkébe, és hatni kezd. Ezzel szemben teljesen egyértelmű, hogy Eleusziszban minden egyes zarándokot valamilyen igen erős és azonnali *élmény* ütött szíven és alakított át, amelyen a Telesztrionban töltött éjszaka során estek át, és amely úgy tűnik, látomásokat, hallucinált hangokat és természetfeletti lényekkel való találkozásokat foglalt magában.

A titoktartási eskü és az eltelt évezredek miatt az Eleusziszra vonatkozó, viszonylag korlátozott számú közvetlen forrásból csak igen kevés adat maradt ránk. Mindazonáltal itt-ott elszórtan fennmaradt néhány nyom, amely segített a kutatóknak tisztább képet kialakítani arról, mi is történhetett a Telesztrion falai között. Arisztotelész megerősíti, hogy „inkább tapasztalatról, mint tanulásról" volt szó.[90] Szopatér, az egyik zarándok azt meséli, hogy egy *schema tit* („valamiféle föld felett lebegő jelenést vagy alakot") látott.[91] Platón talán egy kicsit explicitebben fogalmaz, mikor *phantasmatáról*, vagyis szellemszerű jelenésről beszél, míg Pauszaniasz azt jegyezte fel, hogy a beavatási csarnok „megtelt szellemekkel".[92] Szintén idevágnak azok a testi tünetek is, amelyekről igen sokan beszámoltak:

Rettegés, végtagremegés, szédülés, hányinger, jeges veríték. Aztán jöttek a látomások, ragyogó fényburokban tűnt fel a jelenés, amely váratlanul libbent át a sötét kamrán. Emberi szem ehhez foghatót még nem látott. [...] Föld és ég egyetlen fényoszloppá olvadt egybe.[93]

Vegyük észre a hallucinogént!

Mihez kezdjünk ezzel a jellegzetes tünetegyüttessel, amelyben fénylátomásoktól kísért testi gyengeséget találunk? Carl A. P. Ruck ókortörténeti professzornak nincsenek kétségei ez ügyben:

Egyértelmű, hogy a beavatási csarnokban hallucinatív valóság jött létre, mivel pedig egy alkalommal vagy háromezren – egy átlagos ókori város lakosságánál is többen – gyűltek össze itt beavatásra várók, ahol évenkénti ütemterv szerint kellett bekövetkezni ilyen látomásoknak, nyilvánvalónak tűnik, hogy ehhez valamilyen pszichotropikus drogot használhattak.[94]

A világhírű gombaszakértőkkel, R. Gordon Wassonnal és Albert Hofmann-nal (az LSD felfedezőjével) kiegészülve Ruck volt a harmadik tagja annak a tudóscsapatnak, amely az 1970-es években szabadideje nagy részét Eleuszisz rejtélyének megfejtésére áldozta. Figyelmüket az a jól dokumentált tény vonta magára, miszerint a Telesztrionba való belépéskor minden zarándoknak kötelessége volt meginni „egy különleges italt, a *kükéont*, amely a misztérium lényegi része volt".[95]

Lehetséges, hogy az ital pszichedelikus hatású volt? Szerencsére az összetételét megismerhetjük az i. e. 7 században feljegyzett, Déméterhez írt homéroszi himnuszból. Első pillantásra elég ártalmatlannak tűnik, mivel olyan, nem hallucinogén összetevőket sorol fel, mint az árpa *(alphi)*, a víz és a menta *(glékhón)*.[96] A kutatócsoport egyik tagja, Gordon Wasson gombaszakértő azonban tudta, hogy az árpán, illetve más vadon élő és termesztett fűféléken gyakran élősködik az anyarozs nevű gombaparazita, amely viszont valóban tartalmaz pszichoaktív alkaloidokat. Valójában pontosan ebből a gombafajból szintetizált először LSD-t Albert Hofmann 1943-ban. Hofmann így meséli el a történetet:

1975 júliusában meglátogattam Gordon Wasson barátomat Danburyben lévő otthonában. Váratlanul azt a kérdést szegezte nekem: „Mondd csak, szerinted az ókori Görögországban élő emberek rájöhettek egy olyan módszerre, amellyel kivonhattak az anyarozsból olyan hallucinogént, amely az LSD-vel vagy a pszilocibinnel egyező hatást váltott ki?" Azt feleltem, hogy ez bizony könnyen lehet, és megígértem neki, elgondolkozom a dolgon, és majd elküldöm neki levélben, mit tudunk jelenleg az ügyről.[97]

Hofmann-nak két évébe és rengeteg laboratóriumi munkájába került, hogy teljesítse a rábízott feladatot, mivel az anyarozzsal fertőzött rozst a középkorban halálos méregként ismerték (lásd a 8. fejezetben), ezért meg kellett győződnie arról, hogy az eleusziszi papok valóban képesek lehettek-e kivonni a hallucinogén alkaloidokat a halálos mérgek közül. Felfedezte, hogy az ergovin és a lizergsav-amid (az anyarozs két legfontosabb összetevője) vízben oldódó vegyületek, míg a mérgező alkaloidok, mint például az ergotamin és az ergotoxin nem oldódnak vízben. Mivel a görög anyarozs az árpán található élősködő – amelyről tudjuk, hogy a *kükéon* egyik összetevője volt), ezért Hofmann véleménye szerint a papok viszonylag könnyen kinyerhették a víziókat előidéző alkaloidokat. „Az ókori görögök számára nyitva állt a lehetőség, hogy egyszerű vizes oldat készítésével elválasszák a hallucinogén vegyületeket a vízben nem oldódó ergotamin és ergotoxin alkaloidoktól."[98]

Annak ellenére, hogy Eleuszisz papjait Déméternek, a földművelés istennőjének szentelték, aki a gabonakalászok éréséért is felelt; Hofmann rámutat, hogy a papok számára a fertőzött árpa áztatásánál egyszerűbb módszer is a rendelkezésükre állhatott. A Földközi-tenger medencéjében mindenütt megterem a *Paspalum distichum* nevű vadon élő fűféle, amelynek élősködője a *Calviceps paspali* nevű anyarozsfaj:

amely kizárólag hallucinogén alkaloidokat tartalmaz, és porított formában közvetlenül is felhasználható. [...] Az idők folyamán az eleusziszi misztériumokat vezető papok könnyen felfedezhették a *Paspalum distichumon* élősködő *Calviceps paspalit*. Ebből a növényből közvetlenül hozzájuthattak egy erős és tiszta hallucinogén szerhez. Ezt azonban csupán lehetőségként vagy valószínűsíthető

fejleményként említem, nem pedig azért, mert Wasson kérdéséhez szükség lenne rá. [...] A válaszom: igen. Az ókori görögök hallucinogén szert vonhattak ki az anyarozsból.[99]

Ha maradt volna még kétely azt illetően, vajon az eleusziszi szent ital valóban pszichoaktív főzet volt-e, akkor az is eloszlott, amikor a kutatók rábukkantak arra a

hírhedt botrányra [...], amely a klasszikus korban került napvilágra. Kiderült, hogy számos athéni arisztokrata elkezdte részeg vendégek társaságában, saját otthonában adott lakomákon ünnepelni a misztériumot.[100]

A lebukott élvhajhászok közé tartozott Alkibiadész, a ragyogó, de gátlástalan politikus és hadvezér is, akit i. e. 415-ben bűnösnek találtak az eleusziszi misztérium megszentségtelenítésében, és aki a halálbüntetés elől Spártába menekült.[101] A történet jelentősége – amellett, hogy rámutat, milyen komolyan vették az ilyen ügyeket az athéni törvények – abban rejlik, hogy rámutat a misztériumok mélyén rejtőző látomásos tapasztalatok valódi természetére. Most már tudjuk, hogy ezek a tapasztalatok nem korlátozódtak kizárólag Eleuszisz szent területére, hanem magánházakban tartott lakomákon is élvezhették őket, s ehhez elég volt elfogyasztani a *kükéon* italt.[102] Ebből többé-kevésbé teljesen egyértelműen az a következtetés adódik, hogy az élményeket drogfogyasztás idézte elő. Emellett nyilvánvaló az a párhuzam is, amely az egykor szentnek tartott növényi hallucinogének szórakozási célokra való modern kori felhasználása és az ókori „botrány" között mutatkozik.

Végül, de nem utolsósorban biztosan jelentősége van annak a ténynek is, hogy magát Démétert, Eleuszisz istennőjét is gyakran *Erüszibé* néven tisztelték, amely szó szerint „anyarozst"[103] jelent, a Déméterhez szóló himnuszban pedig három helyen is olvashatunk az istennő „bíborsötét" köpönyegéről – pontosan ilyen színe van az anyarozs termőrészének.[104]

Sok más egyéb mellett ezek a tények vezették Ruck professzort arra a következtetésre: „Kollégáimmal együtt az eleusziszi misztériumokat olyan közösségi sámánisztikus szertartásnak tekintjük, amely során a résztvevők drogokat fogyasztottak."[105]

A szóma rejtélye

Ahogy egy enyhébb nagyítás hatására láthatóvá válik, az anyarozs „termőrésze" valójában apró, bíborszínű gombacsoport.[106] R. Gordon Wasson, gombaszakértő Stella Kamrisch és Wendy O'Flaherty indológussal egyetemben egy jóval nagyobb gombafajt, az *Amantia muscariát* (légyölő galócát) tette meg az ősi indiai védikus iratokban szereplő híres tudatmódosító drog, a titokzatos szóma legvalószínűbb jelöltjének.[107]

A Rigvéda a modern hinduizmus alapját alkotó négy Véda legrégebbi darabja, amelyet legalább 3000 évesre becsülnek, de lehet, hogy ennél is jóval korábban keletkezett. Ez az irat a szómát istenként, növényként és italként mutatja be, amelyet növényekből vontak vagy sajtoltak ki.[108] A Védák több millió szóból állnak, és ezekből több tízezernyit szenteltek a szómának, nekünk azonban elég csak néhány sort idézni ahhoz, hogy képet kapjunk a szóma hallucinogén tulajdonságairól és összetéveszthetetlen sámánisztikus jellegéről:

Akárha szél sodorna, az ital felemel magával. Hát nem szómát ittam?
Egyik szárnyam az égben, a másik a földet sepri. Hát nem szómát ittam?
Óriás vagyok, óriás! Felhők közé repülök. Hát nem szómát ittam?[109]

A föld köldökében [helyezkedik el a szóma] és támasztja meg az eget.[110]

Az égő [szóma] füstje beszivárog a mennyek házába. Ragyogó hálója messze szétterül...[111]

Szómát ittunk, és halhatatlanná váltunk, megérkeztünk a Fénybe, megtaláltuk az Isteneket.[112]

Az eredeti szóma növény mibenlétét már a történelmi idők kezdetén is régóta homály fedte. A probléma először 1784-ben keltette fel a tudósok érdeklődését, amikor a Bhagavad-Gítá fordításának egyik lábjegyzetében említést tesznek róla, és a téma azóta is he-

ves viták középpontjában áll. Wasson azonban mindennél meggyőzőbb bizonyítékokat sorakoztat fel a szóma légyölő galócával való azonosítása mellett. Röviden:

- A védikus iratok a szóma leírásakor nem tesznek említést levelekről, gyökérről vagy ágakról;[113] a gomba jobban megfelel ennek a leírásnak.
- A Védák gyakran utalnak a szómára *aja ekpadként* (szó szerint: „nem született", „egylábú"). Ez igen erősen gombára utal, amely „rejtélyes módon bújik ki a földből, mag nélkül, vagyis nevezhetjük »nem születettnek«. Ha antropomorf módon képzeljük el a növényt, akkor a törzsét (tönkjét) »egy lábként« is elképzelhetjük".[114]
- A szóma színét a Rigvédában helyenként a *hari* szóval írják le, amely a piros árnyalatait jelenti a ragyogó vöröstől a vörösesbarnáig. A friss légyölő galóca ragyogó piros, a szárított gomba vörösesbarna.[115]
- Nagyon valószínű, hogy a gombákat szárítva tárolták (a szárítás folyamata alatt egyébként olyan kémiai reakciók zajlanak le, amelyek még erősebbé teszik a hatását), felhasználás előtt vízzel, tejjel vagy ghível (főzött vajjal) újrahidratálták, mielőtt a leírások szerint„kisajtolták" volna.[116]
- A Rigvédában a szóma hatására leggyakrabban használt szó „igen sok mindent jelent az elragadtatástól az intoxikáción át az ihletig. A szó jelentéskörébe tartozik még az istenek vagy az ősök mennyei révülete, és a szóma kontextusában az elragadtatás és az eufória a legjobb értelmezései".[117]

Sok más bizonyíték túlságosan részletekbe menő ahhoz, hogy most idézzem őket. Ha helyszűke miatt most eltekintek is ezek felsorolásától, a Rigvéda IX:74 verse önmagában is elegendőnek tűnik ahhoz, hogy alátámassza Wasson állítását, miszerint a szóma az *Amanita muscariá*nak felel meg.

> Szóma, élettel töltődött viharfelhők, ghível táplált, tej. Az Út Köldöke, Halhatatlan Principium, Távolbanszületett. Együttműködésben a magas Hivatalt viselőkkel, a tehetséggel megáldottakkal, aki hódolnak a szóma előtt. Feszülő hólyaggal továbbömlő szómát vizelnek.[118]

A feszülő hólyaggal „továbbömlő szómát" vizelő pap védikus képe nagyon is megerősíti az *Amanita muscaria* diagnózisát, mivel a légyölő galóca az egyetlen olyan pszichoaktív növény, amelynek hatása az emberi emésztőrendszer „szűrőjén" áthaladva megőrzi, sőt esetleg még felerősítve fejti ki hatását; ezért elég pontosnak tekinthetjük azt a megfogalmazást, hogy ereje a vizeletbe ömlik tovább. Wasson, aki a hallucinogén gombákkal végzett kutatásai során bejárta az egész világot, egy kutatóútja során szibériai sámánok közé is eljutott, ezért tisztában volt vele, hogy Szibériában:

> Azok, akik hallucinogén gombák levét isszák, megőrzik a vizeletüket, és mások ezt a kábító hatású vizeletet isszák meg, amely esetenként még erősebb hatást is produkálhat. Ezért gondolhatjuk azt, hogy az eredeti gombában található bizonyos gyomoringerlő összetevőket az emberi szervezet kiszűri. Azt mondják, a vizeletet egymás után többször is felhasználják, míg a szer öt emberen áthaladva el nem veszti az erejét.[119]

Wasson rámutat a Rigvéda más passzusaira is, ahol Indra isten iszik szómát, amelyet „napról napra kiürít a vizeletével", illetve arra a részre, ahol a mitikus Rudras ló alakjában hasonlóképp szómát vizel.[120] Mindez azonban csak akkor tűnik különösnek, ha nem készültünk fel arra, hogy elfogadjuk: egy ősi hallucinogén kultusz kiaknázta a légyölő galócában rejlő látomásgerjesztő hatást, amely a távoli múltban először a Védákban bukkant fel teljesen kifejlett formában. Véleményem szerint Wasson logikája kikezdhetetlen:

> Ha valaki teát, kávét, tejet vagy sört iszik, akkor az illető nem teát, kávét, tejet vagy sört, hanem vizeletet fog üríteni. Miért vizel Indra és – feltehetőleg – Rudras szómát? Honnan tudták a védikus papok, hogy a szómavizelet maga is szóma, ha nem itták meg?[121]

Létfontosságú szerep

Az olvasó emlékezhet rá a II. részből, hogy David Lewis-Williams az olyan régészek makacs ellenállásába ütközött, akik *alapjaiban* utasították el azt az elképzelést, hogy őseink első vallási élményeit hallucinogén szerek váltották ki. Ezért az sem meglepő, hogy el-

lenségesen fogadták az olyan tudósokat is, mint Gordon Wasson, Albert Hofmann és Karl Ruck, akik azt állították, hogy a sámánisztikus növények az őskorszak után is létfontosságú szerepet játszottak, illetve szorosan összefonódtak minden nagy történelmi vallás genezisével.

Már világossá tettem, hogy nem kívánok részletes lajstromot készíteni, az a célom, hogy felvázoljam a vallások teljes építményét átszövő sámánizmus és a hallucinogén szerek motívumainak alakulását, amely 35 ezer éve, a vallások első manifesztálódásai, vagyis az első festett barlangok és sziklamenedékek megjelenése óta folyamatosan megfigyelhető. Se helyem, se kedvem nincs ahhoz, hogy ezeket a szálakat minden vallásban megkeressem, arra viszont érdemes lesz időt és energiát fordítanunk, hogy kicsit közelebbről megvizsgáljuk az ősi Közép-Amerika esetét, ahol soha nem volt kérdéses a hallucinogén szerek használata, valamint az ókori Egyiptomot, ahol a legkifinomultabb lépéseket tették meg a módosult tudatállapot elérésére, és ahol az ókor legmagasztosabb, legrejtélyesebb sámánisztikus vallását gyakorolták.

Huszonkettedik fejezet

Az istenek húsa

Az ókori Egyiptom és az ősi maja birodalom fejlett civilizációját még mindig a titkos misztériumok rejtélyének levegője lengi körül. Tudni szeretnénk, mi mozgatta őket, be akarunk hatolni a szellemiségükbe. Ismerjük numinózus vallásos művészetüket. Tudjuk, hogy képesek átrepíteni minket egy másik világba. Megtapasztaltuk fenséges és rendkívüli szakrális építészetük delejes vonzerejét. Elolvastuk fennmaradt kézirataikat. Teljes megértésük még így is várat magára. Érezzük, hogy valamilyen rettenetesen nagy rejtély feltárásán dolgoztak, és sok jel utal arra, hogy a halál utáni élet kérdésével foglalkoztak, de az uralkodó tudományos elfogultság nagyon megnehezíti, hogy elfogadjuk, bármiféle reális reményük lehetett elérni a vágyott halhatatlanságot.

Ezeknek a nagy és rejtélyes ősi vallásoknak végső eredete már a régmúlt homályába vész, annyi azonban biztos, hogy működésük egyes szakaszaiban – és igen hosszú ideig – a sámánizmus, a sámánisztikus technikák és a sámánisztikus felfedezések központi szerepet játszottak a fejlődésükben.

Ahogy leírom ezt az állítást, szinte már hallom az akadémikusok bírálatát – akik rengeteg könyvet megemésztettek már, hallucinogén szerrel viszont soha nem volt dolguk –, amint tiltakoznak, hogy az ókori egyiptomiaknál és majáknál zajló dolgokat nem lehet sámánizmusnak minősíteni, mivel urbanizált, kifinomult társadalomban éltek stb. stb., a sámánizmus pedig a vadászó-gyűjtögető társadalmak vallása. Ezekkel az érvekkel azonban már az előzőekben foglalkoztunk. A sámánizmus nem kötődik bizonyos gazdasági-társadalmi körülményekhez vagy fejlődési fokozatokhoz. Alapvetően azt a képességet jelöli, amelyben mindnyájan osztozunk, vagyis hogy be tudunk lépni – egyesek hallucinogén szerek segítségével, mások anélkül – módosult tudatállapotokba, és testen kívüli utazásokat tehetünk nem fizikai világokba, ahol természetfeletti lényekkel találkozhatunk, akik révén hasznos tudásra és gyógyító erőre tehetünk szert.

Az ikerhősök, Ozirisz és a halál birodalmába tett utazás

Az előző fejezetekben újra és újra láthattuk, hogy a sámánisztikus beavató transzok jellegzetes vonása a spirituális kínszenvedés vagy megpróbáltatás, amely gyakran túlvilági utazás formáját ölti, amelynek tetőpontján a jelöltet hegyes eszközökkel átszúrják, feldarabolják vagy a csontvázáig lecsupaszítják, amit az új energiával feltöltött és hatalommal felruházott sámán „újjászületése" követ.

A guatemalai ősi kicse-maja könyv, a Popol Vuh (amely túlélte a konkvisztádorokat és az inkvizíciót is) pontosan ilyen történetet mesél el nekünk a hős ikerpárról, Huhnapuról és Xbalanque-ról, akik Xibalbába, az alvilágba szálltak alá – a helyet néhol valódi túlvilágként, néhol a „föld fölé boruló éjszakai égboltként" ábrázolják.[1] Érdekes módon az ikrek kalandja azzal veszi kezdetét, hogy elrabolják őket otthonukból Xibalba „hírnökei" – olyan természetfeletti lények, akiket bagolyként ábrázolnak, amelyeknek „rettenetes arca megrémíti az embereket".[2] Az olvasó emlékezhet rá a 12. fejezetből, hogy a félelmetes kinézetű baglyok más sámánisztikus kultúrákban is a spirituális hírnökök szerepét töltik be, s hogy therianthrop baglyok képeit találjuk a felső paleolitikum Európájának festett barlangjaiban, illetve hogy a modern ufóemberrablások élménye is gyakran kezdődik hatalmas, fekete szemű baglyok megjelenésével.

Ahogy a módosult tudatállapotban lévő sámánok esetében gyakori, Huhnapu és Xbalanque therianthrop lényekké alakulnak át, hogy megbirkózzanak a szellemvilág veszélyeivel – a maja festményeken foltos jaguárbőr fedi az ikrek arcát és testét.[3] Nem szükséges elmesélnünk, hány próbán, megpróbáltatáson és kínzáson kellett átesniük a természetfeletti terror olyan helyszínein, mint a „Sötét Ház", a „Lármás Ház", a „Jaguár Ház", a „Denevér Ház" vagy a „Borotva Ház".[4] Minden küszködés végén – ahogy az megjósolható volt – hagyják, hogy Xibalba gonosz szellemei legyőzzék őket[5] – ez is a sámánizmusra jellemző klasszikus eset, amikor a jelölt „aláveti magát a felsőbbrendű tudásnak".[6]

Ezek után „egy nagy üstben megfőzik őket, csontjaikat kiszedik és a folyóba vetik".[7]

A hős ikerpár
(Karl Taube rajza)

Szükségtelen megemlíteni, hogy világszerte nagyon sok sámán jutott hasonló sorsra – az ő eseteiket az előző fejezetekben vizsgáltuk meg –, és ezekhez a sámánokhoz hasonlóan kis idő múltán Huhnapu és Xbalanque is természetesen újjászülettek, majd természetfeletti hatalommal felruházva tértek vissza, hogy legyőzzék a népük között dúló gonoszságot és betegségeket, és hogy meggyógyítsák a Földet.[8] A fenti okokból kifolyólag Michael Ripinsky-Naxon antropológus szerint „Xibalba valójában a másvilágot jelenti abban a formában, ahogy a sámánisztikus látomásokban megtapasztalták".[9]

Ezen a ponton közvetlen párhuzamot vonhatunk a maja történet és a közismert mítosz, az egyiptomi Ozirisz isten esete között, akit gonosz testvére – a mindig therianthrop alakban, emberi testtel és ismeretlen állat fejével, jellegzetes fülekkel és hosszú orrmánnyal ábrázolt –, Széth gyilkolt meg és vágott darabokra. Széth a feldarabolt test tizennégy részét Egyiptom földjén ásta el, Ízisz istennő azonban megkereste őket, és varázserejével visszahozta Oziriszt az életbe, legalábbis annyi időre, hogy közösüljön vele, és ebből a szeretkezésből fogant a sólyomfejű therianthrop: Hórusz. Ozirisz ezek után a Duat nevű alvilági birodalom királya lett, ahová a holtak lelkének kellett utazniuk.

Az ókori egyiptomi kozmológiában ez a világ nem a föld alatt, hanem – sok más sámánisztikus túlvilághoz hasonlóan – az égben helyezkedik el. Ahogy Robert Bauval és én előző könyvünkben bemutattuk, a Duatot egy elég pontosan meghatározott területként képzelték el, amelyet a Tejút oszt ketté, s amely az Orion és az Oroszlán csillagképek között fekszik. Az alakot, akit mi „Orionnak" nevezünk, közvetlenül Ozirisszel azonosították.[10]

A majákat az égboltnak pontosan ugyanez a területe érdekelte, illetve hasonló elképzeléseik voltak az élet utáni utazásról és a spirituális újjászületésről. A mexikói Chiapas tartományban található Palenque nevű maja lelőhelyen lévő freskón szerepel egy Tejút-ábrázolás, amelyen az „új Orion teremtésének helyén” kinövő kukoricaszárat láthatunk.[11]

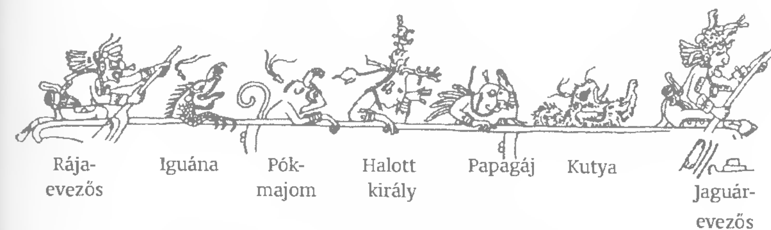
A Tejutat két alak fogja közre – az egyik Pakal, Palenque egykori uralkodójának szelleme, a másik az uralkodó fia és örököse, Chan-Bahlum, akik sámánisztikus összeköttetésben állnak egymással. Ahogy az apa felszáll az égbe, a fiú átalakul „az örökös státusából a király alakjává”.[12] Ezzel egy időben természetesnek vették, hogy a fiú cselekedetei és az általa végrehajtott rituálék elengedhetetlenül fontosak ahhoz, hogy az apa reménybeli újjászületése végbemenjen a csillagok között. Valójában ez az egész freskó lényege és üzenete – az az üzenet, amelyet David Friedel, Linda Schele és Joy Parker a „maja vallás központi misztériumaként” jellemzett.[13]

Rendkívül érdekes, hogy ugyanez a misztérium húzódik meg az egyiptomi fáraó-újjászületés kultuszának mélyén is, ahol az elhunyt fáraóra osztották Ozirisz, a leendő fáraóra pedig Hórusz szerepét, aki biztosítja apja újjászületését a szellemvilágban.[14] Egyiptomban, ahogy a majáknál is, a csillagászati kontextus magában foglalta az Oriont és a Tejutat. Egyiptomban és Mexikóban a holtaknak le kellett utazniuk az alvilágba.[15]

Gyakorlatilag az összes tanulmányozott sámánisztikus kultúrában az egyik legfontosabb sámánisztikus funkció a holtak lelkének irányítása. Az ókori Egyiptomban ezt a funkciót a Holtak Könyvének folyamatos memorizálása töltötte be – ez az írás egyfajta bedekkerként szolgált a Duat alvilágában. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, ezek a rendkívüli szövegek – amelyek minden kétséget kizárólag a sámán-papok transzállapotban végzett, testen kívüli uta*zásélményeinek* közvetlen feljegyzései – eligazítják a holtakat abban, hogy miképp birkózhatnak meg az alvilági utazás veszélyeivel, képessé teszik őket, hogy számos mitikus teremtmény alakját magukra ölthessék, valamint ellátják a lelkeket azokkal a jelszavakkal, amelyek a különböző szakaszokba vagy szintekre való bejutáshoz szükségesek a Duat ijesztő, párhuzamos univerzumában.

Vajon véletlen egybeesés lenne, hogy az ősi Közép-Amerikában hasonló víziókat őriztek meg a túlvilág veszélyeiről, vagy pedig

arról van szó, hogy minden, megfelelően módosult tudatállapotba került ember ugyanabba a párhuzamos univerzumba lép? A majáknál úgy hitték, hogy az alvilág kilenc rétegből áll, amelyeken az elhunyt négy éven át utazik keresztül, különböző akadályokat és veszélyeket leküzdve.[16] Egyiptomban és Közép-Amerikában is úgy tartották, hogy a halott túlvilági utazásának bizonyos szakaszait egy bárkában, „evezős istenek” társaságában teszi meg, akik révészként szállítják át egyik szakaszból a másikba.[17] Tiakal maja város egyik 8. századi uralkodójának síremlékén láthatjuk ennek a jelenetnek az ábrázolását.[18]

Evezős istenek Tikal maja város 8. századi uralkodójának bárkáján
(Linda Schele rajza, © David Schele, a FAMSI engedélyével)

Hasonló képek az egyiptomi Királyok Völgyében mindenütt felbukkannak.[19] A képen látható kenuban utazó alakok között szerepelnek kutya, madár és majom képében megjelenő istenek. A halott fáraó bárkájában gyakran ott utazik a madárfejű Hórusz, a kutyafejű Upaut, „az utak megnyitója”, illetve Toth, a bölcseség istene, akit néha majom, néha madárfejű therianthrop (íbisz) alakjában ábrázolnak.[20]

Jaguár-babák

Amerikában majdnem tízezer évre visszamenő hiteles régészeti bizonyítékai vannak a módosult tudatállapotot eredményező hallucinogén növények használatának, ezért kétség nem férhet hozzá, hogy – amint látni fogjuk – a maják igen szofisztikált hallucinogénhasználók voltak, akiknek bőséges sámánisztikus gyógyszerkészlet állt a rendelkezésükre. Ahogy azt a könyv gyakorlatilag összes fejezete demonstrálja, a therianthrop-látomások a módosult tudatállapotokban megjelenő képi világ legkövetkezetesebben

megjelenő elemei közé tartoznak. Ebből kifolyólag nem is várhatunk mást, mint hogy a maja művészetben is ott kell találnunk őket – és valóban, a therianthropok igen gyakran megjelennek, különösen látomásos kontextusokban.

Például különös szertartási táncokat láthatunk a klasszikus korszakból fennmaradt bizonyos freskókon, amelyeken a tudósok szerint látványos élőképek dinamikája keveredik a látomásos transz során természetfelettivé váló emberek rejtélyes átalakulásával.[21]

Átalakulás jaguárrá (balra) és szörnyetegekké (jobbra) az ősi sámánisztikus maja képeken (Linda Schele rajza, © David Schele, a FAMSI engedélyével)

A táncosokat úgy ábrázolták, ahogy a sámánok mindmáig megtapasztalják magukat a transz során – vagyis részben állatokká (például jaguárrá és ragadozó madarakká), egyes esetekben pedig fantasztikus szörnyetegekké átalakulva.[22]

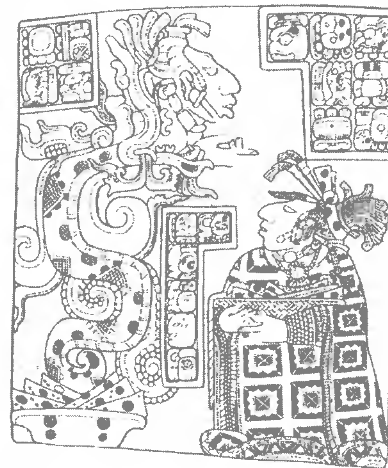
Egy faragott kagylóhéjon a késő klasszikus kor (Kr. u. 600–800) egyik maja arisztokratáját láthatjuk, amint vékony hallucinogén szivart szív. Az alak megnyúlt koponyájából mintha egy másik

Maja nemes, amint belép a hallucinatív transzállapotba, az előtte lévő kagylóhéjból látomáskígyó emelkedik fel (Linda Schele rajza, © David Schele, a FAMSI engedélyével)

(szarvas)fej nőne ki, miközben a nemes egy kagylóhéjból felemelkedő látomáskígyó felé nyúl.[23]

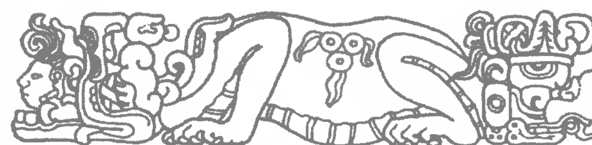
A maja művészet minden korszakában visszatérő témának számították a hatalmas „látomáskígyók", amelyeknek óriási kígyótestük, de emberfejük volt.[24]

Látomáskígyó és egy vezeklő (Ian Graham rajza)

Ezek a képek újfent olyan kontextusban bukkannak fel nagy gyakorisággal, ahol kétség nem férhet a módosult tudatállapot szerepéhez, mivel a képekhez kötődő embereket gyakran ábrázolják füstölgő pipával, hallucinogén szereket fogyasztva, vagy valamilyen önkínzó tevékenység folytatása közben – amely szintén kipróbált és jól bevált sámántechnika a látomások kiváltására. A maja kozmológia égi szörnyetege egy olyan hibrid, amelynek számos hüllő- és állati része van.

A szörnyeteg két feje közül az egyik teljes mértékben emberi.[25] J. Eric Thompson, a maja vallás egyik vezető szakértője megjegyzi, hogy a legtöbb maja isten „állati és emberi formák keveredését mu-

Égi szörnyeteg: ember, csúszómászó és állati részekkel (Linda Schele rajza, © David Schele, a FAMSI engedélyével)

tatja. […] A 9. számú isten például kígyó- és jaguárvonásokkal rendelkezik" – az utóbbi állatról egyébként az állati pofaszakáll és foltok kerültek át az egyébként emberi arcra.[26] Hasonlóképp a régészek által 3. számú istennek nevezett maja istenség is „úgy jár, és úgy viselkedik, mint egy ember", de teljes mértékben jaguárrá átalakulva ábrázolják, a fején vízililiom-virággal vagy -levéllel (ennek a hallucinogénnek a jelentőségére mindjárt rátérünk).

III. számú isten, egy jaguár, aki úgy jár és viselkedik, mint az ember
(Linda Schele rajza, © David Schele, a FAMSI engedélyével)

Vízililiom-jaguár
(Linde Schele rajza,
© David Schele,
a FAMSI engedélyével)

Az állítólag emberi anya és szellem-jaguár apa[27] egyesüléséből született lény másik manifesztációja a „jaguár-baba" igen sajátságos alakja, amely különösen a korai klasszikus korszakban volt nagyon gyakori: „Vonásai különféle változatokat mutathattak, de maga a lény minden esetben antropomorf volt. Végtagjai lehettek emberi kezek-lábak, de nagymacskalábak is, viszont minden esetben jaguárfarka volt."[28]

A III. számú isten jaguár-baba manifesztációja
(Linda Schele rajza, © David Schele, a FAMSI engedélyével)

A jaguár-baba arra emlékeztet minket, mennyire ősi a szellem-ember hibridek hallucinatív képzete Közép-Amerika bámulatos őskori vallásaiban. A maják előtt 3-4 ezer évvel egy még rejtélyesebb népre bukkanunk, akik piramisokat építettek a Mexikói-öböl mentén található őserdőkben a mai Veracruz és Tabasco területén. A régészek által olmék kultúraként ismert civilizáció gyakran készített olyan szobrokat, amelyeken részben jaguárrá átalakult emberek láthatók, és a jaguár-babák is igen gyakori témának számítottak náluk.[29]

Olmék jaguár-ember therianthropok

David Gillett, a közép-amerikai vallások kutatója a következő megállapításra jut:

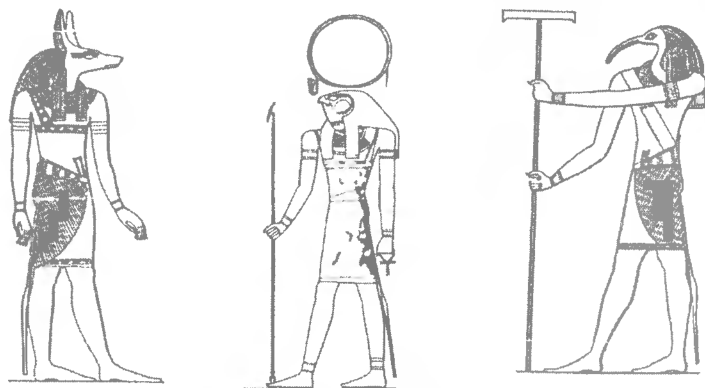
A rejtély és a rettegés teremtménye, a jaguár szinte majdnem biztosan az olmék vallás főistene volt. Ahogy a későbbi majáknál, úgy ennél a népnél is a látomások démonok lakta világában jelent meg

nekik ez a lény. [...] A jaguár-isten barlangokban lakott, és elsősorban azokban a mélyen fekvő üregekben, ahol szuroksötét vízmedencék is voltak. A barlangok mélyén lévő vízmedencék voltak a holtak és a spirituális átalakulások világába vezető bejáratok.[30]

Vízmedencék... sötét, mély barlangok... Tudjuk, hogy a sámánisztikus kultúrákban ezeket a helyeket a történelem kezdete óta túlvilágra vezető kapukként látták. Ugyanígy a félig ember, félig állat kisgyermekek, a tündérfattyak, az idegenek, a szellemek vagy a tündérek kísérletei, amelyek révén emberi DNS-sel akarták keverni természetfeletti esszenciájukat, mind-mind egyszerre nagyon archaikus és teljesen modern témák.

Játékos a kígyók útvesztőjében

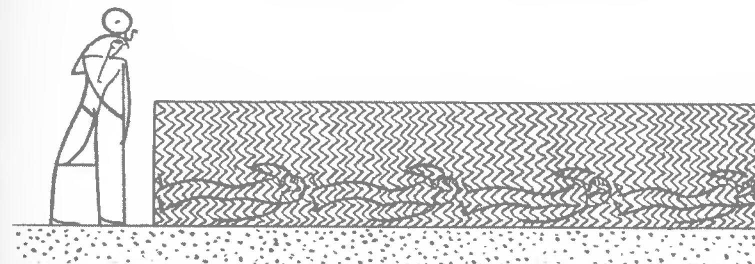
Az ókori egyiptomi művészet bővelkedik a kísérteties, zavarba ejtő és igen mély transzállapotban látható therianthropokban, amelyekről a felső paleolit kor óta készítenek képeket az őseink. A maják esetében vitán felül áll az a megállapítás, hogy az ilyen transzállapotok előidézésére hallucinogén szereket használtak fel, mivel a pszichoaktív szereknek a maja társadalomban játszott szerepe jól ismert és viszonylag jól dokumentált tény. Az ősi egyiptomiaknál is olyan jelzéseket találunk azonban, hogy az olyan therianthrop alakok, mint a kutyafejű Anubisz, az oroszlánfejű Szehmet, a krokodilfejű Szobek, a sólyomfejű Hórusz és az íbiszfejű Toth (aki majom formájában is manifesztálódhat) nem csupán a képzelet szüleményei. Azok a sámán-papok látták meg őket, akik módosult tudatállapotban kutatták és térképezték fel az alvilágot, és igen hasznos tudásra tettek szert az ott lakozó természetfeletti lények révén.

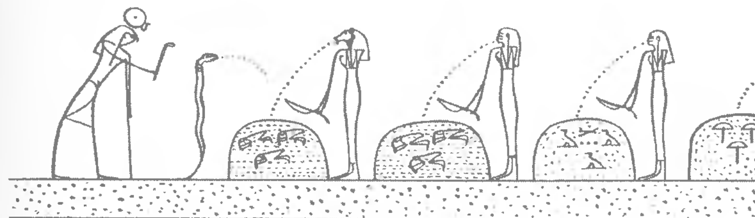
Balra: Anubisz, a lelkek kutyafejű kalauza az alvilágban;
középen Hórusz; jobbra Toth

Nem is csak a therianthropokról van szó, amelyeknek mindent átható jelenlétéről könnyen meggyőződhet bármely turista, aki végiglátogatja a szent Nílus folyó partja mellett sorakozó fenséges templomokat és síremlékeket. Sok más, az előzőekben megismert hallucinációs témát megtalálhatunk az egyiptomi művészetben. Ilyenek például a kiterjedt entoptikai minták: csillagok, cikcakkvonalak, pettyek és foltok,[31] a repülő korongok (amelyekből időnként sugárnyalábokat láthatunk kiindulni, amelyek egy ember kezében végződnek),[32] a szellemlények, a testetlen szemek, és ilyen a gigantikus méretű kígyók rendkívüli sereglete, amelyek közül sokan körbefonják egymást, vagy több fejük van, tüzet fújnak, esetleg finoman megmunkált tollas szárnnyal rendelkeznek.

A *Per em am Duat* („Duat Titkának Könyve") néven ismert egyiptomi szöveg egy rémálomszerű útvesztőbe vezeti az olvasót, ahol keskeny, gyakran vízzel telt alagutak kanyarognak a titkos kamrák

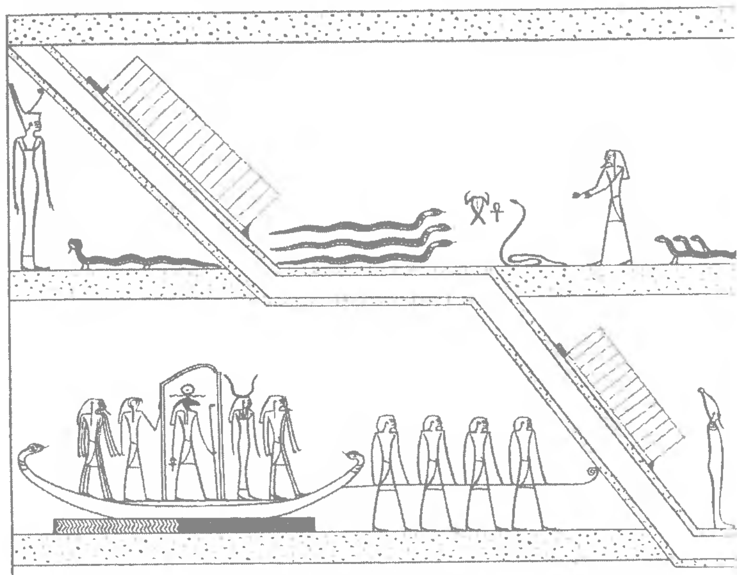

Vízzel telt alagút a Duatban

Kígyók és szellemek tüzet köpnek a Duat gödreibe

és üregek között, amelyekben szörnyetegek lesnek prédájukra, az utat pedig tűzzel teli gödrök nehezítik. Én végignéztem ennek a gazdagon illusztrált szövegnek egy majdnem teljes példányát, amely a Királyok Völgyében, III. Thutmosis fáraó sírkamrájának falán látható. A képeken ábrázolt jelenetek, jóllehet 3500 évesek, valamiképpen számítógépes vagy videojátékokra emlékeztetnek, míg

A Duat negyedik körzete. A képen látható jelenet 3500 éves, mégis a számítógépes vagy videojátékok hangulatát idézi fel a labirintusszerű csatornákkal és átjárókkal ábrázolt túlvilággal. Az alakok többsége az a típusú „drótember" és pálcikafigura, amelyekről gyakran tesznek említést a modern kori DMT-kísérletek önkéntes résztvevői is

a jelenetekben szereplő alakok többsége az a típusú „drótember" és pálcikafigura, amelyekről gyakran tesznek említést a modern kori DMT-kísérletek önkéntes résztvevői is.

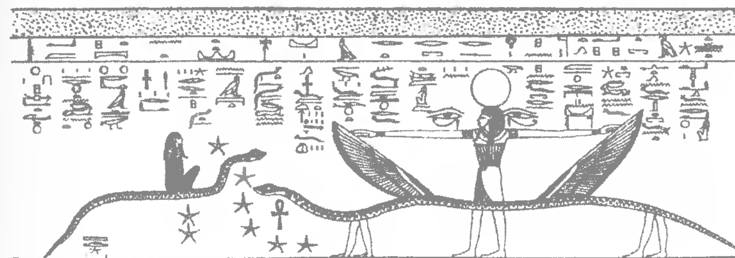
Teljesen olyan érzése támad az embernek, hogy a „játékosnak" – feltehetőleg a halott fáraó lelkének – az a küldetése, hogy átverekedje magát a Duatban leselkedő veszélyeken, hogy Ozirisz Ítélőcsarnokában elnyerje a fődíjat: a halhatatlanságot. Tudja, mire számítson, ismeri az összes jelszót, amellyel átjuthat a kapukon, képes legyőzni minden szörnyeteget, mert mások – a nagy

sámán-papok és végső soron maga Ozirisz – már jártak ott előtte, és feltérképezték az utat: „Bárki, aki ismeré ezeket a dolgokat, a lények mellett elhaladván nem téved el bömbölésüket hallva, és nem zuhan bele üregeikbe."[33]

A mai ember, aki ayahuascát iszik, néha hasonló labirintusszerű alvilágban találja magát, amelyet alagutak és folyosók szőnek át – akár fenyegető lényekkel, akár azok nélkül. Alex Polari, a brazil Santo Daime ayahuasca-egyház *padrinhója* írja le a következő Duat-szerű látomását, amelyet a szent főzet hatására élt át:

> Egy fáklyákkal megvilágított kastélyteremben találtam magam. A terem ovális, enyhén hosszúkás alakú volt, körben rendszeres közönként ajtók nyíltak belőle. Ezzel egy időben a főfallal szemben láttam egy előcsarnokot is. [...] Ezernyi alagút, galéria, folyosó, titkos ajtó, lépcső szőtte át keresztbe-kasul a szinteket. [...] Ezek fényűző palotákba, tágas csarnokokba, szarkofágokhoz, üregekhez vagy templomokhoz vezettek. Egyes átjárókban középkorinak tűnő alakok strázsáltak.[34]

A Duat mind a tizenkét területén megtalálható különös, intelligens kígyók képe is megjelenik a modern ayahuascavíziókban, mégpedig az összes különböző manifesztációjukban.

Látomáskígyó a Duatban

A tapasztalt ayahuascafogyasztó, Benny Shanon írja:

> Az általam látott kígyók körülbelül egyharmada mitikus vagy valamilyen módon nem naturalisztikus jelenés volt. Egyes kígyókat virágok vagy világító pikkelyek díszítettek. Az ehhez hasonló fantazmagorikus, mitológiai kígyókról adatközlőim is említést tettek.

> Ezek között voltak gigantikus méretű („kozmikusként" jellemzett) kígyók, szárnyas kígyók, sőt az egyik állat tüzet okádott. A kígyók időnként párban, egymást körülfonva jelennek meg.[35]

Mielőtt az ayahuasca lehetővé tette volna számomra, hogy megtegyem első felfedezőutam a látomásos világokba, a szépsége miatt tanulmányoztam az ókori egyiptomi művészetet, no meg azokért a titkokért, amelyektől azt reméltem, hogy felfedik előttem az egyiptomi civilizáció eredetét, emellett vonzott még az a valami is, amelyet akkoriban a képekben megmutatkozó rendkívüli képzelőerőnek hittem. Most, miután találkoztam saját látomáskígyóimmal, szemtanúja voltam állatok és emberek csodálatos átalakulásainak (ami számomra minden élőlény egységéről tanúskodott), találkoztam és kapcsolatba léptem szellemlényekkel, és a magam korlátozott módján bepillanthattam a természetfeletti szakadékába, egészen új szemmel nézem a sírfestményeket és a templomi domborműveket. Teljesen egyértelmű számomra, hogy ez egy rendszer, egy szabálykönyv, egy kánon ábrázolása. A műalkotásokban még egyes iskolákat és stílusokat, hosszú életű szokásokat és viselkedésbeli automatizmusokat is megfigyelhetünk. Számomra ezzel együtt teljesen nyilvánvalónak tűnik, hogy az ókori Egyiptom minden egyes, természetfeletti lényeket és világokat ábrázoló alkotása mögött meghúzódó *eredeti inspirációt* végső soron a sámán-papok mély transzban megélt látomásos tapasztalataira lehet visszavezetni.

Sámán-papok

Hadd tisztázzam, mit értek a sámán-pap kifejezés alatt, mivel tudom, hogy a kifejezés antropológiai szempontból ellentmondásos. Figyelmemet elsősorban a módosult tudatállapotoknak a vallások kialakulásában játszott szerepére, az autentikus vallási élmények gyakorlására és a vallásos képvilág ihlető forrásaira összpontosítom. Véleményem szerint amint a „vallások" megtagadják, elfelejtik, sőt törvényen kívül helyezik a módosult tudatállapotok használatát és előidézését, elveszítik a kapcsolatot saját gyökereikkel és éltető forrásaikkal, aminek várható következménye a rútság és a materializmus lesz. A vadászó-gyűjtögető társadalmakban, amelyek közeli kapcsolatban állnak a természet erőivel és ritmusával, sokkal kisebb a valószínűsége egy ilyen fordulat bekövetkeztének, és a sámánisztikus kalandozások ezekben a törzsekben töretlenül fejlődnek. Amint azonban egy társadalom összetettebbé válik, ezek az eksztázistechnikák könnyen belátható módon kimennek a divatból, sőt kifejezetten rossz hírbe keverednek – így könnyen elveszhet az a titkos tudás, amely a látomásos világokba tett, évezredeken át tartó sámánisztikus felfedezőutak, illetve az itt élő „természetfeletti" lényekkel való kapcsolat során halmozódott fel.

Ha szeretnénk példákat hozni az olyan típusú társadalmakra, ahol ez az esemény bekövetkezett vagy épp most zajlik, akkor azonnal eszünkbe jutnak az északi félteke iparosodott, magas technológiai fejlettségi szintre jutott népei. Másrészt, ha olyan társadalomra keresünk példát, amely a civilizáció, a kifinomultság, a városiasodás és a szilárd mezőgazdasági alapokon nyugvó ipari fejlettség magas szintjére érve *sem* szakadt el sámánisztikus gyökereitől – épp ellenkezőleg, az első pillanattól az utolsóig ünnepelte őket –, akkor érdemes egy kicsit közelebbről megvizsgálnunk az ókori Egyiptomot.

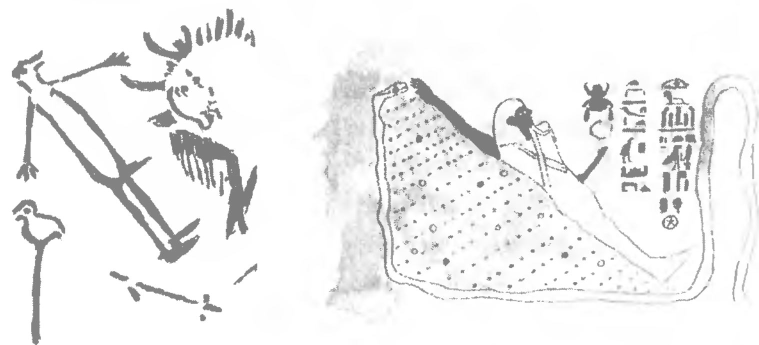
Tehát ebben a kontextusban beszélek sámán-papokról. Azokra a tisztségviselőkre gondolok, akik a nagy egyiptomi templomokhoz és kultuszközpontokhoz kapcsolódtak, és akiket a szó modern értelmében is teljesen helyénvalóan nevezhetünk papoknak, akik a fejlett városi civilizáció gazdasági és társadalmi valóságában éltek. Ők azonban ebben a civilizált környezetben elsajátították és mesteri szintre fejlesztették az ősi eksztázistechnikákat is, amelyek révén transzba léptek, és szisztematikusan feltárták az itt megélhető tapasztalatokat, amelyek ily módon hozzáférhetővé váltak számukra. Amikor ezt tették, ugyanúgy jártak el, mint a sámánok világszerte mindig és mindenütt: a tudatukat átprogramozták ugyanazokra a nem anyagi dimenziókra, ahol ugyanazokkal a nem anyagi lényekkel találkoztak (állatszellemekkel, therianthropokkal, látomáskígyókkal és szörnyekkel), amelyek velünk vannak a művészet és vallás születése, vagyis a felső paleolit kor óta.

Felicitas Goodman antropológus egy rövid grafikai összevetéssel is bemutatta a felső paleolit korhoz fűződő szoros kötelékeket. Goodman, aki a fennmaradt vadászó-gyűjtögető törzsek sámánjainak bevonásával végzett speciális kutatásokat a transzban felvett eksztatikus testtartásokról, meditációról, táncról stb., gyakran

megkérte tanítványait, hogy próbálják ki a testtartásokat ritmikus dobolás és csörgés kíséretében. Ahogy a 4. fejezetben láthattuk, alapos okunk van feltételezni, hogy a délnyugat-franciaországi Lascaux barlangjának megdöbbentő madárember therianthropja egy sámán hallucinált átalakulását mutatja, amint épp átváltozik szellemállattá, siketfajd képében. Goodman ehhez még hozzáteszi, hogy érdemes figyelmet fordítanunk az alak testtartására, aki 37 fokban hátradől:

> Hajszálpontosan ugyanez a dőlésszög jellemzi a vadászok által előadott szellemutazáspózokat, különösen akkor, ha az égi világba utaznak fel... Ugyanez a testtartás bukkan fel 12 ezer évvel később Egyiptomban, a tipikus sámánisztikus beavatáson átesett Ozirisz rajzán. A feldarabolt Ozirisz tagjait nővére illesztette össze, mielőtt az isten megtette volna szellemutazását a Felső Világba.[36]

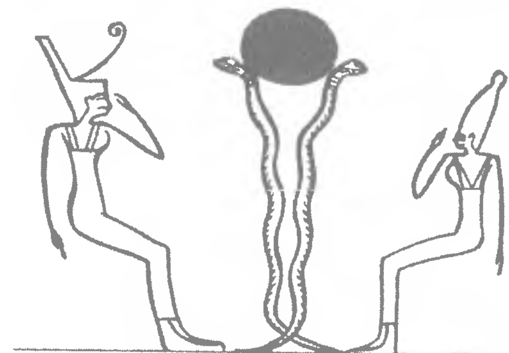
Figyeljük meg, hogy mindkét alakot olyan kontextusba helyezték, amely azt sugallja, hogy halottak (a lascaux-i alakot a bölény öklelte fel, az egyiptomi példán bebalzsamozva láthatjuk a testet), ennek ellenére mindkét műalkotáson tekintélyes erekcióval ábrázolták őket.[37] Ilyen „merevedési állapotot" gyakran tapasztalnak a transzba lépő sámánok, akik – amint a 9. fejezetben láttuk – a „természetfeletti potenciál" altestükben „felforrósodó" gerjedelmének tulajdonítják a jelenséget. „Ozirisz tehát sámán volt", vonja le a következtetést Goodman:

Balra: részlet a Lascaux rúdábrájából; jobbra: Osirisz merev falloszú ábrázolása

> az alak [...] pedig arra a tényre mutathat rá, hogy egykoron a sámánizmusnak ez a formája a Földközi-tenger térségében mindenütt uralkodó lehetett Dél-Franciaországtól egészen Egyiptomig. Nagyon figyelemreméltó, hogy ezek az elemek ilyen hatalmas időtávolságban is megőrződtek Észak-Afrikában, különösen, ha szem előtt tartjuk azt a tényt, hogy két különböző típusú kultúráról beszélünk. A Lascaux sámánjai kétségtelenül vadászok voltak, mint abban a korszakban mindenki. Másrészt Ozirisz a Nílus mentén élő, jócskán újabb kori földművesek istenévé alakult át, miközben nem veszítette el régi karakterét. Ahogy valójában az egyiptomiak sem veszítették el a helyes testtartásra vonatkozó ismereteket – különös tekintettel az égbe szállás megfelelő dőlésszögére.[38]

Szükségtelen azonban a „sámánisztikus tudás" valamiféle hosszú távú szétterjedésére és átörökítésére célozni. Az ilyen tudást bárhol, bármikor újra felfedezheti akárki, aki képes megbízható eszközök birtokába jutni, amelyek segítségével módosult tudatállapotba kerülhet – ha ezt megtette, máris kezdheti megtanulni a leckéket, amelyek, úgy tűnik, transzállapot során fajunk rendelkezésére állnak. Igen gyakori, hogy valamilyen rejtélyes oknál fogva – akár modern kori drogkísérletekről, akár hagyományos sámánisztikus környezetről van szó – ezeket a leckéket az ősi tanítók kígyó képében adják elő.

Kígyótanítók az ókori Egyiptomban: jelenet a Duat Titkának Könyvéből

Vízililiom, mandragóra és ópium

Az ayahuasca maga a *par excellence* „kígyódrog"; és ahogy az utolsó fejezetben látni fogjuk, nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy a Közel-Keleten és Észak-Afrikában is hozzáférhető volt valamilyen „ayahuasca-hasonmás", mivel azokban a régiókban is élnek olyan növényfajok, amelyek tartalmazzák a megfelelő összetevőket. Jelenleg azonban nem bizonyított, hogy az ókori egyiptomiak tudtak volna bármit is arról, miképp használhatják ki az adott növényekben rejlő hallucinogén hatást – amelynek eléréséhez egyáltalán nem egyszerű vagy kézenfekvő eljárásokat kell igénybe venni. Igaz, vannak arra utaló nyomok, hogy az egyiptomiak farmakológiai ismeretei – és kereskedelmi kapcsolatai – jóval szélesebb körűek lehettek, mint ahogy azt a történészek többsége hajlandó elismerni. Az ókori egyiptomi múmiákban ugyanis kokain, nikotin, illetve állítólag Dél-Amerikában őshonos növényekből származó pszichoaktív drogok jelenlétét mutatták ki, amelyekhez az egyiptomiak 3000 évvel ezelőtt elméletileg még nem juthattak volna hozzá.[39] A leletek körül még elkeseredett tudományos csatározások és viták zajlanak, és távolról sem tekinthetjük őket általánosan elfogadott ténynek. Ha azonban kiderülne, hogy helyesek az eredmények, akkor elvileg nem zárható ki annak lehetősége, hogy más pszichoaktív növényi alkaloidok is utat találtak Amerikából Egyiptomba az ókorban. Akár óvilági, akár újvilági forrásból származott is a hipotetikus DMT, esetleges felhasználása nem hagyhatott nyomot a múmiákban, mivel az átlagosnál magasabb arányban előforduló DMT az elfogyasztását követő két órán belül kiürül a szervezetből.

Szórakoztató eljátszani a lehetőséggel, hogy létezhetett valamiféle őskori transzatlanti drogkereskedelem, mindazonáltal ez nagyon valószerűtlen feltételezés, ezért alkalmatlan annak a tézisünknek az alátámasztására, miszerint az ókori Egyiptom vallási képvilága hallucinogén szerek hatására kiváltott, módosult tudatállapotból származik. Ahogy azonban mindjárt kiderül, hipotézisünket nem szükséges ilyen egzotikus forrásokra alapozni, mivel a helyszínen is hozzáférhető volt egy tökéletesen megfelelő hallucinogén drog, amelynek tulajdonságát az ókori egyiptomiak is igen jól ismerték. William Emboden, a Kaliforniai Állami Egyetem biológiaprofesszora megállapította, hogy a kék vízililiom (*Nymphaea*

caerulea), ez az őshonos nílusi növény, amely az egyiptomi művészetben is jelentős szerepet játszik, határozott narkotikus, hipnotikus és hallucinogén hatással bír.[40] Egy sor, érvekkel alaposan alátámasztott tudományos cikkében és könyvében meggyőző bizonyítékokat hoz arra nézvést is, hogy a növényt az ópiummal és a mandragórával (*Mandragora officinarum*, Európában is ismert hallucinogén növény) egyetemben arra használták, hogy „egyfajta sámánisztikus transzot"[41] idézzenek elő vele:

> A dinasztikus Egyiptom szertartásainak, valamint a sztéléken, mágikus papiruszokon és tálakon látható szakrális ikonográfiájának elemzése azt mutatja, hogy ezek az emberek komoly növénytani tudással rendelkeztek, és jól ismerték a módosult tudatállapotokat. Bőségesen állnak rendelkezésünkre olyan adatok, amelyek azt mutatják, hogy a társadalmi hierarchiában igen magas helyen álló sámánisztikus papok vezették az élők és holtak lelkeit, ők gondoskodtak a lélek másik testbe jutásáról, illetve egyéb sámánisztikus feladatokról.[42]

Ebben a könyvben nincs lehetőségem arra, hogy akár csak futólagosan is ismertessem a bizonyítékok gazdag tárházát, amelyeket állításának alátámasztására Emboden felsorol. Csak egész röviden: felhívja a figyelmet, hogy számos ókori egyiptomi műalkotá-

Emboden (1982, 62.) nyomán: „Meriton Semenhkara hitvese két mandragóratermést és a kék vízililiom bimbóját kínálja férjének. A bal kezében több szálat is tart a virágból."

son szerepel olyan jelenet, amelyben valamilyen rituális gyógyítás keretében mandragóragyökeret vagy narkotikus kék vízililiom bimbóját kínálják fel a betegnek – igen gyakran a mákgubó szimbólumával összekapcsolva.[43]

Emboden arra is rámutat, hogy ópiummaradványokat találtak egy a 18. dinasztiabeli sírkamra kenőcsös tégelyében:

> Meg kell jegyeznünk, hogy Tutanhamon sírkamrájának [ókori] kifosztásakor körülbelül 400 liternyi folyadékot vittek el lepecsételt edényekben. A fosztogatók az arannyal és a díszes műtárgyakkal szemben inkább ezeket a lepecsételt edényeket részesítették előnyben, mivel azt hitték, hogy *didi*t, azaz életelixírt tartalmaznak. Kétségtelen, hogy a vízililiom, a mandragóra és az ópium szolgáltathatták a leghatékonyabb elixírt *(didit)*, amely abba a mélységes hipnotikus állapotba juttatta őket, amely hosszú, mély álommal végződött. A sámánisztikus hagyományokban olyannyira fontos szimbolikus halált e három növény bármelyikével el lehetett érni. Az alvás ugyanis szimbolikus halál, amely lehetővé teszi a csodálatos feltámadást.[44]

Hasonló képzettársítást láthatunk Nebamun síremlékén Thébában (a mai Luxorban). A képen a csupasz keblű özvegy guggol halott férje előtt. Emboden felhívja a figyelmünket, hogy az alak előtt

> növényekből álló oszlop emelkedik az égbe, amelyet narkotikus kék vízililiomok és mákgubók alkotnak (a gubókon még a bemetszéseket is láthatjuk, amelyekből kicsordul a kábító hatású máktej), három pálmalevéllel összekötve. Nehéz elképzelni, hogy merő véletlenségből került egymás mellé a narkotikus vízililiom és a mákgubó. Ami a pálmalevelet illeti, abból készült a pálmabor, amely mák és a *Nymphaea*-származék oldószereként funkcionálhatott.[45]

Emboden kiemeli azt a tényt, hogy a Héliopolisz megalapításához kapcsolódó mítosz (a hozzá kötődő kultusz kapcsán alakultak ki a gízai piramisokban tartott szertartások) központi elképzelése

> a káoszból *(Nun)* kialakuló rend megteremtése, amely során a semmi fekete tavából kiemelkedett a kék vízililiom, és ebből született

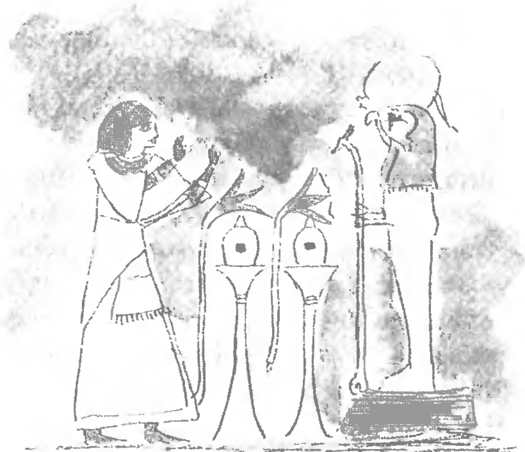
Emboden (1989, 71.) nyomán: „Rituális gyászjelenet, amelyben a gyászoló özvegy port hint a fejére, miközben narkotikus kékliliomból és bemetszett mákgubókból álló totem előtt térdel. Mindkét növény lehetővé teszi a gyászhoz illő transzállapotot."

> meg az első élőlény. A legenda rávilágít az egész civilizáció rendje és a narkotikus vízililiom szakrális minőségei közt fennálló kapcsolatra.[46]

Szintén fontos az ősi egyiptomi *Halottak Könyvének* az a fejezete, amely az „Átalakulás vízililiommá" címet viseli:

> Hóruszt két áldozati tál mellett láthatjuk egy kérelmező társaságában. A tálak felett gigantikus méretű *N. caerulea* virágok vannak. [...] A vízililiomok azt jelzik, hogy *didi*, vagyis életelixír van az alattuk lévő üvegekben. Egyértelmű jelzést kapunk arra is, hogy a szent vízililiom vagy narkotikus kék vízililiom Hóruszhoz tartozik. [...] Az ég uraként Hórusz tökéletes emblémájává válik a sámánisztikus eksztázisban bekövetkező lélekrepülésnek. Az istent félig ember, félig sólyom alteregójaként ábrázolták.[47]

Emboden ennek és sok más műalkotásnak a tanulmányozása, valamint a növény pszichotropikus hatásáról szerzett saját közvetlen élményei[48] alapján arra a következtetésre jut, hogy:

Emboden (1980) nyomán: „Hóruszt két edény felajánlásával engesztelik ki, amelyek tartalmát a feléjük hajló *Nymphea caerulea* virágokból ismerhetjük."

Egyértelmű bizonyítékok mutatják, hogy az egyiptomi dinasztiákban a sámánisztikus transzot a mandragóra és a narkotikus kék vízililiom hipnotikus összetevői révén érték el. A növényeket a 4. dinasztiától kezdve a Kr. e. 4. századig folyamatosan ábrázolták, és a mágikus tekercsekben is felbukkan a nevük. A növények összetevői képesek teljesíteni a sámánisztikus transzhoz szükséges követelményeket [...], ami elválasztja a szentet a profántól, a lelket a testtől. A fennmaradt írásokon és falfestményeken implicit módon szerepel a spirituális halál, az utazás, a megvilágosodás és a feltámadás.[49]

Vízililiom-jaguár és a maja gombakövek

Embodennek az egyiptomi vízililiom hallucinogén hatásai iránt mutatkozó érdeklődését saját korábbi kutatásai keltették fel, amelyekben az ősi maják által pontosan ugyanilyen látomáskeltő célra használt növény, a vízililiom egy közeli rokonának *(Nymphaea ampala)* felhasználását vizsgálta. Érdeklődését elsősorban a mexikói Bonampakban található híres maja faliképek keltették fel, ahol a vízililiomokat a táncosok orrával és homlokával összekapcsolva ábrázolták. Mint mondja, ezek a képek „annyira hasonlítanak az egyiptomi freskókhoz, hogy a hasonlóság valósággal mellbevágó".[50]

Sok más maja műalkotás ábrázolja ugyanezt a témát. Például a hős ikerpár Xibalbába tett utazását ábrázoló egyik kép vízililiom fejdíszt mutat.[51] Ugyanígy, ahogy az előzőekben láthattuk, a III. isten therianthropikus megtestesülése, a vízililiom-jaguár vízililiom-leveleket visel a fején.[52] Egy Yucatánból származó késő klasszikus kori tálon gigantikus méretű vízililiomokkal teli tó színes képét láthatjuk, ahol a növények szára és levelei szorosan összekapcsolódnak a vízben élő hatalmas kígyóval.[53] Egy polikróm vázaképen a legfőbb hallucinatív motívumot láthatjuk: „Egy hatalmas, tenger alatti kígyót, amelynek halfarka, kígyóteste és fantasztikus állatfeje van. [...] Az alak jobb oldalán [...] egy sámán áll, két szarvkürttel a kezében, alatta óriás *Nymphaea ampla* bimbója."[54] Ha felidézzük, hogy a „tenger alatti" vagy „víz alatti" lét az egyetemes sámánisztikus metaforarendszerben a mély transz állapotára utal, akkor igen érdekes megfigyelni, hogy Bonampak freskóján hasonló hallucinációs téma látható, amely szintén a *N. ampalá*hoz kapcsolódik:

> Az ilyen tenger alatti táncrituálékban groteszk alakok is megjelennek, homlokukon vízililiomokkal, esetenként halakkal összetapadva. Az egyik ilyen alak felemelt keze hatalmas rákollókban végződik. [...] Ahogy Dobkin de Rios is felveti, a növények és a tengeri

Vízililiom-jaguár, ahogy a Drezdai kódex, a spanyol misszionáriusok által elrendelt, fékevesztett könyvégető orgia után elenyésző számban fennmaradt maja hieroglif művek egyike ábrázolja

lények igen gyakoriak az Újvilág kábítószerrel kapcsolatos motívumvilágában.[55]

Nem szükséges tovább időznünk a vízililiom hallucinogén ikonográfiájánál az ősi maja társadalomban – amely sok más látomáskeltő drogot is használt és ábrázolt művészetében. Az biztos, hogy az *ololiuqui* (hajnalka) magja, amelynek igen erős LSD-szerű hatása van, része volt az általuk felhasznált, igen széles körű gyógyszerkészletnek.[56] A régióban termő több mint húszféle pszichoaktív gombafaj[57] szintén jelentős szerepet játszott a sámánisztikus utazásokban, és talán ezek magyarázzák, miért használják a guetamalai kicse-maják, a Popol Vuh szerzői a *xibalbaox*, „az alvilág gombája" kifejezést.[58]

A Popol Vuhban is feltűnnek közvetlenül a vallási tevékenységhez kapcsolódó gombák,[59] a régészek pedig több száz, a Kr. e. első évezredre datálható, gombákat ábrázoló kő- és kerámiaszobrot találtak az ősi maja sírkamrákban és szent helyeken Guetamala, El

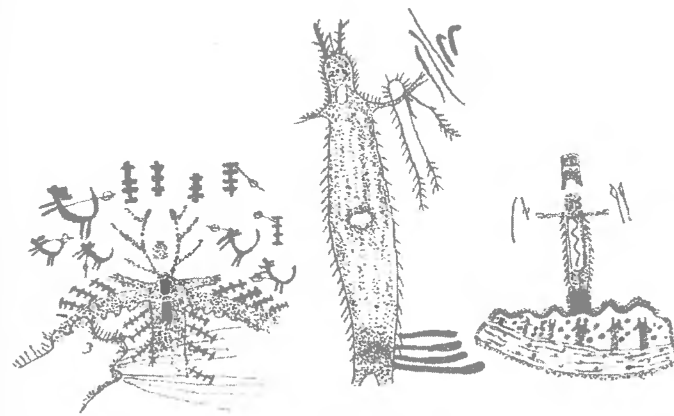
Hallucinogén gomba alakra faragott kövek az ősi Guatemalában

Salvador, Honduras és Mexikó területén.[60] „Mára egyértelművé vált – írja Richard Evans Schultes, a Harvard Botanical Museum igazgatója –, hogy bármire használták is ezeket a »gombaköveket«, létezésük mindenképp arra utal, hogy a hallucinogén gombák kifinomult szakrális használata az ősidőkig nyúlik vissza."[61]

„Több ezer víziót látnak, elsősorban kígyókat..."

A maják lakóhelyén túli területek tekintetében a régészek és a botanikusok egyetértenek abban, hogy a hallucinogén szerek szinte

az összes közép-amerikai, mexikói és az Egyesült Államokkal szomszédos területeken élt ősi civilizáció vallásos hitvilágában, szertartásaiban és képvilágában meghatározó szerepet játszottak. Bár elenyészőnek tűnt annak az esélye, hogy a hallucinogén szerek használatának fizikai bizonyítékaira bukkanjanak a régészek, Észak- és Közép-Mexikó, valamint Texas festett barlangjainak többségében tekintélyes mennyiségű rejtett készletekre leltek a *Sophora secundiflora* nevű cserje vörösbabszerű, erősen hallucinogén hatású magjaiból, amelyek egyes esetekben 9000 évesnél is régebbiek voltak. Ezeket a növényeket hozzák kapcsolatba a texasi Pecos folyó mentén található 8000 éves sziklafestmény-komplexummal, amely therianthropokat, entoptikai mintákat és szellemlényeket ábrázol. A régészek már Lewis-Williams

Szellemlényeket, therianthropokat és entoptikai mintákat ábrázoló 8000 éves sziklafestmények

előtt is egyetértettek ezen festmények sámánisztikus értelmezésében, amely a képek tartalmát a „hallucinogén és divináló vörösbab-rítusokkal" hozta összefüggésbe.[62] Fontos tény, hogy egyes lelőhelyeken a *Sophora secundiflorát*, ismertebb nevén meszkalbabot ásták elő több egymást követő rétegből, amelyeknek Kr. e. 7000 és Kr. u. 11. század közé tették a korát.[63] Ráadásul a 19. századból fennmaradtak olyan néprajzi beszámolók, amelyek szerint az amerikai indiánok még mindig használták a magokat vallási környezetben, „delíriumos örömmámor" előidézésére.[64]

Ha áttanulmányozzuk a mai Mexikóvárostól 30 km-re fekvő Teotihuacan templomaiban és piramisaiban látható freskókat és domborműveket, akkor azt látjuk, hogy mindenütt hallucinogén növények és pszichoaktív gombák képeit találjuk fantasztikus és szörnyszerű képvilággal keveredve. R. Gordon Wasson nemzetközi hírű gombaszakértő szerint a „Teotihuacan évszázadokon át hatalmas szentély volt, amelyet két-három, a legnagyobb tiszteletnek örvendő hallucinogénnek szenteltek".[65]

Teotihuacan virágkora Krisztus születése idejére esett, és Kr. u. 700-ban ért a tetőpontjára, utána villámgyors hanyatlásnak indult. A 16. század elejére, amikor a hódítások véres ügyébe belemerült európaiak először találkoztak az aztékoknak nevezett harcias néppel, a Nap és Hold piramisokkal, addigra Teotichuacan már romokban hevert, az üresen kongó festett templomokat benőtte a vadon. A szent növények és gombák kultuszát azonban, amelyet egykor Teotihuacan falai között ünnepeltek, nem feledték el, továbbra is ez jelentette a legfőbb eszközt, amelynek révén a vidék lakói megalapozták és fenntartották kapcsolatukat a szellemvilággal.

Az aztékok hasznosították a korábban említett *ololiuquit*, a hajnalka LSD-szerű magjait, illetve sok pszilocibintartalmú gombafajt is, amelyet ők *teonanactl*, „az istenek húsa" néven ismertek.[66] A szerzetesek és más kommentátorok leírásai alapján (akik a konkvisztádorokkal együtt érkeztek, így szemtanúi lehettek annak, ahogy az aztékok használták ezeket a növényeket és más hallucinogén drogokat) a tudósok egyetértenek abban, hogy

> a szakrális hallucinogének nemcsak a vallás „köznépi szintű" gyógyító és jóstevékenységet folytató gyakorlatában és ünnepein, de a papi hierarchia sokkal összetettebb hitvilágában és rituáléiban is egyértelműen fontos szerepet játszottak, amelyek az azték Tenochtitlan sokat követelő isteneinek és azok szövetségeseinek kielégítésére szolgáltak.[67]

A 16. századi krónikások leírásai önmagukért beszélnek:

> Az *Ololiuqui* [...] megfosztja használóját az ép eszétől. [...] A bennszülöttek ennek révén beszélnek az ördöggel [...], és különféle hallucinációk csapják be őket, amelyeket ők az istenségnek tulajdonítanak, aki szerintük a magokban lakik.[68]

> Mindannyian elmentek nyers gombát enni, amitől elveszítik az eszüket. [...] A gombák erejétől látomásaik lesznek, és feltárul előttük a jövő, az ördög beszél hozzájuk ebben a bódult állapotban.[69]

> Legelőször gombákat szolgáltak fel. [...] Amikor a gomba hatni kezdett, táncba fogtak, majd sírásban törtek ki. Voltak azonban olyanok, akik uralkodni tudtak az érzékeik felett, ők leültek a helyükre, és nem táncoltak tovább, csak ültek és bólogattak. [...] Ahogy kiszállt belőlük a gomba hatása, megbeszélték egymás között a látomásaikat...[70]

> Amikor a papok beszélni akartak az isteneikkel, és üzeneteket vártak tőlük, akkor ettek ebből a növényből *[ololiuqui]*, hogy delíriumba kerüljenek. Ezernyi látomás és sátáni hallucináció jelent meg előttük...[71]

> Az a szokásuk, hogy táncolnak, és lerészegednek valamilyen gombától úgy, hogy sok látomást és félelmetes alakokat látnak.[72]

Különösen részletes beszámolót hagyott ránk Fray Toribo de Benavente:

> Ők máshogy részegednek le [...], valamilyen gombaféle segítségével. Nyersen eszik, és mivel keserű az íze, isznak utána, vagy lépes mézet esznek mellé; kis idő múlva több ezer víziót látnak, elsősorban kígyókat... Ezeket a gombákat az ő nyelvükön *teunanacatlthnak [teonanactl]* hívják, ami azt jelenti: „isten húsa", vagy annak a gonosznak a húsa, akit imádnak.[73]

Ezekből a reakciókból látható, hogy a szerzetesek ösztönösen irtóztak a szellemvilággal való közvetlen kommunikációtól, amelyet a szent növény láthatólag lehetővé tett a mexikói sámánok számára. Természetesen a katolikus egyház és az inkvizíció a hódítások után szisztematikus hadjáratot indított, hogy gyökerestül kiirtsák a hallucinogén szerek vallási célú használatát, illetve hogy befeketítsék azok nevét, akik az ilyen szereknek hódoltak.

Balra: kép a Magliabechiano-kódexből, amely hallucinogén gombát evő embert ábrázol. Mögötte ijesztő természetfeletti lény áll. Jobbra: a „sátáni" gomba illusztrációja a Firenzei kódexben

A történészek úgy vélték, hogy ez a hadjárat teljes sikerrel zárult, mígnem 1955-ben R. Gordon Wasson és kollégái az Oaxaca hegyvidéki területein élő mazatec indián törzsnél felfedeztek egy még működő pszilocibingomba-kultuszt. Ez a kultusz távolról sem volt kegyetlen és ördögi; szelíd és bölcs hirdetői a gyógyításnak szentelték magukat.[74]

Az ember megtanulja, amiről eddig nem tudott

Már találkoztunk a Huatla de Jimenez nevű – Oaxaca közelében levő – kis falucskában élő Maria Sabinával, akit Wasson tett híressé a *Life* magazinban 1957-ben publikált cikkével. A 12. fejezetben láttuk, hogy egy esetben, amikor nagy adag pszilocibintartalmú gombát fogyasztott el, mélyebben hatolt be a túlvilágra, mint előtte bármikor. Ott találkozott egy szellemlénnyel, aki előző látogatásai során is kalauzolta, ez alkalommal azonban egy nagy könyv volt a kezében. Azt mondta Máriának: „Odaadom neked ezt a könyvet, így jobban tudsz majd dolgozni, és segíthetsz azokon, akik segítségre szorulnak, megismered annak a világnak a titkait, ahol mindent ismernek." Maria teljesen feleslegesnek érezte, hogy átnyálazza a „sok teleírt lapot": „Arra gondoltam, milyen kár, hogy nem tudom elolvasni. Soha nem jártam iskolába, így a könyvet semmire sem tudom használni." Alighogy átfutott az agyán ez a gondolat: „Hirtelen rájöttem, hogy olvasok, és megértem, ami a könyvbe le van írva, és bölcsebb lettem, és egyetlen pillanat alatt dolgok millióit tanultam meg. Csak tanultam és tanultam."[75]

Ez az eset arra emlékeztet engem, amikor egy másik korban és másik helyen az írástudatlan Mohamed prófétát utasította az általa később Gábriel arkangyalként azonosított szellemlény, hogy olvasson. „Nem tudok olvasni", tiltakozott a próféta:

> Akkor az angyal átölelt és megszorított, hogy a lélegzetem is elakadt, majd ismét szólt: „Olvasd! Urad, a legnemesebb, ki a tollal tanít, megtanítja az embert arra, amit nem tudott."[76]

Az ősi egyiptomiak vallásában Toth isten, a madártestű és íbiszfejű madár-therianthrop volt az, aki megtanította az embert írni és olvasni; míg a sámán Ozirisz a nagy civilizátor, a mezőgazdaság feltalálója volt. Hasonlóképp a majáknál Kukulkan istent (akinek a neve „Tollaskígyót" jelent) tartották a legfőbb szervezőnek, „a törvények megalkotójának, a naptár tanítójának".[77]

A fentiek nem elszigetelt példák, és újra felvetik a kérdést: kik ezek az ősi tanítók, akiket egyesek „isteneknek", mások „idegeneknek" vagy „szellemeknek" neveznek, akik módosult tudatállapotunkban jönnek el hozzánk különös üzeneteikkel, amelyek megszabják az ember történelmének irányát?

VI. rész

A rejtélyek

Huszonharmadik fejezet

A túlvilágra vezető ajtók

Kutatásomat egy vallásra vonatkozó kérdéssel kezdtem. Mikor és hol kezdtek el őseink először hinni abban, hogy természetfeletti világokkal és lényekkel találkozhatnak?

Annak ellenére, hogy előre megjósoltam, a legrégebbi erre utaló bizonyítékokat végül Afrikában találjuk majd, jelenleg nem folyik komoly vita arról, hogy a minden vallás legbelsőbb magvát alkotó elem, vagyis a „szellemvilágban" és a „nem valóságos lényekben" való hit legrégebbi *ránk maradt* bizonyítékai az európai festett barlangok. Függetlenül attól, hogy sámánisztikus gyökereik kialakulását követően mennyivel később jöhettek esetleg létre. Rájöttem, hogy ha meg szeretnék tudni valamit az emberiség első természetfeletti találkozásairól, akkor a barlangokat és ezek rendkívüli, transzcendentális művészetét, valamint a világszerte létező egyéb ősi sziklaművészeti rendszereket kell tanulmányoznom.

Meglehetősen gyorsan felfedeztem, hogy az őskori barlangművészetre vonatkozó valódi tudás két periódusra oszlik. Mielőtt David Lewis-Williams professzor az 1980-as évektől szélesebb körben elkezdte volna publikálni írásait, addig egyetlen jó magyarázat sem létezett a barlangművészet értelmezésére. 1988-ra, munkájának hála, megszületett egy kiváló magyarázat, amely tökéletes értelmet adott a barlangművészetnek. Pontosan azért, mert ilyen értelmes magyarázattal állt elő, egy harsány kisebbség ellenállásától eltekintve, neuropszichológiai modellje gyorsan támogatásra talált a területre szakosodott régészek és antropológusok körében.

A könyvem I. és II. részében bemutatott okoknál fogva én teljesen meggyőződtem arról, hogy Lewis-Williams modellje helyes. Valóban a klasszikus sámánisztikus technikákkal kiváltott, módosult tudatállapotban megélt látomások és tapasztalatok voltak az emberiség első vallási elképzeléseinek forrásai, ahogy azt Lewis-Williams felvetette. Ezen az elemi – bár rendkívül fontos – állásponton túl semmiben sem értek egyet Lewis-Williams mondandójával. Külö-

nösen hevesen tiltakozom az ellen a magabiztosság ellen, amellyel kijelenti, hogy a hallucinációk során megjelenő szellemvilág és az ott található lények semmilyen értelemben nem valóságosak. Hasonlóképp tévedésnek tartom azt az állítását, hogy csupán az – általa az idegrendszer szerkezetének tulajdonított – entoptikai jelenségek számítanak egyetemes tapasztalatnak, míg a 3. szakaszban jelentkező, „teljesen ikonikusnak" nevezett hallucinációkat teljes egészében az egyén emlékezete és kulturális háttere által létrehozott képeknek tartja, amelyek koronként, helyszínenként és emberenként rendkívüli mértékben különböznek egymástól.

Épp ellenkezőleg, a neuropszichológiai szakirodalom már akkor is számos megdöbbentő esetet jegyzett fel a 3. szakaszba tartozó hallucinációk egyetemes jellegéről, amikor Lewis-Williams munkái megjelentek. Ezek az esetek azért voltak zavarba ejtők – és azért maradtak azok ma is –, mivel az őket megtapasztaló egyének különböző kulturális háttere és személyes emlékei ellenére is rendkívüli hasonlóságot mutatnak. Dr. R. K. Siegel (a szakterület egyik vezető pszichiátriai kutatója az Egyesült Államokban) például már 1977-ben publikált egy fontos tanulmányt a *Scientific American* folyóiratban, ahol mintegy ötszáz, LSD-kiváltotta hallucinációt tekint át. Annak ellenére, hogy Lewis-Williams gyakran hivatkozik Siegelre, úgy tűnik, elkerülte a figyelmét az a tanulmány, amelyben a vizsgált személyek nem kevesebb mint hetvenkilenc százaléka számolt be igen hasonló látomásvilágról, amelyben vallási képek, szimbólumok, kis állatok és emberek szerepeltek.[1] Ahogy az egyik elemző rámutat: „Ez a felfedezés azt sugallja, hogy a látókéreg vagy a homloklebeny elektromos vagy kémiai stimulációjának hatására keletkező komplex képrendszer (Lewis-Williams ikonikus hallucinációi) egy része »előre programozott« alkotóeleme az emberi idegrendszernek."[2]

Lewis-Williams szintén tudatában volt annak, és valójában az írásaiban is igen erősen támaszkodott erre a tényre, hogy a therianthropok félig ember, félig állat alakja a különböző helyeken létrejött sziklaművészet univerzális jegye, mivel a módosult tudatállapotban megtapasztalt univerzális észlelések közé tartozik. Úgy tűnik azonban, azt nem vette észre, hogy ezzel gyakorlatilag elismeri: a 3. szakasz ikonikus képeinek legalább egy része *nem* kulturálisan meghatározott elem. Mindenki lát therianthropokat, még ha maguk a therianthropok hol félig ember, félig bölény (felső paleolit kori Európa), hol félig ember, félig jávorantilop (Dél-Afrika) vagy félig ember, félig jaguár (Amazonas) lények is.

1990-ben Robert Bednarik, az Ausztrál Sziklaművészeti Társaság tagja szemrehányást tett Lewis-Williamsnek, amiért átsiklott az ilyen típusú bizonyítékok felett. A *Current Anthropology* folyóiratban megjelent bírálatában felhívta a figyelmet azokra a kutatásokra, amelyek kimutatták, hogy a különböző kultúrákból származó emberek ayahuascalátomásaiban bizonyos univerzális témák jelennek meg, és az ilyen „nem valóságos" közös élmények további vizsgálatára tett javaslatot, amely kimutathatná, hogy létezhet egy „ikonikus formaállandókból" álló „kollektív tudatalatti".[3]

Minden, amit eddig megtudtam, arra mutatott, hogy Bednarik jogosan hívja fel a figyelmet a 3. szakaszban látható hallucinációk rejtélyes egyetemességére. Azzal a kijelentésével azonban, miszerint ezek a „kollektív tudatalatti ikonikus formaállandóiból" következnének, mindössze annyit állít, hogy a tudatalattinkban mindnyájan tekintélyes mennyiséget őrzünk ezekből a bizarr túlvilági képekből, és a bennük látható teljesen ismeretlen helyek és lények valamiképp be vannak épülve az agyunkba. Ez természetesen nem magyarázat, hanem pusztán a probléma leírása vagy újrafogalmazása. Igazából azt szeretnénk tudni, *miért* látja világszerte olyan sok ember ugyanazokat a „nem valóságos" dolgokat, amint módosult tudatállapotba került. Ráadásul – bár Bednarik nyilvánvalóan megrémülne egy ilyen összehasonlítástól – az az elképzelése, miszerint mindnyájunk idegrendszerében létezik egy előre kódolt archívum, amely tele van természetfeletti világokat és lényeket ábrázoló „ikonikus formaállandókkal", figyelemre méltóan közel esik Jeremy Narby szokatlan ötletéhez, hogy valamilyen magasabb rendű intelligenciával rendelkező lények interaktív videoüzeneteket rögzítettek a DNS-ünkben, és azért látjuk ugyanazokat a dolgokat, mert a DNS szintjén mindannyian egyformák vagyunk.

A nem valóságos dolgok szemtanúi

Kezdtem megérteni, hogy a nyomozásom mélyén rejlő probléma abból fakad, ahogyan az emberek a természetfelettit megtapasztalják – amelyet hiába ítélnek nem valóságosnak, attól függetlenül univerzális és igen ősi dolgokról van szó. Pontosan ilyen ta-

pasztalatokat dokumentálnak a barlangfestmények, illetve ezeket lehet megismételni olyan drogokkal, mint az ayahuasca, a pszilocibin, az ibogain és a DMT, amelyek, úgy tűnik, hozzájárultak ahhoz az ugráshoz, amellyel az emberiség elérkezett a teljesen modern szimbólumhasználathoz.

A következő lépés az volt, hogy máshol is körülnézzek – a folklórban, a mitológiákban, az őskori és kortárs vallások évkönyveiben, illetve a modern hírforrásokban – más, nem szükségszerűen drogokhoz kapcsolódó példákat keresve, amelyek komplex, részletes, mégis, nem valóságos tapasztalatokból számolnak be, amelyeket nagyon sok, egymással semmiféle kapcsolatban nem álló ember ír le igen hasonló fogalomkészlettel.

Gyakorlati megfontolásokból le kellett szűkítenem a kutatási területet, és meg kellett hoznom néhány különösen nehéz döntést, hogy a téma mely aspektusairól írjak, illetve melyeket tartsak meg magamnak. Eredeti kutatási irányom, ahonnét megközelítettem a problémát, kétségtelenül afelé terelt, hogy elsősorban a „szellemvilágra" összpontosítsak, amelyet őseink először az őskori barlangrajzokon ábrázoltak, amely az antikvitásban is vallási rögeszme maradt – és amelyet mind a mai napig aktívan megtapasztalnak a fennmaradt sámánisztikus kultúrákban Dél-Afrikától Ausztrálián át az amazonasi őserdőkig mindenütt. Aztán ott voltak a modern kori, természetfelettiekkel való találkozásélmények az ufóknak tulajdonított emberrablások eseteinél, a kettő között pedig rábukkantam a tündérekre, a manókra, a koboldokra, a nimfákra és a szellemekre, amelyekkel a középkortól kezdve a viktoriánus időkig igen gyakran találkoztak Európa-szerte.

Miután nekiláttam az ásásnak, mindenütt szerteágazó nyomokra bukkantam, amelyek szorosan behálózták, és többszörös szálakkal kötötték össze azokat a kutatási területeket, amelyeket eredetileg teljesen különállóknak gondoltam. Ami azonban mindennél fontosabb, hogy azon a kutatási területen, amelyet a mai tudósok teljesen figyelmen kívül hagynak, olyan néprajzi és folklórgyűjtésekre bukkantam, amelyek tömve voltak őszinte és komoly szemtanúk vallomásaival, akik természetfeletti lényekkel és eseményekkel való találkozásokat írtak le.

Sok kutató tréfaként, megtévesztésként vagy „merő hallucinációként" utasítja el az ilyen beszámolókat, és még csak meg sem fontolja annak lehetőségét, hogy a szemtanúk valami valóságos

dolgot láthattak. Ez azonban reflexszerű válasz, amelyet a valóság természetére vonatkozó, mélyen beágyazódott materialista előítéletek, nem pedig megbízható kutatások vagy bizonyítékok váltanak ki. Ezért úgy döntöttem, hogy alapos vizsgálatnak vetem alá a szemtanúk beszámolóit – mégpedig úgy, hogy nem tekintem leereszkedő módon tömeghisztériának vagy tömeges tévképzetnek őket (a tudósok ugyanis ez idáig kizárólag ezt a megközelítést alkalmazták a témára), hanem tudatosan törekszem a nyitott szellemű vizsgálódásra, amely semmilyen lehetőséget nem zár ki előre. Reméltem, hogy ha a bizonyítékokat tisztelettel kezelem, és hagyom, hogy magukért beszéljenek, akkor valami hasznosat taníthatnak nekem az állítólagos természetfeletti világokról és lényekről – amelyekkel én magam is találkoztam, s amelyeket kész voltam *nem* valóságosnak vagy pedig olyan módon valóságosnak elfogadni, ahogy az a tudomány mai állása szerint értelmezhetetlen.

Azt találtam – amint azt a 11–16. fejezetekben bemutattam –, hogy lényegileg ugyanazokat a bizarr, nem valóságos mintákat ismétlik meg újra és újra a világ különböző részein, különböző korokban élt emberek. Ráadásul a szembeötlő hasonlóságok ellenére egyértelmű és világos fejlődés is mutatkozott ezekben a tapasztalatokban – nevezetesen a hibrid utódok kezelésében és a világok közti utazásra alkalmazott technikában –, de még a „lények" ruházkodása is fejlődést mutatott. Számomra teljesen nyilvánvalónak tűnik, hogy ha minden korszak és minden vidék emberei következetesen és megbízhatóan ugyanazokról a nem valóságos tapasztalatokról számolnak be – különösen, ha ezek olyan rendkívüli és jellegzetes eseményekre vonatkoznak, amelyek tipikusnak mondhatók a szellemekkel, tündérekkel és idegenekkel kapcsolatban –, akkor nem kielégítő magyarázat azzal előállni, hogy az összes szemtanú őrült vagy lóvá tett ember volt. Azzal sem utasíthatjuk el tanúvallomásukat, hogy biztosan csak hallucináltak, mivel ez nem magyarázza, csupán átfogalmazza a problémát – hiszen épp arról van szó, hogy mindannyian hallucináltak, mégpedig pontosan ugyanazt a dolgot! A valódi kérdés, amely elől a tudomány folyamatosan kitér, hogy *miért* hallucinálják mindnyájan ugyanazt. Miért ugyanazok a túlvilágok és szellemlények jelennek meg mindig, és mit jelent ez az egész?

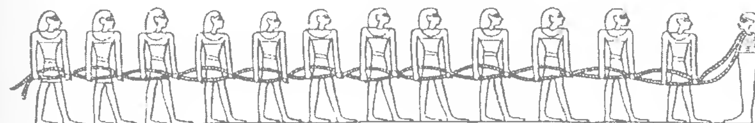
Előre kódolt program

Már ráébredtem, milyen szorosan kapcsolódnak a „természetfeletti" találkozások a módosult tudatállapotokhoz, amelyeket nagyon gyakran hallucinogén növények elfogyasztása vált ki. Végül is az Amazonas vidékén teljes egészében erre alapul a sámánizmus. Arra azonban csak Rick Strassman munkáinak tanulmányozása során jöttem rá, miképp lehet gyakorlatilag pillanatok alatt kiváltani ilyen élményeket DMT alkalmazásával – és ez utóbbi vegyületről kiderült, hogy minimális mennyiséget az emberi agy is termel belőle. Ahogy a 17. és 18. fejezetben láttuk, egy bizonyos küszöbérték feletti szintet elérve a DMT kórházi vagy laboratóriumi körülmények között is garantáltan átküld bárkit egy nagyon gyors, intenzív és meggyőző túlvilági utazásra. Ráadásul az érzékelhető különbségek ellenére – amelyekre mindjárt visszatérünk – lényegében *ugyanaz* a túlvilág jelenik meg itt is, ahová az idegenek vagy tündérek által elrabolt emberek, illetve a sámánok kerültek át.

Rick Strassman és a terület más kutatói folyamatosan figyelmeztetnek, hogy a DMT *megkönnyítheti* az ilyen élmények elérését, de ez semmiképp sem jelenti azt, hogy a szer *idézi elő* őket. Épp ellenkezőleg! Láthattuk, hogy a tudományos elithez tartozó gondolkodók között is jelentős támogatást élvez az az elképzelés, hogy az agy jelvevő készülék, amelyet a hallucinogének segítségével időlegesen át lehet hangolni, hogy olyan frekvenciákon vegyen „adásokat", amelyek normális esetben kívül esnek érzékeink befogadóképességén. Elméletileg ha tényleg létezhetnek ilyen lények ezeken a „frekvenciákon", akkor képtelenek lennénk megpillantani őket a DMT-hez hasonló anyagok segítsége nélkül – még ha „olyan sűrűn rajzanának is körülöttünk, mint a legyek" (ahogy a tündérekre szokták volt mondani).

Saját, DMT-vel szerzett élményeim még egy lehetőséget is felvetettek. A transzállapotban általam megismert többi alternatív valósággal való általános hasonlóság ellenére nem hagyott nyugodni a DMT „világának" mechanikus, mesterséges, sőt technológiai színezete. Az ayahuasca által feltárt buja, színpompás természetfeletti élettel ellentétben a tiszta, koncentrált dimetil-triptamin hatása nem annyira szellemekkel való találkozásra emlékeztetett, hanem sokkal inkább egy interaktív számítógép-programra, amelyet arra

Fent: a DNS „megcsavart szalagja", a testünkben lévő adathordozó, amely hatalmas mennyiségű információt tárol. Lent: „Akik a csavart szalagot tartják", részlet az egyiptomi Kapuk Könyvéből (VI. Ramszesz)

terveztek, hogy kimenő adatait személyes pszichológiámhoz, alkati érzékelésemhez és kulturális hátteremhez igazítsa hozzá.

Ebben az a kísérteties, hogy – amint a 18. fejezetben láttuk – mindenki más, aki DMT-t kapott, látszólag ugyanezt a számítógép-programot „töltötte le", mintha valahogy már mindnyájunk agyába előre bele lenne kódolva. Az ilyen interaktív rendszerek csakis messze a 21. századi biotechnológia határain túl képzelhetőek el, hiszen hatalmas mennyiségű adatot kellene tárolniuk a testünkben, valamilyen fiziológiai hordozóanyagban, a tudatunk számára hozzáférhető módon.

A 19. és a 20. fejezetben láttuk, hogy ez korántsem lehetetlen, mivel jó okunk van azt hinni, hogy DNS-ünk nem ezen a bolygón fejlődött ki, illetve hogy idegi DNS-ünk több-billiónyi állítólagos „szemét" betűje a legkézenfekvőbb hordozójelöltje annak az „okos lények" által beírt interaktív üzenetnek, amelyre Jeremy Narby célzott.

Videojáték emberek

Ha tovább folytatjuk a spekulációt – Narbyvel együtt –, akkor a DNS, minden egyéb csodálatos tulajdonsága mellett, még értelmes üzeneteket is tartalmaz, amelyeket módosult tudatállapotban tudunk „lehívni", ez pedig azt jelenti, hogy a látomásos élményekben megjelenő hibrid és therianthrop képvilág, amelyet 35 ezer éve kezdtek el dokumentálni az európai festett barlangok-

ban, mély szimbolikus jelentéssel bír. Hogyan másképp tudná egy értelmes, interaktív rendszer hatékonyabban kifejezésre juttatni a DNS lényegét, a minden élő szervezet tulajdonságait egyesítő alapelv működését, mint hogy megidéz egy virtuális tanítót, aki több különböző faj vonásait olvasztja egybe egyetlen összetett lénnyé. Talán nem véletlen, hogy Rick Strassman önkéntesei közül a csoport egyik fele idegeneket és repülő csészealjakat, míg a másik fele therianthrop alakokat, főként rovarszerű vagy csúszómászó hibrideket látott DMT-utazása alatt, akik bizarr késztetést éreztek, hogy *tanítsák* őket. Chris szerint például

Durva volt. Nem voltak színek. Jöttek a szokásos hangok: egy ordítás és valami belső zümmögés. Aztán megjelent három lény, három fizikai forma. Sugarak jöttek elő a testükből, aztán visszatértek beléjük. Csúszómászószerű humanoidok voltak, próbálták megértetni magukat, de nem szavakkal, hanem gesztusokkal. Azt akarták, hogy nézzek a testükbe. Beléjük néztem, és megértettem a szaporodást, azt, milyen lehet a születés előtt bekövetkező behatolás a testbe.[4]

Figyeljük meg a szaporodás témáját – amelyhez újabb csavart ad az a dolog, amelyet a lények feltehetőleg egy nem anyagi lény „test*be* való behatolásaként" idéztek fel, a „születés előtt". Vajon a lecke, amelyet Chris kapott erről a „mechanizmusról", az csupán minden jelentőséget nélkülöző agyszülemény? Vagy a „szellemek" kegyéből valamilyen megvilágosodást élhetett át, amely a fizikai lét természetére vonatkozó alapigazságot tárta fel? Esetleg egy high-tech virtuális tanárral találkozott saját DNS-ében?

Gabe, Strassman egy másik önkéntese „kezdeti pánikérzésről" számolt be, miután intravénásan megkapta 0,4 mg/kg-os DMT-adagját:

Aztán az elképzelhető leggyönyörűbb színek álltak össze lényekké. Rengetegen voltak. Felém jöttek, de hangot nem adtak ki. Teljesen olyan volt, mintha megáldanának, mintha az élet szellemei áldanának meg. [...] Először úgy éreztem, mintha egy barlangon vagy egy alagúton mennék át, határozottan nagy sebességgel. Olyan érzés volt, mintha egy legördülő golyó volnék.[5]

Ha napjaink kísérleti alanyai „szellemekként" jellemzik azokat a lényeket, amelyekkel módosult tudatállapotban találkoztak (mégpedig barlangokban és alagutakban!), akkor könnyen megérthetjük, hogy hasonló transzállapotokban (akár droggal idézték elő, akár más technikákkal) hogyan juthattak őseink is hasonló konklúzióra. Természetesen Rick Strassman kutatásának önkéntesei közül korántsem mindenki hitte azt, hogy szellemekkel volt dolga, és sokuk élménybeszámolója ugyanilyen összhangban áll a „virtuális tanító" hipotézisével.

Sean:

Egyáltalán nem tudtam figyelni, olyan gyors volt. Valaki megkérdezte tőlem: „Mit akarsz? Mennyire akarod?" Én azt válaszoltam, hogy kevesebb dolgot akarok látni, de azokból többet. Erre lelassították a pattogó, színes kínai képekhez hasonló panelek sebességét. Sokkal kezelhetőbbé és fókuszáltabbá vált a kép. Szabadabbnak éreztem magam, megszűnt a bezártságérzésem. Nem vesztem el. Kérdéseket tettem fel, és válaszokat kaptam rájuk.[6]

Egy másik napon, 3-4 egymást követő DMT-adag beinjekciózása után ugyanez a személy azt mesélte:

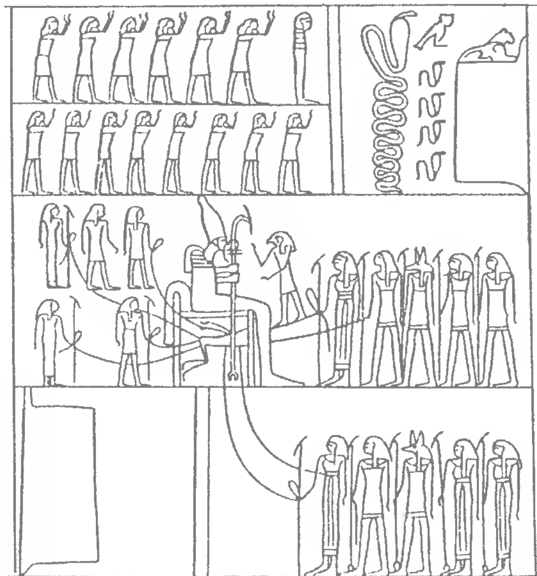
A trip elején elektromos bizsergést éreztem a testemben, aztán gyorsan megérkeztek a hallucinációk is. Aztán észrevettem, hogy 5-6 alak halad sebesen mellettem.

Úgy éreztem, hogy ők segítők, útitársak. Egy emberszerű férfialak felém fordult, rámutatott egy ragyogó színekből álló foltmintára, és azt kérdezte: „Mit szólsz hozzá?"[7]

Negyedik dózisa után Sean egy olyan helyen találta magát, ahol

mindenütt drótemberek bicikliztek, mint a számítógépes játékokon a programozott alakok. [...] Figyeltem őket. Kékeszöld színűek voltak, és ott száguldoztak körülöttem...[8]

Sara ugyanennek a négydózisos kísérletnek egy másik résztvevője volt. „Ezúttal gyorsan átröpültem a másik oldalra", mondta nem sokkal a harmadik injekció után:

Jelenet az ókori Egyiptomból származó Éjszaka Könyvéből (VI. Ramszesz sírja, Kr. e. 1150 körül). Az ilyen archaikus ábrázolások léte azt sugallja, hogy a DMT hatása alatt álló alanyok által visszatérő gyakorisággal látott „drótemberek" és „pálcikaemberek" nem a modern „rajzfilmek" és videojátékok következményei, hanem az emberi tudat szerkezetében mélyen eltemetett titok részei

> Sötét űrben voltam. Váratlanul lények jelentek meg. Elrejtőztek, mintha csak körvonalak lennének. Örültek, hogy látnak. Jelezték, hogy már előzőleg is kapcsolatba léptek velem. Úgy tűnt, örülnek annak, hogy felfedeztük ezt a technológiát. [...] Többet akartak megtudni a testünkről. Azt mondták, az emberek sok szinten léteznek...[9]

Úgy tűnik, a negyedik dózis után Sara élménye folytatódott:

> Egyenesen a mély űrbe kerültem. Tudták, hogy visszajövök, és már vártak. Azt mondták, hogy sok dolgot megoszthatnak velünk, ha megtanuljuk, hogyan lehet még inkább kiterjeszteni a kapcsolatot. Bárcsak maga [Strassman] ne kontrollálná, hogy ki kap DMT-t![10]

Egy későbbi interjúban hozzátette:

> Olyan érzésem van, hogy emlékszem azokra a lényekre. Olyan valóságos volt a velük kapcsolatos élményem, és nem halványult el az idő múltával, mint a többi dolog. Azt akarják, hogy menjünk vissza, hogy tanítsanak minket, és játsszanak velünk. Vissza akarok menni, és tanulni akarok.[11]

Dimitri azt mondta, hogy „összezavarták és ámulatba ejtették" azok a lények, akikkel a DMT-tripek alatt találkozott:

> Tudtam, hogy valamit előkészítettek számomra. [...] Bizonyos dolgaikat meg akarták mutatni nekem. Vártak rám, hogy megismertessenek ennek az űrnek a miliőjével, mozgásával és nyelvével...[12]

Jeremiah úgy érezte, hogy a DMT „nem olyan, mint valami drog":

> Sokkal inkább valamilyen új technológiára emlékeztetett, nem pedig drogra. Az ember választhat, hogy meghallgassa-e vagy sem. Ha nem figyelsz oda, akkor leáll a folyamat. Nem oda térsz vissza, ahol abbahagytad, hanem oda, ahová az események közben eljutottak. Ez nem hallucináció, hanem megfigyelés.[13]

De mit figyel meg az ember? Valamilyen idegrendszeri ponyvaregényt? Vagy párhuzamos túlvilágokon létező valódi szellemeket? Esetleg a DNS-ünkből közvetített interaktív leckéket?

Talán valami egészen mást?

Strassman és Shanon zavarodottsága

A könyvemben többször is bemutatott valószerűtlen, zavarba ejtő és egyetemes tapasztalatok egyáltalán nem ébresztettek komoly tudományos érdeklődést. Az a néhány tudós azonban, aki mélységében tanulmányozta a témát, arra a következtetésre jutott, hogy van valami rendkívül rejtélyes az esetek egyetemes jellegében, sőt valójában komoly formában felmerült annak kérdése is, hogy mi a valóságos, és mi nem az. Rick Strassman például elismeri, hogy DMT-kutatásai során zavarba hozta és elképesztette

az önkéntesek nem materiális lényekkel lezajlott találkozásairól szóló beszámolóiban mutatkozó meglepő és figyelemre méltó konzisztencia, amely [...] egy „idegen" világban [...] vagy fejlett technológiával berendezett teremben ment végbe. Ezen „másik" világ intelligens lényei érdeklődést mutattak a kísérleti alanyok iránt, láthatólag készen álltak a fogadásukra, és pillanatnyi habozás nélkül „munkához" láttak. [...] Ezek a lények [...] kommunikáltak az önkéntesekkel, gesztikulációval, telepátiával vagy vizuális jelekkel próbáltak információt átadni nekik. A kontaktus célja bizonytalan, de számos kísérleti alany érzett jóindulatú próbálkozásokat a lények részéről, amelyek az illető személyiségének vagy az emberi fajnak a megjobbítására irányultak.[14]

Klinikai pszichológusként Strassman számára természetesen adódott az a feltételezés, hogy a beszámolók szabályszerűsége és konzisztenciája, illetve az általuk keltett valóságosság érzése szükségszerűen valamilyen biológiai okból eredhet. Azt gyanította, hogy a DMT „aktiválhat bizonyos programozott agyi területeket, és ez „süti ki" a látomásokat és az érzéseket az agyban. Mi mással lehetne magyarázni, hogy olyan sok ember számol be hasonló élményekről, „rovarszerű, csúszómászó teremtményekről"?[15] Az önkénteseket azonban nem elégítette ki az efféle redukcionizmus: „Igen – válaszolták –, de mi van azzal, amit én láttam és éreztem? Létezik külön agyközpont a bohócok, tündérek és idegenek számára is? Honnan jönnek igazából?"[16]

Strassman azon kapta magát, hogy egyetért a kísérleti alanyokkal abban, hogy itt valami problémába ütköztünk. „Miért van mindnyájunk agyában DMT?", teszi fel a kérdést:

> Miért van az agyunkban egy vegyület [...], amely olyan élményeket generál, mint az „idegenkapcsolat", a halálközeli élmény, az űrutazás és más rendkívüli jelenségek?[17]
>
> Hogy hihetné bárki is, hogy létezik egy nagy adag agyszövet, amelyet aktiválva idegen lényekkel való találkozások, kísérletezések és újraprogramozások képei villannak elő?[18]

Benny Shanon, a jeruzsálemi Héber Egyetem pszichológiaprofesszora nagyon hasonló következtetésre jutott az ayahuascával kapcsolatban. Miután több száz, különböző kultúrákból érkezett, különféle kulturális háttérrel rendelkező ayahuascafogyasztóval készített interjút, azt találta, hogy a látomások nem kevesebb mint hetvenöt százaléka halálról, madarakról, hüllőkről, isteni lényekről és teremtményekről, palotákról, templomokról és erdőkről szólt.[19] A leggyakoribb vizionált teremtmények kígyók és macskafélék voltak,[20] és ami igen fontos: a látomások tartalma igen nagy részben olyan elemekből állt össze, amelyeknek semmi köze nem volt a fogyasztó élettörténetéhez. Ilyen tartalom lehetett többek között: „mindenféle állat, fantazmagorikus teremtmények és lények, fejedelmi vagy vallási alakok, művészeti vagy varázstárgyak és isteni lények"[21] felbukkanása. Sok ayahuascahasználóhoz hasonlóan két alkalommal maga Shanon is látott űrhajókat ayahuascalátomásaiban,[22] és megjegyzi, hogy interjúalanyai „a földönkívüliként azonosított lények" mellett gyakran „űrhajót is láttak".[23]

Milyen következtetések levonására kényszerítenek minket az ilyen nem várt univerzális témák? „Egy redukcionista azzal magyarázná a dolgot, hogy az ayahuascatapasztalatok közös elemei az idegrendszer anatómiai szerkezetének és az agyi funkcióknak köszönhetők – véli Shanon –, és ezért biológiai fogalmakkal kell magyarázni őket":[24]

> Első pillantásra egy ilyen magyarázat tűnik a legtermészetesebbnek, továbbgondolva a kérdést azonban kiderül, hogy ez korántsem olyan nyilvánvaló. Mondhatjuk-e például, hogy a kígyók és jaguárok, a paloták és műalkotások, illetve a hasonló vizuális elemek felbukkanása valamilyen specifikus agyterületnek köszönhető, ahol ilyen információk vannak elraktározva? [...] Számomra úgy tűnik – legalábbis az agyra és az idegrendszerre vonatkozó jelenlegi tudásunk alapján –, hogy az ilyen specifikus területek tételezésének egyszerűen nincs értelme.[25]

Teljes mértékben ésszerűtlen feltételezni, hogy a természetes kiválasztódás valaha is engedélyezné egy ilyen potens és látványos hallucinációs mechanizmus kifejlődését, ha ez a mechanizmus azt követelné meg birtokosaitól, hogy a valódi világban gyámoltalanná váljanak, és figyelmüket inkább a nem valóságos dolgokra összpontosítsák. Ha az univerzum materialista világképe helyes, akkor igen nehéz belátni, hogy miképp válhatott volna egyáltalán *bármilyen* „nem valóságos" dologgal való foglalatoskodás adaptív

elemmé, vagy miképp segíthette volna elő őseink túlélési esélyeit – különösen az ősidőkben, amikor az ilyen adaptációnak azonnal és látványos evolúciós előnyökkel kellett járnia ahhoz, hogy a génekben rögzüljön.

Másrészt, ha a sámánisztikus világkép helyes, akkor a szellemvilággal és az ott élő lényekkel való foglalkozás – illetve ezek univerzalitása – tökéletes értelmet nyer, még ha a nyugati tudósok makacsul ragaszkodnak is ahhoz a téveszméjükhöz, hogy az ilyen világok és lények nem valóságosak. Ráadásul, ahogy Rick Strassman emlékeztet minket:

> Ha az agyat információvevő berendezésként gondoljuk el [...], a változó agyfunkciók biológiai modelljét kiegészíthetjük egy kémiai modellel. Ezzel egy időben megnyílik annak a lehetősége, hogy amit az agy érzékel – jóllehet az érzékszervek számára általában nem felfogható –, következetesen és ellenőrizhető módon létező dolog igen sokunk számára. Ez valójában stabil, különálló, párhuzamos valóságsíkok létezésére utal.[26]

Benny Shanon is nyitva hagyja ezt a lehetőséget – minden implikációjával együtt –, és elismeri, hogy gyakran azok a dolgok, melyeket az ayahuasca hatására látott, olyan valóságosnak tűntek számára, hogy

> elkerülhetetlennek tűnt a következtetés: valóban létező más valóságok tárultak fel előttem. Ez a hit igen elterjedt az ayahuascaivók körében. Mind az intoxikáció alatt, mind az azt követő időszakban újra és újra felmerül a kérdés: ez tényleg létezik?[27]

Shanon azt állítja, hogy az ayahuasca vitte rá, hogy életében először kétségbe vonja a „nyugati világkép érvényességét".[28] Mindeközben tudósként igen kellemetlenül érintette, hogy bármiféle kapcsolatba került a természetfelettivel, és közli velünk, hogy „a paranormálishoz való fordulás teljesen idegen a gondolkodásomtól".[29] Elismeri, hogy „nyugati egyetemi professzorként, pszichológusként és filozófusként" jobban szeretné az általa „az ayahuascaélmények elvarázsolt természetének" nevezett dolgot olyan módon értelmezni, hogy beilleszkedjen „azon ítéletalkotó kánonok keretei közé, amelyek meghatározzák saját kulturális és szakmai örökségemet".[30] Azt is elismeri azonban, hogy ez nem biztos, hogy lehetséges:

> Ha az ayahuascaélmények közös elemeit nem lehet hétköznapi pszichológiai fogalmakkal megmagyarázni, akkor talán nincs más választásunk, mint hogy elmozduljunk a belső térből a külső tér felé, és fontolóra vegyük annak lehetőségét, hogy ezek az egyezések egy másik, emberen kívüli világ mintáit tükrözik vissza.[31]

Belső tér?

A mi számunkra ebből az a következtetés adódik, hogy Strassman és Shanon – annak ellenére, hogy az adott tudományterület vezető tudósainak és szakértőinek számítanak – képtelenek bármilyen határozott magyarázatot adni a szellemlényeket előidéző titokzatos hallucinációk egyetemességére, amelyeket először őseink ábrázoltak 35 ezer évvel ezelőtt, majd az ókor fejlettebb civilizációiban istenek és istennők formájában jelentek meg, hogy a középkori Európában tündérek, démonok, manók és koboldok képében mutatkozzanak. És ezzel még nem ért véget a történet, hiszen a 21. században is folytatódott manifesztációjuk, ezúttal űrhajók és idegen lények formájában, miközben ősi „bűbájaik" és hagyományos álruháik egy részét is megtartották. Strassman és Shanon egyetlen felfedezése sem zárja ki annak lehetőségét, hogy ezek a komplex hallucinációk, valamint jellegzetes témáik – a therianthropok, a hibridizáció, az elrablásélmény és a sebesült ember képzetköre –, amelyek a legősibb időktől napjainkig töretlenül megjelennek, alternatív valóságokkal lezajlott hiteles találkozásokat képviselnének. Az ilyen típusú hallucinációk összetettsége ellenére mindkét tudós elismeri, hogy az ember belső világa is létrehozhatja őket valamilyen módon – bár semmilyen ötletük nincs arra nézve, hogy milyen evolúciós vagy bármely más folyamat idézhetné ezt elő.

Első próbálkozásra tekintsük ezt a problémát a belülről generált, nem valós érzékelések egyetemességének.

Az az egy biztos, hogy a „véletlen egybeesés" – a materialista érvelések elcsépelt és üres frázisa – nem magyarázhatja meg a könyvemben bemutatott, „nem valóságosnak" tételezett emberi tapasztalatok többségében mutatkozó egyetemes vonásokat. Ha ezek mindegyikét belülről generált hallucinációknak tekintjük, akkor

többé-kevésbé kénytelenek vagyunk levonni azt a következtetést, ahogy egyes akadémikusok is tették, hogy az evolúciós fejlődés „írta bele" ezeket a bizarr képeket, érzéseket és információkat a modern ember idegrendszerébe. Amint azonban megpróbáljuk komolyan venni ezt a feltevést, akkor összeütközésbe kerülünk a korábbiakban felvázolt evolúciós paradoxonnal. Nevezetesen, hogy *miért* részesíti előnyben a természetes kiválasztódás ilyen hatalmas mennyiségű haszontalan információ továbböröklését (azokkal az elmés módszerekkel együtt, amelyek bejuttatják őket a tudatunkba), illetve hogy *hogyan* képes ez az anyag olyan univerzális képrendszer formájában manifesztálódni, amely a therianthropoktól kezdve az idegen lényeken, angyalokon át a démonokig terjed, amelyek olyan különböző környezetekben jelennek meg, mint a barlangok és az ufók.

A probléma még tovább bonyolódik, ha megkérdezzük, hogy *honnét* lett letöltve az állítólagos hallucinogén adatbázis az emberi génkészletbe (ahonnét aztán minden egyes újonnan születő ember készít egy másolatot). Azoknak, akik szeretnék elhitetni velünk, hogy a vak evolúciós erők saját kényük-kedvük szerint állították össze egy ilyen adatbázist, amelyet tartósan beleégettek az agyunkba, kész válaszokkal kéne előállniuk ezekre a kérdésekre, amint azonban kiderült, nincsenek ilyen válaszaik.

Láttuk, hogy az ember hallucinációs képességeit nem lehet neurológiai változásoknak tulajdonítani. Annak ellenére, hogy a legrégebbi hallucinációs élményekről fennmaradt bizonyítékok a 35 ezer évvel ezelőtt készített barlangrajzokból származnak, a tudósok körében általánosan elfogadott tény, hogy fajunk legalább 160 ezer éve semmiféle neurológiai változáson nem ment keresztül. A felső paleolitikum nagy sámán-művészeinek agya – méretét vagy szerkezeti összetettségét tekintve – semmiben sem különbözött az anatómiailag modern ember ez idáig feltárt legősibbnek tekinthető példányának agyától; ez az ősember 196 ezer évvel ezelőtt élt Etiópiában.[32] Különbség csakis a viselkedésben mutatkozott, méghozzá a szimbólumhasználat képességében, amelyet olyan magától értetődően alkalmaztak a festett barlangok képeinél. Ezt a képességet fedezzük fel – akkor és azóta is – minden olyan jelentős emberi találmány gyökereinél, amely az állatvilág fölé emelte az emberi fajt, és képessé tett minket arra, hogy saját kezünkbe vegyük a sorsunk irányítását.

Ebből azt vezethetjük le, hogy bármely olyan fejlődésnek, amely ahhoz szükséges, hogy „mentális merevlemezünkre installálja" a hallucinatív képességeket, 35 ezer, de még 196 ezer évnél is sokkal korábban kellett megjelenni az emberiség történelmében; *de ez a képesség jó ideig valójában teljesen kiaknázatlan maradt.* A korábbiakban már levezettem azt az elképzelést, hogy az emberiség egy igen kis hányada mindig is képes volt spontán módon, bármiféle drog vagy sámánisztikus transztechnika segítsége nélkül hallucinációkat megtapasztalni, őseink többsége azonban valószínűleg nem tudta, hogyan „kapcsolhatja be" ezt a képességét bármiféle módszeresen alkalmazható eszközzel – egészen addig, amíg nem találkoztak hallucinogén növényekkel, gombákkal, és nem kezdték el tudatosan használni ezeket. Biztos vagyok benne, hogy már homonid őseinkben is megvolt ez a képesség, egészen az Australopithecusig visszamenőleg. Afelől sincsenek kétségeim, hogy időről időre ők is fogyasztottak pszichoaktív növényeket – anélkül, hogy azok úgy átalakították volna őket, mint tették később a modern emberrel.

A tudósok megállapították, hogy a hallucináció képessége nem korlátozódik kizárólag az emberi fajra, de más emlősök mellett a madarak, a méhek, a lepkék, a hangyák és a pókok több fajtájáról tudjuk, hogy igen aktívan keresik a pszichoaktív anyagokat.[33] Azt természetesen nem tudhatjuk, hogy milyen mentális élményeket élnek át – egyáltalán vannak-e mentális élményeik – a drogok hatására. Abban mindenesetre biztosak lehetünk, hogy a viselkedésük megváltozik. LSD hatására például a pókok fantasztikus, cikornyás „arabeszkeket" szőttek. Vannak hangyafajok, amelyek függővé váltak egy bizonyos rovarfaj potrohán kiválasztódó váladéktól, ezért a bolyba gyűjtik, táplálják és szaporítják ezt a fajt, hogy biztosítsák a folyamatos anyagellátást a kolónia számára. Amint a váladék hatása alá kerülnek, a hangyák tántorogni kezdenek, és elhanyagolják normális munkájukat. Hasonlóképp egy arizonai lepkefaj minden más növénynél jobban kedveli a hallucinogén maszlagvirágot. Alig néhány virág felkeresése után a lepke ügyetlenné válik, a kutatók beszámolói szerint „gyakran eltéveszti a célját, és a levelekre vagy a talajra hullik, és csak lassan és ügyetlenül áll lábra. Amikor újra repülni kezd, mozgása bizonytalannak tűnik, mintha meg lenne zavarodva. Úgy tűnik azonban, hogy a lepkék szeretik ezt a hatást, és újra visszatérnek nektárért ezekre a virágokra."[34]

Igen fontos fejlemény, hogy olyan különböző kategóriákba tartozó élőlényekről, mint a rovarok és az ember, egyaránt kiderül, hogy kifejlődött bennük az a képesség, amely révén hallucinogén szerekkel képesek módosítani a tudatukat. Ez azt jelenti, hogy a tényleges folyamat, amelynek révén a hallucinálás képessége „természetesen kiválasztódott", és beíródott a DNS-be (hogy ezáltal nemzedékről nemzedékre megismétlődjön), jóval legutolsó közös ősünk előtt kellett hogy végbemenjen. Azért van ez így, mivel az ízeltlábúak (Arthropoda) és a gerinchúrosok (Chordata) törzse már a többsejtű élet legelső nyomainál elvált egymástól, és utolsó közös ősükről azt gondolják, hogy egybillió évvel ezelőtt élhetett. Ez csak egy hipotetikus teremtmény, mivel fizikai maradványát nem találták meg, és a biológusok szerint nem lehetett több egy szemek, arc és agy nélküli sejtcsomónál.[35] Ettől függetlenül biztosra vehetjük, hogy létezett ilyesféle teremtmény, amelynek a leszármazottai váltak szét, és alakították ki az ízeltlábúak és a gerinchúrosok törzsét, mivel genetikai szinten még mindig megdöbbentő hasonlóságok találhatók rovarok és emberek között. Kiderült például, hogy a légy és az ember szemének (jóllehet a szerkezetük teljesen más) kialakulását ugyanaz a géncsoport – vagyis az embernél és a légynél azonos DNS-szekvenciák – irányítja. Hasonlóképp ugyanaz a génnyaláb szabályozza a gyümölcslégy fején lévő páros és különálló csápok differenciálódását, amely az egerek és az emberek egyes fejterületeinek elkülönülését is szervezi. Ebből az következik, hogy „ezek a gének a gerincesek és a gerinctelenek közös ősétől őrződtek meg, aki évbilliókkal ezelőtt élt".[36]

Ugyanezt a logikát követve, a hallucinogénekre adott válaszokat szabályozó géneknek is jelen kellett lenni mindkét törzs közös ősében. Vagyis annak a hipotetikus, arctalan, szem és agy nélküli sejtcsomónak, amely évbilliókkal ezelőtt az ősóceán vizében lebegett öntudatlanul, már rendelkeznie kellett ugyanazzal a génkódolással, amely lehetővé teszi a modern ember számára, hogy komplex, univerzális hallucinációkat éljen át.

Nem mondhatjuk azt, hogy a természet felruházta ezt a közös őst egy olyan eszközzel, amelyet ő maga semmire sem használhatott, ezért csak egy későbbi, sokkal fejlettebb faj számára vált hozzáférhetővé, mivel az evolúció minden egyes lépése *az adott pillanatban* volt kifizetődő. Ha tehát a természetes kiválasztódással

kívánjuk megmagyarázni hallucinációs képességeinket, illetve ennek akarjuk tulajdonítani a hallucinációk specifikus tartalmát – repülő korongokat, „kerekeket", therianthropokat, többarcú lényeket, bohócokat, „fehér hölgyeket", nagy fejű, kis termetű, emberszerű lényeket, kettős spirálban egymás köré fonódó kígyókat, amelyek univerzálisan láthatók módosult tudatállapotban –, akkor először választ kell találnunk egy egyszerű kérdésre. Mi haszna származott a rovarok és emberek utolsó közös ősének a DNS-ébe kódolt utasításokból, amelyek lehetővé tették számára a hallucinálást, amikor még egyetlen agysejtje sem volt, amellyel hallucinálhatott volna!? Ha nem lehet azonnal kézenfekvő magyarázatot adni arra, hogy miképp nyújthatott fajfennmaradási előnyöket a „nem valóságos" lények megpillantásának képessége egy olyan fejlett emlősnek, mint az ember, akkor ezerszer nehezebb megmagyarázni, hogyan vagy miért fejlődött ki ez a képesség először egy sokkal korábbi és egyszerűbb életformában.

Talán nem is fejlődött ki. Vagy esetleg nem itt. Talán Narbynek és Cricknek van igaza, és DNS-ünk esetében tényleg „olyan ősi biotechnológiáról van szó [...], amely messze meghaladja jelenlegi tudásunkat, és kezdetben valahol a földön kívül jöhetett létre".[37]

Tehetünk hiábavaló kísérleteket, hogy a természetes kiválasztódással próbáljuk magyarázni, miért kellett a rovarok és emberek őseinek DNS-ét ellátni azzal a programmal, amely az utódok számára teszi majd lehetővé, hogy megfigyeljék a természetfelettit. Szerintem azonban sokkal termékenyebb az a feltételezés, hogy ez a program mindig is a DNS egyik létfontosságú része volt, attól a pillanattól kezdve, hogy az élet először kezdte el megsokszorozni magát ezen a bolygón; illetve, hogy „okos lények" helyezték el a DNS-ben annak reményében, hogy az evolúció folyamata egy napon majd kitermeli azt a lényt, aki képes lesz megérteni és használni ezt a programot.

Ha van valami igazság ebben a forgatókönyvben, akkor lehetséges, hogy evolúciónk következő lépése attól függ, hajlandók vagyunk-e teljes figyelemmel odafordulni a DNS-ünkben lévő ősi tanítók felé. Talán Rick Strassman egyik önkéntese, Jeremiah közel járt az igazsághoz, amikor egyik nagy dózisú DMT-utazása kellős közepén kijelentette: „Valamiféle fejlődést éreztem. Ezek az értelmes lények odafigyelnek ránk."[38]

Emberen túli világ?

Ugyanezen tapasztalatok másik lehetséges magyarázata, ahogy Benny Shanon is elismeri, hogy nem belőlünk jönnek létre, hanem „egy másik, emberen túli világ mintáit tükrözik vissza". Az eddigi fejezetekben feltárt bizonyítékok nagy része legalábbis felvetette ezt a lehetőséget.

Például milyen végkövetkeztetésre jutunk, ha figyelembe veszszük a repülő csészealjak (kör alakú, gyorsan forog, emberek elrablásában működik közre, idegen lények megjelenésével, illetve eltűnésével áll összefüggésben) és a tündértánc (kör alakú, gyorsan forog, emberek elrablásában működik közre, tündérek megjelenésével, illetve eltűnésével áll összefüggésben) hasonlóságait? Gyakran úgy tűnik, hogy két, azonos célt szolgáló technológiáról van szó, amelynek a tündértánc az analóg változata, míg az ufók szerepelnének a legújabb digitális modellként. Ha azonban nem absztrakt belső képekről, hanem valamiféle technológiákról van szó, akkor csakis emberen túli világokkal és lényekkel lehet dolgunk.

Úgy tűnik, hogy az alternatív „belső" elképzelés, miszerint a DNS-ünkben lakozó intelligens virtuális hatalmakkal állunk kölcsönhatásban, nem kínál jó magyarázatot az ilyen típusú adatokra. A szellemek, tündérek és idegen lények által elkövetett emberrablásokról szóló, korszakonként ismétlődő beszámolók számos fizikai elemével sem tudunk elszámolni – kezdve a középkori emberek teljes eltűnésétől a modern radarképernyőkön megjelenő ufókig –, és ehhez még hozzávehetjük az olyan apró, de tisztán kivehető nyomokat, mint az elraboltak testén látható sebek, illetve a bennük hagyott implantátumok. Az ilyen esetekben messze nem „virtuális" vagy belülről generált képekkel van dolgunk, hanem olyan jelenségekkel, amelyek megfelelnek minden standard tesztnek, amelyet a külső valóság meghatározására használunk.

Számomra azonban az emberek és szellemek-tündérek-idegenek között zajló „fajtakeresztezési" hagyomány következetes felbukkanása a legmeggyőzőbb elem, amellyel párhuzamosan megjelenik a dajkaság, a szoptatás, a hibrid gyerekek stb. témája. Ráadásul egyértelmű jelek utalnak rá, hogy a viszonylag legújabb kori emberi történelem folyamán változás és fejlődés ment végbe ezen a különös jelenségen belül. Úgy tűnik, az ilyen élmények nem igazán illenek bele Narby forgatókönyvébe, mivel elég nehéz lenne kitalálni, miért kéne akár a legkreatívabb interaktív virtuális tanítókat arra tervezni, hogy meggyőzzenek minket arról: közösüljünk velük, és hibrid utódokat hozzunk létre; arról nem is szólva, hogy miért kéne megkövetelniük tőlünk, hogy újra és újra visszatérjünk az osztályterembe szerencsétlen, beteges hibrid (és természetesen *virtuális*) utódainkat ölelgetni és dajkálni.

Igaz ugyan, hogy a virtuálistanár-hipotézis szerint a „leckéket" úgy tervezték, hogy a tanítvány meglevő mentális képvilágából merítsenek, illetve ehhez igazítsák magukat (ezzel lenne magyarázható a bölény therianthrop a felső paleolitikumban, a jávorszarvas therianthrop Dél-Afrikában, a jaguár therianthrop az Amazonas mentén). Azt azonban sokkal nehezebb elképzelni, hogy miképp változhatott a leckék aktuális tartalma és szerkezete, ha valóban a DNS-ünkbe töltötték be őket még az élet kialakulásának kezdetén. Láttuk például, hogy a „hibridprojekt" következetesen a félig ember, félig szellem (vagy tündér, illetve idegen) utódok létrehozására összpontosult, és ez minden látszat szerint évezredeken át így ment. Az olvasó emlékezhet rá, hogy ezeknek az állítólagos agyszüleményeknek számos bonyolult részlete gyakorlatilag teljesen változatlan formában jelent meg mindvégig, amíg az adatokból vissza tudtuk követni. Emellett azonban megjelent egy jelentős racionalizálódási folyamat a standard üzemmenetben (pl. nincsenek már tündérfattyak, nem rabolnak el tartósan felnőtteket és gyerekeket a másik világba – lásd 15. fejezetben).

Az ilyen bizonyítékok csakis azt a félelmetes, de nagyon izgalmas lehetőséget erősíthetik, hogy a „nem valóságos" emberi tapasztalatok megdöbbentő egybeeséseinek az az oka, hogy ezek valóban „egy másik, emberen túli világ mintáit tükrözik vissza". Ebből végső soron az következhet, hogy a nem emberi – és szemmel láthatóan nem anyagi – intelligens lények, akik először 35 ezer évvel ezelőtt léptek kapcsolatba az emberiséggel (ahogy azt a barlangrajzokon látható therianthrop lények dokumentálják), és a világ összes vallási hagyományát ihlették, még ma is köztünk vannak, és saját időrendjüknek és céljaiknak megfelelően végzik a dolgukat.

Tudjuk, hogy az emberiség körülbelül két százaléka képes spontán módon transzba kerülni, amely az ilyen lények megpillantásához és meghallásához szükséges. Mi, többiek – köztünk a leggyakorlottabb sámánok többsége – kénytelenek vagyunk egy sor

különféle technikához folyamodni annak érdekében, hogy elérjük a kívánt módosult tudatállapotot. Ezen technikák közül messze a legegyszerűbb, legbiztosabb és leggyorsabb hatással járó módszer, ha nagy dózisban fogyasztunk valamelyik hallucinogént tartalmazó növényből vagy gombából, amelyek velünk együtt fejlődtek ki. Valójában ha globálisan tekintjük át a jelenséget, azt láthatjuk, hogy a természet olyan széles választékot kínál a pszichoaktív flórából, mintha az evolúció „egészen biztosra akart volna menni", hogy előbb vagy utóbb rájuk talál majd valamelyik, ezen a bolygón kifejlődő intelligens faj.

Úgy esett, hogy a földön az első olyan faj, amelynek agykapacitásából többre futotta annál, hogy egyszerűen kiélvezze ezen növényi katalizátorok hatását – ahogy például a hangyák vagy a pókok teszik –, mi lettünk, a *Homo sapiens sapiens*. Más fajok is keresik a hallucinogéneket, és az intoxikáció alatt látható magatartás-változás figyelhető meg rajtuk, amint azonban a drog hatása elmúlik, hamarosan visszatérnek merev, ösztönös viselkedésmintáikhoz. Kétségtelen, hogy a korai előemberek is így tettek. A modern ember azonban gyakorta átalakul ugyanezen anyagok hatására. Ahogy a 21. fejezetben láttuk, azok a vizsgálatok, amelyekben az ilyen tapasztalatokról kérdezték a résztvevőket, kiemelték, hogy a drogtapasztalatok komoly hatást gyakoroltak a fogyasztók valóságképére, gyakran hosszan tartó spirituális vonzalmat és metafizikai érdeklődést ébresztettek bennük.[39]

Nincs okunk feltételezni, hogy a felső paleolit kori őseink esetében ez másképp lett volna. Épp ellenkezőleg, teljesen meggyőző bizonyítékok mutatják, hogy a 35 ezer évvel ezelőtt bekövetkezett nagy ugrás okszerűen kapcsolódik azokhoz az élményekhez, amelyeken módosult tudatállapotban estek át, s ezeket az élményeket a barlangok mélyén található sziklafalakon rögzítették is. Ők abban hittek, hogy egy nem emberi világból érkezett természetfeletti lényekkel találkoztak. És hogyan jönnénk mi ahhoz, hogy kijelentsük, tévedtek!

Pszilocibin Aveburyben

Bill Hick, a fanyar humorú amerikai humorista öt gramm szárított pszilocibingomba hatására olyan tapasztalatokat élt meg, amelyek teljes mértékben megváltoztatták a világképét és az életét:

Ufókat láttam, ahogy az eget hasítják. [...] Az egyik ufóból hét fénygömböt láttam kiválni, ezek elvezettek engem az űrhajóra, majd telepatikusan elmagyarázták nekem, hogy mindannyian egyek vagyunk, és nincs olyan, hogy halál. [...] Egy zöld mezőn feküdtem vagy négy órán át. „Istenem [...], én minden dolgot szeretek." Az ég megnyílt, és Isten nézett le rám, és záporozott rám a megbocsátás ajándéka, meggyógyított engem minden szinten: lelkileg, testileg, érzelmileg. És ráébredtem, hogy valódi természetünk nem testi, hanem szellemi, hogy örökkévaló lények vagyunk.[40]

Én is láttam ufót drog (esetemben ayahuasca) hatása alatt, és én is hasonló felismerésekre jutottam. Akkor az ayahuascában lévő DMT és a gombában lévő pszilocibin, amelyet Hicks evett, közeli rokonok. Valójában Rick Strassman a pszilocibint „szájon át bevehető DMT-nek"[41] nevezi. A pszilocibin is igen valószínű jelölt a felső paleolitikum idején transzállapot kiváltására használt szerek között, mivel a *Psilocybe semilanceata* mellett még sok más, erősen pszichoaktív gombafaj termett a jégkori Európában.[42] Ráadásul a tudósok a késő neolit kori Európa több monumentális megalitszobra esetében is a *P.semilanceata* feltételezett fogyasztását tartják az alkotás ihlető forrásának – ilyen lelőhelyek találhatók Carnacban (Nagy-Britannia), Newgrange-ben és Dowthban (Írország).[43] Annak ellenére, hogy ezeken a köveken nincsenek teljes ikonikus alakok, bőségesen találunk ugyanolyan entoptikai mintákat rajtuk, amelyek a folyamatosság érzését keltik – mintha a festett barlangok hatalmas projektje soha nem halt volna ki teljesen, hanem újra felbukkant volna ezeken a több ezer évvel későbbi megalitokon.

Létezik még egy különös kapcsolat is. Az európai folklórban a neolit kori emlékeket igen gyakran szoros összefüggésbe hozták a tündérekkel. Az ősi temetkezési dombokat gyakran „tündérdombnak" tartották, s kövekből kialakított köröket és megalit folyosósírköveket (ilyenek láthatók Gavrinisben, New Grange-ben és West Kennett Lonbarrow-ban) pedig általános félelem övezte, és elkerülték őket, mivel a néphit Tündérország bejáratának tartotta.[44]

A megalit környezet tehát éppen megfelelőnek tűnt, hogy itt végezzem el a legutolsó pszilocibinkísérletemet. Eldöntöttem, hogy ez lesz a legutolsó, mivel máris tekintélyes adagot fogyasztottam *Psilocibe cubensis*, *Psilocybe mexicana* és *Psilocybe semilanceata* gombákból, és őszintén féltem a további találkozásoktól.

Nem tudom biztosan, miért tartottam tőle ennyire, mivel eddig semmi különösebben rettentő dolog nem történt a drog hatása alatt. Épp ellenkezőleg! A gombák teljesen próba-szerencse alapon működnek, és a két előző alkalommal semmilyen pszichedelikus élményben nem volt részem. A harmadik alkalom más volt, de talán azért, mert akkor 13 gramm szárított *P. semilanceatát* ettem (látszólag túlságosan is sokat, hiszen ez majdnem háromszor akkora adag, mint amennyi Bill Hickset felvitte egy ufóra). A kis gombákat egy edény vízbe dobtam, és jóval forráspont alatt másfél óráig főztem, amíg körülbelül egyliternyi sötétbarna főzetet nem kaptam. Aztán az edény aljáról kihalásztam a szétázott, összeállt gombamasszát, szűrőbe tettem, a folyadék nagy részét visszapréseltem az edénybe, a szűrőből megettem egy maréknyi gombapépet, és megittam az összes folyadékot (amelynek egyáltalán nem volt rossz íze).

Fél órán belül entoptikai mintákból és folyamatosan változó színekből álló képözön zúdult rám, majd ahogy hagytam kifejlődni a látomást, a szoba, sőt a jelen lévő családtagjaim is enyhén baljós átalakuláson mentek át. A falak meghajoltak és lélegeztek, a padló megnyúlt, az arcvonások eltorzultak, a bőr különös, fakó színárnyalatot vett fel. Olyan volt, mintha az ismerős valóság minden eleme alattomban egy fél lépést elmozdult volna, és valahogy más lett. Eközben pontosan tudtam, hogy ki vagyok, hol vagyok, kik vesznek körül, és hogy amit érzékelek, az csak a drog jellegzetes perceptuális hatása, amely legkésőbb hat óra múlva megszűnik.

Hallgattam, ahogy lányom, Shanti egy csodálatos dallamot játszik a régi zongoránkon. A hangok mintha alakot öltöttek volna a levegőben – néha mintha hatalmas fényfüggöny fodrozódott volna a látómezőmben, az északi-sarki fényhez hasonló, néha tűzijátékot vagy csillagrobbanást láttam, néha már-már szárnyas lényekhez hasonló alakok jelentek meg. Azon kaptam magam, hogy a tudatom valamilyen érdekes módon képes követni az elszálló hangokat, és azok vezetik, néha elringatják, olyan gyengéd mozgással, mintha a tenger szelíd hullámain feküdnék.

Mikor Shanti abbahagyta a játékát, felálltam és körbesétáltam. Ekkor néztem le a lábamra, és azt tapasztaltam, hogy nevetségesen messze van tőlem – legalább két emelettel alattam. Később felfigyeltem rá, hogy a bal kezemet valamilyen bolyhos, fényes aura veszi körül. Magam elé nyújtottam a kezemet, és úgy tanulmányoztam. Szétterpesztettem az ujjaimat, és felfedeztem, hogy a látvány majdnem pontosan olyan hatást kelt, mint a negatív kéznyomok – minden ujjamat olyan félárnyékos, szórt festéknyom vette körül, mint amilyeneket Európa festett barlangjaiban láttam.

Kezdtem fázni, úgyhogy lefeküdtem a kanapéra, és magam köré csavartam egy pokrócot. Santha mellettem ült. Kis idő múlva másik lányom, Leila lépett a szobába, és elmesélt egy szívszorító történetet, amelyben afrikai vadászok mészároltak le terhes csimpánzokat egy „őserdei ebédhez". A történet olyan kimondhatatlan és fokozhatatlan szomorúsággal töltött el, hogy a következő órát végigsírtam. Mire összeszedtem magam, az utazás pszichedelikus része egyszer s mindenkorra véget ért.

Hát... felkavaró, igen, kicsit zavaró, rendben, lecke, ezt is mondhatni (mindkét lányom tanított nekem valami fontosat az élet szépségéről, illetve szomorúságáról), de hogy félelmetes? Félelmetes egyáltalán nem volt. Semmilyen kimondott félelmetes nem volt abban, hogy újra pszilocibint vettem magamhoz, hiszen a szer nem vitt el engem sehová. Ellentétben az ayahuascával vagy a DMT-vel, amelyek egy igen meggyőző túlvilágba hajítottak át, illetve az ibogainnal, amely bevezetett a holtak szellemeinek világába, az a nagy adag gomba, amelyet elfogyasztottam, nem vitt el semmilyen teljesen kibontakozott hallucinációs állapotba. A gomba azonban épp eléggé megkavarta a realitásérzékemet ahhoz, hogy megérezzem azt a határtalan erőt, amelyet még mindig visszatartott; illetve azt, hogy mit tehet velem ez az erő, ha egyszer elszabadul. Mindenkinek megvan a maga küszöbértéke, és az enyém a pszilocibin esetében nyilvánvalóan igen magas volt. Ha azonban olyan mélyre akartam jutni a transzban, mint Hicks, és talán a barlangművészek tették, akkor el kellett érnem ezt a küszöbértéket, és át kellett törnöm rajta. Mit jelent ez a gyakorlatban? Húsz gramm szárított gombát? Harmincat?

A túlvilág igen félelmetes hely lehet, és kezdtem kérdezgetni magamtól, mennyire szeretném újra látni. A pszilocibin nyilván olyan vivőanyag, amely átvisz a túloldalra, ha hajlandó leszek egy igazán hősies adagot elfogyasztani belőle. De mennyire akarom, vagy mennyire szükséges nekem ezt megtenni? Milyen felfedezésben reménykedem még? Van bármi valós esélye annak, hogy ha „megkérdezem a gombákat" (ahogy Maria Sabina mazatec sámán szokta

Mexikóban az 1950-es években), akkor bármiféle meglátásra jutok, vagy határozott választ kapok egy nagy pszilocibintrip végén? Hát, őszintén szólva erre megvolt az esély – hallottam a rendszeresen hallucinogén szereket használó emberek beszámolóit, amelyekben igen különös dolgokról volt szó. De van-e még erőm egy ilyen utazáshoz most, amikor két év kutatómunka és írás után energiáim teljesen elapadtak, a szellemvilágtól való félelmem viszont tetőpontjára hágott. Egyáltalán nem voltam biztos ebben.

Ettől függetlenül néhány héttel a 2005-ös tavaszi napéjegyenlőség előtt elindultam Avebury 5000 éves megalit sziklaköréhez három barátom társaságában, akik mind járatosak voltak a pszichedelikus szerek használatában. Santha és a fiunk, Luke is velem tartottak, hogy támogatást és segítséget nyújtsanak bármilyen felmerülő probléma esetén. A „nap gombája" megint a frígiai sapka, a *Psilocybe semilanceata* volt, amely az idők kezdete óta bőségesen terem Írország, a Brit-szigetek, illetve Európa mezőin. Egyikünk hozta magával a hátizsákjában a kis gombákat, és mi úgy rágcsáltuk el őket nyersen, ahogy a földből kinőttek – ahogy őseink is tehették.

Egy idő után nem tudtam tovább követni, hány gombát ettem, az biztos, hogy legalább ötvenet szárastul, kalapostul. Fogalmam sincs, hogy ez szárított gombában mekkora mennyiség, de az biztos, hogy sokkal kevesebb gomba volt, mint amennyit a levesbe főztem előzőleg. Mivel akkor nem törtem át a hallucinációs állapot határát, ebből az következett, hogy most még kisebb eséllyel teszem meg ezt, amikor – érzésem szerint – fele mennyiségű gombát ettem, ugyanakkor mégis azon kaptam magam, hogy igen erős ellenérzést kelt bennem a gondolat, hogy többet egyek belőle.

Letelepedtünk egy olyan ősrégi fa kiálló gyökereire, amely annak a mély árok mellett emelkedő töltésnek a tetején nőtt, amely tündérkört formált Avebury központi területe körül. Végigpillantottam a hatalmas töltésen, a viharvert, lenyűgöző megalitokon, amelyek úgy álltak ott szilárdan, kérlelhetetlenül, mintha egy másik világba vezető kapuk lennének. Kora délután volt, szürke és hideg idő, a csípős szél átfújt a ruhánkon. A fák csupaszon álltak, alig néhány ember tűnt fel a tájon.

Megettem még öt gombát, aztán bezártam a hátizsákot…

Függelékek

I. függelék

David Lewis-Williams a sziklaművészetre alkalmazott „neuropszichológiai elméletének" bírálói és bírálatai

(Megjegyzés: Ez a függelék azokat az érveket támasztja alá, amelyek eredetileg a 7. és 8. fejezetben kerültek elő)

Amióta 1979-ben a Cambridge-i Egyetemen doktori címet szerzett, Paul Bahn brit régész a barlangművészet témaköréből származó ismereteink egyik legbefolyásosabb előállítója, szervezője és az erről való közgondolkodás irányításának egyik legbefolyásosabb alakjává vált. Igen termékeny tudományos esszéíró, szó szerint több száz, igen rangos lapokban megjelent cikk szerzője vagy társszerzője. Mindeközben televíziós dokumentumműsorai és az általa írt vagy szerkesztett népszerű könyvsorozatok révén ő lett az egyik legfőbb csatorna, amelyen keresztül a barlangművészeti kutatásokban megjelenő új információk és felfedezések az utca emberéhez leszivárognak.[1] 1986-ban ő volt az első külföldi tudós, aki Breuil után 54 évvel nyilvános előadást tartott Kínában a paleolitikum művészetéről. 1988-ban adta ki *Images of the Ice Age* (A jégkor képei) című mértékadó művét, amelyet „egyedülálló kritikai szintézisként és a paleolit művészet legújabb kutatásait áttekintő, kimagasló tudományos eredményként"[2] méltattak a kritikusok, s ráadásul még hihetetlenül népszerű könyv is lett. Újabb, javított kiadása 1997-ben jelent meg *Journey through the Ice Age* (Utazás a jégkoron át), amely mindmáig az egyetlen és mértékadó

áttekintés a felső paleolitikum művészetéről, amely a nagyközönség számára is hozzáférhető.[3]

2003-ban Bahn tovább fényesítette hírnevét, amikor az ő vezetésével egy régészcsapat feltárta a legelső barlangfestményt Nagy-Britanniában (előzőleg csak kisméretű mobiliákat ismertek). A leletet, melyet ideiglenesen 12 500 évesre becsültek, 2003. április 14-én tártak fel a derbyshire-i Creswell Craggsben, és bevésett alakok két különálló csoportját tartalmazza. Az alakok között szerepel egy kőszáli kecskebak vagy más kecskeféle, illetve két madár.[4] A 2004-ben folytatódó kutatások során sokkal többféle alakot tártak fel, köztük „több mint nyolcvan állat, táncoló nők és geometrikus minták rajzait".[5]

Bahn viszontagságai

Barlangfestmények említésekor, amelyeken ember- és állatalakok mellé helyezve geometrikus minták szerepelnek, bárki, akit meggyőzött David Lewis-Williams őskori sámánokkal foglalkozó neuropszichológiai elmélete, feltétlenül olyan fogalmakban kezd el gondolkodni, mint transz, entoptikai jelenség, teljes körű hallucinációk, illetve túlvilágra tett szellemutazás, amely a művészt megihlette. És valóban, 1988-ban, amikor a neuropszichológiai modell széles körben ismertté vált, Paul Bahn az elmélet legelső támogatói között volt, amikor kijelentette: „Ezzel a módszerrel talán hozzájutunk ahhoz a régóta várt kulcshoz, amelynek révén bepillantást nyerünk egyes felső paleolit kori jelek valódi jelentésébe."[6] Akkoriban úgy tűnt, hogy Bahn még akár arra is készen áll, hogy megtegye ezt a képzeletbeli ugrást, hogy a következtetések láncolatát tovább követve belépjen arra a spekulatív területre, ahová még maga Lewis-Williams sem merészkedett, és kijelentse, hogy a barlangművészet esetleg hallucinációkon alapulhat. Az *Images of the Ice Age*-ben például Bahn felveti, hogy a modell alkalmas lehet arra, hogy

> számot adjon néhány igen zavaró kultúraközi párhuzamról, amely a „spagettivonalaknál" és az egyszerű geometriai formáknál jóval összetettebb képek esetében mutatkozik. Például a dél-afrikai [san busman] sziklaművészetben láthatunk a transzban lévő gyógyító ember képe mellett egy haldokló jávorantilopot (az állat állapota a sámán analógiája, aki „meghal" a transzban), amely a Lascaux-barlangban látható „rúdjelenetre" emlékeztet a madárfejű emberrel és a sebesült bölénnyel; hasonlóképp a Lascaux erektált falloszú férfija és „pálcán álló madara" figyelemre méltó rokonságot mutat egy arizonai ithüphallikus férfival és boton lévő madarával. [...] Egyszerűen csak figyelemre méltó véletlenekről lenne szó? Vagy esetleg valamilyen széles körben elterjedt jelenségre, valamiféle őskori „univerzális mítoszra" utaló nyomokat látunk, vagy talán valami olyasmit, ami az entoptikai jelenségekkel – a transz alatt látott képekkel rokonítható?[7]

Úgy tűnik, Bahn soha nem fogja végigvinni ezeket az izgalmas kérdéseket. Épp ellenkezőleg, az 1990-es évek elmúltával egyre nagyobb ellenszenvvel viseltetett a neuropszichológiai modellel szemben. A modell továbbra is szorosan kapcsolódott David Lewis-Williams személyiségéhez és eredményeihez, aki továbbra is ragyogó nemzetközi sikereket ért el. Akkorra kiadták a *Journey through the Ice Age* 1997-es javított kiadását, amelyben Bahn figyelemre méltó átalakuláson ment keresztül, és ragaszkodott ahhoz, hogy Lewis-Williams elmélete nem más, mint hibás kutatási eredményeken alapuló „ábrándozás", amelyet teljes egészében ki kéne hajítani a régészeti tananyagból.[8] 2001-ben pedig, érezvén, hogy az elmélet iránt megnyilvánuló közfigyelem minden figyelmeztetése ellenére igen erős maradt, sőt még a nagy példányszámú lapok is meglehetősen kedvező színben számolnak be róla, tiltakozott a jelenség ellen:

> Kifejezetten elítélendőnek tartom, hogy ilyen erőszakossággal terjesszenek téves információkat a populáris sajtóban, ennek még elmondhatatlan következményei lesznek arra nézve, miképp ítéli meg a közvélemény a múltat. Ezért érzem úgy, hogy a helyzet elfogadhatatlanná vált, és itt az ideje, hogy napvilágra kerüljön, mi is ez a dogma valójában: csak fecsegés, vagy még inkább üres fecsegés.[9]

Bahn a tudományos lapokban megjelent egyéb támadásaihoz olyan szellemes címeket használt, mint például: Membrán és zsibbadt agy[10] (lefordíthatatlan szójáték, amely a hangzásbeli hasonlóságon alapul: „Membrane and Numb Brain" – *a ford. megjegyzése*), „Kétségbeesve keresem a transz növényeket";[11] illetve: „Felkérhetem az utolsó transzra?"[12] Bahn korántsem maradt magára az ilyen rendki-

vül udvariatlan és visszataszítóan személyeskedő támadások kiötlésében, épp ellenkezőleg, szövetségesek és támogatók hadát vezényelte, olyan „katonákkal", mint Patricia Helvenston, Henri-Paul Francfort, Roberte Hamayon, Cyril Hromnik és Anne Solomon, hogy csak néhány nevet említsek.[13] A csoport pár tagja mostanság kezdett koordináltan és nyilvánosan együtt dolgozni.[14] Nyomtatásban megjelent állításaik egyértelművé teszik, hogy komoly fenyegetést látnak a neuropszichológiai modell népszerűségében és általános elfogadásában, mivel szerintük ez a múltról alkotott helyes képet veszélyezteti, márpedig ez számukra „elfogadhatatlan", és ezért minden elemében cáfolandó. Ezen cél megvalósítása érdekében, mint látni fogjuk, megpróbálták megkérdőjelezni Lewis-Williams tudományos hírnevét, elméletét pedig igyekeztek gorombaságok és gyalázkodások olyan sűrű felhőjébe burkolni, hogy elég visszataszítónak és undorítónak tűnjön ahhoz, hogy soha, egyetlen más kutató ne akarja a jövőben felhasználni.

A dogmatizmus egynémely veszélyes szelleme

2002-ben Paul Bahn és kollégája, Patricia Helvenston (nyugdíjas amerikai pszichiáter) biztosra vették, hogy elég információ áll a rendelkezésükre ahhoz, hogy végleg térdre kényszerítsék Lewis-Williamst. Sietve elküldték az anyagot a *Cambridge Archaeological Journal*nak „a gyors publikálás reményében".[15] A *CAJ* a bevett szerkesztési gyakorlatnak megfelelően Bahn és Helvenston tanulmányát kiadta azonos tudományos rangban álló recenzenseknek véleményeztetésre. Váratlan módon azonban egyes szakértői véleményekből az derült ki, hogy komoly problémák vannak a cikkel, amelyet ki kéne javítani közlés előtt. Mikor a *CAJ* szerkesztősége azt ajánlotta a szerzőknek, hogy dolgozzák át a cikket, és a következő számban jelenjenek meg, Bahn és Helvenston megsértődtek:

> Sürgető szükségét éreztük annak, hogy cikkünk a lehető leggyorsabban jelenjék meg, hogy a sziklaművészettel foglalkozó tudományos közösség és az egész régésztársadalom tudomást szerezhessen a sámánisztikus modell mögött megbúvó téveszmékről. [...] Mivel cikkünk terjedelme és formátuma kizárja a gyors megjelenést bármely más újságnál, ezért ahhoz a módszerhez folyamodtunk, mint néhány tudós elődünk, akik úgy döntöttek, hogy saját költségen adják ki művüket, hogy a tényeket a lehető leggyorsabban elterjesszék a köztudatban.[16]

Ennek eredményeképpen 2002-ben megjelent a 62 oldalra rúgó *Desperately Seeking Trance Plants*[17] (Kétségbeesve keresem a transznövényeket). Végül 2003-ban a *Cambridge Archaeological Journal*ban is megjelent egy sokkal rövidebb változat, amely a „Háromfázisú transzmodell tesztelése" címet viselte.[18] Nem teljesen világos számomra, hogy a több mint ötvenoldalnyi érvelés kivágásával előállított négyoldalas „összegzés" létrehozása valóban megoldotta-e az összes problémát, amelyet az eredeti referensek kifogásoltak – mivel, ahogy látni fogjuk, még a megkurtított változatban is rengeteg szarvashiba maradt. Ráadásul a cikk mellett közölt „Kommentárok"-ban ott szerepel egy kellemetlen megjegyzés, miszerint a Cambridge University régészeti és sziklaművészeti szakértője, Christopher Chippendale véleményét a *CAJ* igen erősen megkurtított és szerkesztett változatban adta le. A maradék szövegben Chippendale beszámol arról, hogy az összes tudományos vitát, amelyben Helvenston és Bahn támadja Lewis-Williams munkásságát, sajnálatos módon beárnyékolja a régészettudomány világának „társadalmi kontextusa", amelyet ő „szokatlannak, különösnek és mélyen elszomorítónak tart".[19] Állítása szerint szerkesztetlen kommentárjában olyan „speciális tényeket" mutatott be, amelyekből világosan megmutatkozik, hogy aggodalma megalapozott, a szerkesztők azonban visszautasították ezen adatok közlését:

> A *CAJ*-olvasóknak, akik emiatt nem férhetnek hozzá a szociális kontextus idevágó tényeihez, joguk van megismerni a véleményemet: hajlok arra a következtetésre, hogy Helvenston és Bahn teljes érvelése inkább fanatikus előfeltevéseken, semmint a tényanyag nyitott szellemű mérlegelésén alapszik. Sajnálom, hogy nem publikálhattam ezen a helyen, hogy melyek azok az okok, amelyek fokozatosan ilyen kétségbeesett és szomorú véleményre juttattak.[20]

Úgy tűnik, holtpontra jutott a helyzet, bár ez semmi újat nem jelent a szikla- és barlangművészet kutatásának világában. Az azonban rendkívül sajnálatos, hogy a százévnyi kutatás után felbukkanó első olyan elméletet, amelynek valami értelme is van (és amely

nem csak nagy vonalakban, de részletekbe menő alapossággal ad magyarázatot a leletekre, illetve megmagyarázza a kultúrákon átívelő, egyébként rendkívül zavarba ejtő hasonlóságokat), ilyen szélsőségesen polarizált vélemények övezik a tudósvilágban. Nyilvánvalóan megengedhetjük, hogy a sámánisztikus-neuropszichológiai modellnek is vannak hibái, hogy rengeteg úton-módon lehet finomítani és javítani rajta, és nem is kéne ragaszkodni hozzá, ha egy tisztességes és értelmes teszten elvérezne. A barlangművészeti kutatások történelme azonban arra figyelmeztet minket, hogy mindig legyünk felkészülve arra a lehetőségre, hogy a „dogmatizmus egynémely veszélyes szellemei" elvakíthatják azokat, akik azon igyekeznek, hogy bármiféle átgondolás nélkül szemétre hajítsák ezt a kutatási irányt, ahogy fanatikus előítéletek vakították el Cartailhacot és kollégáit az Altamira-barlang megítélésében több mint húsz éven keresztül.[21]

A tények eltorzításának és hamis beállításának vádja

Paul Bahn egyik legkorábbi támadása, amellyel David Lewis-Williamst és a sámánisztikus-neuropszichológiai modellt vette célbe, a *Journey through the Ice Age*-ben jelent meg:

> Az afrikai kutatás, amelyre ez az új megközelítés épül, maga is masszív előítéleteken, ábrándozásokon, valamint a képanyag és az értelmezés elképesztő mértékű szelektálásán alapul. Valójában egyetlen megbízható néprajzi bizonyíték sem köti össze az őskori afrikai sziklaművészetet a sámánokkal, hogy a transzjelenséget már ne is említsem. Az írásos néprajzi gyűjtésekben például semmiféle transzról nem esik szó, de olyan gyakorlatokat, álmokat vagy hiedelmeket sem említenek, amelyek összefüggésbe hozhatók lennének vele. Mégis kijelentik, hogy csalhatatlan néprajzi bizonyítékok kötik össze a „gyógyító embereket" és az „esőcsinálókat" a sámánizmussal, a sámánokat pedig a sziklaművészettel.[22]

Korábban, 1991-ben, a *Rock Art Research* folyóiratban Cyril Hromnik dél-afrikai tudós hasonló vádakkal illette Lewis-Williamst, mi szerint úgy mutatja be a 19. századi néprajzi adatokat (például Bleek és Lloyd dokumentumait), hogy „közben kiigazítja és újraértelmezi" őket, így azt a „látszatot kelti, mintha támogatnák az ő elméletét".[23] Hromnik szerint a valóságban:

> Bleek Lewis-Williams által idézett írásai közül egyik sem állítja kifejezetten azt, hogy az általa leírt gyakorlatok, álmok és hiedelmek bármelyikének köze lenne a transzhoz, és Bleek *Busman szótárában* sem szerepel a transz szó.[24]

Bahn és Hromnik bírálatukban gyakorlatilag intellektuális szélhámoskodással vádolják meg Lewis-Williamst. Lényegében azt állítják, hogy eltorzította és félreértelmezte az adatokat, hogy bolondot csináljon belőlünk, el akarta hitetni az olvasókkal, hogy a 19. századi Dél-Afrikából származó néprajzi adatok „alátámasztják az elméletét, holott a valóságban szó sincs ilyesmiről.

Hromnik még ennél is továbbmegy, és azzal vádolja meg Levis-Williamst, hogy a Kalahári sivatag *Ju/'hoansi* busmanjairól szóló modern néprajzi adatokat is eltorzítja. Az olvasó a 7. fejezetből emlékezhet rá, hogy a *Ju/'hoansi* törzsben fennmaradt transztánc és sámánisztikus gyógyítási gyakorlat igen fontos szálat jelentett Lewis-Williams érvelésében, azt alátámasztandó, hogy a 19. századi sanok is hasonló gyakorlatot folytattak. Hromnik azonban azt állítja, hogy:

> Katz [Richard Katz amerikai antropológus, Lewis-Williams legfontosabb forrása a *Ju/'hoansi* témában], aki alapos kutatásokat végzett a kalahári *!Kung* busmanok mágikus-gyógyítási tevékenységéről, és több hónapot töltött a busmanokkal, egyetlen olyan gyógyító embert sem talált, akit nyugodt szívvel sámánnak nevezhetnénk. A gyógyító tevékenységek nem foglaltak magukban transzállapotokat.[25]

A néprajzi adatok vallatása

Ha valamelyik (vagy mindkét) állítás bebizonyosodik, és kiderülne, hogy Lewis-Williams meghamisította a forrásait, akkor ez teljesen jogosan lerombolná tudományos hitelességét. A megjelenésnek teret adó lapok tudományos súlyát és feltételezett komolyságát figyelembe véve igen meglepő, hogy egyik állítás sem igaz. Ami még ennél is rosszabb, Bahn úgy ismétli meg a 19.

századi adatokkal való visszaélés igen sértő vádját, hogy említést sem tesz arról, hogy Lewis-Williams hat évvel korábban már nyilvánosan megcáfolta pontosan ugyanezeket a vádakat – amelyekkel abban az időben Hromnik állt elő.

A cáfolat igen egyszerű. Való igaz, hogy Bleek szótára (amely egyáltalán nem tekinthető az elveszett san nyelv teljes lexikonjának)[26] nem tartalmazza a „transz" szót, az azonban egyáltalán *nem* igaz, hogy – amint Bahn állítja – „az írásos néprajzi adatokban semmiféle transzról nem esik szó, de olyan gyakorlatokat, álmokat vagy hiedelmeket sem említenek, amelyek összefüggésbe hozhatók lennének vele". Épp ellenkezőleg, a kutatónak – hacsak nem valami különleges, nagyon egyedi és szokatlan értelmezést használ a transz meghatározására – aligha kerülheti el a figyelmét, hogy milyen gyakran szerepel a néprajzi adatokban a */xau* san szó, amely a testtől való elszakadást jelenti,[27] ami a transzállapot egyik meghatározó ismertetőjegye. A Bleek család dokumentumaiban a */xau* szó fordítása: „Mágikus expedícióra indulni."[28] A szó megfelelő modern kori átirata talán a hippik által meghonosított „trip" lehetne.

Ráadásul – ismét csak Bahnnak ellentmondva – a néprajzi adatok bemutatják azokat az igen speciális gyakorlatokat (amelyek magukban foglalták a táncot és a természetfeletti gyógyítást), amelyekhez elengedhetetlenül fontos, hogy néhány ember belépjen a *xau* állapotba. Ezek a néprajzi gyűjtések dokumentálják a *!gi-nek* nevezett rejtélyes erőre vonatkozó érdekes hiedelmeket is. A busmanok elmondása szerint ez az erő szükséges ahhoz, hogy az embert hétköznapi, normális állapotából átrepítse a */xau* állapotba. Lucy Lloyd és a Bleek család más tagjai a *!gi* szót „mágikus erő"-nek vagy „varázslás"-nak fordították, mi pedig már tudjuk, hogy a san társadalom külön nevet adott azoknak az embereknek, akikről azt hitték, hogy rengeteg *!gi*t birtokolnak.[29] Lewis-Williams, aki minden esetben részletes jegyzéket közöl az eredeti forrásmunkáiról, így fogalmaz:

> Az ilyen eseteknél igénybe vett „mágikus erőt" vagy „varázslást", ahogy a Bleek család fogalmaz [...], *!gi*nek nevezték. [...] Azt az embert, aki ilyen erőt birtokolt, *!gi:xá*nak (t. sz. *!gi:ten*) nevezték. A *xa* toldalék jelentése „teli" – mint például az „örömteli" szóban. W. H. I. Bleek és Lloyd a *!gi:xa* szót „varázsló"-nak fordította, D. F. Bleek pedig a kéziratokból összegyűjtött adatok alapján három kivonatos összeállítást szentelt ezen emberek tevékenységeinek bemutatására. A *!gi:xa* tehát olyan ember volt, aki „tele van" természetfeletti erővel, más szóval képes ezt az erőt gyógyításra, testen kívüli utazásokra, mások megbetegítésére, oroszlánná vagy más lénnyé való átváltozásra, esőcsinálásra, a vihar elűzésére stb. használni...[30]

Bahn második vádpontja szerint a néprajzi gyűjtésekben nincs olyan bizonyíték, amely a „gyógyító embereket" és az „esőcsinálókat" a sámánizmussal hozná összefüggésbe.[31] Ahogy azonban a fentiekben olvasható (a kérdést a 7. fejezetben részletesen tárgyaltuk), a *!gi:xák* esőcsinálása, a természetfeletti gyógyítása, állati formára történő átalakulásai és testen kívüli utazásai a világ különféle részein élő sámánok klasszikus fortélyai közé tartoznak, és valójában a san néprajzi gyűjtésekben is kiterjedt leírásokat találunk róluk. Mi másnak nevezhetnénk a */xau* állapotába került *!gi:xák* bizarr viselkedését, ha nem sámánizmusnak?

> A san *!gi:xák*ról azt tartották, hogy őrjöngő állapotba kerültek, amelynek során embereket haraptak meg, olyan vadul remegtek, hogy néha le kellett őket fogni, kiszívták a betegséget az emberekből, az orrukból vér folyt, ereik kidagadtak és merevvé váltak. Az ilyen veszélyes időszakokban a többi ember táncolt és énekelt.[32]

David Lewis-Williams mindezt így foglalja össze:

> A *!gi:xák* viselkedése, valamint az őket övező hiedelmek azt mutatják, hogy ezeket az embereket [...] meggyőződésem (és más kutatók véleménye) szerint „sámánoknak" nevezhetjük, akik „transzállapotba kerültek". A transz valójában a san hiedelemvilág központi és mindent átható eleme, ezért nem okozhat meglepetést, hogy – a hozzá kapcsolódó természetfeletti erővel, sámánizmussal, átalakulásokkal és testen kívüli utazásokkal együtt – a sziklaművészettel összekapcsolódik.

Bahn harmadik állítása, amelyet a korábban idézett Lewis-Williamst támadó cikkében megfogalmaz, hogy „egyetlen megbízható néprajzi bizonyíték sem köti össze az őskori afrikai sziklaművészetet a sámánokkal". Ha szem előtt tartjuk, hogy a fordításokban

a „sámánizmus" és a „varázslás" szót következetesen felcserélték és gond nélkül váltogatták, akkor Bahn álláspontja nem sok nyilvánvaló támogatásra talál az – amennyire én tudom – egyetlen olyan ránk maradt néprajzi feljegyzésben, ahol az adatközlő állítása nemcsak a festmények készítőire, de a festmények használatára is utal. Egy enigmatikus megjegyzés szerint, amelyet egy 19. századi san informátor tett George William Stow geológusnak, ezek a festmények „varázslatdolgok".[33] Vagy ahogy Lewis-Williams fogalmazott volna: „sámándolgok".

Emellett, ha figyelembe vesszük, hogy a néprajzi gyűjtésekben található leírások szerint a *!gi:xák* tapasztalatai, viselkedésük és szerepük a san társadalomban a sámánizmus kvintesszenciája, illetve nem kerülik el a figyelmünket a szintén létező, elég ritka, de ettől függetlenül teljesen világos utalások, amelyek összekapcsolják a *!gi:xák*at a sziklaművészettel, akkor Bahn álláspontja még kevésbé védhető.

Dia!kwainnek, Bleek és Lloyd egyik legfontosabb 19. századi adatközlőjének megmutatták egy ősi san sziklafestmény igen jó minőségű másolatát. A festmény egy nagytestű, félig bölény, félig víziló hibrid állatot ábrázolt, amelyet *Dia!kwain!khwa-!khwa-ka xorró*nak nevezett. Az állatot vezető férfiakat *Dia!kwain!khwa-ka!gi:xák*nak hívta. A *!gi:xa* jelentését már megtárgyaltuk, a *!khwa* pedig „esőt" jelent. A teljes szókapcsolat fordítása tehát: „esősámánok."[34] A san *xorro* szó „nagy állatot" jelent, vagyis a *!khwa-!khwa-ka xorró*t „nagy esőállat"-ként fordíthatnánk le.[35] A 7. fejezetben szó volt azokról a sámánokról, akikről azt tartották, hogy a sziklafalon keresztül átvezetik a mi világunkba a szellemvilág vizionált esőállatait. Dia!kwain megjegyzése, miszerint a képen *!khwa-!khwa-ka xorro* és *!khwa-ka!gi:ten* szerepel, olyan „megbízható néprajzi bizonyítékként" szolgál, amely „összeköti az őskori afrikai sziklaművészetet a sámánokkal" – pedig Bahn arról szeretne meggyőzni minket, hogy ilyen nem is létezik.

És még csak nem is egy elszigetelt példáról van szó. Qing, a másik 19. századi san adatközlő – akinek vallomása szintén a néprajzi gyűjtés részévé vált – elmagyarázza ugyanezt a festményt. Meglehetősen metaforikus és rejtélyes megfogalmazása szerint az állatot vezető férfiak „elromlottak a tánctól, mert vérzik az orruk".[36]

Ahogy a 7. fejezetben már láttuk, a néprajzi adatok szerint a san *!gi:xák* orra gyakran vérezni kezdett a transztánc alatt. Qing megfigyelésében azonban az különösen érdekes, hogy Stow festménymásolatán a *!gi:xa* alakokat valójában *nem* vérző orral ábrázolták.[37] Olyan érzésünk támad, hogy Qing tudta, ezek az alakok sámánok, tudta, hogy az orrvérzés gyakori kísérőjelensége a sámánisztikus transztáncnak, ezért tulajdonított vérző orrot az alakoknak. Ezt az érzésünket megerősíti Qing transztáncról szóló beszámolója, amelyet állítása szerint Kaggen isten (az „imádkozó sáska") adott a sanoknak. Qing szavai akár a mai *!Kung* transztánc leírására is szolgálhatnának:

> Ez egy körtánc, férfiak és nők táncolnak egymást követve, és a tánc egész éjszaka tart. Vannak, akik elesnek, vannak, akik őrültek és betegek lesznek, mások orrából vér folyik [...], és ők varázsorvosságot esznek. [...] Ha az ember beteg, akkor körülötte táncolnak, és a táncosok mindkét kezüket a hónaljuk alá teszik, és a kezüket nekinyomják a betegnek...[38]

Még ennél is beszédesebb, jóllehet ugyanilyen rejtélyes és metaforikus Qing másik festményértelmezése – ezúttal nem másolatot adtak neki, hanem a helyszínen mutatták meg az eredeti képet. A festmény egy ma is létező, Melikane nevű sziklamenedékben látható, a Moloti-hegység egy távoli szegletében, és egy csoport therianthrop alakot ábrázol, akiknek emberteste de antilopfeje van. Mind a három alak előredőlő testtartásban látható (lásd 7. fejezet), amelyet a san sámánok is gyakran felvesznek transzállapotban. Qing azt mondta ezekről az alakokról: „Ezek férfiak, akik meghaltak, és most folyókban élnek, és jávorantiloppá romlottak a tánctól, amit a képen is látsz."[39]

Ahogy David Lewis-Williams kimutatta, a mondatot dekódolva az első pillantásra nagyon különös megjegyzés teljesen érthetővé válik. A „halál", az „elromlottság állapota" és a „víz alatti lét" – az adott megfogalmazásban „folyókban élés" (amelyet egyes esetekben vízmedencéken keresztül történő föld alá ereszkedés helyettesít) mind metaforák, amelyek a néprajzi adatok tanúsága szerint a sámánisztikus transztáncra vonatkoznak.[40] A méltóságteljes jávorantilop, a legnagyobb antilopféle szintén gyakori metaforája a sámánoknak. Ráadásul maga Bahn is megfigyelte 1987-ben (egy ko-

rábban idézett megállapításában), hogy sok sziklafestmény kiaknázza a transzba esett sámán és a haldokló jávorantilop viselkedésének hasonlóságait.[41] Az analógia különösen helyénvaló, teszi hozzá Lewis-Williams, ha figyelembe vesszük, hogy

> olyan jávorszarvasról van szó, amelyet mérgezett nyílvessző terít le. A sámán és a mérgezett állat testét egyaránt rázza a remegés, erősen verejtékeznek, tántorognak, fejüket lehorgasztják, orrukból vér folyik, a szájuk habzik, végül pedig a földre rogynak. Ráadásul a haldokló jávorantilop szőre feláll, san busmanok pedig elmondták Bleeknek és Lloydnak, hogy a sámánok hátán néha oroszlánsörény nő ki.[42]

Végül, de nem utolsósorban nem lehet a véletlen műve, hogy a Kalahári sivatagban fennmaradt *!Kung* busmanok, akiknek kultúrája sok tekintetben megegyezik a déli san busmanok elveszett kultúrájával, ugyanazt a *kxwia* szót használják az „elromlik", illetve a „belép a mély transzba" kifejezésére.[43] Lewis-Williams idézi Megan Biesele amerikai antropológust, aki szerint:

> Amikor egy sámán teljes öntudatlanságban, feltehetőleg kataleptikus állapotban fekszik, az emberek azt mondják rá, hogy „el van rontva". Qing is ebben az értelemben használta a szót, amikor a három antilopfejű emberről kijelentette, hogy „elromlottak a tánc közben, amit a képen is látsz".[44]

Ez nem is olyan különös elképzelés. Angliában manapság a „smashed" (összetört, összezúzott) szót használják az olyan emberre, aki merev részegre issza magát. Ugyanebből az okból mondták a san vagy *!Kung* sámánra, aki az órákig tartó tánc után mély hallucinatív állapotba zuhant, hogy „el van rontva". Amikor tehát Quing ezt a szót használta a sziklakép alakjaira, akkor ezzel az idiómával azt mondta el nekünk, hogy a kép transzba esett sámánt ábrázol.

Úgy tűnik tehát, hogy Bahn téved, amikor Lewis-Williamst a néprajzi adatok kiforgatásával vádolja meg, és végső soron tényleg megdönthetetlen bizonyítékok kapcsolják a sámánokat a sziklaművészethez. Tulajdonképpen nemcsak ezen a ponton, de érvelésének minden egyes szakaszában az derül ki, hogy a néprajz

valóban támogatja Lewis-Williams állításait, hiába szeretné Bahn és Hromnik valami miatt az ellenkezőjéről meggyőzni az olvasókat.

Mi az igazság Katz esetében?

Ugyanez a helyzet Hromnik azon vádjával is, miszerint Lewis-Williams visszaélt a *!Kung* busmanokkal foglalkozó modern antropológiai anyagokkal, és különösen azzal a sugallatával, hogy Lewis-Williams elferdítette Richard Katznek a Kalahári sivatag busmanjairól fellelhető egyik legfőbb antropológiai forrásművét. A korábban idézett kivonatokban Hromnik nyíltan kijelenti, hogy Katz szerint a *!Kungok* gyógyítási tevékenységei nem foglaltak magukban transzállapotokat, illetve a kutató „egyetlen olyan gyógyító embert sem talált, akit nyugodt szívvel sámánnak nevezhetnénk".[45]

Újfent az a helyzet, hogy ha az állítás igaz, a következmények lerombolnák Lewis-Williams tudományos hitelét – mivel ő igen sokat épített a *!Kung* busmanok körében élő transz- és sámánisztikus hagyományra. A vádak azonban megint csak megalapozatlannak bizonyulnak. Ahogy a 7. fejezetben láttuk, a *!kiá*nak nevezett igen mély transzállapot a hagyományos *!Kung* „gyógyító" vagy „transz"-tánc magja. Richard Katz elismert szakértője a kérdésnek, aki többször is tisztázza, hogy a *!Kung!kia* szó, amelyet ő (sámánisztikus definícióval) „olyan módosult tudatállapotként" határoz meg, „amely a gyógyítás kulcsa",[46] a fordításokban rutinszerűen „transzként" szerepel. (Például: a *!kiát* általában „transznak" fordítják,[47] illetve „a *!kia* szót egyes kutatótársaim „transznak" fordítják.)[48] Katz egyébként minden kontextusban – nemcsak a *!Kungok* esetében – fenntartással kezeli a „transz" szót, mivel nincs egyetemes és bevett tudományos definíciója annak, mi is a transz, ezért „félreérthető, hogy mit jelöl a fogalom, amelynek használata így következetlen".[49] Ezért tehát, ha ilyen témáról írt, helyesebbnek tartotta „megtartani az eredeti *!Kung* szót, a jelenség értelmét pedig a *!Kung* magyarázatok vizsgálatán keresztül megvilágítani".[50] Következésképp elég helytelen, sőt „elfogadhatatlan", hogy Hromnik erre a szemantikai véleményre alapozva igyekszik meggyőzni az olvasókat arról, hogy Katz szerint a *!Kungok* gyógyítási tevékenységei „nem foglaltak magukban transzállapotokat", amikor pontosan tudta, hogy szerinte a *!Kung*ok gyó-

gyítási gyakorlatát teljesen áthatja a *!kia*. Mivel maga Katz hangsúlyozza, hogy a *!kiát* általában „transz"-ként fordítják le, ezért kétség sem férhet hozzá, hogy ő is pontosan erről beszélt, ahogy a *!kiát* is visszatérően „módosult tudatállapot"-ként írja le:

> A *!kiát* módosult tudatállapotnak tekinthetjük, méghozzá olyan mértékben és minőségben, ahol az élmény transzcendenssé válik. [...] A *!kia* alatt egy *!Kung* a lét hétköznapi szintjein túli létezést tapasztalja meg. [...] Egy *!Kung* rendkívüli cselekedeteket hajt végre a *!kia* alatt. Kézrátétellel gyógyít, tűzön sétál át, röntgensugár-látomásai vannak, és esetenként igen nagy távolságra ellát. [...] Transzcendenssé válva képes kapcsolatba lépni a természetfelettivel, azzal a világgal, ahol a halott ősök szellemei élnek...[51]

Ha nem ezt a jelenséget – amely számos különböző megtestesülésében a világ minden táján előfordul – címkézik igen helyesen „sámánisztikus transzgyógyításnak", akkor nem tudom, hogy mit. Ebben a tekintetben a szakirodalom legfelületesebb átolvasása is teljesen kirántaná Hromnik alól a szőnyeget, mivel gyakorlatilag minden tudós, aki valaha is foglalkozott a *!Kung*okkal, az felismerte, hogy a transztánc pontosan az, amit Hromnik tagadni próbál, vagyis sámánisztikus transztánc. „Speciálisan képzett gyógyítók képesek transzba lépni és betegségeket gyógyítani" – jegyzi meg R. B. Lee. „A hagyományos *!Kung* élet középponti rituális eseménye a gyógyító transztánc" – írja M. Shostack. L. Marshall szerint: „Egy-két óra elteltével a gyógyító ember elkezd transzba esni, és előadja a gyógyító rituáléját." M. Guenther: „A sámánisztikus transztánc explicit célja [...] a gyógyítás."[52] Megan Biesele megfigyelése különösen találó:

> A Ju'/hoan *[!Kung]* élet központi vallási élményeit tudatosan és magától értetődően a transz felől közelítik meg. A transztáncba a társadalom minden tagja bevonódik, azok is, akik transzba lépnek, és közvetlenül tapasztalják meg a túlvilági erőket, és azok is, akik számára a transzba esett emberek hozzák el a túlvilág jótéteményeit – a gyógyítást és a bölcsességet.[53]

Rendkívül nehéz felfogni, miért nem vesz tudomást Hromnik ezekről a véleményekről, amelyek olyan egybehangzóan erősítik meg a gyógyító transztánc létezését a *!Kung* törzs körében.

Sámánok, tele természetfeletti erővel

Érdekes módon Katz még arról is beszámol (bár Hromniktól erről sem hallunk semmit), hogy azoknak a sámántanoncoknak, akiknek nehézséget okozott a bevett kimerítő módszerekkel (lásd a 7. fejezetet) belépni a *!kia*állapotba, néha a transztánc kezdetén „bennszülött drogokat" adtak:

> A drogot olyan gyakorlóeszközként adták, amellyel [a tanonc] átugorhatja a *!kia*állapot kezdetén jelentkező komoly félelmeket. Maga a drogélmény egyben előkészület is a *!kia*állapotra, mivel mindkét élmény a módosult tudatállapot egy formája. A tánc során használt más technikákhoz hasonlóan a drog mennyiségét és elfogyasztását gondosan szabályozza a tanító. A drogról azt tartják, hogy segít a tanulónak leküzdeni a félelmét, hogy beléphessen a *!kiába*.[54]

Hromnik azzal is félrevezet minket, mikor azt állítja, hogy a *!Kung*oknál nincsenek sámánok. Épp ellenkezőleg, ha a sámánokat a leginkább elterjedt meghatározást alkalmazva a társadalom olyan tagjainak tekintjük, akik módosult tudatállapotba lépnek, hogy a törzsük, klánjuk, csapatuk stb. érdekében kapcsolatba lépjenek természetfeletti világokkal és lényekkel, akkor Katz becslése szerint:

> igen sok *!Kung*, az idősebb férfiak mintegy fele, a felnőtt nők harmada tanulja a *!kiát*. A *!kia*állapot alatt gyógyítanak és sok vallásos funkciót ellátnak.[55] [...] A *!kia* állapotába került gyógyító odamegy minden emberhez a táncban, függetlenül attól, hogy vannak-e betegségre utaló tüneteik. A gyógyító védelemből mindenki részesül. A gyógyító az istenekhez folyamodik, és vitatkozik velük, hogy megmentse népét a betegségektől. Minden emberre ráteszi a kezét, és egy hátborzongató, eget-földet megrázó rikoltással kihúzza belőlük a betegséget, ezzel jelzi, milyen fájdalmas és nehéz volt a gyógyítás.[56]

Ahogy a 7. fejezetben láttuk, a *!Kung* törzs *n/om k"xausi*nak („természetfeletti hatalom birtokosainak") nevezi ezeket a *gyógyítókat*, vagyis esetükben is pontosan ugyanolyan koncepció működik, mint a san *!gi:xák*nál, akik „tele vannak" természetfeletti erővel. Mivel kétség sem fér hozzá, hogy az említett tevékenységre, illetve az ezt végző emberekre vonatkozó szó legpontosabb és legközvetlenebb fordítása a „sámán", úgy tűnik, hogy Hromnik ellenkező irányú érvelése teljes egészében szemantikai szőrszálhasogatás. Az igazság az, hogy a *!Kung* törzsben valóban megtalálható az a jelenség, amelyre – igen helyesen – „transz"-ként lehet hivatkozni, vagyis a módosult tudatállapot, amelyet ők *!kiának* neveznek. Emellett természetesen sámánjaik is vannak, a *n/om k"yausik*, akik népük érdekében önként alávetik maguk a *!kia*állapotba való belépésnek, testen kívüli utazásokat tesznek a hallucinatív túlvilágon (néha oroszlánok képében), hogy közbenjárjanak az isteneknél és szellemeknél a betegek érdekében.[57] Ahogy az egyik *!Kung n/om k"yau* leírta ezt Katznek:

> A *!kiá*ban megáll a szíved, halott vagy, semmit sem gondolsz, nehezen kapsz levegőt. Látod a szellemeket, amelyek az embereket ölik, égett és rothadó hús szagát érzed. Aztán gyógyítasz, és kihúzod a betegséget.[58]

Egy becsületes próba?

Magánkiadásban megjelentetett vitairatukban (*Desperately Seeking Trance Plants*, 2002), illetve jóval rövidebb „összefoglalásukban (Testing the „Three Stages of Trance Modell"), amely végül a *CAJ* 2003-as évfolyamában jelent meg, Paul Bahn és a klinikai pszichiáter Patricia Helvenston hangsúlyosan említik, illetve alaposan okadatolják azt a teóriát, amelyet ők a neuropszichológiai modell „becsületes próbájának" neveznek. Ezzel egy időben előállnak azokkal a bizonyítékokkal, amelyek hitük szerint teljes mértékben cáfolják ezt a modellt. Állítólag perdöntő tudományos tény, hogy a háromfázisú transzfolyamat, amelyet Lewis-Williams és Dowson 1988-as korszakalkotó tanulmányában[59] leír, valójában *nem* alkalmazható nagy általánosságban az egész földön mindenütt, minden időben élt és élő összes emberre, ahogy azt támogatói állítják. Természetesem ez – vagyis a közös emberi idegrendszerből adódó széles körű alkalmazhatóság – pontosan az a minőség, amely lehetővé teszi Lewis-Williams és Dowson számára, hogy modelljüket olyan eltérő művészetekre alkalmazzák, mint a dél-afrikai san, az észak-amerikai coso és, ami a legvitathatóbb, a felső paleolit kori Európa barlangfestményei. Ha bizonyítható, hogy tévedtek a széles körű alkalmazhatóság kérdésében, akkor a modell – hogy a lehető legfinomabban fogalmazzunk – súlyosan blamálódik.

Helvenston és Bahn érvelésének a lényege a következő. Miután nekiláttak, hogy – saját megfogalmazásuk szerint – „szisztematikusan megvizsgálják a leggyakoribb transzállapotokat", fennhéjázó modorban, mintha isteni kinyilatkoztatást vagy legalábbis empirikusan megalapozott és széles körben elfogadott tényeket idéznének, közlik velünk:

> Az egyetlen olyan transzállapot, amely megfelel a TST- (háromfázisú transz) modellnek, az a drog indukálta transz, amelyet meszkalin, lizergsav-dietilamid (LSD) vagy pszilocibintartalmú növény okoz. A TST-modell nem írja le a természetes módon kiváltott, sem pedig az egyéb növényi alapú hallucinogének által előidézett transzállapotot.[60]

Hosszú tanulmányuk (*Desperately Seeking Trance Plants*) vége felé közeledve a két bíráló újra megismétli ezt az álláspontját, ezúttal talán egy kicsit világosabban:

> Egyetlen természetes módon kiváltódott transzállapot sem felel meg Lewis-Williams és Dowson „neuropszichológiai modelljének". [...] Az egyetlen drog indukálta transzállapot, amely összefér a modellel, csakis LSD, meszkalin vagy pszilocibin hatására jöhet létre.[61]

Félreértésről szó sem lehet, mivel az állítást a *CAJ*-ben is megismétlik: „A meszkalin, LSD vagy pszilocibin által kiváltott módosult tudatállapotokon kívül egyetlen más transzállapot sem felel meg a TST-modellnek."[62]

Bahn és Helvenston második fő érve közvetlenül ebből az állítólagos „tény"-ből következik – erre alapozva állítják ugyanis, hogy a neuropszichológiai modellt *megcáfoltnak* kell tekintenünk, legalábbis a felső paleolit kori Európa barlangjai esetében, hacsak Lewis-Williams nem bizonyítja, hogy *a)* meszkalint, pszilocibint

vagy LSD-t tartalmazó növények már a jégkor idején is hozzáférhetőek voltak Nyugat-Európában;[63] *b)* az ilyen növények maradványait ki lehet mutatni azokban a régészeti üledékrétegekben azokon a helyszíneken, ahol a modell állítása szerint LSD, meszkalin vagy pszilocibin segítségével idéztek elő transzállapotot.[64] Ehhez még hozzáteszik, hogy a „TST-modell ilyen szempontú vizsgálata az első közvetlen módszer, mely empirikusan teszteli a modell hitelességét".[65]

Idejétmúlt források, avagy nem szerepelnek új kutatási eredmények?

Bahn és Helvenston – támadásuk két fő csapásiránya mellett – bújtatva még egy sor kisebb szurkálást is elhelyeznek írásművükben. Például, hogy Lewis-Williams és Dowson rendszeresen tévesen használják a neuropszichológia fogalomkészletét,[66] hogy (ezt már hallottuk mástól is) amit sámánizmusnak neveznek, az nem is sámánizmus,[67] hogy alig néhány forrásuk származik az 1970-es évek utáni időszakból, ezért megállapításaikat azóta az újabb kutatások már meghaladták,[68] illetve hogy olyan sokféle transz létezik, hogy lehetetlenség „a transzról" olyan általánosságban beszélni, ahogy a neuropszichológiai modell teszi.[69]

Nem teszem próbára olvasóm türelmét azzal, hogy újra végigmegyek a sámánizmus szóval folytatott szemantikai játszadozásokon (lásd a 7. fejezetben). Úgy tűnik, ezek egyszerűen részét képezik annak a standard eszközkészletnek, amelyet a Lewis-Williams kezdeményezésein, eredeti gondolatain és kemény munkáján parazitaként élősködő szenzációhajhász „leleplezőipar" alkalmaz. Ugyanezen okból most hadd ne kelljen belemerülnöm a fogalomkészlet használatát vitató, kicsinyeskedő viták posványába.

Az idejétmúlt források felhasználásának vádja szerint Lewis-Williams és Dowson úgynevezett „neuropszichológiai modellje" valójában igen régi neuropszichológiai irodalomra épül, és forrásaik többsége az 1970-es években vagy még annál is régebben keletkezett, ezért az újabb és modernebb kutatások már túlhaladottá tették őket.[70]

Elég képmutató dolog Helvenston és Bahn részéről, hogy ilyen pozícióba helyezkednek, mivel ők maguk is nagyrészt olyan neuropszichológiai kutatásokra támaszkodnak, amelyeket az 1970-es évek során vagy azelőtt folytattak (Ludwig munkája például, amelynek tanulmányuk hatodát szentelték, 1968-ban jelent meg).[71] Emellett elmulasztották tisztázni, hogy a pszichoaktív drogok által előidézett módosult tudatállapottal foglalkozó legjobb tudományos munkák többsége az 1970-es évek közepét megelőzően született, mivel utána az úgynevezett drogellenes háború (War on Drugs-program) véget vetett szinte az összes megfelelően finanszírozott kutatásnak ezen a területen. Ezzel a háttérrel egyszerűn abszurd Bahn és Helvenston állítása, amely azt sugallja, hogy az 1970-es évek közepe óta nagy tömegben készültek tudományos művek az általuk megjelölt három drogról – nevezetesen az LSD-ről, a pszilocibinről és a meszkalinról. Ez teljes mértékben hamis állítás; az 1960-as évek végétől világszerte *szinte semmilyen tudományos munka* nem foglalkozott ezen hallucinogének emberekre gyakorolt hatásával, egyszerűen abból az okból kifolyólag, hogy az efféle kutatások a főbb kutatásfinanszírozó országokban illegálisnak minősültek! Ebben a témakörben idejétmúlt forrásokra hivatkozni, miközben az elmúlt majd' harminc év során alig folytattak új kutatásokat, nem más, mint súlyos félrevezetés.

Mikor nem transz a transz?

Bahn és Helvenston tíz oldalt szenteltek a transzkérdésnek, hogy szó szerint visszaadják és részletesen megtárgyalják egy bizonyos Arnold M. Ludwig (1968-ban publikált!) listáját, amelyben hetvenöt különféle módját írja le annak, miképp lehet módosult tudatállapotba kerülni. A tanulmány megjelenése idején Arnold Ludwig a wisconsini Mendota State Hospital kutatási és oktatási igazgatója volt, és kétség sem fér hozzá, hogy tanulmánya a legmagasabb színvonalon készült tudományos értekezés. Bahn és Helvenston azonban valami oknál fogva arról akar meggyőzni minket, hogy ez a tiszteletre méltó kutatási munka aláássa Lewis-Williams és Dowson alaptézisét:

> Tekintettel a mintegy hetvenöt különféle transzállapot rendkívüli változatosságára, amelyek közül csak egyetlenegyet osztályoznak sámánisztikus transzként, érthetetlen, hogy miképp képes valaki, aki ismeri a neuropszichológiai kutatások komplexitását, azt su-

gallni, hogy az összes transzállapotban megtalálható ugyanaz a három jellegzetes szakasz?[72]

Aki veszi a fáradságot, hogy személyesen Ludwigtól kérjen felvilágosítást ez ügyben, az rájön, hogy a tudós nem hetvenöt „különböző" transzállapotról, hanem a transzállapot *létrehozásának* hetvenöt különféle módjáról beszél – ami távolról sem ugyanaz.[73] Való igaz, hogy ezek közül Ludwig csak egyet nevez „sámánisztikus, jövőbe látó, profetikus transzállapotnak", amelyet ő az „exteroceptív stimuláció [külső ingerkeltés] és/vagy a motorikus tevékenység és/vagy az érzelmek fokozásával létrehozott"[74] transzállapotként osztályoz. Természetesen Ludwig sem csalhatatlan ebben a témában, és mindenképp tévedés a részéről, hogy a sámánisztikus transzot nem említi meg újra, amikor a későbbi részben a „farmakológiai szerek [...], narkotikumok stb."[75] által előidézett módosult tudatállapotokkal foglalkozik.

Az olvasó a 7. fejezetből emlékezhet rá, hogy a szibériai tunguz nomádok között (akiktől maga a „sámánizmus" szó származik) „egyes sámánok narkotikus hatású gombákat esznek, hallucinációik során meglátogatják a szellemvilágot, ahol választ kapnak a nekik feltett kérdésekre".[76] Valójában nemcsak a tunguzoknál, de világszerte mindenütt a sámánok minden más technikánál gyakrabban használnak hallucinogén drogokat a módosult tudatállapot elérésére.

Ezzel az egésszel azonban valójában nem az a probléma, hogy mit mondott vagy nem mondott Ludwig a sámánizmusról, hanem az, hogy Bahn és Helvenston igen erősen azt sugallták, hogy az összes, nem nyilvánvalóan „sámánisztikus" transzállapottípus azonosításával végzetes csapást mérnek Lewis-Williams és Dowson neuropszichológiai modelljére. Ez azonban igen távol áll az igazságtól. Ha visszanyúlunk az eredeti forráshoz, akkor a *Desperately Seeking Trance Plants* tíz oldalát (a teljes tanulmány hatodát) kitöltő bizonyítékokról kiderül, hogy a neuropszichológiai modell szempontjából tökéletesen irrelevánsak. Rendben, fogadjuk el Ludwig állítását, hogy létezik „olvasási transz, különösen versek esetében";[77] igen, kétségtelen, hogy a pszichoanalízis során végzett szabad asszociációk is előidézhetnek transzállapotot;[78] feltétlenül fogadjuk el, hogy akár az „elnyújtott önkielégítés" is okozhat „transzhoz hasonló állapotokat",[79] és így tovább. A végső elemzésnél azonban ezen állítások egyike sem gyakorol semmiféle hatást a szóban forgó jelenségre. Bármilyen nevet akarnak is neki adni a különböző csoportok, ez ugyanaz a (7. fejezetben leírt) jelenség, amely a minden ember számára adott univerzális képességünkön alapul, hogy képesek vagyunk módosult tudatállapotba kerülni. Ennek során olyan hallucinációkat élhetünk át, amelyeket a „szellemvilág"-gal vagy a „túlvilág"-gal létrejött természetfeletti kapcsolatként értelmezünk. Ezeket a kapcsolatokat pedig arra használhatjuk, hogy visszatérjünk erre a világra, hitünk szerint gyógyító erővel felruházva, irányíthatjuk az állatok mozgását, befolyásolhatjuk az időjárás alakulását, illetve más hasznos jótéteményeket hajthatunk végre.

Mostanra már pontosan tudjuk, hogy Lewis-Williams és Dowson kizárólag ezzel a jelenséggel foglalkoztak, amelyet ők „sámánisztikus transz"-nak neveztek, mások azonban jobbnak találták más elnevezéssel illetni. Lewis-Williams és Dowson egyáltalán nem foglalkoztak az „olvasási transszal", „maszturbációs transszal", „szabad asszociációs transszal" vagy más efféle tudatállapotokkal, és sehol sem írták azt, hogy az ilyen típusú transzokban is „megtalálható ugyanaz a három jellegzetes szakasz". Ezért teljesen félrevezető Bahn és Helvenston részéről, hogy úgy sorolják fel Ludwig eredményeit, mintha ezek aláásnák Lewis-Williams és Dowson elméletét. Épp ellenkezőleg, ha hetvenöt különféle módja van a transzállapot elérésének, és ha véletlenül ezek közül *bármelyik* ugyanolyan hallucinált képvilágot és élményeket idéz elő, amelyek megegyeznek a pszichotropikus drogok hatásával, akkor az elmélet tovább erősödik, ahelyett hogy gyengülne. Ehhez semmi más nem kell, mint hogy képesek legyünk – különféle eszközök segítségével – olyan mély módosult tudatállapotba kerülni, hogy hallucináljunk. Mára szinte közhellyé vált, hogy az emberek képesek erre, sőt léteznek olyan kultúrák, ahol az emberek nemcsak társadalmilag szervezett módon hallucinálnak, hanem a látomásaikat utólag le is festik. Amennyiben Ludwig listája olyan információkat tartalmaz, amelyek újabb eszközöket tárnak fel a transzállapot elérésére, annál jobb. Az azonban teljesen biztos, hogy semmilyen szempontból nem cáfolja a neuropszichológiai modellt, és nem is kellene ilyesmiket állítani.

Teljes csúsztatás azzal előállni, hogy Ludwig hetvenöt különféle transztípust sorol fel, amikor ő valójában hetvenöt különféle

módszert ismertet, amellyel transzállapotba lehet jutni. Úgy tűnik, ennek a szélhámoskodásnak az a célja, hogy úgy állítsa be, mintha Lewis-Williams és Dowson állásfoglalása hamis lenne, mivel az „ő transzuk" (amelyet drogfogyasztás és/vagy ritmikus tánc idéz elő) csupán egy sokkal nagyobb jelenség aprócska eleme lenne, s mint ilyen alkalmatlan bármiféle általános következtetés levonására. Bahn és Helvenston emellett jó néhány oldalt szán a *Desperately Seeking Trance Plants*ben a hipnotikus transz témájának, amely láthatólag Helvenstont foglalkoztatja különösen élénken.[80] Mindez szép és jó, mivel azonban a hipnózis nem szerepel Lewis-Williams és Dowson modelljében, ezért a téma szempontjából teljesen érdektelen, hogy mit tapasztalnak vagy nem tapasztalnak az emberek hipnózis hatására. Olyan érzésem van, mintha tényekből és megfigyelésekből szőtt sűrű ködbe burkolnák az egész kérdést, hogy valamiféle érvelés látszatát keltsék, holott erről szó sincs. Különösen ködös az emberek azon univerzális képességének kérdése, hogy képesek mély transzállapotba lépni, és olyan hallucinációkat megélni, amelyeket a „szellemvilág"-ból származó természetfeletti lényekkel létrejött valódi kapcsolatként élnek meg. Lehet hetvenöt vagy akár hetvenötezer különféle módja a transz kiváltásának, de újra csak ismételni tudom magam: ennek az égvilágon semmi köze nincs ahhoz, hogy sok különböző kultúrában igazoltan kimutatható magának a jelenségnek a létezése.

Emellett az is eléggé vitatható, hogy a *Desperately Seeking Trance Plants*ben felsorolt hetvenötféle transzba lépési lehetőséget nem követi olyan állítás, hogy ez hetvenöt különféle transzot jelent. Épp ellenkezőleg, Ludwig kutatásának egyik legizgalmasabb következtetése valami oknál fogva kimarad Bahn és Helvenston írásából. Nevezetesen az, hogy a módosult tudatállapotok „sok közös vonással rendelkeznek", ráadásul „úgy tűnik, [...] bizonyos általános formáló hatások felelősek a módosult tudatállapotok külső megjelenésében érzékelhető különbségekért".[81] A szövegben nem sokkal lejjebb Ludwig „közös nevező"-ről beszél, amely összekapcsolja a feltehetőleg különböző módosult tudatállapotok széles spektrumát.[82] Bahn és Helvenston a cikkükben olyannyira a transzállapotok *különbségének* demonstrálására támaszkodtak, hogy engem őszintén meglepett, amikor felfedeztem, hogy Ludwig valójában csupán öt oldalt szentelt a hetvenöt transzba lépési módszer bemutatására (tudom, hogy unalmas, de megismétlem: soha nem állította, hogy ez hetvenöt különféle transzállapotot jelentene). Ezzel szemben – jóllehet a két kritikus erre a leghalványabb utalást sem teszi – tíz oldalon át tárgyalta a közös nevezőket és a szinte összes transzállapotot összekapcsoló bámulatos hasonlóságokat. Ilyen hasonlóságok például: „a gondolkodás megváltozása", „a testkép változása", „az érzékelés torzulásai", „a dolgok jelentésének és jelentőségének változása", „a tévedhetetlenség érzése", „a megújhodásérzés" és a „hiperszuggesztibilitás".[83]

Ennek megfelelően hiába próbálta Bahn és Helvenston úgy csavarni a dolgot, hogy az ellenkezője jöjjön ki, én semmi olyasmit nem találtam Ludwig cikkében, ami akár morzsányit is aláászhatta volna Lewis-Williams hitelét. Épp ellenkezőleg: sokkal több olyan elemet találtam benne, ami támogatta – erről azonban a két bíráló meglehetősen elítélendő módon nem tájékoztatta az olvasóit.

Hogy konkrét példát is hozzak erre a viselkedésre: láttuk, hogy Bahn és Helvenston érvelésének egyik központi eleme a három növényi alapú drog (LSD, meszkalin és pszilocibin) állítólagos kivételes jellegén alapult. Korábban idézett, többször megismételt és határozott állításuk szerint *kizárólag* ezek a szerek képesek előidézni a geometriai minták és a teljes értékű ikonikus alakok elegyét, amelynek léte elengedhetetlenül fontos Lewis-Williams neuropszichológiai modelljének működéséhez. Azt is láttuk, hogy különös hangsúlyt fektettek annak kihangsúlyozására, hogy a hipnotikus transzok és valójában *minden* más transztípus teljesen *különbözik* attól a transztól, amelyet az említett három drog vált ki. Annak ellenére, hogy előszeretettel idézgettek hosszú részleteket Ludwig cikkéből, amikor ezzel saját érvelésüket lehetett megtámogatni, érthető módon elfelejtették informálni olvasóikat arról, hogy az LSD, a meszkalin és a pszilocibin feltételezett „egyediségét" illetően ugyanez a cikk így fogalmaz:

> A peyot, az LSD, a pszilocibin vagy a meszkalin révén elért pszichedelikus tapasztalatokat hajlamosak vagyunk a marihuána, bizonyos érzéstelenítők vagy ópium hatására megtapasztalt szubjektív élményekhez hasonlítani, mivel ezek mindegyike igen hasonlíthat a hipnotikus transzban, a misztikus állapotban, kreatív pillanatokban vagy akut pszichózis és toxikus epizódok alatt megélt, szubjektív élményekhez.[84]

Végül, de nem utolsósorban...

Az az állítás, miszerint „kizárólag a meszkalin, az LSD vagy a pszilocibin által kiváltott"[85] módosult tudatállapotok tartalmaznak olyan típusú hallucinációkat és élményeket, mint amilyeneket a neuropszichológiai modell leír, illetve az ezzel párhuzamos kijelentés, miszerint ezekből az anyagokból egyik sem volt hozzáférhető a felső paleolit kori Európában, alkotják Bahn és Helvenston kritikájának magját. Ahogy azonban a 8. fejezetben láthattuk (és a következő, II. sz. függelékben részletesebben is olvashatjuk), a DNS és más bizonyítékok a szakértő véleményével együtt azt erősítik meg, hogy a *Psilocybe semilanceate* az Óvilágban őshonos hallucinogén gombafaj, amely a felső paleolitikum idején is jelen lehetett Európában. Bahn és Helvenston érvelésével ellentétben nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy ez a hallucinogén szer ihlette a barlangművészetet – sőt, tulajdonképpen nagyon is valószínű jelöltként áll elő. Ráadásul láttuk, hogy hozzávetőlegesen harminc más pszilocibintartalmú gombafaj őshonos Európában, amelyek ugyanilyen valószínűséggel szolgálhattak pszichoaktív szerként a festett barlangok sámánjai számára. Az a tény, hogy ezeket a fajokat viszonylag nem olyan régen kezdték újra hallucinogén célokra használni, nem jelent semmit, mivel a felső paleolit kor vadászó-gyűjtögető emberei – mint minden korszak és világrész hasonló törzsei – valószínűleg a mienknél jóval fejlettebb ismeretekkel rendelkeztek a növények és gombák gyógyító és más célú felhasználhatóságát illetően.

II. függelék

Psilocybe semilanceata egy Európában őshonos hallucinogén gombafaj

Írta: Rey Watling professzor, OBE, akit mikológiai kutatásai elismeréseképpen az edinburghi Királyi Társaság Patric Neill-érdemrendjével tüntettek ki

Annak ellenére, hogy a Psilocybe semilanceata *napjainkban Európa-szerte elterjedt gombafaj, egyesek azt állítják, hogy nem őshonos fajról van szó, hanem a transzatlanti kapcslatok megindulásával hurcolták be Amerikából a 15. század végén. Watling professzor utánajár ennek az állításnak, és előtárja saját véleményét a fajta eredetéről.*

A *Psilocybe semilanceata* a „frígiai sapka" köznyelvi elnevezését onnét kapta, hogy a gomba kalapja emlékeztet a francia gyalogság első világháborúban használt fejfedőjére (később „varázsgomba" néven vált közismertté). Ez a gomba közismert a természetbúvárok és a túrázók – és újabban a vadon termő rekreációs drogokat gyűjtők – körében. Tudományos besorolása szerint a bazídiumos gombák törzsébe tartozik, amelynek három alcsoportja az üszöggombafélék, a rozsdagombafélék és a himeniális termőtestű gombák (ide tartozik a közismert kalapos gombák kilencvennyolc százaléka). Ezen az alcsoporton belül a frígiai sapka – a tenyésztett gombákkal együtt – a *Cortinariales* (pókhálósgomba-félék) rendjébe és a *Strophariaceae* (harmatgombafélék) családjába tartozik.

Jelenlegi tudásunk szerint a *Psilocybe semilanceata* igen jól meghatározott, viszonylag kis nemzetségbe tartozó gombafaj, jóllehet Noordeloos még legutóbb, 1995-ben kibővítette ezt a kategóriát. A *P. semilanceata*, annak ellenére, hogy igen ismert faj, nem különösebben jellemző a nemzetségére, ha a világszerte létező

összes fajtát figyelembe vesszük. A nem európai fajták többségét azok jellemezték a tudomány számára új fajként, akik az elmúlt fél évszázadban aktívan részt vettek a hallucinogén taxonok dokumentációjában.

Guzman (1983) monográfiájában az ausztrál, a chilei és az észak-amerikai példák mellett szinte az összes európai országból származó *P. semilenceata*-anyagot megvizsgálja. Elias Fries svéd botanikus 1838-as hivatalos leírása óta számos európai tudós említést tesz a gombáról. A *P. semilenceatán* a legutóbbi években végeztek ökológiai és molekuláris elemzéseket, amelyek a taxonon belüli azonosságot mutatják. Ugyanakkor elég jelentősnek tekinthető, hogy Stamets (1996), aki a hallucinogén gombákról készített monográfiát, csak az Egyesült Államok Cascade-hegységtől nyugatra eső részén Észak-Kaliforniától Brit Columbiáig jegyzi a fajt az őszi és kora téli időszakban, amely esetenként Oregonban és Washingtonban is megjelenik a tavasz folyamán. Ez a területi eloszlás, ha összekapcsoljuk az európai adatokkal, sok más ismert organizmussal is összhangban áll; ezzel szemben az Egyesült Államok keleti fele Ázsia mérsékelt égövi és szubtrópusi területeivel áll kapcsolatban. Charles Peck, a mikológia nagy hatású amerikai úttörője is említi a *P. semilenceatát*, amelyről megjegyzi, hogy a füves területek gyakori gombafaja, szövetmintákat azonban nem őrzött meg, ami igen szokatlan az ő esetében. Mivel pályafutása során Észak-Amerika minden részéről küldtek neki mintákat, ezért azt hihette, hogy a faj Amerikában mindenütt elterjedt, ha a nyugaton élő kapcsolatai révén is kapott anyagot a fajtából. Albanyben tárolt herbáriumát megvizsgálva azonban kiderült, hogy összekeverte a „frígiai sapkát" az akkoriban *Psilocybe foenisecii* néven ismert fajjal. Ez utóbbi fajt ma *Panaeolus* vagy *Panaeolina foenisecii* néven ismerjük. Generikus besorolásától függetlenül ez a gombafaj teljesen hasonlít az egészen más családba sorolt harmatgombafélékhez. Ezért a *P. semilenceatá*val kapcsolatos, Észak-Amerikából származó régi adatok rendkívül korlátozottak és zavarosak. Ez elég különös egy hétköznapinak tartott gomba esetében, nem?

Nagy-Britanniában a *P. semilenceata* az Orkney-szigetektől északra még a lakatlan szigetcsoportok némelyikén is előfordul. Emellett előfordul a Hebridákon, köztük a nagy kiterjedésű Szent Kildán is. Déli irányban Dél-Anglia keleti és nyugati határáig tart elterjedési területe. Ezeken a szigeteken őshonos növénynek tartják. A gomba a gyakran még a történelmi időkben is műveletlenül hagyott füves területeken található, ahol eredetileg a fakitermelés után kialakult tisztásokon telepedhetett meg.

Európában is széles körben elterjedt faj, termőterülete eléri a kontinens legészakibb részeit, emellett a Feröer-szigeteken is megél, ahogy azt a publikációk, a szerző, valamint norvég, svéd, dán és holland kollégáinak gyűjtése is megerősíti – az utóbbiak közül többen monográfiát készítettek a *Psilocibé*ről saját országuk számára. Mindnyájan egyetértenek abban, hogy semmiféle bizonyíték nem támasztja alá, hogy a frígiai sapka ne lenne őshonos európai faj. A *P. semilenceata* egységességét alátámasztja, hogy molekuláris vizsgálatok nem vagy csak alig mutathattak ki morfológiai különbséget a különböző vidékeken begyűjtött egyedek között. Ez azt jelzi, hogy Skóciától Spanyolországig nincsenek különbségek a faj DNS-ében. (Watling and Marti, 2003).

A *P. semilenceata* a világ más nagyobb területein is egységes. Elképzelhető, hogy Ausztráliába behurcolták, de az új-zélandi magaslati legelőkön talált fajok értelmezése körültekintést igényel. Európában, ahogy Új-Zélandon is, a *P. semilenceata* mezei növény, amely előszeretettel települ meg nitrogéntartalmú földben, ennek ellenére nem coprophilous (trágya- és ürüléklakó) faj, ezt a szerepet közeli rokona, a *P. fimentaria* tölti be. Bár gyakran a hegyi legelőkön tartott háziállattartással (tehenekkel, birkákkal, sőt lovakkal) társul, füves erdei tisztásokon és szarvasok által látogatott csalitokban is megtalálható. Nyilvánvalóan az ilyen helyekről terjedt át a gyepes területekre és sportpályákra, vagyis a lakóhelyek közelébe. Arra is utalnak bizonyítékok, hogy a *Psilocybe*, illetve a lakosság mozgása Shetlanden összefüggéseket mutat.

A *P. semilenceata* sehol sem produkált olyan robbanásszerű elterjedést, amelyet általában a jövevényfajokkal kapcsolnak össze (ilyen például a hamis szarvasgomba, *Paulocotylis*, Nagy-Britanniában). Mindannyian tisztában vagyunk a nemrégiben import faáruval behurcolt és a parás szilfát megbetegítő *Ceratocystis ulmi* pusztító és villámgyors terjedésével. Ha igaz lenne az a hipotézis, hogy a frígiai sapka észak-amerikai eredetű faj, akkor a brit és spanyol fajokban megmutatkozó uniformitásnak az észak-amerikai faj DNS-ében is tükröződnie kellene. Ezzel szemben a rendelkezésünkre álló anyagok alapján számos különbség mutatkozik az európai fajhoz képest. Sajnálatos módon az európai szekvenciák-

kal megegyező anyag láthatólag nem áll rendelkezésre az amerikai gyűjteményben, amelyet a nemzetközi génbank kezel, ezért összehasonlító vizsgálatokat nem állt módunkban elvégezni, mivel – ahogy fentebb már említettem – a *Psilocybe* külföldi azonosításában voltak némi zavarok. A mintákban mutatkozó különbségek azonban így is jelzik, hogy az európai és az amerikai fajok már régóta elkülönültek egymástól, ilyen különbségek ugyanis aligha jelenhetnek meg néhány évszázad alatt.

Dél-Amerikában a *P. semilenceata* meglehetősen ritka, és csak néhány esetben jelentették az előfordulását. Ha ez a gombafaj ilyen könnyedén mozgott volna a kontinensek között, akkor Dél-Amerika igen alkalmas hely lett volna a számára, mivel itt jelentős spanyol kolóniák éltek. Mivel nem ez a helyzet, a bizonyítékok azt támasztják alá, hogy a *Psilocybe semilenceata* őshonos európai faj.

Felhasznált irodalom:

Guzman, G.: „The Genus Psilocybe", *Beih. Nova Hedw*, 1983, 74:1–439.

Noordeloos, M., 1995, Notulae ad Floram Agaricinum Neerlandicum XXII., „Psilocybe & Pholiota", *Persoonia*, 16: 127–9.

Sowerby, J.: *Coloured figures of English Fungi or Mushrooms*, R. Wilks, Chancery-Lane, 1815, London.

Stamets, P.: *Psilocybe mushrooms of the world*, Ten Speed Press, Berkeley, California, 1996, 245.

Watling, R. és Martin, M.: „A sequestrate Psilocybe from Scotland", *Bot J. Scotland*, 2003, 55: 245–8.

III. függelék

Interjú dr. Rick Strassmannel

Rick Strassman Új-Mexikóban él és praktizál pszichiáterként, emellett a University of New Mexico Orvostudományi Karán működő pszichiátriai intézet docense. Közel harminc tudományos cikket jelentetett meg, és számos pszichiátriai folyóirat recenzenseként dolgozik. A US Food and Drog Administration, a National Instituta on Drug Abuse, a Veteran's Administration Hospitals, a Social Security Administration és más állami intézmények szakértője. Dr. Strassman az új-mexikói egyetemen végzett klinikai kutatásai során a tobozmirigy melatoninhormonjának funkcióját vizsgálta, amelynek során csapata dokumentálta elsőként a melatonin első ismert funkcióját az emberi szervezetben. Ahogy a 11. és 18. fejezetben láttuk, szintén ő volt az, aki két évtized kihagyás után elsőként kezdett újra az Egyesült Államok kormányának jóváhagyásával és pénzügyi támogatásával emberi hallucinogénkísérleteket folytatni Észak-Amerikában. Ezeknek a kísérleteknek az eredményeit publikálta fontos és gondolatébresztő könyvében (DMT: The Spirit Molecule, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001). *Ez az interjú 2005 májusában készült.*

Graham Hancock: Az ön rendkívül érdekes DMT-kutatásának számomra az a legizgalmasabb aspektusa, amely az önkéntesek „lényekkel", „entitásokkal" lezajlott találkozásairól szóló részletes beszámolókat érinti; illetve azok az implikációk, miszerint ezeket a beszámolókat a valóság természetét feltáró, nyitott szellemű kutatásoknak lehet tekinteni. Ön rámutat azokra a megdöbbentő hasonlóságokra, amelyek kísérletének önkéntes résztvevői által adott beszámolók, illetve a John Mack (és mások) által leírt, magukat ufóemberrablás áldozatainak gondoló emberek „idegenekkel" lezajlott találkozásait elbeszélő történetek között mutatkoznak. Ráadásul valószínűleg ön is ismeri a folklórban és néprajzi gyűjtésekben nagy számban előforduló, szinte teljesen azonos történeteket, amelyek „tündérekkel", manókkal" stb. lezajlott találkozásokat mesélnek el, illetve a különféle „szellemekkel" lezajlott

sámánisztikus találkozások leírásait. Mivel tudjuk, hogy önkéntesei a hagyományos értelemben „hallucináció"-ként definiált élményeket éltek át, ezért logikailag nem jelent nagy ugrást arra a következtetésre jutni, hogy ezeket a nagyon hasonló kategóriába tartozó találkozásokat – ahogy ön is felveti – idegenek helyett szintén hallucinációknak tulajdonítsuk. Ha azonban tényleg ez a helyzet, akkor hogyan képes megmagyarázni ezekben a látszólag nem valóságos élményekben mutatkozó rengeteg közös elemet az a tudományos álláspont, amely a komplex hallucinációkat az agy által (emlékekből, személyes élettörténetből stb.) összekutyult fantáziaként értelmezi? Arról nem is beszélve, hogy minderről sok különböző kultúrából származó, eltérő civilizációs háttérrel rendelkező ember számolt be.

Rick Strassman: A kérdés sarkalatos pontja, hogy az összes ilyen jelenséget belsőleg előállítottnak vagy külső dolgok érzékelésének, esetleg e kettő kombinációjának tekinti-e az ember. Világos, hogy az agyra hatással vannak az egyén tapasztalatai. Olyan ez, mintha az agy egy érzelmi, kognitív és perceptuális szótárral rendelkező egyedi nyelvet tanulna meg a tapasztalatain keresztül – vagyis azokon a dolgokon keresztül, amelyekkel eddig kapcsolatba került –, illetőleg azoknak a korlátoknak köszönhetően, amelyeket agyunk szoftvere és hardvere határoz meg.

Ezt szem előtt tartva szélesebb nézőpontból vehetjük szemügyre a pszichedelikus szerek által kiváltott látomásos tapasztalatokat. Biztosan előfordulnak olyan esetek, amikor csupán előzőleg elfojtott képek, gondolatok és érzések „szabadulnak ki" – különösen alacsonyabb dózisok vagy a szerek iránti csökkent érzékenység esetén. Ennek biológiai és pszichológiai okai egyaránt lehetnek. Azokban az alsóbb régiókban, ahová ezek a szerek elvezethetik a tudatunkat, valami más is történhet. Ilyenkor kényszerülünk rá, hogy felöltöztessük vagy olyan formába öntsük ezeket a *külső* erőket, lényeket vagy hatásokat, hogy képesek legyünk elfogadni őket. Ebből az következik – amit sokan felvetnek –, hogy az angyalok, démonok, manók, koboldok, tündérek stb. – hasonló „teremtmények", csak éppen olyan álöltözetben jelennek meg, ahogy azt az illető kulturálisan vagy egyénileg előnyben részesíti, illetve meghatározza. Olyanok, mint Cook kapitány hajói, amelyeket a csendes-óceáni bennszülött népek csak nagy tengerhullámokként voltak képesek látni – ha egyáltalán meglátták őket. Egészen addig, amíg valóban fel nem mentek a fedélzetre, és meg nem érintették őket, képtelenek voltak valódi alakjukban érzékelni a hajókat.

Vagyis a jóindulatú lényeket „angyalokként", a rosszindulatú erőket „démonokként" láthatjuk. A különös erők különös alakot és érzelmi színezetet kaphatnak – egyénileg és társadalmilag meghatározott alakot és vegyértéket vehetnek fel, amely közvetíti számunkra a természetüket vagy azt az információt, amelyet képviselnek vagy közölnek.

A DMT-hez hasonló drogok bejárást biztosítanak számunkra az ilyen erőkhöz vagy lényekhez, aztán saját személyiségünk és kulturális meghatározottságaink lépnek működésbe, és rajtuk keresztül, mint egy prizmán át látjuk meg őket. És itt lehet fontos a vallási, etikai, morális gyakorlat. Elengedhetetlen, hogy a lehető legmakulátlanabb személyiséggel és pszichológiával közelítsünk az ilyen élményekhez. Nem számít, milyen erős egy drog, ha a tudat szennyezett és mohó, szadisztikus szinten fejti ki hatását, akkor nem leszünk képesek érzékelni azokat a dolgokat, amelyeket egy olyan személy, aki évtizedeken át formálta magát, esetleg megpillanthat. Ha pedig egyszer „visszatértünk" a tudat kitágult dimenziójából, az, amire képesek vagyunk emlékezni, illetve amit át tudunk ültetni a gyakorlatba, biztosan függ személyiségünk előző szervezettségétől és szerkezetétől.

Tulajdonképpen én nem szívesen nevezném önkénteseim élményeit „hallucinációknak". Összeállítottam egy sor lehetséges és igen valószínű modellt, amely megmagyarázhatja ezeket a tapasztalatokat.

A magyarázatok során azonban felmerült egy probléma, nevezetesen, hogy a tapasztalataikat másként kezeltem, mint aminek látszottak. Először is, az önkéntesek tapasztalataikat a valóságnál is valóságosabbnak írták le. Vizuálisan megszerkesztettebbek, érzelmileg erősebbek, kognitív és spirituális szempontból sokkal mélyebbek voltak, mint bármi, amivel eddigi életükben találkoztak. Ráadásul szinte egyhangúlag állították, hogy soha nem lettek volna képesek elképzelni, kiötölni, más módon kitalálni vagy hallucinálni ilyen élményeket.

Először *valóban* a „hallucinációs" modellel kezdtem; vagyis hogy „a DMT-re állított agyról" van szó. Önkénteseim azonban az-

zal utasították el ezt az elméletet, hogy „valószerűtlen". „Hogy lehetnének az agyközpontban ilyen kompletten megszerkesztett történetvezetések, látomások, üzenetek?" Akkor megpróbálkoztam a freudi tudattalan modelljével: amin az önkéntesek átestek, azok esetleg elfojtott energiák, impulzusok, érzelmek szimbolikus reprezentációja lehetett. Az önkéntesek ezen is csak nevettek. Felkínáltam nekik a jungi modellt látomásaik archetipikus elemeit követve. Semmi eredmény. Egyes esetekben a látomások valóban megfeleltek az álom számos kritériumának, és ezekben az esetekben nem is okozott komoly problémát, hogy erre az ösvényre csábítsam az önkénteseket – hogy azt nyomozzuk, mit képviselhetnek ezek az „álmok" az életükben –, az ilyen típusú tapasztalatok azonban igen ritkák voltak.

Végül elhatároztam, hogy akként kezelem ezeket a tapasztalatokat, „amik valójában". Vagyis ha a valóság másik dimenziójába tartozó lényekről és a velük való találkozásról vannak látomásaik, akkor én is ekként fogadom el őket. Más szóval, felhagytam azzal, hogy az élményeikből megpróbáljak valami mást faragni, mint aminek tűntek. Amint így tettem, az önkéntesek újra bizalmukba fogadtak, és egyre többet árultak el a DMT hatása alatt megtapasztalt élményeik rendkívül különös elemeiről. Emellett kicsit könnyebben tudtam az önkéntesek tapasztalataira hagyatkozni, illetve dolgozni velük, mivel megmutatkoztak az élményekben rejlő hasonlóságok.

Ha tényleg ott voltak, ahová látszólag eljutottak, akkor hol létezhetnek ezek a valóságok? Ekkor kezdtem megengedni magamnak, hogy fontolóra vegyem annak lehetőségét, hogy a DMT valamiféle átjárót biztosít számunkra a valóság alternatív dimenziójába – talán párhuzamos univerzumokba vagy a sötét anyagba, amiről a könyvemben is leírtam egy-két szabad eszmefuttatást.

Graham Hancock: Még mindig nyitott erre a hipotézisre, és készen állna rá, hogy tovább dolgozzon azokon a problémákon, amelyek a valóság és a tudat természetének tudományos feltárása során merülnek fel?

Rick Strassman: Továbbra is kitartok e mellett az elképzelés mellett. Jelenleg az elsődleges problémát az jelenti, hogy – az agyunkon-tudatunkon kívül – nem áll rendelkezésünkre olyan technikai felszerelés, amellyel igazolhatnánk, hogy ilyen jelenségek léteznek az idő-tér kontinuumon kívül. Ha le tudnánk fényképezni az ilyen jelenéseket, akkor egyetértésre juthatnánk a létezésüket illetően. Engem azonban az önkénteseink beszámolóiban, illetve mások, a kísérleteket követően hozzám érkezett pszichedelikus drogokkal szerzett tapasztalataiban mutatkozó hasonlóságok is eléggé lenyűgöztek. Emellett olyan – szintén hasonló – élményekről is érkeztek beszámolók, amelyek spontán módon, vagyis drogok használata nélkül következtek be – talán az endogén DMT megemelkedett szintje miatt, amelyet különböző hatások is előidézhetnek, például meditáció, stressz, alváshiány stb.

A tudományos módszerek tudományos megértéshez vezetnek. Charles Tart írt egy csinos kis cikket a hetvenes években a „tudatállapot-specifikus tudósokról" a *Science*-be, amelyben leírja azoknak a „tudatállapot-specifikus tudósoknak" a kritériumait, akik a tudományos módszertan fundamentális eszközeivel tárják fel a különböző tudatállapotokat. Ezek a módszerek a következők: „anekdotikus" beszámolókat összegyűjtő terepmunka, hipotézisállítás, kísérletek, újabb adatok összegyűjtése, az elmélet felülvizsgálata az új adatok tükrében, és így tovább. Tart felvetése szerint olyan tudósokat kellene képezni, akik nem „külső valóságként" figyelik meg a különböző tudatállapotokat, hanem képesek belépni oda, és az ott szerzett tudományos tapasztalataikat megbeszélhetik egymással, így jutva valódi eredményre – még ha azt a „normális" emberek nem is értik. Azt hiszem, ha a „tudatállapotokat" felcseréljük „valóságállapotokkal", akkor nagyon hasonló helyzetben találjuk magunkat.

Graham Hancock: Ön elutasítja számos tudós biológiai redukcionizmusát egy igen fontos kérdésben, amellyel többek között Williams James, Aldous Huxley és Albert Hofmann is foglalkozott. Ezen elképzelés szerint az agy olyan „jelvevő berendezés", amelyet bizonyos hallucinogének (és más technikák) segítségével át lehet hangolni, hogy egy tágabb „valóság" különböző hullámhosszain is vegyen jeleket, amelyek normális esetben nem jutnak el az érzékszerveinkig. Tudomása van bármi olyan bizonyítékról, amellyel a tudományban uralkodó materialista-empirikus paradigma cáfolhatná a „jelvevő modellt"? Ha nem, akkor mit gondol, miért olyan elutasító sok mainstream tudós a hallucinációkkal

kapcsolatban, illetve miért ragaszkodnak olyan állhatatosan ahhoz, hogy a hallucinációk információtartalma semmiképp sem lehet igaz?

Rick Strassman: Ez a kérdés szinte már a „tudományfilozófia" területére esik. Erről viszont igen keveset tudok. Biztos vagyok benne, hogy van olyan, aki képes lenne „megcáfolni" a jelvevő modellt materialista érvekre támaszkodva. Mivel azonban az ilyen elmélet kívül esik azon, amit „tudunk", vagy ami „valóságos", így nem történhet meg. Ez számomra meglehetősen éretlen világnézetre utal, amelyet maga a tudomány is számtalanszor megcáfolt történelme során. Ez az a terület, ahol a tudomány a fundamentalizmus használatával újra a gonosz eszközévé válik.

Az érzékelő modell igen egyszerű. Az agy olyan szinten érzékel információkat, amelyre valahogy abban a bizonyos időintervallumban áthangolódott. Világos, hogy objektív technikai eszközökre is tudunk példát hozni, amelyek megváltoztatják, hogy mit vagyunk képesek látni: ilyen például a mikroszkóp, az éjjellátó készülék, a radar vagy a távcső. A meditáció olyan „szubjektív" technika vagy eszköz, amely általában már elfogadott módszernek tekinthető a normál állapotban nem érzékelhető tapasztalatok megszerzésére. Ugyanez a helyzet a pszichológiában használt „biofeedback"-kel is, amikor gépek segítségével olyan különféle pszichológiai tapasztalatokra „teszünk szert", amelyekről korábban azt hittük, hogy kívül esnek érzékelésünk határain.

Az érzékelésünk határait még sokkal nagyobb mértékben kitágító pszichedelikus szerekre vonatkozó elméletek tulajdonképpen csak a már meglévő és elfogadott biológiai-orvosi ismereteink kiterjesztései – jóllehet, elég radikális kiterjesztései.

A DMT-vel kapcsolatban az különösen figyelemreméltó, hogy endogén vegyület, vagyis az agy saját „készítésű" pszichedelikus szere. Az a tény, hogy ez az anyag ilyen megdöbbentő és földrengésszerű hatásokat képes kiváltani, elkerülhetetlenné teszi, hogy sürgősen elkezdjünk elméleteket alkotni az emberi tudatban játszott szerepéről.

Graham Hancock: A másik modell szerint, amelyet ön fontolóra vett: „A DMT aktiválhat bizonyos programozott agyi területeket, és ez váltja ki a látomásokat és az érzéseket az agyban. Mi mással lehetne magyarázni, hogy olyan sok ember számol be hasonló élményekről: rovarszerű, csúszómászó teremtményekről?" (*DMT: The Spirit Molecule*, 200. o.) Az is világos azonban, hogy ön számos problémát látott ezzel az „előre programozott" modellel kapcsolatban, és még ugyanazon a lapon fel is teszi a kérdést: „Hogy hihetné bárki is, hogy létezik egy nagy adag agyszövet, amelyet aktiválva idegen lényekkel való találkozások, kísérletezések és újraprogramozások képei villannak elő?" Hol tart jelenleg ebben a kérdésben? Végül is manapság meglehetősen alaposan alátámasztott és jórészt nem is vitatott tény, hogy bizonyos módosult tudatállapotokban minden ember univerzálisan látja az úgynevezett entoptikai mintákat, mivel ezek idegrendszerünk szerkezetének „előre programozott" részei. Miért ne lehetnének az ön kísérletében szereplő önkéntesek sokkal összetettebb élményei is ugyanígy „programozottak"?

Rick Strassman: Az entoptikai jelenség olyan információs bájtok halmaza, amelyekből egy összetettebb konstrukció állt össze. Ez kissé feje tetejére állíthatja az egész kérdést. Ahelyett, hogy az agy teremtené a tudatot, talán a tudat teremti az agyat. Olyan ez, mintha az agyszerkezet apró entoptikai darabjaira a tudatnak lenne szüksége, hogy megjeleníthesse azt a jelenséget, amellyel kapcsolatba került.

A televízióhasonlat mindig kéznél van, és ez az egyik olyan dolog, amiért mélységes hálával tartozom barátomnak és mentoromnak, Rupert Sheldrake-nek. Darabokra szedhetünk egy televíziót, és megvizsgálhatjuk, hogyan működnek a tranzisztorok és a kapcsolók benne. Hiába értjük meg azonban minden egyes alkatrész működési mechanizmusát, ezzel nem tudjuk megmagyarázni a tévéműsorokat.

Mindnyájunknak van DNS-e, mitokondriuma, vannak szövetei és sejtjei. Ezeket azonban igen speciális módon rakták össze, hogy szerveket és végtagokat alkossanak, amelyek megint csak igen speciális módon szerveződtek össze, hogy felépítsenek egy emberi testet. És ez akkor is még csak test, élettelen húsdarab. A megelevenítő és mindent irányító alapelv nélkül csupán szóra sem érdemes tárgy. Így van ez az entoptikai jelenségekkel meg az előre programozottnak hitt agyi folyamatokkal, amelyek teljesen az űrben lebegnének, ha nem lennének egy bizonyos módon megszervezve és irányítva, amely végül látomásos tapasztalatokban realizálódik.

Graham Hancock: A fentieket kissé kiterjesztve, lát ön bármiféle evolúciós folyamatot az emberiség – a csimpánzok és emberek utolsó közös őse óta eltelt 5-7 millió éves – történetében, amely előre beprogramozta az idegrendszerbe, „hogy idegen lényekkel való találkozások, kísérletezések és újraprogramozások képei villanjanak elő" bizonyos behatásokra? Számomra ugyanis az az egyik igazán komoly probléma az „előre programozott" modellel, hogy olyan gyakran felvonultatják, mintha az összes közös vonást meg tudná magyarázni. Ha ezeket az információkat belénk programozták, akkor hogyan, mikor és miért történt meg ez?

Rick Strassman: A DMT égisze alatt azt mondhatjuk, hogy úgy tűnik, ez a mechanizmus az összes megvizsgált emlősbe bele van programozva. DMT-t találtunk az emberek, az egerek, a patkányok és különféle főemlősök agyában, vérében és gerincvelői folyadékában. Ráadásul igen nagy mennyiségű DMT-t találtunk növényekben is. Halakban. Gerinctelenekben.

Egyetlen nagyobb vallás sem számol a minden létezőben, növényekben, állatokban, ásványokban, térben, időben rejlő spirituális természettel. A DMT – legalábbis biológiai szinten – olyan kapocsnak tűnik, amelyben bizonyos körülmények között testet ölthet ez a spirituális természet.

Isten azt akarja, hogy Istenhez hasonlatosak legyünk. Vagyis, ha közel vagyunk Istenhez, akkor megtanulhatjuk követni őt. Talán a DMT az egyik olyan út, amely révén sokkal intenzívebben kommunikálhatunk Istennel – és lesz, ami lesz.

Graham Hancock: Lát ön bármilyen lehetőséget arra, hogy a DMT által előidézett élményeket a hagyományos evolúciós fogalomhasználattal „adaptívként" írjuk le?

Rick Strassman: Az elmúlt pár évben ezen a kérdésen törtem a fejem. Milyen adaptív-evolúciós szerepe lehet az endogén DMT-nek? Néhány évvel ezelőtt felkértek, hogy írjak választ Karl Jansennek a *Journal of Near Death Studies*ban megjelent tanulmányára, amelyben azt írja, hogy az endogén ketaminszerű vegyület is szerepet játszik a halálközeli élményekben. Karl jó barátom és kollégám, és így hosszasabban is körbejártuk a kérdést.

Karl szerintem arra célzott, hogy ezek a feltételezett ketaminszerű endogén anyagok úgy működnek, mint a ketamin, amely az idegsejteket védi az agyban, amikor halálközeli körülmények között oxigénhiány lép fel a szervezetben. A ketamin ugyanakkor meglehetősen pszichedelikus szer önmagában is. Karl felvetése szerint a ketaminszerű endogén anyagok, miközben elsődleges feladatuk a traumatizált agy védelme, mellékhatásként idézik elő a halálközeli élményeket. Érdemes megemlíteni, hogy a ketaminszerű endogén vegyületekről szóló első beszámolók semmilyen visszhangot nem váltottak ki.

Mindazonáltal én ezt ellenkezőképpen képzelem. E szerint a halálközeli élmények során a DMT és rokonai hozzák létre a pszichedelikus tapasztalatokat, mivel abban a pillanatban így érzékel a tudatunk – ezt látjuk, halljuk, érezzük, gondoljuk, miközben haldoklunk, és mindez a DMT égisze alatt történik. A DMT nem üres, fekete nemlétet teremt (ahogy azt sok ember képzeli a halálról), hanem épp ellentétes hatást eredményez. Én pedig azt hiszem, ez azért lehet, mert *tényleg* az ellenkezője történik ilyenkor. Úgy is fogalmazhatnék, hogy a tudat a DMT szárnyain repül ki a testből a halál felé. Ez történik, és ezzel a mechanizmussal működik.

Remélem, érthető, amit mondtam. A halálközeli élmény nem hallucináció – ez történik, amikor meghalunk. Ezt tapasztalja meg a tudatunk. Hogyan másképp számolhatnának be ilyen megdöbbentő következetességgel ezekről az élményekről különféle korok és kultúrák emberei? Hogyan lehetne ez egy mesterséges dolog? Mennyi bizonyítékra van még szükségünk? Miért intézte úgy a természet vagy Isten, hogy így történjenek a dolgok? Szerintem sokkal igazságosabb lenne, ha csak átsodródnánk a feledésbe – ha efféle feladata lenne azoknak az összetevőknek, amelyek enyhítik a halálba való átlépésünket. A helyzet azonban épp fordítva áll. Úgy tűnik, a halál nem így zajlik, a DMT pedig végig elkísér minket az utazás során.

Graham Hancock: Apropó, azt írta erről az *Endogének és a vallás jövője* (*Entheogens and the Future of Religion*, 158–9.) című művében: „Miért van az agyunkban egy vegyület [...], amely olyan élményeket generál, mint az »idegenkapcsolat«, a halálközeli élmény, az űrutazás és más rendkívüli jelenségek? Ugyanakkor

érdemes elgondolkoznunk azon, miért nem kérdezünk rá, hogy miért van szilícium a számítógépes csipekben. Azért van bennük szilícium, mert az bevált. Ugyanez a helyzet a DMT-vel: ez a legmegfelelőbb molekula a szükséges feladat elvégzésére. Vagyis azért van DMT az agyunkban, mert bevált. Ez a legalkalmasabb molekula arra, hogy áthangolja agyunk érzékelő képességeit egy másik dimezióra." Ebben az esetben felmerül az evolúciós kérdés: „Miért lenne szükségünk ilyen képességekre, ha a valóság hagyományos tudománymodellje helyes?"

Rick Strassman: Hagyományos tudománymodellünk helyes a valóságnak ezen a szintjén. Ha pedig számításba vesszük a DMT endogenitását és hatásmechanizmusát, akkor a hagyományos modellt kiterjeszthetjük a jelenleg nem hagyományosnak hitt területekre is – azokra, amelyek előzőleg a vallási, spirituális és sámánisztikus tanok hatáskörébe tartoztak.

Azt hiszem, a DMT működésével és a belőle levont következtetéseimmel az a baj, hogy nem illeszkednek könnyedén akárkinek a világképébe – legalábbis a tudományos és vallási világképekbe biztosan nem. A new age hívei pedig figyelmen kívül hagyják azokat a valódi veszélyeket, amelyek mind a spirituális, mind a fizikai szinten léteznek.

A tudományos modell általában az objektív valóságra korlátozódik – jóllehet a fizika és a csillagászat egyes fejleményei maguk is elég pszichedelikusak –, de ezek nem szivárogtak be a hétköznapi szóhasználatba és gondolkodásba, a pszichiátria esetében pedig mindez különösen igaz. Mivel pedig ezek a tények nem a lét fizikai, anyagi szintjéhez tartoznak, ezért kollégáim (a legrosszabb esetben) berzenkednek ellenük, vagy pedig (ez a leggyakoribb eset) hamar elvesztik az érdeklődésüket irántuk.

Az a tény, hogy a DMT viszonylag megbízható átjárást biztosít számunkra az olyan tudatállapotokba vagy valóságszintekre, amelyek mindeddig a vallási szervezetek és doktrínák felségterületének számítottak, ezen szervezetek tagjaiból is heves ellenállást vált ki. Nem szükséges tanulmányokat folytatni, imádkozni, fogadalmakat tenni, különleges ruhákat vagy hajviseletet hordani, különleges kézfogással üdvözölni egymást.

Bárcsak lenne valami módja, hogy áthidaljuk a két világot elválasztó szakadékot! Miért ne vennénk el mindkét világból a legjobbat? A tudománytól a módszertant és a fizikai-természeti világ ismeretét (értsd: a DMT-n keresztül), illetve a vallásokban létező etikai-morális előnyöket?

Graham Hancock: A *DMT: The Spirit Molecule* megjelenését követően volt lehetősége arra, hogy ellenőrizze azt az állítását, miszerint „a túl magas agyi DMT-szint idézheti elő az ufóemberrablások jelenségét"? Volt rá alkalma, hogy a tavalyi tragikus autóbaleset előtt személyesen is megbeszélje ezt az elképzelését John Mackkel?

Rick Strassman: John úgy gondolta, hogy egészen megdöbbentőek a hasonlóságok, és azt hiszem, ha időnk engedte volna, talán megegyezhettünk volna egy közös kutatásban, amelynek során DMT-t adtunk volna az ő alanyainak, hogy megállapítsuk, mennyire áll közel egymáshoz a két jelenség.

Ilyen ellenőrző kutatásokat nem végeztem. A könyvem megjelenése óta igen sok megjegyzést kaptam, amelyek megerősítették azt, amit gondoltam – vagyis hogy sok spontán módon „ufókapcsolatba került" ember olyan élményekről számolt be, amelyek minden szempontból megkülönböztethetetlenek a klinikai kutatásban részt vevő önkénteseink beszámolóitól.

Egyesek azt hozták fel az elméletem ellen, hogy nem számol az elraboltakon megjelenő „stigmákkal", illetve viszonylag kevés esetben jelentek meg a szakirodalomban szereplő „szürkék".

A „stigmatizáció" kérdésében arra jutottam, hogy a „találkozások" spektruma a tisztán tudati szintű találkozástól a tisztán fizikai találkozásokig terjed – ez utóbbiban keletkezhetnek a „stigmák"; illetve ezekről van a legkevesebb ismeretünk. A „tudatok közti találkozást" viszont igen jó valószínűséggel létrehozhatjuk a DMT segítségével.

A „szürkék" távollétéről csak annyit: semmi sem akadályozza meg ezeket a lényeket, hogy újabb alakot öltsenek magukra!

Graham Hancock: A *DMT: The Spirit Molecule* című könyvében felteszi a kérdést: „Hogyan alakulna a szellemvilág kutatása, ha megbízható módon bejárhatnánk oda a DMT-hez hasonló molekulák segítségével?" Csupán az érdekesség kedvéért, mit gondol, mi történne?

Rick Strassman: Nem vagyok benne biztos. Azt hiszem, bármilyen vallási fundamentalista számára egy kicsit sok lenne egy ilyen élmény, és elfojtanák vagy figyelmen kívül hagynák. Szerintem ugyanez történne a fundamentalista tudósokkal is – azokkal, akik abba a téveszmébe ringatják magukat, hogy csak az lehetséges, amit már ismerünk, és kizárólag ezt tartják igaznak.

Az érdeklődő és nyitott emberek számára ez forradalmasítaná a szellemvilágról szóló ismereteinket, és pozitív hatással lehetne fajunk evolúciója szempontjából. Úgy tűnik azonban, hogy a gonosz erői máris rengeteg erőt gyűjtöttek össze, és elsősorban a valóság fekete-fehér fundamentalista megközelítését használják ehhez. Nüánszoknak, árnyalatoknak, sőt még a mellbevágóan nyilvánvaló ellentmondásoknak sincs sok esélyük a fundamentalista világnézettel szemben, mivel ez utóbbit túlságosan sok és túlságosan megrettent ember képviseli.

Nem mintha bármit is megtanulhatnánk, ha nem álltunk előzőleg készen a tanulásra. Ha túlságosan messze állnak az új dolgok a megszokott világunktól, akkor nem fogjuk meglátni-meghallani-megérteni őket. Ezért olyan fontos a spirituális-vallási-sámánisztikus tréning – készen kell állnunk rá, hogy elfogadjuk a legkülönösebb, legváratlanabb jelenségeket és információkat is. A szellemvilágban pedig nincs semmi inherensen jó dolog. Biztosan vannak sötét spirituális erők. Nem akarjuk, hogy elcsábítson egy olyan dolog, amely kizárólag nem fizikai természete révén ígérkezik hasznosnak.

Ha forradalmasítjuk a szellemvilágokról való tudásunkat, remélhetőleg a fizikai-anyagi világról való tudásunk is fejlődik – méghozzá egy etikus, kooperatív és jótékony gyakorlattá. Ehhez rengeteg optimizmusra és rettenthetetlenségre lesz szükség.

Jegyzetek

Első fejezet: Egy növény, amely képessé teszi az embert, hogy meglássa a halottakat

[1] James W. Fernandez: *Tabernanthe Iboga: Narcotic Ecstasis and the Work of the Ancestors,* in Peter T. Furst (szerk.), *Flesh of the Gods: The Ritual Use of Hallucinogens,* Praeger Publishers, New York, 1972, 245.
[2] I. m., 245–6.
[3] Richard Evans Schulters: *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing and Hallucinogenic Powers,* Healing Arts Press, Rochester, Vermont, 2001, 58.
[4] Az általam bevett dózis 14 mg/kg töménységű 1,2 grammnyi anyag volt.
[5] *Plants of the Gods,* 112.

Második fejezet: A régészet legnagyobb talánya

[1] *Guide de Visite de la Grotte du Pech-Merle, Cabrerets-Lot,* Editins du Castelet, Boulogne, 1999. március 8.
[2] Paul Bahn: *Journey through the Ice Age,* Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 197.
[3] A francia Chauvet- és az olasz Fumane-barlangokban – részletes tárgyalását lásd a 4. fejezetben.
[4] Például: Robert Bednarik: „The Earliest Evidence of Paleoart", *Rock Art Research,* 2003, Vol. 20., No. 2., 89–135. Lásd még Daniel Kaufman, „Redating the Social Revolution: The Case for the Middle Palaelothic", *Journal of Anthropological Research,* Vol. 58., 2002, 477–92.
[5] A konszenzus legvilágosabb összefoglalását lásd Ricgard G. Klein és Blake Edgar: *The Dawn of Human Culture,* John Wiley and Sons Inc, New York, 2002.
[6] *The Times,* London, 2005. február 17. Az újságban megjelent riport szerint Etiópiában feltártak egy 196 ezer éves, anatómiai szempontból modern emberre jellemző csontvázat, amely körülbelül 35 ezer évvel idősebb az eddig ismert legrégebbi modern emberi csontváznál. A felfedezést a University of Utah kutatócsapata tette dr. Frank Brown veterán ősleletkutató vezetésével.
[7] Philip Thobias elismert paleoanatómus például egy Graham Hancockkal készült interjújában (University of Witwatersrand, Dél-Afrika, 2004. április 13.) kifejtette azt a nézetét, miszerint az emberiség már 30 ezer évvel ezelőtt elérhette teljes anatómiai kifejlettségét.

8 William H. Calvin: *A Brain for all Seasons: Human Evolution and Abrupt Climate Change*, University of Chicago Press, 2002, 39.: „A *Homo erectus* faj körülbelül 50 ezer évvel ezelőtt még létezett Kínában. Az emberszerű fajok történetében az *Erectus* volt a leghosszabb ideig fennálló faj."

9 Lásd Henry Gee (a *Nature* rangidős szerkesztője): „Flores, God and Cryptozoology", online publikáció, 2004. október 27., http//www.nature.com/news/2004/041025/full/041025-2.html: „A szigetlakók, akik valószínűleg a Floresen 900 ezer évvel ezelőtt partot értek, a teljesen kifejlett *Homo erectus* leszármazottai, kijátszották a [komodói] sárkányokat, és elefántokra vadásztak. Minden egyes nemzedékkel a vadak és a vadászok mérete is egyre csökkent. A helyi jellegű eltörpülés jól ismert folyamatának egy újabb példája során a kis létszámú belterjes populáció a szigeten újabb fajjá alakult át. *Homo erectusból Homo floresiensis* lett."

10 *The Times*, London, 2005. március 14.

11 *The Independent*, London, 2004. október 28., 1–2., 3–13.; Richard Dawkins in *The Sunday Times*, 2004 (News Review), 6.; *The Guardian*, 2004. október 28., 1–2.; Henry Gee in *The Guardian*, 2004. október 28. (Life section), 4–6.

12 A neandervölgyi ember első felbukkanásának időpontját a tudósok igen széles időintervallumon belül adják meg. A legkorábbi időpontot 300 ezer évvel ezelőttre, a legkésőbbit 150 ezer évvel ezelőttre teszik. Például dr. Joao Zilhao professzor: *Anatomically Archaic: Behaviourally Modern: The Last Neanderthals and their Destiny*, Drieentwinigste Kroon-Voordracht, 9., utal rá, hogy „létezik olyan nézet, miszerint a klasszikus neandervölgyi ember egy olyan emberszerű faj utolsó változata lenne, amely legalább 300 ezer évvel ezelőtt népesítette be Európát". Matthias Krings: „Neanderthal DNA Sequences and the Origin of Modern Humans", *Cell*, Vol. 90., 1997. július 11., kijelenti, hogy „a neandervölgyi ember olyan – már kihalt – jellegzetes emberszerű csoport, amely körülbelül 300 ezer és 30 ezer évvel ezelőtt vette birtokba Európát és Nyugat-Ázsiát". Ian Tattershall és Jeffrey Schwartz, *Extinct Humans*, Westview Press, 2001, 176., azt írja: „A neander-völgyi ember olyan jellegzetes emberszerű csoport, amely körülbelül 200 ezer és 30 ezer évvel ezelőtt vette birtokba Európát és Nyugat-Ázsiát." James Shreeve: *The Neanderthal Enigma*, Viking, New York, 1995, 5., kijelenti, hogy a „neander-völgyi ember körülbelül 120 ezer évvel ezelőtt jelent meg Európában". Ian Tattershall: *The Last Neanderthal: The Rise, Success and Mysterious Extinction of our Closest Human Relatives*, Westview Press, 1999, 120., „a neandervölgyiek a 200 ezer és 30 ezer évvel ezelőtti időszakban éltek". Christopher Stringer és Clive Gamble: *In Search of the Neanderthals*, Thames és Hudson, London, 1994, 69.: „Jelenleg úgy gondoljuk, hogy a »korai« neandervölgyiek 230 ezer évvel ezelőtt fejlődtek ki Európában."

13 A témáról lásd David Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London, 2002, 67–69. Lásd még Robert H. Gargett: „Grave Short-comings: The Evidence for Neanderthal Burial", *Current Anthropology*, Vol. 30., No. 2., 1989. április, 157–90.; és Robert H. Gargett: „Middle-Palaeolithic Symbolism: A Review of Current Evidence and Interpretations", *Journal of Anthropological Archaeology* (1987), 6., 263–96. Jóllehet a tudósok egyetértenek abban, hogy „a rendelkezésünkre álló bizonyítékok nem utalnak szimbolikus gondolkodás vagy szimbolikus viselkedésformák létére a középső/felső paleolitikum átmeneti korszaka előtt" (Chase and Dibble), makacsul tartja magát néhány eltérő vélemény is, miszerint a neandervölgyi ember képes volt szimbolikus tevékenységet végezni, és valóban alkalmazta is a szimbolizmust. Robert Bednarik ennek a törpe szakadár kisebbségnek a bajnoka. Nézzük meg például az ő „Palaeoart and Archaeological Myths" című tanulmányát, *Cambridge Archeological Journal* 2. (1) (1992), 25–57. A tudósok többsége egyetért abban, hogy a neandervölgyiek elkezdték másolni az anatómia és a viselkedésforma tekintetében modern ember mintáit és szimbolikus díszítéssel ellátott kézműves tárgyait, miután ez utóbbi megérkezett Európába. A régészek ezt a másolási tevékenységet nevezik „châtelperroni korszaknak". Lásd Frederick L. Coolidge és Thomas Wynn: „A Cognitive and Neuropsychological Perspective on the Chatelperronian", *Journal of Archaeological Research*, Vol. 60., 2004, 55–73. A témáról lásd még Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 86–7. és 94–5.

14 Pl. az úgynevezett „Howieson-szoros technikája és a Klassier folyó barlangjának leletei. Lásd H. J. Deacon és Janette Deacon: *Human Beginnings in South Africa: Uncovering the Secrets of the Stone Age*, Altamira Press, London, 1999, 93–106.

15 Chris Henshilwood kijelentése egy Graham Hancocknak adott interjújában (2004. április 15., Blombos-barlang). Lásd még Christopher Henshilwood: „Middle Stone Age Shell Beds from South Africa", *Science*, 2004. április; *The Times*, London, 2004. augusztus 12., T4, 14.; Christopher Henshilwood: „Emergence of Modern Human Behaviour: Middle Stone Age Engravings from South Africa, *Science*, Vol. 295., 2002. február 15., 1278.

16 Az anatómiailag modern ember ausztráliai megjelenésének adataihoz lásd Spencer Wells: *The Journey of Man: A Genetic Odyssey*, Penguin, London, 2002, 60., 66. Az idézett (vitatott) 75 ezer éves dátumot lásd Robert Bednarik: „The Earliest Evidence of Palaeoart", *Rock Art Research*, 2003, Vol. 20., No. 2., 94.

17 Wells: *Journey of Man*, 66.

18 I. m., Az ausztrál művészet első megjelenéséről szóló, sokat vitatott 75 ezer éves dátumról és az erről kibontakozó vitáról lásd Bednarik, „The Earliest Evidenceof Palaeoart", 94.

19 Klein and Edgar, *The Dawn of Human Culture*, 8.

20 Létezik egy szélsőséges vélemény (amely Richard G. Klenhez, a Stanford University antropológiaprofesszorához köthető), miszerint a modern emberi viselkedésforma egy csomagban jelent meg mindenütt valamikor 50-60 ezer évvel ezelőtt. Ez a vélemény gyakran valamiféle hipotetikus idegrendszeri változáshoz köti a „csomag" megjelenését, de úgy tűnik, ezt a véleményt túlnyomórészt azok a tudósok fogal-

maztták meg, akik kizárólag a nyugat-európai adatokat vették figyelembe. A fokozatosabb fejlődésre utaló bizonyítékok, amelyek másutt találhatók, nem támogatják az egész fajra kiterjedő neurológiai adaptáció elméletét. Lásd Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 96.

21 *The Times*, London, 2005. február 17.

22 Uo.

23 Tattershall and Schwartz: *Extinct Humans*, 224.

24 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 7.; „Three-Dimensional Puzzles: South African and Upper Palaeolithic Rock Art", *Ethos*, Vol. 66., 2., 2002, 260.

25 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 7.

Harmadik fejezet: Lelkek indája

1 Pascal Boyer: *The Naturalness of Religious Ideas*, idézi Steven Mithven, *The Prehistory of the Mind: A Search for the Origin of Art, Religion and Science*, Thames and Hudson, London, 1996, 174–5.: „Boyer kifejti, hogy a nem anyagi lényekben való hit a vallások legáltalánosabb jellemvonása; tulajdonképpen univerzálisnak is tekinthető. Valójában E. B. Tylor alapműve, a *Primitive Cultures* 1871-es megjelenése óta a nem anyagi lényekben való hit maga a vallás definíciója."

2 A kérdés kibontását lásd Chris Knight: in *Cambridge Archaeological Journal*, 12:1., 2002, 89.

3 Tucatnyi cikket lehetne felsorolni, gyors áttekintéséhez lásd Peter Furst (szerk.), *Flesh of the Gods: The Ritual Use of Hallucinogens*, Praeger Publishers, New York, 1972, különösen ebben a munkában: Weston La Barre: „Hallucinogens and the Shamanic Origins of Religion", 261–78.; lásd még Peter T. Furst: *Hallucinogens and Culture*, Chandler and Sharp Publishers, 1988.

4 Lásd például Arnold M. Ludwig: „Altered States of Consciousness", in Charles T. Tartt (szerk.), *Altered States of Consciousness*, Harper, San Francisco, 1990, 19–22.

5 Részletesebb kifejtését lásd a 7. fejezetben.

6 Lásd például David Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London, 2002; Jean Clottes és David Lewis-Williams, *The Shamans of Prehistory: Trance and Magic in the Painted Caves*, Harry N. Abrams, 1998; David Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, 2002.

7 J. D. Lewis-Williams és T. A. Dowson: „The Signs of All Times", *Current Anthropology*, Vol. 29., No. 2., 1988. április, 201–45.

8 A kifejtéséhez lásd például G. Reichel-Dolmatoff: *The Shaman and the Jaguar: A Study of Narcotic Drugs Among the Indians of Colombia*. Temple University Press, Philadelphia, 1975, 167–81.

9 Luis Eduardo Luna és Pablo Amaringo, *Ayahuasca Visions, Religious Iconography of a Peruvian Shaman*, North Atlantic Books, Berkeley, California, 1999.

10 Richard Evans Schultes, Albert Hofmann és Christian Ratsch, *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing and Hallucinogen Powers*, Healing Arts Press, Rochester, Vermont, 2001, 124–35.

11 Jeremy Narby: *The Cosmic Serpent: DNA and the Origins of Knowledge*, Victor Gollancz, London, 1995, 11.

12 Richard Evans Schultes: „An Overview of Hallucinogens in the Wester Hemisphere", in Furst (szerk.), *Flesh of the Gods*, 38–9., idézi Narby, *Cosmic Serpent*, 10–11.

13 Kifejtését lásd a 8. fejezetben.

14 David Lewis-Williams és Thomas Dowson: *Images of Power: Understanding Bushman Rock Art*, Southern Book Publishers, Johannesburg, 1989, 60. könyve tárgyalja a dél-afrikai san busmanok képességét, amellyel hallucinogén szerek nélkül is képesek transzba kerülni, ez viszont intenzív, elnyújtott táncot igényel, és utal a – főként LSD alkalmazásával – végzett neuropszichológiai kísérletekre, amelyeken az ő modelljük is alapul: „Az ilyen drogok által indukált tudatállapot nem különbözik lényegesen egy sor más kábítószer hatása vagy a szenzoros ingerelvonás, a fájdalom, a ritmikus mozgás vagy hang, az elmélyült koncentráció, a hiperventiláció, sőt egyes esetekben a migrénes fejfájás által indukált tudatállapottól. Ez azt jelenti, hogy a busman sámánok talán nem is függtek olyan erősen a hallucinogénektől, mint a világ más tájain működő sámánok, de tapasztalataik hasonlíthattak az említett sámánok, illetve a neuropszichológiai kísérletekben részt vevő nyugati emberek tapasztalataihoz."

Negyedik fejezet: Therianthropia

1 A téma általános áttekintéshez lásd David S. Whitley (szerk.): *Handbook of Rock Art Research*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2001.

2 Lehetséges, hogy csupán több őskortörténeti régész kéne ezekre a területekre. Whitley (szerk.): *Handbook of Art Research*, 760–823.

3 Ahol az etnográfiai adatok hozzáférhetőek, ott egyértelműen kimutatható, hogy a művészetet legnagyobbrészt spirituális célok vezérlik. Bizonyos kultúrákban azonban teljes egészében szekuláris és gyakorlati célokra is használják. Lásd Whitley, *Handbook of Art Research*, 312.

4 J. D. Lewis-William és T. A. Dowson: „The Signs of all Times", *Current Anthropology*, Vol. 29., No. 2., 1988. április, 201.

5 Példának okáért Poussin és Leonardo is titkos üzeneteket rejtettek a festményeikbe.

6 *Science*, Vol. 290., 2000. október 20., 419.

7 Jean Clottes: *Return to Chauvet Cave Excavating the Birthplace of Art: The First Full Report*, Thames and Hudson, London, 2003, 32–3.

8 *The Guardian*, 2000. október 19.; *Science*, Vol. 290., 2000. október 20., 419.

9 Lásd a 3. fejezetet.

10 Clottes: *Return to Chauvet Cave*, 170.

12 Jean Clottes and David Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory: Trance and Magic in the Painted Caves*, Harry N. Abrams, New York, 1998, 45.; Clottes, *Return to Chauvet Cave*, 170. Clottes: *Return to* Chauvet Cave,

170. Lehet vitatkozni azon, hogy ezt a hatást esetleg egy macskaféléře festett női alak teremtette meg.

[13] A Geissenkosterle ásatásainál előkerült a barlang mennyezetéről levált faldarab, amelyet több mint harmincezer éves üledék borított be; a táblán fekete, sárga és vörös festéknyomok láthatók, az ábra maga kivehetetlen.

[14] 16 azonosítható szobordarab került elő Hohlenstein-Stadel, Geissenkosterle és Vogelherd barlangjából: lásd Thomas A. Dowson és Martin Porr: „Special Objects – Special Creatures: Shamanistic imagery and the Aurignacian art of southwest Germany", in Neil Price (szerk.), *The Archeology of Shamanism*, Routledge, London, 2001, 165.; 3 azonosítható szobordarab a Hohle-Felsből: lásd Nicholas J. Conrad: „Palaeolithic Ivory Sculptures from southwestern Germany and the origins of figurative art", *Nature*, Vol. 426., 18/25. 2003. december, 830.

[15] Dowson és Porr: „Special Objects – Special Creatures", 168.: „A Geissenkosterlében feltárt felső aurignaci rétegből származó adatolható anyagok között található szobrocskák közül számos lelet kora esik 32 300+/–700 és 36 800 év közé, a leletek átlagkora 33 500+/–350 év.

[16] Conrad: „Palaeolithic Ivory Sculptures", 831.

[17] Dowson és Porr: „Special Objects – Special Creatures", 174.; Conrad: „Palaeolithic Ivory Sculptures", 831.

[18] Dowson és Porr: „Special Objects – Special Creatures", 170.

[19] Például J. Hahn, idézi Dowson és Porr: „Special Objects – Special Creatures", 170., meglehetősen egyértelműen fogalmaz: „Semmi sem erősíti meg azt a feltételezést, miszerint ezek a szobrocskák olyan embereket ábrázolhatnak, akik maszkot viselnek."

[20] Conrad, „Palaeolithic Ivory Sculptures", 831.

[21] *Science*, Vol. 290., 2000. október 20., 419–21.

[22] A sziklalemezeken látható kompozíciók nem azonosak a barlangfalon láthatóakkal. Lásd Randall White: *Prehistoric Art: The Symbolic Journey of Mankind*, Harry N. Abrams Inc., New York, 158.

[23] Namíbiai Nemzeti Múzeum honlapja: http://www.natmus.cul.na/events/ rockart/apollo11.htm.

[24] W. E. Wendt: „Art Mobilier" from the Apollo–11 Cave, South West Africa: Africa's Oldest-Dated Works of Art", *South African Archaeological Bulletin*, 1976, 31., 8.: „Arra a következtetésre jutottunk, hogy ezeket a »levált műveket« valamikor 30-20 ezer évvel ezelőtt készítették, sőt majdnem teljes bizonyossággal tételezhetjük fel, hogy 27 500 és 25 500 között készültek, így ezek az alkotások messze a legrégebbiek az általunk ismert művészeti alkotások között az afrikai kontinensen." Lásd még White: *Prehistoric Art*, 158.; Paul Bahn, *Journey through the Ice Age*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 30–1.; Conrad: „Palaeolithic Ivory Sculptures", 831. in *Nature*, Vol. 426., i. m., Namíbiai Nemzeti Múzeum honlapja: (http://www.natmus.cul.na/events/ rockart/apollo11.htm); Peter Garlake in Whitley (szerk.): *Handbook of Rock Art Research*, 640.: „Az eddig napvilágra került festménytöredékek közül eddig az a hét festett tábla messze a legrégebbi lelet, amelyek a dél-namíbiai Apollo–11-barlangból kerültek elő. Ezek a táblák, amelyek közül néhányon felismerhető képek találhatók, a középső kőkori réteg legfelső szintjéről kerültek elő, amelynek becsült kora 28 500 (+/–450) és 26 300 (+/–450) év közé esik. Komoly viták folytak arról, hogy a táblák esetleg a közvetlenül felette található késő kőkori (18 500–19 750 éves) rétegből süllyedtek-e be a régebbi üledékbe, mára azonban az a konszenzus alakult ki, miszerint a korábbi üledék érvényes."

[25] Bahn: *Journey though the Ice Age*, 30.

[26] David Lewis-Williams és Thomas Dowson: *Images of Power: Understanding Bushman Rock Art*, Southern Book Publishers, Johannesburg, 1989, 22.; Conrad, „Palaeolithic Ivory Sculptures", 831.; White: *Prehistiric Art*, 159., Namíbiai Nemzeti Múzeum honlapja.

[27] Maga Wendt azonban úgy vélte, hogy növényevőszerű vonások is felfedezhetők rajta, elcsökevényesedett szarvakkal, s ez esetben a Fumane-barlang therianthropéjéhez hasonló hibridről van szó. Lásd Wendt: „Art Mobilier", 10.

[28] El Castillo cseppkő alakjának bölény-ember meghatározását lásd Bahn: *Jorney through the Ice Age*, 107., 166.; L. G. Freeman: *Altamira Revisited and other Essays on Early Art*, Institute for Prehistoric Investigations (Chicago/Santander), Centro de Investigacion y Museo de Altamira, 1987, 242–3.

[29] Bahnd: *Journey through the Ice Age*, 107.

[30] John E. Pfeiffer: *The Creative Explosion: An Inquiry into the Origins of Art and Religion*, Harper and Row, New York, 1982, 107.; White: *Prehistoric Art*, 119.

[31] David Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 235–6.

[32] Miguel Angel Garcia Guinea: *Altamira and other Cantabrian Caves*, Sliex, Madrid, 1979, 114–16.; Pedro A. Saura Ramos: *The Cave of Altamira*, Harry N. Abrams, New York, 1999, 70–1.

[33] Lásd 2. fejezet; illetve Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 74.; M. Lorblachet és A. Sieveking: „The Monsters of Pergouset", *Cambridge Archaeological Journal*, 7:1. (1997), 52–3.

[34] Bahn: *Journey through the Ice Age*, 154–6.; Anne Sieveking, *The Cave Artists*, Thames and Hudson, London, 1979, 149.

[35] Count Begounen: „The Magic Origin of Prehistoric Art", *Antiquity*, 3. (1929?), 17.

[36] „Bár ez utóbbi szervet – teszi hozzá John F. Pfeiffer – úgy helyezték el, hogy sokkal inkább illik macskaféléhez, mint emberhez." Pfeiffer: *The Creative Explosion*, 107.; Bergouen, „Magic Origin", 17.

[37] Mario Ruspoli: *The Cave of Lascaux: The Final Photographs*, Harry N. Abrams, New York, 1987, 100. és 176.; Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 240.

[38] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 240.

[39] Olyannyira, hogy az alakot „egyesek állatbőrbe öltözött emberként értelmezik." Bahn: *Journey through the Ice Age*, 181.

[40] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 262.; Ruspoli: *The Cave of Lascaux*, 201.

41 Pfeiffer: *The Creative Explosion*, 30–1. A barlang egy másik helyén előkerültek egy háromszálú kötélfonat maradványai.

42 Lascaux barlangjában egyetlen orrszarvúfigurát azonosított Anette Laming-Emperaire francia tudós. Idézi D. Bruce Dickinson: *The Dawn of Belief: Religion in the Upper Palaeolithic of Southwestern Europe*, The University of Arizona Press, Tucson, 133.

43 Demorest Davenport és Michael A. Jochim *Antiquity*, 62., 1988, 558–62.

44 I. m., 561.

45 L. G. Freeman és J. Gonzalez Echegaray: „El Joyo: A 14 000-year-old Sanctuary from Northern Spain", *History of Religions*, 1981, 21. (1), 12–13.

46 I. m., 13.

47 I. m., 16.

48 Például Wonderwek barlangjában egy kőlapra finoman rávésve 10 200 éves állatrajzot találtak. Ugyanennek a barlangnak az újabb kori (5200-4000 éves) üledékeiben ugyanezzel a technikával készített geometrikus véseteket tartalmazó kőtáblákat találtak. Peter Garlake, in Whitley (szerk.): *Handbook of Rock Art Research*, 641. A Dél-Afrikában eddig megtalált régebbi azonosítható busman csontmaradványokat tízezer évesre becsülik. „Ezek az igen korai protobusman emberek egy jóval régebbi afrikai faj leszármazottai, amelyek koponyacsontjait a fokföldi Hopefieldben és a zambiai Kabwében találták meg." Lewis-Williams és Dowson, *Images of Power*, 9.

49 Graham Hancock interjúja John Parkins professzorral (Fokváros, University of Cape Town, 2004. április).

50 I. m.

51 Peter Garlake, in Whitley (szerk.): *Handbook of Rock Art Research*, 657.

52 I. m.

53 Bahn: *Journey thought the Ice Age*, 30.

54 Idézi Dickson: *The Dawn of Belief*, 105.; Noel W. Smith: *An analysis of Ice Age Art: Its Psychology and Belief System*, Peter Lang Publishers, New York, 1992, 29.; Bahn: *Journey through the Ice Age*, 214.; David Coulson és Alec Campbell: *African Rock Art: Paintings and Engravings on Stone*, Harry N. Abrams, New York, 2001, 77.

55 Bahn, *Journey through the Ice Age*, 214.

56 F. T. Massao *Bevezetés a tanzániai sziklaművészet* című tanulmányában (http://www.brandshawfoundation.com/tanzania) elköveti azt a gyakori tévedést, hogy ezeket az alakokat állatfejmaszkot viselő emberekként értelmezi. A sziklaművészet therianthropjait illető gyakori félreértés általános cáfolatát lásd J. D. Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, 2002, 127.

57 Pl. Coulson és Campbell: *African Rock Art*, 136–7.; White, *Prehistoric Art*, 166–7.

58 Lásd például Coulson és Campbell: *African Rock Art*, 136.; White, *Prehistoric Art*, 167.

59 Peter Slingsby: *Bushman's Kloof: A Comprehensive Guide to the Rock Art of Bushman's Kloof*, *Rock Art of the Western Cape*, 2. könyv, The Fontmaker. South Africa, 1997, 45., rámutat, hogy az ábrának épp az a trükkje, hogy másik nézőpontból úgy láthatjuk, mintha egy nagy hajkoronájú nő fordulna velünk szembe.

60 David-Lewis Williams in: Price (szerk.): *The Archaeology of Shamanism*, i. m., 19.

61 Uo.

62 Például a Mennyei-barlangban, La Cachette Farm, Baviance (Karoo).

63 Lewis-Williams in: Price: *The Archaeology of Shamanism*, 19.

64 Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 68.

65 H. C. Woodhouse: *Bushman Art of Southern Africa*, Art Publishers, Johannesburg, 26.

66 Tárgyalását lásd David-Lewis Williams és Geoffrey Blundell: *Fragile Heritage: A Rock Art Fieldguide*, Witwatersand University Press, 1998, 43.; Slingsby: *Bushman's Kloof*, 48.

67 R. Townley Johnson: *Major Rock Paintings of Southern Africa*, David Philip Publishers, Cape Town, 1979, 57.; Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 34.

68 Woodhouse: *Bushman Art of Southern Africa*, 4.

69 David Lewis-Williams: *Images of Mystery: Rock Art of the Drakensberg*, Double Storey, Cape Town, 2003, 36–7.

70 Coulson és Campbell: *African Rock Art*, 117.

71 Pl. Lewis-Williams és Blundell: *Fragile Heritage*, 190.; Townley Johnson, *Major Rock Paintings of Southern Africa*, 85.

72 Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 134.

73 Pl. Peter Garlake: *The Hunter's Vision: The Prehistoric Art of Zimbabwe*, British Museum Press, 1995, 80–4.

74 Slingsby: *Bushman's Kloof*, 47.

75 Pl. Garlake: *Hunter's Vision*, 68. és 134.; Lewis-Williams in: Price (szerk.): *The Archaeology of Shamanism*, 23.

76 Pl. Bradford Keeney: *Ropes to God: Experiencing the Bushman Spiritual Universe*, Ringing Rocks Press, Philadelphia, 2003, 55.; Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 132–3.; Townley Johnson: *Major Rock Paintings of Southern Africa*, 27.

77 *Observer*, London, 2001. november 25.

78 Jean Clottes: „Thematic Changes in Upper Palaeolithic Art", *Antiquity*, 70., 1996, 287.

79 Uo.

Ötödik fejezet: A barlangok rejtélyei

1 Jean Clottes és Jean Courtin: *The Cave Beneath the Sea: Palaeolithic Images at Cosquer*, Harry N. Abrams, New York, 1996, 13.

2 Az ásatást végző régészek arra a következtetésre jutottak, hogy csupán két periódusa volt a díszítésnek: az egyik hozzávetőleg 27 ezer éve, a második 18 500 éve zajlott le. A két időszak között eltelt 8500 év során a barlangot nem látogatták. Clottes and Courtin: *The Cave Beneath the Sea*, 7.

3 I. m., 155.

4 I. m., 127–39. Tengeri állatok általános tárgyalását lásd a Cosquer-barlangnál, a megszigonyozott fókák képének reprodukciója a 131. oldalon látható.

5 I. m., 155.

6 I. m., 156.

7 I. m., 155–6.

8 I. m., 156. (kiemelés az eredetiben).

9 I. m., 155.

10 I. m., 157.

11 Pl. i. m., 157.

12 Pl. David Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London, 2002, 278.

13 Clottes és Courtin: *The Cave Beneath the Sea*, 156.

14 Több forrás is hivatkozik a Cougnacban látható harmadik sérült ember alakjára, amely úgy elhalványult, hogy mára már nem is látható. Ha ott volt is, én képtelen voltam kivenni.

15 Clottes és Courtin: *The Cave Beneath the Sea*, 158.

16 I. m., 158–9.

17 I. m., 159–61.

18 A dél-afrikai példán látható – egyébként emberi – alak antilopfüleket vagy antilopfülekkel díszített sapkát visel. Lásd David-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2002, 235.; *Mind in the Cave*, 276.

19 Lewis-Williams, *Cosmos in Stone*, 235.; *Mind in the Cave*, 276.

20 Peter Garlake: *The Hunter's Vision: The Prehistoric Art of Zimbabwe*, British Museum Press, 1995, 130.

21 I. m., 166.

22 I. m., 159.

23 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of All Times", *Current Anthropology*, 29. kötet. No. 2., 1988. április, 201.

24 I. m., 201.

25 Joelle Robert-Lambling in: Jean Clottes, *Return to Chauvet Cave*, Excavating the Birthplace of Art: The First Full Report, Thames and Hudson, London, 2003, 201.

26 Clottes: *Return to Chauvet Cave*, 65–8.

27 I. m., 82.

28 Lásd i. m., 81.

29 I. m., 81–2.

30 Anne Sieveking: *The Cave Artists*, Thames and Hudson, London, 1979, 209.

31 Thomas A. Dowson és Martin Porr: „Special Objects – Special Creatures: Shamanistic Imagery and the Aurigacian Art of south-west Germany." In Neil Price (szerk.): *The Archaeology of Shamanism*, Routledge, London, 2001, 169.

32 I. m., 170.

33 I. m., 171.

34 Sieveking: *The Cave Artists*, i. m., 110.

35 Paul Bahn: *Journey Through The Ice Age*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 197.; Jean Clottes: „Thematic Changes in Upper Palaeolithic Art: a view from the Grotte Chauvet", *Antiquity*, 70. (1996), 285.

36 Clottes and Courtin: *The Cave Beneath the Sea*, 165.

37 I. m., 137.

38 I. m., 150.

39 Randall White: *Prehistoric Art: The Symbolic Journey of Mankind*, Harry N. Abrams, New York, 97.

40 Mario Ruspoli: *The Cave of Lascaux: The Final Photographs*, Harry N. Abrams, New York, 109–25., 2000–2001.

41 I. m., 156.

42 I. m., 158–159.

43 I. m., 158.

44 Pedro A. Saura Ramos: *The Cave of Altamira*, Harry N. Abrams Inc., New York, 1999, 53.

45 Az Altamira II. barlangjában tett személyes megfigyeléseim. Lásd még Saura Ramos: *The Cave of Altamira*, 37.; L. G. Freeman *Altamira Revisited and Other Essays on Early Art*, Institute for Prehistoric Investigations, Chicago/Santander, 1987, 221.

46 Saura Ramos: *The Cave of Altamira*, 144.; Miguel Angel Garcia Guinea: *Altamira and other Cantabrian Caves*, Silex, Madrid, 1979, 151.

47 Saura Ramos: *The Cave of Altamira*, 155.; Guinea: *Altamira and other Cantabrian Caves*, 86.

48 John E. Pfeiffer: *The Creative Explosion: An Inquiry into the Origin of Art and Religion*, Harper and Row, New York, 1982, 136–137.; Sieveking: *The Cave Artists*, 66.; Danis Vialou, *Our Prehistoric Past*, Thames and Hudson, London, 1998, 90–91.

49 Sieveking: *The Cave Artists*, 9.

50 Vialou: *Our Prehistoric Past*, 51.; Sieveking: *The Cave Artists*, 9.; Jean Clottes és David Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory:* Trance and Magic in the Painted Caves, Harry N. Abrams, New York, 1998, 76–7., 93.

51 Személyes megfigyelés, lásd még Sieveking: *The Cave Artists*, 47.

52 Személyes megfigyelés.

53 Sieveking: *The Cave Artists*, 209.

54 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of All Times", 201.

55 Lásd például Bradford Keeney: *Ropes to God: Experiencing the Bushman Spiritual Universe*, Ringing Rock Press, Philadelphia, 2003, 61–65.

56 David Lewis-Williams: *Images of Mystery: Rock Art of the Drakensberg*, Double Storey, Cape Town, 2003, 78.

57 David Lewis-Williams és Geoffrey Blundell: *Fragile Heritage: A Rock Art Fieldguide*, Witwatersrand University Press, 1998, 66–8.

58 Személyes megfigyelés. Lásd még Lewis-Williams és Blundell: *Fragile Heritage*, 44.

[59] I. m., 76–7.
[60] Garlake, *The Hunter's Vision*, 91–2.
[61] I. m., 93.
[62] Személyes megfigyelés.
[63] Személyes megfigyelés. Lásd még Lewis-Williams és Blundell: *Fragile Heritage*, 48.
[64] Személyes megfigyelés.
[65] Lewis-Williams: *Cosmos in Stone*, 153.
[66] Ezt az érvelést használja David Lewis-Williams a *Cosmos in Stone* című könyvében, 174.
[67] I. m.
[68] Franciaországban: Arcy-sur-Cure, Rouffignac, Villars, Bara Bahau, Cougnac, Merveilles (Rocmadour), Cap Blanc, St. Cirque (Grotte du Sourcier), Font de Gaume, Combarelles, Niaux, Bedeilhac, Gargas. Spanyolországban: Las Monedas, El Castillo, Covalanas, El Pendo. Rádásul meglátogattam két másolatot is (ahol az eredeti barlangok le vannak zárva a látogatók előtt): a Lascaux II-t Franciaországban és az Altamira II-t Spanyolországban.
[69] A mamutok Pech Merle-i számáról és túlsúlyáról lásd Jean Clottes: „Thematic Changes in Upper Palaeolithic Art: a view from the Grotte Chauvet", *Antiquity*, 70. (1996), 285.
[70] Idézi Sieveking: *The Cave Artists*, 49–51.
[71] Például Pech Merle barlangjában: lásd a 2. fejezetet.
[72] Személyes megfigyelés.
[73] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 240.
[74] Idézi i. m., 249.
[75] I. m., 251.
[76] Clottes: *Return to Chauvet Cave*, 88.
[77] Lewis-Williams: *The Mind in Cave*, 88.
[78] Személyes megfigyelés.
[79] Személyes megfigyelés.
[80] Személyes megfigyelés.
[81] Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 86.
[82] Lásd például Bahn, *Journey through the Ice Age*, 106.
[83] Lásd Clottes és Lewis-Williams: *The Samans of Prehistory*, 87.
[84] Személyes megfigyelés, illetve a helyi vezető információja.
[85] Lásd például Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 82.
[86] Lewis-Williams: *Cosmos in Stone*, 104–6.
[87] I. m., 104–105.
[88] Peter Slingsby: *Bushman's Kloof: A Comprehensive Guide to the Rock Art of Bushman's Kloof, Rock Art of the Western Cape*, 2. könyv, The Fontmaker, South Africa, 1997, 25.
[89] Anne Solomon: „Southern African Rock Art Research", in Christopher Chippendale és Paul S. Tacon (szerk.): *The Archaeology of Rock Art*, Cambridge University Press, 1998, 282. Az alak férfinak tűnik. Egy másik, feltehetőleg női alakot ábrázoló példát lásd Gavin Anderson: *Bushman Rock Art*, Art Publishers, Cape Town, 1979, 52.
[90] R. Townley Johnson: *Major Rock Paintings of Southern Africa*, David Philip Publishers, Cape Town, 1979, 52.
[91] Thomas A. Dowson in Chippendale és Tacon (szerk.): *The Archaeology of Rock Art*, 79.
[92] Személyes megfigyelés.
[93] M. Lorblanchet és A. Sieveking: „The Monsters of Pergousset", *Cambridge Archaeological Journal*, 7:1. (1997), 52.
[94] Clottes és Courtin: *The Cave Beneath the Sea*, 122.
[95] Jean Marie Chauvet: *Dawn of Art: The Chauvet Cave*, Harry N. Abrams, New York, 1996, 83.
[96] Személyes megfigyelés.
[97] D. Bruce Dickson: *The Dawn of Belief: Religion in the Upper Palaeolithic of Southwestern Europe*, the University of Arizona Press, Tucson, 1996, 114–15.
[98] Ruspoli: *Lascaux*, 55.
[99] Lewis-Williams és Blundell: *Fragile Heritage*, 95–6.
[100] David Lewis-Williams és Thomas Dowson: *Images of Power: Understanding Bushman Rock Art*, Southern Book Publishers, Johannesburg, 1989, 58–9.
[101] Clottes: *Return to Chauvet Cave*, 84–5.
[102] Chauvet: *Dawn of Art*, 58.
[103] Lásd a 4. fejezetben a Fumane-barlang tárgyalását.
[104] Személyes megfigyelés.
[105] Lorblachet és Sieveking: „The Monsters of Pergousset", 37–56.
[106] Slingsby: *Bushman's Kloof*, 28.
[107] Garlake: *The Hunter's Vision*, 82.
[108] Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 58.
[109] Clottes: *Return to Chauvet Cave*, 172.
[110] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 240.; Ruspoli, *The Cave of Lascaux*, 104.
[111] Pfeiffer: *The Creative Explosion*, 219.
[112] A Dél-Afrikában talált összes pozitív tenyérnyomatot közvetlenül a tenyérre kent és falra nyomott festékkel készítették el. Európában a tenyérnyomatok többsége negatív minta – vagyis a sziklafalra festett kézfejet fújták körbe festékkel; néhány pozitív mintát azonban itt is találunk – például Arcy-sur-Cure barlangjában.
[113] Lásd Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 51.; Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 70–1.
[114] White: *Prehistoric Art*, 162–5.
[115] Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 44.
[116] Lewis-Williams: *Cosmos in Stone*, 247.

Hatodik fejezet: Becstelen Akadémia

1 David Lewis-Williams: „Harnessing the Brain: Vision and Shamanism in Upper Palaeolithic Western Europe", in Conkey (szerk.): *Beyond Art: Pleistocene Image and Symbol*, Memoirs of the California Academy of Sciences, No. 23., San Francisco, 1997. október 3., 321.

2 Paul G. Bahn: „New Developments in Pleistocene Art", *Evolutionary Anthropology*, 1995/96, 4. kötet, No. 6., 213–14. Bahn szkeptikus marad azt illetően „vajon lehetséges vagy szükséges-e egyáltalán egyetlen elmélettel átfogni oly sok évezred alatt létrejött, igen különböző típusú és kontextusú művészetet".

3 Benite Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautuola and the Discovery of the Caves of Altamira*, Fundacion Marcelino Botin, Santander, 2001, 21–2. Lásd még 24.

4 I. m., 24. A 14 ezer éves adatot Paul Bahn: *Journey through the Ice Age*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 17. műve adja meg.

5 Bahn: *Journey Through The Ice Age*, 14–16. Az első darabokat már 1827-ben felfedezték.

6 I. m., 17.

7 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautuola*, 44.

8 Miguel Angel García Guinea, *Altamira and Other Cantabrian Caves*, Silex, Madrid, 1970, 12., 23.

9 Bahn: *Journey Through The Ice Age*, 17.

10 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautuola*, 36.; P. Bahn: *Journey through the Ice Age*, 18.

11 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautola*, 44.

12 García Guinea: *Altamira and Other Cantabrian Caves*, i. m., 44–5.

13 Uo.

14 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 32.

15 I. m., 18–19.

16 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautola*, 43.: *„Il semble probable qu'elles ont été faites dans l'intervalle des deux premières visite de M. de Sautuola, de 1875 à 1879."*

17 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautuola*, 40–1.; Garcia Guinea: *Altamira and Other Cantabrian Caves*, 37.

18 Idézi Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautuola*, 40–1.

19 Idézi i. m.

20 Idézi García Guinea: *Altamira and other Cantabrian Caves*, 44.

21 Bahn: *Journey Through the Ice Age*, 20.

22 Idézi García Guinea: *Altamira and other Cantabrian Caves*, 46.

23 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautuola*, 43–4.

24 García Guinea: *Altamira and other Cantabrian Caves*, VIII. Emilio Botin Sanz De Sautuola előszava.

25 In i. m., VII., Előszó.

26 H. Kuhn: *El arte de la epoca glacial*, idézi García Guinea: *Altamira and Other Cantabrian Caves*, 32.

27 García Guinea: *Altamira and Other Cantabrian Caves*, 28.

28 I. m., 37.

29 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautola*, 62.

30 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 22.

31 Uo.

32 I. m., 21.

33 Uo.

34 I. m., 22.

35 Madariaga de la Campa: *Sanz de Sautuola*, 62–3.

36 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 22.

37 García Guinea: *Altamira and Other Cantabrian Caves*, 51.

38 Idézi Pedro A. Saura Ramos: *The Cave of Altamira*, Harry Abrams, New York, 1999, 24.

39 Jean Clottes és David Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory: Trance and Magic in the Painted Caves*, Harry N. Abrams, New York, 1998, 38.

40 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 22.

41 Idézi Madariaga de la Campa, *Sanz de Sautola*, i. m., 65.

42 Idézi García Guinea: *Altamira and Other Cantabrian Caves*, 65.

43 André Rosenfeld és Paul Bahn (szerk.): *Rock Art and Prehistory*, Oxbow Monograph 10., Oxford, 1991, v.

44 I. m.

45 Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 66.

46 I. m., 65.

47 Uo.

48 Begouen gróf: „The Magic Origin of Prehistoric Art", *Antiquity*, 3. (1929?), 5.

49 Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 68.; Randall White, *Prehistoric Art: The Symbolic Journey of Mankind*, Harry N. Abrams, New York, 55–6.

50 Begouen: „Magic Origin", 5.

51 David Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London, 2002, 33.

52 Begouen: „Magic Origin", 8.

53 I. m., 10.

54 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 47.

55 Paul Bahn, Előszó in: Jean Marie Chauvet: *Dawn of Art: Chauvet Cave*, Harry N. Abrams, New York, 1996, 9.

56 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 60.

57 Lásd 5. fejezet. Lásd még Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 258.; Evan Hadingham: *Secrets of the Ice*, Walker, New York, 1979, 108.: Nyugat-Európában csupán 19 festett barlangban találjuk meg a legfontosabb zsákmányállat, a rénszarvas képét – az összes együtt sem éri el a 150-et. A rénszarvas a 7-8. helyet foglalja el a barlangművészek témáinak rangsorában, jóval lemarad a ló és a bölény mögött.

58 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 177.

59 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 47.
60 Bahn: *Jorney through the Ice Age*, 173. Cosquer a másik olyan barlang, ahol nagy számban fordulnak elő ilyen képek (142 alakból 28).
61 Uo.
62 Uo.
63 Uo.
64 Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 70.
65 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 57.
66 Uo.
67 Uo.
68 Idézi i. m.
69 Idézi i. m.
70 White: *Prehistoric Art*, 56.
71 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 190.
72 White: *Prehistoric Art*, 56.
73 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 190.; Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 60–1.
74 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 61.
75 Rosenfeld és Bahn (szerk.): *Rock Art and Prehistory*, v.
76 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 190.
77 Uo.
78 I. m., 191.
79 Bahn in Chauvet: *Dawn of Art*, 8.
80 I. m., 10.
81 Robert G. Bednarik: „A Major Change in Archaelogocal Paradigm", *Anthropos* 98., 2003, 514.
82 Bahn in Chauvet: *Dawn of Art*, 10.
83 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 197.
84 Jean Clottes, in Christopher Chippendale és Paul S. Tacon (szerk.), *The Archaeology of Rock Art*, Cambridge University Press, 1998, 122.; lásd még Chauvet: *Dawn of Art: Chauvet Cave*, 127.
85 Jean Clottes, in Chippendale és Tacon: *The Archaeology of Rock Art Research*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2001, 643.
86 I. m., 121.
87 Robert G. Bednarik: „A Major Change", 515.
88 Idézet in Davis S. Whitley (szerk.): *Handbook of Rock Art Research*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2001, 643.
89 David Lewis-Williams és Thomas Dowson: *Images of Power: Understanding Bushman Rock Art*, Southern Book Publishers, Johannesburg, 1989, 7.
90 Uo.
91 Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2002, 166.
92 D. Bruce Dickson: *The Dawn of Belief: Religion in te Upper Palaeolithic of Southwestern Europe*, The University of Arizona Press, Tucson, 1996, 152.

93 Idézi i. m., 152.
94 Conkey: *Beyond Art*, 1.
95 Bahn, „New Developments in Pleistocene Art", 213.
96 Pl. Robert Layton. Lásd Bahn: *Journey through the Ice Age*, 211.
97 García Guinea: *Altamira and Other Cantabrian Caves*, 67.

Hetedik fejezet: Kutatás a rozettakő után

1 Lásd *The Times*, London, 2005. február 17.: „A modern ember egyszerre csak idősebb lett – 35 ezer évvel." A cikk a *Nature*-ben megjelent tudományos értekezésen alapult.
2 Lásd Clive Gamble: *The Palaeolithic Societes of Europe*, Cambridge University Press, 1999, 273.; H. Knecht: *Before Lascaux: The Complete Record of the Upper Palaeolithic*, CRC Press, Ann Arbor, 1993, 48., 57., 59., 279.; Ofer Bar-Yosef: „The Upper Palaeolithic Revolution", *Annual Review of Anthropology*, 2002, 373.; Rabdall White: „Beyond Art: Toward an Understanding of the Origins of Material Representatiom in Europe", *Annual Review of Anthropology*, 1992, 21., 546.
3 Matthias Krings: „Neanderthal DNA Sequences and the Origin of Modern Humans", *Cell*, 1997. július 11.
4 Lásd David Lewis-Williams: *The Mind in the Caves*, Thames and Hudson, London, 2002, 71–85.; a neandervölgyiek feltehetőleg legtovább fennmaradt spanyolországi maradványairól lásd a 85. oldalt.
5 Lásd Fredrick L. Coolidge és Thomas Wynn: „A Cognitive and Neuropsychological Perspective on the Chatelperonnian", *Journal of Anthropological Research*, 2004, Vol. 60., 55–73.
6 Tárgyalását lásd Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 67–96. Lásd még Robert H. Gergett: „Grave Shortcomings: The Evidence for Neanderthel Burial", *Current Anthropology*, Vol. 30., No. 2., 1989. április, 157–90.; Robert H. Gargett: „Middle Palaeolithic Burial is not a Dead Issue", *Journal of Human Evolution* (1999), 37., 27–90.; Philip G. Chase és Harold L. Dibble: „Middle Palaeolithic Symbolism: A Review of Current Evidence and Interpretations", *Journal of Anthropological Archaeology* (1987), 6., 263–96. Annak ellenére, hogy tudósok körében általánosan elfogadott nézet, hogy a „rendelkezésre álló leletek alapján nem következtethetünk a szimbolikus gondolkodás vagy a szimbolikus viselkedés létére a középső-felső paleolit kor előtt" (Chase és Dibble), erősen tartják magukat az ettől eltérő vélemények is, miszerint a neandervölgyi ember is képes volt a szimbolikus cselekvésre, és valóban alkalmazta is a szimbólumhasználatot. Robert Bednarik ennek a kisebbségben lévő álláspontnak a legfőbb védelmezője. Lásd például Robert Bednarik: „Palaeoart and Archaeological Myths", *Cambridge Archaeological Journal* 2. (1), (1992), 27–57. A tudósok többsége egyetért abban, hogy a neandervölgyiek elkezdték másolni az anatómiailag és viselkedését tekintve modern ember megmunkált eszközein látható szimbólumokat, és ennek a másolásnak a nyomait találták meg a régészek az úgynevezett „chatelperroni" régészeti üle-

dékben. Lásd Coolidge és Wynn: „A Cognitive and Neuropsychological Perspective on the Chatelperonnian".

7 Rendall White: *Prehistoric Art: The Symbolic Journey of Mankind*, Harry N. Abrams, New York, 2003, 132–3.

8 Robert G. Bednarik: „The Earliest Evidence of Paleoart", *Rock Art Research*, 2003, Vol. 20., No. 2., 94.

9 J. D. Lewis-Williams és T. A. Dowson: „The Signs of All Times", *Current Anthropology*, Vol. 20., No. 2.

10 Charles Tart (szerk.): *Altered States of Consciousness*, Harper, San Francisco, San Francisco, 1990; Raymond Price (szerk.): *Trance and Possession*, R. M. Bucke Memorial Society – elsősorban Arnold M. Ludwig cikke a „Módosult tudatállapotokról". Ő írja a következőket: a módosult tudatállapotokon olyan mentális állapotokat értünk, amelyeket különböző pszichológiai vagy farmakológiai manőverek vagy szerek idéznek elő, és az egyén maga (vagy az egyént objektív módon megfigyelő személy) komoly elhajlásként tapasztalhat (a szubjektív tapasztalat vagy a pszichológiai funkciók terén) éber tudatállapotban.

11 Michael Ripinsky-Naxon: „Shamanistic Knowledge and Cosmology", in Helmut Wautschinger (szerk.): *Tribal Epistemologies: Essays in the Philosophy of Anthropology*, Ashgate Publishing, Aldershot, 1998. Az idézet így folytatódik: „A sámánok világképének a kozmologikus-vallási metaforák és a szimbolikus szintaxis fejlődésében játszott kritikus jelentőségét nem érthetjük meg teljes egészében, ha nem vesszük fontolóra kellő komolysággal a hallucinogén anyagok szerepét ebben a folyamatban. [...] Az ilyen típusú érzékelések az esetek többségében nem tükröződnek a pszichotropikus tapasztalatokból levezethető képvilágban."

12 Bővebb tárgyalását lásd a 22. fejezetben.

13 Az Egyesült Államokban található peyote vallások részletes tárgyalását lásd Weston La Barre: *The Peyote Cult*, University of Oklahoma Press, 1989; Stacy B. Schaffer és Peter T. Furst (szerk.): *People of the Peyote*, University of New Mexico Press, 1996; Barbara G. Meyerhoff: *Peyote Hunt*, Cormell University of Arizona Press, 1996.

14 Ludwig: „Altered States of Consciousness", 19–22.

15 Joan Halifax: *Shaman: The Wounded Healer*, Thames and Hudson, London, 1982.

16 Piers Vitebsky: *The Shaman*, Duncan Baird Publishers, London, 1995, 79.

17 I. m., 70.

18 I. m., 52.

19 I. m., 79.

20 Lásd például Louis Cholden MD (szerk.): *Lyergic Acid Diethylamide and Mescaline in Experimental Psychiatry*, Grune and Stratton, New York, 1956; Louis J. West: *Hallucinations*, Grune and Stratton, New York, 1962; R. K. Siegel és L. J. West: *Hallucinations: Behaviour, Experience and Theory*, John Wiley and Sons, New York, 1975.

21 David Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2002, 20.

22 Uo.

23 I. m., 17–18.

24 I. m., 20.

25 David Lewis-Williams (1972), idézi i. m., 27.

26 I. m., 51.

27 I. m., 28.

28 I. m., 22.

29 I. m., 49.

30 Uo.

31 I. m., 193.: „Óvakodnunk kell attól, amit Richard Bradley »Pató Pál«-régészetnek nevezett: várjunk elég sokáig, majdcsak kiderül valami. Ha elég »tényt« gyűjtünk össze, akkor világossá válik a jelentésük. Más szóval, első az adat, majd ez vezet az elmélethez. Az empiricizmus (a patópálizmus filozófiai megfogalmazása) azonban nem csalhatatlan program. [...] Szükségünk van valamilyen módszertani programra, hogy felfedjük a »jelentéseket«."

32 I. m., 51.

33 Jean Clottes és David Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory: Trance and Magic in the Painted Caves*, Harry N. Abrams, New York, 1998, 9.

34 Lewis-Williams, *A Cosmos in Stone*, 169.

35 I. m., 51.

36 I. m., Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 137.

37 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 137.

38 Lewis-Williams in Neil Price (szerk.): *The Archaeology of Shamanism*, Routledge, London, 2001, 19.

39 Jean Clottes és David Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 11–12.

40 David Lewis-Williams és Thomas Dowson: *Images of Power: Understanding Bushman Rock Art*, Southern Book Publishers, Johannesburg, 1989, 28.

41 Idézi Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 138.

42 Uo.

43 Lewis-Williams: *The Cosmos in Stone*, 169.

44 Michael Ripinsky-Naxon: *The Nature of Shamanism: Substance and Function of a Religious Metaphor*, State University of New York Press, 1993, 69.

45 I. m., 74.

46 Weston La Barre: *The Ghost Dance: The Origins of Religion*, George Allen and Unwin, London, 1971, 178.

47 Lásd Marlene Dobkin de Rios: „Enigma of Drug-induced Altered States of Consciousness among the !Kung Bushmen of the Kalahari Desert", *Journal of Ethnopharmacology*, 15. (1986), 297–304.; Michael Winkelman és Marlene Dobkin de Rios: „Psychoactive Properties of !Kung Bushmen Medicine Plants", *Journal of Psychoactive Drugs*, Vol. 21. (1), 1989. január–március.

[48] Lásd például Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 122.: „A déli sanok azt állítják, hogy a sámánok különféle lényekké alakulnak át, mint például sakállá (Bleek, 1935, 15–17.), madarakká (1935, 18–19.) és oroszlánná (Bleek, 1936, 131–3.)."

[49] Idézi Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 146., 168.; *Images of Mystery: Rock Art of the Drakensberg*, Double Storey, Cape Town, 2003, 38., 40–1.

[50] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 141. „Az oroszlánná vagy más állati alakká történő átváltozás kulcsfontosságú része a san spirituális élménynek."

[51] I. m., 149., 160.

[52] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 34–5.

[53] Idézi Lewis-Williams: *The Cosmos in Stone*, 58.

[54] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 34–5.

[55] Idézi i. m., 26.

[56] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 147., 168.; *Images of Mystery*, 38., 40–1.

[57] Paul Bahn és Jean Vertut: *Images of the Ice Age*, Windward, 1988, 190.

[58] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 35.

[59] Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 62.

[60] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 35.

[61] Lásd pl. Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 92–5.; Lewis-Williams, *Images of Mystery*, 72.

[62] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 72.

[63] Lewis-Williams: in *Antiquity*, 2003, Vol. 77., No. 295., 167.

[64] Lewis-Williams definíciója a sámánizmusról in: *Antiquity*, 2003, Vol. 77., No. 295., 166.: „A vadászó-gyűjtögető népek sámánizmusa alapvetően egy sor intézményesített módosult tudatállapotot rögzített. Ezen tudatállapotok vizuális, akusztikai és szomatikus élményei egy alternatív valóságból fakadtak, amelyben a valóság szintjei gyakran sorban helyezkedtek el (a vadászó-gyűjtögető népek hittek abban, hogy a spirituális birodalmak a hétköznapi élet alatt és felett találhatók). A speciális hatalommal és tudással rendelkező emberek, a sámánok, hitük szerint bejáratosak voltak ebbe az alternatív valóságba. Bizonyos módosult tudatállapotokban az emberi idegrendszer viselkedése megteremti a testtől való elválás illúzióját. [...] A sámánok a transzállapot tudathasadásos élményét használták arra, hogy legalább négy célt elérjenek: kapcsolatba lépjenek szellemekkel és természetfeletti lényekkel; irányításuk alá vonják az állatok mozgását és életét; betegségeket gyógyítsanak, és megváltoztassák az időjárást. A sámánok előbb felsorolt négy funkcióját, illetve a transzállapotba való belépésüket hitük szerint természetfeletti hatalmak és lények segítették: különféleképpen elsajátított természetfeletti potenciál vagy erő; állat segítők és más kategóriába tartozó szellemek, amelyek támogatták a sámánokat, illetve a hatalmuk velejárói voltak.

[65] Paul Bahn: *Journey through the Ice Age*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 183.

[66] Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 122.: „A testen kívüli utazás közeli kapcsolatban áll az oroszlánokkal. A !Kung (Ju/'hoansi) nyelvben az oroszlánt jelentő *jum* szót („fortélyos teremtmény") használják a „testen kívüli utazásra menni" jelentésben is.

[67] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 139.

[68] Uo.

[69] I. m., 140.

[70] Lásd például Richard Katz: „Education for Transcendence: !Kia-healing with the Kalahari !Kung", in Richard B. Lee és Irven Devore (szerk.): *Kalahari Hunter-Gatherers: Studies of the !Kung and their Neighbours*, Harvard University Press, 1976, 284.

[71] Idézi Bradford Keeney: *Ropes to God: Experiencing the Bushman Spiritual Universe*, Rolling Rock Press, 2003, 31.

[72] Lásd uo.

[73] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 32–33.

[74] I. m., 33.

[75] G. Reichel-Dolmatoff: *The Shaman and the Jaguar: A Study of Narcotic Drugs amongst the Tukano Indians of Colombia*, Temple University Press, Philadelphia, 1975.

[76] Lásd 3. fejezet.

[77] Lásd Benny Shanon: *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*, Oxford University Press, 2002, 13.; Jeremy Narby és Francis Huxley: *Shamans through Time*, Thames and Hudson, London, 2001, 196., 267.

[78] Reichel-Dolmatoff, *The Shamans and the Jaguar*, illusztrált oldalak 174–175., 178., 179.

[79] I. m., 167–173.

[80] Ebben a kontextusban a különböző mintázatoknak bizonyos jelentéseket tulajdonítottak a tukanók. A vörös festékkel festett állatok azokat a vadakat jelentették, amelyeket szerettek volna elejteni, s ezért megkérték „az Állatok Urát", hogy engedje el őket a szellemvilágból, hogy a földön vadászhassanak rájuk. „Az egymás mellé festett minták az állatok testén belül a termékenységet képviselték. A sorba festett pettyek a spermát ábrázolták, az egymást követő cikcakkok a nemzedékeket. Az állatok testére festett geometrikus mintázatok a termékenységre utaltak." (Robert Layton in David S. Whitley [szerk.]: *Handbook of Rock Art Research*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2001, 314.) Reichel-Dolmatoff felismerte, hogy itt valójában emberi idegrendszer által módosult tudatállapotban egyetemlegesen létrehozott standard vizuális formákat alkották meg és értelmezték a tukanók (elég természetes módon!) a tukano kultúrára jellemző nézőpontoknak és körülményeknek megfelelően. Más kultúrákban ugyanezeket a formákat látják és írják le, ám megalkotásuk vagy ábrázolásuk a helyi adottságoknak megfelelően eltérő lehet.

[81] Lásd 5. fejezet.

[82] Reichel-Dolmatoff, 1978. Drug-induced optical sensations, idézi Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 131.

83 G. Reichel-Dolmatoff: *The Shaman and the Jaguar*, 172.
84 Uo.
85 Uo.
86 Uo.
87 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of All Times".
88 G. Reichel-Dolmatoff: *The Shaman and the Jaguar*, 173.
89 I. m., 174.
90 Uo.
91 I. m., 173.

Nyolcadik fejezet: Az agyban lévő kód

1 David Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2002, 169.
2 J. D. Lewis-Williams és Thomas Dowson: „The Signs of All Times", *Current Anthropology*, Vol. 29., No. 2., 202.
3 Uo.
4 Uo.
5 I. m., 203.; Heinrich Kluver: *Mescak and Mechanism of Hallucinations*, Phoenix Books, The University of Chicago Press, 1966, 66.
6 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of All Times", 203.
7 H. Kluver, „Mescal Visions and Eidetic Vision": *American Journal of Psychology*, 37. (1926), 502–15.; H. Kluver: *Mescal: The Divine Plant and and its Psychological Effects*, London, Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., 1928; H. Kluver: „Mechanisms of Hallucinations, Studies in Personality", Q. McNemar and M. A. Merrill (szerk.), McGraw Hill New York.
8 Például Horowitz: „Hallucinations: An Information-processing approach", in R. Siegel és L. West (szerk.): *Hallucinations: Behaviour, Experience and Theory*, Wiley, New York 1975, idézi in Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of All Times", 202.
9 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of All Times", 202.
10 Uo.
11 I. m., 203.
12 Kluver: *Mescal and Mechanism of Hallucination*, 66.
13 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of all Times", 203.
14 Lásd 7. fejezet.
15 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of all Times", 203.
16 I. m., 204.
17 Uo.
18 Uo.
19 Uo.
20 Uo.
21 Uo.
22 Uo.
23 Uo.
24 I. m., 205.
25 Idézi i. m., 204.
26 Idézi uo.
27 Robert Layton in Whitley (szerk.): *Handbook of Rock Art Research*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2001, 321.
28 Idézi Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of all Times", 204.
29 Richard Evans Schultes, Albert Hofmann és Christian Ratsch: *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing and Hallucinogenic Powers*, Healing Arts Press, Rochester, Vermont, 2001, 78., 106.
30 I. m., 110.
31 Lásd 3. fejezet.
32 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of all Times", 206.
33 I. m., 208.
34 I. m., 208–10.
35 I. m., 210.
36 I. m., 211.
37 I. m., 204.
38 I. m., 208.
39 I. m., 211–12.
40 I. m., 212.
41 Uo.
42 Uo.
43 Uo.
44 Uo.
45 Uo.
46 I. m., 212.
47 Idézi i. m., 212.
48 Idézi i. m., forrás: Siegel és West (szerk.): *Hallucinations: Behaviour, Experience and Theory*, 104–5.
49 Lásd 7. fejezet.
50 Lewis-Williams és Dowson: „The Sign of all Times", 212.
51 Uo.
52 Uo.
53 Uo.
54 Uo.
55 I. m., 215. Alexander Marschak: *The Roots of Civilization: The Cognitive Beginnings of Man's First Art, Symbol and Notation*, McGraw-Hill, New York, 1972 (sok más könyv mellett), ennek a nézőpontnak az egyik legfőbb szószólója.
56 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of all Times", 215.
57 Uo.
58 Uo.
59 Uo.

60 Uo.

61 Uo., idézi John Halverson: „Art for Art's Sake in the Palaeolithic", *Current Anthropology*, 28., 1987, 63–98.

62 Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of all Times", 215.

63 Uo.

64 I. m., 216.

65 I. m., 202.

66 I. m., 213.

67 Lásd 6. fejezet.

68 Jelenleg professzor emeritus, amióta 2003-ban nyugdíjba vonult.

69 Jean Clottes és David Lewis-Williams: *Shamans of Prehistory: Trance and Magic in the Painted Caves*, Harry N. Abrams, New York, 1998.

70 Robert Layton: *Cambridge Archaeological Journal*, 10:1. (2000), 169.

71 David S. Whitley Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone* című könyvéhez írt előszava.

72 *Cambridge Archaeological Journal (CAJ)*, 13:2., 2003, 215.

73 I. m., 213.

74 Patricia A. Helvenston és Paul G. Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants: Testing the Three Stages of Trance Model*, RJ Communications, New York, 2002, 31–9.

75 I. m., 34.

76 *CAJ*, 13:2., 214.

77 Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, 37.

78 I. m., 39.

79 Lásd saját ayahuascaélményeimet a 3. fejezetben.

80 Rick Strassman MD: *DMT: The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystical Experiences*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001; Benny Shanon: *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experiences*, Oxford University Press, 2002.

81 Például Lewis-Williams és Dowson: „The Signs of all Times", 204.: „Ez a három szakasz nem feltétlenül sorrendben követi egymást. Úgy tűnik, egyes alanyok rögtön a harmadik szakaszba lépnek, míg mások az elsőn sem jutnak túl. [...] A szakaszokat sem kell különálló egységekként elképzelni. [...] Ebből adódóan a három szakaszt inkább kummulatívan, nem pedig szekvenciális egységekként tekintjük."

82 Tárgyalását lásd David Pearce: „»Testing« and Altered Stages of Consciousness in Upper Paleolithic Art Research", *Cambridge Archaeological Journal*, 14:1., 2004, 82–3. A „három szakasz" azon tapasztalattípusok besorolására javasolt kategória, amelyeket módosult tudatállapotba került emberek élhetnek át. A transz három szintje heurisztikus eszközként segíti a kutatókat abban, hogy felismerjék az esetleg transzállapotban keletkezett képvilágot. Az, hogy az egyének entoptikai jelenségeket és ikonikus hallucinációkat tapasztalnak, több okból is megkérdőjelezhetetlen. Akár mind a három szakasz megtapasztalásához vezet egy adott hallucinációs mechanizmus, akár nem, ez teljességgel irreleváns Lewis-Williams és Dowson érvelésének lényegét tekintve.

83 Christophere Chippendale: *CAJ*, 13:2., 219.

84 Helvenston és Bahn: *CAJ*, 13:2., 2003, 222.

85 Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trans Plants*, 38.

86 I. m., 39.

87 I. m., 37.

88 Steven Hayden Pollock: „The Psilocybin Mushroom Pandemic", *Journal of Psychedelic Drugs*, Vol. 7:1.

89 I. m., 75. idézi Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, 37.

90 Paul Stamets: *Psilocybin Mushrooms of the World: An Identification Guide*, Ten Speed Press, Berkeley, California, 108–9.

91 I. m., 144.

92 Schultes: *Plants of the Gods*, 72.

93 Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, 37., lábjegyzet.

94 Stamets: *Psilocybin Mushrooms of the World*, 144.

95 Schultes: *Plants of the Gods*.

96 Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, lábjegyzet.

97 Schultes: *Plants of the Gods*.

98 E-mail Roy Watling professzortól Graham Hancocknak, tárgy: „Psilocybe", 2004. nov. 23.

99 E-mail Chris Scarre-től Graham Hancocknak, tárgy: „Psilocybe.doc", 2004. dec.16.

100 Roy Watling Graham Hancocknak, 2004. dec.18.

101 Roy Watling Graham Hancocknak, 2004. dec.16. és 2005. jan. 6.

102 E-mail, Giorgo Samorinitől Graham Hancocknak, 2004. dec.17.

103 Stamets: *Psilocybin Mushrooms of the World*.

104 E-mail, tárgy: Psilocybe semilanceata, Paul Stamets Graham Hancocknak, 2005. jan. 1.

105 E-mail Roy Watlingtől Graham Hancocknak, tárgy: Psilocybe, 2005. ápr. 15. Lásd még: Roy Watling és Maria Martin: „A Sequestrate Psilocybe from Scotland", *Botanical Journal of Scotland*, 55., 245–7.

106 Watling Hancocknak, 2005. jan. 6.

107 Watling Hancocknak, 2005. jan. 16.

108 Uo.

109 Bahn in: Henri-Paul Francofort és Roberte N. Hamayon (szerk.): *The Concept of Shamanism, Uses and Abuses*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001. 53.

Kilencedik fejezet: A Drakensberg kígyói

1 Lásd 6. fejezet. Breuil első látogatása 1929-ben zajlott le: David Lewis-Williams és Thomas Dowson: *Images of Power: Understanding Bushman Rock Art*, Southern Book Publishers, Johannesburg, 1989, 6.

2 David S. Whitley: *Handbook of Rock Art Research*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2001, 643.

3 Lásd 6. fejezet; és Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 6.; Whitley, *Handbook of Rock Art Research*, 643.
4 David Lewis-Williams: *Images of Mystery: Rock Art of the Drakensberg*, 110–111.; Christopher Chippendale és Paul S. Tacon: *The Archaeology of Rock Art*, Cambridge Unibersity Press, 1998, 253.
5 Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 111.
6 I. m., 109.
7 Uo.
8 I. m., 111.
9 I. m., 112.
10 Uo.
11 Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 36.; Lewis-Williams, *Images of Mystery*, 113., 116.
12 Lásd 7. fejezet.
13 Lewis-Williams, *Images of Mystery*, 67–8.; Chippendale és Tacon: *The Arcaeology of Rock Art*, 263.
14 Chippendale és Tacon: *The Archaeology of Rock Art*, 257.
15 I. m., 264.
16 I. m., 76., 259.
17 I. m., 75.
18 Uo.
19 I. m., 75–76.
20 Uo.
21 Idézi i. m., 76.
22 I. m., 259.
23 Uo.
24 Lásd 7. fejezet.
25 Például Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London, 2002, 128–9.; 209.; Jean Clottes és David Lewis-Williams, *The Shamans of Prehistory:* Trance and Magic in the Painted Caves, Harry N. Abrams, New York, 1998, 26–27.; Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 54.; Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2002, 108., 202.
26 Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 109.
27 Uo.
28 Uo.
29 I. m., 110.
30 Chippendale és Tacon: *The Archaeology of Rock Art*, 75.
31 Uo.
32 Emiatt nem győztek meg engem azok az elszórt kísérletek, amelyek során néhány tudós megpróbálta a dél-afrikai san sziklaművészet therianthropjait mitológiai, nem pedig látomásos elemként beállítani. (Lásd például Anne Solomon: „What is an Explanation? Belief and Cosmology in Interpretations of Southern San Rock Art in Southern Africa", in Henri-Paul Francfort és Roberte N. Hamayon [szerk.]: *The Concept of Shamanism, Uses and Abuses*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001, 162–164.; Anne Solomon: „On Different Approaches to San Rock Art", *South African Archaeological Bulletin*, 55., 200., 78.; Harald Pager, „San Trance Performances", *Rock Art Research*, 1994, Vol. 11., No. 2., 95.) Igaz, hogy a san mitológiában is szerepelnek therianthropok, az igazi kérdés azonban – mind a szóbeli mitológia, mind a festett sziklamenedékek esetében – az, hogy *honnan származik a félig ember, félig állat lények ideája?* Mivel tudjuk, hogy a therianthropok rendszeres és megszokott elemei a módosult tudatállapotban létrejövő hallucinációknak köszönhetők, viszont *a közvetlen emberi tapasztalatok egyetlen más területén sem jelennek meg*, ezért az a legvalószínűbb magyarázat, hogy a mítoszok és a sziklafestmények ugyanabból a hallucinációs forrásból származnak.
33 *Cambridge Archaeological Journal (CAJ)*, 13:2., 2003, 222.
34 *CAJ*, 14:1., 84.
35 Lásd 4. és 5. fejezet.
36 Lásd 7. fejezet.
37 Idézet J. D. Lewis-Williams és T. A. Dowson: „The Signs of All Times" című tanulmányából, *Current Anthropology*, Vol. 29., No. 2., 201. Tárgyalását lásd a 8. fejezetben.
38 Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 72.
39 Ebben az esetben izgalmas kultúrákon átívelő jelenségről van szó. A venezuelai Orinoco-deltában élő warao törzs toxikus mennyiségben használ erős őshonos dohányt *(Nicotiana rustica)* a transzállapot kiváltására, amely során négyágú szarvat viselő hatalmas kígyókat vizionálnak, mindkét oldalon két-két szarvval. A kígyók teste elmondásuk szerint szivárványos színű. Lásd Johannes Wilbert, „Illuminative Serpents: Tobacco Hallucinations of the Warao", *Journal of Latin American Lore*, 20:2. (1997), 322–33., 325.
40 Chippendale és Tacon: *The Archaeology of Rock Art*, 259.
41 David Lewis-Williams és Geoffrey Blundell: *Fragile Heritage: A Rock Art Field Guide*, Witwatersrand University Press, 1998, 210.
42 David Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 77.
43 Idézi Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 87.
44 Uo.
45 Idézi i. m., 86.
46 Személyes megfigyelés, lásd i. m.
47 Felicitas Goodman: *Where Spirits Ride the Wind: Trance Journeys and Other Ecstatic Experiences*, Indiana University Press, 1990, 23.; lásd még Mircea Eliade, *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton University Press, 1974, 79.
48 Idézi Goodman: *Where Spirits Ride the Wind*, i. m., 23.
49 Idézi i. m.
50 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 139.

[51] A sámánok transz közben bekövetkező erekciójáról lásd Andreas Lommel, *Shamanism: The Beginnings of Art*, McGraw-Hill, New York, 1967, 99.
[52] Demorest Davenport és Michael A. Joachim: *Antiquity*, 62., 1988, 561.
[53] Lásd például Clottes és Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory*, 34.; Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 136.; Peter Garlake: *The Hunter's Vision: The Prehistoric Art of Zimbabwe*, British Museum Press, 1995, 78–9.
[54] Lásd 7. fejezet. A *!Kung* asszonyok több mint harmada sámán.
[55] Lásd például Richard Katz: „Education for Transcendence: *!Kia* healers with Kalahari !Kungok", in Richard B. Lee és Irven de Vore (szerk.): *Kalahari Hunter-Gatherers: Studies of the !Kung San and their Neighbours*, Harvard University Press, 1976, 286.: „A *!kia* [transz] elsődleges megjelenési formája a tánc, amely általában szürkülettől pirkadatig tart. [...] Az asszonyok a tűz köré gyűlnek, *!kia* dalokat énekelnek, és ritmikusan tapsolnak. A férfiak körben táncolnak a nők körül, némelyek bedolgozzák magukat a *!kia*állapotba."
[56] Lásd 7. fejezet.
[57] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 88–9.
[58] I. m., 89.
[59] I. m., 78.; Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 87. Bahn és Helvenston vádjainak cáfolatára, miszerint az LSD, a meszkalin és a pszilocibin kiváltotta transzállapotokon kívül semmilyen más esetben nem jönnek létre a mentális képek alkalmas formái. Lewis-Williams idézi Etzel Cardene pszichológus és hipnotizőr munkájából, amely demonstrálandó, hogy „mély hipnózisban is tapasztalhatók geometrikus minták", ezenkívül idézi Dominic Fytche és Robert Howard műveit is. Lásd J. D. Lewis-Williams: „Neuropsychology and Upper Palaeolithic Art: Observations on the Progress of Altered States of Consciousness", *Cambridge Archaeological Journal*, 14:1., 107–11.
[60] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 89.
[61] I. m., 90.; Lewis-Williams és Dowson: *Images of Power*, 78.
[62] Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 90.
[63] Uo.
[64] Lásd 3. fejezet.

Tizedik fejezet: A sebesült gyógyító

[1] David Lewis-Williams: *The Mind in tha Cave*, Thames and Hudson, London, 2002, 154.
[2] David Lewis-Williams: „Three Dimensional Puzzles", *Ethnos*, Vol. 66:2., 2002, 260.
[3] David Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2002, 217.
[4] Lewis-Williams, „Three Dimensional Puzzles", 260.
[5] Jean Clottes és Jean Courtin, *The Cave beneath the Sea: Palaeolithic Images at Cosquer*, Harry N. Abrams, New York, 1996, 157.

[6] Idézi Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 240.
[7] Idézi i. m.
[8] Idézi i. m.
[9] Idézi i. m.
[10] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 270.
[11] Lásd i. m., Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 217.
[12] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 271.
[13] Idézi i. m., 272.
[14] Idézi i. m.
[15] Idézi i. m.
[16] Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 225.
[17] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 273–4.
[18] Idézi i. m., 274.
[19] I. m., 275.
[20] Idézi i. m., 228.
[21] I. m., 275.
[22] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 276.
[23] I. m., 280–1.
[24] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 276.
[25] I. m., 280–1.
[26] Mircea Eliade: *Shamanisn: Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton University Press, 1972; Joan Halifax: *Shaman: The Wounded Healer*, Thames and Hudson, London, 1982 (1991).
[27] Eliade: *Shamanism*, 44.
[28] I. m., 37–8.
[29] I. m., 36.
[30] I. m., 46.
[31] I. m., 47.
[32] I. m., 49.
[33] I. m., 48.
[34] I. m., 52.
[35] Uo.
[36] I. m., 53.
[37] I. m., 54.
[38] I. m., 55.
[39] Halifx: *Shaman*, 43.
[40] Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 281.
[41] Uo.
[42] Eliade: *Shamanism*, 51–2.
[43] *National Geographic*, 2004. november, 41., 47.
[44] I. m., 41.
[45] I. m., 49–50.

[46] Eliade: *Shamanism*, 51.
[47] I. m., 52.
[48] I. m., 101.
[49] I. m., 51.
[50] Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 243.
[51] Uo.
[52] Roy Watling professzor személyes közlése, 2005. január 6.
[53] J. D. Lewis-Williams és T. A. Dowsom: „The Signs of all Times", *Current Anthropology*, Vol. 29., No. 2., 204.
[54] Lásd például Francis Crick *The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul*, Touchstone Books, London, 1996, 3. fejezet, 23.
[55] Marlene Dobkin de Rios: „Man, Culture and Hallucinogens: An overview", in Vera Rubin (szerk.): *Cannabis and Culture*, Moulton Publishers, The Hague, Paris, 1975, 407.

Tizenegyedik fejezet: Utazás a természetfelettibe

[1] William James: *The Varieties of Religious Experience*, Penguin Classics, 1902 (1985), 388.
[2] Aldous Huxley: *The Doors of Perception; Heaven and Hell*, Flamingo Modern Classics, 1994. 11–13.
[3] Albert Hofmann: *LSD My Problem Child: Reflections on Sacred Drugs, Mysticism and Science*, J. P. Tarcher, Los Angeles, 1993, 196–7.
[4] William James: *The Varieties of Religious Experience*, Penguin Classics, 1902 (1985), 242. (kiemelés az erdetiben).
[5] Rick Strassman MD: *DMT: The Spirit Molecule*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001, lásd még Robert Forte (szerk.): *Entheogens and the Future of Religion*, Council on Spiritual Practises, San Francisco, 1997, 180.
[6] Strassman: *DMT*, 322.
[7] I. m., 315–16.
[8] A harmalin pszichotropikus hatásáról szóló, teljes mértékben idevágó értekezést lásd Claudio Naranjo: *The Healing Journey: New Approaches to Consciousness*, Ballantine Books, New York, 1975, 119–69.
[9] Richard Evans Schultes, Albert Hofmann és Christian Ratsch: *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing and Hallucinogenic Powers*, Healing Arts Press, Rochester, Vermont, 2001, 176–81.
[10] G. Reichel-Dolmatoff: *The Shaman and the Jaguar: A Study of Narcotic Drugs Amongst the Tucano Indians of Columbia*, Temple University Press, Philadelphia, 1975, 108.
[11] Luis Eduardo Luna: *Vegetalismo: Shamanism among the Mestizo Population of the Peruvian Amazon*, Acta Universitatis Stockholmiensis Stickholm Studies in Comparative Religion, Almqvist and Wiksell Publishers, Stockholm, 1986, 117–18.
[12] *Unusual Personal Experiences*: An Analysis of the Data from Three National Survey conducted by the Roper Organisation, Bigelow Holding Corporation, Las Vegas, 1992, 14–15.
[13] I. m., 5., 14–15.

[14] I. m., 14.
[15] I. m., 15.
[16] Valójában 3,7 millió ember, de a kalkuláció statisztikai és technikai okok miatt „kizárt minden gyermeket, Hawaii és Alaszka lakosságát és minden olyan embert, aki intézeti közös szálláson lakik". Lásd i. m., 48.
[17] Lásd például: John Mack: *Abduction: Human Encounters with Aliens*, Simon and Schuster, London, 1995, 19., 42.
[18] Uo., John Mack: *Passport to the Cosmos: Human Transformation and Alien Encounters*, Thorsons, London, 2000; David M. Jacobs: *Secret Life: Firsthand Documented Accounts of UFO Abductions: The Neasure of a Mystery*, The Fund for UFO Research, 1987.
[19] Idézi Jacques Vallee: *Passport to Magonia: On UFOs, Folklore, and Parallel Worlds*, Contemporary Books, Chicago (1969), 1993, 93.
[20] I. m., 95.; Jacobs: *Secret Life*, 40.
[21] Bullard: *UFO Abductions*, Vol. I., 115.
[22] I. m., Vol. I., 87.
[23] I. m., Vol. I., 114.
[24] I. m., Vol. II., 170.
[25] Mack: *Abduction*, 99.
[26] I. m., 119–20., 122–3.
[27] I. m., 123.
[28] I. m., 154.
[29] I. m., 155.
[30] I. m., 156.
[31] I. m., 180–1.
[32] I. m., 182.
[33] Uo.
[34] I. m., 188.
[35] I. m., 246.
[36] Mack: *Passport to the Cosmos*, 142.
[37] Mack: *Abduction*, 354–5.
[38] I. m., 349–50.
[39] I. m., 355.
[40] Uo.
[41] Mircea Eliade: *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton University Press, 1972, 57.
[42] I. m., 45–6.
[43] Uo.
[44] Holger Kalweit: *Shamans, Healers and Medicine Men*, Shambhala, Boston and London, 1992, 39.
[45] Eliade, *Shamanism*, 36–7.
[46] I. m., 43.
[47] Joan Halifax: *Shamanic Voices: A Survey of Visionary Narratives*, Penguin Compass, New York, 1991, 50.

48 Személyes találkozás David Jacobsszal, 2005. máj. 31. és jún. 1.
49 Jacobs: *Secret Life*, 92–3.
50 Mack: *Abduction*, 160.
51 I. m., 162.

Tizenkettedik fejezet: Sámánok az égben

1 Spanos, Cross: „Close Encounters: An Examination of UFO Experiences", *Journal of Abnormal Psychology*, 1993, Vol. 102., No. 4., 624.
2 Elizabeth Slater PhD, Addenduk to „Conclusions on Nine Psychologicals" in: Ted Bloecher, Aphrodite Clamar: és Budd Hopkins: *Final Report on the Psychological Testing of UFO Abductees*, Fund for UFO Research, 1985. Kiemelés az eredetiben.
3 John Mack: *Passport to the Cosmos: Human Transformation and Alien Encounters*, London, 2000, 28.
4 John Mack: *Abduction: Human Encounters with Aliens*, Simon and Schuster, London, 1995, 16–17.
5 Rand McNAlly: *Journal of Psychological Science*, idézi Greg Taylor, „Alien Abduction Stress", http://www.phenomenamagazine.com, 2003. dec. 8.
6 Pl. Mack: *Abduction*, 3.; Mack, Passport to the Cosmos, 36–8.
7 Mack: *Passport to the Cosmos*, 25.
8 Brian Appleyard: beszélgetése John Mackkel, *Sunday Times*, London, 2004. okt. 3.
9 John Mack saját közlése, 2004. ápr. 2.
10 John Mack saját közlése, 2004. máj. 5.
11 Brian Appleyard: beszélgetése John Mackkel, *Sunday Times*, London, 2004. okt. 3.
12 Mack: *Abduction*, 146.
13 I. m., 181.
14 I. m., 277.
15 David M. Jacobs: *Secret Life: Firsthand Documented Accounts of UFO Abductions*, Simon and Schuster, New York, 1993, 53.
16 I. m., 214.
17 Dennis Stillings: „Cyber-Biological Studies of Imaginal Component in the UFO Contact Experience", *Archaeus*, Vol. 5., 1989, 119–20.
18 Mack: *Passport to the Cosmos*, 73–4.
19 Mack: *Abduction*, 161.
20 Mack: *Passport to the Cosmos*, 65.
21 I. m., 69.
22 Mack: *Abduction*, 378–9.
23 I. m., 379.
24 Mircea Eliade: *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton University Press, 1972, 141.
25 Holger Kalweit: *Shamans, Healers and Medicine Men*, Shambhala, Boston and London, 1992, 35.

26 Holger Kalweit: *Dreamtime and Inner Space: The World of the Shaman*, Shambhala, Boston and London, 1988, 50.
27 Uo.
28 Bradford Keeney: *Ropes to God: Experiencing the Bushman Spiritual Universe*, Rollung Rocks Press, 2003, 38., 42.
29 I. m., 43.
30 I. m., 83.
31 I. m., 99.
32 Joan Halifax: *Shamanic Voices: A Survey of Visionary Narratives*, Penguin Compass, New York, 1991, 61.
33 Eliade: *Shamanism*, 226.
34 Idézi Thomas A. Dowson: „Like People in Prehistory", *World Archeology*, Vol. 29., 333.
35 Holger Kalweit: *Shamans, Healers and Medicine Men*, 37.
36 Eliade: *Shamanism*, 50.
37 G. Reichel-Dolmatoff: *The Shaman and the Jaguar: A Study of Narcotic Drugs Amongst the Tucano Indians of Columbia*, Temple University Press, Philadelphia, 1975, 155.
38 Keeney: *Ropes to God*, 41.
39 Thomas E. Bullard: *UFO Abductions: The Measure of a Mystery*, The Fund for UFO Research, 1987, Vol. I., 114.
40 I. m., Vol. II., C–133.
41 Mack: *Passport to the Cosmos*, 100–1.
42 Jim Schnabel: *Dark White: Aliens, Abductions and the UFO Obsession*, Penguin Books, London, 1994, 259.
43 Uo.
44 Mack, *Abduction*, 103.
45 I. m., 180.
46 I. m., 297.
47 I. m., 379.
48 A lényeket „kis édesek"-nek nevezte, i. m., 379.
49 I. m., 297.
50 Patrick Harpur: *Daimonic Reality: A Field Guide to the Otherworld*, Pine Winds Press, Ravensdale, WA (1994), 2003. 205–7.
51 Budd Hopkins: *The Ongoing Problem of Deception in UFO Abduction Cases*, Special Report No. 1., Intruder Foundation, 1990, 2.
52 Idézi Harpur: *Daimonic Reality*, 190.
53 Schnabel: *Dark White*, 174.
54 Mack: *Abduction*, 32.
55 Jacobs: *Secret Life*, 50.
56 Mack: *Abduction*, 115–6.
57 I. m., 115.
58 Idézi Keith Thompson: *Angels and Aliens*, Fawcett Columbine, New York, 1993, 204–5.
59 Hopkins: *The Ongoing Problem of Deception*, 2.

[60] Mack: *Passport to the Cosmos*, 139–40.
[61] I. m., 43.
[62] I. m., 146–7.
[63] I. m., 158–68.
[64] I. m., 140.
[65] Eliade: *Shamanism*, 90.
[66] I. m., 103.
[67] I. m., 105.
[68] Halifax: *Shamanic Voices*, 163.
[69] Kalweit: *Dreamtime and Inner Space*, 78–9.
[70] Halifax: *Shamanic Voices*, 184.
[71] I. m., 185.
[72] Webb (1935) idézi Christopher Chippendale, Benjamin Smith és Paul S. C. Tacon: „Visions of Dynamic Power: Archaic Rock Paintings, Altered States of Consciousness and »Clever Men« in Western Arnhem Land (NT), Australia", *Cambridge Archaeological Journal*, 10:1. (2000), 75. Kiem. tőlem.
[73] Leroi-Gourhan szerint ezek a baglyok therianthropok. Lásd Paul Bahn, *Journey through the Ice Age*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 156., aki hozzáteszi: „Valójában egyes esetekben azt sem lehet tudni, hogy bagolyszerű madarakat vagy embereket látunk."
[74] Pl. lásd Eliade: *Shamanism*, xii.33.
[75] Mack: *Abduction*, 182.
[76] Uo.
[77] Mack: *Passport to the Cosmos*, 46., 68., 88.
[78] I. m., 46., 149.
[79] Eliade: *Shamanism*, 141.
[80] Keeney: *Ropes to God*, 44.
[81] I. m., 71.
[82] Luis Eduardo Luna: „The Concept of Plants as Teachers", *Journal of Ethnopharmacology*, 11. (1984), 141–2.
[83] I. m., 142.
[84] Lásd Richard Evans Schultes: „Teonanactl, the Narcotic Mushroom of the Aztecs", *American Antropologist*, NS, 42., 1940, 429–43.
[85] Halifax: *Shamanic Voices*, 133–4.
[86] I. m., 212.
[87] Bullard: *UFO Abductions*, Vol. I., 119.
[88] Uo.
[89] Weston La Barre: „Anthropological Perspectives on Hallucination and Hallucinogens", in Siegel and West (szerk.), *Hallucinations: Behaviour, Experience and Theory*, Wiley, New Yorkm 1975, 10.
[90] Idézi David M. Jacobs: *UFOs Abductions: Challenging the Borders of Knowledge*, University Press of Kansas, 2000, 149.

[91] Weston La Barre: „Anthropological Perspectives on Hallucination and Hallucinogenes", 9–10.
[92] David Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London, 2002, 129.; Jean Clottes és David Lewis-Williams: *The Shamans of Prehistory: Trance and Magic in the Painted Caves*, Harry N. Abrams, New York, 1998; részletesebb bemutatását lásd Louis Jolyon West MD: „A Clinical and Theoretical Overview of Hallucinatory Phenomena", in Siegel and West, *Hallucinations*, 287–311.
[93] Clottes és Lewis Williams: *The Shamans of Prehistory*, 19.
[94] A *Sophora secundifloa* nevű cserje vörös babhoz hasonló pszichoaktív magjainak felhasználására egyes esetekben 9000 évre visszamenőleg is találunk példákat. A magokat Észak-Mexikó és Texas festett barlangjainak környékén is megtalálták. A texasi Pecos folyó mentén található komplex sziklaművek (szellemlények, therianthropok és entoptikai minták) kapcsán is szóba került. Tárgyalását lásd a 22. fejezetben.
[95] Carl Gustav Jung: *Flying Saucers: A Modern Myth of Things Seen in the Sky*, Routledge, London and New York (1958; 1959), 2002, 125.
[96] I. m., 125.
[97] I. m., 120.
[98] I. m.: „A modern elméleti fizika tükrében ez a feltételezés [minden valóság egy egyelőre még ismeretlen szubsztancián alapulhat, amely egyszerre rendelkezik anyagi és pszichikai kvalitásokkal] sokkal kevesebb ellenállást ébreszthet, mint eddig."

Tizenharmadik fejezet: Spirituális szerelem

[1] Michael Ripinsky-Naxon: *The Nature of Shamanism: Substance and Function of a Religious Metaphor: State University of New York Press, 1993, 79.*
[2] Mircea Eliade: *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton University Press, 1972, 77.
[3] A teljes történetet lásd i. m., 39–42.
[4] Andreas Lommel: *Shamanism: The Beginning of Art*, McGraw-Hill, New York, 1967, 62.
[5] I. m., 62–3.
[6] Holger Kalweit: *Shamans, Healers and Medicine Men*, Shambhala, Boston and London, 1992, 11.
[7] G. Reichel-Dolmatoff: *The Shaman and Jaguar: A Study of Narcotic Drugs amongst The Tukano Indians of Columbia*, Temple University Press, Philadelphia, 1975, 51–2.
[8] I. m., 52.
[9] Eliade: *Shamnism*, 75.
[10] I. m., 76–7.
[11] I. m., 72. Ahogy vártuk, ez a szellemasszony is therianthrop, aki néha farkas és szárnyas tigris képében jelenik meg.
[12] Warao, lásd Joan Halifax: *Shamanic Voices: A Survey of Visionary Narratives*, Penguin Compass, New York, 1991, 226.; Dohány, lásd William

Emboden: *Narcotic Plants: Hallucinogens, Stimulants, Inebriants, and Hypnotics, their Origins and Uses*, Studio Vista, London, 1979, 35. skk.
13 Lásd John Mack: *Abduction: Human Encounters with Aliens*, Simon and Schuster, London, 1995, 37., 207., 211.; Dennis Stillings (szerk.), „Cyber-Biological Studies of the Imaginal Component in the UFO Contact Experience", *Transformation and Alien Encounters*, Thorsons, London, 2000, 19., 57.
14 John Mack: *Passport to the Cosmos*, 19., 57., 230.
15 Halifax: *Shamanic Voices*, 226–32.
17 Hartland, idézi Jacques Vallee: *Passport to Magonia: On UFOs. Folklore and Parallel Worlds*, Contemporary Books, Chicago, 1969, 1993, 42. Uo.
18 Eliade: *Shamanism*, 424.
19 Uo.
20 I. m., 423–4.; Kalweit: *Dreamtime and Inner Space: The World of the Shaman*, Shambhala, London and Boston, 1998, 130–1.
21 Eliade: *Shamanism*, 424.
22 Kalweit: *Dreamtime and Inner Space* 132. Lásd még Eliade: *Shamanism*, 423.
23 Kalweit: *Dreamtime and Inner Space*, 141–2.
24 Sy Montgomery: *Journey of the Pink Dolphin: An Amazon Quest*, Touchstone, Simon and Schuster, New York, 2000, 18–19.
25 I. m., 271.
26 I. m., 270.; Luis Eduardo Luna: *Vegetalismo: Shamanism among the Mestizo Population of the Peruvian Amazon*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Comparative Religion, Almqvist and Wicksell Publishers, Stockholm, 1986, 84.
27 Sy Montgomery: *Journey of the Pink Dolphin*, 270.
28 Luna: *Vegetalismo*, 86.
29 I. m., 83.: „A sellők és emberi lények nászából született utódok hatalmas *vegetalistává* (sámánná) válhatnak. Don Jose Coral és Don Santiago Murayari is azt mesélték nekem, hogy amikor ayahuascát isznak és gyógyítanak, akkor a szellemek közül a *vegetalistákat* hívják, akik víz alatt élnek, és ők a sellők anyjai."
30 Mack: *Abduction*, 38–9.
31 Mack: *Passport to the Cosmos*, 114.
32 Mack: *Abduction*, 210–11.
33 David M. Jacobs: *Secret Life: Firsthand Documented Accounts of UFO Abductions*, Simon and Schuster, New York, 1993. 15.
34 I. m., 206.
35 Uo.
36 I. m., 39.
37 Villas-Botas, idézi i. m.
38 Jim Schnabel: *Dark White: Aliens, Abductions and the UFO Obsession*, Penguin Books, London, 1994, 22–3.
39 Mack: *Abduction*, 319–20.

40 Lásd például Mack, *Passport to the Cosmos*, 114. és Jacobs, *Secret Life*, 104.
41 Jacobs: *Secret Life*, 122.
42 Mack: *Passport to the Cosmos*, 120.
43 Jacobs: *Secret Life*, 206.
44 Mack: *Abduction*, 132.
45 I. m., 157.
46 Jacobs: *Secret Life*, 154–5.
47 I. m., 156–7.
48 Mack: *Passport to the Cosmos*, 140.
49 Mack: *Abduction*, 116.
50 I. m., 17.
51 Jacobs: *Secret Life*, 164.
52 Mack: *Cosmos*, 124–5.; Mack, *Abduction*, 414.
53 Jacobs: *Secret Life*, 168.
54 I. m., 170.
55 I. m., 178.
56 I. m., 186.
57 Mack: *Abduction*, 322–3.
58 Sy Montgomery: *Journey of the Pink Dolphin*, 270.; Luna, *Vegetalismo*, 84., 86.
59 Mack: *Passport to the Cosmos*, 253.
60 Jacobs: *Secret Life*, 272.
61 Idézi Schnabel, *Dark White*, 61.
62 Uo.
63 Jacobs: *Secret Life, 166.*
64 Mack: *Passport to the Cosmos*, 117.
65 Uo.
66 Mack: *Abduction*, 323.
67 Jacobs: *Secret Life*, 172.
68 Vö. Diane Purkiss: *Troublesome Things: A History of Fairies and Fairy Stories*, Penguin Books, London, 2000, 60. „Why did fairies want babies?" „No one knows."

Tizennegyedik fejezet: Titkos közösség

1 Carl Gustav Jung: *Flying Saucers: A Modern Myth of Things Seen in the Sky*, Routledge, London and New York (1958, 1959), 2002, 1.
2 I. m., 19.
3 Uo.
4 I. m., 123.
5 I. m., 105.
6 Idézi i. m.
7 I. m., 106.
8 Uo.

[9] I. m., 109.
[10] Feltehetőleg a „végzetet képviselik, amely a lélek születése felett elnököl", 113.
[11] Jung az ördöggel azonosítja az alakot.
[12] I. m., 110–13.
[13] Jim Schnabel: *Deark White: Aliens, Abductions and the UFO Obsessioen*, Penguin Books, London, 1994, 151.
[14] Jacques Vallee: *Passport to Magonia: On UFOs, Folklore and Parallel Worlds*, Contemporary Books, Chicagom 1969, 1993.
[15] I. m., 179.
[16] I. m., 4.
[17] I. m., 180.
[18] I. m., 179.
[19] I. m., 9–10.
[20] I. m., 4–5.
[21] I. m., 5.
[22] I. m., 6.
[23] I. m., 3.
[24] Egyiptomi szárnyas korongok: lásd Jeremy Black és Anthony Green: *Gods, Demons and Symbolism of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary*, British Museum Press, 1992, 185–6.; Vimanák: lásd például David Hatcher Childress: *Vimana Aircraft of Ancient India and Atlantis*, Adventures Unlimited Press, Stell, IL., 1991, Kína: Edward H. Schafer: *Pacing the Void: T'ang Approaches to the Stars*, University of California Press, Berkeley, 1977, 146.
[25] Királyok könyve II. 2:11.
[26] Ezékiel 1:4–19.
[27] Zsoltárok könyve 68:17.
[28] Izajás 13:5.
[29] Teremtés könyve 6:2., 4.
[30] Vallee: *Passport to Magonia*, 57.
[31] I. m., különösen a 3. és 4. fejezet.
[32] I. m., 64.
[33] Peter Narvez (szerk.): *The Good People: New Fairylore Essays*, The University Press of Kentucky (1991), 1997, 98.
[34] Kirk esetében lásd i. m., 100.; a „fairy" szó ókori használatáról lásd Purkiss: *Troublesome Things: A History of Fairies and Fairy Stories*, Penguin: London, 2000, 11–12., 73., Narvez, *The Good People*, 159., 463.
[35] W. Y. Evans-Wentz: *The Fairy Faith in Celtic Countries*, New Page Books, 224.
[36] Walter Scott: *Demonology and Witchcraft* (1830), idézi Narvez, *The Good People*, 100–1.
[37] Evans-Wentz: *The Fairy Faith in Celtic Countries*.
[38] I. m., 110.
[39] Vallee: *Passport to Magonia*, 50.
[40] Narvez: *The Good People*, 201.
[41] Janet Bord: *Fairies: Real Encounters with Little People*, Michael O'Mara Books, 1997, 5–6.
[42] Narvez: *The Good People*, 481., Evans-Wentz, *The Fairy Faith in Celtic Countries*, 159.
[43] Narvez: *Good People*, 484.
[44] Vallee: *Passport to Magonia*, 58–9.
[45] Pl. i. m., 101–5., 116–19.
[46] I. m., 105.
[47] Kirk: *Secret Commonwealth*, idézi Purkiss, *Troublesome Things*, 185.
[48] David M. Jacobs: *Secret Life: Firsthand Documented Accounts of UFO Abductionss*, Simon and Schuster, New York, 1993, 168.
[49] Kirk: *Secret Commonwealth*, idézi Purkiss, *Troublesome Things*, 185–6.

Tizenötödik fejezet: Itt az a dolog, ami el fog vinni magával

[1] Peter Narvez (szerk.): *The Food People: New Fairylore Essays*, The University Press of Kentucky (1991), 1997, 53–4.
[2] I. m., 54.
[3] Uo.
[4] Uo.
[5] Lásd például David M. Jacobs: *Secret Life: Firsthand Documented Accounts of UFO Abductions*, Simon and Schuster, New York, 1993, 158.; John Mack: *Abduction: Human Encounters with Aliens*, Simon and Schuster, London, 1995, 38–39., 416.
[6] Jim Scnabel, *Dark White: Aliens, Abductions and the UFO Obsession*, Penguin Books, London, 1994, 153.
[7] I. m., 258.
[8] Mack: *Abduction*, 396.
[9] Uo.
[10] Uo.
[11] Uo.
[12] John Mack: *Passport to the Cosmos: Human Transformation and Alien Encounters*, Thorsons, London, 2000, 144.
[13] Vagy a legutóbbi időkből: Egy viktoriánus korban élő shetlandi így írta le a tündéreket: „Sárgás arcbőrük [...], vörös szemük és zöld fogaik vannak." Míg ugyanebben a korszakban egy Orkney-ban élő ember „körülbelül 30 cm magas emberkét" látott „zöld és vörös ruhába öltözve". Narvez: *Good People*, 134.
[14] Janet Bord: *Fairies: Real Encounters with Little People*, Michael O'Mara Books, 1997, 55–6.
[15] I. m., 57.
[16] A zöld szín és a tündérek kapcsolatáról lásd Purkiss: *Troublesome Things: A History of Fairies and Fairy Stories*, Penguin, London, 2000, 63–4.: „A tündéreket mindig összefüggésbe hozták a zöld színnel."

17 Valerij I. Sarnov: „On The Nature of Flying Saucers and Little Green Men", *Current Anthropology*, Vol. 22., 1981. április.
18 Jacques Vallee: *Passport to Magonia: On UFOs, Folklore and Parallel Worlds*, Contemporary Books, Chicago, 1969, 1993, 43–4.
19 Narvez (szerk.): *The Good People*, 126.
20 Idézi Bord: *Fairies*, 125–6.
21 I. m., 126.
22 Bord: *Fairies*, 126.
23 Mack: *Passport to Cosmos*, 69.
24 Jacobs: *Secret Life*, 162. „Az elraboltak szinte mindig azt mondják, hogy a babákat megmutató lények nőneműek." Lásd még 104., 226.
25 Mack: *Abduction*, 37.
26 Uo.
27 Jacobs: *Secret Life*, 271–2.
28 W. Y. Evans-Wentz: *The Fairy Faith in Celtic Centuries*, New Page Books. Franklin Lakes, NJ, 2004, 297.
29 Purkiss: *Troublesome Things*, 68.
30 Evans-Wentz: *The Fairy Faith*, 156.
31 Narvez (szerk.): *The Good People*, 245.
32 Evans-Wentz: *The Fairy Faith*, 204–5.
33 I. m., 205.
34 I. m., 267.
35 Purkiss: *Troublesome Things*, 146–7.
36 I. m., 5–6. képmelléklet.
37 I. m., 9. képmelléklet, Bord: *Fairies*, 10.
38 Boed: *Fairies*, 113–14.
39 Purkiss, *Troublesome Things*, 89.: „Amikor ezek az asszonyok a tündérekről beszéltek, vallatóik azt gondolták, hogy a gonosszal kötött paktumról hallanak..."
40 I. m., 88.
41 I. m., 89.
42 Idézi i. m., 89.
43 I. m., 110. „A tündérférfi tudást adott Kathrine-nek, és a tudás hatalom. Adott varázsfegyvereket a lánynak, amelyekkel meggyógyíthatta a marhákat, és megtehetett bármit, amit akart."
44 Uo.
45 Uo.
46 I. m., 116–17.
47 I. m., 60. „Why did fairies want babies? No one knows."
48 I. m., 116. „[Susan Swapper] gyermeket várt, ez volt a tudatában, és ez tette őt célponttá."
49 I. m., 116–17.
50 Lásd pl. Mack: *Abduction*, 277.

51 Jacobs: *Secret Life*, 55.
52 Patrick Harpur: *Daimonic Reality: A Field Guide to the Otherworld*, Pine Winds.
53 Purkiss: *Troublesome Things*, 73–4.
54 Narvet (szerk.): *The Good People*, 491., lásd még 169.; Pine Winds Press, Ravensdale, WA (1994), 2003, 214.
55 Idézi Purkiss, *Troublesome Things*, 58.
56 Első kézből származó leírások és jelentések leginkább Európából érkeztek a tündérfattyakról, mivel a néprajzkutatók szorgalmasan dolgoztak a 19. és 20. században, hogy feljegyezzék és megőrizzék a tündértörténetek minden aspektusát a villámgyors társadalmi és gazdasági változások tükrében. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a tündérfattyakat érintő tapasztalatok és hagyományok kizárólag Európára korlátozódtak volna. Ugyanezek a „bizarr, természetfeletti lényekről szóló mesék – bennük az egészséges embergyermekek kicserélésével [...] – világszerte elterjedtek Egyiptomtól Indián és Kínán át egészen Amerika csendes-óceáni partvidékéig". Lásd Joyce Underwood Munro in Narvez: *Good people*, i. m., 251.
57 Idézi i. m., 221.
58 Idézi i. m., 34.
59 Evans-Wentz: *Fairy Faith*, 115.
60 Narvez: *Good People*, 220.
61 I. m., 225.
62 I. m., 234.
63 I. m., 258.
64 I. m., 257.
65 Jacobs: *Secret Life*, 272.
66 Karen, idézi i. m., 277–8.
67 Melissa, idézi i. m., 272.
68 Jacobs: *Secret Life*, 172–3.
69 I. m., 166.
70 Mack: *Passport to the Cosmos*, 117.
71 Uo.
72 Idézi Scnabel: *Dark White*, 61.
73 Mack: *Abduction*, 323,
74 John Mack in David Jacobs (szerk.): *UFOs and Abductions: Challenging the Borders of Knowledge*, University Press of Kansas, 2000, 253.
75 Mack: *Abduction*, 39.
76 Harpour: *Daimonic Reality*, 210–13.
77 I. m., 213–14.
78 Thomas E. Bullard: *UFO Abductions: The Measure of a Mystery*, The Fund for UFO Research, 1987, C 187.
79 Patrick Harpur: *The Philosopher's Secret Fire: A History of the Imagination*, Ivan R. Dee, Chicago, 2003, 22.
80 In Narvez: *The Good People*, 493.

81 Idézi Harpur: *The Philosopher's Secret Fire*, 22.
82 Idézi Bord: *Fairies*, 93.
83 Idézi i. m., 93–4.
84 Purkiss: *Troublesome Things*, 69.
85 Idézi Vallee: *Passport to Magonia*, 105.
86 Narvez: *Good People*, 258. „A tündérfattyak azonban testileg mindig emlékeztetnek a valódi gyermekekre..."
87 Evans-Wentz: *Fairy Faith*, 98.
88 Pl. Mack: *Passport to the Cosmos*, 112.

Tizenhatodik fejezet: Világok közt táncolók

1 Johm Mack: *Passport to the Cosmos: Human Transformation and Alien Encounters*, Thorsons, London, 2000, 69.
2 John Mack: *Abduction: HUman Encounters with Aliens*, Simon and Schuster, London, 1995, 210–11.
3 Idézi Peter Narvez (szerk.): *The Good People: New Fairylore Essays*, The University Press of Kentucky (1991), 1997, 482.
4 I. m., 482.
5 W. Y. Evans-Wentz: *The Fairy Faith in Celtic Countries*, New Page Books, Franklin Lakes, NJ, 2004, 208.
6 Idézi Janet Bord, *Fairies: Real Encounters with Little People*, Michael O'Mara Books, 1997, 27.
7 Evans-Wentz: *Fairy Faith*, 90.
8 Narvez: *Good People*, 482.
9 Jacques Vallee: *Passport to Magonia: On UFOs, Folklore and Parallel Worlds*, Conetmporary Books, Chicago (1969), 1993, 38.
10 Nervez (szerk.): *The Good People*, 465.
11 Evans-Wentz: *The Fairy Faith*, 208.
12 Idézi Bord: *Fairies*, 27.
13 Evans-Wentz: *Fairy Faith*, 137.
14 I. m., 156.
15 I. m., 76.
16 Idézi i. m., 248.
17 I. m., 137.
18 David M. Jacobs: *Secret Life: Firsthand Documented Accounts of UFO Abductions*, Simon and Schuster, New York, 1993, 222.
19 Evans-Wentz: *Fairy Faith*, 91.
20 Uo.
21 Jacobs: *Secret Life*, 226.: „Fizikai leírásuk nem elég egyedi ahhoz, hogy anatómiai különbségekre utaljon."
22 I. m., 223.
23 I. m., 226.
24 Lásd például Mack: *Abduction*, 37.: „A szürkék nagyrészt két fajtába tartozhattak – vannak a kisebb herék *vagy roverszerű dolgozók*, akik robotszerűen mozognak az űrhajón kívül és belül, miközben különféle feladatokat végeznek; illetve a kissé magasabb vezetők vagy »orvosok«, ahogy az elraboltak szokták nevezni őket." (Kiemelés tőlem.)
25 Narvez (szerk.): *The Good People*, 496. Lásd még: Evans-Wentz: *The Fairy Faith*, 177.: „A tündérek földjéről azt tartották, hogy képes híveit láthatatlanná tenni, ehhez csak be kellett dörzsölni a szemüket egy bizonyos zöld kenőccsel, amelyet a Kerris-mocsárban termő titkos gyógynövényekből készítettek. Az így előidézett láthatatlan állapotban az emberek képesek voltak csatlakozni az előttük megmutatkozó tündérekhez, miközben a régi hagyományok szerint az idő igen-igen gyorsan telt." I. m 153. „A Tylwyth Teg [tündér] faj a leírások szerint képes volt szellemként eltűnni, ha valaki véletlenül kileste őket. A világ, amelyben éltek, eléggé különbözött a miénktől..."
26 Jacobs: *Secret Life*, 220.
27 Idegenek, lásd pl. Mack: *Abduction*, 279.; Mack, *Passport ti the Cosmos*, 45., 71. Tündérek: lásd Evans-Wentz: *The Fairy Faith*, 93.: „A tündérek átkelnek a kőfalon", és 148. „Gyerekkoromban a Szigeten [Anglesey, Wales] a *Tylwyth Teg*et olyan fajként írták le, amelyet kis termetű, hat-hét éves gyerekeknél nem magasabb lények alkotnak, akik éjszaka meglátogatják a farmokat, miután a család lefeküdt. Nem számított, milyen zárakkal védték a házat, a *Tylwyth Tegnek* nem okozott gondot a bejutás."
28 Pl. Mack: *Abduction*, 19., 279.; Mack: *Passport to the Cosmos*. 45., 71.
29 Mack in David M. Jacobs (szerk.) *UFOs and Abductions: Challenging the Borders of Knowledge*, University Press of Kansas, 2000, 254–5.
30 Jacobs: *Secret Life*, 51.
31 Uo.
32 Mack: *Passport to the Cosmos*, 57.
33 Patrick Harpur: *The Philosopher's Secret Fire: A History of the Imagination*, Ivan R. Dee, Chicago, 2003, 179.: „A Sidhe-találkozásoknak gyakran részét képezte az »érintés« vagy »csapás«, amely fájdalmas sebekkel, egyes esetekben a szellemi képességek leépülésével járt. Az ufókkal vagy »idegenekkel« lezajlott találkozásokban gyakran megjelenik a fénysugár vagy sugárfegyverből leadott lövedék, amely szédülést, hányingert, zsibbadást és dezorientációt okozhat."
34 Narvez: *The Good People*, 491.
35 I. m., 10–11.
36 I. m., 225.: Egy férfi az utat lerövidítendő átvágott egy mocsaras területen. „Félúton járt, mikor a bal lábán ütést érzett, a bal lábikráján, mintha valaki odacsapott volna. Hazament, és igen kellemetlen érzése volt. Igen-igen kellemetlen. És akkor kezdett neki ott kidudorodni valami, aztán a térdétől a bokájáig megfeketedett, és orvost hívtak hozzá. Az orvos meg felvágta, és kijött a férfi lábából egy fűcsomó meg egy kis fadarab. Olyan nagy roncsolást csinált, hogy le kellett vágni térdből a lábát."
37 Idézi Patrick Harpur: *Daimonic Reality: A Field Guide to the Otherworld*, Pine Winds Press, Ravensdale, WA (1994), 2003, 195.

[38] Lásd például Vallee: *Passport to Magonia*, 45–8.
[39] Narvez: *The Good People*, 491–2.
[40] Harpur: *The Philosopher's Secret Fire*, 11–12.
[41] I. m., 25.
[42] I. m., 98.
[43] Uo.
[44] Uo.
[45] I. m., 25.
[46] Uo.
[47] Evans-Wentz: *Fairy Faith*, 208.
[48] Uo.
[49] Idézi 26.
[50] Uo.
[51] I. m., 41–2.
[52] I. m., 30.
[53] I. m., 36.
[54] Idézi i. m., 31.
[55] Idézi i. m., 81–2.
[56] I. m., 82.
[57] Uo.
[58] Elsőként Jacques Vallee mutatott rá, lásd *Passport to Magonia*, 105–6., 161.
[59] Bord: *Fairies*, 128.
[60] Narvez (szerk.): *The Good People*, 186.
[61] I. m., 183.
[62] I. m., 183–4.
[63] I. m., 191.
[64] Evans-Wentz: *Fairy Faith*, 182.
[65] I. m., 175.
[66] Harpur: *Daimonic Reality*, 142–3.
[67] Idézi Bord: *Fairies*, 29. (kiemelés tőlem).
[68] Narvez: *The Good People*, 161.: „Különböző módszerekkel lehet bejutni ide, illetve kilépni ebből a varázslatos világból [Tündérországból] ...ilyen átjáró lehet egy barlang, egy mágikus kő, illetve valamilyen föld alá vezető bejárat, emellett szóba jöhetnek tavak, vízmedencék, folyópartok, mocsaras területek. A túlvilágra tündérkörökből és gyűrűkből is be lehet jutni."
[69] Evans-Wentz: *The Fairy Faith*, 448.
[70] Lásd Bord: *Fairies*, 3.
[71] Vallee: *Passport to Magonia*, 107.
[72] A jelenségről lásd Budd Hopkins: *Missing Time: A Documented Study of UFO Abductions*, Richard Marek Publishers, New York, 1981.

Tizenhetedik fejezet: Hangoljunk át a DMT-csatornára

[1] Ahogy a korábbi fejezetekben megjegyeztem, igen nagy a valószínűsége annak, hogy végül Afrikában találnak majd az európainál régebbi sziklaképet. A probléma csupán az, hogy a kontinens hatalmas területeire eddig nem sok figyelmet fordítottak a modern emberi viselkedés felbukkanásával foglalkozó régészek.
[2] A *Nature*, 2005. február 17-i száma (idézi *The Times*, London, 2005. február 17., 23.) beszámol arról, hogy anatómiailag modern ember 196 ezer évesre becsült maradványaira bukkantak Etiópiában. Az anatómiailag modern ember ilyen korai megjelenése – amelyet DNS-vizsgálatok is igazolnak – „megerősíti, hogy hatalmas időbeli szakadék tátong a modern emberi csontváz és a modern viselkedés megjelenése között".
[3] Rick Strassman, MD: *DMT: The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystical Experiences*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001, 36–7.
[4] I. m., 34–5.
[5] Alexander Shulgin és Anne Shulgin: *Tikhal: The Continuation*, Transform Press, Berkeley, 1997, 249. A TIKHAL mozaikszó (Typtamines I Have Known And Loved). „Triptaminok, amelyeket megismertem és megszerettem."
[6] Strassman: *DMT*, 42.
[7] Lásd i. m., 276–7.
[8] I. m., 216–19.
[9] Purkiss: *Troublesome Things: A History of Fairies and Fairy Stories*, Penguin, London, 2000, 66.
[10] Paul Bahn: *Journey through the Ice Age*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 58.

Tizennyolcadik fejezet: Géptündérek között

[1] Rick Strassman MD: *DMT: The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystical Experiences*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001, 194.
[2] I. m., 147.
[3] I. m., 215–16.
[4] I. m., 164.
[5] I. m., 169.
[6] I. m., 192.
[7] I. m., 213.
[8] Benny Shanon: *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*, Oxford University Press, 2002, 128.
[9] Michael Harner: *The Way of the Shaman*, Harper, San Francisco (1980), 1990, 3.
[10] John Mack: *Abduction: Human Encounters with Aliens*, Simon and Schuster, London, 1995, 396.

[11] Janet Bord: *Fairies: Real Encounters with Little People*, Michael O'Mara Books, 1997, 55–6.
[12] Idézi Joan Halifax, *Shamanistic Voices: A Survey of Visionary Narratives*, Penguin Compass, New York, 1991, 195–6.
[13] Idézi i. m., 204.
[14] Idézi i. m., 212.
[15] Idézi i. m., 131.
[16] *Encyclopaedia Britannica*, Micropedia, 3:402.
[17] Strassman: *DMT*, 53–4.
[18] I. m., 54.
[19] I. m., 292.
[20] Uo.
[21] I. m., 185.
[22] I. m., 173.
[23] I. m., 188.
[24] I. m., 213.
[25] I. m., 243–4.
[26] Lásd 11. és 12. fejezet.
[27] Strassman: *DMT*, 180.
[28] I. m., 181.
[29] I. m., 193.
[30] I. m., 189–90.
[31] I. m., 180.
[32] I. m., 182.
[33] I. m., 193.
[34] I. m., 189–9.
[35] I. m., 180.
[36] I. m., 182.
[37] I. m., 193.
[38] I. m., 198–9.
[39] I. m., 199.
[40] I. m., 206–7.
[41] Lásd 13. fejezet.
[42] Lásd 4. fejezet.
[43] Lásd 13. fejezet.
[44] Strassman, *DMT*, 206.
[45] I. m., 209–10.
[46] I. m., 189.
[47] Uo.
[48] Tárgyalását lásd Lewis-Jolyon West MD: „A Clinical and Theoretical Overview of Hallucinatory Phenomena", in R. Siegel and J. West (szerk.): *Hallucinations: Behaviour, Experience and Theory*, Wiley, New York, 1975, 187–311. és különösen 299–301. Lásd még J. D. Lewis-Williams and T. A. Dowson, „The Signs of All Times", *Current Anthropology*, Vol. 29., No. 2., 204.
[49] Strassman: *DMT*, 171.
[50] I. m., 224–5.
[51] I. m., 193.
[52] I. m., 187.
[53] S. Szára és Z. Böszörményi MD PhD: „Dimethyltryptamine Experiments with Psychotics", *Journal of Mental Science*, 104., 1958, 446.
[54] William J. Turner Md és Sidney Merlis MD: „Effect of some Indolealkylamines on Man", *AMA Archives of Neurology and Psychiatry*, 81., 1959.
[55] Timothy Leary: „Programmed Communication during Experiences with DMT", *The Psychedelic Review*, 8. 1966, 83–95.
[56] Strassman: *DMT*, 216.: Strassman a természetesen létrejövő és a DMT hatására létrejött kapcsolatok megdöbbentő hasonlóságáról beszél. „Ez a figyelemre méltó átfedés megkönnyítheti, hogy elfogadjuk azt a feltevésemet, miszerint az idegenek által végrehajtott emberrablás-élmények az agyi DMT túl magas szintje miatt jönnek létre."
[57] I. m., 48.
[58] I. m., 216.
[59] I. m., 178.
[60] I. m., 208.
[61] I. m., 344–5.
[62] I. m., 147.
[63] I. m., 344.
[64] David M. Jacobs: *Secret Life: Firsthand Documented Accounts of UFO Abductions*, Simon and Schuster, New York, 1993, 147.
[65] Mack: *Abduction*, 83.
[66] I. m., 388.
[67] John Mack: *Passport to the Cosmos: Human Transformation and Alien Encounters*, Thorsons, London, 2000, 101.
[68] Uo.
[69] Lásd 2. fejezet.
[70] Strassman: *DMT*, 318.
[71] I. m., 320–1.
[72] Lásd 3. fejezet.
[73] Strassman: *DMT*, 206.
[74] I. m., 176.
[75] Uo.
[76] I. m., 177–8.
[77] I. m., 179.
[78] I. m., 178.
[79] Jeremy Narby: *The Cosmic Serpent: DNA and the Origins of Knowledge*, Victor Gollancz, London, 1998, 100.

Tizenkilencedik fejezet: Ősi tanítók a DNS-ünkben?

1 Terence McKenna és Dennis McKenna: *The Invisible Landscape: Mind, Hallucinogens and the I Ching*, Harper, San Francisco (1975), 1993. Lásd 6. fejezet. „An experiment at La Chorrea." Sajnos Terence McKenna 2000. április 3-án elhunyt.
2 I. m., 104.
3 Bruce Lamb: *Rio Tigre and Beyond*, 2. idézi Jeremy Narby, *The Cosmic Serpent: DNA and the Origins of Knowledge*, Victor Gollanz, London, 1998, 203.
4 Első kiadása: *Le sepent cosmique, L'AND et les origins du savoir*, Georg Editeur SA, Genf.
5 Narby: *The Cosmic Serpent*, 86.
6 I. m., 92.
7 I. m., 103–4.
8 I. m., 104.
9 I. m., 135.
10 I. m., 88.
11 Chris Calladine és Horace Drew mikrobiológusok. Idézi i. m., 100.
12 I. m., 40.
13 Luis Eduardo Luna: „The Concept of Plants as Teachers", *Journal of Ethnopharmacology*, 11., 1984, 135.
14 Luis Eduardo Luna: *Vegetalismo: Shamanism among the Mestizo Population of the Peruvian Amazon*, Acta Universitatis Stockholmensis, Stockhol Studies in Comparative Religion, Almqvist and Wiksell Publishers, Stockholm, 1986, 62. Lásd még Glen H. Shepard Jr., „Psychoactive Plants and Ethnopsychiatric Medicines of the Matsigenka", *Journal of Psychoactive Drugs*, Vol. 30. (4), 1988. október–december, 323. „A matsienka törzs a hallucinogén növényeket érző lényeknek tartja, amelyekben természetfeletti szellemek laknak, akiket a növény »gazdájának«, »urának« vagy »anyjának« neveznek."
15 Idézi Luna: *Vegetalismo*, 62. (kiemelés tőlem).
16 I. m., 65.
17 Luna: „The Concept of Plants as Teachers", 142.
18 Uo.
19 I. m., 141.
20 I. m., 139.
21 Benny Shanon: *The Antipodes of the Mind: Charting in the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*, Oxford University Press, 2002, 251.
22 Bradford Keeney: *Ropes to God: Experiencing the Bushman Spiritual Universe*, Rolling Rocks Press, 2003, 44. (kiemelés tőlem).
23 I. m., 71. (kiemelés tőlem).
24 Shanon: *The Antipodes of the Mind*, 8.
25 I. m., 109.
26 I. m., 302.
27 I. m., 44. Shanon összesen 178 emberrel (122 férfival és 56 nővel) készített interjút. Az adatközlők közül 16 volt őshonos bennszülött, 106-an éltek Dél-Amerika városaiban, 56-an külföldiek voltak. Shanon becslése szerint interjúalanyai összesen körülbelül 2500 ayahuascaszeánszon vettek részt.
28 I. m., 120.
29 Jeremy Narby és Francis Huxley (szerk.): *Shamans through Time*, Thames and Hudson, London, 2001, 302.
30 Lásd Rick Strassman MD: *The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystical Experiences*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001, 34–6.
31 Francis Crick: *Life Itself: Its Origin and Nature*, Futura MacDonald, London, 1982, 171–3.
32 Strassman: *DMT*, 34.
33 *Daily Mail*, London, 2004. augusztus 8., 44–5.
34 Shanon: *The Antipodes of the Mind*, mottó.
35 Francis Crick: *The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul*, Touchstone Books, London, 1995.
36 Francis Crick: *Of Molecules and Men*, Prometheus Books, New York (966), 2004, 69–70.
37 Crick: *Life Itself*, 113–40.

Huszadik fejezet: Hurrikán a szeméttelepen

1 Idézi Jeremy Narby: *The Cosmis Serpent: DNA and the Origins of Knowledge*, Victor Gollancz, London, 1998, 59.
2 Fred Hoyle és Chandre Wickamsinghe: *Lifecloud: The Origin of Life in the Universe*, J. M. Dent and Sons, London and Toronto, 1978.
3 Lyn Margulis és Dorion Sagan *Micro-Cosmos: Four Billion Years of Microbial Evolution*, Summit Books, New York, 1986, 43.
4 I. m., 51.
5 I. m., 51.
6 I. m., 71–2. A kelet-labradori és délnyugat-grönlandi üledékes közet korát 3,8 billió évesre becsülik. Ezt a kőzetet tekintik az őskori baktériumok „temetőjének".
7 I. m., 70. A leletet Szváziföldön találták.
8 Francis Crick: *Life Itself: Its Origin and Nature*, Futura Macdonald, London, 1982, 15.
9 I. m., 44–5.
10 Dezoxiribonukleinsav és ribonukleinsav rövidítése.
11 Lásd Crick: *Life Itself*, 171–5.
12 I. m., 46.
13 David S. Goodsell: *The Machinery of Life*, Copernicus, New York, 1988, 60–1.
14 Narby: *The Cosmic Serpent*, 99., 143., 212.; lád még Crick, *Life Itself*, 46.
15 Crick: *Life Itself*, 46.
16 Uo.

[17] I. m., 171–2.
[18] I. m., 51.
[19] Narby: *The Cosmic Serpent*, 86.
[20] Chris Calladine, Horace R. Drew, Ben F. Luisi, Andrew A. Travers: *Understanding DNA: The Molecule and How it Works*, Elsevier Academic Press, 2004, 29.
[21] Crick: *The Life Itself*, 70.
[22] I. m., 71.
[23] I. m., 88.
[24] Calladine: *Understanding DNA*, 10.
[25] Uo.
[26] I. m., 13.: „A kromoszómákban lévő hosszú DNS-molekulának csak egy kis szakasza – az embernél körülbelül egy százaléka – tartalmaz speciális proteinfelépítési programokat."
[27] Uo.
[28] *Science*, Vol. 266., 1994. november 25., 1320.
[29] *Science News*, 146. (24.), 1994. december 10., 391.
[30] Uo.
[31] Uo.
[32] *Science*, Vol. 266., 1320.
[33] Uo.
[34] Uo.
[35] *Science News*, 146. (24), 391.
[36] *Science*, Vol. 266., 1320.
[37] Uo.
[38] Uo.
[39] Uo.
[40] „Egy 191 nem kódoló emberi kromoszómaszekvenciát vizsgáló kutatás 21 kromoszómáról kiderítette, hogy jobban megegyeznek 14 emlősfajban, mint a DNS, amely kódolja a fehérjéket. [...]
A különböző gerincesek mostanában befejeződött genomszekvenciálása azt mutatta ki, hogy a nem kódoló DNS hosszú szakaszai azonosak vagy közel azonosak egymással.
Az egerek és emberek esetében 481 ilyen szekvencia közül 481 száz százalékban azonos. Az emberek és kutyák szekvenciái 99 százalékban azonosak. Még az emberek és tyúkok esetében is 95 százalékos az egyezés." Rich Deem, „When Junk DNA isn't Junk",
http://www.godandscience.org/evolution/junkdna.htm.
[41] „A gerinctelenek DNS-e kérdéseket vet föl az evolúciós modellekkel kapcsolatban." *Nature*, 2003. december 16.:
http://www.nature.com/nsu/031215/031215-2.html.
[42] A „szeméttel" értékes titkokat hajítunk ki". BBC News Online Science Staff, 2004. május 12.: http://news.bbc.uk/2/hi/science/nature/3703935.stm.
[43] Uo.

[44] Rick Strassman MD: *DMT: The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystical Experiences*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001, 179.
[45] I. m., 177–8.
[46] Michael Harner: *The Way of the Shaman*, Harper, San Francisco (1980), 1990, 4.
[47] Narby: *Cosmic Serpent*, 7.
[48] I. m., 56.
[49] I. m., 104.
[50] Uo.

Huszonegyedik fejezet: Rejtőzködő sámánok

[1] F. A. Klein: *The Religion of Islam*, Curzon Press, London (1906), 1971, 5–9.
[2] *Encyclopaedia Britannica*, Micropedia, 9:866.
[3] I. m., 8:328., tárgyalását lásd Patrick Harpur: *Daimonic Reality: A Field Guide to the Otherworld*, Pine Winds Press, Ravensdale, WA (1992), 2003, 136–7.
[4] Andrew Wellburn, *Mani, the Angel and the Culomn of Glory: An Anthology of Manichean Texts*, Floris Books, Edinburgh, 11–13.
[5] Ap. csel. 9: 3–10.
[6] *Encyclopaedia Britannica* 8:396., a megjegyzés elsősorban Mohamed prófétára utal, de minden nagy vallásra vonatkoztatható.
[7] Weston La Barre: „Hallucinogens and the Shamanic Origins of Religion", in Peter Furst (szerk.): *Flesh of the Gods: The Ritual Use of Hallucinogens*, Praeger Publishers, New York, 1972, 261.
[8] Uo.
[9] Aldous Huxley: *The Doors of Perception; Heaven and Hell*, Flamingo Modern Classics, 1994, 11–13.
[10] Uo.
[11] A Mani által a Kr. u. 3. században alapított manicheus vallás keresztény gnosztikus szektaként indult, és egész biztosan kapcsolatban állt a kor más gnosztikus mozgalmaival. Ezért érdekes, hogy R. Gordon Wasson világszerte elismert mitológiakutató arra utaló nyomokat talált, hogy a manicheusok körében létezhetett kultusza a hallucinogén gombáknak. Szent Ágoston (az egykori manicheus) dühödt támadást intézett a szekta ellen, amelyben többek között azzal is megvádolja őket, hogy kéjvágyuk kielégítése érdekében fogyasztanak gombákat. Néhány évszázaddal később ugyanezt a vádat olvasták a manicheusok fejére Kínában is. R. Gordon Wasson: *Soma, Divine Mushroom of Immortality*, Harcourt Brace Jowanovich, New York, 1968, 71–4.
[12] Michael Ripinsky-Naxon: *The Nature of Shamanism: Substance and Function of a Religious Metaphor*, State University Press of New York Press, 1993, 133.
[13] Walter Scott (szerk. és ford.): *Hermetica The Ancient Greek and Latin Writings which Contain Religious or Philosophic Teachings Ascribed to Hermes Trismegistus*, Shambala, Boston, 1993.

[14] I. m., Libellius VI., 169.
[15] I. m., 387.
[16] James M. Robinson (szerk.): *The Nag Hammadi Library in English*, E. J. Brill, Leiden, 1988.
[17] Tárgyalását lásd Hancock és Bauval: *Titkos jelek*, Alexandra Kiadó, 2004.
[18] Az eretnekek occitán katharok voltak. Tárgyalását lásd i. m., 2–4. fejezet.
[19] *New Scientist*, 1988. január. 1. „Father Christmas flies on toadstools", 45.
[20] Lásd Ripinsky-Naxon: *The Nature of Shamanism*, 2–3.
[21] *The Book of Saints*, A & C. Black, London (1921), 500–1.
[22] I. m., 556.
[23] I. m., 329.
[24] I. m., 519–20.
[25] Idézi Holger Kalweit: *Dreamtime and Inner Space: The World of Shaman*, Shambala, London and Boston, 1998, 94.
[26] W. Y. Ewans-Wentz: *The Fairy Faith in Celtic Countries*, New Page Books, Franklin Lakes NJ, 2004, 264–5.
[27] I. m., 265.
[28] Uo.
[29] Diane Purkiss: *Trublesome Things: A History of Fairies and Fairy Stories*, Penguin, London, 2000, 65.
[30] Uo.
[31] I. m., 65–66.
[32] A. Ravier SJ: *Lourdes*, 5–6.
[33] I. m., 7.
[34] Uo.
[35] Uo.
[36] I. m., 7–8.
[37] Idézi Harpur: *Daimonic Reality*, 97–8.
[38] A. Ravier, *Lourdes*, 10.
[39] Személyes megfigyelés.
[40] *Lourdes Magazine*, Grotto Special, 2003. október–november, 28–9.
[41] Paul Bahn: *Journey through the Ice Age*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, 58.
[42] *Lourdes Magazine*, Grotto Special, 13.
[43] Jim Schnabel: *Dark White: Aliens, Abductions and the UFO obsession*, Penguin Books, London, 1994; Michael Persinger in David M. Jacobs (szerk.): *UFOs and Abductions: Challenging the Borders of Knowledge*, University Press of Kansas, 2000; Michael Persinger in Dennis Stillings (szerk.): „Cyber-Biological Studies of the Imaginal Component in the UFO Contact Experience", *Archaeus*, Vol. 5., 1989, 151–71.
[44] Jim Schnabel: *Dark White*, 130.; Michael Persinger in David M. Jacobs (szerk.), *UFOs and Abductions*, 261–302.; Michael Persinger in „Cyber-Biological Studies", 157–71.
[45] Michael Persinger in David M. Jacobs: *UFOs and Abductions*, 300.

[46] Uo.
[47] Father Joseph Bordes. *Lourdes: In Bernadette's Footsteps*, MSM, 1991, 29.
[48] A. Ravier: *Lourdes*, 18.
[49] Harpur: *Daimonic Reality*, 97.: Kutatók megállapították, hogy a római katolikus egyház 1928 és 1975 között összesen 230 Szűz Mária-látomást ismert el.
[50] Idézi Jacques Vallee: *Passport to Magonia: On UFOs, Folklore and Paralell Worlds*, Contemporary Books, Chicago (1969), 1993, 134. Én nagyban támaszkodom Vallee beszámolóira.
[51] I. m., 143–5.
[52] Harpur: *Daimonic Reality*, 100.
[53] Jacques Vallee: *The Invisible College*, E. P. Dutton, New York, 1976, 148–9.
[54] Harpur: *Daimonic Reality*, 101.
[55] Jacques Vallee: *The Invisible College*, 143.
[56] Uo.
[57] I. m., 143–4.
[58] I. m., 144.
[59] Idézi i. m., 144.
[60] I. m., 145.
[61] Idézi i. m.
[62] I. m., 146.
[63] Idézi i. m., 147.
[64] Bryan Appleyard: *Aliens: Why They Are Here*, Scribner, London, 2005, 138.
[65] Vallee: *The Invisible College*, 148., Appleyard, *Aliens*, 138.
[66] Vallee: *The Invisible College*, 152.
[67] I. m., 150.
[68] Benny Shannon: „The Biblical Merkava Vision and Ayahuasca Visions", *Studies in Spirituality*, 2003, 13., 34.
[69] Uo.
[70] I. m., 36.
[71] Valójában a „kerekek mellett (lásd pl. Benny Shanon: *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*, Oxford University Press, 2002, 128.) az ayahuascaivók gyakran beszámolnak repülőcsészealj-látomásokról is. Lásd például Pablo Amaringo amazonasi sámán festményeit (in Luis Eduardo Luna és Pablo Amaringo: *Ayahuasca Visions: The Religious Iconography of a Peruvian Shaman*, North Atlantic Books, Berkeley, CA, 1999, illetve Shanon: *The Antipodes of the Mind*, 122.). A testetlen szemek szintén gyakori elemei az ayahuascalátomásoknak. Lásd pl. Shanon: *The Antipodes of the Mind*, 133., 140.
[72] Shanon: „The Biblical Merkava Vision", 35.
[73] I. m., 40.
[74] Uo.

[75] Shanon: *The Antipodes of the Mind*, 263.
[76] Uo.
[77] Huxley: *The Doors of Perception*, 55.
[78] Huston Smith: *Cleansing the Doors of Perception: The Religious Significance of Entheogenic Plants and Chemicals*, J. P. Tarcher/Puttnam, New York, 2000, 20.
[79] Uo.
[80] Set and setting: a pszichoaktív és elsősorban a pszichedelikus drogtapasztalatok kontextusát leíró kifejezés, amelyben a „set" azt a tudatállapotot jelenti, amelyet a felhasználó bevisz a pszichedelikus élménybe, a „setting" pedig a fizikai és társas környezet elemeire vonatkozik.
[81] R. Gordon Wasson, Carl A. P. Ruck, Albert Hofmann: *The Road to Eleusis: Unveiling the Secret of the Mysteries*, Harcourt Brace Jovanovich, New York and London, 1978, 78–9.
[82] I. m., 37.
[83] I. m., 38. Az eleusziszi szertartások kezdetét i. e. 14. századra teszi. A szentély bezárásához lásd pl. 76.
[84] Paul Devereux: *The Long Trip: A Prehistory of Psychedelia*, Penguin, Arkana, New York, 1997, 83.
[85] Idézi Wasson: *Road to Eleusis*, 10.
[86] I. m., 77.
[87] Idézi George Mylonas: *Eleusis and the Eleusinian Mysteries*, Princeton University Press, 1969, 285.
[88] Uo.
[89] I. m., 284.
[90] Wasson: *The Road To Eleusis*, 84.
[91] Ruck i. m., 80.
[92] Idézi i. m.
[93] Ruck i. m., 37.
[94] I. m., 80.
[95] Ruck i. m., 81.
[96] Ruck i. m.
[97] Hofmann i. m., 23.
[98] Hofmann i. m., 33.
[99] Hofmann i. m.
[100] I. m., 37.
[101] I. m., 80.; *Encyclopaedia Britannica*, 1:226.
[102] Wasson, Ruck, Hofmann: *The Road to Eleusis*, 48.; 80–1.
[103] Devereux: *Long Trip*, 82.
[104] Wasson, *The Road to Eleusis*, 9.
[105] Carl A. P. Ruck in R. Gordon Wasson, Stella Kamrisch, Jonathan Ott, Carl A. P. Ruck: *Persephone's Quest: Entheogens and the Origins of Religion*, Yale University Press, New Haven and London, 1986, 160.
[106] Wasson: *The Road to Eleusis*, 9.

[107] Wasson in Wason: *Persephone's Quest*, 32.
[108] Frits Staal: „How a Psychoactive Substance becomes a ritual: the case of Soma", *Social Research*, Vol. 68., No. 3., 745.
[109] Rigvéda X:119.
[110] Rigvéda IX:72.
[111] Rigvéda IX:86.
[112] Rigvéda VIII:48.
[113] Mike Crowley: „The God Who Drank Urine", *Fortean Studies*, Vol. 3., Steve Moore (szerk.), John Brown Publishing, London, 1996, 178.
[114] Uo.
[115] Uo.
[116] Uo.
[117] Frits Staal: „How a Psychoactive Substance", 752.
[118] Idézi R. Gordon Wason: *Soma, The Divine Mushroom of Immortality*, 29., és „The Soma of the Rig Veda", 177.
[119] Idézi Wasson: „The Soma of the Rig Veda", 178.
[120] Idézi i. m.
[121] Idézi i. m.

Huszonkettedik fejezet: Az istenek húsa

[1] Michael Ripinsky-Naxon: „Shamanistic Knowledge and Cosmology", in Helmut Watischler (szerk.), *Tribal Epistemologies: Essays in the Philosophy of Anthropology*, Ashgate Publishing, Aldershot, 1998, 147.
[2] Adrian Recinos, Delia Goetz és Sylvanus G. Morley (ford.): *Popo Vuh: The Sacred Book of the Ancient Quiche Maya*, University of Oklahoma Press (1950), 1991, 161.
[3] Lásd például: Dennis Tedlock (ford.): *Popol Vuh: The Definitive Edition of the Mayan Book of the Dawn of the Life and the Glories of Gods and Kings*, Simon & Schuster, New York, 1996, 77.
[4] I. m., 97.
[5] Mary Miller and Karl Taube: *The Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya: An Illustrated Dictionary of Mesoameican Religion*, Thames and Hudson, London, 1993, 136.
[6] Joan Halifax: *Shaman: The Wounded Healer*, Thames and Hudson, London (1982), 1991, 5.
[7] Miller és Taube: *The Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya*, 136.
[8] I. m., 136.
[9] Ripinsky-Naxon, „Shamanistic Knowledge and Cosmology", 147.
[10] Robert Bauval és Graham Hancock: *Keeper of Genesis: A Quest for the Hidden Legacy of Mankind*, Mandarin, London, 1997; Graham Hancock and Santha Faiia, *Heaven Mirror: Quest for the Lost Civilisation*, Penguin, London, 1999; Graham Hancock: *Fingerprints of the Gods: A Quest for the Beginning and the End*, Heinemann, London, 1995.
[11] David Friedel, Linda Schele, Joy Parker: *Maya Cosmos: Three Thousand Years ont he Shaman's Path*, William Morrow, New York, 1993, 283.

12 Uo.
13 I. m., 281.
14 Lásd Robert Bauval és Graham Hancock: *Keeper of Genesis*, 10. fejezet.
15 Graham Hancock, Santha Faiia: *Heaven's Mirror*, 37.
16 Adela Fernandez: *Pre-Hispanic Gods of Mexico*, Panama Editorial, Mexico City, 1992, 37.
17 Miller és Taube, *Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya*, 128–9.
18 Reprodukció: *National Geographic Magazine*, Vol. 176., No. 4. Washington DC, 1989. október, 468.
19 Részletesen lásd Romer: *Valley of the Kings*, Michael O'Mara Books, London, 1988, 167. és J. A. West: *The Traveller's Key to Ancient Egypt*, Harrap Columbus, London, 1989, 282–97.
20 Lásd West: *The Traveller's Key to Ancient Egypt*, 284., és R. O. Faulkner (szerk.): *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, British Museum Publications, 1989, 116–30.
21 Friedel: *Maya Cosmos*, 260.
22 I. m., 261., 238., 359.
23 Lásd Linde Schele: Mary Ellen Miller: *The Blood of Kings: Dynasty and Ritual in Maya Art*, Thames and Hudson, London, 1992, 155. A szarvasfejet gyakran értelmezik sisakként.
24 Pl. i. m., 190.
25 I. m., 45.
26 J. Eric Thompson: *Maya History and Religion*, University of Oklahoma Press, 1990, 198.
27 „Stirling hipotézis." Lásd Miller és Taube: *Gods and Symbols of Ancient Mexico*, 126.
28 Friedel: *Maya Cosmos*, 51.
29 Miller és Taube: *Gods and Symbols of Ancient Mexico*, 126–7.; Douglas Gillette: *The Shaman's Secret: The Lost Resurrection Teachings of the Ancient Maya*, Bantam Books, New York, 1998, 9–11.
30 Gillette: *The Shaman Secret*, 9.
31 Például Ízisz istennő egy képén, amelyen felkínálja Széti fáraónak az örök élet ajándékát (I. Széti temploma, Abydos), klasszikus entoptikai rácsokat láthatunk a falon az istennőtől balra, és a trónját is hasonló minták díszítik. Lásd *Heaven's Mirror*, 85. Az ősi Egyiptom művészetében annyi példát találunk az entoptikai és ikonikus képvilág keveredésére, hogy lehetetlen felsorolni őket. Mindenütt ott vannak.
32 Alan Shorter: *Egyptian Gods: A Handbook*, Routledge and Keegan Paul, London, 1981. 128.
33 *Book of What is in the Duat*, in E. A. Wallis Budge: *The Egyptian Heaven and Hell*, Hopkinson, London, 1925, 55.
34 Idézi Benny Shanon: *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*, Oxford University Press, 2002, 124.
35 I. m., 118.

36 Belinda Gore: *Ecstatic Body Postures: An Alternate Reality Workbook*, Bear and Company, Santa Fe, 1995, 173–5. Az eredeti Ozirisz-rajz reprodukcióját lásd Felicitas Goodman, *Where Spirits Ride the Wind: Trance Journey and Other Ecstatic Experiences*, Indiana University Press, 1990, 59.
37 Az egyiptomi alakok forrása: Richard H. Wilkinson: *The Complete Gods and Goddessess of Ancient Egypt*, Thames and Hudson, London, 2003, 119.; a lascaux-i alak forrása: Mario Ruspoli: *The Cave of Lascaux: The Final Photographs*, Harry N. Abrams, New York, 151.
38 Felicitas Goodman: *Where Spirits Ride the Wind*, 59.
39 Tárgyalását és teljes bibliográfiáját lásd Samuel A. Wells: *American Drugs in Egyptian Mummies: A Review of the Evidence.* http://www.colostate.edu/Depts/Entomology/courses/en570papers_2000/ wells.html.
40 Emboden álláspontjának egyik legújabb megerősítését lásd J. Andrew McDonald: „Botanical Determination of the Middle Eastern Tree of Life", *Economic Botany*, 56. (2), 2002, 125–6.
41 William Emboden: „The Sacred Journey in Dynastic Egypt", *Journal of Psychoactive Drugs*, 1989. január–március, 61.
42 Uo.
43 I. m., 63.
44 Uo.
45 I. m., 73.
46 I. m., 63–4.
47 I. m., 65.
48 A beáztatott vízililiomok főzete vizuális és auditív hallucinációkat idézett elő nála. Lásd William Embode: „The Water Lily and the Maya Scribe", *New Scholar: An Americanist Review*, 1982, 8:111.
49 Emboden: „The Sacred Journey in Dynastic Egypt", 74–5.
50 William Emboden: „The Sacred Narcotic Lily of the Nile", *Economic Botany*, 32. (4), 1978, 395.
51 Emboden: „Transcultural Use of Narcotic Water Lilies", 65.
52 I. m., 117.
53 I. m., 107.
54 Emboden: „Transcultural Use of Narcotic Water Lilies", 65.
55 I. m., 65–6.
56 R. Gordon Wasson: *The Wondrous Mushroom, Mycolatry in Mesoamerica*, McGraw–Hill, New York, 1980, 189.
57 Marlene Dobkin de Rios: „Influence of Psychotropic Flora and Fauna on Mayan Religion", *Current Anthropology*, Vol. 15., No. 2., 1974. június.
58 Thomas M. Mcguire: „Ancient Maya Mushroom Connections", *Journal of Psychoactive Drugs*, Vol. 14., 1982. július–szeptember; lásd még Richard Evans Schultes: Albert Hofmann és Christian Ratsch: *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing and Hallucinogenic Powers*, Healing Arts Press, Rochester, Vermont, 2001, 161.
59 Dobkin de Rios: „Influence of Psyvhotropic Flora and Fauna on Mayan Religion", 148.

60 I. m., Schultes: *Plants of the Gods*, 161.
61 Schultes: *Plants of the Gods*, 161.
62 Peter Furst, in Norman Hammond (szerk.): *Mesoamerican Archaeology: New Approaches*, Gerald Duckworth, London, 1974, 189–90.; a festményekre példákat lásd Jarry J. Schafer, Jim Zintgraff: *Ancient Texans: Rock Art and Lifeways Along the Lower Pecos*, Gulf Publishing, Houston, 1986.
63 Furst in Hammond: *Mesoamerican Archaeology*, 190.
64 Weston La Barre: *The Peyote Cult*, University of Oklahoma Press (1939), 1989, 105.
65 Wasson: *The Wondrous Mushroom*, 153.
66 Tárgyalását lásd Richard Evans Schultes: „Teonanactl, the Narcotic Mushroom of the Aztecs", *American Anthropologist*, NS, 42., 1940, 429–43.
67 Furst, in Hammond: *Mesoamerican Archaeology*, 192.
68 Schultes: *Plants of the Gods*, 170.
69 Duran, idézi Wasson: *The Wondrous Mushroom*, 202.
70 Sahagun, idézi i. m., 206.
71 Francisco Hernandez, idézi Peter T. Furst, *Hallucinogen and Culture*, Chandler and Sharp, 1988, 67.
72 Idézi Wasson, *The Wondrous Mushroom*, 218.
73 Idézi i. m., xvii.
74 Bővebb tárgyalását lásd i. m., 33.
75 Idézi i. m., 48.
76 Korán, XCVI. Szúra 1–5., idézi F. A. Klein, *The Religion of Islam*, Curzon Press, London, 1971, 7.
77 Sylvianus Griswold Morley: *Introduction to the Study of Maya Hieroglyphs*, Dover, New York, 1975, 16–17.

Huszonharmadik fejezet: A túlvilágra vezető ajtók

1 Siegel: „Hallucinations", *Scientific American*, Vol. 237., 1977, idézi Paul Bahn és Patricia Helvenston: *Desperately Seeking Trance Plants: Testing the Three Stages of Trance Model*, R. J. Communications, New York, 2002, 43.
2 Bahn és Helvenston: *Desperately Seeking Trance Plants*, 43. Egy másik helyen („LSD Hallucinations", *Journal of Psychiatric Drugs*, 1985. október–december) Siegel megjegyzi, hogy „a drog által indukált hallucinációk figyelemre méltó állandósága miatt el kell gondolkodunk univerzális természetükön".
3 Robert G. Bednarik: „On Neuropsychology and Shamanism in Rock Art", *Current Anthropology*, Vol. 31., No. 1., 1990. február, 78.
4 Rick Strassman MD: *DMT: The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystichal Experiences*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 2001, 191.
5 I. m., 190.
6 I. m., 243.
7 I. m., 244.
8 I. m., 245.
9 I. m., 214.
10 I. m., 215.
11 I. m., 271.
12 I. m., 197.
13 I. m., 195.
14 I. m., 200., 199.
15 I. m., 200.
16 Strassman in Robert Forte (szerk.): *Entheogens and the Future of Religion*, Council on Spiritual Practices, 1997, 157.
17 I. m., 158.
18 Strassman: *DMT*, 200.
19 Benny Shannon: *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*, Oxford University Press, 2002, 424.
20 I. m., 431.
21 Uo.
22 I. m., 126.
23 I. m., 122.
24 I. m., 388.
25 I. m., 388–9. Shanon megjegyzése elsősorban Eugene d'Acquili és Andrew B. Newburg közös könyvében (*The Mystical Mind: Probing the Biology of Religious Experience*, Fortress Press, Minneapolis, 1999) előadott redukcionista teóriáinak hibáira vonatkozik. Ez a könyv, ahogy Shanon megjegyzi: „Azt sugallja, hogy a vallási és misztikus érzéseket az agyközpont ilyen érzésekért felelős területeinek aktiválása idézi elő. A könyv azonnal nagy hatást váltott ki, még a *Newsweek* címlapjára is felkerült. [...] A felvetés olyan empirikus adatokon alapult, amelyeket egy új, igen fejlett agyi képalkotó technológia használatával vettek fel. Ha meditációt végző személyeket vizsgáltak, az eszköz speciális mintázatokat figyelt meg az agytevékenységben. Ezekből az eredményekből igen messzemenő következtetéseket vontak le, még bombasztikus »neuroteológia« címkét is fabrikáltak hozzá. Az agyfeltérképezés technológiája valóban lenyűgöző, hatása azonban – véleményem szerint – sokkal kevésbé radikális, mint ahogy azt sokan hiszik. A vallásos élményekkel összekapcsolódó speciális agytevékenység kimutatása a legkevésbé sem váratlan eredmény. Ez azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy az agy *okozná* a vallási élményt, vagy a vallási élményt (a vallást vagy az Istent) helyére tehetnénk egy ilyen redukcionista levezetéssel. Ha beszélünk, az agyunk akkor is működik, ez mégsem jelenti azt, hogy a nyelvet és a nyelvi alkotásokat (gondoljunk például Shakespeare szonettjeire) leredukálhatnánk agyi tevékenységekre, vagy megmagyarázhatnánk őket neurológiai fogalmakkal. Az új eredmények azt jelezhetik, hogy a nyelvhez hasonlóan a spiritualitás is belevésődött lényünk lényegébe, hogy a vallási hajlam alapvető jellemzője minden emberi lénynek. De tényleg szükség van ehhez a megállapításhoz szupermodern technológiára? Még annyit tennék hozzá, hogy én magam soha nem kötöttem rá aya-

huascaivókat mágneses magrezonanciás képalkotó berendezésre. A kísérleti manipuláció mesterséges helyzetet teremt, és a vele járó kellemetlen érzés nagy valószínűséggel befolyásolja magát a vizsgált élményt is. Kétlem, hogy bármilyen igazán erős ayahuascaszeánszon részt lehetne venni ilyen körülmények között, hogy a páratlan spirituális élmények megéléséről már ne is beszéljek."

26 Strassman in Firte (szerk.): *Entheogensand Future of Religion*, 157.

27 Shanon: *The Antipodes of the Mind*, 165.

28 I. m., 166.

29 I. m., 393.

30 I. m., 362. Shanont ilyen irányú próbálkozásai arra a következtetésre vezették, hogy az emberi képzelőerő – amely „lényegében [...] korlátlan" (138.) – az itt működő mechanizmus kulcstényezője, és hogy az ayahuascalátomások valamilyen módon a képzelőerő képességével és az emberi kreativitással állhatnak kapcsolatban. Azt írja: (398–9.): „Az alkotás természetesen standard kognitív-pszichológiai fogalom. Az itt tárgyalt alkotói képesség azonban igen távol áll a standardtól. Először is a szóban forgó kreatív erő rendkívüli, és miközben korlátlan, mégis bizonyos határok közé szorul: bizonyos speciális tartalmak sokkal gyakrabban jelennek meg bennük. Ilyenek például: kígyók, jaguárok, aranyból és drágakövekből készített paloták és műtárgyak, fénylények és angyalok – amelyek nem az adott ayahuascaivó élettörténetét, tudását vagy egyéb ügyeit tükrözik vissza, sőt úgy tűnik, még az adott kulturális közösség tagjaira sem jellemzőek. Úgy tűnik tehát, hogy az emberi lények oly módon vannak felépítve, hogy nem tárolnak a memóriájukban ilyen speciális szemantikai tartalmakat, hanem sokkal inkább elképzelik őket..." Shanon hangsúlyozza (399.), hogy ezt a felvetését nem kellene összekeverni a jungi kollektív tudattalan elképzelésével: „Amit felvetettem, az sokkal inkább az ember kreatív képzelőerejének speciális jellegzetességeire vonatkozik. A velünk született jungi archetípusokkal szemben ezek a jellegzetességek nem tárolódnak az egyén tudatában, és nem is lehet őket az emberi lét egzisztenciális aspektusaira redukálni, és a zene, a nyelv és a logika univerzáléival szemben nem forma, hanem tartalom tartozik hozzájuk. Ebből a szempontból ezek a jellegzetességek a platóni ideákra emlékeztetnek – speciális tartalommal bírnak, és nem reflektálnak egyetlen személy élettörténetére sem. Akkor hová tartoznak? Véleményem szerint az emberi lények szerkezeti részét képezik. Ahogy a méhek arra lettek teremtve, hogy mézet állítsanak elő, a hódok, hogy gátakat építsenek, az ember feladata a piramisépítés és szonáták komponálása. Nyilvánvaló, hogy az emberi faj minden egyes tagja nem fogja ezt tenni, de ha egészében tekintjük a dolgot, fajként arra lettünk teremtve, hogy egyes egyedeink megvalósítsák ezeket az eredményeket. Az ayahuasca fogyasztásával drámai módon megnő annak esélye, hogy az egyén bámulatosan kreatívvá váljon." Ez az egész nagyon szépen hangzik, csak éppen – számomra – nem magyarázza a problémát. Ha az emberi szerkezet része, hogy „kígyókat, jaguárokat, aranyból és drágakövekből készített palotákat és műtárgyakat, fénylényeket és angyalokat" képzeljen el, akkor is megmarad az igazi kérdés: miért kéne ezt tennie? Milyen evolúciós előny származik abból, ha az ember valóban hajlamos kígyókat, jaguárokat, fénylényeket stb. elképzelni, hogy a mai emberek, akikben tényleg semmi közös nincs, a génjükbe kódolva hordják a teljes „képvilágot", hogy ayahuasca hatása alatt ugyanazokat a dolgokat lássák?

31 I. m., 392.

32 „A modern ember egyszerre csak idősebb lett – 35 ezer évvel", *The Times*, London, 2005. február 17.

33 A bizonyítékok részletesebb tárgyalását lásd Giorgio Samorini, *Animals and Psychedelics: The Natural World and the Instinct to Alter Consciousness*, Park Street Press, Vermont, 2002. Lásd még R. K. Siegel és Murray E. Jarvik: „Drug-Induced Hallucinations in Animals and Man", in Siegel és West (szerk.): *Hallucinations: Behaviour, Experience and Theory*, Wiley, New York, 1975, 81–104.

34 Idézi Giorgio Samorini, *Animals and Psychedelics*, 63., 13., 64.

35 Stephen Jay Gould: *Wonderful Life: The Burgess Shale and the Nature of History*, Hutchinson-Radius, London, 1990, 43.: „A két phylum (törzs) már a többsejtű élet első megjelenésekor elkülönült." Az utolsó közös őshöz lásd Evolution of the Metazoa, http://palacoes.com/ivertebrates/default.htm.

36 Jeffrey H. Schwart, *Sudden Origins: Fossils, Genes and the Emergence of Species*, John Wiley and Sons, New York, 1999, 36. A „Hox"-gének tárgyalását lásd http://www.palaeos.com/KingdomAnimalia/Bilateria/htm.

37 Lásd 19. fejezet.

38 Strassman: *DMT*, 193.

39 Lásd például Rick Doblin, „Phanke's „Good Friday Experiment": A Long-Term Follow Up and Methodological Critique", *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1991, Vol. 23., No. 1., 1–28.; Lásd még Ronald K. Siegel: „Religious Behaviour in Animals and Man: Drug-Induced Effects", *Journal of Drug Issues*, Vol. 7., No. 3., 219–36.

40 Bill Hicks: *Love all the People*: Letters, Lyrics, Routines, Constable, London, 2004, 73–4. Bill Hicks 1994 februárjában 32 éves korában hasnyálmirigyrákban elhunyt.

41 Strassman: *DMT*, 37.

42 Lásd 18. fejezet és III. függelék.

43 Pl. Jeremy Dronfield: „Migraine, Light and Hallucinations: The Neurocognitive Basis of Irish Megalithic Art", *Oxford Journal of Archaeology*, 14. (3), 1995, 261–7.; különösen 265., 271., 272.; Peter Lamborn Wilson: *Ploughing the Clouds: The Search for Irish Soma*, City Lights, San Francisco, 1999, 30–3.; Richard Bradley: „Deaths and Entrances: A Contextual Analysis of Megalithic Art", *Current Anthropology*, Vol. 30., No. 1., 1989. február; Jeremy Dronfield, „Ways of Seeing, Ways of Telling", in M. Lorblanchet és P. Bahn (szerk.): *Rock Art Studies*, Oxbow Books Oxford, 1993, 179.; Jeremy Dronfield, „The Vision Thing", *Current Anthropology*, Vol. 37., No. 2., 1996. április; Jeremy Dronfield: „Entering Alternative Realities: Cognition, Art and Architecture in

Irish Passage Tombs", *Cambridge Archaeological Journal*, 6:1. (1996), 37–72.; J. D. Lewis-Williams és T. A. Dowson: „On Vison and Power in the Neolithic", *Current Anthropology*, Vol. 34., 1993. február; Mrak Patton: „On Entoptic Images in Context: Art, Monument and Society in Neolithiy Brittany", *Current Anthropology*, Vol. 31., No. 5., 1990. december; Jeremy Dronfield: „Subjective Vision and the Source of Irish Megalithic Art", *Antiquity*, 69. (1995).

44 Peter Narvez (szerk.): *The Good People: New Fairylore Essays*, The University Press of Kentucky (1991), 1997, 29–30., 119., 199., 201. W. Y. Evans-Wentz, *The Fairy Faith in Celtic Countries*, New Page Books, Franklin Lakes, NJ, 2004 (fakszimile kiadás), 19., 36., 67., 166–7., 202–3., 205., 409., 413.; Diane Purkiss, *Truoblesome Things: A History of Fairies and Fairy Stories*, Penguin, London, 2000, 6–7., 151., 204.

I. függelék: David Lewis-Williams a sziklaművészetre alkalmazott „neuropszichológiai elméletének" bírálói és bírálatai

1 Bahn életrajza az Amerikai Régészeti Intézet honlapján elérhető: http://www.archaeological.org/webinfo.php?page=10128&leader=9.

2 Paul Bahn: *Images of the Ice Age*, Facts on File, 1988.

3 Paul Bahn: *Journey Through the Ice Age*, Weldenfeld and Nicolson, London, 1997.

4 P. Bahn, P. Pettitt, D. Ripoll: „Discovery of Paleolithic Cave Art in Britain", *Antiquity*, 2003, 77. (296), 227–30.

5 John Pickrell, *National Geographic News*, 2004. augusztus 18.

6 Bahn megjegyzése J. D. Lewis-Williams és T. A. Dowson: „The Signs of All Times" művéhez, *Current Anthropology*, Vol. 29., No. 2., 1988. április, 217.

7 Bahn: *Images of the Ice Age*, 190.

8 Bahn: *Journey through the Ice Age*, 182. Lewis-Williamst például ebben a fejezetben vádolja meg „a képek és értelmezések extrém szelekciójával".

9 Bahn in Henri-Paul Francofort és Hamayon (szerk.): *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*, 52.

10 Paul Bahn: *Rock Art Research*, 1997, Vol. 14., No. 1., 62–7.

11 Patricia A. Helvenston és Paul Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants: Testing the Three-Stages of Trance Model*, RJ Communications, New York, 2002.

12 Bahn in Francofort és Hamayon (szerk.): *The Concept of Shamanism*, 51.

13 Patricia Helvenston korábban klinikai pszichológusként dolgozott Denverben és Chicagóban, mára visszavonult a praktizálástól; Henri-Paul Francfort, a francia CNRS (Nemzeti Tudományos Kutatási Központ) igazgatója; Roberte Hamayon, a Sorbonne vallástudomány-professzora; Cyril Hromnik, dél-afrikai sziklaművészet-kutató.

14 Francfort és Hamayon „Paul Bahnnal együttműködésben": *The Concept of Shamanism;* valamint Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*.

15 Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, 4.

16 Uo.

17 Uo.

18 *Cambridge Archaeological Journal*, 2003, 13:2., 213–24.

19 I. m., 219.

20 Uo.

21 A kijelentést, miszerint „a dogmatizmus egynémely veszélyes szellemei vakítottak el minket", Cartailhac tette 1902-ben. Idézi Bahn: *Journey through the Ice Age*, 22.

22 I. m., 182–3.

23 Cyril Hromnik: „A Testament to the Shamanistic Hallucinatory Trance Theory of the Southern African Rock Art", *Rock Art Research*, 1991, Vol. 8., No. 2., 100.

24 Uo.

25 I. m., 99.

26 I. m., Lewis-Williams válasza, 103.

27 Uo.

28 D. F. Bleek, 1935: 22–3., 29., 31.; 1936: 132.; 1956: 363–4.; idézi in *Rock Art Research*, 1991, Lewis-Williams válasza, 103.

29 D. F. Bleek, 1935: 22–3., 29., 31.; 1936: 132.; 1956: 363–4.; idézi in *Rock Art Research*, 1991, Lewis-Williams válasza, 103.

30 Uo.

31 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London, 2002, 138–9.

32 *Rock Art Research*, 1991, Lewis-Williams válasza, 103.

33 G. W. Stow: *Rock Paintings in South Africa*, Methuen, London, 1930, idézi in Royden Yates és Anthony Manhire: „Shamanism and Rock Paintings: Aspects of the Use of Rock Art in the South-Western Cape, South-Afrika", *South-African Archaeological Bulletin*, 46., 8.

34 Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 149.

35 Uo.

36 Idézi David Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, Altamira Press, Walnut Creek, CA, 2002, 56.

37 Reprodukciója i. m., 54.

38 Idézi i. m., 58.

39 Idézi David Lewis-Williams: *Images of Mystery: Rock Art of the Drakensberg*, Double Storey, Cape Town, 26.

40 David Lewis-Williams *The Mind in the Cave*, 147.; *Images of Mystery*, 38., 40–1.

41 Bahn: *Images of the Ice Age*, 190.

42 Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 35.

43 Lewis-Williams: *A Cosmos in Stone*, 62.

44 Lewis-Williams: *Images of Mystery*, 35.

45 Hromnic: „A Testament to the Shamanic...", 99.

46 R. Katz, 1982, 8., idézi in *Rock Art Research*, 1991, 102.

47 R. Katz: „The Painful Ecstasy of Healing", *Psychology Today*, 1975. december 10., 82.

[48] R. Katz és M. Biesele, 1986, 221., idézi in *Rock Art Research*, 1991, 102.

[49] Uo.

[50] Katz and Biesele, 1986, 221., idézi i. m.

[51] Richard Katz, „Education for Transcendence: !Kia-healing with the Kalahari !Kung", in Richard B. Lee és Irven Devore (szerk.): *Kalahari Hunter-Gatherers: Studies of the !Kung and their Neighbours*, Harvard University Press, 1976, 288.

[52] Idézi *Rock Art Research*, 1991, 102.

[53] M. Biesele, 1993, 70.; idézi Lewis-Williams: *The Mind in the Cave*, 142.

[54] Katz: „Education for Transcendence", 293.

[55] I. m., 285.

[56] Katz, „The Painful Ecstasy of Healing", 85.

[57] *Rock Art Research*, 1991, 102.

[58] Katz: „The Painful Ecstasy of Healing", 85.

[59] Lásd 7. és 8. fejezet.

[60] „Testing the Three Stages of Trance Model", *CAJ*, 2003, 13:2., 213.

[61] Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, 51.

[62] *CAJ*, 2003, 13:2., 215.

[63] Uo.

[64] I. m., 13.

[65] Uo.

[66] Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, 8.

[67] I. m., 16.

[68] I. m., 9–10.

[69] I. m., 21–2.

[70] I. m., 9–10.

[71] Ludwig in R. Price (szerk.): *Trance and Possession States*, 1968.

[72] Helvenston és Bahn: *Desperately Seeking Trance Plants*, 25.

[73] Ludwig in R. Price (szerk.): *Trance and Possession States*, 70.

[74] I. m., 72.

[75] I. m., 75.

[76] La Barre: *Ghost Dance*, 178.

[77] Ludwig in R. Price (szerk.): *Trance and Possession States*, 74.

[78] Uo.

[79] I. m., 73.

[80] Helvenston és Bahn, *Desperately Seeking Trance Plants*, 26.

[83] Ludwig in R. Price (szerk.): *Trance and Possession States*, 75.

[82] I. m., 76.

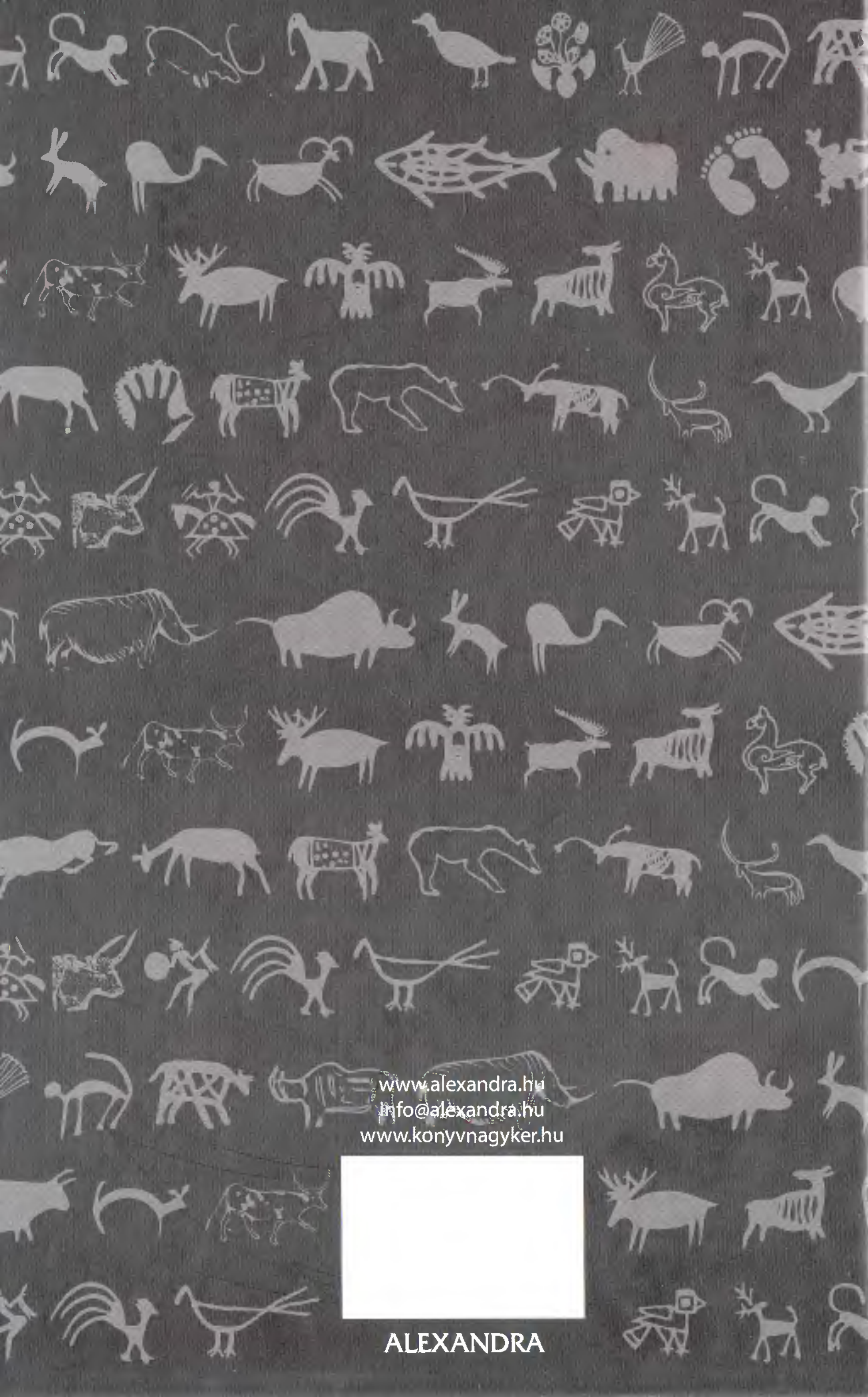
I. m., 75–85.

[84] I. m., 84.

[85] *CAJ*, 2003, 13:2., 215.

A tartalomból

- Egy növény, amely képessé teszi az embert, hogy meglássa a halottakat
- A régészet legnagyobb talánya
- A barlangok rejtélyei
- Kutatás a rozettakő után
- Az agyban lévő kód
- A Drakensberg kígyói
- A sebesült gyógyító
- Utazás a természetfelettibe
- Sámánok az égben
- Spirituális szerelem
- A Titkos Közösség
- Világok közt táncolók
- Hangoljunk át a DMT csatornájára
- Ősi tanítók a DNS-ünkben?
- Rejtőzködő sámánok
- Az istenek húsa
- Túlvilágra vezető ajtók

www.alexandra.hu
info@alexandra.hu
www.konyvnagyker.hu

ALEXANDRA

A tudósok az emberi történelem legnagyobb talányának tartják, hogy a modern ember által legtöbbre értékelt képességek egy csapásra, teljesen kiforrott alakban jelentek meg. Kevesebb mint 50 ezer évvel ezelőtt az emberiség ugyanis még nem ismerte a művészetet vagy az újító erejű gondolkodást. Aztán egyszeriben minden megváltozott, mintha csak egy titkos hatalom hatott volna az emberiségre. Ebben a kötetben Graham Hancock ennek a rejtélyes pillanatnak ered a nyomába, hogy feltárja, mi az igazság a modern emberi tudat kialakulásával kapcsolatban.

A szerző kalandos utazása során Franciaország, Spanyolország és Olaszország festett barlangjaitól a távoli Dél-Afrika sziklamenedékeihez és hegyeihez jut el, ahol feltárul előtte a kőkori művészet varázslatos kincsestára. A nyomozás szálai az amazonasi esőerdők mélyére vezetnek, ahol Hancock egy igen erős növényi hallucinogént fogyaszt az indián sámánokkal, akiknek festményein olyan „természetfeletti lények” tűnnek fel, amelyek megegyeznek az őskori barlangok falaira festett ábrázolásokkal. Közben a nyugati országokban hallucinogén szerekkel végzett laboratóriumi kísérletek résztvevői ugyanezekkel a lényekkel találkoznak látomásaik során.

Lehetséges lenne, hogy az elsőként a festett barlangokban és sziklamenedékekben ábrázolt „természetfeletti lények” az emberiség ősi tanítói? Lehet, hogy az ember evolúciója nem csupán „vak” és „céltalan” folyamat, ahogy azt Darwin meghatározta, hanem valami egészen más?

www.alexandra.hu
info@alexandra.hu
www.konyvnagyker.hu

ALEXANDRA